

ANADOLU
AKADEMİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ANADOLU AKADEMİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ISSN: 2667-5471

Yıl 4 Sayı 2

Eylül - 2022

ANADOLU AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ISSN: 2667-5471

Cilt 4 / Sayı 2 / Eylül 2022

İMTİYAZ SAHİBİ

Doç. Dr. Mustafa KARACA

EDİTÖR KURULU

Prof. Dr. Şafak Ertan Çomaklı / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi - Baş Editör

Doç. Dr. Mustafa Karaca / Anadolu Üniversitesi – Editör

Doç. Dr. Kürşad Emrah YILDIRIM / Anadolu Üniversitesi – Editör

Doç. Dr. Özgür Demirtaş / Kayseri Üniversitesi – Teknik Editör

Öğr. Gör. Dr. Eser GEMİCİ / Anadolu Üniversitesi – Sorumlu Editör

Öğr. Gör. Dr. Caner ÇAKI / Ahi Evran Üniversitesi – Editör

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Şafak Ertan Çomaklı / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi - Yayın Kurulu Başkanı

Doç. Dr. Mustafa Karaca / Anadolu Üniversitesi

Doç. Dr. Özgür Demirtaş / Kayseri Üniversitesi

Doç. Dr. Kürşad Emrah YILDIRIM / Anadolu Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Eser GEMİCİ / Anadolu Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Caner ÇAKI / Ahi Evran Üniversitesi – Editör

BİLİM KURULU

- Prof. Dr. A. Asuman Akdoğan Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. A. Emre Demirci Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz Anık Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Dilaver Tengilimoğlu Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Enver Aydoğan Hacı Bayramı Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Farzand Ali Jan COMSATS Institute of Information Technology
Prof. Dr. K. Özkan Ertürk Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan Güllü Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Kubilay Özyer Gaziosman Paşa Üniversitesi
Prof. Dr. Mahir Nakip Çankaya Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Başar Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Marangoz Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Sezai Türk Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Şükrü Akdoğan E. Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Metin Işık Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammad Zia-Ur-Rehman National Defence University
Prof. Dr. Murat Ercan Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Nurettin Güz E. Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Raci Taşçıoğlu Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar Salman Milli Savunma Üniversitesi
Prof. Dr. Şafak Ertan Çomaklı Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Tahir Rashid University of Salford
Prof. Dr. Ümit Arklan Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan Turan Demirel Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Nilsun Sarıyer Nuh Naci Yazgan Üniversitesi
Doç. Dr. Aykut Arslan Piri Reis Üniversitesi
Doç. Dr. Burcu Öksüz İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Kürşad Emrah Yıldırım Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Mahir Hamidov AMEA Z. Bünyadov Serqşunaslıq İnstitut-Azərbaycan
Doç. Dr. Mustafa Karaca Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. N. Öykü İyigün İstanbul Ticaret Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür Demirtaş Kayseri Üniversitesi
Doç. Dr. Rızvan Sulejmani Universiteti Nënë Tereza
Doç. Dr. Sema Polatçı Gaziosman Paşa Üniversitesi
Doç. Dr. Usman Ghani American University of Sharjah
Doç. Dr. Vasilis Leontitsis Brighton University UK-İngiltere
Doç. Dr. Zülfiye Acar Şentürk Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah Aydemir Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Ersin Diker Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aslı Geylan Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi A. Bahadır Darı Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ataullah Shah Allama Iqbal Open University
Dr. Eser GEMİCİ Anadolu Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

“DENİZE DOĞRU” KİTABININ MC CLELLAND’IN BAŞARMA İHTİYACI TEORİSİ, GAZALİ’NİN BÜTÜNCÜL İHTİYAÇLAR TEORİSİ VE İBN-İ HALDUN’UN İHTİYAÇLAR TEORİSİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	1-9
1984-1989 BULGARİSTAN GÖÇÜ SONRASI TÜRKİYE’NİN BALKAN DIŞ POLİTİKASI	10-22
ALAS AYDINLARININ MANEVİYAT ÜZERİNE ÇALIŞMALARI	23-28
BANDIRMA’DA BİLİM VAR! TÜBİTAK 4007 BİLİM ŞENLİĞİ KATILIMCILARININ BİLİMSEL TUTUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	29-51
BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF INTEGRATED TOURISM STUDIES	52-63
BÖLGESEL YENİLİK POLİTİKASININ UYGULAMA MEKANİZMALARI	66-70
DÖNGÜSEL KENTLER VE TÜRKİYE’DEKİ ÇEVRE MEVZUATININ UYGUNLUĞU	71-92
ESKİŞEHİR İLİNDE AMBALAJ ATIKLARININ GERİ DÖNÜŞÜMÜNÜN İNCELENMESİ VE SOSYOEKONOMİK DÜZEYİN ÇEVRESEL HASSASİYETE ETKİSİ: BATIKENT VE BAĞLAR MAHALLESİ ÖRNEKLERİ	93-122
EXAMINATION OF EGO RESILIENCE	123-130
EXAMPLE OF MARVELLOUS MUGHAL ARCHITECTURE IN BANGLADESH: TOMB OF BIBI PARI	131-140
FROM OFFICIAL IDEOLOGY TO UNOFFICIAL INTERPRETATION: A THEORETICAL APPROACH TO THE RELATIONSHIP OF KEMALISM AND CULTURAL HUMANISM	141-160
HİTİT ÜNİVERSİTESİ BEĞEN EĞİTİMİ VE SPOR YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	161-171
INVESTIGATION OF THE MEDIATING ROLE OF THE AGE GROUP IN THE IMPACT OF DOMESTIC PROBLEMS ON INDIVIDUAL PROBLEMS OF AFGHAN MIGRANT CHILDREN IN KAYSERİ	172-183
JESSE SHERA’NİN SOSYAL EPİSTEMOLOJİ ANLAYIŞI	184-193
KAMU GİRİŞİMCİLİĞİ KAPSAMINDA BELEDİYE PERSONEL ŞİRKETLERİNİN İNCELENMESİ	194-205

KAZAK TARİHİ ŞİİRLERİNİN ÖZELLİKLERİ	206-209
KÜLTÜREL MİRASIN YAŞATILMASINDA TARİHİ MEKÂNLARIN HAZİNE AVI ETKİNLİĞİ İLE ÖĞRETİLMESİ: BALIKESİR ÖRNEĞİ	224-234
MEDIA AS A MEANS OF POLITICAL COMMUNICATION: "A REVIEW INTO NEWS OF NEW ZEALAND MOSQUE ATTACKS"	235-243
NECMETTİN ERBAKAN ÖRNEĞİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ İSLAMCI ELEŞTİRİSİ	244-260
THE HUMAN AND CULTURE FACTOR IN NATION BRANDING: A STUDY ON FOREIGN ACADEMICIANS WORKING IN TURKEY	261-277
THE RELATIONSHIP BETWEEN MEANING OF WORK AND MANAGERIAL RISK PERCEPTION DURING THE COVID-19 PANDEMIC IN TURKEY: AN EXAMPLE OF HEALTH PROFESSIONALS	278-289
TÜRK VERGİ SİSTEMİNDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE VERGİ GÜVENLİĞİ ETKİNLİĞİ ÜZERİNDEKİ ROLÜ	290-314
TÜRKİYE'DE DERNEKLEŞME VE TOPLUMSAL GELİŞİMİŞLİK GÖSTERGELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	315-340
TÜRKİYE'DE HÜKÜMET SİSTEMİ TARTIŞMALARI VE RASYONELLEŞTİRİLMİŞ PARLAMENTER SİSTEM	341-365
TÜRKİYE'DE MEDYA OKURYAZARLIĞI KONUSUNDA YAPILMIŞ OLAN LİSANSÜSTÜ TEZ ÇALIŞMALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	366-382

“DENİZE DOĞRU” KİTABININ MC CLELLAND’IN BAŞARMA İHTİYACI TEORİSİ, GAZALİ’NİN BÜTÜNCÜL İHTİYAÇLAR TEORİSİ VE İBN-İ HALDUN’UN İHTİYAÇLAR TEORİSİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

*Cihad DOĞAN**

Özet

Denize Doğru (2021), Oktar Asoğlu tarafından yazılan otobiyografi niteliğindeki bir edebi türdür. Denize Doğru, yazarın kişisel deneyimlerini aktardığı “öyküler” ve deneyimlerin yazarı yarattığı düşünce ve yaşam şeklinin okuyucuda bir öğreti unsuru olarak kullanılabileceğini ele alan “denemeler” başlıklı iki bölümden oluşmaktadır. Denize Doğru her iki bölümünde de; başarmanın insan hayatındaki temel ihtiyaçlardan olduğunu, bu ihtiyacın gerçekleşmesinin doğru motivasyon kaynağına ulaşarak elde edilebileceğini, başarmanın karşılığının dünyevi ve maddi çıkarlar için değil manevi hazza ait olan doyumunu ifade etmektedir. Asoğlu, başarmanın ne olduğunu okuyucunun zihnine bırakmaktadır ancak bireyin başarmaya neden ihtiyaç duyduğu konusunda okuyucuya düşüncesini sorgulatmakta, başarmanın bireyde var olan manevi boşluğu doldurabileceği konusunda mesajlar vermekte ve bireyi başarıya doğru güdüleyen unsurların ne(ler) olduğu konusunda rehberlik etmektedir. Bu bağlamda Denize Doğru, bireyin başarıya olan ihtiyacını, başarıya yönelen güdü ve dürtüleri, başarmanın sağlayacağı manevi hazza/doyumunu motivasyon teorilerinden olan Mc Clelland’ın Başarma İhtiyacı, Gazali’nin Bütüncül İhtiyaçlar Teorisi ve İbn-i Haldun’un İhtiyaçlar Teorisi bağlamında incelemektedir. Yazarın başarıya ulaşmada kullandığı motivasyon araçları Mc Clelland’ın başarma ihtiyaçları modelindeki başarı ihtiyacı ile ilişkilidir. Başarı ihtiyacının doğal sonucu olan ve kişiyi başarılı olmaya yönlendiren kazanımların Gazali’nin ihtiyaçlar teorisinde odaklandığı “Ben ötesi”, İbn-i Haldun’un ihtiyaçlar teorisinde yer alan ve son aşama olarak kabul edilen “Kemalat (Tekamül)” kavramları ile örtüşmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Denize Doğru, Gazali’nin Bütüncül İhtiyaçlar Teorisi, İbn-i Haldun’un İhtiyaçlar Teorisi, Mc Clelland Başarı (Başarma) Teorisi*

THE EVALUATION OF THE BOOK “TOWARD TO THE SEA” WITHIN MC CLELLAND’S THEORY OF THE NEED ACHIEVEMENT, GHAZALI’S INCLUSIVE THEORY OF NEEDS AND IBN-I HALDUN’S THEORY OF NEEDS

Abstract

Towards the Sea (2021) is an autobiography literary genre written by Oktar Asoğlu. Towards the Sea consists of two parts, titled "stories", in which the author conveys his personal experiences, and "essays", which discuss how the thoughts and life style created by the author's experiences can be used as a teaching element in the reader. Towards the Sea in both parts; It expresses that success is one of the basic needs in human life, that the realization of this need can be achieved by reaching the right source of motivation, and the reward for success is the satisfaction that belongs to spiritual pleasure, not worldly and material interests. Asoğlu leaves the reader's mind on what success is, but makes the reader question why the individual needs success, gives messages that success can fill the spiritual void that exists in the individual, and guides the individual on what (s) the elements that motivate success are. In this context, Towards the Sea examines the individual's need for success, the motives and impulses that lead to success, and the spiritual pleasure/satisfaction that success will provide in the context of Mc Clelland's Need for Achievement, Ghazali's Holistic Needs Theory and Ibn-i Haldun's Theory of Needs. The motivational tools used by the author to achieve success are related to the success need in McClelland's achievement needs model. The "Beyond Self", which is the natural result of the need for success and which is focused on in Ghazali's theory of needs, coincides with the concepts of "Kemalat (Evolvement)", which is accepted as the last stage in Ibn Khaldun's theory of needs.

Keywords: *Towards the Sea, Ghazali's Holistic Theory of Needs, Ibn Khaldun's Theory of Needs, Mc Clelland's Theory of Achievement (Success)*

1. GİRİŞ

İhtiyaç; dinamik, göreceli ve karmaşık bir kavramdır. Çeşitli kaynaklarda temel ve anlaşılır düzeyde tanımlansa da, standart bir ölçütte bağlı kalarak değerlendirmek de tanımlamak da güçtür (Başar Sarıpek, 2017: 14). İhtiyacın ne olduğu, nasıl karşılanacağı, bireydeki önemi, giderilmediğindeki ruhsal ve fiziksel etkisi, parametreleri kişilik gibi bireyden bireye farklılık göstermektedir. İhtiyacın kompleks yapıdaki anatomisi ihtiyacın şeklini ve türünü tutumsal ve davranışsal düzeyde benzersiz kılıyor olsa da, bireyi bilişsel düzlemde ele alındığında belirli türlere göre gruplandırılabilir. İhtiyaç kavramının muhtevasına inildiğinde daha netleşen yapı taşlarını görmek mümkündür. Örneğin; iktisat, işletme, sosyoloji, psikoloji gibi sosyal bilimlerde A. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi literatür ve uygulamada sıklıkla kullanılmakta ve kabul görmektedir. Buradan hareketle en temel tanımıyla ihtiyaç; karşılanmadığında insan bedeninde ve ruhunda gerilimler yaratır. Giderilen ihtiyaç bireyde tatmin ve doyum sağlamaktadır. Aslında çoğunlukla her türlü ihtiyaç haz, doyum ve tatmine ulaşmayı hedeflemektedir.

İhtiyacın başlangıcını yeme-içme, barınma, güvenlik olarak görmek ihtiyacın hareket alanını sınırlandırmak ve bireyi bir ihtiyaçlar periyodu içine sokmaktır. Bireyde tanımlanan ihtiyaçlar öncelikle bedensel ihtiyacı veya başka bir ifade ile sağlığı ön plana çıkartmaktadır (Jackson, 2004: 3). Fakat her birey için ihtiyaç sıralaması, ihtiyaç önemi, gerçekleştirildiğinde sağladığı tatmin ya da gerçekleştirilemediğinde yarattığı gerim değişkenlik gösterebilir. Örneğin; kimi birey için bedensel doyum ön planda iken, kimi birey için manevi ihtiyaç ve onun sağladığı haz daha önde konumlanmıştır.

Bireyin hayattaki sürdürülebilirliğinde iki ana nokta vardır. Biri bedensel diğeri ise ruhsal ihtiyaçlardır. Görünürde, bedensel ihtiyaçların giderilmesi bireyin yaşamı için daha hayati ya da zaruri olarak kabul edilebilir. Manevi ihtiyaçlar, ruhsal tatminler hayatı anlamlandırmak ve yaşanabilir kılmak adına kimi zaman çoğunlukla kimi zaman en az bedensel ihtiyaçlar kadar kıymetli olabilmektedir (Tutar, 2018: 115).

Bedensel ihtiyaçlar, neredeyse bütün bireyler için aynı veya benzer maddelerle giderilir. Manevi ihtiyaçlar insan vücudunu oluşturan fiziksel organlar veya beden sağlığı kadar önemli bir öge olarak kabul edilir (Daştan ve Buzlu, 2010: 77).

Barınma ve yeme-içme herkes için aynıdır ve sahip olunan somut varlık ihtiyacı giderir ancak manevi (ruhsal) ihtiyaçlar soyut kavramları esas alır ve çok çeşitli bir yapıdadır. Örneğin; bir birey dini duygularla manevi hazza ulaşırken, başka bir birey ise; ağaç ekerek, sosyal yardımlarda bulunarak manevi tatmine ulaşır. Her ne kadar bedensel ve ruhsal ihtiyaçlar bir bütünü oluşturuyor ve birbirlerini tamamlıyor olsa da, soyut doyumlardaki çeşitlilik daha baskın ve geniş bir kapsama alanı sunmaktadır. Bireyde görülen farklı türdeki manevi ihtiyaçlardan biri ise başarı/başarı ihtiyacıdır.

Bireyde başarı ihtiyacının oluşmasında veya bireyin her hangi bir olguyu başarıma isteğinin altında iki temel etki görünmektedir. Bunlardan ilki; başarı ihtiyacının karşılanması durumunda dünyevi imkânlarla başka bir ifade ile meta üzerinden sağlanacak fonksiyonel ya da sembolik faydalara sahip olunacağına inanılmasıdır. Bu tür bir ihtiyaç manevi ihtiyaçlar ile bir arada değerlendirilmemekte ve manevi ihtiyaçlar ile örtüşmemektedir. Ancak diğer husus olan; muhtevasında duygusal bir yapı barındıran manevi kazanım elde etme arzusu, bireyi

başarma ihtiyacına ve başarma içgüdüsüne iletmektedir. Başarının sonunda bireyde; insanlığa fayda sağlama, yapılan iyi işler ile dünyaya bir değer sunma ve isim bırakma, kalbin helak olmasını engelleyen düzeyde faaliyetlerde bulunma, inanılan inanç doğrultusunda rıza kazanma gibi duygusal ve manevi kazanım durumları görünmektedir. Manevi ihtiyaçlar genel bir boyutu ifade ederken, başarma/başarı ihtiyacı bu boyut altındaki faktörlerden biri olarak karşımıza gelmektedir. Başka bir ifade ile var olan ve giderilmesi gereken ihtiyaç genel ve geniş düzlemde manevi ihtiyaçlar, bu ihtiyaca ulaşmada kullanılan ise başarma/başarı ihtiyacıdır.

Başarma/başarı sağlanabilmesi için bireyin güdülenmeye ihtiyacı vardır. Tam da bu noktada devreye motivasyon kavramı girmektedir. Motivasyon kelimesinin etimolojik yapısına bakıldığında Latince kökenli *movere* kelimesinden türetilmiş ve *hareket etmek* anlamına gelmektedir (Adair, 2003: 9). Luthans; insanda görülen fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçların karşılanması için bireyi harekete geçirici güç olarak tanımlamaktadır (Luthans, 1992: 147). Belirli bir eylemin başlatılması, sürdürülmesi ve sistematik olarak yönetilmesi/yönlendirilmesi gibi özellikleri bulunmaktadır (Eren, 2000: 474). Motivasyon, bireyi başarı olarak tanımladığı değerleri elde etmeye güdülemektedir. Bireyi motive edecek çeşitli araçlar, araçlar var olmuş olsa da başarıyı elde etmeyi arzulayan her birey kendisini güdüleyebilen motivasyon araç ve yöntemleri bulmakta güçlük çekebilir ve ya bu metotları hiç bulamayabilir. Bu durum insan ruhunda karmaşıklığın ve çatışmaların yaşanmasına neden olur çünkü bir tarafta karşılanması gereken bir başarma ihtiyacı diğer tarafta bireyi bu yöne kanalize edecek araçların bulunmaması bireyin başarma motivasyonunu kuramamasına neden olmaktadır. Bireyi başarma ihtiyacına güdüleyen etkenlerden biri ise; başarma ihtiyacını karşılayarak manevi hazzı ulaştıran diğer bireylerin yaşamları ve yaşamlarından elde ettikleri kazanımlar gelmektedir.

Bu kişiler, motivasyon araçlarını bulamayan bireyler için önemli bir güdüleme modelidir. Başkalarının hayatları, yaptıkları, deneyimleri, başarıları, kayıpları, tavsiyeleri başarma ihtiyacını gidermeye çalışan bireylere rehberlik edebilecek niteliktedir. Birey aynı zamanda bu kişileri kendisine model alarak, başarma ihtiyacını hızlı, doğru, içselleştirilmiş bir şekilde gerçekleştirebilmektedir. Başka insanlara model olan başarma ve manevi ihtiyaca ulaşanların kendi yaşamlarından yola çıkarak oluşturdukları yazılı kaynaklar ya da bahsi geçen kişilerin yaşamlarını referans olarak oluşturulan kaynaklar hem önemli bir arşiv niteliğinde hem de başarma ihtiyacı duyan bireylere başucu rehber görevi görmektedir. Oktar Asoğlu tarafından yazılan ve kendi yaşam deneyimini aktardığı Denize Doğru (2021) isimli otobiyografi niteliğindeki eser; bireyde var olan başarma ve manevi ihtiyaçların nasıl karşılanabileceği hususunda bu yöndeki ihtiyacı olan bireylere rehberlik edecek özellikleri taşımaktadır.

Denize Doğru ile Asoğlu başarı olarak tanımladığı değerler bütünü ve ulaştığı manevi hazzı yaşam deneyimlerinden örneklerle sunmaktadır. Bu çalışma Asoğlu'nun başarma/başarı ihtiyacını karşılamada kullandığı motivasyon araçlarını Mc Clelland'ın Başarma İhtiyacı Teorisi, başarı sonunda elde ettiği manevi hazzı/doyumu ise İbn-i Haldun'un İhtiyaçlar Teorisi ve Gazali'nin Bütüncül İhtiyaçlar Teorisi bağlamında incelemektedir.

2. MC CLELLAND'IN BAŞARMA İHTİYACI TEORİSİ, GAZALİ'NİN BÜTÜNCÜL İHTİYAÇLAR TEORİSİ VE İBN-İ HALDUN'UN İHTİYAÇLAR TEORİSİ BAĞLAMINDA DENİZE DOĞRU KİTABI ÜZERİNE

“*Not Defterimden I- Öyküler*” ve “*Not Defterimden II – Denemeler*” olmak üzere iki bölümden oluşan Denize Doğru, her iki bölümünde de Asoğlu’nun mesleki hayatındaki kazanımları ve yaşam deneyimleri sonucu oluşan yargı ve kararlarını konu almaktadır. Asoğlu’nun meslek hayatı dışında kalan özel ve sosyal hayatında yaşam şekli olan “deniz” ve “yelken” tutkusundan hareketle, bu iki ögenin terminolojik kavramlarından yola çıkarak yaşam deneyimini aktarmasıdır.

Asoğlu, eserinde çocukluk yıllarından başlayan ve günümüze kadar olan yaşam sürecini anlatmaktadır. Ancak çoğunlukla mesleki hayatının başlangıcı ve olgunluk dönemlerine daha fazla odaklanmıştır. Denize Doğru’nun motive edici içeriği ise mesleki hayatındaki kazanım ve kayıplar ile edilen yaşam görüşü üzerine inşa edilmektedir. Bu nedenle kitabın her iki bölümünde de iş ve meslek yaşantısına dair bölümler bulunmaktadır.

Denize Doğru, okuyucu ayrımı yapmaksızın başarıma/başarı ihtiyacı olan bireyler için bir motivasyon kaynağıdır. Bu özelliğinin yanında Asoğlu’nun mesleği olan hekimliği yapacak olan öğrencilere yönelik “*Tıp Öğrencilerine*” ve “*Bir Cerrahın Uzun Yolculuğu*” bölümlerinde daha spesifik bir kitleye mesajlarını vermektedir.

Asoğlu; başarıma/başarı ihtiyacını giderme sürecinde model aldığı bireylerden bahsetmektedir. Model alma, öğrenme teorilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bireyin kendisini tanımlamada, konumlandırmasında, belirlenen amaçların gerçekleştirilmesinde model alınan birey(ler)in etkisi bulunmaktadır. Asoğlu; “baba” ve “hoca” figürlerini kendisine model almaktadır. Baba; Asoğlu’nun yaşamındaki yaşam biçimi ve temel bakışının şekillenmesinde hoca ise; yazarın var olan mesleki alanına (cerrahlık) yönelmesinde model olduğunu ve kritik dokunuşları gerçekleştirdiği ifade edilmektedir.

2.1. Mc Clelland’ın Başarıma İhtiyacı Teorisi ve *Denize Doğru*

Literatürde Mc Clelland başarıma ihtiyacı teorisi ya da başarı güdüsü kavramı olarak ifade edilen kuram; “*mükemmeliyetçilik standartlarını da dikkate alarak, işleri daha iyi yapmaya yönelik çaba*” şeklinde tanımlanmaktadır (Mc Clelland ve Koestner, 1992). Bu kurama göre; bireyde hedeflenen herhangi bir olguyu başarıma ihtiyacı bulunmaktadır. Mc Clelland, bireyde gözlemlenen temel başarıma ihtiyaçlarını; *başarı ihtiyacı*, *güç kazanma ihtiyacı* ve *ilişki kurma ihtiyacı* olarak üç farklı açıdan ele alarak tek bir kuram şeklinde değerlendirmektedir (Can, Aşan Azizoğlu ve Miski Aydın, 2015: 111). Bireyin başarılı olabilmesi adına; başarı, güç ve bağlanma ihtiyaçlarından birinin benimsenmesi veya öne çıkarması gerekmektedir (Robbins akt. Erdem, 1997: 74). Belirli durumlarda üç türdeki başarıma ihtiyacı, aynı anda da gereksinim olarak, farklı zamanlarda da bireyde kendini göstermektedir. Bu durum bireyin başarıma arzusuna yüklediği anlamı ile ilişkilidir. Ayrıca bireyin içinde bulunduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik etmenler de başarıma ihtiyacının nasıl ve hangi nedenle ortaya çıktığını belirleyebilmektedir.

Başarı, bireylerin çoğunda potansiyel olarak var olan bir ihtiyaçtır. Ancak her birey bu ihtiyacın ortaya çıkmasını neden olacak fırsata ve ortama sahip olamaz. Başarı ihtiyacının şiddeti bireyden bireye farklılık gösterebilir (Eroğlu, 2004: 32). McClelland teorisinde, bağlılık ve güçlülük ihtiyaçlarından ziyade daha fazla başarı ihtiyacı üzerinde durmuştur (Tevrüz vd., 1999: 108). McClelland’a göre başarı için kişisel sorumluluk,

belirli oranda risk alma veya bir tür meydan okumanın gerekli olduğu gibi, sahip olunan veya oluşan performansa dair yeterli ve zamanında bir geribildirim almayı da hedeflemektedir (Tmaz, 200: 32).

Denize Doğru kitabında Asoğlu'nun başarıma/başarı ihtiyacına yönelik tutum ve davranışlarını görmek mümkündür. Ancak Asoğlu'nun başarıma ihtiyacından bekledi güç ve ilişki kurma ihtiyaçlarının karşılanması değil, başarı ihtiyacıdır. Asoğlu, başarıma teorisindeki üç ana ihtiyaçtan başarı ihtiyacına yönelmiştir. Okuyucuları motive ederken odaklandığı nokta ve verilen mesaj; *“Güce sahip olun yerine başarıyı elde edindir”*. Asoğlu, salt bir başarı ihtiyacının başarı kazanımına ulaşmada başlı başına yeterli olmadığını, başarıya ihtiyaç duyulmanın; fedakârlık, gayret, azim, süreklilik, istek gibi kavramlar ile ulaşılabileceği mesajını vermektedir. Aslında Asoğlu, başarıyı isteyenlerin değil, başarı arzusu ile hareket edenlerin bu ihtiyacını giderip, bir kazanıma dönüştürebileceğini ifade etmektedir.

Yazar, başarıma ihtiyacının kendinde doğmasını ve kendisini harekete geçiren unsurların ne(ler) olduğunu kitapta yer alan *“Çat'tan New York'a”* isimli bölümde ifade etmektedir. Bu bölümde yer alan üç pasaj başarıma ihtiyacının doğma sürecini konu edinmektedir. Bölüm isminin küçük bir Anadolu kasabasından, dünyanın en önemli metropollerinden birine uzanan yolculuğu diğer bir ifade ile başarıma ihtiyacının giderilmesindeki yaşanan süreci temsi etmektedir. Bölümdeki üç pasajın muhtevasına bakıldığında; rutin zaman, yalnızlık, çözümsüzlük (çaresizlik) olarak üç süreçli aşama olarak tayin edilebilir.

“Dışarıso soğuk ve bembeyaz. İçeriye gidiyorum, sağıık ocağıının doktor odasına. Sobayı yakıyorum gündüz kırdığım odunlarla. Yemek yemeliyim artık, dolabı açıyorum. Konserve sarması önümde, yavaşça konserveyi açıyor, sakince ve telaşsızca sanki bir ayın gibi çığıniyorum sarmayı.”

Yukarıdaki paragrafta yazarın başarı ihtiyacının doğmasının ilk adımı olarak ifade edebileceğimiz rutin zamanın getirdiğı monotonluğun, yazarın hayatına yansıttığı olumsuz etkilerdir. Yaşam ve hareket alanının dar olduğu bir mesken ve kırsal bir yerleşim yerinin ziyadesiyle sınırlı imkânları. Yazar, imkânsızlıkları çoğunluk, varlıkları azınlık olarak görmektedir. Yazarın yaşamış olduğu bu dönemdeki olumsuzluklar, başarı ihtiyacının oluşmasına neden olmaktadır. Rutinler ve beraberinde gelen monotonluğun birincil çıktılarında biri yalnızlık duygusudur. Bireyin yalnızlaşması bireyi ya daha fazla derinlere çekmektedir ya da düşünce dünyasında yeni vizyonların oluşmasını sağlamaktadır. Yazar aşağıda yer alan paragrafta yaşamış olduğu yalnızlığa vurgu yapmaktadır. İnsani duyguların ve kalıcı hazların etkisinin neler olabileceğini sorgulamaktadır. Buna göre:

“Yaşamda bizi bağlayan kavramlar vardır, insan olduğumuzu hatırlatan. Sevgi gibi, aşk gibi, aile gibi. Buralarda her şeyden ve herkesten uzakken çok zor insan olmak. Yüz çizgilerin gibi kalbin de sen de buz tutuyorsun yavaş yavaş. Uyumak istiyorsun artık, uyumak. Hiç uyanmadan...”

Asoğlu, yalnızlığını yok oluş olarak görmemekte aksine var olma mücadelesindeki sinerji olacağına inanmaktadır. Ancak bu durum paragrafta net bir şekilde okuyucu tarafından anlaşılabilir zira paragrafta uyuma eyleminin yalnızlıktan kurtulma aracı olarak görüldüğü düşüncesi okuyucunun zihninde oluşabilir fakat paragrafin bütününe bakıldığında, önce insan olmanın zorluğuna değinmekte ve insanı insan yapan temel duygulardan bahsetmektedir. Aslında yazar, insan olmanın ne olduğu sorusuna cevap vermektedir. Yukarıda

da ifade edildiği üzere başarıma içgüdüsünün temelinde manevi ihtiyaçlara ulaşma ihtiyaca yatmaktadır. Yazar burada başarılı olmanın sevgi, aşk, aile gibi manevi değerlerle örtüştüğünü anlatmaktadır.

Başarı ihtiyacının oluşmasındaki son evre ise çözümsüzlük ya da çaresizliktir. Bu aşamanın gerçekleşmesinden sonra bir uyanış yaşanmaktadır. Aşağıdaki paragrafta da ifade edildiği gibi “*Hayat tokadını atıyor.*” ve bireyin yaşadığı bu manevi sarsıntı rutinlerin getirdiği olumsuzluklar, yalnızlık ve çaresizliğin nihayete ermesinin başarıma ihtiyacının karşılanması ile mümkün olacağı ifade edilmektedir. Zira bireyi başarmaya/başarıya yönlendiren etkilere biri başarının getireceği somut kazanımlardır. Bu kazanımlar imkânsızlıkların yarattığı olumsuz sonuçları ortadan kaldıracaktır. Yazar yaşamış olduğu imkânsızlıkları ve çözümsüzlüğü verilen paragrafla ifade etmektedir.

“Zamandan kaçmanın tek yolu olan uyumanın önündeki engellere takılıyorsun. İnsan kokusu nasıl bir şey bilemezsin. Haftalarca yıkanamamanın ve sigaranın o ağır kokusu dolduruyor odayı. Evet kokuyorsun. Çünkü su yok ve hava eksi kırk derece... Yıkanamazsın. Yorganı bastırıyorum boynuma uyumak için ama mümkün değil uyumak. Kendi kokundan uyuyamıyorsun. Hayat tokadını atıyor işte. Gerçeklerden kaçamıyorsun, zamandan kaçırıyorsun ama kendinden asla...”

2.2. Gazali'nin Bütüncül İhtiyaçlar Teorisi ve *Denize Doğru*

Gazali insan yapısını ele alırken, insanın sadece biyolojik ve fiziksel ihtiyaçları olmadığını hatta bu ihtiyaçlarının giderilmesi için ruhsal ve manevi ihtiyaçlarının mutlak ve esas olarak karşılanmasını açıklamaktadır. Gazali insanın manevi ihtiyaçlarının giderilmemesinin bireyde derin bir boşluk, hiçlik ve manevi açıklar yaratacağını ileri sürmektedir. Gazali, bireyin hakiki varlığına benötesi (transpersonal) düşünce ve eylemleri ile ulaşabileceğini ifade etmektedir (Tutar, 2018: 112). Psikoloji ve sosyoloji literatüründe kabul görmüş Maslow'un ihtiyaçlar teorisinden asırlar önce Gazali tarafından ortaya konulan ihtiyaçlar hiyerarşisi bireyin beşer olmanın ötesinde bir meşrep olduğunu açıklamaktadır. Gazali, bireyin duyduğu asıl ihtiyacın manevi ihtiyaç olduğunu, bu ihtiyacın insanın diğer ihtiyaçlarından üstün olduğunu açıklamaktadır. Gazali; farklı düşünürler, bilim insanlarıncı tanımlanan ihtiyaçlardan olan yeme-içme-barınma-güvenlik gibi ihtiyaçları reddetmemekte ve bu tür ihtiyaçları “*Hayat için zorunlu ihtiyaçlar*” olarak da tanımlanmaktadır (Tutar, 2018: 114). Ancak Gazali bu ihtiyaçların karşılanmasını öncelikli ihtiyaç olarak görmemektedir. Başka bir ifade ile birey zorunlu ihtiyaçlarını karşıla(ya)masa bile manevi ihtiyaçları temel bir ihtiyaç olarak da görmektedir. Maslow bu konuda daha keskin bir ifade ile birey hiyerarşide yer alan her bir aşamayı geçmediği sürece diğer aşamalardaki ihtiyaçları ihtiyaç olarak görmemektedir. Örneğin; birey öncelikle yeme-içme ihtiyacını karşılayacak ardından güvenlik ihtiyacı doğacaktır.

Asoğlu, Denize Doğru kitabında; bireyin manevi ihtiyaçlarına yönelmesi gerekliliğini ifade etmektedir. “Yeni Bir Fırtına, Yine Bir Fırtına” isimli bölümde yazarın yaşadığı manevi haz net bir şekilde okuyucuya aktarılmaktadır. Bu bölümden alınan iki paragraf aşağıda yer almaktadır.

““Önce Allah'a sonra size emanet” diyor oğulları, kızları, kocası ve kardeşleri... Ağır sorumluluk bu kaptan... Vira Bismillah! Dışarıda, ameliyat kapısında bekleyen oğlunu düşünüyorum, sonra kendim

oluyorum. Yok hata, hadi oğlum sen yaparsın. Bunun gibi nicelerini gördüm ben. Ya ben fırtınayı seviyorum ya da fırtına beni seviyor. Biliyorum artık.”

∞ ∞ ∞ ∞ ∞

“Dışarı çıkıyorum ailenin tüm gözleri üzerimde. Nasıl bir minnet ve güven duygusu ile bakıyorlar... Kelimeler anlamsızlaşıyor, gözlerimiz ile konuşuyoruz.”

Her iki paragrafta da değinildiği üzere yazar mesleki sorumluluğunun hayati bir sorumluluk olduğunu ve hatasızlığın işinin en temel ilkesinin olduğunu aktarmaktadır. Asoğlu, üstlendiği sorumluluğun olumlu şekilde sonuçlandırması kendisinde manevi bir haz yaratmaktadır. Yazarın buradaki beklentisi ve arzusu dünyevi ya da meta değil, hakiki ve esas kazanımın tamamen manevi kazanım olduğunu vurgulamaktadır. Bu düşünce Gazali'nin ben ötesi kavramı ile ilişkilidir. Ailelerin; *“Önce Allah'a sonra size emanet.”* söylemi Asoğlu'nun aileler nazarında beklenen ve aranan umudun dünyadaki eli olarak kabul görmesi yazarı tam manasıyla benötesine taşımıştır. Mesleki hayatında sıklıkla karşılaşılan bu olaylar Asoğlu'nda daha derin hazların yaratılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Asoğlu'na yüklenen bu manevi sorumluluk kendisinde daha fazla manevi bir haz oluşmasını sağlamıştır.

2.3. İbn-i Haldun'un İhtiyaçlar Teorisi ve *Denize Doğru*

İbn-i Haldun'un ihtiyaçlar teorisi ile Gazali'nin ihtiyaçlar teorisi değerlendirildiğinde birçok ortak payda bulunmaktadır. Gazali'nin daha geniş bir açıdan ele aldığı ve manevi ihtiyaçlar olarak tanımladığı kavramlar, İbn-i Haldun'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde olgunluk (tekâmül, kemalat) olarak ifade edilmektedir (Tutar, 2018: 117). Buradaki amaç; bireyin olgunluğa erişmesinin yaşamın sağladığı deneyimler ve bu süreçte gerek manevi duygulara odaklanması gerekse manevi hazza sahip olunma arzusundan ileri gelmektedir. Asoğlu; *“Ay Yok”* isimli bölümde erişmiş olduğu kemalat derecesini deneyimiyle açıklamaktadır.

“Zorlukla ayağa kalktım. Üzerimde ameliyathane yeşilleriyle ameliyat salonunun yanında yer alan iki kişilik yoğun bakım yatağına sızmışım. Kırk sekiz saatten epey fazladır uyumadığımı hatırlıyorum. İki gündür çatışmadan gelen yararlıları ameliyat ediyordum.”

∞ ∞ ∞ ∞ ∞

“Yemekhaneye girdim Her yer ışıl ışıl tüm askerlerin yüzü gülüyor, devasa tencerelerden duman tütüyor. Dün hiçbir yaralıyı kaybetmemişiz. Çıt çıkmıyor ama gözlerim onların sevinç çılgınlıklarını görüyor. Bakışlarından utaniyorum.”

Son paragrafın son cümlesinde yer alan; *“bakışlarından utaniyorum”* sözü olgunluk ihtiyacın karşılandığının ve her ne kadar eylemler kişide manevi bir haz yaratsa da oluşan hazın alçak gönüllük ile tezahür edildiğini görmekteyiz. Denize Doğru'nda görülen bir başka kemalat ise; *“Ben, Sen ve Deniz”* isimli bölümde açıklanmaktadır. Buna göre:

“Bazen onca çabalarımız, hiçbir şeye dönüşmeden yok olup gidiyor; ama biz asla vazgeçmiyoruz tıpkı o çocukluğumuzda yaptığımız, bir dalga ile yerle bir olan kumdan kaleler gibi... Ama her şeye rağmen yeniden doğsak, yine aynı şeyleri yaparız diyoruz.”

Yazar, olgunluğu vazgeçmek ya da olumsuzu kabul etmek olarak açıklamamaktadır. Kemalatin asıl vurgusunun yenilenmek, sürekli olmak ve başarı içgüdüsünü muhafaza etmek olarak tanımlamaktadır.

3. SONUÇ

Denize Doğru başarıma teorisi ile başlayan, manevi ihtiyaçların karşılanma gereksinimi ve kişiyi tekâmüle erdiren süreci konu alan otobiyografik türde yazılmış bir eserdir. Denize Doğru, okuyucusuna hem menzili göstermekte hem de bu menzile ulaşmanın yollarını aktarmaktadır. Günümüz insanın yaşamış olduğu karamsarlık, yalnızlık, bireysellik gibi sorunlardan kurtulmada önemli ölçüde rehber niteliği taşımaktadır. Zira çağın insanı, kendini motive eden kaynakları para, şöhret, makam olarak tanımlamaktadır. Başarıya yüklenen anlamın bu hedeflere ulaşma olarak kabul etmektedir. Ancak hakiki başarının manevi haz olduğunu Asoğlu, Denize Doğru kitabında açıklanmaktadır.

KAYNAKÇA (Kaynakça APA 6 Formatına uygun hazırlanmalıdır.)

- ÜLGER, D., K. (2015), Motivasyon ve Model Alma Kavramlarının İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Okuma Alışkanlığına Etkisi: Ankara Örneği, *Academia Journal of Social Sciences*, 1 (1), 18-43.
- ERDEM, A., R. (1975), İçerik Kuramları ve Eğitim Yönetimine Katkıları, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (3), 68-76.
- SARIİPEK, D., B., (2017), “İhtiyaç” Kavramı Ekseninde Sosyal Koruma: Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı, *İnsan&İnsan*, 4 (12), 43-65.
- TINAZ, P. (2000), Çalışma Yaşamında Motivasyon Kuramları, *Mercek*, 5 (19), 29-38.
- DAŞTAN, N., B., ve BUZLU, S. (2010), Meme Kanseri Hastalarında Maneviyatın Etkileri ve Manevi Bakım, *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 3(1), 73-78.
- CAN, H., AŞAN AZİZOĞLU, Ö., ve MİSKİ AYDIN, E. (2011), *Örgütsel Davranış*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ASOĞLU, O. (2021), *Denize Doğru*, İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- MCCLELLAND, D. C., ve KOESTNER, R. (1992), *The Achievement Motive*, New York: Cambridge University Press.
- TEVRÜZ, S., ARTAN, İ., ve BOZKURT, T. (1999), *Davranışlarımızdan Seçmeler (Örgütsel Yaklaşım)*, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- EROĞLU, F. (2004), *Davranış Bilimleri*, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- ADAİR, J. (2003), *Etkili Motivasyon: İnsanlardan En İyi Verimi Nasıl Alabilirsiniz?*, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- EREN, E. (2000), *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, İstanbul: Beta Yayınları.
- TUTAR, H. (2016), Güdüler ve Güdüleme, H. TUTAR içinde, *Davranış Bilimleri Kavramlar ve Kuramlar*, (s. 93-137), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- LUTHAN, F. (1992), *Organizational Behavior*, NewYork: McGrawHill Inc.

RÖPKE, I., ve REISCH, A. L. (2004), The place of consumption in ecological economics, JACKSON, T., JAGER, W., ve STAGL, S. içinde, *The Ecological Economics of Consumption Current: Issues in Ecological Economics Series*, (s. 1-17), Cheltenham: Edward Elgar.

1984-1989 BULGARİSTAN GÖÇÜ SONRASI TÜRKİYE’NİN BALKAN DIŞ POLİTİKASI

Hatice ÖZ*
Kürşad Emrah YILDIRIM**

Özet

Ele alınan bu çalışma Avrupa’nın en büyük zorla ettirilen göçü olan 1984 yılında başlayan yolculuğun Bulgar Türkleri için ne denli zorlu bir süreç olduğuna değinilerek bu süreç doğrultusunda Türkiye’nin Balkan Politikası incelenmiştir. Çalışma her şeyden önce Uluslararası disiplininde belki de üzerine yazılmış, yazılacak birçok makaleden sadece biri olmaktan ziyade insanlık dramı haline gelen ve uluslararası mecrâ için pek bir etki uyandırmayan 1984-1989 yıllarında yaşanan göçe değinmiştir. Soykırıma yönelik zorla yapılan bu göçlerin Türkiye’nin farkına varması ile Balkanlara yönelik uyguladığı dış politik varlığına değinilerek uluslararası ilişkiler disiplinine katkıda bulunulması amacı ile ele alınmıştır. Türkiye son on yılda, ekonomik büyümesine de paralel olarak bahsi geçen bölge Balkanlar’da ekonomik ilişkilerini, kamu diplomasisini ve kültürel faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Türkiye artık yeni bir dış politika perspektifine sahiptir. Balkanlar’ a karşı da yürütmüş olduğu politikasında her zaman iyi niyet ve güçlü diplomasi üzerine durmayı savunmuştur. Sağlam ipler ile örülmüş bir bağ olan Balkanlar ve Türkiye ilişkileri karşılıklı çıkar, hoşgörü ve geçmişi kabullenmeye değinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dış politika, Bulgaristan göçü, Balkanlar

TURKEY’S BALKAN FOREIGN POLICY AFTER 1984-1989 BULGARIAN MIGRATION

Abstract

In this study, Turkey’s Balkan Policy was examined in line with this process by mentioning how difficult the journey started in 1984, which is the largest forced migration in Europe, for Bulgarian Turks. First of all, the study touched on the migration experienced in 1984-1989, which has become a human drama rather than being just one of many articles written on and to be written on the international discipline, and which did not have much impact for the international media. It is discussed with the aim of contributing to the discipline of international relations by mentioning Turkey’s awareness of these forced migrations towards the Genocide and its foreign policy towards the Balkans. In the last ten years, parallel to its economic growth, Turkey has intensified its economic relations, public diplomacy and cultural activities in the Balkans. Turkey now has a new foreign policy perspective. He has always advocated to stand on goodwill and strong diplomacy in his policy against the Balkans. The relations between the Balkans and Turkey, which are a strong bond, refer to mutual interest, tolerance and acceptance of the past.

Keywords: Foreign policy, Bulgarian migration, Balkans

1. GİRİŞ

1.1. Etnik Ayrımcılık ve Göç Kavramları

Hiçbir millet, topluluk, ırk veya insanoğlu yerleşmiş olduğu coğrafyadan zaruri veya keyfi durumlar içerisinde farklı bir yere, coğrafyaya gidip yerleşmek istemez. İnsanlar dünyaya geldiği mekânları memleketi varsayar. Dini, ırkı, milleti, kültürü her ne olursa olsun bu insan ırkının dünyaya gelmesinden beri böyledir. Sınırları ve kuralları olmayan bir kavram olan Göç olgusu, insanlık kadar eski ve köklü bir geçmişe sahiptir. Göç’ün ilk nasıl var olduğu ile ilgilenmek değil konumuz. Bu yüzden tarihi arka planına bakmadan Göç kavramını tanımlamak gerekirse; Sürekli bir şekilde hareket içerisinde olan İnsanoğlunun ekonomik, salgın hastalık, kriz,

*haticeoz@outlook.com, ORCID: 0000-0001-8597-7643

**Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, keyildirim@anadolu.edu.tr., ORCID-D: 0000-0002-7824-4916

savaş, siyasi, toplum düzeninin bozulması, sosyal unsurlar gibi sebepler ile bireysel, topluluk veya aile olarak buldukları yer coğrafyasını(vatan) terk ederek farklı bir bölge veyahut ülkeye gitme durumudur.

Diğer bir deyişle ulus üstü sınırları aşarak veya bulunulan devlet içerisinde süreci, yapısı, nedeni ne olursa olsun insanın yer değiştirerek yapmış olduğu nüfus hareketidir. Göç eden kişiye göçmen denir lakin bu tanıma mülteciler, zorla yerinden edilmiş kişiler ve ekonomik kişilerde dâhildir (Uluslararası Göç Örgütü(IOM), 2009). Gün geçtikçe her anlamda değişen dünyada Göç olgusu da evrilerek hızı ve içeriğinin değiştiğini söyleyebiliriz. Küreselleşme artık dünyada bir şeylerin çok hızlı ilerlemesini sağladığı gibi göçte de değişimler olmuştur. Daha çok doğudan batıya yönelik olan göç akımını uluslararası göçlerle birlikte birçok farklı yönlere doğru olduğu aşikârdır (Süleymanov,2013). Uluslararası Disiplininin farklı bir boyut kazandığı günümüzde artık göçten bahsederken uluslararası ortamı temel alarak bahsetmekteyiz. Netice de bu ortam içerisinde yaşanan göç hareketliliği yine bahsedilen ortamın getirmiş olduğu zorunlu faktörlerden yaşanmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş yıllarından sonrası dönemlerde küreselleşme ile birlikte iyice yerleşen bir olgu haline gelmiştir göç. Sermaye, mal ve hizmetlerin dolaşımı serbestleştikçe insan dolaşımına olan hayranlıkta artmıştır. Kimileri için hayranlık uyandıran bu dolaşım kimileri içinde zulümden farklı değildir. Özellikle mültecilerin bakışı ile bakmak gerekirse, farklı bir boyuttan bahsedilmelidir. Hem mülteciyi kabul eden ülke açısından hem de mülteci durumunda olan taraf için gerçekten de içinden çıkılması zor bir süreç demektir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü,2015). Mesela Türkiye'nin göç alma potansiyeli bulunduğu jeopolitik konum itibariyle daha yüksektir. Bu kapsamda hem yasal hem de yasadışı yollarla ülkemize gelen yabancı sayısı her yıl geçtikçe artmaktadır. Ülkede var olan mültecilere karşı gerekli tedbirler alınmamış olsaydı bir insan yığını söz konusu olacaktı (Çelik,2006, s.150-170). Yani mülteci olmak kadar bunu kabul eden devlet içinde durum pek iç açıcı değildir. Peki, insanlar bu durum karşısında ne kadar bilinçli. Göç ve türev kavramları hakkında ne biliyorlar? Genellikle birçok kişi göç, göçmenlik, mülteci kavramlarının ne anlama geldiğini bilmemektedirler. İnsanları birbirinden farklı kılan ırk ve etnisite unsurlarına kısaca değinilirse; Öncelikle etnisite toplumda bulunan diğer gruplar tarafından farklı kılınarak veyahut birbiriyle en azami düzeyde teması olan iki grup arasındaki ilişkinin görünümüdür. Etnik kelimesi ethnos kelimesinden gelerek belli yüzyıllarda dini ötekileştirmeyi savunmuştur (Waters,2014, s.303-324). Özellikle 2. Dünya savaşının ardından ivedi bir şekilde kullanılmaya başlanması ile Etnisite kelimesi etnik grup, etnik kimlik gibi çeşitli kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Etnisite ile birlikte çokça karıştırılan değineceğimiz bir diğer kavram olan ırk kavramı, insanoğlunun doğumuyla birlikte gelen kalıtsal ve fiziki özelliklerinin de dâhil olduğu birçok insan topluluğudur. Geniş bir pergele yayılan ırk topluluğun bulunduğu coğrafik ve biyolojik kıstaslara dayanmaktadır. Günümüzde çok hassas bir konu olan ırkçılık geçmişte bu kavram yüzünden soykırımlar, ayrımcılıklar yapıldığına tarih sahnesi şahittir. Özellikle ten rengi üzerinde yapılan sınıflandırma toplumlar üzerinde yıkıcı etkiler yaratmıştır (Akademik Perspektif, 2014).

1.2. Bulgaristan'ın Türklere Yönelik Politikaları ve 1984-1989 Göçü

Günümüzde Avrupa kıtasında olan Balkanlar bölgesi nice yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmıştır. Bir Balkan ülkesi olan Bulgaristan ise bulunduğu coğrafik konumu itibariyle heterojen bir yapıya sahiptir. 600 yıllık Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde bulunan ülkede Türk halkını genel anlamda

Anadolu'dan bölgeye giden Yörükler oluşturmaktadır. Zaten bölgede var olan Türk halkı ile bir araya gelen Yörükler ile birlikte 17. Yüzyılda güçlü bir Türk varlığı söz konusudur. Osmanlı'nın hoşgörülü devlet anlayışı ile ülkedeki Bulgar halkı kendi aidiyetliklerini ve kültürlerini koruyarak yaşamışlardır. Lakin 1877-1878 yılları arasında meydana gelen Osmanlı-Rus muharebesi sırasında bölgede yaşayan binlerce Türk göçe zorlanmış veya katledilmiştir(Börklü,1999,s.61-79). Tarih böyle seyrederken 1908 yılında Bulgaristan Krallık ilan ederek Osmanlı devletinden ayrılmıştır. Kendi başına hareket etmek isteyen Bulgarlar emperyalist politikalar üreterek Türk halkını adeta ikinci sınıf konumuna getirmişlerdir(Turan,1997,s. 5-62). Osmanlı Devleti'nin her yaşadığı kırılma noktalarında Bulgarların Türklere yönelik nefret söylemleri de ivme kazanmıştır. Bulgarlar Türk halkına belli tarihi aralıklarla uyguladığı isimlerini değiştirme, dini baskıda bulunma veya ibadet etmelerini engelleme gibi politikalarını hep kabul ettirme çabasında bulunmuştur. Her ne kadar savaş sonrası barış anlaşması (Neuilly Antlaşması) imzalsan da Bulgarlar politikalarından tamamen vazgeçmek yerine azaltma göstermiştir(Börklü,1999,s.66). Genellikle Bulgaristan'ın Güney ve Kuzey kesimlerinin doğusunda yer alan Türkler, Bulgarların asimile etme çabalarına direnç göstermiş olsalar da tam kapsamıyla engellenebilmiş değildir (Dede,2014,s.100). Bulgarlarda var olan bu milliyetçilik veyahut bağımsız olup homojen ülke konumunda olma istemi esasen Fransız İhtilali'nden ve Fener Rum kilisesinin Bulgar kilisesinden ayrılması ayrıca Rusya'nın da arkadan destek vermesi gibi nedenlerden doğmaktadır(Turan,1997,s.50). Yaşadıkları vatanlarından gitmemek için zorlu bir çaba gösteren Bulgar Türkleri için ise durum hiçte iyiye gitmemektedir. Tabii 1930-40'lı yıllarda, daha öncesinde de her ne kadar azınlık olsa da Türkler bölgede daha etkin olabilmek adına çeşitli dernekler kurup (Turan Derneği, Türk Muallimler Derneği), Türkçe yayınlar ve Türkçe Eğitimi olan çalışmalar yapmışlardır. Zaten bir çöküşün içinde olan Bulgaristan o dönemde Türklerin yapmış olduğu faaliyetlere ilgisini verememiştir. Lakin dünyaya yön veren ideolojik yapılardan Komünizm gibi etki eden ideolojiler Türklerin derneklerinin kapatılmasına ve yayınlarının durdurulmasına sebep olmuştur (Özsarı,2015,s.1-13). Tarihler 1951 yılını gösterdiğinde Bulgaristan'da Komünist Parti'nin iktidara gelmesi ile ülkede milliyetçilik sloganları artmış, Türk halkının artık asimile olup Bulgar isimlerini kabul etmeleri gerektiği tarzında söylemler çıkmaya başlamıştır. Zorla isim değiştirme politikası ile belli tarihlerde Türklerin göç etmesine ve Bulgaristan'daki var olan Türk azınlığında düşüş yaşanmasına neden olmuştur (Turan,2003,s.18-43). 15 Ekim 1944 yılında bağımsızlığını kazanan Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde yine hâkim süren komünist rejim 1946'dan sonra Türk okullarını devletleştirerek tek tip Bulgar milliyeti oluşturmak için somut adımlarını atmıştır. Sistemik bir şekilde ilerleyen Türkleri asimile etme politikaları özellikle toprakların kolektifleştirilmesi ile 1950-1951 yıllarında bir göç yaşanmasına neden olmuştur. Genelde kırsal alanda yaşayan Türkler 1956 yılında Bulgaristan'ın ilk nüfus sayımında 1 milyon kadardır(Börklü, 1999,s.69). Bu süreçte yaklaşık 150.000 soydaşımız Türkiye'ye göç etmiştir. Türkiye için zaten problemler bir süreç olan bu dönemde bu kadar fazla göçün yaşanması her iki ülke arasında gerginliklerin yaşanmasına ve Türkiye'nin bir müddet sınır kapılarını kapatmasına neden olmuştur(Turan,2003,s.33). Çünkü o dönem Türkiye'de iç siyaset olayları ile gergin bir hava varken göç meselesi ile hem kamuoyunda hem de diğer dış devletler ile olan ilişkilerinde çıkmazlara gitmiştir. Komünist Parti Genel Sekreteri Todor Jivkov, bir konuşmasında özellikle Kenan Evren'e ithafında Bulgaristan'da yaşayan Türklerin Türkiye'nin bir parçası olmadığını ve bu yüzden Türkiye'nin yaptığı Bulgaristan'ın iç işlerine karışmak olarak algılanıp bu meselenin Türkiye'yi ilgilendirmediğini ileri sürerek Türk hükümetinin tepkisini çekmiştir (CNN Türk,2014). 1954 yılında iktidara

gelen Todor Jivkov Türklere karşı sert asimilasyon politikaları ile sürekli gündeme gelmiştir. Özellikle Türkçe eğitim veren okulların ya kapatılması veyahut Bulgarlaştırılması konusunda harekete geçerek 1958-59 yıllarında Eğitim Bakanlığı tarafından okulların birleştirilmesi kararı resmen yayınlanmıştır. Hükümet yayınladığı bu kararın Türk halkı için son derece faydalı olacağını savunarak oluşabilecek tepkilere set çekmeye çalışmıştır. Türkçenin, Türkçe konuşmanın gereksiz ve itici olduğunu ve Bulgaristan'da yaşayan Türklerin Türk gelenek ve göreneklerine bağlı kalmamaları gerektiğini ileri süren hem Bulgar hükümeti hem de kamuoyu Türk halkını empoze etmeye çalışmışlardır (Demirhan,2019,s.480-498). 1960-64'lü yıllarda Türk-Sovyet ilişkilerinde yumuşamaya gidilmesi Türk-Bulgar ilişkilerinde de iyi yönde ivme kazanmasına neden olmuştur. İyiye giden bu dönemde ilişkileri düze çıkarmak adına ticaret, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda bir takım sözleşmeler yapılmıştır. Bulgarların her türlü baskı ve zorbalıklarına karşı güçlü mücadele gösteren Türkler bile isteye asla isim değiştirme veya asimile olmayı kabul etmemişlerdir (Börklü, 1999,s.71). Lakin 1974-75 yıllarına gelindiğinde Türk okullarında tüm dersler Bulgarca olmuş, Türk çocuklarının annesi veya babasının Bulgar olması durumunda, çocuğun ismi de otomatikman Bulgar ismi olacak şekilde karar alınmıştır (Demirhan,2019,s.485). 1970-89 yılları arasında sadece Türkler olmamakla birlikte Pomak, Çingenele de karşı bir asimile etme kampanyası başlatılmıştır. Türklerin isimleri zoraki olarak Bulgar isimleri veya Hristiyan isimleri ile değiştirilmiştir. Uluslararası mecrada büyük tepkiler verilmemesi, Türk halkının sesini duyuramaması ve her ne kadar kabul edilmese de göz göre göre kültürel soykırım yapılmış olması kabul edilebilir değildir(Dalkılıç&Biçer,2014,s.119-151). 1984-89 göçünü tetikleyen olaylar sanki planlanmış gibi artarda yaşanmıştır. Todor Jivkov uyguladıkları politikaların hızını artırmak için1984 yılında çok sert politikalara yer vererek Türklerin ibadethaneleri kapatıp farklı amaçlarla kullanmaya başlamıştır. Sünnet etmek yasaklanarak çocuğunu sünnet ettiren anne-babaya hapis cezası verilmiştir. Keza aynı şekilde cenaze ve düğün törenlerine kısıtlamalar getirilmiştir. Komünist rejiminde desteklediği bu yaptırımların dışında bir de Türkleri terörizm olayları ile suçlamışlardır. Örneğin 1985 yılında Filibe Tren İstasyonunda bomba patlamasını Türk örgütlerinin yaptığını ileri sürerek 3 Türkü idam etmişlerdir (CNN Türk,2014). Yüzyıllar boyunca Osmanlı Devletinin de huzur içinde yaşamış olan Bulgar halkının o topraklarda yıllardır birlikte yaşadıkları Türklere bu şekilde davranılması ve azınlık sınıfına düşürülmeleri yapılan en kötü haksızlıktır ne yazık ki. Bağımsızlığını kazanması ve Komünist rejimin geldiği andan itibaren aşama aşama Türk halkını asimile etmek isteyen Bulgaristan'da belirli tarihlerde göç dalgaları olmuş ve sonuncusu 1984 yılında başlayan dalgalanmadır. Yaklaşık 1.500.000 milyondan fazla Türk göç etmiştir(Bulgaristan Türkleri,2017). Avrupa'da en büyük zorunlu göç olan bu olay üzerine yıllar sonra sinemalara, filmlere, kitaplara ve birçok göçmenin akıllarında unutulmayacak senaryolar bırakmıştır. Aşağıda yer alan tabloda 1887 yılından 2001 yılına değin Bulgaristan'da ki Türk nüfusun varlığı gösterilmektedir. Tabloda da gösterildiği gibi her tarihi aralıkta Türk nüfusunda azalma yaşanmıştır(Dalgılıç&Biçer,2014,s.125).

Tablo 1: 1887-2001 yılları Bulgaristan'da ki Türk Nüfusu

YILLAR	TÜRKLERİN NÜFUSU	YILLAR	TÜRKLERİN NÜFUSU
1887	640.000	1940	603.331
1892	705.000	1941(+Dobruca Türkleri)	569.728
1900	850.000	1949	539.656
1905	800.000	1952	505.439
1910	656.025	1956	504.560
1926	800.052	1992	577.555
1934	749.900	2001	618.268

6 Haziran 1989 yılında o meşhur göç olayı başlamış, Bulgarların sert asimilasyonundan kurtulmak isteyen herkes yollara düşmüştü. Her kesimden insanın olduğu bu göç yolunda olimpiyat şampiyonu halterci Naim Süleymanoğlu 'da dâhildi. Lakin o dönemde Türkiye ekonomisi bu kadar ağır göçü kaldıracak durumda değildi. O dönemin Başbakanı Turgut Özal her ne kadar bu süreci çok iyi yönetmiş olsa da 21 Ağustos'ta sınırları kapatmak zorunda kalmıştır. Bunun yanı sıra Haziran 1989 - Temmuz 1990 arasında göç eden Türklerin sayısı neredeyse 350 bin kişiyi bulmuştur(CNN Türk, 2014). Geleneklerine, göreneklerine, dine, inançlarına sıkıca bağlı olan Türk halkı için bunlardan vazgeçmek yerine tüm zorluklara boyun eğerek göç yoluna düşmüşlerdir. Bulgar Türkleri artık öyle bir duruma gelmiştir ki üst mertebede meslek sahibi olamıyor bürokrat veya ordu mensubu olma ihtimalleri mümkün değildi(Balgöç, 2021). Türklere yapılan ani baskıların ilk adresi yoğun nüfusun olduğu köylere yapılmıştır. Artık Türkçe bile yasaklanması ile insan hakları ihlali olan bu durum karşısında Türk halkı tabii ki de bir tepki göstermek zorundaydı. Bu tepkilerden ön önemlisi Kırcaali'de ki Sütkesiği köyünde binlerce kişi toplanarak eylem yapmışlardır. Bu olayın ardından çeşitli bölgelerde eylemler yapılarak azınlık Türkler bir kıvılcımla seslerini duyurmaya çalışmışlardır (Turan,2003,s.25). Aynı zamanda Türkiye'de, baskıların durdurulması için notalar vererek üst bürokratlarla iletişime geçmiştir. Bulgaristan ile bir türlü anlaşmaya varamayan Türkiye, meseleyi uluslararası örgütler nezdine taşıyarak Bulgaristan'ın yaptığı şeyin haksızlığını savunmuştur. Vasat bir hal alan Bulgaristan'da ki mesele Türkiye'nin baskılarına dayanamayınca Todor Jivkov, Turgut Özal'a kapılarını açmasını istemiştir. Özal, kapıların herkese açık olduğunu beyan ederek 1 Haziran 1989'dan 1990'a kadar vizeli ve vizesiz olarak Bulgar Türkleri Türkiye'ye girmişlerdir. Türkiye'ye gelen bazı göçmenler uyum sağlamakta zorlanmış ve geri dönmek zorunda kalmışlardır(Atasoy, 2011,s.368). Genellikle geri dönenler bir takım temel haklarını kaybetmemek, evleri ve mallarının yağmalanmasına mani olmak, yaşlıların göçü kaldıramamış olması gibi sebeplerden ötürü tercih etmişlerdir(Balgöç,2021). Bulgaristan için Soya Dönüş Süreci olarak adlandırılan birçok farklı etnikten milleti Bulgarlaştırma adı altında; kültürel ritüellerini yok ederek, yasaklamalar, işten çıkarmalar hatta öldürme eylemleri çok fazla yaşanmıştır. Tek bir Türk'ü bile görmek istemediğini söyleyen Jirkov, Türklere en büyük zulmü yaşatan Başbakan olarak akıllarda kalmıştır. Türkiye katıldığı her uluslararası toplantıda(NATO, BM) bölgedeki Türklerin yaşadıklarına dair sürekli bir şekilde değinmiştir. Lakin Dünya sahnesinde olaya tek ses çıkaran Türkiye olmuştur(Demirhan, 2019,s.488). Aslında Bulgaristan için en yüz kızartıcı olay, Belene Kampıdır. Belene Ölüm Kampı olarak da adı geçen kamp, Bulgaristan'ın Belene bölgesinde Jivkov tarafından açılmıştır. 1980'li yıllarda asimile etmek amacıyla Türk vatandaşlarının buraya götürülüp ölüme terk edilmeleri insanlık dışı bir olaydır. 1989 yılında Bulgaristan hükümeti, kamptaki

azınlıkları sınır dışı edeceğini duyurarak ve Özal'ın da devreye girmesi ile Türkler Türkiye'ye yol almışlardır. Aradan uzun yıllar geçtikten sonra 2021 yılında Bulgaristan hükümeti 1987-89 yıllarındaki asimilasyon olaylarını kınamış olsalar da bu hiçbir şekilde bu soykırımı Dünyaya unutturmayacaktır(Turan,2003,s.29). Jivkov rejiminin 1989 yılında yıkılması ile yapılan hatalar, zulümler Bulgaristan Devlet Konseyi tarafından kabul edilerek, yasak getirilen Türkçe konuşmanın serbest olacağını, zorla değiştirilen Türk isimlerinin iade edileceği, okullardaki eğitim de Türkçe eğitim yapılabileceği 1991 yılında Bulgar anayasasında da yer verilerek düzenlemelere gidilmiştir. 1991 yılında Soğuk Savaşında bitişini sembolize eden Demir Perdenin yıkılması ile ideolojik bölünmeyi yerle bir ederek Dünyada da yeni bir döneme girilmiştir. Bu süreçte Bulgaristan'ın Avrupa Birliği (AB)'ne adaylığını koyup siyasi ve kültürel alanlarda kendini revize etmesi hasebiyle Türk azınlıklar önemli haklar elde edecektir. Çünkü Bulgaristan nüfusunun %30'unu Türkler oluşturmaktadır (Demirhan,2016,s.489). Bu bağlamda AB'ye girmesi ile insan haklarını göz ardı etmemek adına Türklerde dâhil birçok azınlık için iyileştirme politikası uygulamıştır. Ülkede bulunan Türkler Bulgaristan'ın demokratik hayata geçmesi ile birlikte kendi partilerini kurarak seçimlere katılmışlardır. Hak ve Özgürlükler Partisi adını alan bu parti seçimlerde de ön plana çıkmıştır (Dalkılıç&Biçer,2014,s.128). Bulgaristan ve diğer Balkan ülkeleri NATO üyeliği sonrasında Türkiye olan ilişkilerini geliştirmişlerdir. Türklerin yaşamış olduğu bu göç olayı sadece Bulgaristan'a karşı değil diğer Balkan ülkelerine yönelik uygulanan politikalara da etkisi olmuştur.

2. GÖÇ SONRASI BALKANLAR'DA TÜRKİYE AKTİVİZMİ

Dış politika kavramı birçok tanımlamaları içermektedir. Lakin daha geniş kapsamda ve daha akademik olarak tanımlamak gerekirse, bir devletin sınırları ötesindeki başka bir devlet yahut devletler ile uluslararası arenadaki ilişkilerinin alt inceleme dallarından birisidir (Kürkçüoğlu,1980,s. 309-335). Dış politika, kullanılan stil ve araçlara bağlı olarak hedeflere ulaşmaktır. Maddi kaynaklar ve bir devletin güç spektrumundaki genel konumu, devletlerarası ilişkilerin belirlenmesinde önemli bir rol oynasa da evrensel değerlerle desteklenen ve iyi işleyen bir dış politika, uluslararası oyuncuları için göreceli bir avantaj oluşturmaktadır. Küreselleşme süreçleri jeopolitik alanın yeniden biçimlenmesine kutuplar, güç merkezleri ve bölgesel güçler benzeri yeni bir hiyerarşik sistemin oluşmasına ve yeni jeopolitik eksenlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu koşullar içerisinde yeni gerçeklere uygun bir dış politika şekillendirilmesine, devletin stratejik hedeflerine ulaşmak ve ulusal çıkarları yerine getirmek için yeni araçlar ve yöntemler aramayı gerekli kılmaktadır (Leonova, 2014,s.100). Siyasi meşruiyet, 21. yüzyılda uluslararası ilişkilerin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Küreselleşmiş bir sistemde meşru zemine dayanmayan bir politika uygulamak imkânsızdır. Meşruiyet eksikliğinin olduğu durumlarda, krizler de kaçınılmazdır ve maliyeti genellikle çok yüksektir. Uluslararası kamuoyu, ülkelerin dış politikalarını tanımlamaları ve uygulamaları için kilit bir referans noktası haline geldiği de aşikârdır. Balkanlar, coğrafi yakınlığı ve tarihi bağları nedeniyle Türkiye'nin özel ilgi gösterdiği bir bölge niteliğindedir. Bu bağlar yüzlerce yıl öncesine dayanan Türkiye'nin Balkanlara yönelik uyguladığı dış politikası, tarihsel bağlar üzerinden bir meşruiyet oluşturarak ve daha çok 2000'li yıllardan itibaren gelişen dış politika paradigmaları üzerinden şekillenmektedir. Arap Baharı sonrasında siyasi girişimleri yavaşlarsa da Türkiye'nin Balkan hükümetleriyle ikili ilişkileri oldukça sıcak kalırken ekonomik, sosyal ve kültürel bağlar güçlenmiştir. Dünya da küresel dengelerinde yeniden yerleşmesiyle birlikte Türkiye'de de 20. Yüzyılın ikinci

yarısında aşıkâr hale gelmiş olan Türk dış politikası, 21. Yüzyılın ilk on yılına damgasını vurmuş olan Türk dış politikası ile kıyaslandığında hem uygulama alanları ve temel öncelikleri hem de söylem ve düşünsel alt yapısı bağlamında kökten değişim ve de dönüşümler neticesiyle çok daha kapsamlı, düzen kurucu ve proaktif bir özellik elde ettiği hususunda geniş çaplı bir uzlaşma oluşmuştur (Duran, İnat ve Ataman,2009,s.11). Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra kendi bloğu olan Batı Bloğundaki lideri doğrultusunda durağan politikalardan sıkı politikalar izleyen bir döneme geçiş yaşansa da bu dönemde Türk Dış Politikası hızlı bir şekilde gelişmediği ortadadır. 1990'larda, Türkiye'nin bölgesel politikası çoğunlukla askeri özellikler taşımakta ve daha az diplomasi içermektedir (Örmeci,2011,s.224-226). Türkiye, yeterli ekonomik gücün olmadığı bir dönemde zaten var olan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), geniş bir coğrafyaya yayılmamış ancak dış politikada bir araç olarak kullanılmış ve çözüme kavuşturmaya çalışan bir ülke imajı çizerek Türkiye'nin yumuşak gücünü artırmaya çalışmıştır (Örmeci,2011,s.225). Türk dış politikasında daha köklü bir dönüşüm ise 2000'li yıllardan sonra başlamıştır. Bahsi geçen dönem içerisinde, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri hâkim olmuş güç, çıkar ve güvenlik gibi mefhumları asıl öncelikler olarak nitelendiren ve meşruluğunu tehdit kavramından almış olan tradisyonel otoriter/bürokratik zihniyet yerini iş birliği ve barışa bırakmıştır (Duran vd.2009, s.44). Bu süreçte dış politikada ön plana çıkmaya başlayan yumuşak güç yaklaşımında Türkiye'nin bu dönemde yakalamış olduğu ekonomik istikrar da etkili olmuştur (Demir,2012,s.213). 2000'li yıllar içerisinde Türkiye'nin dış politikadaki aktifliğinin artmasıyla beraber bu tarihlerde Balkanlarla gerçekleştirdiği ekonomik ilişkiler, sosyal -kültürel bağlar ve aynı zamanda siyasi diyaloglarında çok büyük ve gözle görülür düzeyde ilerlemeler gerçekleşmiştir (Ekinci,2014,s.7-24). Türkiye'nin aynı zamanda ekonomik alanda kazanmış olduğu olumlu gelişmeler TİKA, AFAD, KIZILAY gibi kurum ve kuruluşları yumuşak güç uygulamalarında etkin bir şekilde kullanmasına imkân tanımıştır (Altunışık,2019,2-5). Balkanlar bölgesinin ekonomik şartlarındaki iyileşmeler bilhassa Bulgaristan'ın Türklere yaptığı kültürel soykırımı kabul etmesi, barışın sağlanıp istikrarlı hale gelmesi hem bölge ülkeleri açısından hem de Türkiye açısından güvenlik parametreleri düzeyinde ekstra önem arz etmektedir. Bu güvenliğin sürekli olması adına Türkiye 1990'lı yıllardan değin bölgede yaşanan alt yapı sorunlarını çözmek, kalkınmayı hızlandırmak adına yardımlar göndermektedir. Söz konusu yardımların bilhassa 2000'li yıllardan önceki dönemlere nazaran artış göstermektedir. OECD'nin verilerine göre ise 2016 yılında Türkiye Balkan ülkelerine 154.6 milyon dolarlık yardım da bulunmuştur. Bahsi geçen meblağ Türkiye tarihinde Balkan ülkelere giden en yüksek yardım rakamıdır. Türkiye'nin Bölgedeki en aktif kurumu olan TİKA'nın tarım ve hayvancılık desteklerinin yanı sıra çok sayıda sağlık, eğitim hatta belediye altyapılarında ki iyileştirilmeye değin maddi destek sunmuştur (Ekinci,2014,s.15). Balkan ülkelere özellikle eğitim konusunda destekte de bulunan Türkiye, sadece Balkanlar bölgesini içeren Burs Programı dışında Uluslararası Öğrencileri kapsayan Türkiye Bursları gibi destek programlarını sunmaktadır. Türkiye sayesinde birçok Balkan ülkesindeki yüzlerce öğrenci ülkemizde eğitim görme fırsatını yakalamıştır. Nüfus olarak Türklerin daha yoğun olduğu bölgelerde Türkçe öğretilmesi amacıyla ders kitapları dağıtılmış ve bu amaçla faaliyetlerde bulunulmuştur (Ekinci,2014,s.17). Bu yaklaşım, Ortadoğu ülkelerinin bazı seçkinleri, Batılı analistler ve Türk siyasetinin muhalifleri tarafından sık sık eleştirilmiş ve yeni Osmanlıcılık olarak etiketlenmiştir (Davutoğlu,2010,s.2-4). Diplomatik ilişkilerini her bağlamda Balkanlar'da iyileştirilebilir düzeyde yürüten Türkiye'nin tarihi geçmişi ve Bulgar Türkleri gibi birçok Türkün bölgede azınlık durumuna düşmesine rağmen günümüzde güçlü bir politika yürütmektedir.

1990'lı yılları çatışma içerisinde geçiren Balkanlar, alternatif enerji yolları üzerinde yer almaktadır ve yüzyıllardır düzenli olarak büyük güç rekabeti yaşamıştır. Ayrıca Balkanlar, Türkiye'nin Avrupa'ya açılan kapısıdır (Ekşi,2017,s.195-198). Türkiye'nin Avrupa ülkeleriyle ticareti için tek kara bağlantısı olması nedeniyle de vazgeçilmez bir ticaret yoludur. Balkanlar, Türkiye-AB ilişkilerinde önemli bir yere sahiptir. Türkiye ile Balkan ülkeleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi AB'ye giden yolu açarken, Balkanlar da AB'nin enerji ihtiyaçlarında Türkiye'nin en önemli kaldıraç olan boru hattı güzergâhları için stratejik bir noktadır. Türkiye'den Avrupa'ya transfer hatları, Türkiye'yi bir enerji koridoru haline getirirken Avrupa'yı da Türkiye'ye muhtaç hale getirmektedir (Ekşi,2017,s.196). Ayrıca bölgesel istikrarın Türkiye'nin güvenliği üzerindeki etkileri, bölgeden artarda gelen göç dalgaları ve bölgenin Türkiye ile Avrupa arasında bir köprü olma konumu nedeniyle bölge Türk dış politikası için önemli olmuştur. Buna göre 1990'lı yıllardan itibaren bu bölgede barışın tesis edilmesi ve istikrarın sağlanması Türkiye'nin dış politikasının en önemli öncelikleri arasında yer almaktadır (Raşidagić,2013,s.56-60). Türk dış politikası 2000'li yıllardan bu yana Türkiye ile Balkan ülkeleri arasında sık sık yapılan üst düzey ziyaretlerle daha fazla ivme kazandıkça ve Türkiye'nin siyasi, diplomatik, kültürel, ekonomik etkisini pekiştirerek bir etki alanı oluşturulmaya çalışılmıştır (Özkanca,2014,s.38-40). Uluslararası İlişkiler disiplini olarak bahsettiğimiz kavram içerisinde devletler sert güç olarak adlandırılan askeri, ekonomik unsurları ve yumuşak güç kavramını oluşturan kültürel, siyasi, diplomatik unsurlarının kullanım yoğunluğuna göre uluslararası sistem içerisinde etkinliklerini korumaktadırlar. Devletler günümüzde iki güç kavramı üzerinde sert güç kavramlarının aktivizm edilmesinden ziyade daha çok kendi rızaları ile hareket edebilecekleri ve diğer uluslararası aktörler üzerinde daha çok etki kurabilecekleri yöntem olan yumuşak gücü benimsemektedirler. Bu tavır realist bakış açısı ile de gücün fiziksel veyahut fiziksel olmayan unsurlarını müdahale aracı haline getirilmeden gerçekleştirebilmeyi içermektedir. Söz konusu Uluslararası İlişkiler disiplininin karmaşık yapısı zaten devletlerin resmi ilişkilerin ötesinde daha samimi ve kamuya yönelik diplomasi kullanarak politikalar üretmeye yönlendirmektedir (Karagül,2013,s.79-102). Türkiye, AK Parti iktidarı döneminde Balkanlar'daki nüfuzunu kültür bazında artırma stratejisini uygulamaktadır (Muhasilović,2018,s.77-78). AK Parti iktidarı döneminde Türkiye'nin Balkan politikasının, ağırlıklı olarak kamusal-kültür diplomasisi temelinde yumuşak bir güç politikası izleyerek bölgedeki kültürel-sosyal etkinliği artırma stratejisi olduğudur. Bu çerçevede Türkiye'nin AK Parti iktidarı dönemindeki Balkan politikası, kamu diplomasisine ve yumuşak güç araçlarına dayalı, kültür odaklı bir diplomasi stratejisi olarak tanımlanabilir. Bunun bir örneği olarak, Türkiye'nin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi geçici üyeliği seçim sürecinde kullanılan 192 oyda 151 gibi yüksek oyla üyeliğine kabulünde yumuşak güç unsurlarının doğrudan etkisi olmuştur. Kızılay, TİKA ve Yunus Emre gibi devlet destekli kurumların günümüze değin gelmesinin bir de arka perdesi bulunmaktadır. Bu arka perde kısmında Balkanların varlığı ise; Osmanlı Devleti'nin Balkanlara yerleşme aşamasında sadece askeri güç kullanmamış; oluşturduğu ve sürdürdüğü vakıf kültürüyle esasen geçmişte yumuşak güç perspektifini başarılı bir biçimde uygulamıştır. Balkanlar bölgesinde yüzyıllar boyu iç ve dış ilişkilerde uygulanan yumuşak güç faktörleri hasebiyle sürekli barış ve istikrar asırlardır bölgede hâkimiyet kuran Osmanlı Devleti'nin ardından da Balkanlarda göreceli istikrar ancak yumuşak güç unsurlarının kullanılması ile mümkün olabilmiştir. Soğuk Savaş'ın bitmesi ile Balkanlardaki etnik kökenli çatışmaların baş göstermesi Türkiye tarafından kayıtsız kalınması imkânsız bir süreci ifade etmektedir. İşte bundan ötürü Türkiye gibi bölgede aktif olan ve Balkan halkının her türlü hezimete

uğrattığında mücadelecı tavrı sergılemesi Balkanların en güçlü ülkesi olarak bölgenin her açıdan dinamikleşmesinde ivdirgen olarak rol almak istemiştir. Türkiye açısından Balkanları Batı ile kurulan bir köprü olarak nitelendirilmiştir. Bundan ötürü Balkanlara bakış açısını tarihsel, kültürel ve insani bağlar nedeniyle dört eksene yayılan bir politika benimsemiştir (Dışişleri Bakanlığı,2012). Bu çerçevede Balkanlara karşı yürütölen ekonomik açılımlar, siyasi entegrasyon ve etnik yapılaşma, kültürel benzerlik ve dini yöndeki yoğunlaşma ile Türkiye'nin bölgeye ilgisi iyi ilişkiler yürütölmesine ve hassas dengeler kurulmasına vesile olarak milli yöndeki söylemlerden ziyade yumuşak\soft söylemler ile yürütöldüğü dikkate değerdir (Karagöl,2013s.80). Bu strateji çerçevesinde Türkiye, Balkanlar'da Başbakanlık kamu diplomasisi kurumları olarak Kamu Diplomasisi, TRT ve Anadolu Ajansı; Kültürel diplomasi olarak Yunus Emre Enstitüsü; Dış yardım diplomasisi olarak TİKA; Din diplomasisi olarak Diyanet İşleri Başkanlığı ve diaspora diplomasisi olarak Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) faaliyetler yürütmektedir (Muhasilović,2018,s.77). Bu bağlamda, Türkiye'nin 2000'li yıllarda Balkan politikasına yeni kurumlar, araçlar ve mekanizmalar katması ile önceki dönemlere göre farklı ve özgün bir diplomasi tarzı izlediği söylenebilir. Türkiye 2000'li yıllarda Balkan politikasını hem ilgilendiği konular hem de uyguladığı araçlar, yöntemler ve mekanizmalar bağlamında önceki dönemlere göre çeşitlendirdi. Balkan politikasında bu çeşitliliği ve farklılığı sağlayan kamusal-kültür diplomasisidir (Ekşi,2017,s.198). Türkiye ile Balkanlar arasındaki yumuşak gücün ortak zemini budur. Ayrıca Balkan kelimesinin Türkçeden geldiğini düşündüğümüzde bölgenin Türkiye için önemi daha baştan bellidir. Buradan hareketle Türkiye'nin Balkanlar'da kültürel ve tarihi derinliğe sahip olduğu anlaşılmalıdır (Ekşi,2017,s.198). Balkanlar, Pax Ottomana olarak adlandırılan 500 yıllık Osmanlı egemenliğinin ve mirasının derin etkisini halen korumaktadır. Türkiye'nin Balkan Politikasını Osmanlı mirası söylemi üzerinden kurmak ve Yeni Osmanlılık olarak da anılan bölgeyle kültürel bütünleşmeyi hedeflemek strateji olarak algılanmıştır. Türkiye'nin Balkanlar'da kültürel himaye inşa etmesi, özellikle 2009 yılında Bosna'da Yunus Emre Türk Kültür Merkezi'nin açılışında Bakan Davutoğlu'nun Osmanlı tarihine vurgu yaparak Türkiye öncülüğünde bölge ülkelerini bütünleşmeye çağırın konuşması neo-osmanlıcılığın doğuşu olarak algılanmıştır (Ekşi,2017,s.197). Bu bağlamda Türkiye, Yunus Emre Enstitüsü'nü dış politikasını Balkanlar'da ve kültür diplomasisini de diplomatik yöntem ve aracı olarak takip edilecek bir kuruluş olarak belirlemiştir. Türkiye'nin kültür diplomasisine dayalı bir strateji formülasyonu Balkanlar, daha önce de vurgulandığı gibi bölgedeki tarihi ve kültürel bağlarından ve kültür temelli politikaların devletlere yeni güç alanları sağlamasından etkilenmiştir (Fidan&Nurdun,2008,s.93-111). 2000-2018 yılları arasında Türkiye'nin Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve eski Yugoslavya ülkelerine ihracatı neredeyse on kat, bu ülkelerden ithalatı ise neredeyse beş kat arttı. Türkiye'nin bölge ile ticaretinin yüzde 80'inden fazlası AB üyesi ülkelerle yapılırken, bölgenin geri kalanıyla ticaretin 2000'li yıllarda imzalanan serbest ticaret anlaşmaları sayesinde de dikkate değer bir artış göstermiştir (Ekinci,2019,s.39-43). 2000'li yılların başında Türk yatırımlarının neredeyse hiç olmadığı Batı Balkanlar'da Türk işletmelerinin faaliyete geçmesi, Türkiye'yi Kosova ve Arnavutluk'ta önde gelen yatırımcılardan biri haline getirdi. Balkanların enerji güvenliğine ve karşılıklı bağımlılığına katkıda bulunmak, boru hattı inşaatı Türkiye'nin bölgeye ilişkin ekonomik vizyonunun bir başka unsurudur. Haziran 2018'de açılışı yapılan Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) Hazar gazını Yunanistan'a bağlarken, Türk Akım Boru Hattı tamamlandığında Rus gazını Balkanlar'a taşıyacaktır. Avrupa'nın en fakir bölgesi olan Balkanlar'ın ekonomik kırılğanlığı, Türkiye'nin ticaret ve yatırım fırsatlarını

sınırlamakla kalmaz aynı zamanda potansiyel bir siyasi ve sosyal istikrarsızlık kaynağı olarak Türkiye için dolaylı bir güvenlik riski de oluşturur. 1990'ların başından bu yana Türkiye, altyapı sorunlarını hafifletmek için Balkan ülkelerine sürekli olarak kalkınma yardımı sağlamıştır (Ekinci,2019,s.41). Türkiye artık yeni bir dış politika perspektifine sahiptir. Balkanlar' a karşı da yürütmüş olduğu politikasında her zaman iyi niyet ve güçlü diplomasi üzerine durmayı savunmuştur. Bir zamanlar Türkler bu bölgede azınlık durumundaydı, asimile edilme politikalarına maruz kalıp kültürel soykırım yaşandığı bölge mecrası tarafından da kabul edildi. Tüm bu kabul edilişler ilişkilerin iyi yönde seyretmesine sebep olmuştur.

Sonuç Yerine

Günümüzde Avrupa kıtasında olan Balkanlar bölgesi nice yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmış ve hemen hemen bin yıldır Türkler bu bölge de yaşamıştır. Bir Balkan ülkesi olan Bulgaristan ise, bulunduğu coğrafik konumu itibariyle heterojen bir yapıya sahiptir. Yeniden Soya Dönüş olarak adlandırılan ve Bulgaristan'da ki heterojen yapıyı yıkıp homojen sadece Bulgarların vatandaşlığını kabul eden politika 1980-1990 yılları arasında uygulamalar ile gösterilmiştir. Türkiye son on yılda, ekonomik büyümesine de paralel olarak bahsi geçen bölge ile ekonomik ilişkilerini, kamu diplomasisini ve kültürel faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Ele alınan bu araştırma genel olarak Türkiye'nin Balkan politikalarına özel olarak ise 1984-1989 yıllarında yaşanan göçlere odaklanmıştır. Bilhassa 1984-89 yıllarını kapsayan Balkanlar da bir ülke olan Bulgaristan'da yaşanan göç olayı araştırılarak yıllarca Osmanlı'nın hâkimiyeti altında yaşayan Bulgarların bağımsızlıklarını kazandıktan sonra etkisinde kaldığı ideoloji ve iktidarda ki hükümetin sebep olduğu o topraklarda nesiller yetiştiren Türklerin azınlık durumuna nasıl geldiği anlatılmaktadır. Bir zamanlar Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet alanında olan Balkan coğrafyası, Türkiye'nin en güçlü ve en derin tarihsel ve dini bağlarına sahip olan Avrupa bölgesidir. Bundan ötürü Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerini geliştirebilmesi bağlamında düşünülürse Balkanlar oldukça önemli bir konuma sahiptir. Türkiye'nin son dönemdeki bölgede olan aktivizmi başka bir nedenle de çok önemlidir. Şöyle ki; Balkanlar, AB-Türkiye bağlarını düzeltmenin ve Suriye, Libya, Doğu Akdeniz'deki çoklu krizler ve devam eden mülteci dalgaları nedeniyle sorunlarla dolu iki aktör arasındaki ilişkiyi yeniden kurmanın temeli olabilir.

Genel olarak Türkiye, bölgenin Avrupa-Atlantik entegrasyonunu destekleyerek ve yerel Müslüman topluluklarla yeniden canlanan bağları aracılığıyla tüm Balkan ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmuştur. Gerek kültürel bağlar ile gerek ise de dini bağlar ile değerlendirilirse Balkan toplumunun Türkiye'ye Türklere karşı bir sempatanlıklarının olduğu çok açıktır. Türkiye'nin Balkanlar'a yönelik dış politikasının iki bileşeni aslında birbirine yakından ilişkilidir ve birbirini tamamlar. Nitekim Balkanlar'daki başlıca yerel Müslüman topluluklar yani Arnavutlar, Boşnaklar ve Türkler bölgenin Avrupa-Atlantik entegrasyonunun sürekli olarak en ateşli destekçileri oldular. Çünkü bu topluluklar, etnik ve dini kimliklerini korumanın en iyi yolu olarak bu bağları görmektedirler. Bundan dolayı Müslüman topluluklar Türkiye'nin Batı ile Balkanlar'daki rolünün artmasını beklemektedir. Türkiye, tüm bölge ülkelerinin Avrupa-Atlantik entegrasyonunu güçlü bir şekilde desteklediği için bugüne kadar bu beklentileri karşılamıştır.

Kaynakça

1. Akademik Perspektif, “Bulgaristan ve Yunanistan’ın Türklere Karşı Etnik ve Kültürel Soykırımları”, 2014, <http://akademikperspektif.com/2014/09/17/bulgaristan-ve-yunanistanin-turklere-karsi-etnik-ve-kulturel-soykirimlari/> (Erişim: 20 Mayıs 2021).
2. Balgöç, “Bulgaristan Türkleri”, Bursa, <http://www.balgot.org.tr/turk.html>, (Erişim: 10 Haziran 2021).
3. Bulgaristan Türkleri, “Bulgaristan Türklerinin Tarihi”, 2017 Aralık, <https://ar-ar.facebook.com/turkbalkantoplulugu/posts/141401899976682/>, (Erişim: 5 Haziran 2021).
4. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Muhittin Ataman, “Türk Dış Politikası Yıllığı”, 2009, SETA yayınları, s. 11.
5. CNN Türk, “Asimilasyon ve Göç: Bulgaristan Türklerinin Öyküsü”, 2014, <https://www.cnnturk.com/haber/turkiye/asimilasyon-ve-goc-bulgaristan-turklerinin-oykusu>, (Erişim: 2 Haziran 2021).
6. Ahmet Davutoğlu, (20 May 2010). Turkey’s Zero-Problems Foreign Policy. Foreign Policy Magazine, s.2-4.
7. Dış İşleri Bakanlığı, 24.08.2012, (Erişim: 26 Temmuz 2021). <https://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa>
8. Doç. Dr. Abulfaz Süleymanov, “Zorunlu Göç ve Psikolojik Etkileri”, Turkuaz Dergisi, 2013, <https://uskudar.edu.tr/tr/icerik/176/zorunlu-goc-ve-psikolojik-etkileri>
9. Doç. Dr. Ömer Kürkçüoğlu, “Dış Politika Nedir Türkiye’de Dünü, Bugünü”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Sayı 35, Cilt 1, s. 309-335.
10. Emin Atasoy, “Bizden Olan Ötekiler Asimilasyon Kısılcığında Bulgaristan Türkleri”, Bursa, 2011, *MKM Yayıncılık*, s. 368.
11. Eşref Kenan Raşidagić, (2013), “A Critical Analysis of Turkish Foreign Policy towards the Western Balkans” *Turkish-Balkans Relations: The Future Prospects of Cultural, Political and Economic Transformations and Relations*, s.56-60.
12. Fatih Çelik, “İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı Analizi” , Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 27, 2006, s. 150-170.
13. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, “ Türkiye’ye Yönelik Kitlemel Akınlar”, 2015, Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü.
14. Hakan Fidan and Rahman Nurdun, (2008), “Turkey’s Role in the Global Development Assistance Community: The Case of TİKA (Turkish International Cooperation and Development Agency)”, *Journal of Southern Europe and the Balkans* 10 (1), s. 93-111.

15. Hasan Demirhan, “Sözlü Anlatımlarla 1984-1989 Yılları Arasında Bulgaristan’da Türklere Uygulanan Asimilasyon Politikaları”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16, 2019, s. 480-498.
16. Uluslararası Göç Örgütü(IOM). (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*. Cenevre. (Erişim: 18 Mayıs 2021).
17. Jahja Muhasilović,(2018). Turkey’s Faith-based Diplomacy in the Balkans. *Rising Powers Quarterly*, 3(2), s.77-78.
18. Kenan Dülger, (2017). Humanitarian Diplomacy As A New Notion That Has An Improving Effectiveness and Turkey’s. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), s 21-23.
19. Kemal İnat, (2014), Türk Dış Politikasının Kapasitesinin Dönüşümü:Ak Parti Dönemi. *Türkiye Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 3-7.
20. Meliha Benli Altunışık, (2019). Turkey’s Humanitarian Diplomacy: The AKP Model. s.2-5.
21. Mehmet Uğur Ekinci,(2019), Turkey’s Balkan Policy and Its Skeptics. *Insight Turkey* 21(2), s. 39-43.
22. Mary Waters “The Everyday Use Surname to Determine Ethnic Ancestry.”, *Qualitative Sociology*, Cilt 12, Sayı 3, Nisan 2014, s. 303-324.
23. Mehmet Dalkılıç, Ramazan Biçer “Etnik Barış Bağlamında Bulgaristan Türklerinin Bulgarlarla Sosyal İlişkileri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2014, s. 119-151.
24. Mehmet Uğur Ekinci, “Türkiye-Balkanlar İlişkileri”, Mayıs 2017, Sayı 204, SETA yayınları, s. 7-20.
25. Meşkure Yılmaz Börklü, “Tarihi Seyir İçinde Bulgaristan Türklerinin Durumu ve Türkiye’nin Bölge Türklerine Yönelik Politikaları”, *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 10, 1999,s. 61-79.
26. Muharrem Ekşi (2017), Turkey’s Cultural Diplomacy and soft power policy toward the Balkans. *Karadeniz Araştırmaları*,14(55).195-198.
27. Mustafa Özsarı, “Bulgaristan Türklerinin 1930-1940 Yılları Arasında Sosyal ve Kültürel Durumuna Genel Bakış”, *Akademik Kaynak*, Cilt 3, Sayı 5, 2015, s. 1-13.
28. Olga Leonova, (2014), Soft Power as a State's Foreign. *Globalistics and Globalization Studies*, s.100
29. Ozan Örmeci,(2011), İsmail Cem’in Dış Politikası (1997-2002). Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23, s. 224-226.
30. Orhan Dede, “Balkanlar ve Türkiye: Bilge Adamlar Kurulu Raporu”, Mart 2014, *Bilgesam Yayınevi*, s. 100.
31. Ömer Turan, “Balkan Türklerinin Dini Meseleleri”, *Yeni Türkiye*, 1997, Cilt 3, sayı 16, s. 45-62.
32. Ömer Turan, “Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri”, *Balkan Türkleri: Balkanlarda Türk Varlığı*, Editör Erhan Türbedar, ASAM Yayınları, 2003, s. 18-43.

33. Soner Karagül, “Türkiye’nin Balkanlardaki Yumuşak Güç Perspektifi: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı”, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, Sayı 8, Cilt 1, 2013, s. 79-102.
34. Vedat Demir, (2012). Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç. İstanbul: Beta Basım Yayın, s. 213
35. William Hale, (2013). Turkish Foreign Policy since 1774. London: Routledge, s.246.
36. Oya Dursun Özkanca, (2019), Turkey–West Relations The Politics of Intra-alliance Opposition, Cambridge University Press, s.38-62.

ALAŞ AYDINLARININ MANEVİYAT ÜZERİNE ÇALIŞMALARI

Koigeldiyeva Zauresh ZHASHARALIEVNA*

Nursulu Kenebayevna DUISSENOVA**

Kerimova Bibigul ZHUMASHOVNA***

Özet:

Makalede, "Ak Jol" gazetesindeki maneviyat meselesiyle ilgili yayınlar analiz edilmektedir. Kazak toplumunda aydınlanma fikri, Alaş aydınlarının siyasi ve manevi mücadelesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Alaş vatandaşlarının asıl amacı ulusu birleştirmek, ülkeyi tanımlamaktır. Ulusun kalbinde ana dilimizin büyük topraklarımızda koruma meselesi vardı. Bu zor sorunu "Ak Jol" gazetesi dile saygılı tutum konusuna değinerek sürekli olarak ele aldı. Alaş aktiviteleri, dili büyük bir siyasi, sosyal ve manevi güç ve ulusu birleştiren güçlü bir fenomen olarak savunmuşlardı. Bu nedenle Alaş faaliyetlerinde Kazak dili meselesinde özel bir yer vardı. Ulusun büyük yayını hale gelen "Kazak" gazetesinin çalışmalarını "Ak Jol" gazetesi sürdürmeye başladı. "Ak Jol" gazetesinin ana görevi, toplumdaki zor bir dönemin sorunlarını ele almaktır. Gazetenin genel yayın yönetmeni Sultanbek Kozhanov, yayının ulusal bir haberci olması için her türlü çabayı gösterdi. Dönemin Kazak aydınları yayının gelişmesi için çalışmıştı. Kalemimi eline alan hemen hemen tüm Alaş aydınları "Ak Jol" gazetesinin Kazak toplumunun hedeflediği Ak Yol, yani, beyaz bir yol olmasına katkıda bulundular. "Ak Jol" gazetesi çeşitli konuları ele aldı. Toprak meselesi, eğitim, doğa, din hakkında konular sürekli olarak gündeme getirildi. Gazetenin yayını sırasında Kazakların sorunları önemli konu olarak değinildi. Yayın hem siyasi konuları hem de sosyal alanda meydana gelen karmaşık durumları ele aldı. Bu çalışmada, ulusun bütünlüğünün korunmasında önemli rol oynadığı dille ilgili makaleleri inceleyeceğiz.

Anahtar kelimeler: Ak Zhol, Alash, ulusal, süreli yayın, bütünlük.

ALASH INTELLIGENCE'S WORKS ON THE TOPIC OF SPIRITUALITY

Abstract

In the article the publications on the problem of spirituality in "Ak Zhol" newspaper is analyzed. The idea of enlightenment in Kazakh society appeared as a result of the political and spiritual struggle of Alash intelligence. The main aim of the Alash citizens was to unite the nation, to define the country. At the heart of nationality was the problem of preserving the native language in our great land. This difficult problem was constantly written by the newspaper "Ak Zhol", touching on the topic of respect for the language. All the leaders of Alash understood and were able to promote the language as a huge political, social and spiritual force, a powerful phenomenon uniting the nation. Therefore, the issue of the Kazakh language occupied a special part in such a large movement as Alash. "Ak Zhol" appeared as a continuer of the newspaper "Kazakh" which became a great publication of the nation. The main task of the newspaper "Ak Zhol" was to publish the problems of a difficult period in society. The editor-in-chief of the newspaper Sultanbek Kozhanov made all his efforts to make the publication as a national herald. The Kazakh intelligence of that time gathered around the publication. Almost all citizens who took up the pen contributed to becoming "Ak Zhol" as a pure path to the Kazakh society. On the periodical "Ak Zhol" various problems were touched on. The materials concerning the problems of land, education, nature, religion, which became the property of the country, were constantly raised. While being published, the newspaper worried because of their troubles. Along with political topics, the newspaper published difficult situations in the social sphere. In this article we'll observe the problem of language which played a major role in preserving the integrity of the nation.

Keywords: AK Zhol, Alash, National, Periodical, integrity.

Kazak toplumunda aydınlanma fikri, Alaş aydınlarının siyasi ve manevi mücadelesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Alaş vatandaşlarının asıl amacı ulusu birleştirmek, ülkeyi tanımlamaktır. Ulusun temel unsuru olarak ana dilimizin büyük topraklarımızda korunması amaçlanmıştır. Alaş aktiviteleri, herhangi bir dili büyük bir siyasi, sosyal ve manevi güç, ulusun güçlü bir birleştirici gücü olarak anladı. Bu nedenle Alaş gibi büyük bir birlikte Kazak dili meselesinin özel bir yeri vardır.

Dil, herhangi bir ulusun yaşamında önemli bir rol oynar. Dil bizim milli değerimizdir. Dil, yüzyıllardır süregelen, Kazak milletini tanımlayan, Kazak milletinin dünyada var olduğunu başkalarına ispat eden teminatımızdır.

*Doktora öğrencisi, L.N. Gumilyov Avrasya Ulusal Üniversitesi, Gazetecilik ve Siyasal Bilgiler Fakültesi, Nur-Sultan, Kazakistan zauuuuu@mail.ru ORCID:0000-0002-4603-1975.

**Merkez Devlet Müzesi Antropoloji ve Etnoloji Doçenti, Almatı, Kazakistan Cumhuriyeti.

***NJSC "İlias Zhansugurov'un adını taşıyan Zhetysay Üniversitesi", Taldikorgan 071400, Kazakistan, E-mail: sultan-3@mail.ru. ORCID: 0000-0003-2169-7751.

Alaş hareketi sırasında gerçekten ulusal bir içeriği oluşturan Kazak basını kuruldu. Bu fenomen ise edebi dilimizin türünü doğurmuştur. Alihan Bokeihan, Ahmet Baitursynov, Gumar Karaş, Mirjakyp Dulatov, Sultanmahmut Toraigirov ve diğer Alaş yazarları XX. yüzyılın ilk yıllarında gazetecilik eserleriyle “Kazakh” gazetesi gibi milletin büyük gazetesinin genel bir edebi dil ve gazetecilik tarzının oluşumunda büyük katkıda bulunmuşlardır. “Kazakh” gazetesinde yayınlanan çeşitli materyaller, sadece o dönemin hareketin seyrini değil, aynı zamanda edebi dilimizin büyüme hızını ve dallanma oranını da göstermektedir. Bu gazete dilimizin mercan fonunun derinliklerinde yetişen edebiyatımızın ve dilimizin zengin sanatını ve zengin ifadesini de ortaya çıkarmıştır [1].

Ulusun büyük yayını hale gelen “Kazakh” gazetesinin çalışmalarını “Ak Jol” gazetesi sürdürmeye başladı. “Ak Jol” gazetesinin ana görevi, toplumdaki zor bir dönemin sorunlarını ele almaktı. Gazetenin genel yayın yönetmeni Sultanbek Kojanov, yayının ulusal bir haberci olması için her türlü çabayı gösterdi. Dönemin Kazak aydınları yayının gelişmesi için çalışmıştı. Kalemını eline alan hemen hemen tüm Alaş aydınları “Ak Jol” gazetesinin Kazak toplumunun hedeflediği Ak Yol, yani, beyaz bir yol olmasına katkıda bulundular.

Sözlerimize bir delil olarak, “Ak Jol” gazetesinin 18 Aralık 1920 tarihli sayısında yazarı bilinmeyen “Ak Jol” a şiiri yayınlanmıştı:

Sen bir “Ak Jol” halkına,

Yolcu olarak varırsın.

Tüm öğrencilerine

Uyanık gözle bakarsın.

Gör, dolaş, bak,

Kazak-Kırgız bozkırlarını.

Volga-Ural, Sirdarya,

Dağlı-kırlı bölgesini, - şeklinde şiir dizileri, gazeteyi Kazak toplumuna yol gösteren ve aydınlatan bir ışık olarak sıfatlanmıştır.

Açıkça anlatacaksın,

Ülke olma önlemlerini

Zar zor iyileşiyorsun,

Çeşitli karmaşık yaralarından.

Birleştir ve toprala

Alaş’ın altı balasını

Devrim’e dostunu çoğalt

Üfleyerek yak ateşi, - diyerek şiir sözleri cesarete ve vatanseverliğe bir çağrı olduğunu fark ediyoruz.

Aynı zamanda,

Zar zor iyileşiyorsun,

Çeşitli karmaşık yaralarından, diyerek aesop (olayın gizli formu) [2] dille halk halinin şiire aktarır. Toplumdaki karmaşık yaraları “tedavi eden doktor” olarak “Ak Jol” gazetesi olduğunu belirtiyor. “Karmaşık bir yarayı” tedavi etmeden önce, ülser oluşturarak mücadeleyi gerektiren başka bir sorun daha vardır. Ulusun ışığı haline gelen “Ak Jol” gazetesi ulus sorunlarını sürekli gündeme getirmiştir.

“Ak Jol” gazetesinin bir sonraki 25 Haziran 1924 tarihli 5. sayısında “Okuryazar çiftçiler için indirimler” başlıklı bir makale yayınlandı. Genel olarak, o dönemde yayınlanan tüm süreli yayınlar tek bir konuya, insan bilgisinin iyileştirilmesine, eğitime yönelik odaklandı. Aşağıdaki makaleyi örnek olarak aldık. Çiftçiler de dâhil olmak üzere halkı okuryazar insanlar saflarına çağırma için onlara meslekleri gerekli olan her şeyi onlara indirimli olarak sunmaları gerekmektedir. Bu imkânlar sadece çiftçiye değil, oğluna, kızına ve eşine de verilmesi gerektiği yazılmıştır. Makale, “Çiftçilerin Sovyet kuramında okuryazarlığın aydınlanmasının ve ortadan kaldırılmasının hangi yeri alacağını kendileri düşünebilirler” ile sona ermektedir. Tabii ki, böyle bir indirim gördükten sonra, çiftçi ailesi hemen okuryazarlığı öğrenmeye başlar.

“Ak Jol” gazetesi çeşitli konuları ele aldı. Toprak meselesi, eğitim, doğa, din hakkında konular sürekli olarak gündeme getirildi. Gazetenin yayımı sırasında Kazakların sorunları önemli konu olarak değinildi.

Yayın hem siyasi konuları hem de sosyal alanda meydana gelen karmaşık durumları ele aldı. Bu çalışmada, ulusun bütünlüğünün korunmasında önemli rol oynadığı dille ilgili makaleleri inceleyeceğiz.

“Ak Jol” gazetesinin hangi sayısı olursa olsun, dil konusuna hiç değinmediği sayısı yoktur. Ulusal bir değer olarak kabul edilen dil konusu her zaman güncel bir konu olmuş ve hala önemini yitirmemiştir.

“Ak Jol” gazetesinin 22 Aralık 1920 tarihli 5. sayısında Türkistan Ortak Partisi Merkez Komitesi'nin yazarlığında “Bütün parti örgütlerine!” başlıklı makale yayınlandı. Bu makalede, “Kızıl Bayrak”, “Ak Jol” ve “İzvestya” gazetelerine insanların farklı bölgelerden bilgi yazmaları istendiği belirtilmektedir. Makalede, “Türkistan Ortak Partisi Merkez Komitesi aşağıdaki ricalarda bulunuyor: bu yazılan sözleri tüm ortak arkadaşlarınıza iletmenize, bu sorunu ortak toplantıda konu etmeyi ve “Kızıl Bayrak”, “Ak Jol” ve “İzvestya” gazetelerine daha önce ülkeden tam bir mesaj almayan, daha önce hesaba katılmayan, söylenen her şeyi yeniden canlandırmak için bölge komitesinden toplumun bütün alanlarına, tüm organizasyonlara bu tür bilgileri toplayıp yukarıda belirtilen gazetelere göndermelerini rica ediyoruz.”, şeklinde ifade edilmiştir.

Gazeteciliğin gelişmemiş olmasına rağmen, makalede gazetelerin o dönemde büyük önem taşıdığını okuyoruz. Gazete, üst düzey bir medya olarak çalışmalarını yürütmüştür. Başvurularında, Türkistan Ortak Partisi'nin merkez komitesi Türkistan Ortak Partisi'nin merkez komitesi gelişmiş bir medya biçimi olarak, adlandırılmış gazetelerin farklı bölgelerden muhabir olmak istediklerini, makaleler yazıp yazmadıklarına bakılmaksızın her bölgeden mesajlar almak istediklerini belirtmektedir.

Ulusun çıkarlarını temsil eden “Ak Jol” gazetesinin sayılarını incelerken, Kazak toplumunda okuryazarlık sorununun ilerlediğini fark ettik. Bunu gazetede yayınlanan makalenin analizinde göreceğiz.

Sözlerimizin bir kanıtı olarak, “Ak Jol” gazetesinin 24 Aralık 1920 tarihli 6. sayısında “Ak Jol” yönetim kurulu tarafından “Kuruldan” başlıklı bir makale yayınlandı. Yazarı G. Berdenuly. Makale, mevcut “Ak Jol” yönetim kuruluna aşağıdakiler belirtmiştir:

1. Yayımlanan her gazetenin 5 nüshasını göndermek;
2. Her şehirde Kazak-Kırgız dilinde basılmış kitapların birer nüshasını göndermek;
3. Türkistan Cumhuriyeti Komiserlikleri tarafından çıkarılan kanunları, projeleri, kararları göndermek;
4. İki cumhuriyetten hangisinde katıldığı kongre kararları varsa, göndermesinde ricada bulunmuştur.

Burada artık yerleşime alışmış olan Kazak halkının yenilik konusunda tutkulu olduğunu görüyoruz. Toplumda meydana gelen değişikliklere, toplantılarda ele alınan kararlar, projeler ve yeni kanunlar hakkında bilgi almak istediğini okuduk. O zamanlar Kazak toplumunun ana haberi, haber bülteni haline gelen süreli yayınların her sayısını geride bırakmadan okuma arzusu vardı.

Bu sayıda “Türkistan'da Basın” makalesi yayınlanmıştır. Yazar G.Berdenuli'dir. Makale içeriği, adından da anlaşılacağı gibi, söz konusu olan Türkistan'daki basın meselesidir. “Kazak-Kırgızların” aydınlanması, siyasi aydınlanma ve onları Sovyet hükümetinin ve ortak sınıf yapılarını tanıtmak için hiçbir şey yapılmadı. Halk, hala devrimin anlamını ve siyasetin yönünü anlamış değildi. Karanlığın içinde Hükümet'in ne yaptığını doğru bir şekilde nasıl anlayacağımızı bilmiyoruz,” diyerek, toplumda cehaletle ilgili bir makalenin sözlerini aktardı. İnsanların toplumda neler olup bittiğinin farkında olmaları, “Ak Jol” un beyazlığının gözle görülmesi ve elle dokunulması gerektiği yönündeki önerilen satırları okuyoruz. Gazete, ilgili yerlere ulaşmadan ve yolda bir “mendil” olarak kalacağını da yazıyor. Yazar, “Centerpechattan” gazetesinin samimi okuyuculara ulaştırılması gerektiği konusunda uyarıyor. [3]

Okuryazarlık yoluna yeni çıkmış sıradan Kazakların tutkusunu süreli yayınlara olan ilgilerinden de görebiliriz. Periyodik basın sayfalarında Alaş liderlerinin çeşitli konulara değinen makalelerine ilgi gösterdiler.

“Ak Jol” gazetesinin 5 Haziran 1924 tarihli 5.sayısında “Alimler Toplantısı” başlıklı makalesi yazıldı ve yayınlandı. Bu makale Kazak dilindeki Kazak harfleri ve yazımını içermektedir.

Buna ek olarak, o dönemde özel bir çözüme sahip olmayan eğitim konularına, öğretmenlerin eğitimine, Kazakistan ve Türkistan dışındaki Kazakların eğitimine yönelik önlemlere de değinildi. Makaleden alıntı: “Yazım raporunu dinledikten ve doğruladıktan sonra verilen karar: Kazak diline toplam 24 ses vardır ve onlar için aşağıdaki semboller (harflerin) belirlenmiştir:

1. Ünlüler: a, o, u/ ұ, e, ı;
2. Yarı ünlüler: ı, u, r, l;
3. Ünsüzler:
 - 1) yuva: m, n, n/ н;

2) uzlaşma: c, z;

3) uzlaşmaz: d, g, ğ;

4) katı: b, p, t, s, ş, k, k/κ.

Not: Destek çubuğu (alıntı) Kazak alfabesinden çıkarılmalıdır. Kelimenin başındaki “a” anlamsız bir şekilde yazılmıştır. “ç” yerine “ş” alındı. X,φ,h (h, f, h) Kazak alfabesinin sonuna diğer Arap harflerine eklenmeli ve sadece öğrencilere tanıtmak için yazılmalıdır. Ancak bu harflerin hiçbirine Kazakça bir kelime yazılmamalıdır.”, şeklinde karar çıkartılmıştır. O karar halen devam ediyor. 12 Haziran 1924 yılında ve Kazak dilinin 24 sesinin isimlendirilmesiyle bağlantılı olarak bir harf (sembol) olarak kabul edilen kararda, ulusun öğretmeni A.Baytursynov'un büyük katkısı vardı. [3]

Kazak halkının temel bir yayın haline gelen “Kazakh” gazetesinde, “Yazım Hakkında” makalesinde şöyle yazıyor: “Herkesin bildiği gibi, Kazak halkımızın yiyeceğe ve suya nasıl ihtiyacı oluyorsa, iyi bir organize edilmiş bir imlaya ihtiyacı olduğu dikkate alınması gerekir. Ve şimdi Kazaklar için nasıl bir imla ve kimin imlası kabul edilecek? Bu hakkında açık sözlü, derin düşünen söz sahipleri fikirlerini ifade edecekler. Biz, geçen yıl yayınlanan Ahmet Baitursynov'un yazımını kabul edeceğiz.”, ifadesi makalede yer almıştır. [4] Geçen yıl dediği tarih 12 Haziran 1924'tür. “Ak Jol” gazetesinin 7 Aralık 1920 tarihinde 1. sayılı “Türkistan Halkına!” makalesi yayınlandı. Makale, Sırdarya da dâhil olmak üzere Kazak toplumunda meydana gelen değişiklikler hakkındadır. Çarlık döneminde Siez'lerin geçişinin durumu ve Ekim Devrimi'nden sonra neler olup bittiği hakkında ayrıntılı bir genel bakış içeren bir yayındır.

Kazan Devrimi'nin Kazak Bozkırına getirdiği yeniliği tam olarak ortaya koyan ve derinden tanıtmada süreli yayınlar büyük önem taşıyordu. Gazetenin materyallerine göre, o dönemde özgürlüğün bir düşünce aynası olduğunu okuyoruz.

Ulusal bilincin oluşumunun temeli haline gelen yayının ana fikirleri, modern toplumda da önemini yitirmemiştir, aksine, artmıştır. Sözlerimizi kanıtlamak için makaleye bir göz atalım: “Yine de koyun derisini örten kurtlar uzak tutulmalıdır. Rüşvetten kurtulmanız gerekiyor. Halka gerçekten kim hizmet ediyor? Halkın kanını kim emiyor? Halk onu iyi bilir. Eğer zenginleri tekrar seçerseniz, problemleri kendiniz yaratmış olacaksınız. Eğer eski alışkanlıklara alışır ve başkasının kuruşuna satılırsanız, özgürlük ve eşitlikle ilgili sözlerin tümü boştur. “Gökten bezler yağsa da, köleye bir tabanlık denk gelmez” deki gibi eski halinize geri döneneğiniz belli” diye ifade edilmiştir.[5]

Makale yazarı S.Kojanov, geleneklere dayanan Biyeler mahkemesini, Hakim seçimlerini eleştirerek, şiddet içeren bir hükümetin artık olmayacağına, bilime ve eğitime daha yakın olunması gerektiğini, temiz insanların seçilmesi gerektiğini vurguluyor. “Rüşvetçilerden uzak durmalısınız”, ifadesi o dönemin hastalığı ise, 100 yıl geçse de, bugünlerde de, yani, 21. yüzyılın en zor problemlerinden biridir. Yolsuzluk, toplumla birlikte eşlik eden “tedavisi olmayan bir hastalıktır”. Bu “tedavisi olmayan hastalık” ile mücadele hepimizin hedefimizdir. Şu anda acil sorunlardan biri temiz insanları iktidara getirmektir.

Makalenin yazımı sırasında Alaş basınının, özellikle de “Ak Jol” gazetesinin aydınlanması ile ilgili yazılar incelenmiş ve analiz edilmiştir. Gazetenin zengin mirasının bugün hayatımızla uyum içinde olduğunu ve bazı sorunların henüz çözülememiş olduğunu da görüyoruz.

Bunların arasında, ülkenin egemenliğinin temelleri atılırken ve Yeni Kazakistan olurken yolumuzu bulmamıza ve yol göstermemize yardımcı olan “Ak Jol” gazetesinin birçok yardımı ve rehberliği var. Bunun kanıtı olarak, “Ak Jol” gazetesinin 21 Haziran 1924 tarihli 460 sayısında "Öğretmenler dikkate alınmalıdır" makalesi yayınlandı. Yazar - Tokpak (Saparbekov). Makalede belirtilen düşüncenin bugünlerde devam ettiğinden emin olmak için, makaleye yer verelim: “Bir ulus olmak, bir devlet kurmak, bir sıraya ayak uydurmak, genel olarak, okuryazarlığı arttırmak, okul yapabilmek, kültür yarışmalarına ayak uydurabilmek demektir.” Bu bir okul gerektirir. Okul olabilmenin ilk şartı öğretmen olmaktır. Bu nedenle Kazak halkı, Kazak hükümeti, Kazaklar arasındaki parti örgütleri herkesten çok öğretmenlere saygı göstermelidir” dedi. İşte Alaş aktivitesinin miras olarak geride bıraktığı halka yönelik sözleri.

Alaş aydınlarından Magjan Jumabayev geçen yüzyılda, "Altı Alaş bir araya gelirse, en samimi yer öğretmene aittir" dedi. O dönemden bu güne öğretmenlere saygı politikası azalmadı.

Öğretmen, tüm insanlığın örnek bir kişisidir, bilgi ve becerilerin koruyucusudur. Öğretmenin bilgiliği, genç neslin geleceğe giden yolu açtığı anahtarıdır. Devletten okul öğretmenlerine “Öğretmen Statüsüne İlişkin” kanunun yürürlüğe girmesi, öğretmenlerin maaşlarının yükseltilmesi, hakların korunması ve öğretmenlerin sosyal desteği konusunda büyük destek verilmektedir. [6]

Ülkenin özgürlük ve eşitlik mücadelesiyle ilgili temel meseleyi gündeme getirmede süreli yayınlar, önemli rol oynamıştır.

Millete hizmet eden “Ak Jol” gazetesinin, ülkenin kültür tarihinde, medeniyet yolunda eşsiz bir yayın haline geldiğini kesin olarak söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

- 1.Erbol Tileşov «Alaş ziyalıları jane ult tili» «Til alemi» saytı 09.08.2016
2. Aq jol (gazeti) Köptomdıq. 1 tom./ Qurastırğan X.Esenqaraqızı. –Nur-Sultan: «Alaşorda» qoğamdıq qorı, 2020. -384-b.
3. Aq jol (gazeti) Köptomdıq. 17 tom./ Qurastırğan X.Esenqaraqızı. –Nur-Sultan: «Alaşorda» qoğamdıq qorı, 2020. -384-b.
4. Qayrat Saq Alaş kösemsöz: til maselesi Köptomdıq 2 tom Almatı: «Qazaq énciklopediyası», 2014. 400 bet 41-bet
5. Aq jol (gazeti) Köptomdıq. 1tom./ Qurastırğan X.Esenqaraqızı. –Nur-Sultan: «Alaşorda» qoğamdıq qorı, 2020. -384-b.
- 6.Qazaqstan Respwblıkası Premer Ministriniñ aqparattıq reswrsı 26.01.2022 sağat 14.59

BANDIRMA'DA BİLİM VAR! TÜBİTAK 4007 BİLİM ŞENLİĞİ KATILIMCILARININ BİLİMSEL TUTUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

*Özay Nuri AKSOY**

Özet

TÜBİTAK tarafından 2015 yılında başlatılan Bilim Şenlikleri aracılığıyla farklı yaş grupları, sınıf seviyeleriyle katılımcılar bilimle iç içe zaman geçirmektedirler. Bilimi ortamı içinde yaşama fırsatı yakalamaktadırlar. Bilim Şenliğinin yapıldığı mekâna çevre ilçelerden hatta illerden de katılımcılar gelmektedir. Bu yapıyla geniş katılımcı kitlesine hitap etmektedir. Bu da toplumda bilimsel okur-yazarlığa katkısı olmaktadır. TÜBİTAK 4007 Bilim Şenlikleri en az üç gün süren birçok farklı alanda söyleşilerin olabileceği, genelde fen bilimleri, mühendislik, yazılım ve sosyal beşeri bilimlerin etkinliklerini içeren bilim ve teknoloji ortamlarıdır. Bandırma'da Bilim Var! TÜBİTAK 4007 Bilim Şenliği 7-8-9 Ekim 2021 tarihinde Bandırma Bilim ve Sanat Merkezi'nde 30 adet atölye ve 4 söyleşiden oluşmaktadır. Araştırma verileri Bandırma'da Bilim Var! TÜBİTAK 4007 Bilim Şenliği kapsamında 7-8-9 Ekim 2021 tarihlerinde şenliğe katılanlardan toplanmıştır. Fen Bilimlerine yönelik atölyelere girmeden önce öğrencilere ön test uygulanmıştır. Girdikleri atölyeden çıktıktan sonra da son test uygulanmıştır. Fen Bilimlerine yönelik atölyelere giren öğrencilerin doldurduğu geçerli sayılan 475 anket ile çalışma gerçekleştirilmiştir. Fen Bilimlerine yönelik atölyelere katılanların ölçek verileri ve şenliğe katılım sağlayan katılımcı görüşlerinden öğrencilerinin bilim şenliğine yönelik bakışlarını ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Projemizin, katılımcıların bilimsel tutumlarında olumlu değişim sağlayıp sağlamadığını görmek için Demirbaş ve Yağbasan (2006) tarafından Türkçeye uyarlanmış Bilimsel Tutum Ölçeği uygulanmıştır. Çalışma sonunda şenliğe katılanların bilimsel tutumlarında artış olduğu tespit edilmiştir. Artış ölçeğin Bilimsel Kanunlar ve Teorilerin Yapısı, Fen Bilimlerinin Yapısı ve Olaylara Yaklaşma Biçimi, Bilimsel Davranışı Sergileme, Fen Bilimlerinin Yapısı ve Amacı, Fen Bilimlerinin Toplumdaki Yeri ve Önemi ve Bilimsel Çalışmaları Yapmadaki İsteklilik boyutları açısından anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilim Şenliği, TÜBİTAK 4007, Bilimsel Tutum

THERE IS SCIENCE IN BANDIRMA! EVALUATION OF SCIENTIFIC ATTITUDES OF TÜBİTAK 4007 SCIENCE FESTIVAL PARTICIPANTS

Abstract

Participants of different age groups and grade levels spend time together with science through the Science Festival, which was started by TÜBİTAK in 2015. They have the opportunity to live in the environment of science. Participants from the surrounding districts and even from the provinces come to the venue where the Science Festival is held. With this structure, it appeals to a wide audience. This contributes to scientific literacy in society. TÜBİTAK 4007 Science Festivals are science and technology environments that last at least three days, where conversations can take place in many different fields, and generally include activities from science, engineering, software and social humanities. There is Science in Bandırma! TÜBİTAK 4007 Science Festival consists of 30 workshops and 4 talks at Bandırma Science and Art Center on 7-8-9 October 2021. Research data There is Science in Bandırma! It was collected from the participants of the TÜBİTAK 4007 Science Festival on 7-8-9 October 2021. A pre-test was administered to the students before entering the workshops for Science. After leaving the workshop they entered, the post-test was applied. The study was carried out with 475 questionnaires, which are considered valid, filled by the students who entered the workshops for the sciences. It is aimed to reveal the views of the students towards the science festival from the scale data of the participants in the science workshops and the opinions of the participants who participated in the festival. The Scientific Attitude Scale adapted to Turkish by Demirbaş and Yağbasan (2006) was applied to see if our project provided a positive change in the scientific attitudes of the participants. At the end of the study, it was determined that there was an increase in the scientific attitudes of the participants. It has been determined that there is a significant difference in the scale of increase in terms of the structure of scientific laws and theories, the structure of science and the way of approaching events, exhibiting scientific behavior, the structure and purpose of science, the place and importance of science in society and willingness to do scientific

Keywords: Science Festival, TUBITAK 4007, Scientific Attitude

1. GİRİŞ

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (2021), Bilim Şenlikleri Destekleme Programı kapsamında ulusal düzeyde 4007 koduyla uyguladığı program yılın belirli zamanlarında bilim kültürünün, bilimsel iletişimin toplumun farklı kesimlerinde de yaygınlaştırılmasını amaçlamıştır. Projeler aracılığıyla etkinlik katılımcılarına bilimsel bilgiyi etkinliklerle ulaştırmayı hedeflemektedir.

TÜBİTAK 4007 Bilim Şenlikleri en az üç gün süren birçok farklı alanda söyleşilerin olabileceği, öğrencilerin ve yetişkin katılımcıların kendi yaş gruplarına göre katılabileceği atölyeleri olan ve genelde fen bilimleri, mühendislik, yazılım ve sosyal beşeri bilimlerin etkinliklerini içeren bilim ve teknoloji ortamlarıdır. TÜBİTAK tarafından 2015 yılında başlatılan Bilim Şenlikleri aracılığıyla farklı yaş grupları, sınıf seviyeleriyle katılımcılar bilimle iç içe zaman geçirmektedirler. Bilimi ortamı içinde yaşama fırsatı yakalamaktadırlar. Bilim Şenliğinin yapıldığı mekâna çevre ilçelerden hatta illerden de katılımcılar gelmektedir. Bu yapıyla geniş katılımcı kitlesine hitap etmektedir. Bu da toplumda bilimsel okur-yazarlığa katkısı olmaktadır.

Bilim şenliklerini diğer bilim organizasyonlarından ayıran özellikleri Bultitude ve ark (2011) tarafından, ana odak noktasının fen, teknoloji, mühendislik boyutlarında olduğu belirtilir. Bilimle ilgisinin zayıf olanları bilim ile buluşturmayı hedefleyen etkinliklerin olduğunu belirtir. Sınırlı sürede gerçekleşen etkinliklerin bir temasının olduğu ifade edilmiştir. Park ve ark (2019) bilim şenliklerinin bilimsel bilgi aktarımının sağlanması boyutunda, topluma çok sayıda olumlu katkıları bulunduğundan bahseder. Bilim şenlikleriyle bilimsel gelişmelerin halk bakımından ulaşılabilir olduğu ve bilimsel bilgilerin eğlenceli şekilde sunulduğunu belirtirler.

Bilimsel bilgilerin şenlik ortamında sunulması bireylerin çevrelerinde karşılaştıkları sorunlara karşı duyarlı olmalarını sağlamaktadır. Bu tip şenliklere katılan bireyler farkındalığı yüksek, yaratıcılıklarını ve bilimsel süreç becerilerini kullanarak problem çözebilen, yaparak-yaşayarak öğrenmenin sağlandığı kazanımları sağlamaktadır. Bilim şenliklerinin bilimsel sorgulamanın öneminin farkına varan bireyler olmalarına hizmet etmesi beklenmektedir.

Keçeci (2017) bilim şenliklerinin katılanlarda günlük bilgileriyle bilimsel bilgileri arasında bağ kurduğundan bahseder. Bilim şenlikleri adı altında gerçekleştirilen etkinliklerde Çetin ve Şengezer (2013) bireylerin sayıca çok ve farklı disiplinlerin etkinliklerinden, deneylerinden ve uygulamalarıyla bilimsel sürece dahil olduklarını vurgular. Süreç içerisinde bilgiyi kullanabildiğini belirtir. Yayla ve Uzun (2008) bilim şenliklerinin özgün uygulamalarla yapılandırıldığından bahseder. Etkinliklerin sıkıcı olmayan bir yapıda olduğunu belirtir. Çorlu ve ark. (2014) tarafından katılımcıların merak duygusunu artıran ve girişimcilik hislerini aktifleştiren, öğrencilerin hazır bulunuşluğunu arttıran ve onları etkinliğin içerisinde aktif olarak yer bulduran aktivitelerden oluştuğu belirtilir.

Yapılan literatür taramasında TÜBİTAK 4007 Bilim Şenliklerinin olumlu yanları belirtilmiştir. Başar ve ark. (2018), Beykoz'da gerçekleştirilen bilim şenliği ile ilgili yaptıkları araştırmalarında bilim şenliklerinin katılımcılarda bilime yönelik olumlu anlamda tutum geliştirdiklerini ve bilimsel düşüncenin gelişimine katkıları olduğunu belirlemişlerdir. Şahin (2012) tarafından, kimya dersine ilgi duymayan bazı öğrencilerin,

bilim şenliğindeki projeleri görüp incelemesi sonucu sonraki işlenen kimya derslerinde daha aktif ve ilgili olduklarını belirtir. Bilim şenliğindeki uygulamalara katılan öğrencilerin kimya dersine karşı olumlu tutum geliştirdiğini gözlemlemiştir. Yıldırım ve Şensoy (2016), çalışmasında bilim şenliklerindeki etkinliklerin öğrencilerde fen bilimlerine karşı tutumlarını olumlu anlamda etkiledikleri sonucuna ulaşır. Durmaz ve ark (2017) çalışmasında, bilim şenliklerine katılan öğretmen adaylarında ve ortaokul öğrencilerinde fen bilimleri öğretimine ilişkin tutumlarını olumlu anlamda etkilediğini belirtir. Büyüктаşkapu ve ark. (2012), bilim şenliklerini kaynağından öğretiminin yapıldığı ve bilimsel tutumun kazandırıldığı etkinlikler olarak nitelendirir. Bilim şenliklerini, bilgiye ulaşmanın yollarının öğretildiği, becerilerinin kazandırıldığı ortamlar olarak bahseder. Aynı zamanda bilim şenliklerinin bilimin sadece üniversitelerde yapıldığı algısını yıkıp değişik eğitim kurumlarında da gerçekleştirilebilen bilimsel çalışmalar olduğu vurgusunu yapar. Bilim şenlikleri üzerine Keçeci (2017) tarafından yapılan araştırmada, etkinlikler sonucunda günlük yaşamda kullanılan bilgileri bilimsel olarak geliştirebilme ve hayata uygulama, teknoloji kullanımı bakımından bilgilenme, bilime, doğaya karşı olumlu tutum geliştirdiğinden bahseder. İlkokul, ortaokul ve lise öğrencilerinin robotik sistemlerinin kullanımına yönelik araştırmada bulunan Zengin (2016) katılan öğrencilerin eğitim programlarında kodlama ve robot teknolojisini kullanma konusunda istekli olduklarını ve derse kendi istekleri ile katıldıklarını ders sonunda ise robot teknolojisine olumlu anlamda değer yüklediklerinden bahseder. Zengin (2016) bu tip etkinliklerle öğrencilerin disiplinler arası bilgi kazanımı açısından olumlu görüşlere ulaştıklarından ve bilimsel tutuma olumlu anlamda vurgu yapıldığından bahseder. Çeliker ve Erduran (2015) yaptıkları çalışmada, birbirinden farklı etkinliklere katılan ilkökul öğrencilerinin çoğunluğunun bilim insanı algıları bakımından değişim gösterdiğini belirtir. Bir grup öğrencinin bilim insanı algısında ilk başta laboratuvar önlüğü kullanımı ve çalışma mekânı bakımından farklı algı seviyesinde oldukları belirlenmiştir. Başar ve ark. (2018), yaptıkları çalışmada katılımcılarının bilim şenliklerindeki deneysel atölyelerden ve uygulamalarından katılımcıların kendi ilgilerine ve ihtiyaçlarına göre etkilendiklerini, öğrencilerin teknolojik içeren araçlardan etkilendiğini yetişkin katılımcılarının günlük hayatta kullanılan araç ve etkinliklerden etkilendiğini tespit etmiştir. Başar ve ark. (2018) katılımcıların kendi ilgi ve ihtiyaçlarının etkilendiği vurgusunda bulunurlar. Ayrıca katılımcıların yer aldığı etkinliklerle kendilerini tanıdıklarını, gözlem yaparak kendilerinde yenilikçi, özgüven ve bilinçli olma yönünde kazanımlarda bulduklarını, araştırma becerisi yönünden de kazanımlar elde ettikleri tespit etmişlerdir.

Yıldırım (2018) tarafından bilim şenliklerinin öğrencilerin karşılaştıkları problemleri çözme becerisini olumlu olarak etkilediğini belirtir. Aynı zamanda bilim şenliklerine katılanların bilimsel tutum bakımından kazanım sağladığı vurgulanır. Tortop (2014) yaptığı araştırmada bilim şenliği gibi etkinliklerde yer alan katılımcıların bilimsel araştırma becerileri kazandığını vurgular. Crompton & McKay (1997) çalışmasında bilim şenliğine katılan katılımcıların motivasyonlarının arttığını, katılımcıların sosyalleştiğini belirtir. Akkanat (2020) araştırmasında bilim şenliği zamanının uygun ve etkinlik içeriğinin katılımcılar tarafından faydalı olduğu belirtir. Yıldırım (2018), Tortop (2014), Crompton & McKay (1997) çalışmalarında bilim şenliğine katılanların bilimsel çalışmalarda ve bilimsel kurumlara karşı olumlu tutumlar geliştirdiği sonuçlarına ulaşır.

Bu araştırmada TÜBİTAK 4007 kodlu bilim toplum destek programları kapsamında desteklenen Bandırma'da Bilim Var! Bilim Şenliği projesinde Fen Bilimlerine yönelik atölyelere katılanların ölçek verileri ve şenliğe

katılım sağlayan katılımcı görüşlerinden öğrencilerinin bilim şenliğine yönelik bakışlarını ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Amaç doğrultusunda araştırmanın problem cümlesi: H1: TÜBİTAK bilim şenliği öncesi ve sonrası katılımcıların bilimsel tutum ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

H2: TÜBİTAK bilim şenliği öncesi ve sonrası katılımcıların bilimsel kanunlar ve teorilerin yapısı alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

H3: TÜBİTAK bilim şenliği öncesi ve sonrası katılımcıların fen bilimlerinin yapısı ve olaylara yaklaşma alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

H4: TÜBİTAK bilim şenliği öncesi ve sonrası katılımcıların bilimsel davranışı sergileme alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

H5: TÜBİTAK bilim şenliği öncesi ve sonrası katılımcıların fen bilimlerinin yapısı ve amacı alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

H6: TÜBİTAK bilim şenliği öncesi ve sonrası katılımcıların fen bilimlerinin toplumdaki yeri ve önemi alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

H7: TÜBİTAK bilim şenliği öncesi ve sonrası katılımcıların bilimsel çalışmalarını yapmadaki isteklilik alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

H8: TÜBİTAK bilim şenliği öncesi ve sonrası katılımcıların bilimsel tutum ölçeği puanları arasında okul türüne göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

H9: TÜBİTAK bilim şenliği öncesi ve sonrası katılımcıların bilimsel tutum ölçeği puanları arasında sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

2. YÖNTEM

Bandırma'da Bilim Var! TÜBİTAK 4007 Bilim Şenliği 7-8-9 Ekim 2021 tarihinde Bandırma Bilim ve Sanat Merkezi'nde 30 adet atölye ve 4 söyleşiden oluşmaktadır. Atölyeler; Mandalina İle Eğlenceli Bilim, Akıl Oyunları İle Göster Gücünü, Hücreleri 3 Boyutlu Hale Getiriyoruz, Fun with Science, Yaratıcı Drama Atölyesi, Duyusal Bölme, Sivrisinek Fransızları nasıl alt etti, Müzik Aletimi Tasarlıyorum, Renklerin Suyla Dansı, İğne Deliği Kamerası (Pinhole), Fotosentezin Denklemi, Scratch ile Makine Öğrenmesi, Arttırılmış Gerçeklikle Tarihın Peşindeki Arkeologlar, Kağıtta açan çiçekler, DNA'nı Görünür Hale Getir, Bilim Gösterisi, 3D Baskı Serüveni, Robot El Yapalım, Derin Arayış Denizaltı Atölyesi, sTEM yolunda Havalı Arabam , Yükseldikçe Değişen Zenginliğimiz Bitkiler, Lift Yapalım, Hızlı Trenler Yarışıyor, Pisagor Bardağı, Eksik Parçayı Bulalım Tasarlayalım, Arılar Varsa Yarınlar Var, Planetaryum, Roketim Uçuyor, Sulardaki Boyar Maddelerin Giderilmesi şeklindedir.

Bandırma'da Bilim Var! TÜBİTAK 4007 Bilim Şenliği amacı; bilim ve teknoloji alanındaki çalışmalarla katılımcılarda bilimsel ve teknolojik bakışı sağlamaktır. Bilimsel faaliyetlere katılan çocuk ve ailelerin de bilimin eğlenceli yanını görmelerini sağlayarak bilimsel faaliyetleri yaparak yaşayarak etkinliklerle farkındalık

hissetmelerini sağlamak amaçlanmıştır. Bu şekilde bilim anlayışlarının geliştirilmesine, bilimsel bilgiye ve bilim insanına yönelik olumlu algı, tutum oluşturmalarına imkân sağlanacaktır. Aynı zamanda da kalıcı öğrenmeler gerçekleştirmelerine katkıda bulunulacaktır. Çocuk ailesiyle katılarak ailece kaliteli vakit geçirmeleri sağlanacaktır. Katılımcılar farklı alanlarda etkinliklere katılarak disiplinler arası bir bakış oluşturulacaktır. Katılımcıların, atölyeler ile bilimsel çalışma disiplini ve bilimsel süreç becerileri kazanmaları, bilimsel okur-yazarlıklarını geliştirmeyi ve bu alanlara yönelik kariyer bilinci oluşturmalarına katkı sunmak amaçlanmıştır. Bu amaçları sağlayabilmek için; bilimsel süreçlerin eğlenceli ve anlaşılır şekilde deneyimlenmesini sağlayacak ortamlar yaratılacaktır. Çağrı metninde de belirtilen doğa bilimleri, mühendislik ve teknoloji, tıbbi, sosyal, beşeri bilimler ve tarımsal bilimler alanlarında, Proje tabanlı olan uygulamalarla tahmin et - gözle - açıkla şeklinde atölye çalışmaları, yaratıcı dramalar, dijital oyunlar, dijital öyküleme, deneysel uygulamalar, mobil tasarımlar, dijital oyunlaştırma, sergi ve gösterilerle artırılmış/sanal/karma gerçekliklerin yer aldığı animasyon ve simülasyonların yer aldığı, bilgi işlemsel düşünme basamaklarıyla desteklenen, steam A, söyleşi, seminer gibi etkinlikler yer alır. Bu etkinliklerle bilimin sadece bilim insanlarınca uğraşılacak ve sıkıcı önyargısı kırılmaya çalışılacaktır. Bilim hakkında zihinlerde yer alan sabitlemiş düşüncelerin, bilimsel değişme yönünde ön kazanımları sağlanacaktır. Bilimin sadece örgün eğitim ortamlarının çalışma konusu olarak görüldüğü yönündeki algının yıkılması sağlanacaktır. Okul dışı öğrenmenin de eğitimde yerinin olduğu fark ettirilecektir. Ayrıca bilimin her yaşta ve her ortamda eğlenilerek de öğrenme ortamının sağlanabileceği vurgusu yaşatmak amaçlanmıştır.

2.1. Araştırmanın Deseni

Araştırmanın deseni, Gökçek (2019) belirttiği gibi karma araştırma yöntemindedir. Bu desen eş zamanlı ve iç içe geçen bir yapıdadır. Bu desen yapısında veriler nicel ve nitel olmak üzere aynı anda toplanıp analiz edilmektedir.

Araştırma içerisinde deney ve kontrol grupları oluşturmak mümkün olmadığından katılımı sağlayan öğrencilerden oluşmuştur. Atölyelere katılanlara ön test-son test gerçekleştirilerek nicel veriler toplanmıştır. Öğrenciler için şenlik öncesi ve sonrasındaki durumları karşılaştırarak incelenmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırma verileri Bandırma'da Bilim Var! TÜBİTAK 4007 Bilim Şenliği kapsamında 7-8-9 Ekim 2021 tarihlerinde şenliğe katılanlardan toplanmıştır. Fen Bilimlerine yönelik atölyelere girmeden önce öğrencilere ön test uygulanmıştır. Atölye etkinliklerinden sonra da son test uygulanmıştır. Fen Bilimlerine yönelik atölyelere giren öğrencilerin doldurduğu geçerli sayılan 475 anket ile çalışma gerçekleştirilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Nicel Veri Toplam Aracı

Projemizin, katılımcıların bilimsel tutumlarında olumlu değişim sağlayıp sağlamadığını görmek için Bilimsel Tutum Ölçeği uygulanmıştır. Ölçek, Moore ve Foy (1997) tarafından geliştirilmiştir. Demirbaş ve Yağbasan (2006) tarafından Türkçeye uyarlanmış olan Bilimsel Tutum Ölçeği (SAI II, Scientific Attitude Inventory) kullanılmıştır. Yapılan geçerlik ve güvenirlik analizleriyle, ölçeğin Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı 0.76,

Spearman Brown iki yarı test korelasyonuyla 0.84 olarak hesaplanmıştır. Değerler, ölçeğin güvenirliği bakımından yüksek değerler olarak nitelendirilmiş ve bilimsel tutumlarla ilgili yapılacak çalışmalarda kullanılabilmesi tespit edilmiştir. Türkçe 'ye uyarlanan bilimsel tutum ölçeğinde 40 madde bulunmaktadır. Ölçekteki 40 madde, fen bilimlerinin doğası, bilim insanlarının çalışma biçimi ve fen bilimleri hakkında öğrencilerin hissettiklerini açıklamaya yönelik olarak yapılandırılmıştır. Maddeler beşli likert tipinde oluşturulmuştur.

Ölçek, Bilimsel Kanunlar ve Teorilerin Yapısı (4.16.34.11.15 ve 35. maddeler), Fen Bilimlerinin Yapısı ve Olaylara Yaklaşma Biçimi (10.19.33.2.7 ve 26. maddeler), Bilimsel Davranışı Sergileme (17.18.25.3.5 ve 32. maddeler), Fen Bilimlerinin Yapısı ve Amacı (20.21.28.9.24 ve 31.maddeler), Fen Bilimlerinin Toplumdaki Yeri ve Önemi (12.23.29.6.8. ve 38.maddeler), Bilimsel Çalışmaları Yapmadaki İsteklilik (1.27.30.36.40.13.14.22.37 ve 39. maddeler) olarak 6 alt ölçeğe ayrılmıştır.

Alt ölçeklerde yer alan 5 tane alt boyut fen bilimlerinin doğası, bilim insanlarının çalışma biçimiyle ilgiliyken; bir tane alt ölçek öğrencilerin fen bilimleri hakkında neler hissettikleriyle ilgilidir. Ölçekteki maddelerden 20 tanesi olumluyken, 20 tanesiyse olumsuzdur. Bilimsel tutum ölçeğinden alınabilecek en yüksek puan 200 ve en düşük puan ise 40'tır.

Ölçeğin uygulanması amacıyla Etik Kurul İzin belgesi alındı. Araştırma ve yayın etiğine uyuldu. Anılan ölçek bilim şenliğimizde Fen Bilimleriyle ilgili atölyelere katılacaklara uygulandı. Yapılan planlama ve tekrar sayıları göz önüne alındığında üç gün boyunca 500 kişi sadece Fen Bilimlerine yönelik atölyelere katıldı. Geçerli olarak doldurulan 475 ön test ve son test ile literatüre katkı sunuldu.

Bilimsel Tutum Ölçeği, 50 dakika sürecek olan fen atölyeleri eğitimin başında ön-test ve sonunda da son-test olarak uygulandı. Fen laboratuvarı uygulamalarına katılanların önce ve sonrası bilimsel süreç becerisi bakımından ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık yönü bakımından veri elde edildi. Son testten elde edilecek verilere dayalı olarak grup içi ve gruplar arası karşılaştırmalar yapılarak bilim şenliğinin etkililiği belirlenmeye çalışıldı.

2.3.2.Nitel Veri Toplama Aracı

Nitel veri toplama aracı olarak TÜBİTAK 4007 çağrı kılavuzunda yer alan katılımcılar tarafından doldurulması beklenen "Bilim Şenliği- Katılımcı Proje Değerlendirme Formu" kullanılmıştır. Form; cinsiyet, yaş, okul bilgilerinin yanı sıra katılımcıya olumlu görüşlerini ve olumsuz görüşlerini soran iki açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Ayrıca katılımcılara bilimsel kitap okuma durumu, deney videoları izleme durumu, daha önce proje yapıp yapmadıkları bilgileri de toplanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Çalışmadan elde edilen veriler SPSS 26 paket programıyla analiz edilmiştir. Katılımcıların olumlu ölçek maddelerine verdikleri cevaplar 1 (Kesinlikle Katılmıyorum) ile 5 (Kesinlikle Katılıyorum) arasında puanlanmıştır. Ölçek kapsamında diğer yirmi olumsuz madde için ise ters dönüştürme uygulanmıştır. Ön test ve son teste ait merkezi eğilim ölçüleri tablo 1 de yer almaktadır.

Tablo 1. Ön Test ve Son Test Toplam Puanına Ait Normallik Test Sonuçları

Boyutlar	\bar{X}	Medyan	Mod	Çarpıklık	Basıklık
Ön Test	3.28	3.40	2.30	.98	.704
Son Test	3.65	3.45	5.0	.95	-.097

Ön test ve son test verilerinin toplam puanları hesaplanmıştır. Verilerin normal dağılımlarına Kolmogorov-Smirnov testiyle çarpıklık ve basıklık katsayılarının standart sapmalarına oranları ve normal Q-Q eğrisi ölçüt alınmıştır. Verilerin normal dağılımının kontrolü için, Klin (2011) de belirlediği basıklık ve çarpıklık değerleri esas alınmıştır. Büyüköztürk (2011) araştırmasında da çarpıklık katsayısının +1, -1 sınırları içerisinde yer almasının puanların normal dağılımdan önemli bir sapma göstermediği şeklinde yorumlar. Araştırma bulgularında aritmetik ortalama, medyan ve mod'un normalden aşırı uzaklaşmadığının bir ölçütü olarak değerlendirilmiştir. Diğer veriler de t testi ve ANOVA kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Tablo 2. Ön Test ve Son Test Toplam Puanına Ait Merkezi Eğilim Ölçüleri

Gruplar	N	X	Ss	sd	t	p	η^2
Ön Test Sonuçları	475	3,28	,513	474	-7,509	0,00	0,34
Son Test Sonuçları	475	3,65	,685				

Proje öncesinde yapılan ön test ortalamaları ile proje sonrasında yapılan son test ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır ($t=-7,509$, $p<0,05$). Ön test ve son test sonucunda katılımcılarda büyük düzeyde etki büyüklüğü değeri oluşturduğu ($n2=.34$) Cohen (1988) belirttiği $d>1$ ise çok büyük etki, 0,8 ise büyük etki, 0,5 ise orta etki, 0,2 ise küçük etki vardır değerleri baz alınarak yorumlanmıştır. Etki büyüklüğünde mutlak değer içerisinde sayılar yorumlanır. Test sonucu etki büyüklüğü ($d=.34$) bu farkın ortaya yaklaşan bir düzeyde olduğu Green ve Salkind (2005) tarafından da ifade edilir. Bu durum söz konusu projede öğrencilerin Fen Bilimlerine yönelik tutumlarının üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Bu nedenle H1: TÜBİTAK bilim şenliği öncesi ve sonrası katılımcıların bilimsel tutum ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık var mıdır? hipotezi kabul edilir.

Çalışmada kullanılan bilimsel tutum ölçeğinin Değişkenlere ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri sonuçları Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Değişkenlere ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişkenler	Ön Test		Son Test	
	Ortalama	Standart Sapma	Ortalama	Standart Sapma
1-Fen bilimleri çalışmaktan hoşlanırım.	4,13	,969	4,47	,835
2. Bilmemiz gereken her şeye fen bilimleri ile ulaşılabilir.	2,80	1,134	3,12	1,338
3. Yeni fikir üzerinde herkes uzlaşmadıkça, o fikri dinlemek faydasızdır.	3,12	1,401	3,63	1,344
4. Bilim adamları daima etrafımızdaki olay ve nesnelere daha iyi açıklamaları ile ilgilenirler.	3,68	1,073	4,00	1,061
5. Eğer bir bilim adamı, bir fikrin doğru olduğunu söylüyorsa, diğer tüm bilim adamları buna inanacaktır.	3,59	1,330	3,81	1,315
6. Fen bilimlerini sadece eğitim seviyesi yüksek bilim adamları anlayabilir.	3,62	1,337	3,76	1,267
7. Bizler sorularımızın cevaplarını daima bir bilim adamına sorarak alabiliriz.	3,09	1,317	3,30	1,347
8. İnsanların çoğu fen bilimlerini anlama yeteneğinden yoksundur.	3,10	1,276	3,50	1,301
9. Elektronik ürünler, bilimin gerçekten değerli ürünlerinin örnekleridirler.	2,03	1,040	2,55	1,475
10. Bilim adamları, kendi sorularına her zaman cevap bulamayabilirler.	3,65	1,162	4,08	1,029
11. Bilim adamlarının bilimsel bir olay hakkında iyi bir açıklamaları varsa, o açıklamayı geliştirmeye gerek duymazlar.	3,55	1,332	3,82	1,277
12. Çoğu insan fen bilimlerini anlayabilir.	3,47	1,153	3,93	1,184
13. Bilimsel bilgiyi araştırma sıkıcı olabilir.	3,27	1,276	3,59	1,351
14. Bilimsel çalışma benim için çok zor olabilir.	3,09	1,280	3,46	1,330
15. Bilim adamları, bize doğada tam olarak neyin olup bittiğini anlatan kanunları keşfederler.	2,20	1,080	2,69	1,420
16. Bilimsel fikirler değiştirilebilirler.	3,58	1,152	4,06	1,031
17. Bilimsel sorular çevredeki olay ve nesnelere gözlemlenerek cevaplandırılırlar.	3,81	,992	4,21	,888
18. İyi bilim adamları, fikirlerini değiştirmeye isteklidirler.	3,38	1,194	3,77	1,126
19. Bazı sorular, fen bilimleri tarafından cevaplandırılmaz.	3,64	1,164	3,77	1,130
20. Bir bilim adamı yeni fikirler üretmek için, iyi bir hayal gücüne sahip olmalıdır.	3,87	1,119	4,23	,960
21. Fikirler bilimin en önemli sonuçlarıdır.	4,07	,933	4,22	,966
22. Bilim adamı olmak istemiyorum.	2,93	1,301	3,42	1,429
23. İnsanlar fen bilimlerini anlamak zorundadırlar, çünkü fen bilimleri onların hayatlarını etkilemektedir.	2,84	1,186	3,61	1,240

24. Fen bilimlerinin en önemli amaçlarından birisi, yeni ilaçlar üretmek ve bu yolla hayat kurtarmaktır.	2,47	1,173	2,78	1,405
25. Bilim adamları gözlemediklerini rapor etmelidirler.	4,02	,979	4,18	1,048
26. Eğer bir bilim adamı bir soruyu cevaplayamıyorsa, bir diğer bilim adamı da cevaplayamaz.	3,80	1,385	3,83	1,372
27. Bilimsel problemleri çözmek için, diğer bilim adamları ile çalışmak isterim.	3,61	1,198	4,01	1,113
28. Fen bilimleri, olayların nasıl oluştuğunu açıklamaya çalışır.	3,68	1,030	4,08	1,041
29. Her vatandaş fen bilimlerini anlamalıdır.	2,63	1,183	3,52	1,343
30. Çok büyük keşifler yapamayabilirim, ama fen bilimleri ile uğraşmak eğlenceli olabilir.	3,87	1,058	4,20	1,034
31. Fen bilimlerinin en önemli amaçlarından birisi, insanların daha iyi yaşamalarına yardım etmektir.	2,12	1,004	2,59	1,444
32. Bilim adamları, birbirinin çalışmalarını eleştirmemelidirler.	2,88	1,422	3,31	1,463
33. Duyular, bir bilim adamının sahip olduğu en önemli araçlardan birisidir.	3,54	1,149	4,03	1,004
34. Bilim adamları hiçbir şeyin kesin olarak doğru olduğuna inanmazlar.	2,89	1,097	3,70	1,204
35. Bilimsel kanunlar tüm muhtemel şüphelere rağmen kanıtlanmışlardır.	2,75	1,095	2,91	1,307
36. Bilim adamı olmak isterim.	3,11	1,195	3,67	1,276
37. Bilim adamlarının ailelerine veya eğlenceye ayıracak yeterli zamanları yoktur.	3,20	1,236	3,47	1,338
38. Bilimsel çalışmalar sadece bilim adamları için faydalıdır.	3,61	1,392	3,74	1,360
39. Bilim adamları çok fazla çalışmak zorundadır.	2,59	1,202	3,08	1,413
40. Bir fen bilimleri laboratuvarında çalışmak eğlenceli olabilir.	3,92	1,194	4,26	1,060

Tablo 3 incelendiğinde ön test sonuçlarında en yüksek değer 4,13 ortalama değer ile “Fen bilimleri çalışmaktan hoşlanırım.” değişkeni olduğu; son test sonuçlarında da ise en yüksek değer 4,47 ortalama ile “1-Fen bilimleri çalışmaktan hoşlanırım.” değişkeni olduğu belirlenmiştir.

Katılımcılara ait okul türü, sınıf seviyesi ve cinsiyete göre dağılımlara ilişkin analiz sonuçları Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 4. Katılan Grubun Okul Türü, Sınıf Seviyesi ve Cinsiyete Göre Dağılımları

Okul Türü	Sınıf Seviyesi	Cinsiyet		Toplam %
		Kız	Erkek	

		f	%	f	%	
Devlet Okulu	4	13	7.3	24	14.6	37
						10,8%
	5	6	3.4	12	7.3	18
						5,2%
	6	24	13.4	24	14.6	48
						14,8%
	7	14	7.8	16	9.8	30
						8,7%
	8	29	16.2	44	26.8	73
						21,3%
	9	9	5.0	11	6.7	20
					5,8%	
10	39	21.8	13	7.9	52	
					15,2%	
11	45	25.1	20	12.2	65	
					19,0%	
Devlet Okul Toplam		179	52.2	164	47.8	343
						100,0%
ÖzelOkul	4	14	19.7	1	1.6	15
						11,4%
	5	14	19.7	19	31.1	33
						25,0%
	6	9	12.7	10	16.4	19
						14,4%
	7	13	18.3	9	14.8	22
						16,7%
9	17	23.9	13	21.3	30	
					22,7%	
10	4	5.6	8	13.1	12	
					9,1%	
11	0	0	1	1.6	1	
					0,8%	
Özel Okul Toplam		71	53.8	61	46.2	132
						100,0%
Toplam		250	52.6	225	47.4	475

Tablo 4 değerlendirildiğinde okul türü açısından devlet okulundan 4. Sınıf seviyesinden kız katılımcı %7,3, erkek katılımcı ise %14,6'dır. 5. Sınıf seviyesinden kız katılımcı % 3,4, erkek katılımcı ise % 7,3'dür. 6. Sınıf seviyesinden kız katılımcı % 13,4, erkek katılımcı ise %14,6'dır. 7. Sınıf seviyesinden kız katılımcı %7,8, erkek katılımcı ise % 9,8'dir. 8. Sınıf seviyesinden kız katılımcı %16,2, erkek katılımcı ise % 26,8'dir. 9. Sınıf seviyesinden kız katılımcı % 5,0, erkek katılımcı ise % 6,7'dir. 10. Sınıf seviyesinden kız katılımcı % 21,8, erkek katılımcı ise % 7,9'dur. 11. Sınıf seviyesinden kız katılımcı % 25,1, erkek katılımcı ise % 12,2'dir. Devlet okulu türünde 12. Sınıf seviyesinden kız ve erkek katılımcı olmamıştır. Okul türü açısından özel okullardan 4. Sınıf seviyesinden kız katılımcı % 19,7, erkek katılımcı ise %1,6'dır. 5. Sınıf seviyesinden kız katılımcı % 19,7, erkek katılımcı ise % 31,1'dir. 6. Sınıf seviyesinden kız katılımcı % 12,7, erkek katılımcı ise %16,4'dür. 7. Sınıf seviyesinden kız katılımcı % 18,3, erkek katılımcı ise % 14,8'dir. 8. Sınıf seviyesinden şenliğe kız ve erkek olarak katılımcı oluşmamıştır. 9. Sınıf seviyesinden kız katılımcı % 23,6, erkek katılımcı ise % 21,3'dür. 10. Sınıf seviyesinden kız katılımcı % 5,6, erkek katılımcı ise % 13,1'dir. 11. Sınıf seviyesinden kız katılımcı oluşmamışken, erkek katılımcı ise % 1,6 seviyesindedir. Özel okul türünden de 12. Sınıf seviyesinden kız ve erkek katılımcı olmamıştır. Genel toplamda bakıldığında şenliğe katılanların % 52,6 oranında kız öğrencilerden, %47,4 kısmı ise erkek öğrencilerden oluşmaktadır.

Katılımcılara ait bilimsel kitap okuma durumunun okul türü ve sınıf seviyesine göre dağılımlara ilişkin ki-kare analiz sonuçları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5: Katılan Grubun "Bilimsel Kitap Okur musunuz?" sorusuna verdikleri cevabın Okul Türü, Sınıf Seviyesine Göre Dağılımları

Okul Türü	Sınıf Seviyesi	Bilimsel Kitap Okur musunuz?				Toplam %
		Evet		Hayır		
		f	%	f	%	
Devlet Okulu	4	19	8.5	18	15.1	37
						10,8%
	5	11	4.9	7	5.9	18
						5,2%
	6	34	15.2	14	11.8	48
						14,8%
	7	21	9.4	9	7.6	30
						8,7%
	8	57	25.4	16	13.4	73
						21,3%
	9	15	6.7	5	4.2	20
					5,8%	
10	33	14.7	19	16	52	
					15,2%	
11	34	15.2	31	26.1	65	

						19,0%
	Devlet Ok. Toplam	224	65.3	119	34.7	343
						100,0%
Özel Okul	4	5	5.7	10	22.2	15
						11.4%
	5	25	28.7	8	17.8	33
						25,0%
	6	15	17.2	4	8.9	19
						14,4%
	7	15	17.2	7	15.6	22
						16,7%
	9	18	20.7	12	26.7	30
						22,7%
	10	8	9.2	4	8.9	12
						9,1%
	11	1	1.1	0	0	1
						0,8%
	Özel Ok. Toplam	87	65.9	45	34.1	132
						100,0%
	Toplam	250		225		475

Tablo 5 incelendiğinde katılan grubun “Bilimsel Kitap Okur musunuz?” sorusuna verdikleri cevabın okul türü, sınıf seviyesine göre dağılımları incelendiğinde devlet okulu türünde şenliğe katılan öğrencilerin 4.Sınıf seviyesinde bilimsel kitap okuma durumları % 8.5 ile evet, %15.21 ile hayır, 5. sınıf seviyesinde % 4.9 ile evet, % 5.9 ile hayır, 6. sınıf seviyesinde % 15.2 ile evet, % 11.8 ile hayır, 7. sınıf seviyesinde % 9.4 ile evet, % 7.6 ile hayır, 8. sınıf seviyesinde %25.4 ile evet, % 13.4 ile hayır, 9. sınıf seviyesinde % 6.7 ile evet, % 4.2 ile hayır, 10. sınıf seviyesinde % 14.7 ile evet, % 16 ile hayır, 11. sınıf seviyesinde % 15.2 ile evet, % 26.1 ile hayır olarak tespit edilmiştir. Özel okul türünde, 4. sınıf seviyesinde bilimsel kitap okuma durumları % 5.7 ile evet, % 22.2 ile hayır, 5. sınıf seviyesinde % 28.7 ile evet, % 17.8 ile hayır, 6. sınıf seviyesinde % 17.2 ile evet, % 8.9 ile hayır, 7. sınıf seviyesinde % 17.2 ile evet, % 15.6 ile hayır, 8. sınıf seviyesinde katılımcı olmamıştır, 9. sınıf seviyesinde % 20.7 ile evet, % 26.7 ile hayır, 10. sınıf seviyesinde % 9.2 ile evet, % 8.9 ile hayır, 11. sınıf seviyesinde % 1.1 ile evet cevabı verilmiştir.

Katılımcılara ait deney videoları izleme durumunun okul türü ve sınıf seviyesine göre dağılımlara ilişkin sonuçlar Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: Katılan Grubun “Deney Videoları İzler misiniz?” sorusuna verdikleri cevabın Okul Türü, Sınıf Seviyesine Göre Dağılımları

Deney Videoları İzler misiniz?

Okul Türü Sınıf Seviyesi	Evet		Hayır		Toplam	
	f	%	f	%	%	
Devlet Okulu	4	25	10.5	12	11.4	37
						10,8%
	5	7	2.9	11	10.5	18
						5,2%
	6	29	12.2	19	18.1	48
						14.8%
	7	23	9.7	7	6.7	30
						8,7%
	8	60	25.2	13	12.4	73
						21,3%
	9	10	4.2	10	9.5	20
					5,8%	
10	35	14.7	17	16.2	52	
					15,2%	
11	49	11.6	16	15.2	65	
					19,0%	
Devlet Okul Toplam	238	69.4	105	30.6	343	
					100,0%	
Özel Okul	4	6	7.1	9	18.8	15
						11.4%
	5	20	23.8	13	27.1	33
					25,0%	
6	16	19.0	3	6.3	19	
					14,4%	

7	17	20.2	5	10.4	22	16,7%
9	15	17.9	15	31.3	30	22,7%
10	9	10.7	3	6.3	12	9,1%
11	1	1.2	0	0	1	0,8%
Özel Okul Toplam	84	63.6	48	36.4	132	100,0%
Toplam	322	67.8	153	32.2	475	

Tablo 6 değerlendirildiğinde, katılan grubun “Deney videoları izler misiniz?” sorusuna verdikleri cevabın okul türü, sınıf seviyesine göre dağılımları konusunda, devlet okulu türünde deney videolarını izleyen 4.sınıf seviyesinde % 10.5 evet cevabı verilirken % 11.4 hayır cevabı, 5.sınıf seviyesinde % 2.9 evet cevabı verilirken % 10.5 hayır cevabı, 6.sınıf seviyesinde % 12.2 evet cevabı verilirken % 18.1 hayır cevabı, 7.sınıf seviyesinde % 9.7 evet cevabı verilirken % 6.7 hayır cevabı, 8.sınıf seviyesinde % 25.2 evet cevabı verilirken % 12.4 hayır cevabı, 9.sınıf seviyesinde % 4.2 evet cevabı verilirken % 9.5 hayır cevabı, , 10.sınıf seviyesinde % 14.7 evet cevabı verilirken % 16.2 hayır cevabı, 11. sınıf seviyesinde %11.6 evet cevabı verilirken % 15.2 hayır cevabı verildiği görülmüştür. Özel okul türünde deney videolarını izleyen 4.sınıf seviyesinde %7.1 evet cevabı verilirken % 18.8 hayır cevabı, 5.sınıf seviyesinde % 23.8 evet cevabı verilirken % 27.1 hayır cevabı, 6.sınıf seviyesinde % 19 evet cevabı verilirken % 6.3 hayır cevabı, 7.sınıf seviyesinde % 20.2 evet cevabı verilirken % 10.4 hayır cevabı, 8.sınıf seviyesinden katılımcı olmamıştır. 9.sınıf seviyesinde % 17.9 evet cevabı verilirken % 31.3 hayır cevabı, 10.sınıf seviyesinde % 10.7 evet cevabı verilirken % 6.3 hayır cevabı, 11. sınıf seviyesinde % 1.2 evet cevabı verilirken hayır cevabı oluşmamıştır. Genel toplamda deney videoları izleme durumuna bakıldığında şenliğe katılanların %67.8 i deney videoları izleyen bir kitle olduğu, %32.2 kısmının ise deney videoları izlemeyen kitle olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7: Katılan Grubun “Daha Önce Proje Yaptınız mı?” sorusuna verdikleri cevabın Okul Türü, Sınıf Seviyesine Göre Dağılımları

Daha Önce Proje Yaptınız mı?			
Okul Türü Sınıf Seviyesi			Toplam %
	Evet	Hayır	

		f	%	f	%	
Devlet Okulu	4	4	10.8	33	89.2	37
						10,8%
	5	0	0	18	100	18
						5,2%
	6	19	39.6	29	60.4	48
						14,8%
	7	12	40	18	60	30
						8,7%
	8	31	42.5	42	57.5	73
						21,3%
	9	11	55	9	45	20
					5,8%	
10	21	40.4	31	59.6	52	
					15,2%	
11	22	33.8	43	66.2	65	
					19,0%	
Devlet Okulu Toplam		120	35	223	65	343
Özel Okul	4	4	26.7	11	73.3	15
						11,4%
	5	7	21.2	26	78.8	33
						25,0%
	6	5	26.3	14	73.7	19
						14,4%
7	13	59.1	9	40.9	22	
					16,7%	
9	19	63.3	11	36.7	30	
					22,7%	
10	8	66.7	4	33.3	12	

					9,1%
11	0	0	1	1.3	1
					0,8%
Özel Okul Toplam	56	42.4	76	57.6	132
Toplam	176	37.1	299	62.9	475

Tablo 7 değerlendirildiğinde, katılan grubun “Daha Önce Proje Yaptınız mı?” sorusuna verdikleri cevabın okul türü, sınıf seviyesine göre dağılımları konusunda, devlet okulu türünde daha önce proje yapanlar 4.sınıf seviyesinde % 10.8 evet cevabı verilirken % 89.2 hayır cevabı, 5.sınıf seviyesinde katılımda bulunanların tamamı %100 ile hayır cevabı, 6.sınıf seviyesinde % 39.6 evet cevabı verilirken % 60.4 hayır cevabı, 7.sınıf seviyesinde % 40 evet cevabı verilirken % 60 hayır cevabı, 8.sınıf seviyesinde % 42.5 evet cevabı verilirken % 57.5 hayır cevabı, 9.sınıf seviyesinde % 55 evet cevabı verilirken % 45 hayır cevabı, 10.sınıf seviyesinde % 40.4 evet cevabı verilirken % 59.6 hayır cevabı, 11.sınıf seviyesinde % 33.8 evet cevabı verilirken % 43 hayır cevabı vermişlerdir. Devlet okulu türünde 12. sınıf seviyesinden katılım oluşmamıştır. Özel okul türünde daha önce proje yapanlar 4.sınıf seviyesinde %26.7 evet cevabı verilirken % 73.3 hayır cevabı, 5.sınıf seviyesinde % 21.2 evet cevabı verilirken % 78.8 hayır cevabı, 6.sınıf seviyesinde % 26.3 evet cevabı verilirken % 73.7 hayır cevabı, 7.sınıf seviyesinde % 59.1 evet cevabı verilirken % 40.9 hayır cevabı, 8.sınıf seviyesinden özel okul türünden katılım olmamıştır. 9.sınıf seviyesinde %63.3 evet cevabı verilirken % 36.7 hayır cevabı, 10.sınıf seviyesinde % 66.7 evet cevabı verilirken % 33.3 hayır cevabı, 11.sınıf seviyesinden ise sadece bir katılımcı olduğu ve %1.3 ile hayır cevabı oluşmuştur. Özel okul türünde 12. sınıf seviyesinden katılım oluşmamıştır. Genel toplamda katılımcıların %37.1 kısmı daha önceden bir proje deneyimi ile şenliğe katılırken % 62.9 oranlı kısmı ise daha önceden bir proje deneyimi olmadan şenliğe katılmışlardır.

Tablo 8. Katılımcıların Bilimsel Tutum Ölçeği Toplam Puanlarının Karşılaştırılması

Alt boyut	Ölçüm	N	\bar{X}	ss	Sd	t	p	η^2
Bilimsel Kanunlar ve Teorilerin Yapısı	Ön Test	475	3,1 1	,4747	474	8,624	0,00*	0,39
	Son Test	475	3,5 2	,7694				
Fen Bilimlerinin Yapısı ve Olaylara Yaklaşma Biçimi	Ön Test	475	3,4 2	,7154	474	4,544	0,00*	0,21
	Son Test	475	3,6 8	,7694				
Bilimsel Davranışı Sergileme	Ön Test	475	3,4 6	,6723	474	- 6,471	0,00*	0,30

	Son Test	475	3,81	,7811				
Fen Bilimlerinin Yapısı ve Amacı	Ön Test	475	3,04	,4731	474	-7,234	0,00*	0,33
	Son Test	475	3,41	,8126				
Fen Bilimlerinin Toplumdaki Yeri ve Önemi	Ön Test	475	3,21	,7336	474	-7,579	0,00*	0,35
	Son Test	475	3,67	,7986				
Bilimsel Çalışmaları Yapmadaki İsteklilik	Ön Test	475	3,37	,7477	474	-6,418	0,00*	0,29
	Son Test	475	3,76	,7905				

*p< .05 anlamlı

Yapılan bağımlı örneklem t testi sonucunda tüm alt boyutların $p < .05$ olduğu için H_2 , H_3 , H_4 , H_5 , H_6 ve H_7 hipotezleri kabul edilir. Bandırma'da Bilim Var! TÜBİTAK 4007 Bilim Şenliğinin fen bilimleri atölyelerine katılanların Bilimsel Kanunlar ve Teorilerin Yapısı, Fen Bilimlerinin Yapısı ve Olaylara Yaklaşma Biçimi, Bilimsel Davranışı Sergileme, Fen Bilimlerinin Yapısı ve Amacı, Fen Bilimlerinin Toplumdaki Yeri ve Önemi ve Bilimsel Çalışmaları Yapmadaki İsteklilik boyutları açısından ön test ve son test açısından anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Ortalamalar değerlendirildiğinde proje deneyiminin öğrencilerin bilimsel tutumlarını arttırdığını göstermektedir.

Tablo 9. Okul Türüne Göre Ön Test ve Son Test Puanlarına Yönelik Sonuçlar

Okul türü	Ölçüm	N	\bar{X}	ss	Sd	t	p	η^2
Devlet okulu	Ön Test	343	3.31	47	342	2.59	.01*	.14
	Son Test	343	3.60	64				
Özel okul	Ön Test	132	3.18	59	131	2.95	.00*	.26
	Son Test	132	3.80	75				

*p< .05 anlamlı

Bandırma’da Bilim Var! TÜBİTAK 4007 Bilim Şenliğinin Fen Bilimleri atölyelerine katılanların Fen Bilimlerine yönelik tutumlarının araştırıldığı 475 kişilik devlet ve özel okul öğrencilerinden oluşan katılım grubunda bilim şenliğine katılan okul türüne bağlı olarak devlet okulu öğrencilerinin ön test ve son test ortalamaları arasında bir fark olup olmadığını belirlemek için yapılan ilişkili örneklemeler için t test sonucunda devlet okulu ortalaması ($\bar{X}_{\text{öntest}}=3.31$) son test ortalaması ($\bar{X}_{\text{öntest}}=3.60$) son test lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır $p < .05$. Aynı şekilde özel okul ortalaması ($\bar{X}_{\text{öntest}}=3.18$) son test ortalaması ($\bar{X}_{\text{öntest}}=3.80$) son test lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır $p < .05$. hesaplanan, t-testi sonucunda gruplar arasında büyük düzeyde etki değeri olduğu, devlet okulu ($\eta^2=.14$) ve özel okul ($\eta^2=.26$) olan anlamlı bir farklılık olduğu Cohen (1988) değerleri baz alınarak yorumlanmıştır.

Tablo 10. Ön Test Sonuçlarının Sınıf Düzeylerine Göre Karşılaştırılma ANOVA Sonuçları

f, \bar{X} ve SS Değerleri		ANOVA Sonuçları									
Puan	Grup	N	\bar{X}	SS	Var. K.	KT	Sd	KO	F	p	Fark
	(a)4.sınıf	52	2.64	.62	G.Arası	57.189	7	8.170			g > a-b
	(b)5.sınıf	51	3.38	.25	G.İçi	67.752	467	.145			c>b
	(c)6.sınıf	67	3.43	.29	Toplam	124.941	474				d>e
	(d)7.sınıf	13	3.51	.26							b>a
Ön Test	(e)8.sınıf	73	3.41	.27					56.31	.00*	
	(f) 9.sınıf	50	2.61	.65							
	(g) 10.sınıf	64	3.59	.27							
	(h) 11.sınıf	66	3.41	.24							
	Toplam	232	2.10	.68							

* $p < .05$ gruplar arasında anlamlı fark var

Tablo 10’da anlamlandırmayı kolaylaştırmak için ve grupların tabloda kolay yorumlanması için harflerle isimlendirilmiştir. Ön test olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğünün ($\eta^2=.46$) olduğu görülmüştür. Hangi gruplar arasında farklılık oluştuğunu tespit amaçlı Post Hoc testi olan Scheffe testi yapılmıştır. 10.sınıflar ile 4. sınıf ve 5.sınıf arasında, 6.sınıflar ile 5.sınıf arasında, 7.sınıflar ile 8.sınıf arasında, 5.sınıflar ile 4.sınıf arasında bir fark tespit edilmiştir ($p < .05$). 10.sınıfların ($\bar{X}=3.59$), 4. Sınıf ($\bar{X}=2.64$) ve 5.sınıf ($\bar{X}=3.38$) göre, 6.sınıfların ($\bar{X}=3.43$), 5. sınıf ($\bar{X}=3.38$) göre, 6.sınıfların ($\bar{X}=3.43$), 5. sınıf ($\bar{X}=3.38$) göre ön test olarak tutum seviyesinde yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 11. Son Test Sonuçlarının Sınıf Düzeylerine Göre Karşılaştırılma ANOVA Sonuçları

f, \bar{X} ve SS Değerleri		ANOVA Sonuçları									
--------------------------------	--	-----------------	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Puan	Grup	N	\bar{X}	SS	Var. K.	KT	Sd	KO	F	p	Fark
	(a)4.sınıf	52	4.36	.77	G.Arası	78.991	7	11,284			A4>c6
	(b)5.sınıf	51	3.46	.48	G.İçi	143,775	467	.308			A4>d7
	(c)6.sınıf	67	3.51	.63	Toplam	222,767	474				F9>e8
	(d)7.sınıf	13	3.38	.28							H11>d7-e8
Son Test	(e)8.sınıf	73	3.30	.35					36,653	.00*	
	(f) 9.sınıf	50	4.48	.75							
	(g) 10.sınıf	64	3.44	.29							
	(h) 11.sınıf	66	3.60	.65							
	Toplam	232	2.10	.68							

* $p < .05$ gruplar arasında anlamlı fark var

Tablo 11’de anlamlandırmayı kolaylaştırmak için ve grupların tabloda kolay yorumlanması için harflerle isimlendirilmiştir. Son Test olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğünün ($\eta^2=.35$) olduğu görülmüştür. Hangi gruplar arasında farklılık oluştuğunu tespit amaçlı Post Hoc testi olan Scheffe testi yapılmıştır. 4.sınıflar ile 6. sınıf ve 7.sınıf arasında, 9.sınıflar ile 8.sınıf arasında, 11. sınıflar ile 7.sınıf arasında, 11.sınıflar ile 7.sınıf arasında bir fark tespit edilmiştir ($p < .05$). 4.sınıfların ($\bar{X}=4.36$) 6. Sınıf ($\bar{X}=3.51$), 4.sınıfların ($\bar{X}=4.36$) 6. sınıf ($\bar{X}=3.38$), 9.sınıfların ($\bar{X}=4.48$) 8. sınıfların ($\bar{X}=3.30$), 11.sınıfların ($\bar{X}=3.60$) 7. sınıf ($\bar{X}=3.38$) ve 8. sınıfların ($\bar{X}=3.30$) göre son test olarak tutum seviyesinde yüksek olduğu görülmüştür.

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bilim şenlikleriyle ilgili Başar ve ark. (2018) yaptıkları araştırmalarında bilim şenliklerinin katılımcılarında bilime yönelik olumlu anlamda tutum geliştirdiklerini ve bilimsel düşüncenin gelişimine katkı sunduklarını ifade ederler. Bu çalışmada da gerçekleştirilen bilim şenliğinin katılımcıların bilimsel tutumlarına etkisi incelemeyi hedeflemiştir. Çalışma sonunda şenliğe katılanların bilimsel tutumlarında artış olduğu tespit edilmiştir. Artış ölçeğin tün altı boyutunda da kendini göstermiştir. Bandırma’da Bilim Var! TÜBİTAK 4007 Bilim Şenliğinin Fen Bilimleri atölyelerine katılanların Bilimsel Kanunlar ve Teorilerin Yapısı, Fen Bilimlerinin Yapısı ve Olaylara Yaklaşma Biçimi, Bilimsel Davranışı Sergileme, Fen Bilimlerinin Yapısı ve Amacı, Fen Bilimlerinin Toplumdaki Yeri ve Önemi ve Bilimsel Çalışmaları Yapmadaki İsteklilik boyutları açısından ön test ve son test açısından anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Ölçeğin altı boyutunda da bilimsel ilginin artmış olması şenlik içinde sunulan atölyelerin bilimin eğlenceli ve keyifli yanını göstererek

kavratması olabilir. Bilim şenlikleriyle ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında Yıldırım ve Şensoy (2016), çalışmasında bilim şenliklerindeki etkinliklerin öğrencilerde fen bilimlerine karşı tutumlarını olumlu anlamda etkilediği tespitinde bulunur. Bu sonucu bulan başka çalışmalarda bulunmaktadır. Durmaz ve ark (2017) çalışmasında, bilim şenliklerine katılan öğretmen adaylarında ve ortaokul öğrencilerinde fen bilimleri öğretimine ilişkin tutumlarını olumlu anlamda etkilediğini belirtir.

Şenliğe katılan öğrenci grubu değerlendirildiğinde devlet okulu kapsamında 12. Sınıf seviyesinden katılımcı oluşmadığı, özel okul kapsamında da hem 8. Sınıf hem de 12. Sınıf seviyesinden katılımcı oluşmadığı tespit edilmiştir. Bunun nedeni olarak 8. Sınıf ve 12. Sınıf seviyelerinin sınav hazırlığı sürecinde oldukları düşünülmektedir. Bilimsel kitap okuma durumları değerlendirildiğinde devlet okulu %65.3 ve özel okul % 65.9 birbirine yakın seviyede oldukları görülmüştür. Aynı durum deney videoları izleme durumları değerlendirildiğinde de devlet okulu %69.4 ve özel okul % 63.6 birbirine yakın seviyelerde oldukları görülmüştür. Birbirlerine yakın olması homojen bir çalışma grubunun oluştuğunu göstermektedir. Daha önce proje yapma oranı değerlendirildiğinde devlet okulu %35 ve özel okul %37.1 olduğu görülmüştür. Oranlar birbirine yakın seviyede olsa da proje kültürünün devamlılığı açısından yeterli değildir. Bandırma’da Bilim Var! TÜBİTAK Bilim Şenliğinin yapılması proje kültürünün sonraki yıllarda oluşmasına katkı sağlayacaktır. TÜBİTAK 4007 Bilim Şenliğinin Bandırma’da ilk defa yapılmış olması katılımcı görüşlerinden olumlu anlamda katkılar sunduğu tespit edilmiştir. Şenliğe katılan devlet okulu öğrencileri ve özel okul öğrencilerinin son test lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır. Şenliğe katılan her iki okul türü de bilimsel kazanımlar sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Bu çalışma TÜBİTAK Bilim ve Toplum Daire başkanlığı tarafından “4007 Bilim Şenlikleri Destekleme Programı” tarafından desteklenmiştir.

4. KAYNAKÇA

- Akkanat, Ç. (2020). Evaluation of Merzifon Science Festival Held under TÜBİTAK 4007 Science Festival Support Program According to Different Age Groups. *Journal of Interdisciplinary Education: Theory and Practice*, 2(2), 102-122.
- Başar, M., Doğan, C., Şener, N., & Doğan, Z. G. (2018). Başar, M., Doğan, C. Bilim şenliği etkinliklerinin öğrenci veli ve öğretmen görüşlerine göre incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 132-147.
- Bozkurt-Altan, E., Üçüncüoğlu, İ., & Öztürk, N. (2019). Preparation of Out-of-School Learning Environment based on Science, Technology, Engineering, and Mathematics Education and Investigating its Effects. *Science Education International*, 30(2), 138-148. doi:<https://doi.org/10.33828/sei.v30.i2.7>
- Bransford, J., Brown, A., & Cocking, R. (Dü). (2000). *How People Learn, Brain, Mind, Experience and School*. Washington D. C.: National Academy Press.
https://www.desu.edu/sites/flagship/files/document/16/how_people_learn_book.pdf adresinden alındı

- Bultitude, K., McDonald, D., & Custead, S. (2011). The rise and rise of science festivals: An international review of organised events to celebrate science. *International Journal of Science Education*, 1(2), 165-188.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı (14. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüktaşkapu, S., Çeliköz, N., & Akman, B. (2012). Yapılandırmacı Bilim Öğretim Programının 6 Yaş Çocuklarının Bilimsel Süreç Becerilerine Etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 37(165), 274-291.
- Can, A. (2014). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Canbazoğlu Bilici, S. (2019). Örneklemeye Yöntemleri. H. Özmen, & O. Karamustafaoğlu (Dü) içinde, *Eğitimde Araştırma Yöntemleri* (s. 71). Ankara: Pegem Akademi. doi:10.14527/9786052417867
- Cheeseman, A., & Wright, T. (2019). Examining environmental learning experiences at an earth education summer camp. , *Environmental Education Research*, 25(3), 375-387. doi:10.1080/13504622.2018.1509301
- Cohen, J. (1988). *The t test for means. Statistical power analysis for the behavioural sciences*.
- Crompton, J. L., & McKay, S. L. (1997). Motives of Visitors Attending Festival Events. *Tourism of Annuals Research*, 24(2), 425-439.
- Çeliker, D., & Erduran, A. D. (2015). İlkokul Öğrencilerinin Bilim İnsanı Algıları: Öğrencilerin Bilimsel Faaliyetlere Katılması Bilim İnsanı Algılarını Nasıl Etkiler? *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 90-104.
- Çetin, O., & Şengezer, B. (2013). Ortaokul öğrencilerinin proje çalışmalarına ilişkin görüşleri. *Ege Eğitim Dergisi*, 14(1), 24-49.
- Çorlu, M. S., Capraro, R. M., & Capraro, M. M. (2014). Çorlu, M. S., Introducing STEM education: implications for educating our teachers for the age of innovation. *Eğitim ve Bilim*, 39(171), 74-85.
- Demirbaş, M., & Yağbasan, R. (2006). Fen Bilgisi Öğretiminde Bilimsel Tutumların İşlevsel Önemi ve Bilimsel Tutum Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanma Çalışması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 271-299.
- Durmaz, H., Dinçer, E. O., & Osmanoğlu, A. (2017). Bilim şenliğinin öğretmen adaylarının ve öğrencilerin fene yönelik tutumlarına etkisi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 364-378.
- DeWitt, J., & Storksdieck, M. (2008). A Short Review of School Field Trips: Key Findings from the Past and Implications for the Future. *Visitor Studies*, 11(2), 181-197. doi:10.1080/10645570802355562
- Fogg-Rogers, L., Bay, J., Burgess, H., & Purdy, S. (2015). "Knowledge Is Power": A Mixed-Methods Study Exploring Adult Audience Preferences for Engagement and Learning Formats Over 3 Years of a Health Science Festival. *Science Communication*, 37(4), 419-451. doi:10.1177/1075547015585006
- Ford, P. (1986). *Outdoor education: Definition and philosophy*. Las Cruces, NM: ERIC. Las Cruces : ERIC Clearinghouse on Rural Education and Small Schools. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED267941.pdf> adresinden alındı
- Gall, M., Gall, J., & Borg, W. (2003). *Educational Research An Intriduction* (Seventh edition b.). United States of America: Pearson Education.
- Gökçek, T. (2019). *Karma araştırma yöntemi*. H. Özmen ve O. Karamustafaoğlu (Eds). *Eğitimde* . Ankara: Pegem Akademi.
- Green, S. B., & Salkind, N. (2005). *Using SPSS for Windows and Macintosh: Analyzing and Understanding Data*. New Jersey: Pearson.

- Grolnick, W., Farkas, M., Sohmer, R., Michaels, S., & Valsiner, J. (2007). Facilitating motivation in young adolescents: Effects of an after-school program. *Journal of Applied Developmental Psychology, 28*, 332-344. doi:10.1016/j.appdev.2007.04.004
- Gülgün, C., Yılmaz, A., Avan, Ç., Ertuğrul Akyol, B., & Doğanay, K. (2019). TÜBİTAK tarafından desteklenen bilim şenliklerine (4007) yönelik ilkököl ve ortaokul öğrencilerinin ve atölye liderlerinin görüşlerinin belirlenmesi. *Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik ve Sanat (J-STEAM) Eğitim Dergisi, 2(1)*, 52-67.
- Jensen, E., & Buckley, N. (2014). Why people attend science festivals: Interests, motivations and self-reported benefits of public engagement with research. *Public Understanding of Science, 23(5)*, 557-573. doi:10.1177/0963662512458624
- Karataş, F., Cengiz, C., & Arslan, Z. (2020). Öğrenmenin Eğlenceli Yolu Bilim ve Teknoloji Şenliğinin Etkililiği. *İnformel Ortamlarda Araştırmalar Dergisi, 5(1)*, 95-119.
- Keçeci, G. (2017). The aims and learning attainments of secondary and high school students attending science festivals: A Case Study. *Educational Research and Reviews, 12(23)*, 1146-1153.
- Kennedy, E., Jensen, E., & Verbeke, M. (2018). Preaching to the scientifically converted: evaluating inclusivity in science festival audiences. *International Journal of Science Education, Part B, 8(1)*, 14-21.
- Kline, R. B. (2011). *Principles And Practice of Structural Equation Modeling (Third Edition)*. New York: The Guilford Press.
- Moore, R. W., & Foy, R. (1997). The Scientific Attitude Inventory: A Revision (SAI II). *Journal Of Research In Science Teaching, 34(4)*, 327-336.
- Okur-Berberoğlu, E., & Uygun, S. (2013). Sınıf Dışı Eğitimin Dünyadaki ve Türkiye'deki Gelişiminin İncelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9(2)*, 32-42.
- Pallant, J. (2011). *SPSS Survival Manual (4. baskı b.)*. Sydney: Allen & Unwin.
- Park, H., Kim, Y., & Jeong, S. (2019). The effect of a science festival for special education students on communicating science. *Asia-Pacific Science Education, 5(1)*, 1-21.
- Pennisi, L., & Lackey, N. (2018). A Multiyear Evaluation of the NaturePalooza Science Festival. *Journal of Extension, 56(7)*.
- Rose, K., Korzekwa, K., Brossard, D., Scheufele, D., & Heisler, L. (2017). Engaging the Public at a Science Festival: Findings From a Panel on Human Gene Editing. *Science Communication, 39(2)*, 250-277.
- Salman, A. (2019). Devlet ve Özel Okullardaki 6. Sınıf Öğrencilerin Fen Bilimleri Dersine Yönelik Tutum, Motivasyon Ve Bilimsel Süreç Becerilerinin Karşılaştırılması ve Öğretmenlerin Programa İlişkin Görüşleri 'Ağrı İli Örneği'. *Yüksek lisans Tezi*. Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Şahin, Ş. (2012). Bilim Şenliklerinin 10. Sınıf Öğrencilerinin Kimya Dersine Yönelik Tutumlarına Olan Etkisi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1)*, 89-102.
- Tezcan, S., & Gülperçin, N. (2008). İzmir'de Bilim Fuarı ve Eğitim Bilim Şenliği Katılımcılarının Böceklerle Bakışı. *Türk Entomoloji Dergisi, 32(2)*, 103-113.
- Ting, K., & Siew, N. (2014). Effects of Outdoor School Ground Lessons on Students' Science Process Skills and Scientific Curiosity Process Skills and Scientific Curiosity. *Journal of Education and Learning, 3(4)*, 96-107. doi:10.5539/jel.v3n4p96

- Tortop, H. S. (2014). Examining of the Predictors of Pre-Service Teachers' Perceptions of the Quality of the Science Fair Projects in Turkey. *Necatibey Faculty of Education Electronic Journal of Science and Mathematics Education*, 8(1), 31-44.
- Tuttle, N., Mentzer, G., Strickler, L., Bloomquist, D., Hapgood, S., Molitor, S., . . . Czerniak, C. (2017). Exploring How Families Do Science Together: Adult-Child Interactions at Community Science Events. *School Science and Mathematics*, 117(5), 175-182.
- TÜBİTAK. (2021). *TÜBİTAK 4007 Bilim Şenlikleri destekleme programı çağrısı*.
- Uitto, A., Juuti, K., Lavonen, J., & Mei, V. (2006). Students' interest in biology and their out-of-school experiences. *Journal of Biological Education*, 40(3), 124-129. doi:10.1080/00219266.2006.9656029
- Uzun, S. (2011). *İlköğretim 5. sınıf Öğrencilerinin Bilimsel Bilgiye Yönelik Görüşlerinin ve Fen Bilimlerine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi*. Rize: Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yayla, Z., & Uzun, B. (2008). YFen ve teknoloji eğitiminde proje çalışmaları ve bilim şenlikleri. *XVII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi. 1-3 Eylül 2008. Sakarya*.
- Yıldırım, H. İ. (2018). Bilim Şenliklerinin Ortaokul 6. Sınıf Öğrencilerinin Problem Çözme Becerilerine Etkisi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 390-409.
- Yıldırım, H. İ., & Şensoy, Ö. (2016). Bilim Şenliklerinin 6. Sınıf Öğrencilerinin Fen Bilimleri Dersine Yönelik Tutumlarına Etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14(1), 23-40.
- Zengin, M. (2016). İlkokul, Ortaokul ve Lise Öğrencilerin Disiplinlerarası Eğitim & Öğretiminde Robotik Sistemlerinin Kullanımına Yönelik Görüşleri. *Journal of Gifted Education Research*, 4(2), 48-70.

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF INTEGRATED TOURISM STUDIES

Buket KAYA*

Fatih ALTAN**

Abstract

Today, it is observed that countries, cities and touristic centers do not compete with each other, but rather go into partnerships and collaborations in tourism as in many areas. In this context, it is seen that the concept of integrated tourism comes to the fore and scientific researches on this subject are being done more and more. In this context, in this study, it is aimed to make a bibliometric analysis of scientific studies published on integrated tourism in Turkey between the years 2000-2021. In this context, a total of 53 academic publications, including 43 academic journal publications, 5 symposium papers, 4 congress papers and 1 master's thesis, were included in the study. As a result of the study, it has been observed that there has been a significant increase in the studies on integration in tourism, especially in the last 10 years. In the researches, the integration of rural tourism, cultural tourism and gastronomy tourism was mostly discussed and the most qualitative analysis methods were preferred, in this context, interviews were made with those working in the field of tourism, the potentials of the regions in terms of various tourism areas were discussed with SWOT analysis, and the regions were evaluated in terms of various tourism areas. It has been determined that their potentials are made by document review.

Keywords: *Integrated tourism, tourism, bibliometric analysis.*

ENTEĞRE TURİZM ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Özet

Günümüzde ülkeler, kentler, turistik merkezlerin birbirleri ile rekabet etmekten ziyade birçok alanda olduğu gibi turizmde de ortaklıklar ve işbirliklerine gittikleri gözlenmektedir. Bu bağlamda entegre turizm kavramının öne çıktığı ve bu konuda bilimsel araştırmaların giderek daha fazla yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada 2000-2021 yılları arasında Türkiye’de entegre turizm konusunda yayımlanan bilimsel çalışmaların bibliyometrik analizinin yapılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda 43 akademik dergi yayını, 5 sempozyum bildirisi, 4 kongre bildirisi ve 1 yüksek lisans tezi olmak üzere toplamda 53 akademik yayın çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışma sonucunda turizmde entegrasyon konusunda yapılmış olan çalışmaların özellikle son 10 yıl içerisinde kayda değer bir artış olduğu gözlenmiştir. Yapılan araştırmalarda en çok kırsal turizm, kültürel turizm ve gastronomi turizminin entegrasyonu ele alınmış ve en çok nitel analiz yöntemlerinin tercih edildiği, bu kapsamda turizm alanında çalışanlar ile görüşmeler yapıldığı, bölgelerin çeşitli turizm alanları açısından potansiyellerinin SWOT analizi ile ele alındığı, bölgelerin çeşitli turizm alanları açısından potansiyellerinin doküman incelemesi ile yapıldığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Entegre turizm, turizm, turizm araştırmaları, bibliyometrik analiz.

1. INTRODUCTION

Today, it is seen that many services are offered in the tourism sector and these services are carried out by different businesses. This situation necessitates an uninterrupted and harmonious service integration for tourists from the beginning of the trip to the end. In cases where integration cannot be achieved, it will be inevitable to decrease in service quality. It is very important for businesses operating in the tourism sector to integrate different products and services in order to provide quality service (Şimşek and Yeşiltaş, 1992). Integration in the tourism sector not only increases service quality and customer satisfaction, but also makes a significant contribution to reducing costs. Considering the aforementioned benefits, it is seen that studies on integrated tourism are carried out in the academic literature.

The aim of this research is to make a bibliometric analysis of academic studies examining integration in the tourism sector. In this context, in the first part of this research, the subject of integration in tourism was examined, then a bibliometric analysis was made by considering the publication years, publication types, scopes, citations and application areas of academic studies on integrated tourism between the years 2000-2021.

2. INTEGRATION IN TOURISM

With the increase of globalization, tourism businesses need to adapt and reorganize quickly to economic, political and social changes using new principles and modern methods for effective governance (Damian and Suárez-Barraza, 2015). The reorganization of tourism enterprises is necessary for the financial, cultural, social

*Öğretim Görevlisi, İstanbul Esenyurt Üniversitesi, S.H.M.Y.O., Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Programı buketkaya332@gmail.com, ORCID 0000-0002-9571-1301

**Öğretim Görevlisi, Erciyes Üniversitesi, Halil Bayraktar S.H.M.Y.O., Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Programı, fatihaltan@erciyes.edu.tr, ORCID 0000-0003-3913-309X

and labor development, the increase in the share of foreign direct investment in developing economies, the spread of technology, communication and global cultural integration (Rudenko, 2018).

Integration applied in the tourism sector; It is the integration of organizations operating in this sector and working at different stages of products and services in cooperation (Yeşiltaş, 1991).

Today, it can be said that one of the most up-to-date concepts and approaches discussed in the studies and sectoral practices in the field of tourism is the concept of "integration" in tourism. In many countries in the world, there are many studies on integrated (integrated) planning, integrated management, sustainable integrated protection, integrated marketing. On the other hand, in recent years, countries, cities and touristic centers have been partnering and cooperating in tourism, as in many other fields, rather than competing with each other (Ataberk 2017). In this direction, it is seen that these actors cooperate in tourism with other neighboring regions or cities of countries that share the same sea, the same mountains, and even the same culture, and they have signed agreements for the joint use and protection of common tourism spaces for this cooperation. The following examples of integration-based initiatives in tourism can be given (Baykal et al., 2013):

- ✓ Joint management,
- ✓ Joint planning,
- ✓ Joint organization,
- ✓ Joint arrangement and joint projects,
- ✓ Joint investments and joint ventures,
- ✓ Joint package tours,
- ✓ Joint organizations (events),
- ✓ Partner NGOs,
- ✓ Joint promotion and marketing etc.

The reasons for integration in tourism can be listed as follows (Baykal et al., 2013; Ataberk 2017):

- ✓ Making it possible to integrate physical and human geography features on the basis of space,
- ✓ Tourism partnerships to mediate new initiatives and incentives,
- ✓ It is the achievement of gains such as employment, income increase and stable structure obtained as a result of partnerships.

It is seen that the destinations that share common socio-cultural values decide to act together in the field of tourism and manage their existing tourism resources in an integrated manner with a sustainable perspective. The following examples can be given to the settlements leading to integration in the field of tourism worldwide (Baykal et al., 2011):

- ✓ England; Edinburgh-Glasgow, Canada-USA; Vancouver-Seattle Italy; Milan- Torino, et al. Cooperation has been made in tourism around various organizations.
- ✓ Germany; The cities of Stuttgart, Freiburg, Heidelberg, Mannheim, Ulm, Karlsruhe, Heilbronn, Tübingen, Pforzheim and Reutlingen in the state of Baden-Württemberg established the "Black Forests Tourism Association" initiative for their common denominator, Black Forests, in order to get a larger share of the tourism revenues of the region and they carried out promotional activities. and they started to do marketing from a single source.
- ✓ Lake Lemman is a common lake within the borders of Switzerland and France. For these reasons, it was aimed to achieve an integration by establishing the "Limitless Lemman Association" in 1995. The aim of the association has been determined as to market the richness of the Lemman region, the Neighboring Alps and the Gruyere region with a dynamic approach through customer exchange.
- ✓ The L'Esace Mont-Blanc/Mont-Blanc Region initiative, which is the region of the Alps shared by France-Switzerland-Italy, aimed at cross-border cooperation and spatial integration. Among the four

main objectives of the said initiative was to promote integrated tourism that would preserve cultural and natural resources.

- ✓ An integration has been made in the Oresund Region, an overseas region between Denmark and Sweden. In this context, integration programs were carried out with the slogan "two countries-one destination". On the other hand, a project was prepared on the joint marketing of the cities of Copenhagen and Malmö.

It is seen that it is aimed to plan specialized tourism centers and tourism types in an integrated manner in Turkey's 2023 tourism strategy. In this context, it is aimed to reveal the plans that allow the elimination of the deficiencies in the infrastructure and the development of tourism types together in the Tourism Center, Tourism City, Culture and Tourism Conservation and Development Zones. In this context, the responsible institutions are the Ministry of Culture and Tourism and Local Administrations, and the Ministry of Public Works and Settlement is determined as the relevant institution (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007). However, in our country, it can be seen that integration in tourism can usually be achieved in packages prepared by tourism agencies. For example, in Cappadocia region tours, churches and underground cities in the region are visited within the scope of faith tourism, Fairy Chimneys and Ihlara Valley can be visited within the scope of natural beauties, historical and cultural places can be visited (Gümüş and Belber, 2019; Somuncu and Yiğit, 2009; Büyükkuru, 2020).

3. METHOD

In this research, it is aimed to make a bibliometric analysis of scientific studies published on integrated tourism in our country between 2000-2021. Within the scope of bibliometric analysis, the statistical information of the publications is revealed (De Bellis, 2009). In this study, the statistical information of the publications on integrated tourism is discussed.

3.1. Data Collection

Google Scholar index was used to collect data. While examining the publications, it was based on the fact that more than one type of tourism was handled in the study or the issue of integration in tourism directly. In data collection, publications should be published between 2000-2021, at least one of the authors should be a Turkish researcher, a journal, conference, etc. in Turkey. published elsewhere. In this context, a total of 53 academic publications, including 43 academic journal publications, 5 symposium papers, 4 congress papers and 1 master's thesis, were included in the study.

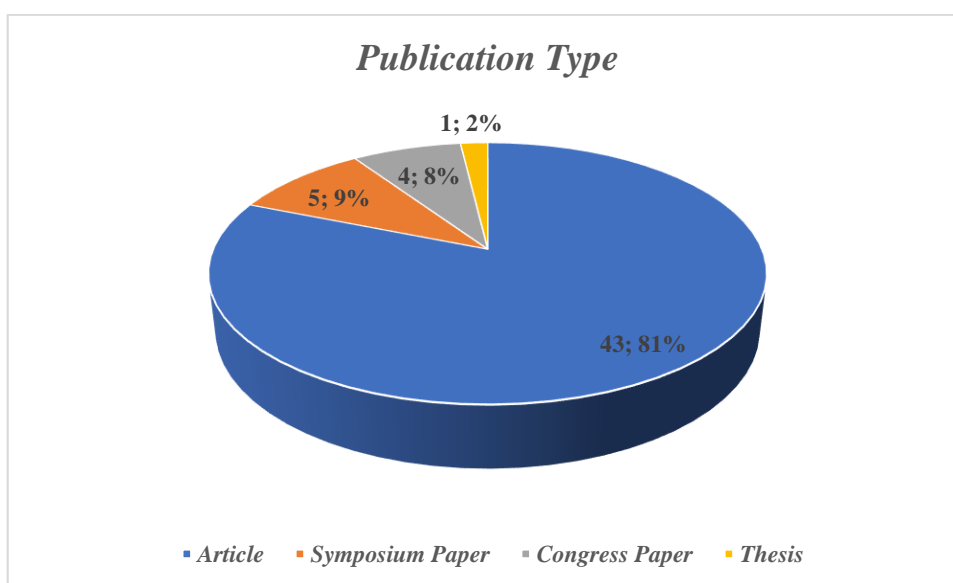

Figure 1. Number and type of publications examined in the research

3.2. Analysis of Data

Within the scope of the analysis of the data, some statistics of the publications were revealed. Accordingly, the distribution of publications by years, the number of citations by years, the research method, the number of authors, and their distribution depending on the language of writing were analyzed. The findings are explained in the form of graphics and tables.

4. FINDINGS

In this part of the study, the findings obtained as a result of the bibliometric analysis are presented with graphics and tables.

4.1. Publication Statistics by Year of Publication and Number of Citations

The distribution of publications by years has been examined and the results are shown in Figure 2. Although the publications were examined between the years 2000-2021, the first of the studies was published in 2004. In this context, it has been determined that the publications were made more especially between the years 2012-2020. Especially in 2017, it was observed that the highest number of publications (12 studies) were made. This shows that the integration approach in tourism has attracted more attention in the last 10 years.

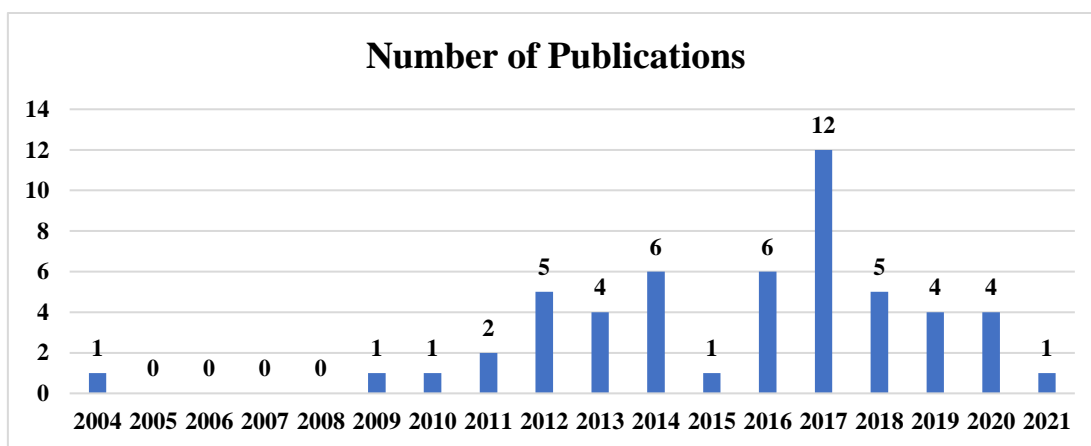

Figure 2. Number of publications by years

The number of citations of the publications by years was examined and the results are shown in the graphic below (Figure 3).

The citation data of the publications were determined by considering the citation numbers in the Google Scholar index. Considering the number of citations by years, it is observed that the most citations were made in 2012 and 2013 (187 citations and 170 citations), respectively. Because, it has been observed that these citations were received in a small number of publications (5 in 2012, 4 in 2013). It is seen that the citations in these years were taken from two publications Kesici (2012) 155 citations, Deveci et al., (2013), 135 citations). In particular, it is seen that the old publications are cited more than the new ones. This situation is considered to be related to the new publications citing old publications.

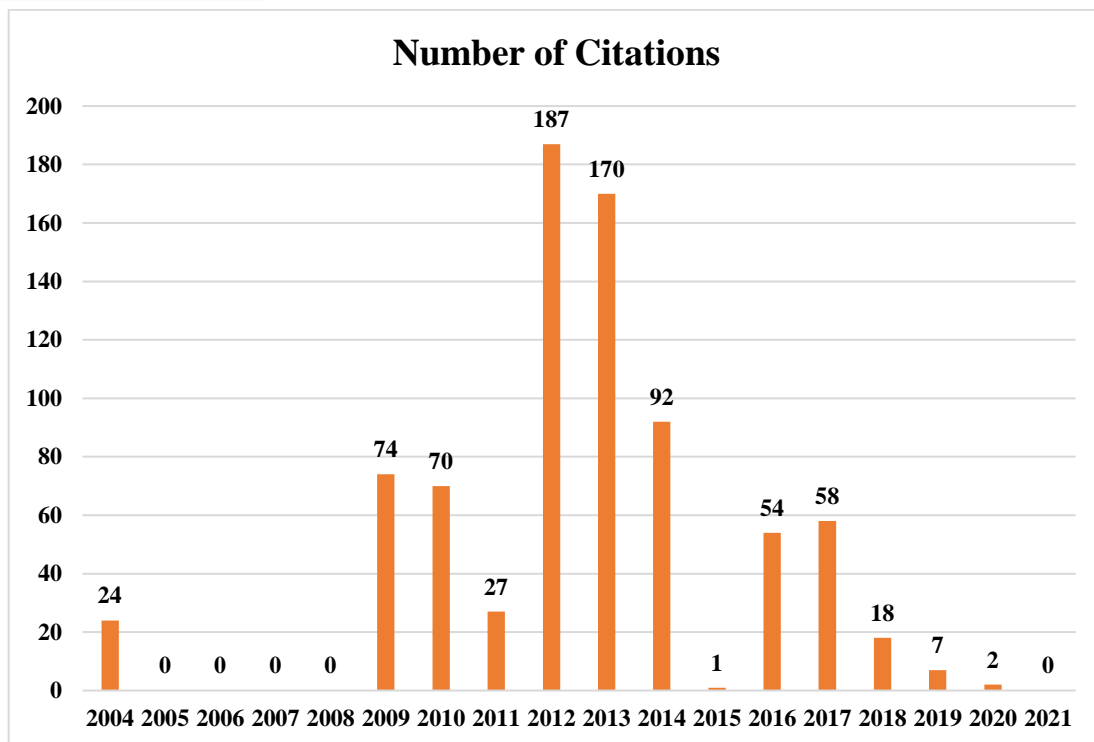

Figure 3. Number of citations by year

The information of the 5 most cited publications in the studies is presented below. In this context, as stated above, it was observed that the studies conducted by Kesici (2012) and Deveci et al. (2013) received significant citations.

Table 1. Most cited five academic publications

Page Number	Researchers	Issue	Number of Citations
1	Kesici, 2012	The Role of Local Food and Beverage Culture in Demand for Rural Tourism	155
2	Deveci vd., 2013	The Relationship between Rural Tourism and Gastronomy Tourism: The Case of Bigadiç	135
3	Tapur, 2009	Culture and faith tourism in Konya	74
4	Uluslan and Batman, 2010	A Study on the Effects of Alternative Tourism Types on Konya Tourism	70
5	Kızılırmak et al, 2014	Application of Local Cuisine in Rural Tourism Enterprises: Example of Uzungöl	36

4.2. Statistics by Number of Authors

The distribution of the studies according to the number of authors is shown in Figure 4. According to this, it was determined that the publications were put forward by the most 2 authors (23 publications, 43%). Afterwards, it was observed that the publications were presented by 3 authors (16 publications, 30%), 1 author (12 publications, 23%) and 4 authors (2 publications, 4%), respectively.

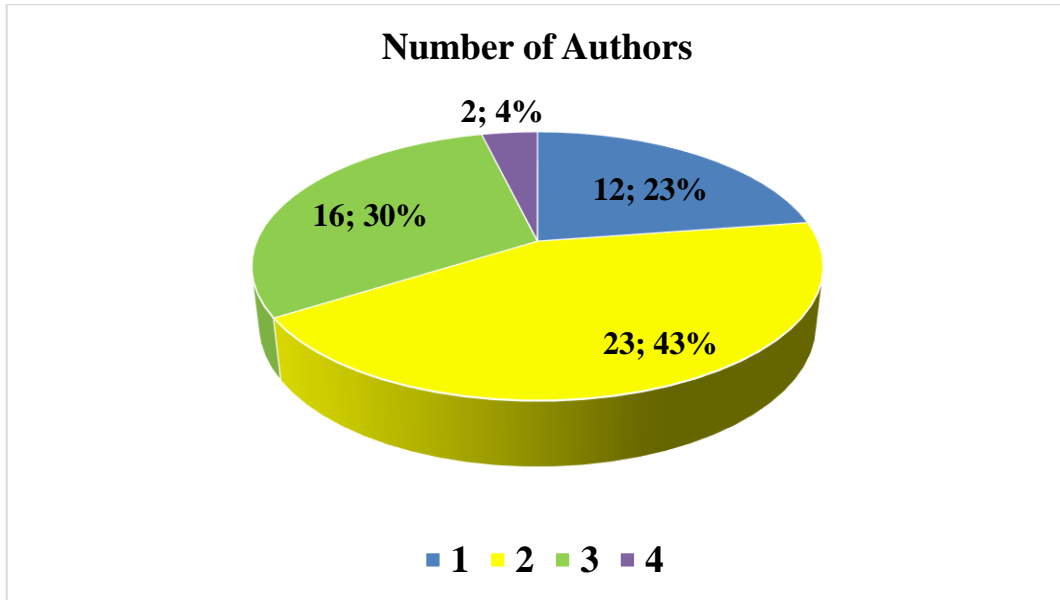

Figure 4. Publication statistics by number of authors

4.3. Statistics by Publishing Language

The distribution of the studies according to the publication languages is shown in Figure 5. Accordingly, it was determined that the majority of the publications (49 publications, 92%) were published in Turkish. It was observed that only 4 publications (8%) were published in English.

Figure 5. Distribution of studies by publication language

4.4. Distribution of Publications by Research Method

The methods used in the studies were examined and the results obtained are shown in the figure below (Figure 6). Accordingly, it was determined that qualitative analysis methods (31 publications, 59%) were mostly used in studies. It has been observed that techniques such as interview technique, SWOT analysis, document content review are used in studies using qualitative analysis method. Afterwards, it was determined that most of the literature review studies were conducted (16 publications, 30%) in which the subjects were examined conceptually. In addition, it was observed that 5 studies were carried out with quantitative methods. In quantitative studies, it was determined that a questionnaire was applied to people working in the tourism sector. In addition, in one study (Kömürcü and Küçükaltan, 2020), it was observed that bibliometric analysis was made on Ecotourism and faith tourism.

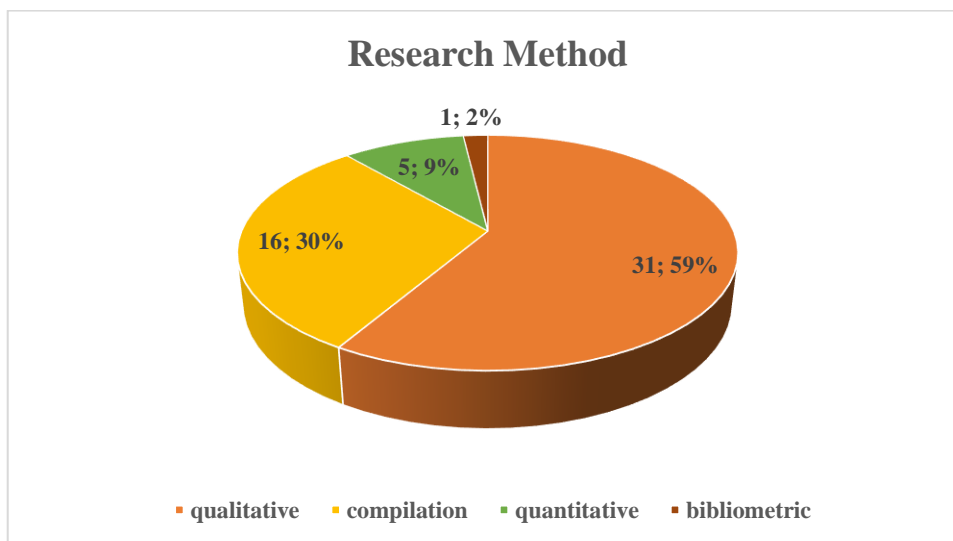

Figure 6. Distribution of publications by research method

4.4. Topics Investigated in Studies

In the studies, it was seen that researches were carried out on the application of different tourism areas together, alternative tourism potentials were examined in terms of certain cities, and publications were made for integration in tourism.

Table 2. Topics examined in integrated tourism studies

Page Number	Topics Investigated in Studies	Number of Publications
1	Rural Tourism-Gastronomy	6
2	Rural Tourism-Art Tourism	6
3	Cultural Tourism - Faith Tourism	6
4	Alternative Tourism Types	4
5	Festival Tourism - Gastronomy	3
6	Rural Tourism-Cultural Tourism	3
7	Integration in Tourism	3
8	Cultural Tourism - Gastronomy	2
9	Festival Tourism - Rural Tourism	2
10	Nature Tourism - Cultural Tourism	2
11	Rural Tourism - Gastronomy - Cultural Tourism	2
12	Ecotourism-Rural Tourism	2
13	Rural Tourism-Faith Tourism	1

Page Number	Topics Investigated in Studies	Number of Publications
14	Halal Tourism - Gastronomy	1
15	Event Tourism - Highland Tourism	1
16	Thermal Tourism - Highland Tourism	1
17	Agro Tourism – Agri Tourism	1
18	Event Tourism - Rural Tourism	1
19	Event Tourism - Faith Tourism	1
20	Nature Tourism - Sports Tourism	1
21	Ecotourism - Cultural Tourism	1
22	Agro Tourism - Gastronomy	1
23	Kırsal Turizm – Agro Turizm - Ekoturizm	1
24	Agro Tourism – Gastronomy – Cultural Tourism – Rural Tourism	1
Total		53

In the study, it is seen that the area examined in integration with other tourism areas is rural tourism. On the other hand, it has been observed that cultural tourism and gastronomy tourism are one of the most discussed areas together with other tourism areas.

5) DISCUSSION AND CONCLUSION

In this study, bibliometric analysis of scientific studies published on integrated tourism in our country between 2000-2021 was made. In this context, 53 academic publications were examined and the results were explained and interpreted below.

It has been observed that there has been a significant increase in the studies on integration in tourism, especially in the last 10 years. This situation is considered to be an important finding in terms of adopting the integration approach in tourism and showing that it is a subject worth researching.

In the researches, it is observed that rural tourism, cultural tourism and gastronomy tourism are mostly discussed in integration studies. This situation is thought to offer important opportunities in terms of integration of alternative tourism types.

In the researches, it has been determined that the most qualitative analysis methods are preferred, in this context, interviews are made with those working in the field of tourism, the potentials of the regions in terms of various tourism areas are discussed with SWOT analysis, and the potentials of the regions in terms of various tourism areas are made by document analysis.

It was observed that the writing language of the studies was mostly written in Turkish, and a few studies were conducted in English. It was observed that the studies were mostly written by two authors.

In future studies, it is considered that examining integration studies in a specific tourism field (For example: Rural tourism or Gastronomy) will make a unique contribution to the literature.

REFERENCES

- Akbaş, F. (2020). Turizmde Bütünleştirmenin Salihli (Manisa) Özelinde Değerlendirilmesi. *Anasay*, (14), 81-109.
- Akkaya, F. A., & Güngör, H. Y. (2016). Kemaliye (Eğin)'de kültür ve doğa turizmi. I. Ulusal Alternatif Turizm Kongresi Bildiri Kitabı, 148-157.
- Akkuş, G., & Akkuş, Ç. (2019). Kastamonu ilçeleri temel turistik arz kaynakları envanteri: Tabiat turizmi alt türleri ve doğa sporları. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 146-164.
- Alagöz, G., & Güneş, E. (2017). Etkinlik Turizmi Kapsamında Gümüşhane'deki Yayla Şenlikleri. *Dokap Bölgesi Uluslararası Turizm Sempozyumu 23-24 Ekim 2017 Karadeniz Teknik Üniversitesi Trabzon-Türkiye*.
- Alyakut, Ö., & Küçükkömürler, S. (2017). Geleneksel Kartepe Mutfak Kültürü ve BuTür Mutfak Kültürü Araştırmalarının Kırsal ve Gastronomi Turizmine Katkısı. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 7(1), 83-90.
- Ataberk, E. (2017). Tire (İzmir)'de turizm türlerini bütünleştirme olanakları: kültür turizmi, kırsal turizm, agroturizm ve gastronomi turizmi. *Turizm Akademik Dergisi*, 4(2), 153-164.
- Ataberk, Emre (2017), "Tire (İzmir)'de Turizm Türlerini Bütünleştirme Olanakları: Kültür Turizmi, Kırsal Turizm, Agroturizm ve Gastronomi Turizmi", *Turizm Akademik Dergisi*, 4 (2), 153-164.
- Atasoy, F., İnceöz, S., & Öztürk, İ. (2018). Kırsal turizm kapsamında gerçekleştirilen kültür turizmi: Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası örneği. *Uluslararası Kırsal Turizm ve Kalkınma Dergisi (IRTAD)*, 2(1), 06-14.
- Aytuğ, H. K., Eryılmaz, Ç., Uçar, S., & Can, O. (2020). Sınop İlının Alternatif Turizm Çeşitleri Açısından Swot Analizi. *Karadeniz Araştırmaları*, (67), 715-736.
- Bakırcı, G. T., Bucak, T., & Turhan, K. N. (2017). Bölge gastronomi turizmi üzerine yöresel ürün festivallerinin etkisi: Urla örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 5 (2), 230-240.
- Baykal, F. (2012). Ekoturizm, Kırsal Turizm, Agroturizm: Özellikler ve Örnekler, *Buca Ekoturizm Çalıştayı*, 22 Şubat 2012, İzmir, Türkiye,
- Baykal, F., Emekli, G., & Ataberk, E. (2011). Dikili ve Bergama turizmini bütünleştirmede coğrafi faktörlerin rolü. *Ege Coğrafya Dergisi*, 20(1), 1-16.
- Baykal, F., Emekli, G., Ataberk, E., & Südaş, İ. (2013), "Sürdürülebilir Turizm Yaklaşımıyla Dikili ve Bergama'yı Bütünleştirme Potansiyeli", *İzmir: Bergama Belediyesi Kültür Yayınları*.
- Baysal, K., Özgürel, G., & Çeken, H. (2016). Aydın Yöresindeki Yerel Etkinliklerin Kırsal Turizm Açısından Değerlendirilmesi. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 6(1), 100-108.
- Bingöl, Z. (2004). Akdeniz bölgesinin kültür ve inanç turizmi potansiyeli açısından değerlendirilmesi. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 125-137.
- Birsen, A. G., & Dinç, A., (2018). Kırsal Turizm Planlaması Kapsamında Gastronomi Turizminin Değerlendirilmesi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 15(1), 120-132.
- Büyükkuru, M. (2020). Turizm Paydaşlarının Turizmin Etkilerine Bakış Açısı: Kapadokya Örneği. *Iğdir University Journal of Social Sciences*, (4). 373-402.
- Canbolat, C., & Yaman, M. (2017). Dini inançların, gastronomi turizminde destinasyon seçimine etkisi. *Proceedings Books*, 49-56. 1. International Halal Tourism Congress / 07-09 April 2017 / Alanya / Turkey

- Çetin, M., Demirel, H., & Çetin, K. (2019, April). Gastronomi Konulu Festivaller: Türkiye Örneği. In VIII. National IV. International Eastern Mediterranean Tourism Symposium (pp. 19-20).
- Çiçekdağı, M. (2020). Kültür ve İnanç Turizmi Kapsamında Ziyaretçilerin Seyahat Profillerinin İncelenmesi: Sille Örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 3825-3841.
- Damian, I.E., & Suárez-Barraza, M.F. (2015). Process innovation in tourism management. *Intangible Capital*, 11(2), 147-165.
- De Bellis, N. (2009). *Bibliometrics and citation analysis: from the science citation index to cybermetrics*. Scarecrow Press.
- Deniz, S., Özden, O., Akgün, O., & Yıldırım, H. M. (2018). Agro Turizm Tesislerinin Gastronomi Faaliyetleri Açısından İncelenmesi: Çanakkale. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6 (3), 364-378.
- Deveci, B., Türkmen, S., & Avcıkurt, C. (2013). Kırsal turizm ile gastronomi turizmi ilişkisi: Bigadiç örneği. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 3(2), 29-34.
- Etikan, S., & Çukur, T. (2011). Kırsal turizm faaliyetlerinin Çomakdağ-Kızılağaç Köyü el sanatları üzerine etkisi. *Art-e Sanat Dergisi*, 4(8), 1-15.
- Fettahoğlu Şenkaya, B., Demirel, Ö., & Özkır, D. (2012). Ayder (Çamlıhemşin-Rize/Türkiye) termal ve yayla turizm bölgesinin termal koruma ve turizm gelişimi açısından değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 2 (5), 151-164
- Gökalp, D. D., & Yazgan, M. E. (2013). Kırsal peyzaj planlamada agroturizm ve agriturizm. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2013(1), 25-29.
- Güngör, Y. (2018). Kültürel eksenle aya yorgi (St. George) kültü ve inanç turizmi açısından nikomedia (İzmit) için önemi. *Uluslararası Turizm, Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi (IJTEBS) E-ISSN: 2602-4411*, 2(1), 72-81.
- Gümüş, G., (2019). Turistik Ürün Çeşitlendirmesi: Kapadokya Bölgesindeki İnanç Turizmi Kaynaklarının Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İlkay, T. A. Ş., Eylemer, S., & ŞEMŞİT, S. (2016). Kırsal Turizme Bütünleşik Yaklaşım: Avrupa Birliği Örneği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 877-904.
- Karabulut, T., & Kaynak, İ. H. (2016). İnanç Turizmi Bağlamında Kentsel Turizm ve Kültürel Turizm: Konya Örneği. *Selçuk üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi*, (35), 185-191.
- Kargiglioğlu, Ş., & Kabacık, M. (2017). Gastronomi turizmi kapsamında urla enginar festivaline gelen turistlerin festival. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(3), 409-421.
- Kaya, M., & Erol, N., (2021). El sanatları ürünlerinin kırsal turizm kapsamında değerlendirilmesi: Espiye-Akkaya Köyü Örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11(1), 226-240.
- Kesici, M. (2012). Kırsal turizme olan talepte yöresel yiyecek ve içecek kültürünün rolü. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012(2), 33-37.
- Kılınç, O., Ongun, U., & Kılınç, U. (2019). Sakin Şehir, İnanç ve Kırsal Turizm Üçgeni: Yalvaç İlçesi'nin Turizm Potansiyeline Yönelik Swot Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 199-213.
- Kızılaslan, N., & Ünal, T., (2014). Tokat ilinin ekoturizm/kırsal turizm potansiyeli ve swot analizi. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, (9), 45-61.
- Kızıllırmak, İ., Albayrak, A., & Küçükali, S. (2014). Yöresel mutfağın kırsal turizm işletmelerinde uygulanması: Uzungöl örneği. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 4(1), 75-83.

- Kocaman, M., & Kocaman, E. M. (2014). The importance of cultural and gastronomic tourism in local economic development: Zile sample. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 4(4), 735.
- Kodaş, D., & Sibel, S. Ü. (2012). Kırsal turizm ile kültürel turizmin bütünleşmesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012(1), 169-174.
- Koday, S., & Kızıllan, A. G. Y. (2018). Ünye İlçe Merkezi'nin Doğal ve Kültürel Turizm Değerleri. *Uluslararası Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Sempozyumu*, (ed.) Süleyman Uyar, Alanya Alaaddin Key-ubat Üniversitesi, 94-108.
- Kömürcü, S., & Küçükaltan, E. G. (2020). Etkinlik Turizmi ve İnanç Turizmi Paradoksu: Hac Seyahatlerinin Turizm Yazınındaki Yerini Belirlemeye Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(24), 2720-2745.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2007). *Türkiye Turizm Stratejisi 2023, Eylem Planı, 2007-2013*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Merdan, K., & Okuroğlu, S. Alternatif Turizm Çeşitlerinin Gümüşhane Turizmine Etkisi Üzerine Bir Araştırma/A Search on the Effect of the Alternative Kinds of Tourism on the Tourism of Gümüşhane. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 961-984.
- Mikaeılı, M., & Memlük, Y. (2013). Kırsal Turizm ve Kültürel Turizmin Bütünleşmesi ve Kırsal Sürdürülebilir Kalkınma Integration of Rural Tourism and Cultural Tourism and Rural Sustainable Development. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 3(2), 87-91.
- Mine, C. A. N. (2017). Kırsal Turizmde Yöresel El Sanatlarında Özgünlüğün Korunması. *Uluslararası Kırsal Turizm ve Kalkınma Dergisi (IRTAD)*, 1(1), 55-57.
- Ongun, U., İnanır, A., & Kılınc, O. (2019). Yöresel Yemek Kültürünün Kırsal ve Kültür Turizmi Açısından Değerlendirilmesi: Ağlasun İlçesi Örneği. VIII. National IV. International Eastern Mediterranean Tourism Symposium, 170-180, 19-20 April 2019 Anamur/ Mersin / Turkey.
- Ongun, U., İnanır, A., & Kiliñç, O. (2019). Ağlasun İlçesinin Gastronomi Turizmi Potansiyelinin Belirlenmesi, Kültür ve Kırsal Turizme Entegrasyonu. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 3(4), 805-822.
- Özer, Ç. & Atay, E. (2017). Investigation of Local Cuisine Culture in Turkey by Regions and The Importance in Rural Tourism. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 7(2), 17-21.
- Özer, E. Z. & Çavuşoğlu, F. (2014). Rekreatyonel bir faaliyet olarak yerel etkinliklerin kırsal turizme etkisi. *International Journal of Sport Culture and Science*, 2(Special Issue 2), 191-202.
- Özgürel, G., Alkan, Ö., & Karaman, M. (2016). Sanat Köylerinin Kırsal Turizm Açısından Önemi: Dibeklihan Kültür ve Sanat Köyü Örneği. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 6(2), 89-94.
- Rudenko, M.N. (2018). Mechanisms for development and realization of economic capacity of the regional population from the perspective of sociocultural approach. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 9(2), 645-663.
- Sezer, E. (2017). Kültür turizmi ve gastronomi turları düzenleyen seyahat acentaları üzerinde tüketici talep boyutuyla ilgili bir araştırma Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sezer, İ., & Bekdemir, Ü. (2017). Kültür Ve İnanç Varlıklarının Turizm Amaçlı Değerlendirilmesi: Piraziz İlçesi Örneği. 1 st International Sustainable Tourism Congress, 690-708, November 23-25, 2017 / Kastamonu-Turkey.

- Somuncu, M., & Yiğit, T. (2009). Göreme Milli Parkı Ve Kapadokya Kayalık Sitleri Dünya Mirası Alanı'ndaki Turizmin Sürdürülebilirlik Perspektifinden Değerlendirilmesi. Ankara: V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, 16-17.
- Şişman, E. E., & Genç, M. B. (2012). Evaluation Of Natural And Cultural Properties Of Uçmak-Dere (Tekirdağ, Turkey) in terms of ecotourism. *Bulgarian Journal of Agricultural Science*, 18(1), 19-28.
- Şimşek, M. Y., & Yeşiltaş, M. (1992). Turizm Sektöründe Entegrasyon Ve Ülkemiz Turizm İşletmeleri Açısından Önemi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-27.
- Tapur, T. (2009). Konya İlinde Kültür ve İnanç Turizmi. *Journal of International Social Research*, 2(9), 473-492.
- Uğuz, S. Ç. (2015). Sanat Turizmi Kapsamında Sanat Köyleri/Sanat Akademileri/Sanat Kampları Uygulamaları ve Kırsal Turizme Katkıları. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 5(2), 25-28.
- Uluslan, Y., & Batman, O. (2010). Alternatif turizm çeşitlerinin Konya turizmine etkisi üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23), 243-260.
- Yazıcı, K., Aslan, B. G., & Ankaya, F. (2017). Potential of rural tourism and ecotourism and SWOT analysis: Case of Başkale (Van, Turkey) and its surroundings. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Özel Sayı 3, 132-145
- Yemenoğlu, E., Dalgın, T., & Çeken, H. (2013). Geleneksel Festivallerin Kırsal Turizm Üzerindeki Etkiler: Denizli-Honaz Kiraz Festivali Örneği. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 3(1), 16-21.
- Yeşiltaş, M. (1991). Konaklama İşletmeleri ile Dağıtım Aracıları Arasındaki Entegrasyonun Konaklama İşletmelerinin Doluluk Oranlarına Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Zengin, B., Öztürk, E., & Salha, H. (2014). Amasya İlinin Alternatif Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2014(2), 1-22.

ANADOLU
AKADEMİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ANADOLU
AKADEMİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

BÖLGESEL YENİLİK POLİTİKASININ UYGULAMA MEKANİZMALARI

Auelgazina Tolkyn KUDAIBERGENOVNA*
Duiskenova RAIGUL**

Özet

Dünyadaki sürekli değişimlerin ışığında, yenilikçi politikalar modern gelişmede önemli bir faktör haline gelmektedir. Buna karşılık, inovasyon faaliyeti, ülke ekonomisinin büyümesini ve ekonominin yapısal olarak yeniden düzenlenmesini sağlayan güçlü bir kaldıraç haline geliyor. Bu bağlamda, bölgelerin yenilikçi gelişimi devletin stratejik olarak önemli hedeflerinden biridir. Devlet stratejisinin ve ekonomi politikasının ayrıntılarının merkezinde, bölgelerin inovasyon faaliyetlerini artırmak yer almaktadır. Herhangi bir ülkedeki bölgelerin geliştirilmesi, inovasyonun teşvik edilmesi ve uygulanması, bölgesel ve küresel pazara entegre edilmiş rekabetçi üretimin geliştirilmesi yoluyla ülke ekonomisinin derin çeşitlendirilmesi temelinde gerçekleştirilebilir. Kazakistan'ın bölgeleri önemli kaynak - hammadde, üretim ve personel potansiyeline sahiptir. Yenilikçi yapıların ve yönetim mekanizmalarının hazırlanmasında bölgesel ekonomilerin inovasyon ve teknolojik gelişiminin ve rekabet gücünün artırılmasının en önemli konularına derinlemesine dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, bölgesel inovasyon politikasının uygulanmasının düzeylerini ve özelliklerini incelemek önemlidir.

Anahtar Kelimeler: politika, bölgeler, yenilik, teknoloji, kalkınma, seviye, potansiyel, rekabet gücü.

MECHANISMS FOR THE IMPLEMENTATION OF REGIONAL INNOVATION POLICY

Abstract

In connection with the changes taking place in the world, innovation policy is becoming an important factor in modern development. In sequence, innovation becomes a powerful lever for economic growth and structural adjustment of the economy. On this subject, the innovative development of the regions is one of the strategically important goals of the state. The specifics of the state strategy and economic policy are based on increasing the innovation activity of the regions. The increase of regions in any country can be achieved on the basis of a deep diversification of the country's economy by stimulating and introducing innovative activities, developing competitive production integrated into the regional and world market. The regions of Kazakhstan have significant resource and raw materials, production and personnel potential. The most important issues of innovative and technological development and increasing the competitiveness of regional economies require deep attention in the preparation of innovative structures and management mechanisms. Therefore, it is important to study the levels and features of the implementation of regional innovation policy.

Keywords: politics, regions, innovations, technologies, development, level, potential, competitiveness.

Küreselleşmenin dünya toplumunda yaygınlaşması, sanayinin dinamik teknolojik gelişimi, dijital toplumun hâkimiyeti Kazakistan Cumhuriyeti'nin kalkınma stratejisinin etkin bir şekilde uygulanmasına katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda ülkemizin temel amacı, güçlü bir devlet, gelişmiş bir ekonomi ve ortak emeğe dayalı güçlü bir toplum yaratmaktır.

Herhangi bir ülkenin her bölgesi, diğer bölgelerle birlikte bütün bir ekonomik birim oluşturur. Ayrıca her bölgenin kendi doğal kaynakları, ekonomik gelişme düzeyi ve ekonomik yapısı vardır. Bu bağlamda devlet bölgesel politika geliştirir ve uygular. Sonuç olarak, ekonominin devlet düzenleme sisteminde, bölgenin özelliklerini dikkate alarak rasyonel bir yönetim sistemi oluşturarak ve bunu uygulamak için mekanizmalar geliştirerek en uygun politikayı uygulamak önemlidir. Bu bağlamda, bölgelerin geliştirilmesi amacıyla, devlet yapısında sosyal, ekonomik, politik, yasal, kültürel, demografik ve diğer alanlarla birlikte bir dizi ortak tedbirin uygulanması mümkün görünmektedir. Böyle bir adımın nihayetinde bölgelerde istikrarlı ekonomik büyümenin anahtarı olabileceği sonucuna varılabilir.

Bölgesel politikanın uygulanmasındaki yeni yönlerden biri, teknolojik gelişme ve ekonominin rekabet gücünü artırma yolunda önemli bir adım olan yenilikçi yapıların ve bunların yönetim mekanizmalarının geliştirilmesidir. Çünkü yenilikçi gelişme, üretim süreçlerinde bilimsel araştırma ve teknolojiyi hızla kullanan

*Doctor of Political Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Social and Humanitarian Disciplines of the Kazakh Academy of Labor and Social Relations Almaty, Kazakhstan a.tolkyn@mail.ru.

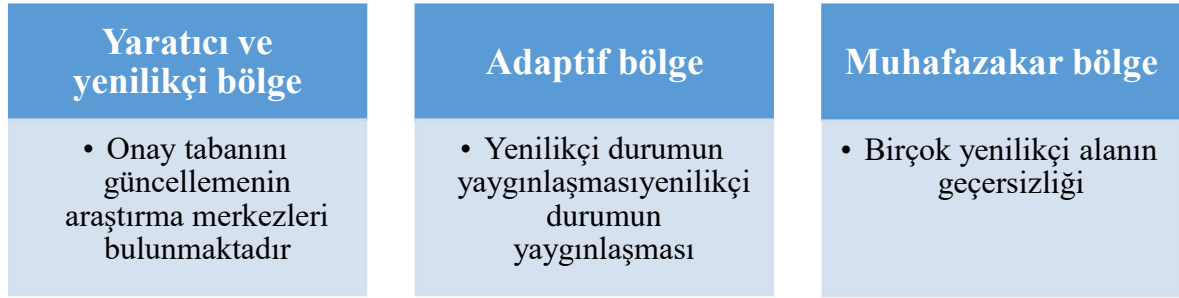
**Senior lecturer of the Department «Economics and business» of the Kazakh Academy of Labor and social relations Almaty, Kazakhstan.

ekonomik sistemin verimliliğini artırmanın yeni bir yolu ve yaklaşımıdır. Kısacası, inovasyon, çığır açan bir ekonominin temelidir. Yüksek teknolojikli üretimin gereksinimlerini karşılamak için, herhangi bir devletin bilimsel ve teknolojik, yenilikçi modernizasyon ve ilerlemeyi ve üretim kapasitesini artırmayı amaçlayan bir gelişim yolunu seçmesi önemlidir. Bu durumda teknoparklar, ulusal araştırma merkezleri, bilim ve teknoloji bölgeleri vb. modern bilimsel ve yenilikçi altyapının modern unsurlarının kurulması, yüksek düzeyde bilimsel ve teknolojik potansiyele sahip bilimsel, teknik ve endüstriyel kuruluşlar ve işletmeler ağı olan şehirlerde büyük bir fırsat sunmaktadır. Buna karşılık, bölgelerin gelişiminde öncelikli olarak teknolojik, entelektüel ve bilgi yönü bölgelerin kalkınmasında bir öncelik olacaktır.

Bölgelerin rekabet gücünün gelişimi üzerindeki en büyük etki aşağıdaki koşullardan kaynaklanmaktadır: inovasyon sistemlerinin oluşturulması, inovasyonu teşvik mekanizmalarının uygulanması, yenilikçi iş yapılarının organizasyonu. Bu açıdan bakıldığında, inovasyon politikası, devlet yapısında rekabetçi etkili bir ulusal endüstri ve yüksek teknoloji endüstrisinin oluşturulması için elverişli koşullar yaratmak ve girişimciliği desteklemek için bir dizi önlem içermektedir. İnovasyon politikasının temel amacı, yerli ürünlerin rekabet gücünü sağlamak, böylece ülkenin refahını arttırmak, yatırım kaynaklarını üretim ve üretim dışı sektörlerin yenilikçi tesislerine çekmek ve toplumun ekonomik kalkınmasını ve güvenliğini sağlamaktır. Bu nedenle ürün ve malların rekabet gücünün hakim olduğu günümüzün küreselleşen dünyasında inovasyonun önemi özeldir. Örneğin, gelişmiş ülkelerin istikrarlı ekonomik büyümeleri, inovasyonu sürekli destekleyen ve teşvik eden politikalar sayesinde mümkün olmuştur. Bu politika, ülke ekonomisinin gelişmesini sağlayan ileri teknolojilerin, yeni yönetim biçimlerinin, bilim adamlarının ve mucitlerin icatlarının hızlı bir şekilde üretime sokulmasını amaçlamaktadır. Bu nedenle, küresel sürecin yarattığı yenilikçi faaliyetler, herhangi bir devletin gelişim tarihinde özel bir yere sahiptir. Ülke ekonomisinin ve münferit bölgelerin dengeli kalkınmasını sağlamak için inovasyon faktörlerinin tanıtılması, ekonominin genişlemeden yoğunlaşmaya geçişine katkıda bulunacaktır. Ekonominin rekabet gücünün artırılması konusu göz önüne alındığında, bilimsel araştırmaların başarısı ve yönetim ve pazarlama araştırması sonuçlarının yanı sıra ürün standardizasyonu ve sertifikasyonu vb. bu alanlardaki geri kalmışlığı giderecek tedbirlere daha fazla dikkat edilmesi gerekmektedir. Böylece, inovasyon süreçleri bölgedeki sosyo-ekonomik sürecin ayrılmaz bir parçası olarak yansıtılır ve ekonomik durumun istikrara kavuşmasını ve bilimsel ve teknolojik politikanın büyüme oranını belirlemenin temelini oluşturur.

Buna göre, Batılı bilim adamları tarafından önerilen bölge tipolojik kavramı, bölgelerde yenilikçi faaliyetlerin uygulanmasında kullanılabilir (Şekil 1):

Şekil 1 - Bölgenin tipolojik kavramı. Not: Yazarlar tarafından derlenmiştir.

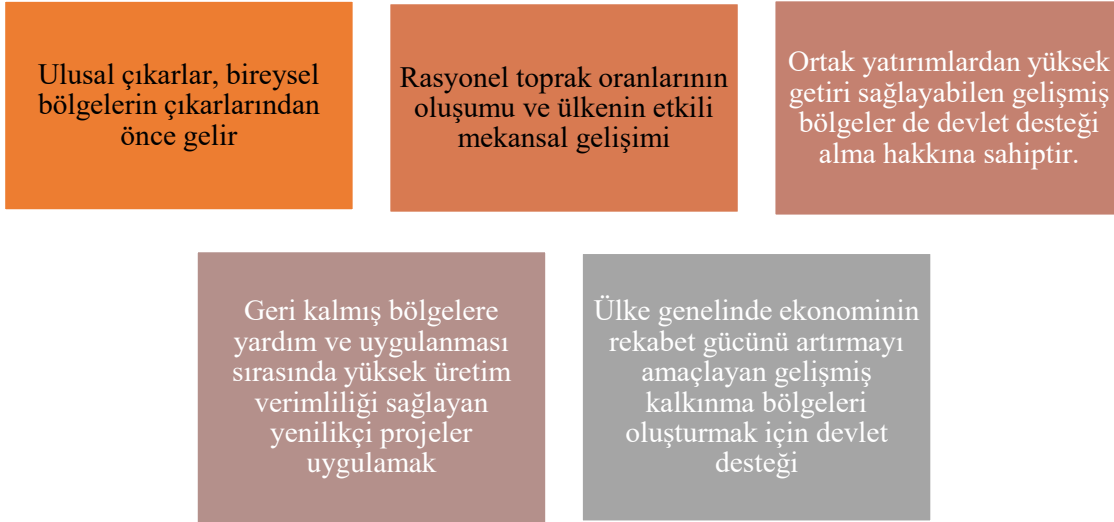
Yaratıcı, uyarlanabilir ve muhafazakar kavramına bağlı olarak, bölgenin gelişimi, atalet ve atalet hareketinin eşitsizliği anlamına gelir. Coğrafi konumlarına bağlı olarak bölgeler arası ve bölge içi seviyelerde “merkez – orta çevre – çevre” koşuluna göre bulunurlar [1].

Bu açıdan bölgenin yenilikçi politikasını içermesi gereken noktalar olarak aşağıdaki eylem sistemi önerilebilir [2]:

- Bölgenin sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmasını sağlamak için gelecek vaat eden bölgesel bilimsel, teknolojik ve yenilikçi programları ve projeleri oluşturmak ve uygulamak.
- Bölgenin yenilikçi potansiyelini geliştirmek ve bunları etkin kullanmak, yenilikçi hizmetlerin iş planlamasını geliştirmek.
- Bölgesel öneme sahip bilimsel, teknik ve yenilikçi programların ve projelerin gerçekleştirilmesi amacıyla kamu-özel ortaklık mekanizmalarının geliştirilmesi yoluyla bütçe ve bütçe dışı kaynaklardan yatırım çekmek.
- Bölgenin ekonomik sektörlerinin yapısal ve teknolojik modernleşmesinin gerçekleştirilmesinde yerli ve yabancı bilimin başarılarını maksimum kullanmak.
- Bilimsel ve teknik gelişme alanında bir bölgesel sözleşmeler sisteminin uygulanmasını sürdürmek.
- Bilimsel, teknik ve yenilikçi ürünlere yönelik bölgesel talebin odağını artırarak bölgesel öneme sahip sosyo-ekonomik sorunları ele almak.
- Yenilikçi ve yaratıcı faaliyetlerin teşvik etmek, bölgelerde oluşturulan ürün ve teknolojilerin patent koruma düzeyini arttırmak.
- Her seviyedeki bütçelerle yapılan bilimsel araştırmaların sonuçlarının elde edilmesinde ulusal çıkarların korunmasına yardımcı olmak ve bölgelerde oluşturulan ürün ve teknolojilerin ulusal içeriğinin artmasını sağlamak.

- Bölgenin bilimsel, bteknik ve inovasyon faaliyetlerinin bu alanlarda mevzuatın gerekliliklerine uygunluğunu izlemek ve kontrol etmek.

Buna karşılık, bölgesel yenilik politikası ulusal ve bölgesel düzeylerde uygulanmalıdır [3]. Ulusal düzeyde bölgesel yenilik politikasının uygulanması için bir mekanizma sistemi oluşturmanın temel konsepti aşağıdaki kurallara dayanmalıdır (Şekil 2):

Şekil 2 - Ulusal düzeyde bölgesel yenilik politikasının uygulanmasına ilişkin kurallar. Not: Yazarlar tarafından derlenmiştir.

Devletin genel ekonomik politikasının özü olarak inovasyon politikası, her şeyden önce, endüstriyel üretimin yenilikçi yeniden yapılandırılmasının uygulanmasıyla ilişkilendirilmelidir [4].

Günümüz teknolojik teşhisler, seçilen işletmeler için yol haritalarının hazırlanması ve bunlara dijital teknolojilerin uygulanması için çalışmalar tamamlanmaktadır. İşletmelerin gelişmiş dijital teknolojilerin benimsenmesini teşvik etmek amacıyla, “Verimlilik – 2020” programı kapsamında, üretkenliği artırmak amacıyla endüstriyel ve yenilikçi hizmet düzenlemelerinde uygun değişiklikler yapılmıştır. En önemli yenilik, Endüstri 4.0 teknolojisini uygulama maliyetlerinin geri ödenmesine odaklanılmasıdır. Ayrıca, önemli işletmelerin dijitalleştirilmesine yönelik projelerin hayata geçirilmesi için çalışmalar devam etmektedir. 2025 yılına kadar 140,2 milyar tenge değerinde 14 projenin hayata geçirilmesi planlanıyor. Bunların uygulanmasının ekonomik etkisinin 2025 yılına kadar 239,8 milyar tenge (VDS) seviyesine ulaşması bekleniyor. Bunlardan geçen yıl üç proje uygulandı (2 ERG projesi, 1 Kazzink projesi). 2025 yılına kadar bölgeler için farklı uygulama tarihlerine sahip dijitalleşme planları geliştirilmiş olup, 72 proje (49 işletme) olmak üzere 143 dijitalleşme projesi (86 işletme) uygulanacaktır. Dijital teknolojilerin tanıtılmasının önemli bir etkisi, özellikle tehlikeli endüstrilerde endüstriyel güvenliğin artırılmasıdır [5].

2020-2025 yıllarını kapsayan dönemi endüstriyel ve yenilikçi kalkınma devlet programı kavramı, “basit şeyler ekonomisi”nin geliştirilmesini, iç piyasanın yerli mallarla doldurulmasını, imalat sanayinde ihracatçıların

desteklenmesini ve büyük, çığır açıcı projelerin uygulanmasına olanak sağlamaktadır. Aynı zamanda “Stratejik Kalkınma Planı -2025”in sürekliliği sağlanmakta, ana inisiyatifler ve ilkeler dikkate alınmaktadır[5]. Katma değer maksimum artışını sağlayan entegre eğitim, bölge ekonomisinin yapısını şekillendirirken öncelikli yönere sahip olmalıdır. Bu nedenle, malzeme üretiminin sektörlerarası entegrasyon grupları arasında hem bölge içinde hem de bölge dışında talepleri karşılamalıdır. Diğer tüm işletmeler veya kuruluşlar, işlevsel amaçlara göre, bu yapılara, programlama üretimine hizmet eden bağımsız varlıklar olarak gruplandırılmalı veya dâhil edilmelidir.

Sonuç olarak, sanayi-yenilikçilik politikasının amacı, imalat sanayinin öncelikli sektörlerini belirleyerek, ulusal ekonominin rekabet gücünü artırmak için birincil olmayan sektörü geliştirerek imalat sanayilerinin iç ve dış pazarlarda rekabet gücünü artırmaktır. Bu nedenle, inovasyon ve teknolojik gelişmenin ve bölge ekonomilerinin inovasyon yapılarının ve yönetim mekanizmalarının hazırlanmasında geliştirilmesi ve bölgesel politikanın doğru oluşturulması için geniş bir alan oluşturulması önemlidir. Bu bağlamda, devletin inovasyon politikasının uygulanması sırasında, iç ve dış pazarlarda talep edilen işlenmiş ürünlerin üretimini artırmadan tam bir gelişme elde etmek mümkün değildir. Bu tür değişikliklere adım atmak, ülkenin endüstriyel üretim yapısında olumlu değişikliklere, modern kurumsal yapılar oluşturmaya ve uzun vadeli hizmet-teknolojik ekonomiye geçiş için bir temel geliştirmeye olanak sağlayacaktır. Bu nedenle, ülke çapında etkili bir inovasyon politikasının uygulanması, ekonominin sektörlerinin çeşitlendirilmesi, daha yüksek üretkenliğe odaklanması ve yeni teknolojilerin uygulanması yoluyla sürdürülebilir ekonomik büyüme sağlanacaktır. Yukarıda bahsedilen bu koşullar yeni yüzyılın temel talebidir.

KAYNAKLAR

- Almukhambetova B.ZH. (2018). Yermankulova R.I. Aymaktardın innovatsiyalyk damu mekhanizmderin zhetildiru // Molodoy uchenyy. - №5.1 (191.1). - S.7-10.
- Davletbayeva, N., Taubayev, A., & Kuttybai, M. (2018). System problems of entrepreneurship development in Kazakhstan regions in conditions of globalization. IDIMT 2018: Strategic Modeling in Management, Economy and Society. 26th Interdisciplinary Information Management Talks.
- Eraydin, E. (2016). The role of regional policies along with the external and endogenous factors in the resilience of regions. Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, Vol. 9, Issue 1, 1 March, 217–234.
- Industiyalyk – innovatsiyalyk damudın 2020–2025 zhyldar aralygyna arналган мемлекеттик бағдарламасы // KR Ukimetiniń 2019 zhylygy 31 zheltoksandagy №1050 kaulysy.
- Tsaurkubule ZH. (2018). Kenzhin ZH., Sultanova Z. Nauchnyye podkhody k otsenke konkurentosposobnosti regionov // Vestnik Kargu. Seriya Ekonomika. - № 4(92). - S.153 – 160.
- Ushachev, I.G. (2013). Sistema upravleniya – osnova realizatsii modeli innovatsionnogo razvitiya agropromyshlennogo kompleksa Rossii / I. G. Ushachev//Ekonomika sel'skokhozyaystvennykh i pererabatyvayushchikh predpriyatiy. – № 2. – S. 4-8.

DÖNGÜSEL KENTLER VE TÜRKİYE'DEKİ ÇEVRE MEVZUATININ UYGUNLUĞU

Hakan YAŞ*

Özet

Bu çalışma, Türkiye'de belediyelere ilişkin mevzuatın döngüsel ekonomi ve buna bağlı olarak döngüsel kent anlayışı ile uyumlu olup olmadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu nedenle, mevzuatın belediyelere sorumlu oldukları kenti "döngüsel kent" yapma ve onları döngüsel ekonomi bilinciyle yönetme izni verip vermediği de araştırılmaktadır. Bununla birlikte, 2020 yılında Türkiye Çevre Ajansı'nı kuran ilgili kanunla döngüsel ekonomi kavramı hem Çevre Kanunu'na hem de ilgili mevzuata işlenerek üst norm tarafından benimsenmiştir. Bu amaçlara paralel olarak, çalışmanın ilk bölümü döngüsel ekonominin kısa bir teorik arka planını sunmaktadır. Mevcut ekonomik sisteminin 'üret-tüket-çöpe at' şeklinde açık bir biçimde olmasının getirdiği zararların görünür hale gelmesiyle sistemin kabaca 'üret-tüket-üretimden yeniden kat' olarak kapalı sisteme dönüştürülmesi gereksinimine de değinilmiştir. Sonraki bölümde, döngüsel ekonomi ve döngüsel kent kavramları arasında köprü kurarken, aynı zamanda kavramın literatür incelemesini de vermektedir. Döngüsel ekonomiye dair mevzuat incelenmeye ve uygulama usulleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışma, Türkiye'deki çevre ve belediye mevzuatının döngüsel kent yaklaşımına uygunluğuna ilişkin değerlendirmeler ve önerilerle sona ermektedir. Gerçekleştirilen değerlendirmeler sonucunda döngüsel ekonominin ilkelerinin kentlere uygulanmasının döngüsel kent kavramını ortaya çıkardığı, Türkiye'de çevre yönetimi açısından döngüsel ekonomi ilkelerinin geç de olsa benimsendiği ve döngüsel kent stratejilerinin uygulanmasında çevre mevzuatı açısından uyum sağlanmış olduğu belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Döngüsel Ekonomi, Döngüsel Kent, Belediye, Çevre Yönetimi

CIRCULAR CITIES AND THE COMPATIBILITY OF TURKISH ENVIRONMENTAL LEGISLATION

Abstract

The study aims to reveal whether the legislation on municipalities in Turkey is compatible with the circular economy and the circular city approach accordingly. Therefore, it is also investigated whether the legislation allows the municipalities to make the city they are responsible for a "circular city" and manage them with circular economy awareness. In addition, with the relevant law establishing the Turkish Environment Agency in 2020, the circular economy concept has been incorporated into both the Environment Law and the relevant legislation and has been adopted by the upper norm. In line with these aims, the first part of the study presents a brief theoretical background of the circular economy. The necessity of transforming the system into a closed system roughly as produce-consume-reproduce has also been mentioned, as the damages caused by the openness of the current economic system in the form of produce-consume-dispose became visible. While bridging the concepts of circular economy and circular city, the following chapter also gives a literature review of the concept. The legislation on the circular economy has been examined, and the implementation methods have been tried to be revealed. The study ends with evaluations and recommendations regarding the compliance of environmental and municipal legislation in Turkey with the circular city approach. These evaluations and suggestions were tried to be supported with the critical data of municipalities on environmental management. As a result of the evaluations, it was determined that the application of the principles of the circular economy to the cities revealed the concept of the circular city, that the circular economy principles were adopted in terms of environmental management in Turkey, albeit late, and that environmental legislation was achieved in the implementation of circular city strategies.

Keywords: Circular economy, circular city, municipality, environmental management

*Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Havsa Meslek Yüksek Okulu, hakanyas@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6686-1899

**Bu çalışma 2019 Kasım tarihinde *Is It Possible to Practice The Circular City Approach in Turkey?* in K. İ. Bakır (ed.), *Strategic Perspectives on Sustainable Development and Migration Issues in Turkey and Abroad* (pp. 152-184). Cambridge Scholars Publishing künyesiyle yayımlanmış olan ve 24-26 Mart 2022 tarihleri arasında düzenlenen 21'inci Uluslararası KAYFOR 21'de Türkçe olarak sunulan bildirinin yürürlükteki mevzuat doğrultusunda yeniden düzenlenmiş hâlidir.

1. GİRİŞ

İnsanoğlu, çevresindeki ekosistemleri hiç tükenmeyecekmiş gibi kullanmakta ve kendini diğer biyolojik türlerin üzerinde gören bir tavırla biyoçeşitlilik aleyhine faaliyetlerde bulunmaktadır. Doğayı insanoğlunun kendi çıkarları için yeniden şekillendirmesi ve reforma tabi tutması, çevreye zarar vermekte ve çevre üzerinde önemli bir baskı oluşturmaktadır. Ekonomik kalkınmada sürdürülebilirliğin kazancın ardında kalması ve kaynakların kullanımında doğrusal bir süreç izlenmesi, aslında sistemin tıkanacağı bir noktaya doğru ilerlenmekte olduğuna işaret etmektedir. Doğaya bu türden verilen tahribat, üretim sisteminin ister istemez değişmesine yönelik çabaların artmasına yol açmıştır.

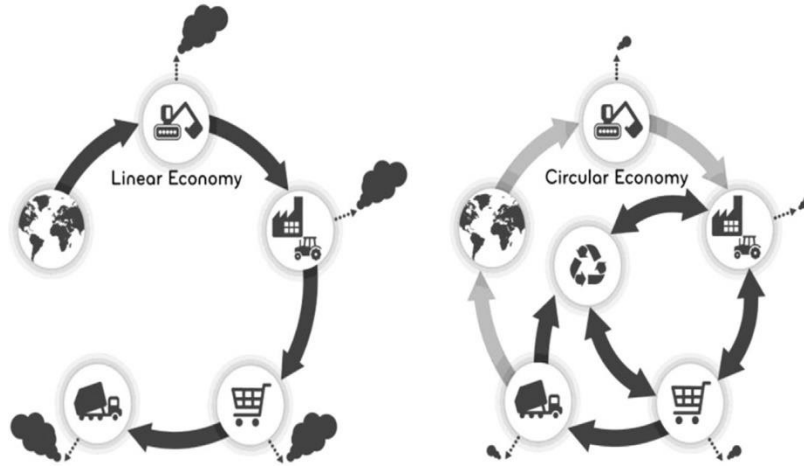
Tüm yaşam karbon temelli; karbon döngüsü atmosfer, yaşayan organizmalar, su ve toprak ile jeolojik çöktürler arasındaki karbon değişimidir (McPherson, 2014, p. 97). Karbon döngüsünün çalışırken beş adımdan oluştuğu söylenebilir. Yaşamdan önce var olan karbondioksit gazı döngünün tetikleyicisidir. Karbondioksiti atmosferden alarak kullanan organizmalar bu gazı canlı maddeye dönüştürürler ve bu organizmalara “üreticiler” denir. Döngünün bir sonraki adımında, bu üreticiler, en görünür türü hayvanlar olan diğer canlı organizmalar tarafından yenir. Tüketim sürecinde kendi vücutlarını oluşturmaya başlarlar ve sonunda karbondioksiti serbest bırakırlar. Ancak, bazı organizmalar diğerleri tarafından besin olmadan ölür. Bu tür organizmalar, diğer organizmalardan bazıları olan 'ayrıştırıcılar' tarafından parçalanır. Ayrıştırıcılar, kimyasal üretimler oluşturmalarının yanı sıra karbondioksit de salarlar. Bu adımların yanı sıra, insanın yok olması da karbondioksit salan başka bir şeydir çünkü ormanları, birçok ağacı ve fosil yakıtları insanoğlu yakmaktadır (Li, 2018). Bu döngü durmaksızın kendini tekrar ettirmektedir. Bu nedenle, doğal sistem, daha önce yaşayan organizmaların şu anda yaşayanların kaynağı veya gıdası olmasına izin veren döngüsel bir şekilde çalışır. Ancak ekonomimiz bugüne kadarki doğrusal süreci nedeniyle kıtlık yaşamaya başladı. Bu nedenle, son yıllarda çok sayıda bilim insanı doğrusal biçimi döngüsel bir biçime dönüştürme arayışındadır.

Bu doğrultuda döngüsel ekonomi ile ilgili inceleme ve makalelerin sayısı giderek artmaktadır. 2016 yılında döngüsel ekonomi üzerine yüzün üzerinde araştırma yapılırken, on yıl önce bu sayı ondan fazla değildi. Döngüsel ekonomi üzerine çalışan araştırmacıların en yaygın coğrafi konumu Çin iken, Birleşik Krallık ikinci sırada ve Hollanda ve Amerika Birleşik Devletleri onları takip etmektedir (Geissdoerfer, Savaget, Bocken, & Hultink, 2017, p. 761). Döngüsel ekonomi, ekonomik kalkınmanın çevre üzerinde baskı uygulamadan gerçekleştirilebileceği iddiasına dayanır. Bu iddianın son araştırmalara kadar uzun bir süre sistematik bir moda olduğuna inanılmıştır. Başı ve sonu olan bir çizgi olan doğrusal, yani lineer bir yaklaşımla; ekonomik, çevresel ve toplumsal etki ve sonuçları dikkate almadan hammadde çıkarırız, kullanırız veya tüketiriz ve elden çıkarırız veya çöpe atarız (Hobson, Lynch, Lilley, & Smalley, 2018, p. 147; Jawahir & Bradley, 2016, p. 103; Sauvé, Bernard, & Sloan, 2016, p. 53). Çok az sayıda insan ekolojik veya toplumsal kaygıya sahiptir. Örneğin, piyasaya yeni bir model televizyon çıktığında eskisini atmaktayız ve bu ürünün varlığı büyük olasılıkla çöplükte nihayete ermekte. Bu tüketim şekli, Dünya'yı hem daha zehirli bir duruma getiriyor hem de onun kıt kaynaklarını tüketiyor. Bu zorluğun, yaşayan döngüsel bir dünya modeli ile çözülmesi önerilmiştir (The Ellen MacArthur Foundation, 2011). Çünkü yaşam, mükemmel bir çember oluşturan bir döngüdür, burada yetişen her şey başladığı yere, Dünya'ya geri döner (European Environment Agency, 2017).

Döngüsel ekonomi, yeniden mal üretmek için atıkları bir ekonomiye katmanın geri dönüşümden çok daha iyi bir yoldur. Ancak geri dönüşüm iki şekilde ele alınmaktadır; yukarı dönüşüm ve aşağı dönüşüm. Bununla birlikte, döngüsel bir ekonomide, kullanım ömürleri sona ermeden önce yeniden kullanılmak, yenilenmek ve onarılmak üzere tasarlanmış ürünler vardır (EuroStat, 2014; Sauvé et al., 2016, p. 53). Hiçbir şey boşa gitmez; her atık eninde sonunda bir varlık haline gelecektir ve tüm değerler geri kazanılabilir (Jawahir & Bradley, 2016, p. 103). O zaman insan, doğrusal bir yaklaşımı bırakarak ekonominin döngüsel bir modeline ulaşabilecektir.

Bu kaynakların yüksek oranda tüketilmesinin ana çıkış noktası olarak kabul edilen kentlerdeki toprak, su, enerji, malzeme ve diğer kaynakların tüketimini azaltmak için, temel amacı kaynak tüketimini ve atık üretimini azaltmak olan döngüsel bir yaklaşım benimsenmelidir. Döngüsel bir yaklaşımın ikinci hedefi, kentsel alanın doğal ekosisteminin ve altyapısının uzun vadeli sürdürülebilirliğini sağlamasıdır.

Şekil 1: Doğrusal ve Döngüsel Ekonomi Kavramlarının Karşılaştırılması

Kaynak: (Sauvé et al., 2016, p. 52)

Şekil 1 doğrusal ekonomi ile döngüsel ekonomi arasındaki farkı göstermektedir. Her iki ekonomi türündeki açık döngü ve kapalı döngü faaliyetleri arasındaki farkın iyi bir göstergesidir. Ayrıca, döngüsel ekonomide doğrusaldan daha az olan kirlilik potansiyellerini ortaya çıkarmaya çalışır. İster doğrusal ekonomi ister döngüsel ekonomi olsun, kaçınılmaz olarak bir kent arazisinde var olmak ve çalışmak zorundadır. Bununla birlikte, döngüsel ekonominin araştırılması ve uygulanması için kentsel alan ön plana çıkmaktadır.

Toprak, üzerinde evler yapabileceğimiz, tarım yapabileceğimiz veya mal ya da insan taşıyabileceğimiz kullanım için bir bahşedilmiştir. Yanlış ve yetersiz kent planlaması veya planlama eksikliği ve aşırı kentleşme, kaçınılmaz bir sonuçla aşırı arazi kullanımına yol açan hususlardır. Bu arazi kullanım faaliyetleri çevremiz üzerinde önemli bir baskı oluşturmaktadır. Ekonomi literatürü, son zamanlarda doğrusal ekonomiden döngüsel ekonomiye geçişin yardımıyla bu zorlamayı azaltmayı amaçlamaktadır. Ayrıca döngüsel kentleşmenin ekonomik gerekçelerini belirlemek için döngüsel ekonomi üzerine yapılan çalışmaların gözden geçirilmesi büyük önem taşımaktadır. Çalışmanın bir sonraki bölümü, bu amaçlara ulaşmak için döngüsel ekonomi yaklaşımını incelemektedir.

2. DÖNGÜSEL EKONOMİ HAKKINDA ÇALIŞMALAR

Döngüsel ekonomi kimi kesimlerce sanayinin beşinci nesli olarak görülmektedir. Birinci nesil (1.0) makineleşme, ikincisi (2.0) kitlesel üretim, üçüncüsü (3.0) otomatikleşme, dördüncüsü (4.0) dijitalleşme ve bugünkü 5.0 nesil ise döngüsel ekonomidir. İlk dört nesil “üret, tüket ve at” döngüsü üzerine kurulu iken döngüsel ekonomi *besleyici ekonomi* olarak kabul edilmektedir. Bu ekonomi türü inovasyon ve iş fırsatlarına dayanmaktadır; para sisteminin değişmesi, sabit varlıkların kullanılması ve uzun erimli üretim politikaları gibi uygulamaları kapsar (Webster, 2021, p. 30).

Ellen MacArthur Vakfı, döngüsel ekonomiyi “amaç ve tasarım açısından onarıcı olan ve ürünlerin yeniden kullanılmak, sökülme ve yenilenmek üzere veya ekonomik büyümenin temeli olan geri dönüşüm için tasarlanmak üzere tasarlandığı bir endüstriyel ekonomiyi ifade eden” bir terim olarak tanımlamaktadır. Vakıf ayrıca geri dönüşümü “kaynakların çıkarılmasından ziyade, ömrünü tamamlamış ürünlerden geri kazanılan çok miktarda malzemenin yeniden kullanılması olduğu anlayışı” olarak ifade etmektedir (The Ellen MacArthur Foundation, 2013b). Bu açıklamaya benzer şekilde Stahel, döngüsel ekonominin kapsamlı bir tanımını ve sürecini şu şekilde ortaya koymaktadır (Marques, Guedes, & Ferreira, 2017, p. 304):

“Döngüsel bir ekonomi, “hizmet ömürlerinin sonunda olan malları başkaları için kaynaklara dönüştürecek, endüstriyel ekosistemlerdeki döngüleri kapatacak ve israfta en aza indirecektir. Üretimin yerine yeterliliği koyduğu için ekonomik mantığı değiştirir: Elinizden geleni yeniden kullanın, yeniden kullanılmayacak olanı geri dönüştürün, kırılanı onarın ve onarılamayacak olanı yeniden üretin.”

Kapsamlı bir özet olarak, Stahel yalnızca döngüsel ekonominin özünü vermekle kalmaz, aynı zamanda süreci de özetler.

Mativenga vd. döngüsel bir ekonomiyi yeşil bir ekonomi olarak görüyor. Bu yeşil ekonomide kaynaklar maksimum değerinde kullanılır. Daha sonra ürünler ve malzemeler her hizmet ömrünün sonunda yenilenir ve geri kazanılır (Mativenga, Agwa-Ejon, Mbohwa, & Shuaib, 2017).

Jawahir ve Bradley'e göre döngüsel ekonomi, “ürünlerin geri kazanılmasını, yeniden kullanılmasını, geri dönüştürülmesini ve yeniden üretilmesini içeren döngüsel malzeme akışı ile kaynak verimliliğini artırmak için ürünlerin ve süreçlerin etkin tasarımı ve uygulanması yoluyla savurgan kaynakları azaltmaya” dayanmaktadır. Bu nedenle, ekonomik büyüme ve insan yaşamı ile biyoçeşitliliğin sürdürülmesi, ekonomik refah ve ekolojik istikrarın devamı için kaçınılmazdır (Jawahir & Bradley, 2016, p. 104).

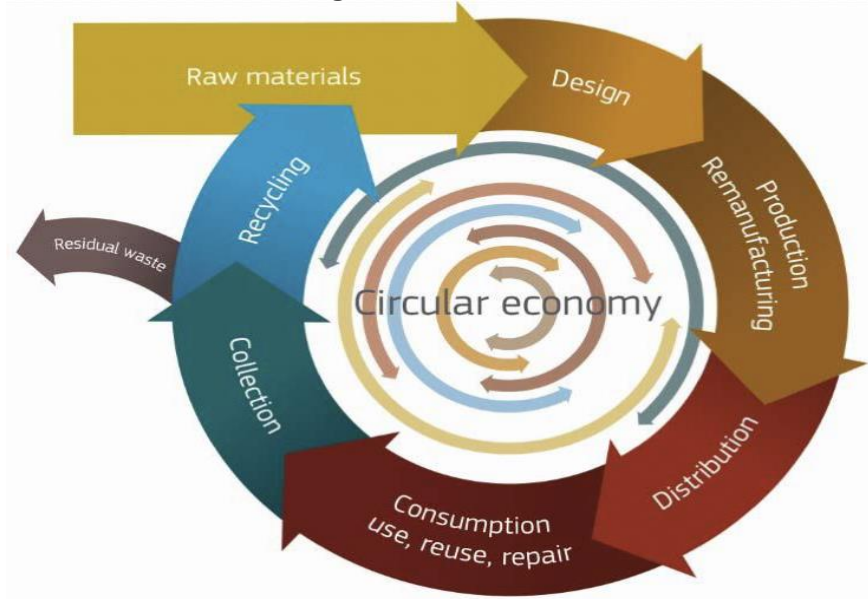
Sauvé ve diğerlerine göre döngüsel ekonomi, malların tüketim ve üretiminin bir modelidir. Bu modelde, hammadde ve atık üretimi ile ilgili çevresel dışsallıkları içselleştirmek için kapalı döngü malzeme akışları kullanılır. Ayrıca kavramı derinlemesine analiz ederek hem ekonomik hem de ekolojik hedefleri olduğunu, çevresel etkileri içselleştirdiğini ve uygulamasının bazı otoritelere bağlı olduğunu, ancak toplumsal hedefleri olmadığını öne sürerler (Sauvé et al., 2016, p. 49).

Geissdoerfer vd. döngüsel ekonomi kavramını “malzeme ve enerji döngülerini yavaşlatarak, kapatarak ve daraltarak kaynak girişi ve atık, salım ve enerji sızıntısının en aza indirildiği yenileyici bir sistem” olarak tanımlamaktadır. Ayrıca hem sürdürülebilirlik hem de döngüsel ekonomi terimlerinin, bir yandan gelecek nesilleri tehlikeye attıkları ve diğer yandan keşfedilmemiş rekabet avantajı kaynakları sundukları için endüstriyel üretim, teknoloji ve tüketimin mevcut durumuyla ilgili ortak endişeleri paylaştığını varsayıyorlar. Bununla birlikte, terimler aynı zamanda ekonomik ilerlemenin toplumsal ve çevresel yönlerle daha iyi bütünleştirilmesinin önemini de vurgulamaktadır. Her iki terim de çevresel kaygılardan doğmuştur, küresel modellerdir, çok ve disiplinler arası bir araştırma alanını ve farklı paydaşların iş birliğini gerektirir. Öte yandan, terimler arasında bazı farklılıklar vardır. Örneğin, sürdürülebilirliğin hedefleri açık uçludur, ancak döngüsel ekonominin amaçları kapalı döngüdür. Sürdürülebilirlik yatay bir sisteme öncelik verir, ancak döngüsel ekonomi hiyerarşik bir sistem, yani ekonomik sistem gerektirir. Sürdürülebilirlik açısından sorumluluklar paylaşılır ancak net bir şekilde tanımlanmaz. Bununla birlikte, döngüsel ekonomi, sorumlulukları özel sektöre ve düzenleyicilere veya politika yapıcılara devreder (Geissdoerfer et al., 2017, pp. 759-765).

Pearce ve Turner 1990 yılında “kaynak-ürünler-kirlilik” modunun “kaynak-ürünler-yenilenen kaynaklar”a dönüşümünü önerdiğinde, döngüsel ekonominin temellerini atmışlardı (Jawahir & Bradley, 2016, p. 104). Ardından, 2002’de McDonough ve Braungart’ın önde gelen çalışması "Beşikten Beşiğe (Cradle to Cradle)" döngüsel ekonominin ekolojik köklerini sundu (MBDC, 2018). Aynı şekilde 2000’li yılların başlarında benzer kavramlar öne sürülmüştür; Gibbs ve Deutz tarafından “endüstriyel ekoloji”, Shove tarafından “eko-verimlilik” ve Spargaren tarafından “sürdürülebilir üretim – tüketim” (Hobson et al., 2018, p. 147). Konsept ilk olarak 1996 yılında Almanya’da “Kapalı Madde Döngüsü ve Atık Yönetimi Yasası” ile mevzuata entegre edilmiştir. 2002’de Japonya’nın “Geri Dönüşüme Dayalı Bir Toplum Oluşturma Temel Yasası” kabul edildi. Çin, 2009 yılında “Çin Halk Cumhuriyeti Döngüsel Ekonomiye Teşvik Yasası” ile kendi mevzuatıyla döngüsel ekonomiyi entegre etti. Avrupa Birliği’nin “Döngüsel Ekonomi Stratejisi”, döngüsel ekonomi konusunda bilinen tek ulusüstü düzenleme olarak kabul edilebilir (Geissdoerfer et al., 2017, p. 759; Sauvé et al., 2016, p. 53).

Geissdoerfer vd. döngüsel ekonomiye yedi farklı yolla ulaşılabileceğini öne sürmektedirler: uzun ömürlü tasarım, bakım, onarım, yeniden kullanım, yeniden üretim, yenileme ve geri dönüşüm (Geissdoerfer et al., 2017, p. 759). Jawahir ve Bradley, konseptin büyük ölçüde 3-R’nin (reduce, reuse, recycle) "azalt", "yeniden kullan" ve "geri dönüşüm" olan üç ilkesine dayandığını iddia etmektedir (Jawahir & Bradley, 2016, p. 104). Aşağıdaki şekilde gösterildiği gibi Avrupa Birliği tarafından daha kapsamlı bir süreç önerilmektedir.

Şekil 2: Döngüsel Ekonomi Modelinin Ana Fazları

Kaynak: (European Commission, 2015b, p. 32)

Şekil 2, atık yönetiminin ötesine odaklanan bir döngüsel ekonomi modelini göstermektedir. Doğrusal bir ekonominin açık döngüsünü kapatmak için, döngüsel bir ekonomi, kaynakların ve ürünlerin tüm yaşam döngüsünü ele almaktadır. Nihai hedef ise “sıfır atık bir topluma öncülük etmek” olarak belirlenmiştir (European Commission, 2015b, p. 32).

Avrupa Çevre Ajansı, döngüsel bir ekonominin şu anda baskın olan doğrusal ekonomik modele önemli bir alternatif oluşturduğunu öne sürüyor. Ajansa göre, döngüsel bir ekonominin beş temel özelliği vardır ve etkinleştirici faktörler olarak bazı düzeylere verilen yedi rol bulunmaktadır (European Environment Agency, 2016a). Anahtar özellikler aşağıdaki gibidir:

- Daha az doğal kaynak girdisi ve kullanımı: Doğal kaynaklar verimli kullanılmalıdır; toplam enerji ve su minimum limitlerde vb. kullanılmalıdır.
- Yenilenebilir ve geri dönüştürülebilir kaynakların ve enerjinin artan payı: Yenilenemeyen kaynaklar yenilenebilir kaynaklarla değiştirilmelidir; malzeme döngüleri kapatılmalıdır, vb.
- Azaltılmış salımlar: Daha az hammadde kullanımı salımları azaltacaktır; temiz malzeme döngüleri vb. yoluyla daha az kirlilik sağlanmalıdır.
- Daha az malzeme kaybı veya kalıntısı: Atıklar, yakma ve depolama minimum seviyelerle sınırlandırılmalıdır, vb.
- Ürünlerin, bileşenlerin ve malzemelerin ekonomideki değerini korumak: Ürünlerin kullanım değerini korumak için ürün ömürleri uzatılmalı, bileşenler yeniden kullanılmalı, malzeme değeri yüksek kalitede geri dönüşüm aracılığıyla ekonomi içinde korunmalıdır.

Yukarıdaki temel özelliklere sahip bir döngüsel ekonomi, yedi faktör tarafından sağlanabilir: ürünlerin ekotasarımı; ürün ve bileşenlerin onarımı, yenilenmesi ve yeniden üretilmesi; hammadde ve ürünlerin geri dönüşümü; döngüsel ekonomiye yönelik ekonomik teşvikler ve finansman; iş modellerinin benimsenmesi; eko-inovasyonu kullanmak; ve yönetim, beceri ve bilgi.

Döngüsel ekonomiyi atık oluşumunun azaltıldığı, kaynakların, malzemelerin ve ürünlerin değerinin mümkün olduğunca ekonomide tutulduğu bir süreç olarak tanımlayan Avrupa Birliği (European Commission, 2015a), döngüsel ekonomi konusundaki mottosunu fosil yakıtlar, malzemeler ve mineraller, su, hava, toprak, toprak, ekosistemler, deniz kaynakları ve atık gibi tüm sektörler ve kaynaklar için “azalt, yeniden kullan, geri dönüştür, ikame et, koru, değer ver” olarak ilan etti (European Commission, 2011, p. 24). Birlik, iş ve ekonomik süreçlerin yanı sıra yaşam tarzlarımızdaki bir dönüşümle kaynakların sürdürülemez şekilde tükenmesini durdurabileceğini varsaymaktadır. Çözüm, Birlik tarafından “kaynak verimli geliştirme” gibi görünmektedir (European Commission, 2011, pp. 2-3). Bu nedenle Birlik, birçok raporunda ve çalışmasında doğrusal ekonomi döngüsünün kapatılmasının önemini vurgulamaktadır.

Avrupa Birliği, döngüsel ekonomiyi kapalı bir döngü olarak ele alıyor çünkü açık döngü ekonomisinin tasarım aşaması ve üretim süreçleri kaynak bulma, kaynak kullanımı ve atık üretimi üzerinde baskı oluşturuyor (European Commission, 2015a). Birlik, çevresel ve ekonomik yaklaşımını atık önleme, geri dönüşüm ve yeniden kullanım olmak üzere üç ilkeye dayandırırken, bertaraf ve izlemeye de dikkat etmektedir (EuroStat, 2014, p. 258).

Şekil 3: Atık Hiyerarşisi

Kaynak: (DEFRA, 2011, p. 3)

Revize edilmiş Atık Çerçevesinin (Union, 2008) 4'üncü maddesine göre, atık hiyerarşisi, Şekil 3'te gösterildiği gibi beş hiyerarşik aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama olan önleme, hem tasarım ve üretimde daha az malzeme kullanımını hem de daha az tehlikeli madde kullanımını içerir. İkinci aşama, kontrol, temizlik, onarım,

yenileme işlemleri de dahil olmak üzere tüm parçaları veya yedek parçaları yeniden kullanıma hazırlamaktır. Üçüncü aşama olan geri dönüşüm, atıkları yeni bir maddeye dönüştürmek olarak bilinir. Anaerobik çürütme, enerji geri kazanımlı yakma, gazlaştırma ve atıklardan enerji ve malzeme üreten piroliz dördüncü aşamayı oluşturmaktadır. Bertaraf aşaması, enerji geri kazanımı olmadan yakma ve depolamayı içerir (DEFRA, 2011, pp. 3-4; European Commission, 2015a; Union, 2008).

Pomponi ve Moncaster, döngüsel ekonomi üzerine yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak kısa ömürlü mamul ürünlere odaklanma eğiliminde olduğundan, binalar gibi uzun ömürlü ürünlerin ihmal edildiğini iddia etmektedirler. Yapılı çevrenin bir parçası olarak binaların çevresel etkileri yüksektir. Atık üretimi, sera gazı salımları ve enerji kullanımı bu etkiler arasındadır. Ancak inşaat sektörü, sadece enerji tüketimi ve karbon salımları ile değil, aynı zamanda çevresel etkileri bir kategoriden diğerine değiştirme riski ile değerlendirilmelidir (Pomponi & Moncaster, 2017, pp. 710-711). Bunun yanında az kullanılan binalar da çevreyi etkileyen olumsuz faktörler arasında yer almaktadır. Birleşik Krallık'ta Avrupa Birliği topraklarının yaklaşık %5'ini kaplayan ve on yılda betonla inşa edilen 700.000 boş ev (European Commission, 2013, p. 5; UCL, 2018c), bir kent kurmak için gereksiz kaynak tüketimini göstermektedir.

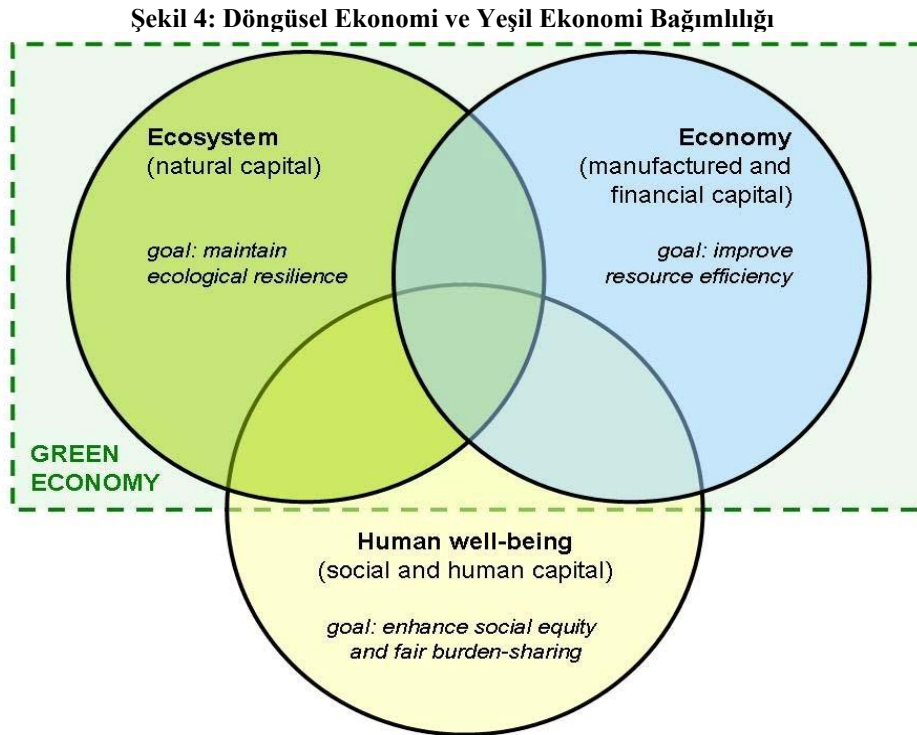
Avrupa Çevre Ajansı, döngüsel bir ekonominin dört tür faydası olduğunu öne sürmektedir. Bunlar; kaynak faydaları, çevresel faydalar, ekonomik faydalar ve toplumsal faydalardır (European Environment Agency, 2016a, pp. 12-14). Kaynak faydaları, birincil kaynak tüketiminin verimliliği anlamına gelir. Kaynakları daha az ve verimli kullanmak, özellikle kirleticileri en aza indirerek çevre üzerindeki baskıyı azaltacaktır. Ekonomi, çeşitli endüstriler için büyük maliyet tasarrufları sağlayabilecek döngüsel bir yaklaşımla kazanç sağlayabilir. Nihai olarak, döngüsel bir yaklaşımın tüketici davranışını daha sürdürülebilir hale getirmesi ve insan sağlığı ve güvenliğine katkıda bulunması beklenmektedir.

Neyse ki, şirketler yavaş yavaş döngüsel ekonominin fırsatlarının farkına varıyor ve döngüsel ekonominin hem kendileri hem de paydaşları için potansiyel değerinin farkına varmaktadırlar (Geissdoerfer et al., 2017, p. 758). Ayrıca başarılı bir şekilde daha döngüsel iş modelleri oluşturmaktadırlar (The Ellen MacArthur Foundation, 2013a, p. 10). Döngüsel ekonomi, bir üreticinin bir ürünü değiştirmesi değil, altyapımızı ve ekonomimizi oluşturan birbirine bağlı tüm şirketlerin bir araya gelmesiyle ilgilidir (The Ellen MacArthur Foundation, 2011). Üstelik üretim döngüsünün son noktası olan kullanıcıların yani son kullanıcıların satın alma, kullanma ve bertaraf etme davranışlarını çevresel çelişkiler hakkında daha fazla bilgi vererek değiştirmek mümkündür (Hobson et al., 2018, p. 155).

Bununla birlikte, döngüsel ekonominin üstesinden gelmesi gereken bazı zorluklar var. Döngüsel ekonominin başarısı, yönetim, ekonomi, mühendislik ve doğa bilimleri dahil olmak üzere farklı disiplinlerden uzmanların bir araya getirilmesine bağlıdır (Sauvé et al., 2016, pp. 54-55). Öte yandan Avrupa Birliği, döngüsel ekonominin başarısının tüketicilere bağlı olduğunu, çünkü tüketicilerin yaptığı seçimlerin onu destekleyebileceği gibi engelleyebileceğini de öne sürmektedir (European Commission, 2015a). Literatür, kavramın genel yapısını tanımlar. Bununla birlikte, pratikte, herhangi bir üreticinin, üretim sürecinin başlangıcından son kullanıcıya son taşınmasına kadar her sektör ve alt sektör için daha ayrıntılı bir yol haritası çizmesi gerektiği anlamına gelir. Örneğin, bir kot pantolon üreticisi, kullanılmış kot pantolonların nasıl

yenileneceğine dair ayrıntılı bir kılavuza ihtiyaç duyabilir veya bir motor şirketi, çevreyi kirletmeden atık külüstür arabalarının nasıl geri dönüştürüleceği konusunda bir dizi bilgiye ihtiyaç duyabilir. Döngüsel ekonomi konusunda yapılan çalışmaların ve farkındalığın artmasına rağmen, uygulamada hala merdivenin dibine yakın olduğumuzu söyleyebiliriz.

Döngüsel ekonomiye benzer bir yaklaşım, son zamanlarda ortaya çıkan ve öncelikle insan faaliyetlerini çevre ile ilişkilendirerek çevresel riskleri azaltmayı amaçlayan yeşil ekonomidir. Ekosistem, ekonomi ve insan refahı arasındaki ilişki – Avrupa Birliği tarafından şu şekilde şekillenmektedir (European Commission, 2011, p. 5).

Şekil 4, hem yeşil bir ekonomiye nasıl ulaşılacağını hem de yeşil ekonomi ile döngüsel ekonomi arasındaki karşılıklı bağımlılığı göstermektedir. Yeşil Ekonomi Girişimi, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından 2008 yılında başlatılmıştır. UNEP, yeşil ekonomiyi, çevresel riskleri ve kısıtlıkları azaltırken, insan refahını iyileştiren ve sosyal eşitliği inşa eden bir ekonomi olarak tanımlamaktadır. Program, Yeşil ekonomi ve düşük karbon ekonomisine ilişkin Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini aynı zamanda Hedef 1 “Yoksulluğa Hayır”, Hedef 8 “İnsana Yakınsır İş ve Ekonomik Büyüme”, Hedef 9 “Sanayi, İnovasyon ve Altyapı” ve Hedef 12 “Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim” olarak belirledi (UNEP, 2018). 2013 yılında Avrupa Komisyonu da yeşil altyapı hakkında bir bilgi notu yayınlamıştır. Nota göre, yeşil altyapı, insanların doğal sermayesini yönetmenin akıllıca ve bütünleşmiş bir yolunu sunmaktadır. Üstelik, Not ayrıca, çeşitli ve çoğu zaman rekabet halindeki arazi planlama sorunlarıyla başa çıkmamızı sağlayan bazı dinamik, ileriye dönük çözümleri de teşvik etmektedir (European Commission, 2013, p. 5).

Yeşil bir ekonomi sağlamak için başlangıçta üretim ve tüketim kalıplarımızı değiştirmeliyiz; böylece kaynak verimliliği ve net maliyet tasarrufu artacaktır. Doğrusal ekonomiyi dönüştürmek için, atıkları yeniden

kullanarak veya geri dönüştürerek kaynak olarak kullanmak zorundayız. Bu girişimler, yatırımda önemli artışlar, kaynak verimliliği, iklim değişikliği ve dayanıklılık konularına değinerek, bilimsel çığır açan araştırmaları ve sürdürülebilir yenilik çabalarını destekleyerek gerçekleştirilecektir. Son olarak, atıklarda, emisyonlarda, kaynakların çıkarılmasında veya biyolojik çeşitliliğin azalmasında artışa neden olan çevreye zararlı sübvansiyonlardan uzaklaşmak, doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı azaltacaktır. Emeğin vergilendirilmesinden çevre vergilendirmesine geçiş de azalmaya yardımcı olacaktır (European Commission, 2011, pp. 5-11). Sonuç, insan refahı adına olacaktır çünkü ekonomi, insanın doğal sermayesini kullanan insan refahı için çalışmaktadır. Bu nedenle, insan refahını artırmak için ekolojik dayanıklılıktan ödün vermeden kaynak verimliliğinin artırılması gerekmektedir.

Döngüsel ve yeşil ekonomi yaklaşımlarının varlığının yanı sıra -yine de- bazı uygulama örnekleri döngüsel yaklaşımı kentlerle birleştirerek kentleşmede başarılı olmaya çaba sarf etmektedir. Çalışma doğrultusunda bir sonraki bölüm, sınırlı literatür ve kentler arası merkezler içindeki kentlerin deneyleri paralelinde döngüsel kent kavramını tanıtmayı amaçlamaktadır.

3. DÖNGÜSEL KENT KAVRAMI VE TÜRKİYE

Dünya Sağlık Örgütü projeksiyonları 2015 yılında %54 düzeyinde olan kentleşme oranının 2030'da %60'a yükselmesini öngörmektedir (WHO, 2014). Avrupalıların %40'ı kentlerde ikamet etmektedir. Kentler bugün enerji, su, konut, arazi, materyal ve diğer benzer doğal kaynakların %75'ini tüketmektedir. Küresel atığın %50'si ve sera gazı salımlarının da %75'i de kentlerden kaynaklanmaktadır (ICLEI, 2020; UCL, 2018b). Yine Avrupa'da 2015 yılında toplamda 300 bin ton kompozit atık üretildiği tahmin edilmektedir. Bunların 250 bin adedi cep telefonu, arabalar, oyuncaklar, fast food ürünleri gibi ömrünü tamamlamış atıklardır. Üstelik, vahşi depolama yapılan kompozit atıkların oranı ise %98'dir (Mativenga et al., 2017, p. 285).

İnsanoğlunun yaşamak için kullandığı kaynakların tümü, hızlı kentleşme nedeniyle baskı altındadır. Su, temiz hava, balık, verimli topraklar, biyoçeşitlilik, biyokütle, mineraller, metaller ve enerji gibi kaynaklar hızla tükenmeye başlamıştır. Bu kaynakların üretilmesine yardımcı olan Dünya'nın ana ekosistemlerinin toplamda %60'ı halihazırda azalmıştır veya sürdürülemez bir şekilde kullanılmaktadır. Ayrıca, gıda, yem ve lif talebi 2050 yılına kadar %70 oranında artabilir. 2050 yılına kadar insanoğlunun varlığını sürdürmek için yaklaşık iki gezegene ihtiyaç duyacağı tahmin edildiğinden durum daha da kötü görünmektedir. Üstelik insanoğlu daha iyi bir yaşam kalitesine de sahip değildir (European Commission, 2011).

1992 yılında Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde düzenlenen Çevre ve Kalkınma Konferansı, yani Dünya Zirvesi sonrasında Birleşmiş Milletlerin eylem planı olan Gündem 21 (United Nations, 1993, p. 254) iyi tasarlanmış bir metindir. Metnin 21'inci bölümü, geri dönüşümü en üst düzeye çıkarmayı ve çevreye duyarlı atık yeniden kullanımını içeren katı atıkların çevreye duyarlı yönetimine dikkat çekmektedir (Troschinetz & Mihelcic, 2009, p. 922). Rapora göre yerel yönetimler, atıkların en aza indirilmesi, bir yaşam döngüsü yönetimi konseptinin uygulanması, atık hizmet kapsamının genişletilmesi, geri dönüşümün en üst düzeye çıkarılması ve katı atıkların yeniden kullanımının çevreye duyarlı bir şekilde yönetilmesi, atıkların çevreye duyarlı şekilde

bertaraf edilmesi ve arıtılması gibi amaç ve program alanlarını gerçekleştirmeye ve finanse etmeye niyetli olmalıdır (United Nations, 1993, pp. 259-262).

Bu tür çevre sorunları silsileli şekilde belirli süreçlerden oluşur: kaynakları tüketmek atık sera gazı salımları ve kirleticiler üretir; bu kentsel ısınma, sel, su kıtlığı, gıda kıtlığı, hava ve su kirliliği sorunları ile ekonomik yatırımları azaltan ekonomik kaynak kıtlığı üretebilir (UCL, 2018b). Avrupa Birliği aynı zamanda döngüsel ekonomiyi düşük karbonlu, kaynakları verimli kullanan, sürdürülebilir ve rekabetçi bir ekonomi geliştirme çabalarına temel bir katkı olarak görmektedir (European Commission, 2015a). Bu zorlukların tümü, kentlerin doğa üzerindeki baskısını azaltmanın önemine işaret etmektedir. Bir anlamda kentlerin çevresel baskısını azaltmak için öncelikle döngüsel ekonomide yeni bir döneme girmek çok önemlidir.

2020 yılının Ekim ayında bir Avrupa Birliği Horizon 2020 projesi olarak Sürdürülebilirlik İçin Yerel Yönetimler Küresel Ağı tarafından imzaya açılan “Avrupa Döngüsel Kentler Bildirgesi” 28 Avrupa kentinin imzasıyla başlatılmıştır. Türkiye’den yalnızca İzmit Belediyesinin imzalamış olduğu Bildirge’de Şubat 2022 itibarıyla 61 adet kentin imzası bulunmaktadır. Bildirge’de doğrusal ekonomiden döngüsel ekonomiye bir geçişin gerekliliğinden bahsedilmiştir. İklim değişikliğinin daha dirençli bir gelecek gerektirdiği ve döngüsel ekonominin gerçekleşmesiyle birlikte kaynak kullanımı üzerindeki baskının azalacağı ve böylece iklim-sıfır, adil ve gönenc bir topluma ulaşılacağı ifade edilmiştir. Bildirge’yi imzalayan kentler döngüsel ekonomi hedeflerini gerçekleştirmeyi, yerel paydaşları harekete geçirerek ekonomiyi onarmak, kent planlamasında döngüsel ilkeleri işleme koymak, merkezi yönetim ve Avrupa kurumlarıyla işbirliği içinde politikalar ve mevzuat oluşturmak ve diğer hususları taahhüt etmektedirler (ICLEI, 2020).

Avrupa Döngüsel Kentler Bildirgesi’nde döngüsel kent tanımlaması da yapılmıştır. Bildirge’ye göre döngüsel kent yurttaşlar, özel sektör ve araştırma topluluğuyla iş birliği içerisinde tüm işlevlerini bütünleşmiş bir biçimde doğrusal bir ekonomiden döngüsel ekonomiye geçişi teşvik eden kenttir. Uygulamada kaynak kullanımı ekonomik faaliyetlerden ayrıştırılmaya çalışılmaktadır. Bu ayrıştırılma ürünlerin, bileşenlerin, materyallerin ve besinlerin değer ve faydasının sürdürülmesini desteklemektedir. Böylece mevcut durumda açık olan materyal döngüler kapatılmış ve zararlı kaynak kullanımı ile atık yaratımı asgari düzeye indirilmiş olacaktır (ICLEI, 2020).

Döngüsel kent yaklaşımı şu anda resmi olarak Avrupa’nın yedi kentinde (Amsterdam, Bristol, Hamburg, Londra, Paris, Peterborough ve Stockholm) uygulanmaktadır. Bu kentlerde 2018 yılına kadar toplam 25 deneyim kazanılmıştır. Kentler içinde döngüsel bir yaklaşımın benimsenmesinin temel amacı, tüketimi ve atık üretimini azaltmaktır (UCL, 2018a). Atık, Avrupa Birliği tarafından 'sahibinin attığı veya atmayı planladığı veya atması gereken herhangi bir madde veya nesne' olarak tanımlanmaktadır. Benzer ve kafa karıştıran bir kavram da belediyeler tarafından veya belediyeler adına toplanan ve kurulu atık yönetim sistemleri aracılığıyla bertaraf edilen atık olarak tanımlanabilecek “belediye atığı”dır. “Belediye atığı” terimi, katı atık ve atık su olmak üzere iki boyutu ifade etmektedir. Bununla birlikte, belediye katı atığı, kanalizasyon arıtma, inşaat ve yıkım faaliyetlerinden kaynaklanan atıkları hariç tutmakla birlikte, evsel, ticari ve endüstriyel atıkların birlikte ürettiği atıkları içerir (Halkos & Petrou, 2016, pp. 220-221). Bir diğer “belediye (katı) atık” tanımı Gündem 21’in tanımıdır. Gündem 21 belediye katı atığını, ticari ve kurumsal atıklar, sokak süpürme ve inşaat molozları

gibi tüm evsel atıklar ve tehlikesiz atıklar dahil atık olarak tanımlar. Konferansta hükümetler hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde daha sürdürülebilir kentsel katı atık yönetimi gereksinimi üzerinde anlaşmışlardır. Bu nedenle, evsel, ticari ve endüstriyel şirketler tarafından üretilen hem katı hem de su biçimleri için “belediye atığı” terimi kullanılmaktadır.

Atıklarla ilgili temel sorun, uygun şekilde ölçülmediği takdirde yönetilemeyeceğidir. Evsel veya endüstriyel atıkların yönetimi, finansal olduğu kadar çevresel maliyetlere de yol açar (Halkos & Petrou, 2016, p. 221). Bu kentsel atıklardan sorumlu ana otorite olarak belediyeler, süreci maliyet etkin ve çevre açısından verimli yönetmelidir. Döngüsel bir kent sadece atıklarını değil, kaynaklarını da yönetmelidir. Sakinlerinin ve işletmelerinin yeniden tasarlamasına, onarmasına, paylaşmasına, yeniden kullanılmasına, daha iyi yeniden üretmesine, geri dönüştürmesine ve kurtarmasına olanak tanır (PeterboroughDNA, 2015).

Güney Afrika'da yapılan bir araştırma, ankete katılan şirketlerin %75'inin yerel yönetimleri (kent konseyleri, belediyeler vb.) ömrünün sonuna gelmiş ürün atıklarından sorumlu olarak gördüğünü, %69'unun bundan üreticileri ve %65'i ise son kullanıcıları düşündüklerini ortaya koydu. Bu şirketler atıklarını şu şekilde yönetmektedir: %53'ü düzenli depolama, %17'si yeniden kullanım, %17'si geri dönüşüm, %9'u yakma ve yaklaşık %3'ünün hiçbir fikri yok (Mativenga et al., 2017, pp. 288-290). Sonuçlar, şirketlerin ömrünü tamamlamış ürün atığı sorunundan başlıca sorumlu otorite olarak yerel yönetimleri gördüklerini göstermektedir. Ancak son kullanıcılar üçüncü sırada yer almaktadır.

Avrupa Birliği'nde her yıl yaklaşık 3 milyar ton atık üretilmekte ve ortalama olarak katı atığın yalnızca %40'ı yeniden kullanılmakta veya geri dönüştürülmektedir (European Commission, 2011, pp. 4-7). Avrupa Çevre Ajansı, 2004 yılında tüketim ve üretim faaliyetleri yoluyla atık üretimine ilişkin bir endeks belirlemiştir. Mevcut en son endeks 2015'tedir ve hane harcamalarının 2004 yılına göre yaklaşık %13 oranında arttığını göstermektedir (European Environment Agency, 2016b). Buna karşılık, belediye atık endeksi endeksin başlangıcından itibaren yaklaşık %5'lik bir düşüş gerçekleştirmiştir (European Environment Agency, 2016d). Bununla birlikte, imalat ve hizmet sektörleri tarafından üretilen atıklar, göstergelerin mevcut olduğu son yıl olan 2012'ye kadar önemli ölçüde azalmıştır. İmalat sektöründen kaynaklanan atıklarda %26'lık bir azalma varken, bu rakam hizmetler sektöründe yaklaşık %20'dir (European Environment Agency, 2016c). Ayrıca Avrupa Birliği İstatistik Bürosu, kentleşmenin, hane geliri, tüketim kalıpları ve yaşam tarzları kadar kentsel katı atık miktarını da etkilediğini düşünmektedir (EuroStat, 2014). Bu nedenle, ağırlıklı olarak kentsel bir alanda üretilen evsel atıklar, Dünya'daki ana atık kaynağı olmaya devam etmektedir.

Kaynak-etkin bir süreç için, ekonomi, doğal sermaye ve refah arasındaki karşılıklı bağımlılığı tanıyan ve kaynakların verimliliğinin artmasının önündeki engelleri kaldırmaya çalışan politikalar geliştirilmelidir. Kirletici bir faktör olarak atık, esas olarak insan kaynaklıdır ve esas olarak kentlerdedir. Döngüsel kentler yaklaşımı de asıl olarak atıkların azaltılmasını amaçlamakta ve buna uygun stratejiler benimsemektedir.

3.1. Döngüsel Kent, Amaçları ve Stratejileri

Sorun, atık yönetiminin döngüsel bir kent için rotada olmasıyla ilgili değil, döngüsel bir ekonomiye kentsel geçişin nasıl sağlanacağıyla ilgilidir. Kentleri döngüsel ekonomiye geçişin merkezine koyan ve onlardan da

bazı faydalar sağlayacak dört faktör vardır (The Ellen MacArthur Foundation, 2017, p. 10). Birincisi, insanların ve malzemelerin yakınlığı ve yoğunluğu, ürünlerin veya varlıkların farklı kullanıcılar tarafından birden çok kez kullanılması gibi modellerin paylaşılmasına ve yeniden kullanılmasına olanak sağlayacaktır. İkincisi, kentler, mal ve hizmetler için geniş ve çeşitli arz ve talebin bulunduğu verimli pazarlar için yeterli ölçekte sahiptir. Üçüncü faktör ise yerel yönetimlerin hem kentsel mekânı oluşturma ve yeniden şekillendirme, hem de kentsel işlevlere ilişkin kurallar koyma yeteneğine sahip olmasıdır. Böylece yerel yönetimler, döngüsel ekonomi ilkelerini tüm kentsel politikalar ve işlevler arasına yerleştirebilir. Son olarak, yaşanan dijital devrim, döngüsel bir yaklaşımın uygulanmasını ve izlenmesini kolaylaştırabilir. Jeo-uzamsal bilgi sistemlerinin kullanılması, malzeme, insan, atıklar ile ilgili verilerin toplanması ve analizi, büyük veri yönetiminin sağlanması dijital devrimin kolaylıkları arasındadır (European Environment Agency, 2017, pp. 10-11).

Kentler ve döngüsel ekonomi arasındaki bağlantı, döngüsel ekonomi ilkelerinin kentlere, yani başarılı olursa döngüsel kentlere uygulanmasına yol açar. Marin ve De Meulder'e göre, bir döngüsel kent, bir kentteki döngüsel ekonomilerden oluşur (Marin & De Meulder, 2018, p. 11). Döngüsel kent insanların malları, enerjiyi ve atıkları daha verimli ve daha akıllı yollarla yönettiği bir kenttir (Zwijger, 2018). Döngüsel kent; bilgi paydaşları, topluluk, vatandaşlar ve iş dünyası gibi kentin paydaşlarıyla birlikte, kaynak döngülerini kapatmak için döngüsel ekonomi yaklaşımının ilkelerini uygulayan bir kent olarak da tanımlanabilir (Prendeville, Cherim, & Bocken, 2018, p. 187).

Kentlerde döngüsel bir yaklaşıma ulaşmak için yedi döngüsel stratejiden oluşan bir düzen benimsenmelidir (UCL, 2018b):

1. Optimizasyon: Kent sistemi içerisindeki etkili teknolojileri kullanarak ve kaynak fazlalıklarını hedefleyerek kaynakların kullanımı optimize edilebilir.
2. Döngüyü kur (loop): Kaynakların geri dönüşümü, yenilenmesi, onarımı ve yeniden kullanımıyla atık üretimi azaltılabilir.
3. İkame et: Yenilenemeyen kaynaklar, yenilenebilir kaynaklarla ikame edilmelidir.
4. Paylaş: Ortaklaşa kullanım, kullandığın kadar öde modeli veya devre mülk gibi uygulamalarla kaynakların paylaşımıyla kaynak tüketimi azaltılabilir.
5. Uyum sağla: Teknolojik kilitlenmeleri ve kaynak atıklarını engellemek için altyapı, bina ve mekânlar inşa edilmelidir.
6. Yeniden yarat: Mavi Yeşil Altyapıyı (BGI)¹ kullanarak doğal sermaye yeniden yaratılmalı ve desteklenmelidir.
7. Yerelleştir: Kaynak akışlarını ve faaliyetlerini yerelleştirerek; tüketilen enerji, insanların ve kaynakların taşınmasından açığa çıkan salımlar azaltılabilir.

¹ BGI (blue-green infrastructure) Birleşik Krallık menşeli bir yaklaşım olup su yönetimi ve yeşil altyapıyı bir araya getirmeyi amaçlar (The Blue-Green Cities Research Project, 2018).

Ellen MacArthur Vakfı ayrıca döngüsel bir kentin içereceği bir dizi unsuru da belirler. Öncelikle kentler, verimli inşaat teknikleri kullanılarak, modüler ve esnek bir şekilde, ham malzeme kullanımını en aza indirecek şekilde tasarlanmalıdır. Bu “yapılı çevre”, tüketmek yerine kapalı döngüleri kolaylaştırarak yiyecek ve güç üretebilmelidir. Esnek, yenilenebilir, yerleştirilmiş ve dağıtılmış “enerji sistemleri” maliyetleri azaltacak, verimli enerji kullanacak ve çevre üzerinde olumlu etki yaratacak şekilde kurulmalıdır. Fosil yakıt tüketmeyecek, havayı kirlilemeyecek, trafik sıkışıklığına ve aşırı yol altyapısına neden olmayacak şekilde “kentsel ulaşım sistemi” tasarlanmalıdır. Başka bir deyişle, kent elektrikle çalışan, ortak ve otomatik bir toplu taşıma tasarlanmalıdır. Kent yerel ve kapalı devrelerde gıda atıklarının atık sularını yeniden kullanarak balık, meyve ve sebze üretmek için kendi yiyeceğinin bir kısmını tedarik edebilmelidir, bu da “kentsel bir biyoekonomi” yaratmak anlamına gelir. “Üretim sistemi”, daha fazla yerel üretim ve yerel ekonomilerde daha fazla ve daha çeşitli değer alışverişi anlamına gelen döngüsel bir kentte 'yerel değer döngülerinin' yaratılmasını teşvik etmelidir (The Ellen MacArthur Foundation, 2017, pp. 7-8).

3.2. Türkiye’de Döngüsel Kentlerin Uygulanabilirliği Üzerine

İncelenen çalışmalardan yola çıkarak kavramı sürdürülebilirlik ilkelerinin, ardından döngüsel ekonomi yaklaşımının ilkelerinin veya hedeflerinin yenilikçi uygulamalarla hayata geçirildiği bir kent olarak tanımlamak tercih edilmektedir. Burada özellikle bu kentten sorumlu olan yerel yönetimlerin hem yurtdışındaki döngüsel kent deneyimlerine hem de yerinden yönetim ilkesine dayalı uygulamalarına atıfta bulunmaktadır.

Küresel Çevresel Görünüm GEO – 5 Raporu, UNEP’in Uluslararası Yerel Çevresel Girişimler Konseyi (ICLEI) ile iş birliği içinde yaptığı bir araştırmaya dayanmaktadır. Rapor, küresel çevrenin çeşitli etkiler tarafından baskı altında olması nedeniyle yerel düzeyin kaçınılmaz olarak etkilendiğini ileri sürmektedir (UNEP, 2012, p. 2). Örneğin atık, bir kentte tüm faaliyetlerin ürettiği bir çevre sorunudur ve yerel kökenine rağmen sadece yerel değil küresel etkileri de vardır (Halkos & Petrou, 2016, p. 220). Aynı doğrultuda, kenti yöneten belediye veya valilik gibi bir yetkili otorite hem döngüsel ekonomi hem de döngüsel kent kıstaslarını veya stratejilerini karşılamalı ve yerel yönetimler için yürürlükte olan mevzuat da bir kentten sorumlu olan bu yetkililerin söz konusu döngüsel yaklaşımlar için harekete geçmesini sağlamalıdır. Bu nedenle, bu kısım öncelikle döngüsel kent ile bağlantılı olarak Türkiye’deki yerel yönetim, özellikle de belediye mevzuatı hakkında bilgiler sağlamayı amaçlamaktadır. Döngüsel ekonomi kavramına ilişkin mevzuat, bir ülkenin algısına göre değişebilmekte ve bir dizi mevzuat metni bu kavrama dokunabilmektedir. Bu belirsizliğin aksine, Almanya’da 1996’da kabul edilen Kapalı Madde Döngüsü ve Atık Yönetimi Yasası veya 2000’de kabul edilen Japonya’da Kaynakların Etkin Kullanımının Teşviki Yasası gibi bazı ülkelerdeki uygulamalar döngüsel ekonomi kavramına açıkça işaret etmektedir.

Avrupa Birliği’nin yukarıda bahsedilen veya bazı temel mevzuat metinleri araştırıldığında, bir ulusal hükümet sisteminde en yakın yönetsel birimler olan belediyelere doğrudan verilen belirli sorumlulukların olduğu ile karşılaşmaktadır. Avrupa Birliği’ni takip ederek, Türkiye’de anayasal olarak belediyeler, il özel idareleri ve köy yönetimleri olmak üzere üç tür yerel yönetim olmasına rağmen, diğer yerel yönetim türlerine değinmek yerine belediyelere de odaklanılmaktadır.

3.3. Mevzuat Uygunluğu

Türkiye, 1982 yılında 37'nci Hükümet Programında çevre kavramını ilk kez tanıtmıştır. 1982 Anayasası ile Türkiye bir dizi çevre mevzuatı metni kabul etmiştir. Anayasanın 56'ncı maddesi "Herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı vardır. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir" şeklindedir. Bu madde, hakkın sağlanmasına ve çevre ile ilgili görevlerin verilmesine rağmen, sürdürülebilirlik ilkesini içermemektedir. Türkiye'de ilk kez sürdürülebilirlik ilkesini ve sürdürülebilir kalkınma kavramını benimseyen 1983 yılında yürürlüğe giren Çevre Kanunu'dur. Ancak, sürdürülebilirlik kavramı Çevre Kanunu'na 2006 yılında eklenmiştir.

2020 yılında ise Türkiye Çevre Ajansı kuruluş kanunuyla *döngüsel ekonomi* kavramı da mevzuat tarafından benimsenmiştir. Ajansın görevlerinden biri depozito yönetim sistemini kurmak ve işletmektir. Sistem belirli bir depozito bedeli alınarak piyasaya sunulan ürünlerin kullanılması veya tüketilmesi sonrasında iade alınması ve depozito bedelinin geri ödenmesine dayanmaktadır (TÜÇA, 2022). Sistemin Türkiye'de uygulamaya alınmasıyla döngüsel ekonominin aşamalarından biri olan "yeniden kullan" aşaması gerçekleştirilerek ekonomik döngü kapatılmaya çalışılacaktır.

Bir dizi çevre mevzuatı metni bu temel yasal metinleri takip etmektedir. Bir tür kamu malı veya hizmeti olan belediyelerin çevre korumaya ilişkin temel görevleri ve sorumlulukları genellikle idari uygulama hizmetlerinin özelliklerine sahiptir. Türkiye'deki çevre ve belediyelere ilişkin yürürlükteki mevzuat metinleri temel yasalar ve diğer düzenlemeler olmak üzere iki farklı türde ele alınabilir.

Türkiye'deki belediyeler için çevre ile ilgili temel yasalar, 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanunu ve 2872 sayılı Çevre Kanunu'dur. Diğer düzenlemeler ise konulara, yani atık bertaraf edilmesine, su kalitesine ve hava kirliliğine göre sıralanabilir.

Belediye Kanunu'nun 14'üncü maddesi belediyeleri çevre, çevre sağlığı, imar, su temini, kanalizasyon ve atıkların bertaraf edilmesine dair hizmetlerden sorumlu kılmaktadır. Bu maddeye benzer şekilde, Büyükşehir Belediye Kanunu'nun 7'nci maddesi, büyükşehir belediyelerine çevresel görevler ve sorumluluklar vermektedir. Bu görevlerin ve sıhhi olmayan işletmelerin belirli yerlerde toplanması, hurda depolama, kazı toprağı, moloz, kum için depolama alanlarının belirlenmesi gibi belediye görevlilerinin koordinasyonu ile ilgili bazı eksikliklere rağmen, büyükşehir belediyelerinin koordinasyonu vardır.

Büyükşehir belediyelerinin ilçe belediyeleri üzerindeki döngüsel yaklaşıma ilişkin üstün görevlerinden biri, büyükşehir katı atık yönetim planını yapmaktır. Diğer ise, katı atıkların ve kazı topraklarının sürdürülebilirlik ilkesine paralel olarak depolanması, bertaraf edilmesi ve yeniden kullanılmasıdır.

Döngüsel ekonomi ve döngüsel kente ilişkin olup hem de belediyelere görev, yetki ve sorumluluk atfeden bazı ikincil düzenlemeler bulunmaktadır. Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliğı, Atık Elektrik ve Elektronik Eşyaların Kontrolü Yönetmeliğı, Atık Pil ve Akümülatörlerin Kontrolü Yönetmeliğı, Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliğı, Atık Yönetimi Yönetmeliğı, Atıksu Altyapı ve Evsel Katı Atık Bertaraf Tesisleri Tarifelerinin Belirlenmesinde Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik, Bitkisel Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliğı, Florlu Sera Gazlarına İlişkin Yönetmelik, Kentsel Atıksu Arıtımı Yönetmeliğı, Ömrünü Tamamlamış

Lastiklerin Kontrolü Yönetmeliği, Sıfır Atık Yönetmeliği, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği ve Zorunlu Depozito Yönetim Sistemi Uygulamalarına İlişkin Usul ve Esaslar bu düzenlemelerdendir.

3.3.1. Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği

Yönetmelik döngüsel ekonomi ve kaynak verimliliği ilkelerini esas alarak çevrenin sürdürülebilir bir biçimde korunabilmesi için ambalaj atıklarının oluşumunun önlenmesi ve geri dönüşüm ya da geri kazanımını sağlamayı amaçlamaktadır. Hem depozito yönetim sistemi hem de Türkiye Çevre Ajansına atıfta bulunarak döngüsellğe önem vermektedir. Bu hususta yetkili idareler olarak belediyeler belirlenmiştir. Yönetmeliğin uygulanmasına dair usul ve esaslara aşağıda değinilecektir.

3.3.2. Atık Elektrik ve Elektronik Eşyaların Kontrolü Yönetmeliği

Amacı elektrikli ve elektronik eşyalarda zararlı maddelerin kullanımının sınırlandırılması ve atık niteliğindeki elektrik ve elektronik eşyaların (AEEE) azaltılması, geri dönüşümü ve geri kazanımını sağlamak olan Yönetmelik belediyelere AEEE için atık toplama merkezi kurma ve yönetim planı yapma görev ve sorumluluğu yüklemektedir.

3.3.3. Atık Pil ve Akümülatörlerin Kontrolü Yönetmeliği

Atık piller ile akümülatörlerin geri kazanım veya nihai bertarafı için toplama sisteminin kurulması ve yönetim planının oluşturulmasını amaçlayan Yönetmelik aynı zamanda çevreye zarar verecek şekilde doğrudan veya dolaylı olarak alıcı ortama verilmesinin önlenmesine ilişkin hükümler de içermektedir. Büyükşehir belediyeleri ve belediyeler atık pil ve akümülatörlerin evsel atıklardan ayrı bir şekilde toplanması, atık pil depolama alanlarının ve toplama noktalarının kurulması, bunların bertaraf edilmesi ve taşıma firmalarının denetlenmesiyle görevlidir.

3.3.4. Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği

İçme ve kullanım suları üzerinde büyük bir kirletici etkisi olan atık yağların depolanması, toplanması, taşınması, rafınasyona tabi tutulması ve bertarafı ile enerji geri kazanımına konu edilmesini amaçlayan Yönetmelik asıl olarak il çevre, şehircilik ve iklim değişikliği müdürlüklerine görev vermektedir. Bununla birlikte, Atık yağların etkin ve verimli bir şekilde toplanabilmesi için, lisanslı atık taşıma araçlarının kent içi hareketlerini kolaylaştırıcı düzenlemeleri belediyelerle iş birliği içinde yapmaktadır.

3.3.5. Atık Yönetimi Yönetmeliği

Atıklara dair en kapsamlı ve genel düzenleyici yönetmelik olan Atık Yönetimi Yönetmeliği gaz emisyonları, radyoaktif atıklar, atıksular, hafriyat toprağı ve biyogaz gibi atıklar hariç Yönetmeliğin 4'üncü ekinde liste halinde sayılan 20 çeşit atığa ilişkin azaltım, geri dönüşüm ve geri kazanım gibi döngüsel ekonomi süreçlerini düzenlemektedir. Belediyelerin evsel ve diğer atıkların toplanmasında uyması gereken kuralları içeren Yönetmelik belediye türleri bazında farklı görev ve sorumluluklar vermekle birlikte atık yönetim planlarının hazırlanması yükümlülüğünü de getirmektedir.

3.3.6. Atıksu Altyapı ve Evsel Katı Atık Bertaraf Tesisleri Tarifelerinin Belirlenmesinde Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik

Yönetmelik asıl olarak atıksu altyapı tesislerinin kurulmasıyla evsel katı atık bertaraf tesislerinin oluşturulmasını amaçlamaktadır. Belediyeler, büyükşehir belediyeleri ve ASKİ veya İSKİ gibi atıksu altyapı yönetimleri tarafından bu hizmetlere dair tam maliyet esaslı tarifelerin belirlenmesiyle, sürdürülebilir atıksu ve evsel katı atık hizmetlerinin yönetilmesi görev ve sorumlulukları bu idarelere yüklenmiştir.

3.3.7. Bitkisel Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği

Atık yağlarda olduğu gibi bitkisel atık yağlar da temiz su kaynaklarını kirletmektedir. Yönetmelik bu yağların çevre ve insan sağlığına zarar vermeden bertarafı ve yönetiminin sağlanmasına ilişkin politika ve programların belirlenmesini amaçlamaktadır. Büyükşehir belediyeleri, büyükşehir ilçe belediyeleri, il, ilçe ve belde belediyeleri; yetki sahasında bulunan bitkisel atık yağ üreticilerini denetleyerek bitkisel atık yağların kanalizasyona dökülmesini önlemekle görevli ve yetkili kılınmıştır.

3.3.8. Florlu Sera Gazlarına İlişkin Yönetmelik

Her ne kadar belediyelere herhangi bir görev, yetki ve sorumluluk yüklemese de Kyoto Protokolünde listelenen florlu gazlarının geri dönüşümü ve geri kazanımı konusunda hükümler içerdiği için döngüsel ekonomi ilkelerinin işlenmesine yardımcı olacak düzenlemeler yapan Yönetmelik bu hususlarda merkezi yönetimi göreve ve sorumluluk vermektedir.

3.3.9. Kentsel Atıksu Arıtımı Yönetmeliği

Yönetmeliğin amacı kentsel atıksuların toplanması, arıtılması ve deşarjı ile belirli endüstriyel sektörlerden kaynaklanan atıksu deşarjının olumsuz etkilerine karşı çevreyi korumak olarak belirlenmiştir. Su ve kanalizasyon idareleri dâhil belediyelere kanalizasyon sistemlerinin kurulması, deşarjın izlenmesi, değerlendirilmesi ve raporlanması yetkileri vermektedir. Ayrıca, sudaki canlıların dengesini bozacak ve su kalitesinde istenmeyen bozulmalara yol açacak azot veya flor zenginleşmesi olarak tanımlanan ötrofikasyonu engelleyecek önlemlerin alınmasını da ilgili idarelere yüklemektedir.

3.3.10. Ömrünü Tamamlamış Lastiklerin Kontrolü Yönetmeliği

Ömrünü tamamlamış sayılan lastiklerin çevreye zarar vermeden bertarafı ve geri kazanımını düzenleyen Yönetmelik belediyeleri katı atık depolama sistemlerinden bu lastikleri uzak tutmakla, evsel veya diğer atıklardan ayrı toplamakla ve açık alanda bu türden lastiklerin biriktirilmesini önlemekle görevlendirmiştir. Geri kazanım ve bertaraf işlemlerinin, hava, su, toprak, bitki ve hayvanlar üzerinde tehlike yaratmadan, ses ve koku yoluyla çevreye herhangi bir olumsuz etkide bulunmadan ve doğal çevre ile koruma alanlarına zarar vermeden yapılması zorunludur.

3.3.11. Sıfır Atık Yönetmeliği

Sürdürülebilirlik ve çevre koruma ilkeleri çerçevesinde sıfır atık yönetim sistemini kurmayı amaçlayan Yönetmelik hem merkezi yönetime hem de yerel yönetimlere çeşitli görev, yetki ve sorumluluklar vermiştir.

Geri dönüşüm, geri kazanım ve çevreye zarar vermeyecek biçimde bertaraf konularında belediyeler yetkili kılınmış olup, atıkların bu üç politikanın mümkün olamayacağı en son seçenek olarak düzenli depolama tesislerinde nihai olarak bertaraf edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Tam anlamıyla uygulanması durumunda düzenli depolama yöntemi işlevini asgariye indirerek açık uçlu ekonomiyi kapalı döngü bir ekonomi düzenine getirebilecektir.

3.3.12. Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği

Su kirlenmesinin önlenmesini sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu bir şekilde gerçekleştirmek amacı güden Yönetmelik atıksuların boşaltımı ilkelerini de düzenlemektedir. Bu konuda belediyeler atıksu altyapı tesislerinin kurulmasında zorunlu tutulmuş, yükümlülüklerin yerine getirilmemesi durumunda belediye başkanları hakkında suç duyurusunda bulunulması gibi ağır yaptırımlar getirilmiştir. Böylece içme suyu ve kullanma suyu temin edilen su havzalarının korunması amaçlanmıştır. Atıksuların arıtılması ve yeniden kullanımına dair düzenlemeleri içerdiği için döngüsel ekonomi ilkelerine uyumluluk göstermektedir.

3.3.13. Zorunlu Depozito Yönetim Sistemi Uygulamalarına İlişkin Usul ve Esaslar

2022 yılında Türkiye Çevre Ajansı tarafından belirlenen bu usul ve esaslara göre depozito bilgi sistemi oluşturulacak, iade noktası veya iade merkezleri belirlenecek ve depozito iade makineleri kullanıma sokulacaktır. Amaç atıkların düzenli depolama alanlarında yok olmasını beklemek yerine yeniden ekonomiyi kazandırılmasının sağlanmasıdır. Böylece, döngüsel ekonomi ilkeleri de karşılanmış olacaktır.

4. SONUÇ

Döngüsel ekonominin ilk amacı, üretim süreçlerinde bakir kaynak olarak kullanılan doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı azaltmaktır. Diğer, rasyonel atık yönetimi yaklaşımı ile atıkların geri kazanılmasıdır. Dikkate alınması gereken nokta, her iki konunun da kentleşme sorunlarıyla aynı tabanı paylaşmasıdır. Bu temel fakat aynı zamanda önemli sorunlar ve hedefler döngüsel ekonomi yaklaşımını ve kentleri daha yakın ve daha alakalı hale getirmektedir.

Döngüsel kent konsepti, *yeniden kullanma, azaltma ve geri dönüşüm* politikalarının uygulanmasıyla bir başlangıç önermektedir. Türk çevre ve belediye mevzuatında yaklaşık yirmi yıldır sürdürülebilirlik ilkesinin benimsenmesine rağmen, belediyeler sorumluluk alanlarında ‘yeniden kullan’ ve ‘azalt’ politikaları uygulamamışlardır; bu da döngüsel ekonomiye yaklaşımın uygulanmasının eksikliği anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, geri dönüşüm uygulamaları ülke genelinde giderek artmaktadır.

Yerel ekonomiler yaratmanın önünü açan kentlerde yerel değer döngüleri de eksiktir. Döngüsel kent yaklaşımı aynı zamanda üretim ve tüketim tesislerini yerelleştirmeye çalışsa da Türk yerel yönetim sistemi, döngüsel kent hedeflerine ulaşmak için bir başka eksik nokta olarak son yıllarda yerinden yönetimleştirme yerine yeniden merkezileştirme yolundadır.

Döngüsel yaklaşımın temel hedeflerinden biri olan sürdürülebilir bir kentsel altyapı, yerel yönetim aktörlerinin kısa görüşlü politikaları nedeniyle Türkiye’de sakat bir durum arz etmektedir. Kentsel altyapı, kent mobilyalarını ve teçhizatı sıklıkla çok kısa sürede yenilemek, sadece kaynak tüketimini arttırmakla kalmaz,

aynı zamanda insanların sürdürülebilirlik kavramının bilincine olan tutkularını da kaybettirir. Özellikle belediyeler liderliğindeki yerel yönetimlerin sürdürülemez uygulamalarının bir yandan döngüsel yaklaşımla ilgili bir etkisi yoktur ve diğer yandan kaynaklar üzerindeki baskıyı arttırmaktadır. Yerel yönetim aktörleri sürdürülebilir olmayan kentsel altyapı uygulamalarını terk etmelidir, aksi takdirde döngüsel kent stratejilerini karşılamak mümkün görünmemektedir. Ayrıca, gereksiz kaynak tüketimini bırakmalı ve böylece atık üretimini azaltmalıdır. Belediyelerin, kullanılmış malzemeleri içeren kitap veya kıyafet kioskları gibi yeniden kullanım politikaları tatmin edici değildir.

Türk çevre ve belediye mevzuatının hem döngüsel ekonomi hem de döngüsel kent yaklaşımlarının ilke ve stratejileriyle uyumluluk arz ettiği görülmektedir. Bu uyumluluğu rağmen, belediyelerin uygulamalarının sonucu, döngüsel kentler oluşturmaya hazır olmak için adil değildir. Türkiye'deki belediyeler gerektiğinde azaltıma gitmemekte, yeniden kullanımı gerçekleştirmemekte veya geri dönüştürmemektedir. Ayrıca belediyeler, kentlerde tüketim ve atık üretimini azaltmak olan döngüsel bir yaklaşımı benimsemenin temel amacını da karşılamamaktadır.

Atık yönetimindeki toplama ve ayırma sistemleri ilk olarak belediyeler tarafından finanse edilmeli ve desteklenmelidir. Koordinasyon görevleri nedeniyle, büyükşehir belediyeleri, uygun olduğu hallerde döngüsel bir kentin hem ilkelerini hem de pratik süreçlerini yerine getirmelidir. Bazı Avrupa ülkelerinde yeni bir trend olarak, dezavantajlı gruplara atık yönetiminde toplama ve ayırma sistemleri konusunda belediyeler tarafından talimat ve sertifika verilebilir.

Vatandaşlar ayrıca, evsel atıkları geri dönüşüm kutularına getirmek gibi belediyelerin geri dönüşümle ilgili bazı iyi uygulamalarını yeterince kucaklamamaktadır. Türkiye'deki yetkililerin toplum temelli düşünme, halkı döngüsel yaklaşım hakkında bilgilendirme, eğitme, karar alma süreçlerini daha yerel hale getirme, daha yenilikçi uygulamalar ve düşünceler gibi uygulamaya koymaları gereken pek çok düzenlemeler bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

DEFRA. (2011). *Guidance on applying the Waste Hierarchy*. London: Department for Environment Food and Rural Affairs.

European Commission. (2011). *Roadmap to a Resource Efficient Europe*. Brussels: Communication from The Commission to The European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of The Regions

European Commission. (2013). *Building a Green Infrastructure for Europe*. Belgium: European Union
<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/738d80bb-7d10-47bc-b131-ba8110e7c2d6>
adresinden alındı.

European Commission. (2015a). *Communication From the Commission To the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of The Regions*. Brussels: European Commission

European Commission. (2015b). *Second Biennial Report of the European Union Under the UN Framework Convention on Climate Change*. Brussels: European Commission

- European Environment Agency. (2016a). *Circular economy in Europe: Developing the knowledge base*. Luxembourg: European Environment Agency, <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/daviz/sds/household-expenditure-1/@@view> adresinden alındı.
- European Environment Agency. (2016b). *Household Expenditure*. European Environment Agency, <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/daviz/sds/household-expenditure-1/@@view> adresinden alındı.
- European Environment Agency. (2016c). *Manufacturing and service waste*. European Environment Agency, <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/daviz/sds/manufacturing-service-waste-excluding-major-mineral-wastes-1/@@view> adresinden alındı.
- European Environment Agency. (2016d). *Municipal Waste*. European Environment Agency, <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/daviz/sds/municipal-waste-generation-1/@@view> adresinden alındı.
- European Environment Agency. (2017). Circular Economy. https://www.youtube.com/watch?v=_9mHi93n2AI adresinden alındı.
- EuroStat. (2014). *Eurostat regional yearbook 2014*. Luxembourg: Publications Office of the European Union
- Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N. M., & Hultink, E. J. (2017). The Circular Economy—A new sustainability paradigm? *Journal of cleaner production*, 143, 757-768.
- Halkos, G. E., & Petrou, K. N. (2016). Moving towards a circular economy: Rethinking waste management practices. *Journal of Economic and Social Thought*, 3(2), 220-240.
- Hobson, K., Lynch, N., Lilley, D., & Smalley, G. (2018). Systems of practice and the Circular Economy: Transforming mobile phone product service systems. *Environmental innovation and societal transitions*, 26, 147-157.
- ICLEI. (2020). European Circular Cities Declaration. *Circular Cities Declaration*. <https://circularcitiesdeclaration.eu/> adresinden alındı.
- Jawahir, I., & Bradley, R. (2016). Technological elements of circular economy and the principles of 6R-based closed-loop material flow in sustainable manufacturing. *Procedia Cirp*, 40, 103-108.
- Li, L. (2018). Carbon Cycle. *Biology Dictionary*. <https://biologydictionary.net/carbon-cycle/> adresinden alındı.
- Marin, J., & De Meulder, B. (2018). Interpreting circularity. Circular city representations concealing transition drivers. *Sustainability*, 10(5), 1310.
- Marques, A., Guedes, G., & Ferreira, F. (2017). Leather wastes in the Portuguese footwear industry: new framework according design principles and circular economy. *Procedia Engineering*, 200, 303-308. doi:10.1016/j.proeng.2017.07.043
- Mativenga, P. T., Agwa-Ejon, J., Mbohwa, C., & Shuaib, N. A. (2017). Circular economy ownership models: a view from South Africa industry. *Procedia Manufacturing*, 8, 284-291. doi:<https://doi.org/10.1016/j.promfg.2017.02.036>
- MBDC. (2018). Cradle to Cradle Book. <https://mbdc.com/project/cradle-to-cradle-book/> adresinden alındı.
- McPherson, B. (2014). Carbon Cycle. In D. Rowe (Ed.), *Achieving Sustainability: Visions, Principles, and Practices* (pp. 97-103). Detroit: Macmillan Reference USA.
- PeterboroughDNA. (2015). What is a Circular City? <https://www.youtube.com/watch?v=zpj7C3H8lmw> adresinden alındı.

- Pomponi, F., & Moncaster, A. (2017). Circular economy for the built environment: A research framework. *Journal of cleaner production*, 143, 710-718.
- Prendeville, S., Cherim, E., & Bocken, N. (2018). Circular cities: mapping six cities in transition. *Environmental innovation and societal transitions*, 26, 171-194.
- Sauvé, S., Bernard, S., & Sloan, P. (2016). Environmental sciences, sustainable development and circular economy: Alternative concepts for trans-disciplinary research. *Environmental development*, 17, 48-56.
- The Blue-Green Cities Research Project. (2018). What is a Blue-Green City. *Blue Green Cities*. <http://www.bluegreencities.ac.uk> adresinden alındı.
- The Ellen MacArthur Foundation. (2011). Re-thinking Progress: The Circular Economy. <https://www.youtube.com/watch?v=zCRKvDyyHmI> adresinden alındı.
- The Ellen MacArthur Foundation. (2013a). Towards the Circular Economy: Economic and business rationale for an accelerated transition. *Towards the Circular Economy*. 1. <https://www.youtube.com/watch?v=zCRKvDyyHmI> adresinden alındı.
- The Ellen MacArthur Foundation. (2013b). Towards the Circular Economy: Opportunities for the consumer goods sector. *Towards the Circular Economy*. 2. <https://www.youtube.com/watch?v=zCRKvDyyHmI> adresinden alındı.
- The Ellen MacArthur Foundation. (2017). Cities in the Circular Economy: An Initial Exploration. https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/publications/Cities-in-the-CE_An-Initial-Exploration.pdf adresinden alındı.
- Troschinetz, A. M., & Mihelcic, J. R. (2009). Sustainable recycling of municipal solid waste in developing countries. *Waste management*, 29(2), 915-923. doi:<https://doi.org/10.1016/j.wasman.2008.04.016>Get
- TÜÇA. (2022). Depozito Yönetim Sistemi Nedir? <https://tuca.gov.tr/sayfa/depozito-yonetim-sistemi-nedir> adresinden alındı.
- UCL. (2018a). About. *Circular Cities Hub*. <http://circularcitieshub.com/about-2/> adresinden alındı.
- UCL. (2018b). How can cities become circular? *The UCL Circular Cities Hub*. <http://circularcitieshub.com> adresinden alındı.
- UCL. (2018c). Our Mission. *Circular Cities Hub*. <http://circularcitieshub.com/about-2/> adresinden alındı.
- UNEP. (2012). Global Environment Outlook (GEO) - 5 for local government: solving global problems locally. *UN Environment*. <https://www.unep.org/resources/global-environment-outlook-5> adresinden alındı.
- UNEP. (2018). Why does green economy matter? . *UN Environment*. <https://www.unenvironment.org/explore-topics/green-economy/why-does-green-economy-matter> adresinden alındı.
- Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council on Waste and Repealing Certain Directives, 2008/98/EC C.F.R. (2008).
- United Nations. (1993). *Agenda 21*. New York.
- Webster, K. (2021). Why is a cross scale circular economy crucial? *Urban*(7), 30. <https://mbbkulturyayinlari.com/wp-content/uploads/2022/01/Urban.pdf> adresinden alındı.

WHO. (2014). Urban population growth. *Global Health Observatory (GHO)*.

http://www.who.int/gho/urban_health/situation_trends/urban_population_growth/en/ adresinden alındı.

Zwijger, P. d. (2018). The Circularity. *Cities in Transition*. <https://citiesintransition.eu/transition/circular-city> adresinden alındı.

ESKİŞEHİR İLİNDE AMBALAJ ATIKLARININ GERİ DÖNÜŞÜMÜNÜN İNCELENMESİ VE SOSYO EKONOMİK DÜZEYİN ÇEVRESEL HASSASİYETE ETKİSİ: BATIKENT VE BAĞLAR MAHALLESİ ÖRNEKLERİ

Asil ARABACI*
Abdulkadir DEVELİ**

Özet

Çalışmanın temel amacı, Eskişehir İl sınırları içerisinde bulunan Batıkent ve Bağlar Mahallesi'nde yaşayan 18-40 yaş arasındaki bireylerin, çevre bilinci konusundaki hassasiyetini ölçmektir. İki bölge arasında; cinsiyet, yaş, gelir düzeyi, eğitim durumu, çevre konusunda ders alma ve ambalaj atıkları konusunda bilgi edinme kaynağı bağımsız değişkenlerinin, çevre bilinciyle aralarında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmektir. Araştırma Batıkent Mahallesi'nden 403, Bağlar Mahallesi'nden 403 bireyin katıldığı, 18-40 yaş grubundaki 806 bireyle, nicel araştırma yöntemlerinden biri olan survey (tarama) yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Batıkent ve Bağlar Mahallesi'nde, sosyoekonomik bağımsız değişkenler ile çevre bilinci arasında istatistiksel olarak ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Batıkent Mahallesi'nde çevre bilinciyle; cinsiyet, yaş, aylık gelir bağımsız değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bağlar Mahallesi'nde çevre bilinciyle; cinsiyet, aylık gelir, çevre konusunda ders alma bağımsız değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna rağmen hipotezler arasında bir bütünlük sağlanamamasından dolayı, "sosyoekonomik durumu yüksek olanların çevre bilinci de yüksektir" hipotezi alt hipotezler tarafından desteklenmediği için reddedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ambalaj atıkları, çevre bilinci, Eskişehir, geri dönüşüm

INVESTIGATION OF THE RECYCLING OF PACKAGING WASTE AND THE EFFECT OF SOCIO ECONOMIC LEVEL ON ENVIRONMENTAL SENSITIVITY IN THE PROVINCE OF ESKİŞEHİR: EXAMPLES OF BATIKENT AND BAĞLAR NEIGHBORHOOD

Abstract

The main purpose of the research is to measure the sensitivity of individuals between the ages of 18 and 40 about environmental consciousness, in the Batıkent and Bağlar Neighborhood within the borders of Eskişehir Province. Between the two regions; to determine whether the source arguments for learning about gender, age, income level, educational status, environmental education and packaging waste have a meaningful relationship with environmental consciousness. The research was carried out using survey method, which is one of the quantitative research methods, with 806 individuals aged 18-40 years, attended by 403 individuals from Batıkent Neighborhood and 403 individuals from Bağlar Neighborhood. In the research, a statistical relationship between socioeconomic independent variables and environmental consciousness was tried to be established in Batıkent and Bağlar Neighborhood. In the Batıkent neighborhood with environmental consciousness; There was a statistically significant relationship between gender, age, monthly income-free variables. In the Bağlar neighborhood with environmental consciousness; There was a statistically significant relationship between gender, monthly income and taking environmental courses. However, due to the lack of integrity among the hypotheses, the hypothesis that "those with high socioeconomic status are also highly environmentally conscious" was rejected because they were not supported by sub-hypotheses.

Keywords: Environment consciousness, Eskişehir, packing waste, recycling

1. GİRİŞ

İnsanlar ve diğer canlıların yaşamları boyunca etkileşim içinde bulunduğu, yaşamlarını devam ettirdiği; fiziksel, sosyal, ekonomik, kültürel işleyişin sürdürüldüğü ortama çevre denir (Karasu, 2013: 1). Bu sistemin ana unsurları; hava, su ve topraktır. Bu unsurlar canlıların hayata tutunmasını, yaşamasını ve

*asilarabaci7@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7244-5303

**a.kadirdeveli@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-7800-0225

varlığını sürdürmesini sağlar. Tarihi çağlardan günümüze kadar, insanoğlu yaşamını ikame edebilmesi için temel ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir. Bunlar; beslenme, varlığını sürdürme ve sosyal ihtiyaçlardan oluşmaktadır. İnsanoğlu bu ihtiyaçları giderebilmek için çeşitli çözüm yolları bulmuş, yeni icatlar ortaya çıkarmıştır. Örnek verecek olursak; ilkçağlarda insanlar beslenmek için av malzemeleri yapması ya da yaşayacağı yeri dış etkenlerden korumak için yaşadığı bölgenin etrafını ağaç yapraklarıyla kapatması, daha sonrada daha güvenli olması için mağaraya yerleşmesi bunlardan birkaçıdır. Çeşitli savaşlar, göçler ve doğal afetler insanları yaşadığı yerden koparmış, farklı mekanlara göç etmesine neden olmuştur. Gelişen teknoloji, sanayi devrimi, kapitalizm etkisiyle, insan hayatında ortaya çıkan çeşitli dönüşümler, yerleşim alanlarının kırsal alanlardan kentsel alanlara taşınmasına neden olmuştur. Böylelikle kent kavramı ön plana çıkmış ve insan hayatının merkezini oluşturmuştur (Satır, 2015: 55). Orta Çağ'dan Yeni Çağ' a kadar geçen süreçte, Avrupa'da belediye kavramı yaygın değildi. İlk adımlar Fransız İhtilali ve sanayi devrimiyle başlamıştır. Bu ülkelerin başında; Amerika, Almanya, İngiltere, Fransa ve Japonya gelmektedir (Uyar, 2004: 31). İnsanların daha fazla tüketmeye başlaması, ülkelerin tek bir koldan buna çözüm getirememesi, hizmet sektörünün yetersiz kalması, çarpık kente ve çevre kirliliği gibi sorunları ortaya çıkartmıştır. Çevre kirliliği ise katı atık problemini ortaya çıkartmıştır. Katı atıkların toplanması, bertaraf edilmesi, geri dönüştürülmesi bir sorun teşkil etmiştir. Çözüm yolu bulmak için insanlar yerel yönetim birimleri oluşturmuşlardır. Bu oluşum sayesinde; sosyal, kültürel, ekonomik sorunlar devletlerin alt kurumları olan yerel yönetimler sayesinde çözülecektir.

Türkiye'de yerel yönetimler kapsamında katı atık sorunu önem teşkil etmektedir. Atıkların nasıl toplanacağı, geri dönüştürüleceği ya da bertaraf edileceği önemli bir sorundur. Türkiye'de Yıllık altmış beş milyon ton çöp oluşmakta ve bu çöplerin yaklaşık %15-20'si geri kazanılmaktadır. Bu atıklar; vadiler, göller ve bataklıklarda depolanmakta ya da denize aktarılmaktadır. Bu durum ekolojiye önemli derecede zarar vermekle birlikte, doğal kaynakların etkin kullanımını azaltmaktadır. Katı atık sorununun minimum düzeye indirilmesi ve kaynakların daha ölçülü bir şekilde kullanılması amacıyla, katı atık yönetiminin ehemmiyeti gün geçtikçe artmaktadır (Akdoğan ve Güleç, 2007 :41). Bu tip sorunlara çözüm bulabilmek için belediyelerin çeşitli çalışmaları mevcuttur. Konya İli Selçuklu Belediyesinde sürdürülen, Selçuklu Belediyesi Kaynağından Ayırma Projesi ya da Antalya'nın Muratpaşa İlçesinde sürdürülen, Komşu Kart uygulaması bunlara örnek verilebilir.

Çalışmanın amacı, Eskişehir il sınırları içerisinde bulunan Batıkent ve Bağlar Mahallesiinde yaşayan halkın çevresel bilinç konusundaki hassasiyetini ölçmek, bu iki bölgearasında; cinsiyet, yaş, gelir düzeyi, eğitim durumu, ambalaj atıklarının geri dönüşümü ve çevre konusunda bilgi durumlarına göre; ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda bir işleve sahip olup olmadığını belirlemektir. Araştırmanın evreni, Eskişehir İlinde bulunan Bağlar ve Batıkent Mahallesi olmakla birlikte, örnekleme ise bu iki mahalle sınırları içinde bulunan 18-40 yaş arası bireylerdir. Araştırma evreninin Bağlar ve Batıkent Mahallesiinde sınırlı tutulmasının nedeni, örnekleme ulaşmanın diğer bölgelere göre daha kolay olması ve bu iki bölgenin sosyoekonomik açıdan birbirinden farklı olmasıdır. Çevre bilincini ölçmeye yönelik çalışmalar sınırlı sayıda olması gerek Türkiye Ulusal Tez Merkezi gerekse akademik makalelerden yararlanılarak bir çerçeve çizilmiştir. Çalışmada; alan araştırmasının yapılanma süreci, araştırma bulguları ve analiz kısmı

yer almaktadır. Alan araştırmasının amacı çevre bilinci konusunda, sosyoekonomik düzeyin etkili olup olmadığını öğrenmektir. Araştırma tekniği olarak nicel araştırma yöntemlerinden tarama (survey) araştırması kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak ise anket uygulanmıştır. Uygulama araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Ankette demografik sorular, yapılandırılmış sorular ve son bölümde çevre bilincini ölçmek amacıyla 3'lü likert ölçeğine göre hazırlanmış önermeler bulunmaktadır. Önermeler puanlanarak çevre bilinci kategorisi oluşturulmuştur. Bireylerin bu bölümden aldıkları puanlara göre kategorize edilmiş ve bu kategorilerden yola çıkarak demografik sorular ve ambalaj atıklarına ilişkin sorular analiz edilmiştir.

2. METERYAL ve YÖNTEM

2.1. Çalışmanın Konusu ve Amacı

Çalışmanın konusu “Eskişehir İlinde Ambalaj Atıklarının Geri Dönüşümünün İncelenmesi ve Sosyoekonomik Düzeyin Çevresel Hassasiyete Etkisi: Bağlar Mahallesi ve Batıkent Mahallesi Örnekleri” olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmanın amacı Eskişehir il sınırları içerisinde bulunan Batıkent ve Bağlar Mahallesi'nde yaşayan halkın çevre bilinci konusundaki hassasiyetini ölçmek, bu iki mahalleyi çevre bilinci konusunda karşılaştırmak, iki bölge arasında; cinsiyet, yaş, gelir düzeyi, eğitim durumu, çevre konusunda ders alma ve ambalaj atıkları konusunda bilgi edinme kaynağı bağımsız değişkenlerinin, çevre bilinciyle aralarında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmektir. Bu çıkarımdan hareketle çalışmanın problemi “sosyoekonomik durumu yüksek olanların çevre bilinç düzeyi de yüksek midir” şeklinde belirlenmiştir.

Araştırmanın problemi aşağıdaki sorular kanarıyla ölçülmeye çalışılmıştır:

- Çevre bilinci ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Çevre bilinci ile yaş arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Çevre bilinci ile eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Çevre bilinci ile gelir düzeyi arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Çevre bilinci ile çevre konusunda ders alma arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Çevre bilinci ile ambalaj atıklarının geri dönüşümü konusunda anlamlı bir ilişki varmıdır?

2.2. Araştırmanın Hazırlık Süreci

Çalışmada çevre bilinci, ambalaj atıkları ve geri dönüşüm konularında literatür taraması yapıldıktan sonra; kitap, makale, ulusal ve uluslararası düzeyde sunulan raporlardan, TÜİK, ÇŞB, Tepebaşı Belediyesi web sitesi, Bağlar ve Batıkent Kaymakamlık web siteleri, EEA, EUR-LEX, BRİTANNİCA gibi kaynaklardan yararlanılarak kuramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu noktada Türkiye de çevre bilinci ölçmek için yapılan çalışmalar az sayıdadır. Çevre bilincine ilişkin yapılan çalışmalarda genellikle, özel bir gurubun ya da bir bölgenin çevre bilinç düzeyini ölçmeye yönelik oluşturulmuştur. Bu da bize bu

gruplar ve bölgeler hakkında çevre bilinci konusunda bilgi edinmemizi ve yorum yapmamızı sağlamıştır. Bu yüzden katı atıklar ve atık yönetimi kısmı oluşturulurken uluslararası raporlarda bulunan veriler dahilinde durum analizi yapılmıştır. Kuramsal çerçeve tamamlandıktan sonra bu alanda hazırlanan akademik çalışmalardan ve anket çalışması konusunda alanında uzman kişilerden düşünceleri alınarak anket formu oluşturulmuştur. Daha sonra Tepebaşı ilçe nüfus müdürlüğü web sitesinden nüfusa ilişkin bilgiler alınmıştır. Aynı zamanda bu zaman içerisinde çalışmanın gerçekleşmesi için gerekli olan izinler alınmıştır.

Anket formu pilot uygulaması 2021 yılında haziran ayının 3. Haftasında Bağlar ve Batıkent Mahallesi'nde yaşayan 18-40 yaş aralığı kişiler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Her iki bölgede de %5'lik nüfusa yani en az 21 kişi olmak üzere her iki bölgede 30 kişi üzerinde uygulanan anket çalışması yapılmıştır. Bazı sorular hatalı bulunduğu için tekrar gözden geçirilmiş ve hazırlanmıştır. Pilot çalışması sonucunda anket sorularının %53 güvenilirliğinin olduğu tespit edilmiştir. Bu bölgede yaşayan bireylerden alınan öneriler neticesinde bazı sorular daha anlaşılır şekilde düzenlenmiştir.

Gerekli düzenlemeler bittikten sonra araştırma, 17 Haziran 2021-10 Ekim 2021 tarihleri arasında tamamlanmıştır. Anketler Google form uygulaması ile hazırlanmış olup, anket QR Kod sistemi kullanılarak, fiziksel kâğıda aktarılmış, bunun sebebi bireylerin dijital etkileşim araçlarıyla QR Kodu okuttuklarında hem kolay şekilde ankete ulaşabilmeleri, hem de maliyetin fazla olmamasından ötürü bu yöntem tercih edilmiştir. Aynı zamanda bu bölgede yaşayan bireylere e-mail, sosyal medya vb. kanallarla da uygulanmıştır.

2.3. Araştırmanın Modeli

Araştırmada ilk olarak geçerliliği oluşturmak amacıyla çevre bilinci, ambalaj atıkları ve geri dönüşüm konuları üzerinde literatür taraması yapılarak kuramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Kuramsal çerçeveye sınırlı olarak 1. Bölümde alan çalışması yapılmıştır. Bu çalışmanın yapılmasının nedeni bireylerin hem bilgi düzeylerini ölçmek hem de düşüncelerine ilişkin konularda araştırma yapmaktır.

Eskişehir' in Batıkent ve Bağlar Mahallelerinde yaşayan ve o bölgede 18-40 yaş grubu sınıfında bulunan bireylerin genel anlamda çevre bilincine yükledikleri anlamı, özelinde ise çevre bilincinin ambalaj atıklarının geri dönüşümü konusunda etkin bir araç olarak algılayıp algılanmadıklarını tespit etmeyi amaçlanmıştır. Çalışmada nicel veri toplama yöntemlerinden anket çalışması uygulanmıştır. Anket ise bilgi alınacak kişilerin direkt şekilde cevaplandıracakları soru listesinin hazırlanması ve bunun sonucunda gözleminin yapılması şeklinde tanımlanmaktadır (Seyidoğlu, 2009: 39). Araştırmada elde edilen verilerin istatistiksel analizi için 20.0 (Statistical Packages for Social Sciences) paket programı kullanılmıştır.

2.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Eskişehir İlinde bulunan Bağlar (21 423 birey) ve Batıkent (30 281 birey) Mahallesi olmakla birlikte, örneklemi ise bu iki mahalle sınırları içinde bulunan, her iki mahalleden de rassal olarak seçilen 18-40 yaş arası bireylerdir. Örneklem sayısı, genel kabul gören örnekleme kuralları ve Sosyal Bilimlerde sıklıkla kullanılan SurveyMonkey hata payı hesaplama aracı kullanılarak, %95 güven

aralığında olup, ilgilenilen olayın gerçekleşme ve gerçekleşmeme olasılığı bilinmediğinden örnekleme hata payı %5 olarak belirlenmiştir. Bağlar Mahallesi'nin nüfusu 21 423 olmakla birlikte SurveyMonkey'e göre bölgeden en az 378 birey, Batıkent mahallesi'nin nüfusu 30 281 olmakla birlikte SurveyMonkey'e göre en az 380 örneklem sayısına ulaşılmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini arttırmak hem de genel kabul gören örneklem kurallarına bakıldıktan sonra, her iki bölgeden en az 384 kişiye yapıma kararı alınmış ve 403 kişiye uygulanmıştır. SPSS girişleri sırasında Bağlar Mahallesi'nde 5, Batıkent Mahallesi'nde ise 9 anket eksik doldurulması nedeniyle çıkarılmıştır. Analiz 806 anket üzerinden gerçekleştirilmiştir.

2.5.Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmış olup, toplamda 26 soruyu kapsamaktadır. 1. Sorudan 7. Soruya kadar demografik sorular; 7. sorudan 13. soruya kadar, kapalı uçlu sorular bulunmaktadır. Bu sorular bireylerin çevre ve katı atıklar hakkında farkındalığını ölçmek için oluşturulmuştur. Deneklerin evet-hayır sorularını cevaplamaları istenmiştir. Bu sorulardan 3'ü katı atıkları konusunda bilince dayalı sorular, 2'si ise çevre bilinci ile ilgili sorular 1 soru ise ambalaj atıkları hakkında olmak üzere toplam 6 soru bulunmaktadır. 13. Sorudan 17. Soruya kadar ise bireylerin ambalaj atıkları konusunda bilgisini ölçmek amacıyla 5 adet kapalı uçlu soru sorulmuştur. Soru seçenekleri evet, hayır, bilmiyorum ifadeleri şeklinde düzenlenmiştir. 18. soruda ise 3'lü likert ölçeğine göre hazırlanmış, çevre, çevre sorunları ve ambalaj atıkları konusunda bireylerin düşüncelerini ölçmeye yönelik 9 önerme bulunmaktadır. Önermelere verilecek cevaplar için katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum seçenekleri oluşturulmuştur.

Araştırma için toplanan verilerin istatistiksel analizi için 20.0 (Statistical Packages for Social Sciences) paket programı kullanılmıştır. Anketin son bölümünde bulunan 3'lü likert ölçeğe göre çevre, çevre bilinci ve ambalaj atıkları hakkında bireylerin algısını ölçmek için 9 önerme puanlanmış, bireyler topladıkları puanlara göre gruplara ayrılmışlardır. Önermeler şu şekilde puanlanmıştır:

Katılmıyorum (1)

Kararsızım (2)

Katılıyorum (3)

Olumsuz önermeler ise puanlama tersine çevrilerek uygulanmıştır. Şu şekilde hazırlanmıştır:

Katılıyorum (1)

Kararsızım (2)

Katılmıyorum (3)

9-11 puan arası alanlar düşük, 12-18 puan arası alanlar orta ve 19-27 puan arası alanları yüksek şeklinde gruplandırılmıştır.

Ardından çevre bilinci algı kategorisi ile demografik, çevre, ambalaj atıkları soruları arasında çapraz tablolar oluşturulmuştur. Aralarında istatistiksel olarak bir ilişkinin olup olmadığı kanısına varmak için normallik testi uygulanmıştır. Araştırmada hipotezler şu şekilde oluşturulmuştur.

Araştırmada hipotezler aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur.

H_0 : X değişken grubu y değişken gruplarına göre farklılık göstermez.

H_1 : X değişken grubu y değişkenin gruplarına göre farklılık gösterir.

Araştırmada öngörülen istatistiki hata payı (α) %5 olarak alınmıştır. Normallik testi sonucunda elde edilen olasılık değeri (p-değeri) ile H_0 hipotezi ile analiz edilmiştir. Bulunan p değeri, hata payı (α)=0.05'den küçük olması durumunda H_0 Hipotezi reddedilerek değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu sonuca göre H_1 hipotezi geçerli sayılmıştır. Hesaplanan p-değeri (α)=0.05'den büyük olduğu varsayımdaise değişkenler arasında sayısal bir ilişkinin varlığı kabul edilerek H_0 hipotezi doğrulanmıştır.

Çalışmanın verileri, normallik testine uygun olmadıkları görülmüş ve non-parametrik testler kullanılmıştır. Non-Parametrik yöntemler genel olarak parametrik testlerin aksine, belirli bir dağılım veya varyansa bağlı olmayan, veriler yerine sıralama puanlarını kullanarak analiz yapan yöntemlerdir (Karagöz,2010:18-19).

Çalışmada. Cinsiyet ve yaş değişkenleri iki düzeye sahip olduklarından Mann-Whitney U testi yapılmıştır. Aylık gelir, eğitim durumu ve çevre konusunda ders alma ve ambalaj atıkları konusunda bilgi edinme değişkenleri ikiden fazla düzeye sahip olduklarından dolayı Kruskal Wallis testi uygulanmıştır. Mann-Whitney U testi iki değişken arasında medyanların karşılaştırılması şeklinde oluşturulur. Sürekli değişkenleri iki grup için sıralı hale dönüştürmek için kullanılır. Böylece iki grup arasında sıralamanın farklı olup olmadığını ölçmek için kullanılır. Kruskal Wallis testi ise ikiden fazla bağımsız değişkenin aynı ana kütlede alınmış olduğunu iddia eden, sıfır hipotezi testinde en çok kullanılan tek yönlü bir varyans analizidir (Karagöz,2010:23-26).

2.6. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın evreni Eskişehir'in Tepebaşı ilçesinde bulunan, Batıkent ve Bağlar Mahallelerinde yaşayan, 18-40 yaş aralığında olan bireyler ile sınırlıdır. Evren olarak Batıkent ve Bağlar Mahallesinin seçilmesinin bu bölgelerin sosyoekonomik yönden birbirlerinden farklılık göstermeleridir. Bağlar Mahallesi fiziki konum olarak Anadolu Üniversitesine yakın olmasından dolayı, genç nüfusun yoğunluğu bu bölgede yaşamaktadır. Özellikle 20-24 yaş grubunun Bağlar Mahallesinde payı bu bölgede yoğunluğu oluşturmaktadır. Batıkent Mahallesi fiziki konumu ile hem sosyal yaşam alanının biraz dışında kalması hem de genel olarak yerli halkın oturduğu bir bölgedir. Örneklem ise Batıkent Mahallesinden 403, Bağlar Mahallesinden 403, bireyin olduğu 18-40 yaş grubundaki 806 bireyle sınırlıdır. Örneklem olarak bu bölgelerde yaşayan 18-40 yaş grubu bireylerin seçilmesinin nedeni; Hem örnekleme ulaşmanın daha kolay olması, hem de anketin dijital kanalla yapılmasından dolayı, bu yaş grubunun geri dönüşünün daha elverişli olmasından kaynaklanmaktadır.

Araştırmanın konusu Eskişehir Batıkent ve Bağlar Mahallesinde yaşayan 18-40 yaş arasındaki kişilerin genel olarak çevre bilincine yükledikleri anlamı; özel olarak ise ambalaj atıkları ve bu atıkların geri dönüşümünde çevre bilincini etkin bir araç olarak algılayıp algılamadıklarını tespit etmekle sınırlıdır. Araştırmada veri toplama tekniği anket ile sınırlandırılmıştır. Bunun sebebi araştırmanın daha kolay

yürütülmesi için zaman ve maliyetten tasarruf etmek hem de istatistiksel analizin daha kolay gerçekleşmesidir.

2.7.Kavramsal Çerçeve

Çevre: Canlıların içinde yaşamını sürdürdüğü, farklı şekillerde birbirleriyle etkileşim kurdukları doğal ortama denir (Diken ve Çıbık, 2009: 14).

Çevre bilinci: Bireylerin ve toplumların, bütün çevre problemleri hakkında bilinç ve duyarlılık elde etmesini sağlamak (Evren, 2008: 9).

“Çevre bilinci düşük” kategorisinde yer alanlar: Çevre konusunda sınırlı derecede bilgi ve birikime sahip olduğu, bu konuda eğitim algısının düşük olduğu grubu temsil eder.

“Çevre bilinci orta” kategorisinde yer alanlar: Çevre konusunda bilgisi olmakla birlikte, bu konu hakkında net bir düşüncesi olmayan, grubu temsil etmektedir.

“Çevre bilinci yüksek” kategorisinde yer alanlar: Çevre konusunda eğitime son derece önem veren, hem bireysel hem toplumsal açıdan bu konuda herkesin bilgi sahibi olmaya çalıştığı, aynı zamanda akademik eğitim seviyeleri yüksek olan grubu temsil etmektedir.

Sosyoekonomi: Toplumsal değerler ve ekonomi arasındaki ilişkiyi inceleyen bilim dalıdır (“Sosyoekonomi,” t.y.).

Sosyoekonomik durum: Kişilerin hem toplumsal bilgi birikimini hem de ekonomik seviyeleri ifade eder (“Türk Dil Kurumu Sözlükleri,” t.y.).

Düşük gelir seviyesi: Bireyin geliri “0-2000 TL arasında” ise birey düşük gelir seviyesinde yer almaktadır.

Orta gelir seviyesi: Bireyin geliri “2001-4000 TL arasında” ise birey orta gelir seviyesinde yer almaktadır.

Yüksek gelir seviyesi: Bireyin geliri “4001 TL üzerinde” ise birey yüksek gelir seviyesinde yer almaktadır.

Sosyoekonomik durum ile çevre bilinci arasındaki ilişki: Sosyoekonomik durumu yüksek olanların çevre bilinci de yüksektir.

Çalışmada Batıkent ve Bağlar Mahallesinde 18-40 yaş arası kişilerin, sosyoekonomik durumu ile çevre bilinci arasındaki ilişki tespit edilmek istenmiştir. Çalışmanın hipotezi “Sosyoekonomik durumu yüksek olanların çevre bilinci düzeyi de yüksektir” şeklindedir. Bu hipotezin test edilmesi için alt hipotezler oluşturulmuştur.

Hipotezler

H_0 : Çevre bilinç düzeyi ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_1 : Çevre bilinç düzeyi ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₀: Çevre bilinç düzeyi ile yaş arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₁: Çevre bilinç düzeyi ile yaş arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₀: Çevre bilinç düzeyi ile aylık gelir arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₁: Çevre bilinç düzeyi ile aylık gelir arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₀: Çevre bilinç düzeyi ile eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₁: Çevre bilinç düzeyi ile eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₀: Çevre bilinç düzeyi ile çevre konusunda ders alma arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₁: Çevre bilinç düzeyi ile çevre konusunda ders alma arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₀: Çevre bilinç düzeyi ile ambalaj atıkları konusunda bilgi edinme kaynağı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₁: Çevre bilinç düzeyi ile ambalaj atıkları konusunda bilgi edinme kaynağı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

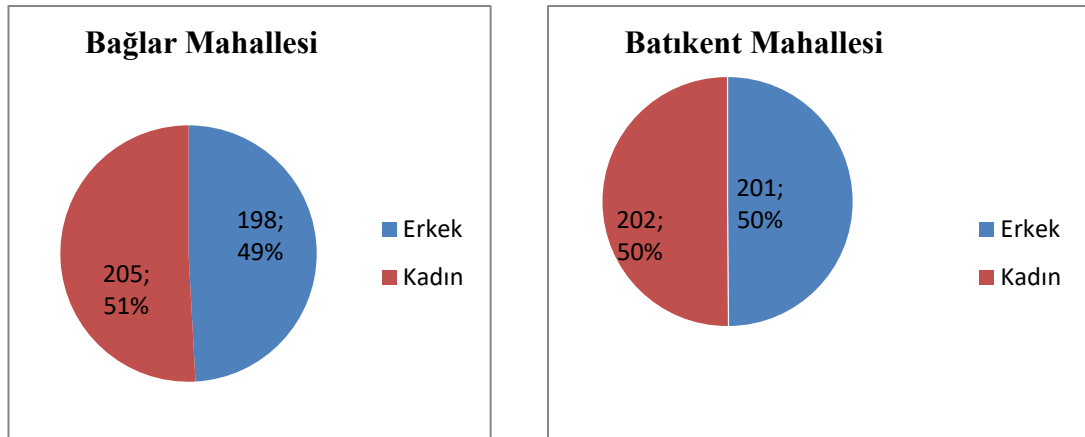
3. BULGULAR

Haziran-Ekim 2021 tarihleri arasında Eskişehir ili, Tepebaşı Mahallesi ve Batıkent Mahallesi'nde yaşayan 18-40 arası yaş gruplarına yapılan, her iki bölgeden de 403 kişinin katıldığı, sosyoekonomik düzeyin çevresel bilinç etkisinin araştırıldığı, anket ve sonuçları verilmiştir.

3.1. Batıkent ve Bağlar Mahallesi Anket Sonuçları

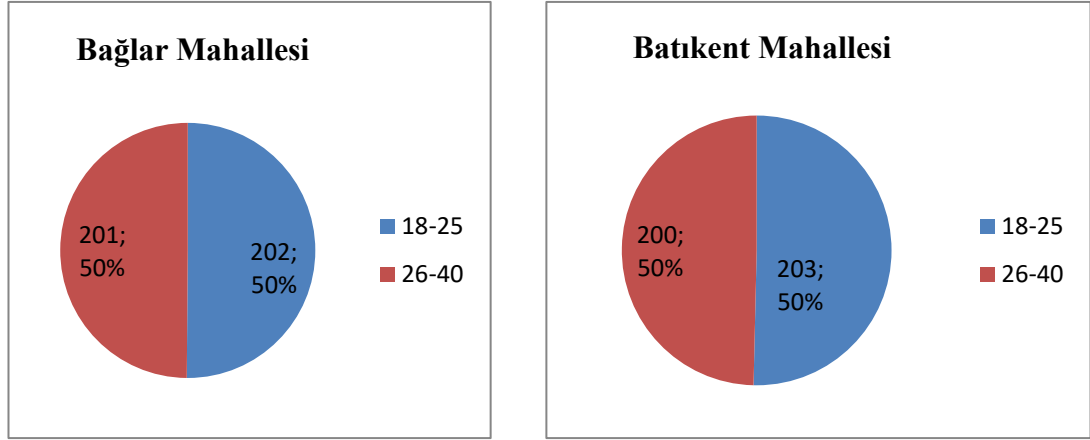
3.1.1. Demografik Bilgiler

Grafik 1: Cinsiyet durumu

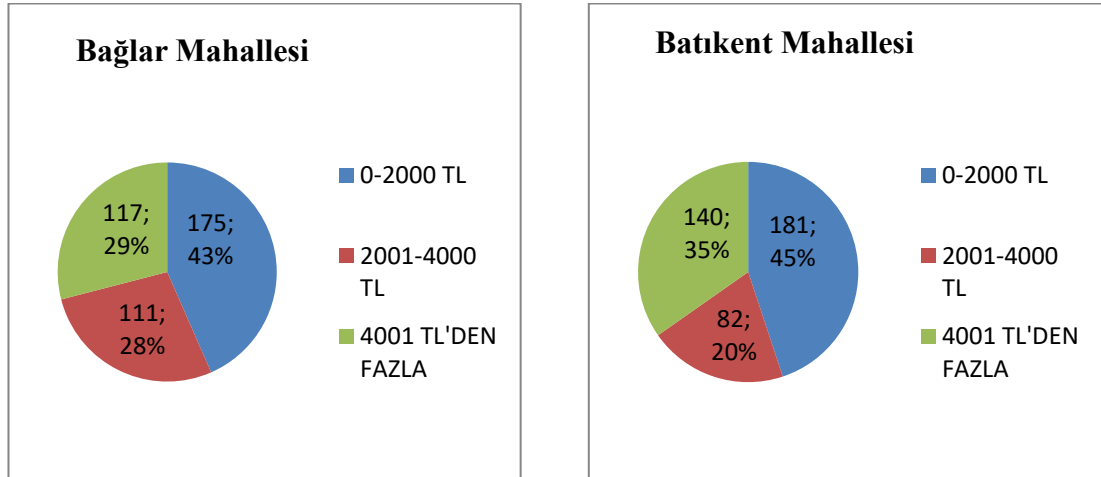
Alan araştırmasının gerçekleştirildiği bölgelerde, Bağlar Mahallesi'nde örnekleme giren 18-40 yaş arasındaki bireylerin %51'i kadın, %49'u erkeklerden oluşmaktadır. Batıkent Mahallesi'nde ise örnekleme giren 18-40 yaş arasındaki bireylerin %50'si kadın %50 si erkeklerden oluşmaktadır. Burada kadın ve erkek sayısının eşitlikmasının nedeni bu bölgelerde kadın ve erkek nüfusunun eşit ve eşite yakın düzeylerde olmasından kaynaklanabilir.

Grafik 2: Yaş Grupları

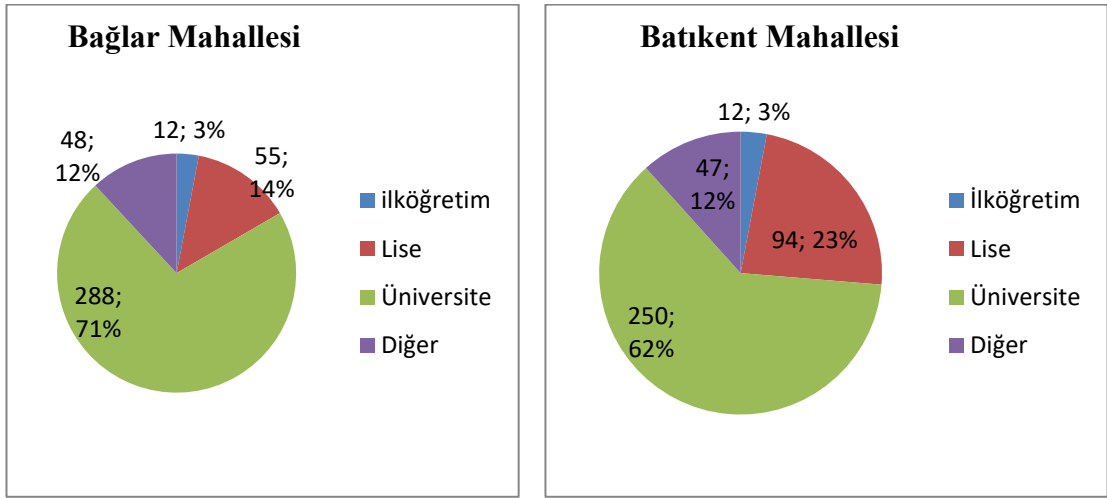
Yaş grupları arasındaki dağılım incelendiğinde, Bağlar Mahallesinde örnekleme giren bireylerin %50'si 18-25 yaş %50'si 26-40 yaş arası olmuştur. Batıkent Mahallesinde ise yine aynı şekilde ankete katılanların %50'si 18-25 %50'si 26-40 yaş grubunu oluşturmaktadır.

Grafik 3: Aylık Gelir Dağılımı

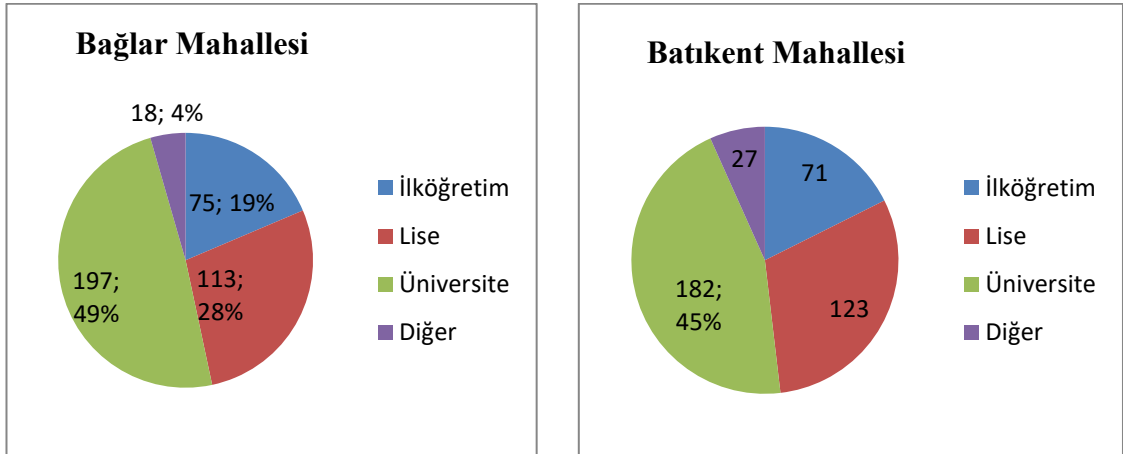
Çalışmada hem Bağlar mahallesinde hem Batıkent Mahallesinde aylık geliri 0-2000 TL arasında olanların daha fazla katılım gösterdiği görülmektedir.

Grafik 4: Eğitim Durumu

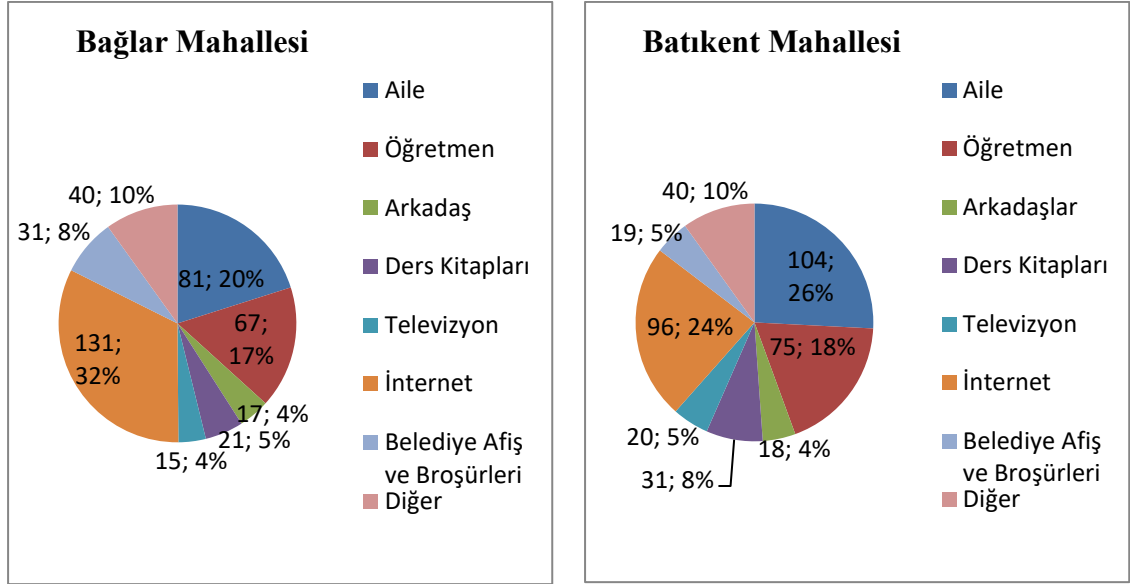

Her iki mahallede' de eğitim düzeyi üniversite mezunlarının katılımının yüksek olduğu görülmektedir.

Grafik 5: Çevre Konusunda Ders Alma

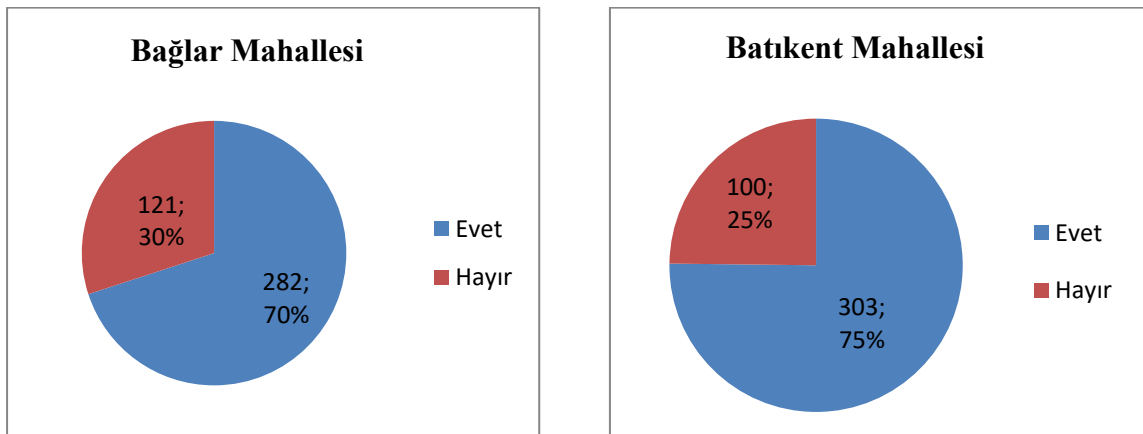

Her iki mahallede' de çevre konusunda ders alma durumunun üniversite ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Grafik 6: Ambalaj Atıkları Konusunda Bilgi Kaynağı

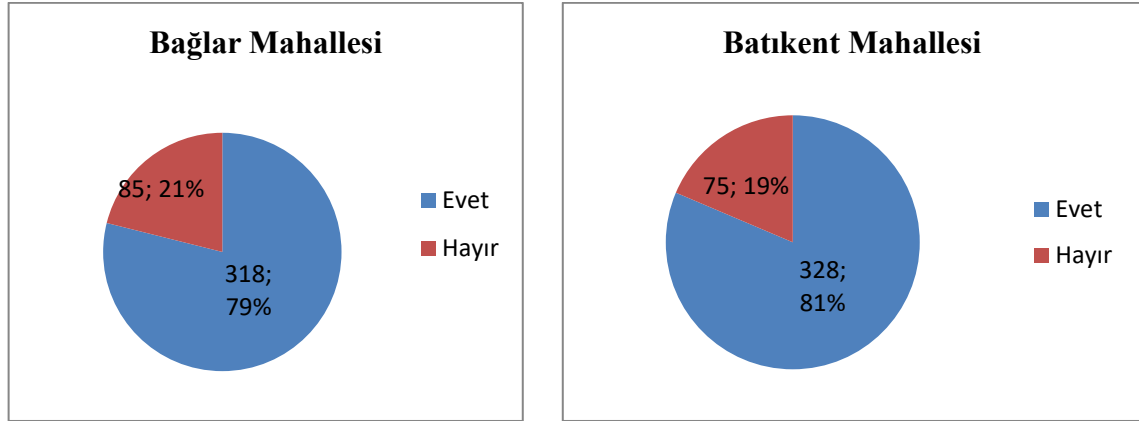
Ambalaj atıkları konusunda bilgi edinme verilerine baktığımız zaman, ambalaj atıkları konusunda bilgi edinme kaynağı Bağlar Mahallesinde %32'lik oranla internet ve %20'lik oranla ailede öğrenme çıkmakta olup, Batıkent Mahallesinde ise yine internet %24'lük oranla birinci sırada, ikinci sırada ise %26'lık öğrenme oranı ile ailede öğrenme gelmektedir. İki mahalle için; belediye afişleri, ders kitapları, televizyon gibi alanlarda daha az öğrenmenin olduğu görülmüştür.

3.1.2. Katı Atıklar ve Çevre Hakkındaki Sonuçlar

Grafik 7: Evlerden çıkan katı atıkların sadece geri dönüşüm yoluyla değerlendirildiğini biliyor musunuz?

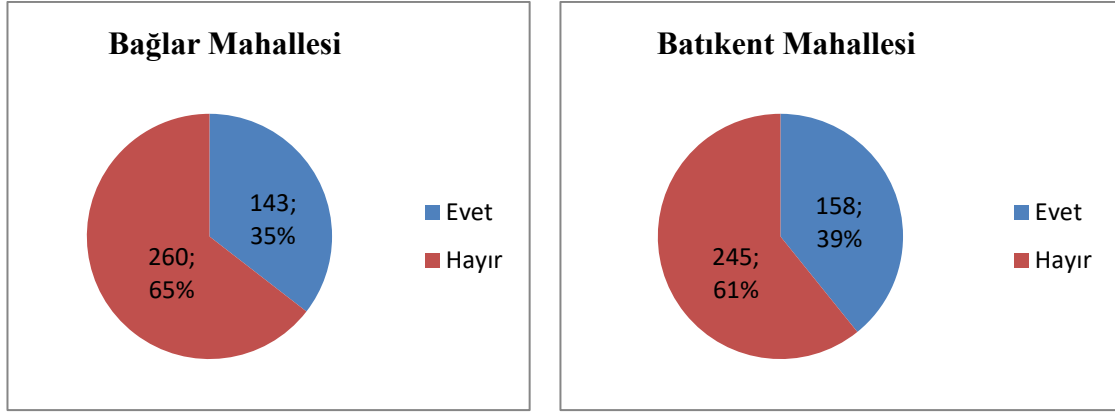
Bağlar Mahallesiinde “Evlerden çıkan katı atıkların sadece geri dönüşüm yoluyla değerlendirildiğini biliyorum” önermesi hakkında bilgisi olduğunu savunan, yani evet seçeneklerinin oranı %70’dir. Batıkent Mahallesiinde ise bu oran %75’dir. İki mahallede de evlerden çıkan katı atıkların geri dönüşüm yoluyla değerlendirildiği görüşü birbirine yakın ve ankete katılan birey sayısına bakacak olursak yüksek çıktığını söyleyebiliriz.

Grafik 8: Hangi Atıkların Ambalaj atığı olduğunu biliyor musunuz?

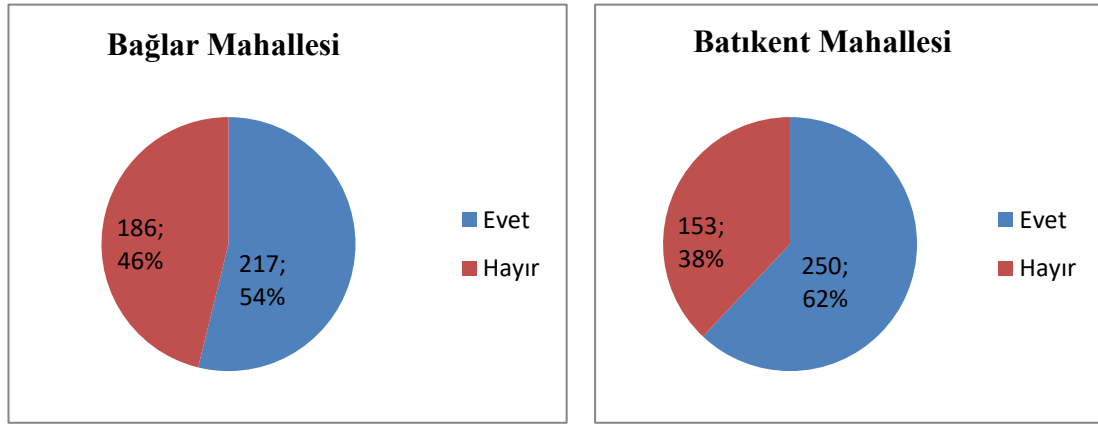
Katı atıklar ve çevre hakkında Bağlar ve Batıkent Mahallesiinde yaşayan 18-40 yaş arası bireylerin “Hangi Atıkların Ambalaj atığı olduğunu biliyor musunuz?” sorusuna, Bağlar Mahallesiinde evet diyenler %79, Batıkent Mahallesiinde ise %81’lik oranda bireyler evet demiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak bireylerin ambalaj atıkları hakkında bildiğüzeyinin her iki mahallede de yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

Grafik 9: Yaşadığınız Evde Günde Yaklaşık Olarak Kaç Kilogram Katı Atık Oluşturduğunu Biliyor Musunuz?

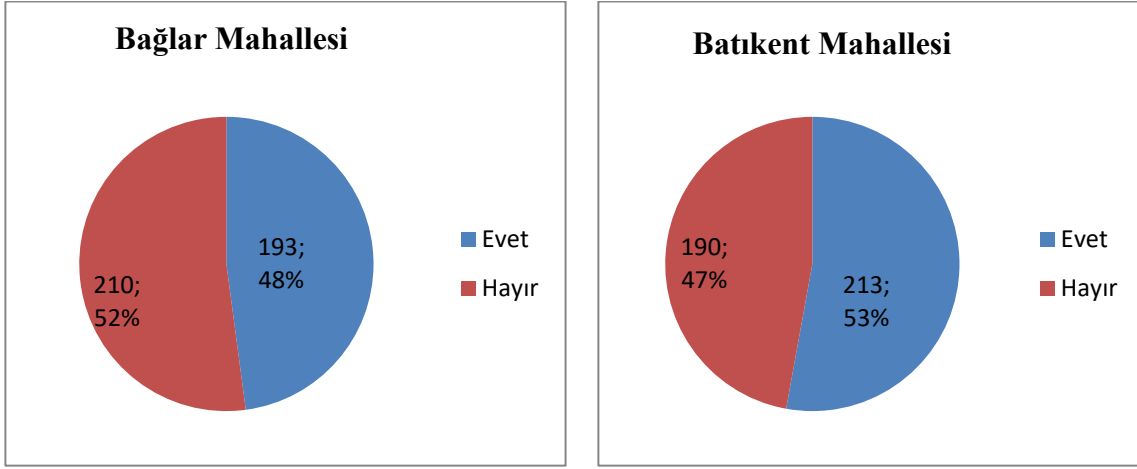

Katı atıklar ve çevre hakkında Bağlar ve Batıkent Mahallesinde 18-40 yaşarası bireylere “Yaşadığınız evde günde yaklaşık olarak kaç kilogram katı atık oluşturduğunu biliyor musunuz” sorusuna Bağlar Mahallesinde %35 oranında evet, %65 oranında hayır. Batıkent Mahallesinde ise %39 oranında evet %61 oranında hayır cevabı verilmesi, her iki bölge için bireylerin yaşadıkları konutlarda yaklaşık olarak günlük kaç kg katı atık oluşturduğunu bilmediğini göstermektedir.

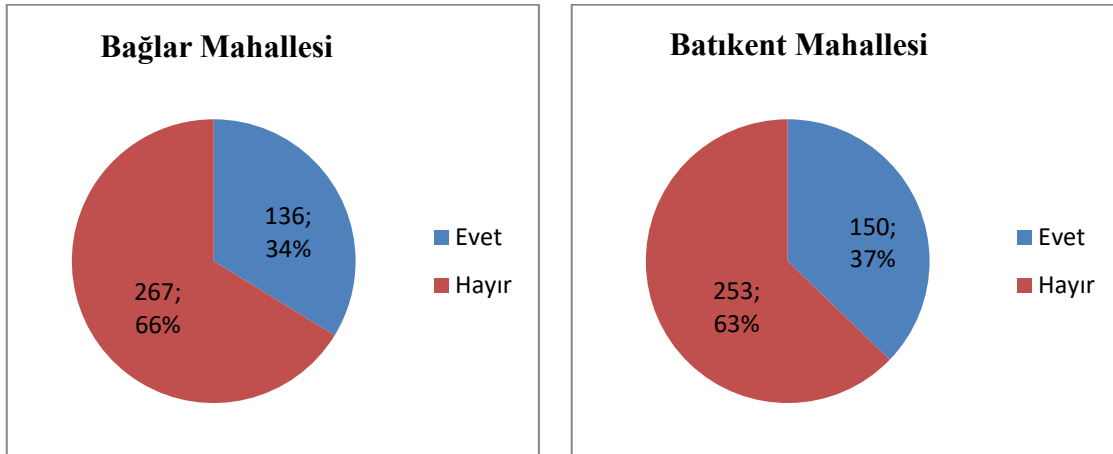
Grafik 10: Karbon Ayak İzi Hakkında Bilginiz Var mı?

Katı atıklar ve çevre hakkında Bağlar ve Batıkent Mahallesinde 18-40 yaşarası bireylere “Karbon ayak izi hakkında bilginiz var mı?” sorusuna Bağlar Mahallesinde evet seçeneği %54’lük oranı oluştururken. Batıkent Mahallesinde ise evet seçeneğini %62’lik kısmı oluşturmuştur. Bağlar Mahallesine baktığımız zaman karbon ayak izi hakkında bireylerin net bir cevabı olmamakla birlikte yüzdesel dağılımlar yarı yarıyadır Bağlar Mahallesinde bireylerin karbon ayak izi hakkında kesin bir bilgisi olduğunu söyleyemeyiz. Batıkent Mahallesinde ise çoğunluğun karbon ayak izi hakkında bilgisinin olduğu görüşü bulgulardan yola çıkarak söylenebilir.

Grafik 11: Evinizden Çıkan Katı Atık Miktarını Azaltmak İçin Herhangi Bir Çalışma Yapıyor Musunuz?

Katı atıklar konusundaki katılım hakkında, Bağlar ve Batıkent Mahallesinde 18-40 yaş arası bireylere “Evinizden çıkan katı atık miktarını azaltmak için herhangi bir çalışma yapıyor musunuz?” sorusuna Bağlar Mahallesinde %48 oranında evet seçeneği ve %52 oranında hayır seçeneği tercih edilmiştir. Bulgulardan yola çıkarak, Bağlar Mahallesinde çoğunluğun katı atıkları azaltmak için herhangi bir çalışma yapmadığını söyleyebiliriz. Batıkent Mahallesinde ise bu soruya evet %53, hayır %47 oranında cevaplar verilmiştir. Bulgulardan yola çıkarak Batıkent Mahallesinde çoğunluğun katı atık miktarını azaltmak için çalışma yaptığı söylenebilir.

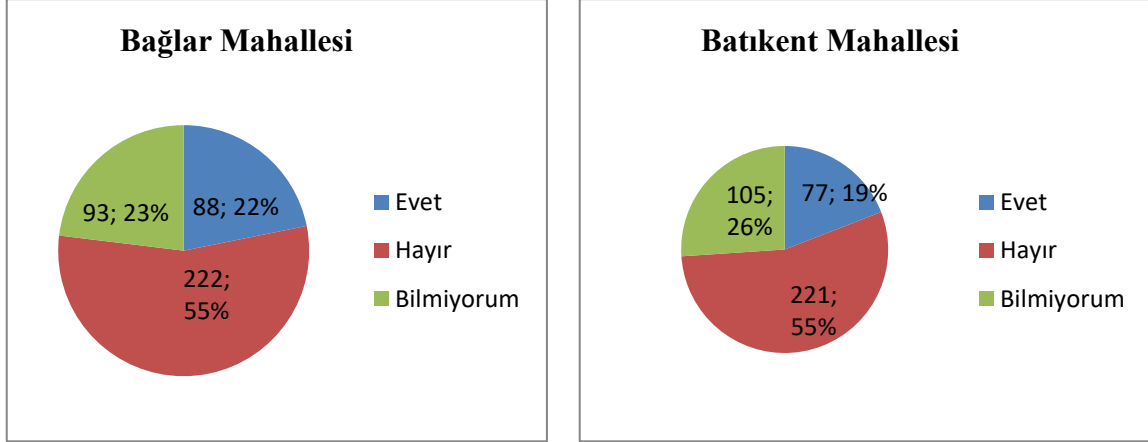
Grafik 12: Yaşadığımız Yerde Çevre İle İlgili Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşlarının Düzenlediği Etkinliklere Katılır Mısınız ?

Katı atıklar konusunda katılım hakkında, Bağlar ve Batıkent Mahallesinde 18-40 yaş arası bireylere “Yaşadığımız yerde çevre ile ilgili faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının düzenlediği etkinliklere katılır mısınız?” sorusuna Bağlar Mahallesinde, %66’lık oranla hayır seçeneği daha fazla tercih edilmiştir. Batıkent Mahallesinde %63’lük oranla hayır seçeneği daha fazla tercih edilmiştir. Buradan Bağlar Mahallesi ve Batıkent Mahallesinin çoğunluğu için, çevre ile ilgili faaliyet gösteren sivil toplum

kuruluşlarının ya da kurumsal yapıların düzenlediği etkinliklere katılım azdır diyebiliriz.

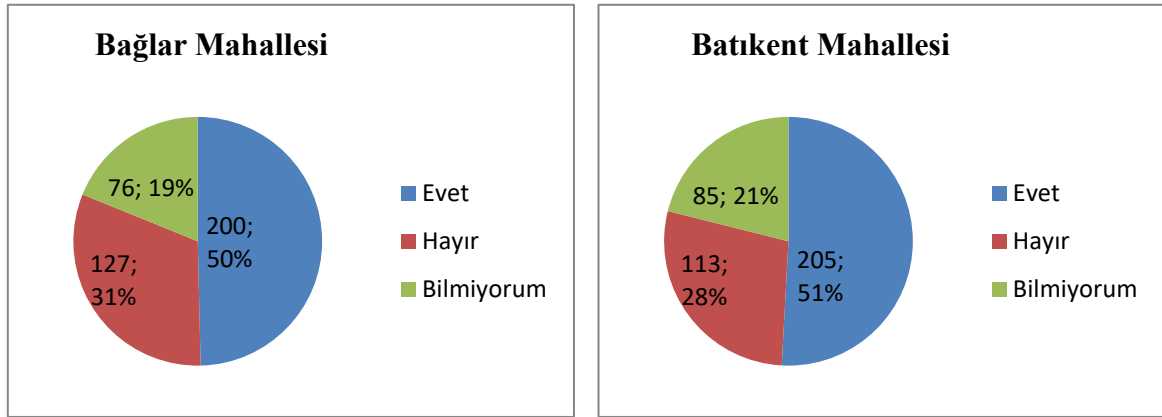
3.1.3. Ambalaj Atıkları Hakkındaki Sonuçlar

Grafik 13: Atık yağlar ambalaj atığı mıdır?

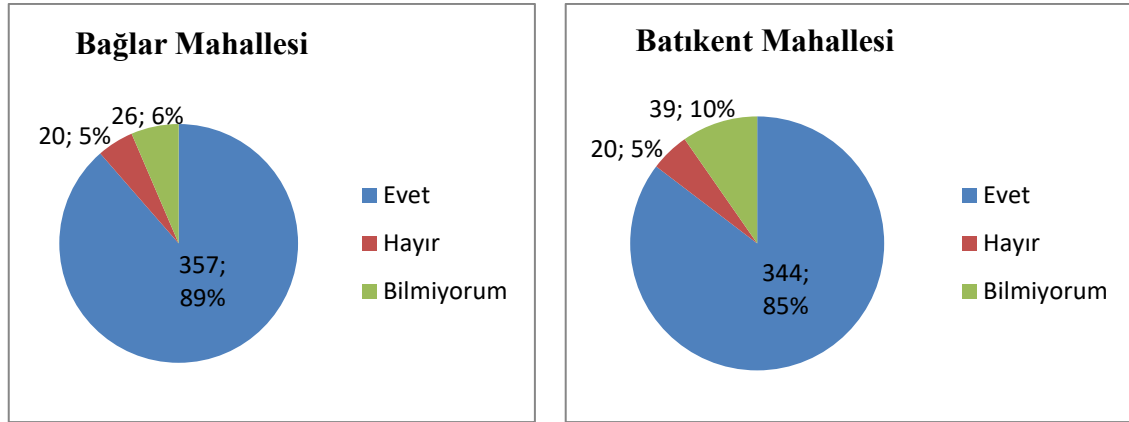

Ambalaj atıklarıyla ilgili Bağlar ve Batıkent Mahallesinde 18-40 yaş arası bireylere sorulan “Atık yağlar ambalaj atığı mıdır?” soruna Bağlar Mahallesinde %55’lik oranla hayır, Batıkent Mahallesinde ise %55 hayır, cevabı verilmiştir. İki mahalle içinde atık yağların ambalaj atığı olup olmadığı konusunda kesin bir kanaatinin olmadığı, her iki mahalleninde kararsız kaldığı söylenebilir.

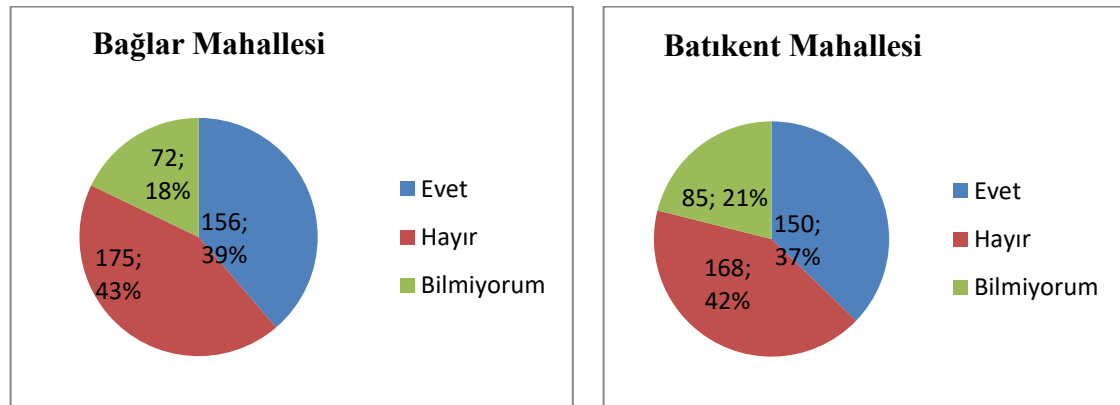
Grafik 14: Metal Atıklar Ambalaj Atığı Mıdır?

Ambalaj atıklarıyla ilgili, Bağlar ve Batıkent Mahallesinde 18-40 yaş arası bireylere sorulan “Metal atıklar ambalaj atığı mıdır?” sorusuna Bağlar Mahallesinde %50 oranında evet, Batıkent Mahallesinde ise %51 oranında evet, cevabı verilmiştir. İki mahalle içinde metal atıkların ambalaj atığı olup olmadığı konusundakesin bir kanaatinin olmadığı, her iki mahalledeki bireylerin kararsız kaldığı söylenebilir.

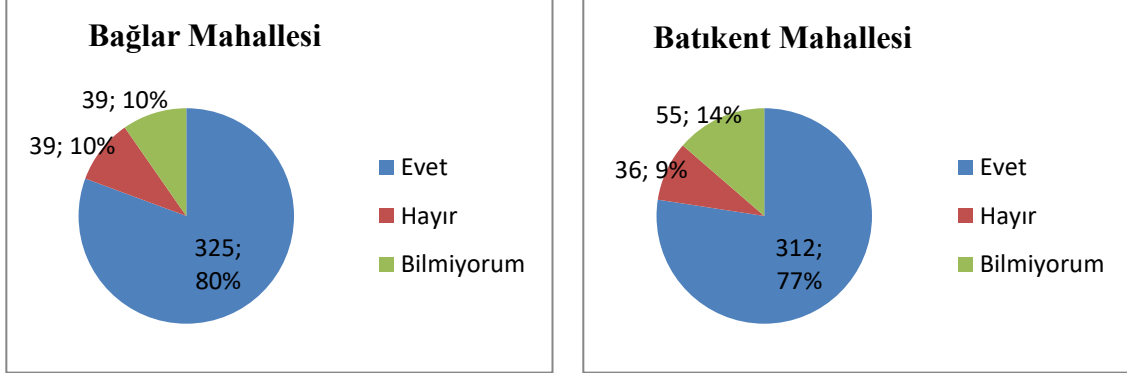
Grafik 15: Plastik Atıklar Ambalaj Atığı Mıdır?

Ambalaj atıklarıyla ilgili, Bağlar ve Batıkent Mahallesinde 18-40 yaş arası bireylere sorulan “Plastik atıklar ambalaj atığı mıdır?” sorusuna, Bağlar Mahallesinde %89 oranında evet, Batıkent Mahallesinde ise bu soruya %85 oranında evet, cevabı verilmiştir. Bu bulgulardan yola çıkarak Bağlar ve Batıkent Mahallesi, plastik atıkların ambalaj atığı olduğu konusunda bilgili olduğu söylenebilir.

Grafik 16: Atık Pil Ambalaj Atığı Mıdır?

Ambalaj atıklarıyla ilgili Bağlar ve Batıkent Mahallesinde 18-40 yaş arası bireylere sorulan “Atık pil ambalaj atığı mıdır?” sorusuna, Bağlar Mahallesinde %43 oranında hayır, %39 oranında evet cevabı verilmiştir. Batıkent Mahallesinde ise %42 oranında hayır, %37 oranında evet cevabı verilmiştir. Bulgulardan yola çıkarak, Bağlar ve Batıkent Mahallesi için atık pillerin ambalaj atığı olduğu konusunda bireylerin kesin bir cevap bulunmadığı, kararsız olduğu söylenebilir.

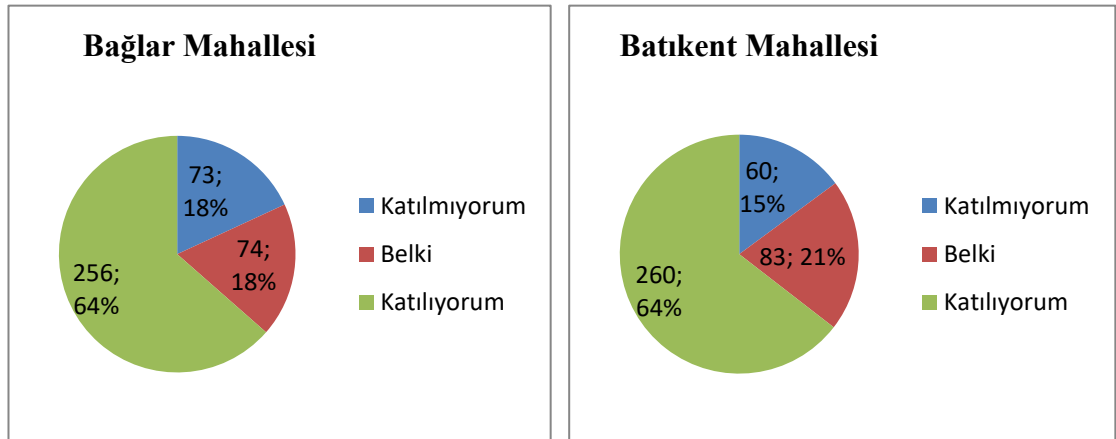
Grafik 17: Kağıt-Karton Ambalaj Atığı Mıdır?

Ambalaj atıklarıyla ilgili Bağlar ve Batıkent Mahallesinde 18-40 yaş arası bireylere sorulan “Kağıt-karton ambalaj atığı mıdır?” sorusuna, Bağlar Mahallesinde %80 oranında evet, Batıkent Mahallesinde ise %77 oranında evet cevabı verilmiştir. Bulgulardan yola çıkarak iki mahallede, kağıt-karton atığının ambalaj atığı olduğu konusunda çoğunluğun bilgisinin olduğu söylenebilir.

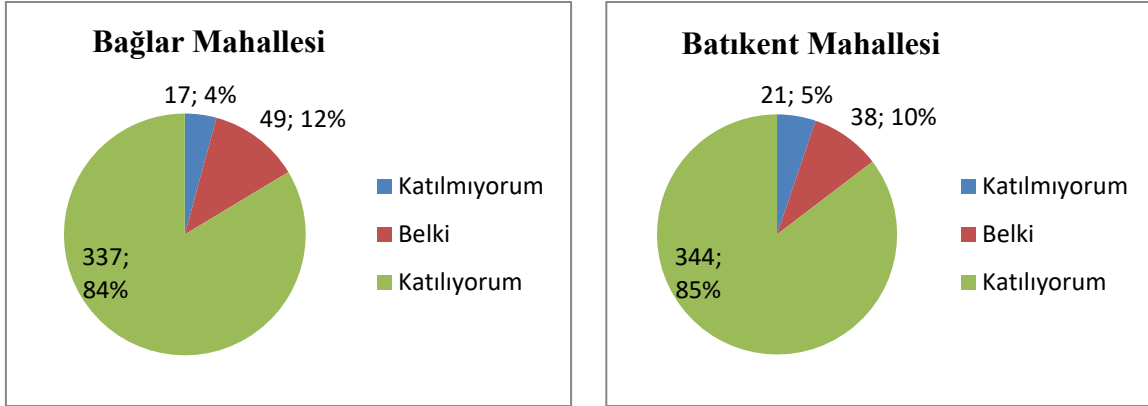
3.1.4. Çevre ve Doğa Hakkındaki Sonuçlar

Grafik 18: Kuruluşların Çevre Sorunlarından Daha Önemli Sosyoekonomik Problemleri Olabilir. Bu Nedenle Sosyoekonomik Problemlerin Çözümüne Öncelik Sağlanmalıdır*

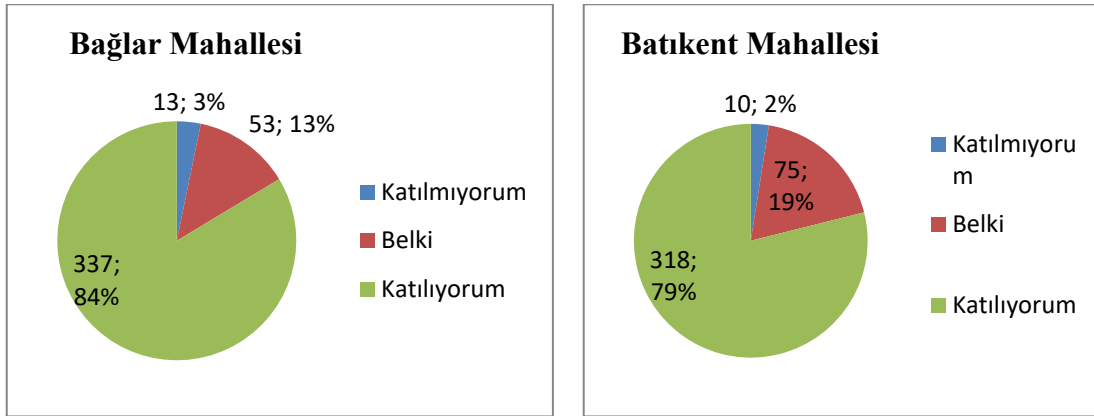
Bağlar Mahallesinde %64'lük oranla katılmıyorum seçeneği en fazla tercih edilen cevap olmuştur. Batıkent Mahallesinde ise %64'lük oranla katılmıyorum seçeneği yine en fazla tercih edilen şık olmuştur. Kuruluşların Sosyoekonomik problemler arasında; finansal kriz, mali kaynakların yetersizliği, mülkiyet yetersizliği, bütçe sorunu, idari yapılanma sorunu gibi problemleri olabilir. İki mahalle içinde sosyoekonomik problemler, çevre sorunlarından daha önemli olduğunu çıkarabiliriz.

Grafik 19: Doğal Kaynaklar Tüm İnsanların Ortak Malı Olduğundan, Kaynakları Kullanan ve Kirleten İşletmeler “Kirleten Öder” Düşüncesiyle Zararı Karşılmalıdır*

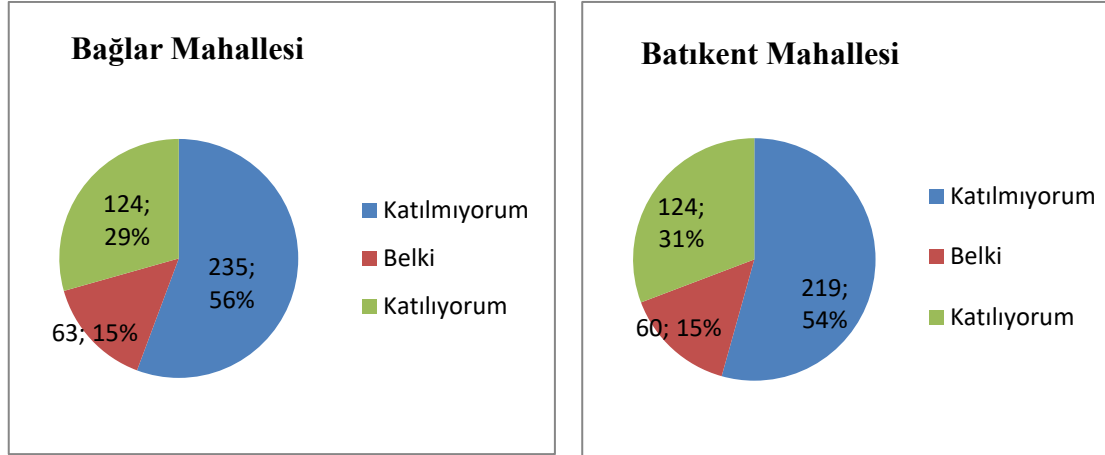
Bağlar ve Batıkent Mahallesinde yaşayan 18-40 yaş arası bireylere, çevre ve doğa hakkında “Doğal kaynaklar tüm insanların ortak malı olduğundan, kaynakları kullanan ve kirleten işletmeler “kirleten öder” düşüncesiyle zararı karşılmalıdır” önermesinde, her iki mahallede de katılıyorum seçeneği daha ağırlıklı tercih edilmiştir.

Grafik 20: Benzer İki Ürün Arasında Seçim Yapacak Olursam Daima İnsan ve Doğa İçin Daha Az Zararlı Olanı Tercih Edilmelidir*

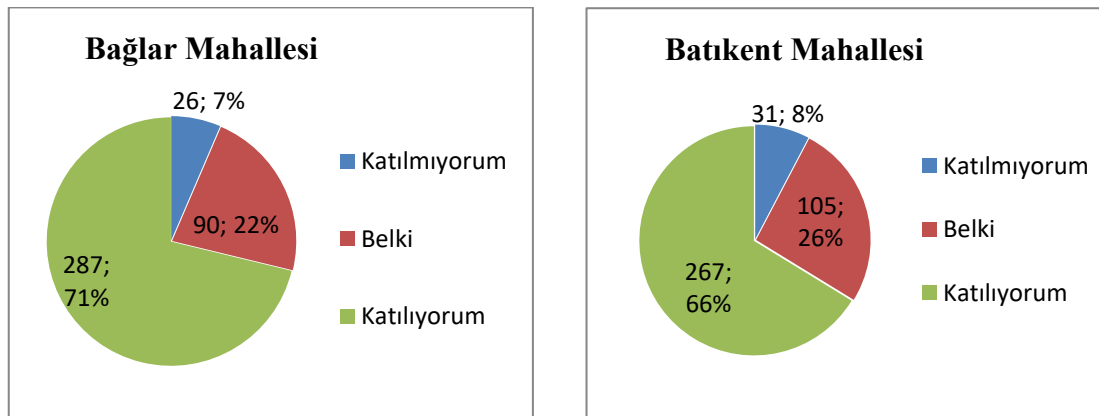
Her iki mahallenin cevapları incelendiğinde katılıyorum seçeneği Bağlar Mahallesinde %84, Batıkent Mahallesinde ise %79 oranında daha fazla tercih edilmiştir. İki bölge içinde çevre ve doğa hakkındaki görüşleri alınmış olup, bu bölgelerin çevre ve doğa hakkında duyarlı olduğunu verilerden yola çıkarak söyleyebiliriz. Bulgulara göre, Bağlar Mahallesi'nin daha duyarlı olmasının nedenleri arasında; nüfusunun demografik yapısı, sosyokültürel yaşam, bölgenin fiziki konumundan dolayı genç ve bilinçli nüfusun daha ağırlık olması, Bağlar Mahallesi'nin Batıkent'e göre daha fazla bireyin cevap vermesinin sebepleri arasındadır.

Grafik 21: Doğal Çevreden Ekonomik Bir Yarar Ya Da Kazanç Elde Edilmesi Gerekiyorsa, Öncelikle Kullanılması Birinci Planda Olup, Korunması İkinci Planda Olmalıdır*

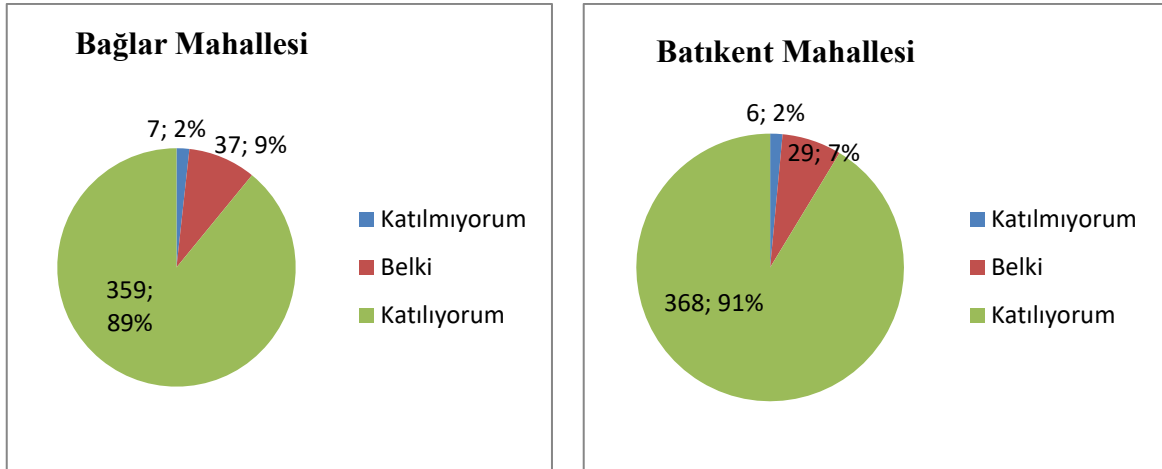
Bağlar Mahallesinde %56 oranında katılmıyorum seçeneği en çok tercih edilen seçenek olmuştur. Batıkent Mahallesinde ise %54'lük oranında katılmıyorum seçeneği en çok tercih edilen seçenek olmuştur. Batıkent Mahallesinde ise %31'lik oranında katılıyorum seçeneği olmuştur. Bu seçeneğin seçilmesinin nedeni; bireylerin öneriyi yanlış yorumlaması, anket soru formunu okumadan işaretlemesi ya da doğadan ekonomik bir kazanç elde edilmesini gerektiğini düşünenlerden oluşabilir şeklinde yorumlanabilir.

Grafik 22: Kâğıt İsrafı Olmaması İçin Bilgisayar Çıktısının Alınması Yerine Okunması Tercih Edilmelidir*

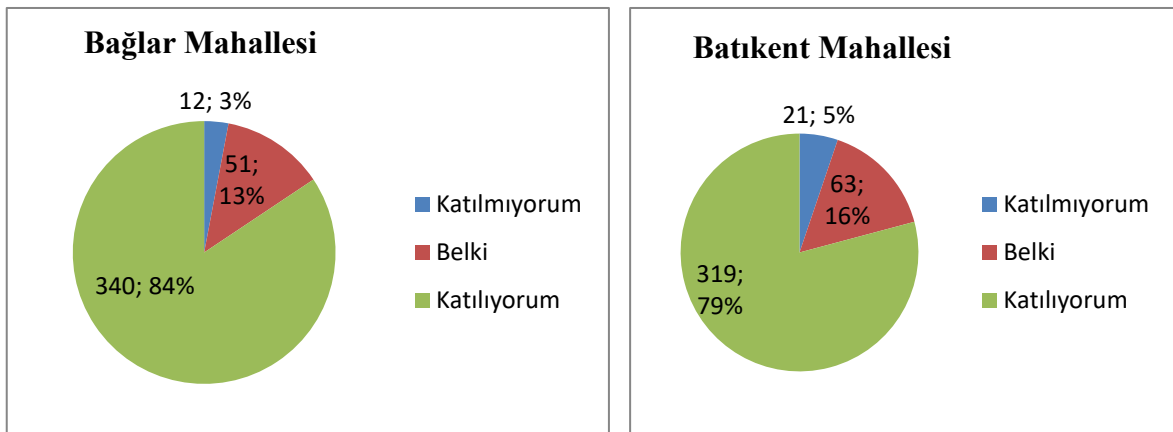
Bağlar Mahallesinde bu öneriye verilen en fazla cevap %71'lik oranla katılıyorum seçeneği olmuştur. Batıkent Mahallesinde ise en fazla tercih edilen seçenek %66'lık oranla katılıyorum seçeneği olmuştur. Ambalaj atıkları ve bireylerin tutumlarına ilişkin önerilerinin cevaplarının ölçülmek istendiği bulguda, Bağlar ve Batıkent Mahalleleri kâğıt israfı konusunda bireylerin duyarlılıkları yüksektir.

Grafik 23: Metal, Plastik, Kompozit, Cam, Kâğıt- Karton Ambalaj Atıklarının Kullanımına Dikkat Edilmeli ve Gerekliğinde Doğada Basit Bir Şekilde Çözülebilir Ürünler Tercih Edilmelidir*

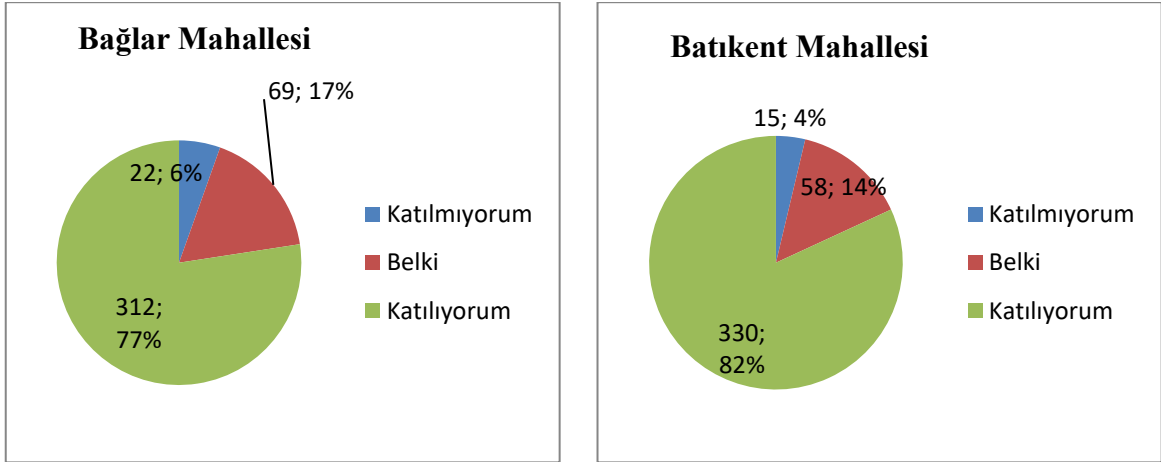
Bağlar Mahallesinde %89'luk oranla katılıyorum, Batıkent Mahallesinde ise %91'lik oranla katılıyorum seçeneği en fazla tercih edilen seçenek olmuştur. Verilerden hareketle her iki bölge için, bireylerin tutumlarının çok yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Bunun nedenleri arasında; bireylerin eğitim seviyelerinin yüksek olması, çevre konusunda hassas olmaları, bu konu hakkında bilinçli olmaları ve bu bilinci tutuma dönüştürme olasılıklarının yüksek olması şeklinde açıklanabilir.

Grafik 24: Benzer İki Ürün Arasında Seçim Yapacak Olursam Daima İnsan Ve Doğa İçin Daha Az Zararlı Olanı Tercih ederim*

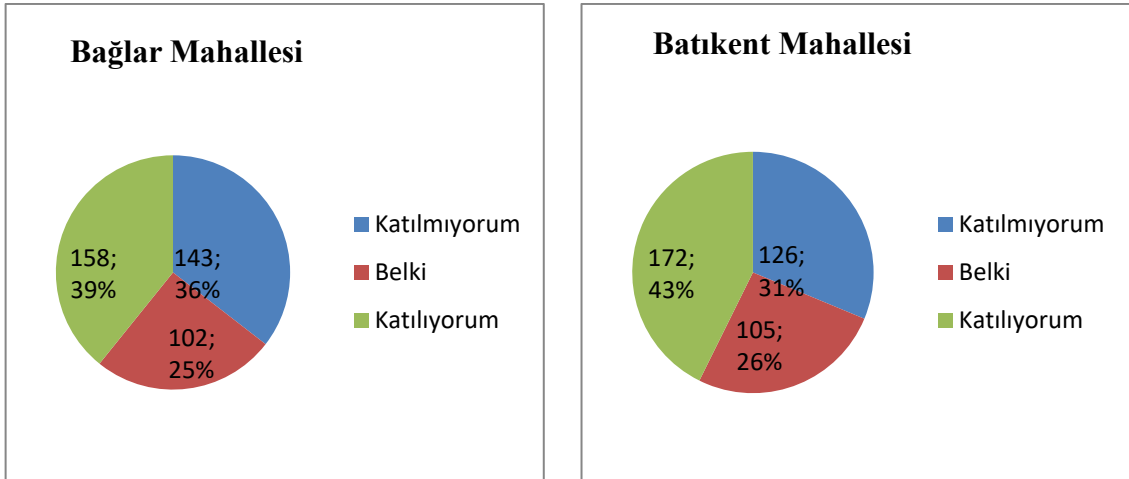
Bağlar Mahallesinin %84'lük oranla katılıyorum, Batıkent Mahallesinde ise %79'luk oranla katılıyorum en çok tercih edilen seçenek olmuştur. Bu tercihler iki mahallenin de çevre ve doğaya karşı hassas olduğunu göstermektedir. Bunun yanında Bağlar Mahallesinde %13 Batıkent Mahallesinde ise %16'lık oranla bireylerin kararsız kaldığı görülmektedir, yani net bir cevapları yoktur.

Grafik 25: Plastik, Cam, Metal ve Kağıtları Bunlar İçin Ayrılmış Olan Geri Dönüşüm Kutularına Atarım*

Bağlar Mahallesinde katılıyorum %77'lik oranında katılıyorum seçeneğini tercih etmiştir. Batıkent Mahallesinde ise bu oran %82'dir. Bu iki mahalle içinde ambalaj atıkları konusunda tutumlarının yüksek olduğunu bu verilerden yola çıkarak söyleyebiliriz.

Grafik 26: Katı Atıkların (Kâğıt, Karton, Cam, Metal Vb.) Çevre Kirliliğinde veya Doğal Kaynakların Tahribatına Yol Açan Faaliyetlerine Şahit Olduğum Zaman İlgili Birimlere Şikâyette Bulunurum*

Çevre kirliliğinde veya doğal kaynakların tahribatına yol açan faaliyetlerine şahit olduğum zaman ilgili birimlere şikayette bulunurum” önermesine verilen cevaplar birbirine yakın çıkmıştır. Bağlar Mahallesinde katılıyorum %39 la en çok tercih edilen cevap olurken, Batıkent Mahallesinde ise en çok tercih edilen cevap %43'lük oranla katılıyorum olmuştur. Burada şu çıkarımı yapabiliriz: Bağlar Mahallesinde vatandaşlar çevre konusunda bilinçli ve tutumlu olmasına karşın, çevre duyarlılığı konusunda görüş ayrılığının olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanında vatandaşların şikâyet, geri bildirim, istek konularında çekimser davranması ya da bu iletişim kanalları hakkında yeterli bilgiye sahip

olmadığını söyleyebiliriz.

4.ANALİZ

Araştırmada öngörülen istatistiksel hata payı (α) %5 olarak alınmıştır. Normallik testi sonucunda elde edilen olasılık değeri (p-değeri) ile H_0 hipotezi analiz edilmiştir. Bulunan p değeri, hata payı (α)=0.05'den küçük olması durumunda, H_0 Hipotezi reddedilerek değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu sonuca göre H_1 hipotezi geçerli sayılmıştır. Hesaplanan p-değeri (α)=0.05'den büyük olduğu varsayımda ise değişkenler arasında sayısal bir ilişkinin varlığı kabul edilerek H_0 hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 1. Normallik testleri

Çevre Bilinç Düzeyi		Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
		Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Cinsiyetiniz	Kadın	,149	407	,000	,940	407	,000
	Erkek	,132	399	,000	,946	399	,000
Yaş	18-25	,151	405	,000	,935	405	,000
	26-40	,149	401	,000	,940	401	,000
Aylık gelir	1000-2000 TL	,147	356	,000	,941	356	,000
	2001-4000 TL	,140	193	,000	,930	193	,000
	4001 TL ve üzeri	,147	257	,000	,940	257	,000
Eğitim Durumu	İlköğretim	,229	24	,002	,877	24	,007
	Lise	,138	149	,000	,949	149	,000
	Üniversite	,146	538	,000	,947	538	,000
	Diğer	,159	95	,000	,933	95	,000
Çevre konusunda ders alma	İlköğretim	,144	146	,000	,925	146	,000
	Lise	,170	236	,000	,938	236	,000
	Üniversite	,167	379	,000	,940	379	,000
	Diğer	,189	45	,000	,913	45	,003
Ambalaj atıkları konusunda bilgi	Aile	,127	185	,000	,958	185	,000
	Öğretmen	,176	142	,000	,941	142	,000
	Arkadaşlar	,220	35	,000	,858	35	,000
	Ders Kitapları	,142	52	,011	,937	52	,009
	Televizyon	,197	35	,001	,924	35	,019
	İnternet	,135	227	,000	,955	227	,000
	Belediye Afiş ve Broşürleri	,204	50	,000	,892	50	,000
	Diğer	,177	80	,000	,886	80	,000

Veriler analiz edildiğinde; çevre bilinç düzeyi ortalamalarının cinsiyet, yaş, aylık gelir, eğitim durumu, çevre konusunda ders alma ve ambalaj atıkları konusunda bilgi kaynakları açısından normal dağılıma uygun olmadıkları görülmüştür. P değerleri 0,05'in altında olduğundan H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bu durumda, parametrik olmayan analiz yöntemleri kullanılmıştır.

4.1.Çevre Bilinç Düzeyleri

Batıkent ve Bağlar mahalleleri için, çevre bilinç değerleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Buna göre; Batıkent mahallesinde çevre bilinç düzeyi 27 üzerinden 23,43 iken Bağlar’ da bu oran 23,47’ dir.

Tablo 2. Batıkent ve Bağlar mahallesi çevre bilinç değerleri

		Birey Sayısı (n)	Ortalama
Batıkent	Çevre Bilinç Düzeyi	403	23,43
Bağlar	Çevre Bilinç Düzeyi	403	23,47

Batıkent ve Bağlar Mahallesi için, 3’lü likert ölçeğe göre oluşturulan, çevre bilincini ve ambalaj atıkları hakkında bireylerin algısını ölçmek için, 9 önerme puanlanmıştır. Bireyler topladıkları puanlara göre gruplara ayrılmışlardır. Kavramsal çerçeveye göre iki mahallede “Çevre bilinci yüksek” kategorisinde yer almıştır. Bu kavram: Çevre konusundaki eğitime son derece önem veren, hem bireysel hem toplumsal açıdan bu konuda herkesin bilgi sahibi olmaya çalıştığı, aynı zamanda akademik eğitim seviyeleri yüksek olan grubu temsil etmektedir.

Tablo 3. Çevre bilinç düzeylerinin değişkenlere göre çapraz tablo değerleri

Değişken	Değişken Düzeyleri	Birey Sayısı(n)	Çevre Bilinç Düzeyi	
			Batıkent	Bağlar
Cinsiyet	Kadın	407	23,74	23,79
	Erkek	399	23,1	23,14
Yaş	18-25	404	23,17	23,22
	26-40	402	23,68	23,72
Aylık Gelir	0-2000 TL	269	23,19	23,53
	2001-4000 TL	87	23,21	22,93
	4001 TL ve üzeri	193	23,86	23,88
Eğitim Durumu	İlköğretim	24	22,67	22
	Lise	149	23,21	23,24
	Üniversite	538	23,45	23,5
	Diğer	95	23,94	23,92
Çevre konusunda ders alma	İlköğretim	146	22,97	23,47
	Lise	236	23,54	22,96
	Üniversite	379	23,47	23,74
	Diğer	45	23,81	23,67
Ambalaj atıkları konusunda bilgi	Aile	185	23,06	23,75
	Öğretmen	142	23,59	23,28
		35	23,56	23,71
	Ders kitapları	52	23,77	24,24

Televizyon	35	24,2	23,6
İnternet	227	23,48	23,45
Belediye Afiş ve Broşürleri	50	23,95	23,35
Diğer	80	23	22,78

Oluşturulan kavramsal çerçeveye göre, Çevre Bilinç Düzeyi 27 puan üzerinden değerlendirilmiştir. Değişkenlere göre çevre bilinç değerleri, SPSS aracılığıyla, çapraz tablo değerleri karşılaştırılmıştır. İki bölgede “çevre bilinci yüksek” kategorisinde yer almıştır. Bağımsız değişkenlere göre çevre bilinç puanı karşılaştırıldığında, iki bölge içinde; yaş, cinsiyet, aylık gelir, eğitim durumu, çevre konusunda ders alma, ambalaj atıkları konusunda bilgi gibi bağımsız değişkenlerin puanlama sistemine göre birbirine yakın çıktığı görülmüştür.

4.2. Hipotez Testleri

Cinsiyet ve yaş değişkenleri iki düzeye sahip olduklarından Mann-Whitney u testi yapılmıştır. Aylık gelir, eğitim durumu ve çevre konusunda ders alma ve ambalaj atıkları konusunda bilgi edinme değişkenleri ikiden fazla düzeye sahip olduklarından dolayı KruskalWallis testi uygulanmıştır.

Cinsiyet

H₀: Çevre bilinç düzeyi ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₁: Çevre bilinç düzeyi ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 4. Cinsiyete İlişkin Mann Whitney U Testi

Mann Whitney U Testi		
Cinsiyete göre		P değeri
Batıkent	Çevre Bilinç Düzeyi	0,006
Bağlar	Çevre Bilinç Düzeyi	0,043

Batıkent mahallesinde kızlar ve erkeklere göre çevre bilinç değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p=0,006<0,05$). Yani Batıkent mahallesinde cinsiyete göre çevre bilinç değerleri farklılık göstermektedir.

Bağlar mahallesinde de kızlar ve erkeklere göre çevre bilinç değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p=0,043<0,05$). Yani Bağlar mahallesinde cinsiyete göre çevre bilinç değerleri farklılık göstermektedir.

Yaş

H₀: Çevre bilinç düzeyi ile yaş arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₁: Çevre bilinç düzeyi ile yaş arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 5. Yaş'a ilişkin Mann Whitney U Testi

Mann Whitney U Testi		
Yaş'a göre		P değeri
Batıkent	Çevre Bilinç Düzeyi	0,035
Bağlar	Çevre Bilinç Düzeyi	0,053

Batıkent mahallesinde 18-25 ve 26-40 yaş aralıklarına göre çevre bilinç değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p=0,035<0,05$). Yani, Batıkent mahallesinde yaşa göre çevre bilinç değerleri farklılık göstermektedir.

Aylık Gelir Düzeyi

H_0 : Çevre bilinç düzeyi ile aylık gelir arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_1 : Çevre bilinç düzeyi ile aylık gelir arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 6. Aylık gelire ilişkin Kruskal Wallis Testi

Kruskal Wallis		
Aylık gelire göre,		P değeri
Batıkent	Çevre Bilinç Düzeyi	0,026
Bağlar	Çevre Bilinç Düzeyi	0,017

Aylık gelir ve çevre bilinç puanına ilişkin Kruskal Wallis tablosu incelendiğinde;

Hem Batıkent hem de Bağlar mahallelerinde aylık gelire göre çevre bilinç değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,026<0,05$; $p=0,017<0,05$). Yani iki mahallede de aylık gelire göre çevre bilinç değerleri ortalamaları arasında fark olduğu görülmektedir.

İkili karşılaştırmalar tablosu incelendiğinde;

Tablo 7. Aylık gelire göre Batıkent Mahallesinde ikili karşılaştırmalar tablosu

Aylık Gelir Batıkent		P
1000-2000 TL	2001-4000 TL	,990
	4001 TL ve üzeri	,020

Batıkent mahallesinde 1000-2000 TL aylık gelire sahip kişilerin çevre bilinç düzeyi ortalaması, 4000 TL ve üzeri aylık gelire sahip kişilere göre anlamlı şekilde farklılaşmıştır ($p=0,020<0,05$).

Tablo 8. Aylık gelire göre Bağlar Mahallesinde ikili karşılaştırmalar tablosu

Aylık Gelir Bağlar		P
2001-4000 TL	1000-2000 TL	,100
	4001 TL ve üzeri	,009

Bağlar mahallesinde 2001-4000 TL arası aylık gelire sahip kişilerin çevre bilinç değerleri ortalaması, 4001 TL ve daha fazla aylık gelire sahip kişilere göre anlamlı şekilde farklılaşmıştır ($p=0,009<0,05$).

Eğitim Düzeyi

H_0 : Çevre bilinç düzeyi ile eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_1 : Çevre bilinç düzeyi ile eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 9. Eğitim durumuna göre Kruskal Wallis Testi

Kruskal Wallis		
Eğitim durumuna göre		P değeri
Batıkent	Çevre Bilinç Düzeyi	0,262
Bağlar	Çevre Bilinç Düzeyi	0,681

Batıkent ve Bağlar mahallelerinde eğitim düzeylerine göre çevre bilinç puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur.

Çevre Konusunda Ders Alma

H_0 : Çevre bilinç düzeyi ile çevre konusunda ders alma arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_1 : Çevre bilinç düzeyi ile çevre konusunda ders alma arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 10. Çevre Konusunda Ders Alma Durumuna Göre Kruskal Wallis Testi

Kruskal Wallis		
Çevre konusunda ders alma durumuna göre,		P değeri
Batıkent	Çevre Bilinç Düzeyi	0,332
Bağlar	Çevre Bilinç Düzeyi	0,023

Bağlar mahallesinde, çevre konusunda ders alma durumuna göre çevre bilinç puanları ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p=0,023<0,05$). Yani Bağlar'da çevre konusunda ders alma durumuna göre çevre bilinç değerleri ortalamaları farklılık göstermektedir.

Tablo 11. Çevre konusunda ders alma durumuna göre ikili karşılaştırmalar tablosu

Çevre konusunda ders alma - Bağlar		P
Lise	İlköğretim	,506
	Üniversite	,037
	Diğer-Lisansüstü	,665

Bağlar mahallesinde; üniversitede çevre konusunda ders alanların çevre bilinç değerleri ortalaması, lisede ders alanların çevre bilinç değerleri ortalamasına göre farklılık göstermektedir.

Ambalaj Atıkları Konusunda Bilgi Edinme Kaynağı

H₀: Çevre bilinç düzeyi ile ambalaj atıkları konusunda bilgi edinme kaynağı arasında bir ilişki yoktur.

H₁: Çevre bilinç düzeyi ile ambalaj atıkları konusunda bilgi edinme kaynağı arasında bir ilişki vardır.

Tablo 12. Ambalaj atıkları konusunda bilgi alma durumuna ilişkin Kuruskal Wallis Testi

Kruskal Wallis		
Ambalaj atıkları konusunda bilgi alma durumuna göre;		P değeri
Batıkent	Çevre Bilinç Düzeyi	0,119
Bağlar	Çevre Bilinç Düzeyi	0,675

Her iki mahallede de ambalaj atıkları konusunda bilgi alma durumuna göre çevre bilinç değerleri ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p=0,119, 0,675>0,05$).

5. SONUÇ

Eskişehir İlinde Bağlar ve Batıkent Mahallelerinde 18-40 yaş aralığındaki bireylerle gerçekleştirilen, sosyoekonomik düzeyin çevresel bilince etkisinin incelenmesi amacıyla yapılan bu araştırmada elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

Elde edinilen bulgular sonucunda Bağlar ve Batıkent Mahallesinin “çevre bilinci yüksek” kategorisinde yer almasına rağmen, bireylerin bazı konularda; bilgisi yetersizliği, kararsız olma, bilgiyi yanlış bilme gibi eksikliklerinin olduğu görülmüştür. Ambalaj atıkları konusunda bilgi edinme kaynağı konusunda Bağlar ve Batıkent Mahallesinde ailede ve internette öğrenme daha çok çıkmasına rağmen, belediye afiş ve broşürleri, ders kitapları ve televizyon kaynaklarından öğrenmenin az olduğu görülmüştür. Bunun yanında; bireylerin günlük yaklaşık olarak kaç kilogram katı atık oluştuğunu çoğunluğunun bilmemesi, karbon ayak izi hakkında he iki mahalle içinde bilgi düzeylerinin yeterli olmaması, katı atık miktarını

azaltmak için yapılan çalışmalarda çoğunluğun kararsız olması, çevre ile ilgili faaliyet gösterilen sivil toplum kuruluşlarına katılımın az olması, ambalaj atıklarını tanımla konusunda özellikle atık pil, metal atıklar ve atık yağlar konusunda he iki mahallenin bilgisinin yetersiz olması, bireylerin çevre konusundaki duyarlılıklarının net olmamasıdır.

Yapılan analizler sonucunda, Bağlar Mahallesi, çevre bilinci ile; cinsiyet, yaş ve çevre konusunda ders alma bağımsız değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Batıkent Mahallesi için ise çevre bilinci ile; cinsiyet, yaş ve aylık gelir değerleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmasına rağmen, araştırmada sosyoekonomik durum ile çevre bilinci arasındaki ilişki analiz edildiğinden, yani araştırmacının hipotezini yansıtan “sosyoekonomik durumu yüksek olanların çevre bilinci de yüksektir” hipotezi reddedilmiştir. Çevre bilincine göre yaş durum incelendiğinde, Batıkent Mahallesi, çevre bilinci düzeyi ile yaş arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir yani H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Bağlar Mahallesi ise çevre bilinci düzeyi ile yaş arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bunun için H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Yaş gruplarına baktığımız zaman 26-40 yaşındakilerin çevre bilinci puanı, 18-25 yaşındakilere göre daha anlamlı çıktığı görülmektedir. Fakat aralarında önemli bir fark olmadığı görülmektedir. Çevre bilincine göre aylık gelir durumu incelendiğinde Hem Batıkent hem Bağlar Mahallesi için aylık gelir düzeyi ile çevre bilinci değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Yani H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Araştırmada aylık gelir seviyesi yükseldikçe, çevre bilinci düzeyinin de yüksek çıktığı görülmektedir. Kavramsal çerçevede açıklandığı gibi, yüksek gelir seviyesine sahip olanların “yüksek çevre bilinci” kategorisinde, orta gelir seviyesine sahip olanların “normal çevre bilinci” kategorisinde düşük gelir seviyesine sahip olanların ise “düşük çevre bilinci” kategorisinde yer aldığı görülmektedir. Çevre bilincine göre cinsiyet durumu incelendiğinde hem Batıkent hem de Bağlar Mahallesi cinsiyete göre çevre bilinci değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Yani H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Bunun yanında araştırmada, kadınların çevre bilinci düzeyi, erkeklere göre yüksek çıktığı görülmüştür. Fakat önemli bir fark olmadığı saptanmıştır. Çevre bilincine göre eğitim düzeyi incelendiğinde hem Batıkent hem Bağlar Mahallesi çevre bilinciyle eğitim düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir. Yani H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Bunun yanında, eğitim düzeyi yüksek olanların çevre bilincinin yüksek çıktığı görülmemektedir. Bir diğer yorumlama ise çevre bilinci düşük grupların eğitim düzeyleri de düşüktür diyemeyiz. Bu durumda eğitim düzeyi yükseldikçe bireylerin çevre bilincinin yüksek olduğunu söyleyemeyiz. Çevre bilinci ile eğitim düzeyi analiz edildiğinde, “çevre bilinci” kategorisi ile eğitim düzeyi arasında ilişkinin olmadığı görülmüştür. Yani “yüksek çevre bilinci” kategorisinde yer alanlar ilköğretim, lise mezunu olabileceği gibi üniversite mezunu da olabilir benzer şeyleri “düşük çevre bilinci” kategori için de söyleyebiliriz. Çevre bilinci ile çevre akademik başarı incelendiğinde, Bağlar Mahallesi çevre akademik başarı yüksek olanların çevre bilincinin de yüksek çıktığı görülmektedir. Bir diğer şekilde çevre akademik başarı düşük olanların çevre bilinci de düşük olduğu görülmektedir. Bu sonuçtan çevre akademik başarı yükseldikçe, çevre bilincinin de yükseldiği görülmektedir. Çevre bilinci ile çevre akademik başarı analiz edildiğinde, Bağlar Mahallesi Çevre bilinci ile çevre akademik başarı arasında

anlamli bir ilişki bulunmuştur. Yani H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Bu mahalle ‘‘yuksek çevre bilinci’’ kategorisinde yer almış ve çevre akademik başarısı olarak; üniversite ve lisansüstü çevre akademik seviyesine sahiptirler. ‘‘Normal çevre bilinci’’ kategorisinde yer alanlar genel olarak lise çevre akademik seviyesine sahiptirler. ‘‘Düşük çevre bilinci’’ kategorisinde yer alanlar ise ilköğretim çevre akademik bilgisine sahiptirler. Fakat Batıkent Mahallesi’nde çevre bilinci ile çevre akademik başarısı arasında anlamli bir ilişki bulunmamıştır. Yani H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Çevre bilinci ile ambalaj atıklarının geri dönüşümü konusunda bilgi edinme kaynağı incelendiğinde, çevre bilinci ile ambalaj atıklarının geri dönüşümü konusunda bilgi edinmekaynağı arasında Batıkent ve Bağlar Mahallesi’nde anlamli bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. Yani H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Bunun yanında ambalaj atıkları konusunda öğrenilen bilginin, ailede ve ders kitaplarından öğrenenlerin diğerlerine göre çevre bilinç ortalamaları daha yüksek çıkmıştır.

Araştırmanın sonuçları genel olarak açıklanacak olursa, Batıkent ve Bağlar Mahallesi için, 3’lü likert ölçeğe göre oluşturulan, çevre bilincini ve ambalaj atıkları hakkında bireylerin algısını ölçmek için, 9 önerme oluşturulmuştur. Çevre bilinç düzeyinin hesaplanması için bu sorular puanlanmıştır. Batıkent Mahallesi için çevre bilinç düzeyi 27 üzerinden 23,43 iken, Bağlar’ da bu puan 23,47’dir. Bireyler topladıkları puanlara göre gruplara ayrılmışlardır. Kavramsal çerçeveye göre iki mahallede ‘‘Çevre bilinci yüksek’’ kategorisinde yer almıştır. Değişkenlere göre çevre bilinç değerleri, SPSS aracılığıyla, çapraz tablo değerleri karşılaştırılmıştır. İki bölgede ‘‘çevre bilinci yüksek’’ kategorisinde yer almıştır. Bağımsız değişkenlere göre çevre bilinç değerleri karşılaştırıldığında, iki bölge için;yaş, cinsiyet, aylık gelir, eğitim durumu, çevre konusunda ders alma, ambalaj atıkları konusunda bilgi gibi bağımsız değişkenlerin puanlama sistemine göre birbirine yakın çıktığıgörülmüştür. Araştırma sonucunda Batıkent Mahallesi ve Bağlar Mahallesi için sosyoekonomik bağımsız değişkenler ile çevre bilinci arasında istatistiksel olarak ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Batıkent Mahallesi’nde çevre bilinciyle; cinsiyet, yaş, aylık gelir bağımsız değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamli bir ilişki bulunmuştur. Bağlar Mahallesi’nde ise çevre bilinciyle; cinsiyet, aylık gelir, çevre konusunda ders alma bağımsız değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamli bir ilişki bulunmuştur. Buna rağmen hipotezler arasında bir bütünlük sağlanamamasından dolayı, ‘‘sosyoekonomik durumu yüksek olanların çevre bilinci de yüksektir’’ hipotezi alt hipotezler tarafından desteklenmediği için reddedilmiştir.

KAYNAKÇA

Akdoğan, A., Güleç, S. (2007). Sürdürülebilir katı atık yönetimi ve belediyelerde yöneticilerin katı atık yönetimiyle ilgili tutum ve düşüncelerinin analizine yönelik biraraştırma. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1): 39-69.

Diken, E.H., Çıbık, A.S. (2009). İlköğretim bölümü öğretmen adaylarının çevre bilincinin cinsiyete göre değişiminin incelenmesi. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1):14-25.

Evren, I. (2008). *Sosyo-Ekonomik Durumun Çevre Bilincinin Gelişimine Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Karasu, A. (2013). *Çevresel Atıklar, Nedenleri, Çevresel Atıkların Geri Dönüştürülebilmesi ve Yenilenebilir Enerji Olanaklarının Araştırılması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bilecik.

Karagöz, Y. (2010). Nonparametrik tekniklerin güç ve etkinlikleri, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(33):18-33.

Satır, A.D. (2015). Dijitalleşmenin kentsel kimlik bağlamında çevresel grafik tasarıma etkisi: led tabela örneği. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 5(1):54-66.

Seyidoğlu, H. (2009). *Bilimsel Araştırma ve Yazma El kitabı*. İstanbul: Güzel Can Yayınları.

SurveyMonkey (2021). Örnek Boyut Hesaplayıcı, <<https://tr.surveymonkey.com/mp/sample-size-calculator/>> (Erişim Tarihi: 11.12.2021).

Uyar, H. (2004). Türkiye’de ve Dünyada yerel yönetimler: kısa bir tarihçe. *Aydınlanma 1923*, 8(51):31-38.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri (2021). <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 14.12.2021).

Wikipedia (2021).Sosyoekonomi, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sosyoekonomi> (Erişim Tarihi: 14.12.2021).

EXAMINATION OF EGO RESILIENCE

Jeannot MPANYA MPANYA*

Ali Kasta MUKENDİ**

Mustafa SEKER***

Talha TURHAN****

Abstract

Our research examined the relationship between immeasurable (uninhibited) behavior, planned conscientious behavior and socially restricted behavior with a practice in which the ego resilience scale was used by international students for the first time in Turkey. In the study conducted between 04.01.2020-07.30.2020 during the covid-19 pandemic period, the ego resilience scale was used to measure the ability to adapt the level of ego control to different conditions. As a result of the study, on the ego resilience scale, women score more moderate and higher than men, in general, the ego resilience score gradually decreases as age progresses, and there is an inverse correlation between immeasurable (uninhibited) behavior and planned conscientious behavior and it has been found that immeasurable (uninhibited) behavior, socially restrained behavior, and education affect planned conscientious behavior.

Key Words: Ego resilience, under control, uninhibited behaviors, planned conscientious behaviors, socially restrained behaviors

Introduction

The reason why the concept of “personality”, which originated from the Latin word “persona” and is used in Western languages as “personality”, “personalität”, “personnalité” and “personality”, has many definitions in the literature is still not a single definition that psychologists and researchers agree on (Cüceloğlu, 2011: 403-405).

Personality is the distinctive and persistent patterns of thoughts, emotions and behaviors that enable each individual to adapt to life's situations (Jani, 2011: 90). Personality also refers to

qualities that distinguish a person from others, or reveal its similarity to them (McShane and Von Glinow, 2017: 28-31). The ego, used in conjunction with the personality, is the whole of what the individual sees, learns, knows and thinks in this process, covering all the material and spiritual elements that make up society (Özen and Gülaçtı, 2010: 22).

In recent years, the person-centered perspective has been claimed to be an important complement to the more common feature-centered perspective in current personality research. In this context, new types such as flexible, over-controlled and controllable personality have been added to existing personality types (Alessandri vd., 2013). Therefore, personality types have begun to be combined with concepts such as control, resilience and flexibility (Yalcin, Seker & Bayram, 2014).

According to the American Psychological Association (APA) definition, ego resilience is a personality trait consisting of the ability to adaptively change the degree to which a person blocks or expresses emotional impulses, depending on social demands, and a capacity that allows individuals to adapt to constantly changing environmental demands (Farkas and Orosz, 2015).

*Institut Supérieur des techniques de Lubumbashi, Lubumbashi/ Dem Rep of Congo, famuk@outlook.com

**Institut Supérieur des techniques de Lubumbashi, Lubumbashi/ Dem Rep of Congo, alikasta01@gmail.com

***Near East University/ Faculty of Economics and Administrative Sciences, Nicosia/Cyprus, mstfseker@gmail.com

****Erciyes University, Vocational School of Justice, Kayseri/Turkey, talhaturhan@erciyes.edu.tr

The study of personality by combining ego resilience with ego control as an effect processing system (Block, 2002) allows the internalization of the interaction between them. The ego resilience /flexibility capacity that a person has is the result of interactions between personal and environmental factors (Ungar et al., 2007). Resilient or flexible individuals with the ability to change adaptively; it can more easily adapt to acute stress, uncertainty or conflicts. It benefits individuals with low resilience levels to provide better psychological adaptation (Fredrickson, Tugade, Waugh and Larkin, 2003); Alessandri vd, 2013).

Individuals ego resilience/resilience levels; their internalization and externalization problems (Hofer, Eisenberg, and Reiser, 2010), social competence (Block and Block, 2006), mental and related functions into account (Martel et al., 2007) is associated with academic achievement levels (Prince-Embury, 2015).

METHODOLOGY

Working Group

Erciyes University staff and students were the participants of the study. Since the application part of the research began before the pandemic, some survey applications were conducted face-to-face. However, during the period of the covid-19 pandemic-era restrictions, surveys were conducted via online interviews or Google docs. Because the researchers were students in the field of health, some of the researchers ' teachers and friends actually served in hospitals during the pandemic period. July – April 2020 the number of samples was limited to 100 people due to the fact that the practice coincided with the pandemic process (April-July 2020). Of the 100 people who participated in the study, 54% were women and 46% were men. Information on the demographics of the Working Group is as follows.

Table 1. Frequency and percentage distribution of survey participants according to various variables.

Variable		Frequency	Percentage (%)
Gender	Man	46	46
	Woman	54	54
Age	17-19 between the ages	2	2
	20-25 between the ages	38	38
	26-29 between the ages	20	20
	30-35 between the ages	11	11
	36-39 between the ages	4	4
	40-49 between the ages	19	19
	50-59 between the ages	6	6
Education level	Vocational High School students	20	20
	Undergraduate students	55	55
	Graduate students	15	15
	Academic	10	10
	Total	100	100

Data Collection Tool

The research aimed to measure the ability to adapt the level of ego control to different conditions (Letzring et al., 2005), used the ego resilience scale developed by Block and Block (1980). The Cronbach alpha value and compliance indices for the scale are given in the table below.

Table 2. Fit indices (Fit indices of scales)

Indices	Cronbach Alpha	Perfect Fit	Acceptable Fit	Ego resilience scale
RMSEA	,738	$,000 \leq RMSEA \leq ,050$	$,050 \leq RMSEA \leq ,080$,033
χ^2/df		$,000 \leq \chi^2/df \leq 2,000$	$2,000 \leq \chi^2/df \leq 3,000$	1,109
PCLOSE		$\geq ,050$,723
RFI		$,900 < RFI \leq 1,000$	$,850 < RFI \leq ,900$,873
IFI		$,950 \leq IFI \leq 1,000$	$,900 \leq IFI \leq ,950$,972
NFI		$,950 \leq NFI \leq 1,000$	$,900 \leq NFI \leq ,950$,908
TLI		$,950 \leq TLI \leq 1,000$	$,900 \leq TLI \leq ,950$,962
CFI		$,970 \leq CFI \leq 1,000$	$,950 \leq CFI \leq ,970$,970

Source: (Bayram et al., 2020)

Hypotheses

Hypotheses developed for the research are as follows:

Hypothesis 1: women have lower ego resilience than men.

Hypothesis 2: as age increases, the ego resilience score decreases.

Hypothesis 3: there is an inverse correlation between immeasurable (uninhibited) behavior and planned conscientious behavior.

Hypothesis 4: immeasurable (uninhibited) behavior, socially restricted behavior, age, gender, and education affect planned conscientious behavior.

FINDINGS

The findings of the research are presented below.

Table 3. Distribution of sizes by gender

immeasurable (uninhibited) behavior				
	Low	Medium	High	Total
Woman	12	28	14	54
Man	13	18	15	46
Total	25	46	29	100
planned conscientious behavior				
	Low	Medium	High	Total

Woman	11	15	21	47
Man	11	18	24	53
Total	22	33	45	100
socially restrained behavior				
	Low	Medium	High	Total
Woman	15	26	13	54
Man	14	25	7	46
Total	29	51	20	100
Ego resilience				
	Low	Medium	High	Total
Woman	0	41	13	54
Man	2	34	10	46
Total	2	75	23	100

In the above table, we can say that women score more moderately than men (1.5 times as many as men), men score more moderately and highly than women in the planned conscientious behavior size, while women score higher in the socially restricted behavior size than men, and in particular, they feel more socially restricted than men (1.85 times as many as men). Considering the average Ego resilience scale, it will be seen that women score more medium and higher than men. Women have an average ego resilience score of 1.2 times that of men. These results also mean that women are less egotistical than men. Therefore, "women have lower ego resilience than men." the hypothesis found in Proposition 1 is accepted.

Table 4. Distribution of sizes by age

immeasurable (uninhibited) behavior				
Age Group	Low	Medium	High	Total
17-19 age	1	1	0	2
20-25 age	10	15	13	38
26-29 age	4	8	8	20
30-35 age	2	8	1	11
36-39 age	1	0	3	4
40-49 age	5	11	3	19
50-59 age	2	3	1	6
total	25	46	29	100
planned conscientious behavior				
Age Group	Low	Medium	High	
20-25 age	4	8	15	14
26-29 age	4	4	4	12
30-35 age	4	5	4	13
36-39 age	4	5	5	14
40-49 age	6	7	11	24
50-59 age	4	9	10	23
total	26	38	49	100
socially restrained behavior				

Age Group	Low	Medium	High	
17-19 age	1	1	0	2
20-25 age	11	17	10	38
26-29 age	5	12	3	20
30-35 age	1	7	3	11
36-39 age	1	2	1	4
40-49 age	9	8	2	19
50-59 age	1	4	1	6
total	29	51	20	100
Ego resilience				
Age Group	Low	Medium	High	Total
17-19 age	0	2	0	2
20-25 age	1	27	10	38
26-29 age	0	17	3	20
30-35 age	0	8	3	11
36-39 age	0	2	2	4
40-49 age	1	14	4	19
50-59 age	0	5	1	6
total	2	75	23	100

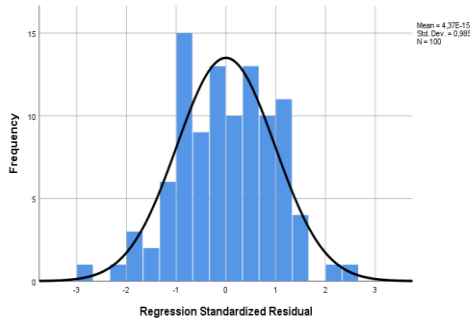
When the above table is examined, immeasurable (uninhibited) behaviors are not more than 25 years and under (40%), but at least between 36-39 years (4%) and 50-59 years (5%); it can be said that planned conscientious behavior increases as age progresses; socially restricted behavior increases at most at the age of under 30 (60%), and in general, the score of ego resilience gradually decreases as age progresses. Therefore, hypothesis 2, which offers the proposition that "as age increases, the ego resilience score decreases", is accepted.

Table 5. Interdimensional correlation table

	socially restricted behaviors	planned conscientiousness behaviour
planned conscientiousness behaviour	,297**	
immeasurable (uninhibited) behavior	,099*	-0,188**

Looking at the above correlation table: a two-way and positive relationship between Planned conscientious behavior and Socially restricted behavior at 297**; a one-way and positive relationship between immeasurable (uninhibited) behavior and socially restricted behavior at 099* ; it will be seen that there is a bidirectional and negative -0.188* relationship between immeasurable (uninhibited) behavior and planned conscientious behavior. Therefore, hypothesis 3, which suggests that "there is an inverse correlation between immeasurable (uninhibited) behavior and planned conscientious behavior", is accepted.

Histogram Dependent variable: Planned conscientiousness behavior

Normal P-P Plot of Regression Standardized Residual
Dependent variable: Planned conscientious behavior

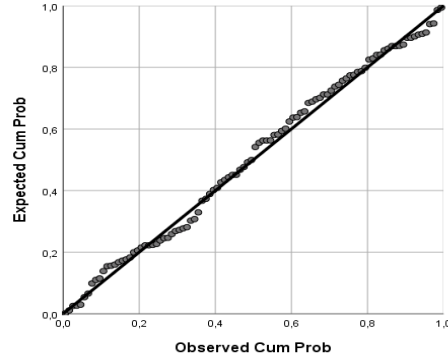

Figure 1. Immeasurable (uninhibited) behavior, socially restricted behavior, age, gender, and education levels that affect planned conscientious behavior histogram and normal distribution graph of stepwise regression analysis.

One of the main assumptions in regression is that there is no relationship between error terms. The relationship between error terms reveals the existence of autocorrelation (Alkaya et al., 2016:10). The fact that the Durbin-Watson value is close to 2.0 indicates that there is no autocorrelation between variables ((Draper and Smith, 1981). In our research, the Durbin-Watson value was calculated as 1,985.

Table 6. Immeasurable (uninhibited) behavior, socially restricted behavior, age, gender, and education levels that affect planned conscientious behavior stepwise regression table.

Durbin-Watson	R	R ²	F
1,985	0,421	0,177	6,886
Independent variable	B	t	Sig
constant	3,422	8,784	0,000
socially restricted behaviors	0,307	3,385	0,001
immeasurable (uninhibited) behavior	-0,177	-2,337	0,022
Age	0,044	0,408	0,684
Gender	-0,141	-1,522	0,131
Education	-0,122	-2,190	0,031

Sig<0,05

Table 6, a regression form that shows the effect of immeasurable (uninhibited) behavior, socially restricted behavior, age, gender, and educational level on planned conscientious behavior can be written as follows when examined in detail:

$$Y = 3,422 + 0,307(\text{socially restricted behavior}) - 0,177(\text{immeasurable/uninhibited behavior}) - 0,122(\text{education})$$

Therefore, hypothesis 4, which includes the proposition that "immeasurable (uninhibited) behavior, socially restricted behavior, age, gender and education affect planned conscientious behavior", is partially accepted.

According to the analyses detailed above, the acceptance/rejection status of hypotheses is shown in table 7.

Table 7. Acceptance/rejection of hypotheses

No	Hypothesis	Acceptance/rejection
1	Women have lower ego resilience than men.	Accepted
2	As age increases, the ego resilience score decreases.	Accepted
3	There is an inverse correlation between immeasurable (uninhibited) behavior and planned conscientious behavior	Accepted
4	Immeasurable (uninhibited) behavior, socially restricted behavior, age, gender and education affect planned conscientious behavior	Partially Accepted

DISCUSSION, CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

April 2020 July 2020 research data is limited to Erciyes University staff and students (100 people) during the covid-19 pandemic period. It is estimated that there will be great benefits in conducting research in different sample groups at normal times without a pandemic. Research data was collected by international students within the scope of Presidency for Turks Abroad and Related Communities (YTB) Academy Kayseri activities. According to the data obtained, it examined the relationships between immeasurable (uninhibited) behaviors, planned conscientious behaviors, and socially restricted behaviors. Our research is also the first in Turkey in this sense. In addition, Erciyes University's leadership in domestic and National First covid-19 vaccine studies has increased the importance of the research once again.

Considering the effect of Ego resilience levels on social competence (Block and Block, 2006) and academic achievement (Prince-Embury, 2015), it becomes clear how important it is to support this trait. When the research results were examined, the correlation values between the lower dimensions were consistent with the results obtained by Roger and Najarian (1989) and Selby et al (2016). The presence of small correlations between the lower dimensions has been found. The direction and intensity of interdimensional correlations gives us the consideration of what aspects we should pay attention to the management and behavioral characteristics of the institution or unit. If unit and institutional analyses can be carried out separately, it is possible to create more health for the department and inter-unit interaction

REFERENCES

- Alkaya, A., Çoban, S., Tehci, A. & Ersoy, Y. (2016). Çevresel duyarlılığın yeşil ürün satın alma davranışına etkisi: Ordu Üniversitesi örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi and İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (47), 121-134.
- Bayram, A., Seker, M., Buyuksivaslioglu, N., Reyhancan, M., Vyacheslav, T., & Botakarayev, B. (2020). The mediating role of stress on the relationship between organizational culture and dysfunctional attitudes: A field study. *Elementary Education Online*, 19(1), 147-156.
- Block, J. H., & Block, J. (1980). *The role of ego-control and egoresiliency in the organization of behavior*. In W.

- A. Collins (Ed.), Development of cognition, affect, and social relations: The Minnesota symposia on child psychology Hillsdale: NJ: Erlbaum, 13, 39–101.
- Block, J. (2002). *Personality as an affect-processing system*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Block, J. & Block, J. H. (2006). Venturing A 30-Year Longitudinal Study. *American Psychologist*, 61 (4): 315–327.
- Cüceloğlu, D. (2011). İnsan and davranışı. 22. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Farkas D, Orosz G (2015) Ego-Resiliency Reloaded: A Three-Component Model of General Resiliency. *PLoS ONE*, 10(3): e0120883.
- Hofer, C., Eisenberg, N. & Reiser, M. (2010). The Role of Socialization, Effortful Control, and Ego-Resiliency in French Adolescents' Social Functioning. *Journal of Research on Adolescence*, 20 (3): 555-582.
- Fredrickson, B. L., Tugade, M.M., Waugh, C. E., & Larkin, G. R. (2003). What good are positive emotions in crisis? A prospective study of resilience and emotions following the terrorist attacks on the U.S. on September 11th, 2001. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 365–376.
- Jani, D. (2011). The influence of personality on tourist information behavior. *e-Review of Tourism Research [Online]*, 9(3), 88-95.
- Letzring, T. D., Block, J., & Funder, D. C. (2005). Ego-control and egoresiliency: Generalization of self-report scales based on personality descriptions from acquaintances, clinicians, and the self. *Journal of Research in Personality*, 39(4), 395–422.
- Martel, M. M., Nigg, J. T., Wong, M. M., Fitzgerald, H. E., Jester, J. M. & Puttler, L. I. (2007). Childhood and Adolescent Resiliency, Regulation, and Executive Functioning In Relation to Adolescent Problems and Competence in A High-Risk Sample. *Development and Psychopathology*, 19 (2): 541–563.
- McShane, S. L. and Von Glinow, M. A. (2017). *Organizational Behavior*. McGraw-Hill Education
- Özen, Y. & Gülaçtı, F. (2010). Benlik-Kavramı and Benliğin Gelişimi Bilen Benliğe Gerek Sinim Var Mı?, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 20-38.
- Prince-Embury, S. (2015). Assessing Personal Resiliency in School Settings: The Resiliency Scales for Children and Adolescents. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools*, 25 (1): 55-65.
- Roger, D., & Najarian, B. (1989). The construction and validation of a new scale for measuring emotion control. *Personality and Individual Differences*, 10(8), 845–853.
- Selby, E. A., Fehling, K. B., Panza, E. A., & Kranzler, A. (2016). Rumination, mindfulness, and borderline personality disorder symptoms. *Mindfulness*, 7(1), 228–235.
- Ungar, M., Brown, M., Liebenberg, L., Othman, R., Kwong, W.M., Armstrong, M. & Gilgun, J. (2007). Unique Pathways to Resilience Across Cultures. *Adolescence*, 42 (166): 287-310.
- Yalcin, I.; Seker., M.; Bayram, A. (2014). A Research: The Interaction Between Managers' Personality Traits, Emotional Intelligence and Their Use of Management Information Systems. *Int. J. Econ. Adm. Stud.* 75–92.

EXAMPLE OF MARVELLOUS MUGHAL ARCHITECTURE IN BANGLADESH: TOMB OF BIBI PARI

Abu Bakkar SIDDIQUE*

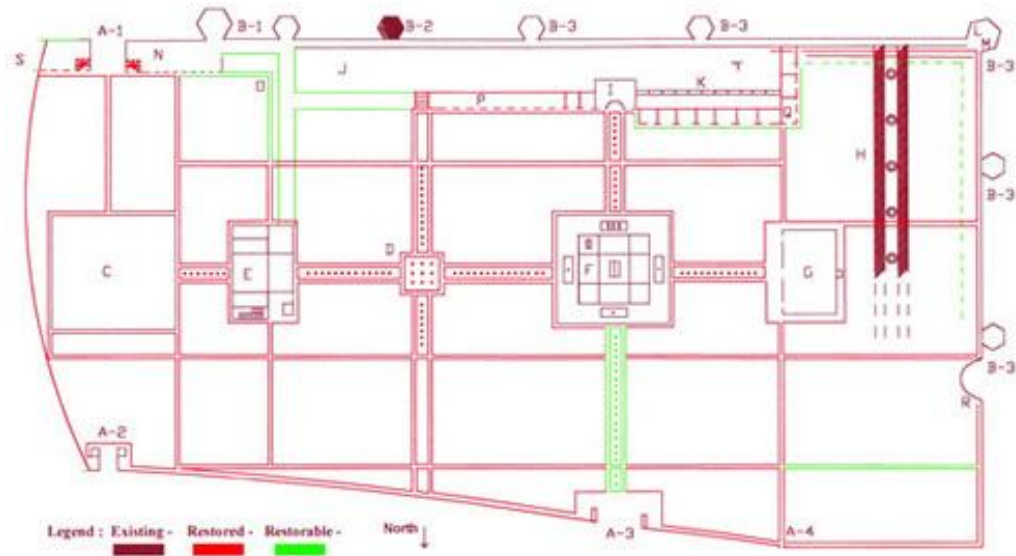
Abstract

The formation of the Mughal Empire by Emperor Babur in the third Battle of Panipath in 1526 AD is an unforgettable event in the history of India. As part of the expansion of the empire, Bengal first came under the Mughal during the rule of Emperor Akbar. The Mughal emperors also began to contribute to provincial territories outside the capital. At that time various architectures were developed in Bengal under the patronage of the provincial governors. Among them, Lalbagh Fort is one of the then provincial capitals of Dhaka. The mausoleum of the Bibi Pari inside the fort continues to bear significant testimony to the Mughal architecture. India's central influence on the shrine that is currently in good shape is clear. The square shrine erected in the middle of a lovely garden is one of the most famous of the Mughals in provincial Bengal in addition to its architectural qualities. And such Mughal architecture has become a special example in the history of the region, which is elaborated in the essays discussed.

Keywords: Mughal Empire, Bengal, Dhaka, Tomb Architecture.

Historical overview

Although The Mughal or Timurid (Stein, 2010, 159) rule started in India in 1526 AD by Emperor Babur but the Bengal (the eastern part of the Indian subcontinent) took under control during Emperor Akbar through the battle of Rajmahal in 1576 AD by defeating Daud Khan Karrani (Last independent Sultan of Bengal). The Bengal was wealthiest state or Paradise of the Nations (British Governments India, 1812, 28) and called Subah or province in the Mughal Empire ruled by the Subahdar or Governor and Nawab (semi-autonomous Muslim rulers). The contribution of the Mughals in Bengal is very significant, particularly in architecture like various fields were patronized by the provincial governors. In this region, they established attractive architecture including forts, mosques, tombs, hammams, palaces, bridges etc. Specifically, Dhaka and Murshidabad became the centre of these architectures. Lalbagh Fort is such a shining example erected at Dhaka. It is also called fort Aurangabad, an unfinished Mughal fortress which is situated on the river Buriganga in the southwestern corner of the old city (Rahman, 2006). As a Governor of Bengal Prince Muhammad Azam Shah (the eldest son of the sixth Mughal emperor Aurangzeb) started the construction of the fort in 1678 AD but before completing it he was recalled by his father Aurangzeb. Although as his successor Shaista Khan is appointed in Bengal and stayed in Dhaka until 1688 AD but he did not recommence the incomplete work. However in 1684 AD after the sudden death of Bibi Pari ((Lady Fairy), Shaista Khan built a beautiful tomb inside the fort (Wordpress.com, 2014). Then the Lalbagh fort as the complex is integrated with three aesthetic structures like the mosque, the tomb of Bibi Pari and the Audience Hall attached with Hammam, where the tomb is located right in the middle of the fortress.

Plan of Lalbagh Fort, Source: [Banglapedia](#)

General view of Lalbagh Fort Complex, Source: [Pinterest.co.uk](#)

The identity of the Bibi Pari

Regarding the Bibi Pari's identity has more debate, even till now, there is no actual information about the lady. Archaeologist and historian Ahmed Hasan Dani base on a document was signed before the death of governor Shaista Khan, claims that Khan had 7 sons and 5 daughters. Two of his daughters; Iran Dukht and Turan Dukht stayed in Dhaka. Dani identified Iran Dukht as the eldest daughter of Shaista Khan who is known Bibi Pari in the history and she was married to the prince Muhammad Azam Shah (Dani, 1962, 71).

'Glimpses of Old Dhaka: A Short Narration of East Bengal and Assam with Special Treatment of Dhaka' is written by the well-known chronicler Syed Muhammed Taifoor (1956, 198) has a different opinion. He says, "There is no evidence to prove that this young Prince was betrothed or married to the octogenarian Shaesta Khan's daughter born of some obscure concubine. Besides we find that at this time the Prince had already four wives whom he had married in quick succession." His second wife Ramani Gobharu, daughter of Ahom (now in Guwahati, India) king Jaydhajnaravn, was a Buddhist girl. When she was 9 years, Bengal governor Mir Jumla (1660-63 AD) brought her to the royal palace. Afterwards, Mughal Emperor Aurangzeb converted her to Islam named Rahmat Banu and as a faithful guardian gave her in marriage to Prince Muhammad Azam in 1677 AD on a dower of rupees one lakh and eighty thousand. They lived together in Dhaka but unfortunately, she was suffering from puerperal disease and died at an early age. Taifoor also writes that due to her staggering beauty and favourite of the prince, affectionately she was called Bibi Pari or lady fairy.

Chronicler Begum Lutfunnesa Habibullah has written the almost similar thing based on Ahom chroniclers in her paper entitled 'Ahom Rajkonna Bibi Parir Samadhi.' According to some, it is said that the achiyatnama of Shaista Khan, is preserved in the Katra Waqf office under the Government of Bangladesh, has identified Rahmat Banu who was Iran Dukht or Bibi Pari (Pisharoty, 2018).

Although there are many contradictory opinions about the Bibi Pari but is no doubt that she was really beautiful women that is supposed by her name and who was also most favourite one of the Bengal governor. For this reason, in c. 1684 AD after the death of Bibi Pari was buried just inside the Mughal palace-fortress. Basically it is unrecognized that the enchanting tomb architecture is within a fort of Bengal (Haque, 2007, 204) and probably would not find out in the Indian subcontinent like the tomb of Bibi Pari.

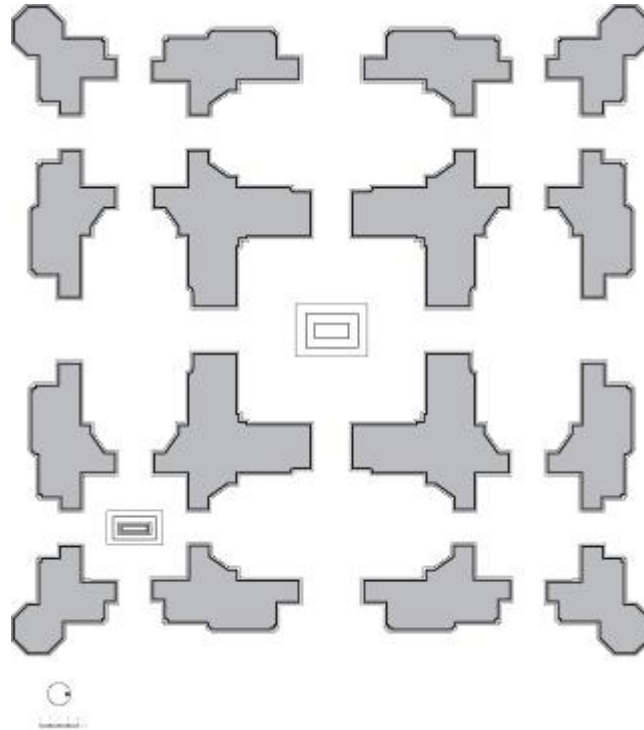
Architectural description of the Tomb

Tomb of Bibi Pari is the most prepossessing monument stands in the middle of the Lalbagh fort complex. The tomb was built on a high platform and square in plan. There is a total of nine rooms inside the symmetrical building, where the square central one is the main tomb chamber. In the south-east corner is another small grave, who was the daughter of Bibi Pari named Shamsad Begum. The four octagonal towers of the building at the corners

terminated over the horizontal parapet as a solid kiosk with ribbed cupolas. The octagonal dome over the central room was wrapped by brass-plate; actually it was with the gold guild in the past (Hossain & Chowdhury, 2006).

The square building measures 18.28 m. from every side of the tomb and which main chambers measurement is 5.84 m. square. The tomb chamber contains the four openings on the four key points (Chowdhury & Ahmed, 2006, 98). Among the other eight chambers, the four central flanking chambers are 24'-9" long by 10-9" broad. The tomb chamber is completely veneered and in the centre of the chamber is a simple three-stepped cenotaph made of white marble (Haque, 1983, 122).

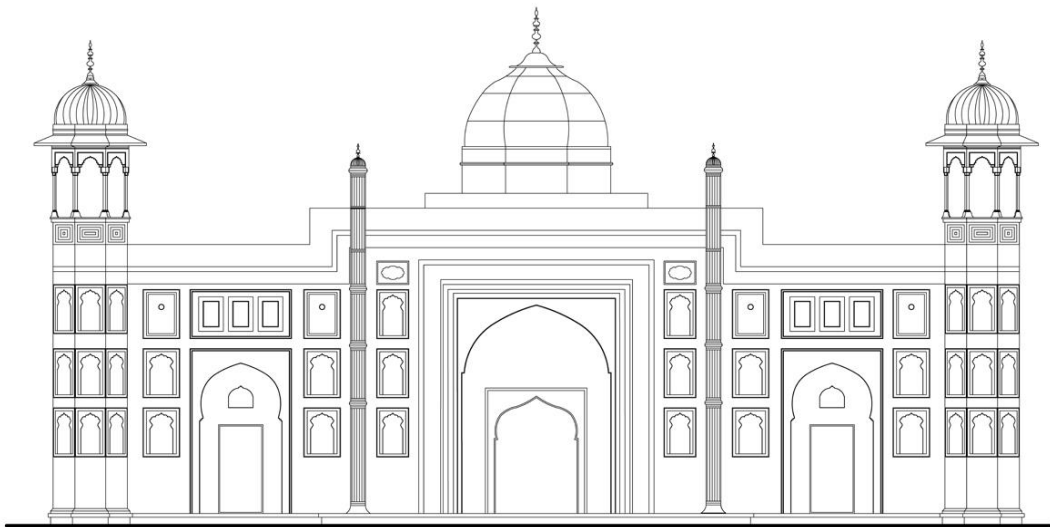
The outer surface of the tomb is decorated with panels and was plastered like usual Mughal buildings in Dhaka. The cenotaph of the tomb chamber is embellished with floral designs and marked as a lady grave by a takhti motif on the peak (Morshed, 2019). The four side rooms of the walls are equipped with white marble which height is up to the dado level. The corner square rooms contain beautiful glazed tiles in several colours depicting floral designs. Among the colours are dark blue, green, orange and purple on a yellow background along with the borders of orange and lilac flowers on a green ground (Wordpress.com, 2014).

Ground Plan of Bibi Pari's Tomb, Source: [Banglapedia](#)

Inside the Main Tomb Chamber, Source: Shajjad Hossain, 2015

Elevation of the Tomb, Source: Shajjad Hossain, 2016

General View of the Tomb, Source: sixseasonstourism.blogspot.com

Tiles Decoration inside the Chambers, Source: The Historical Hub, 2014

Impact on the tomb

Actually, the tomb of Bibi Pari was a synthesis architecture where different materials and techniques were used and made it very distinct mausoleum in Bengal. Stones were brought from different places of India. Especially, the white marble is collected from Jaipur as well as the black basalt from Rajmahal hills. The grand pattern of the tomb is built following the Tajmahal at Agra and the tomb of Mughal emperor Humayun at Delhi (Taifoor, 1952, 200). Persian style was implemented in the above mentioned two tombs. The tomb of Bibi Pari is the same kind of architecture which is near to the Persian style had come through Agra and Delhi (Ray, 2017, 487). The Persian Chahar bagh plan is also found here. Basically, Char Bagh or four gardens is a surrounded quadrilateral garden which divides by paths into four smaller sections with flowing water channels (Rakhee, 2008). Aligning the mausoleum of Bibi Pari in the middle and setting up a pavilion on the south along with the northwest gate makes the Chahar bagh design at the Lalbagh fort complex. The Hindu corbelled technique (brick or stone row is set up one above another) of roofing temples was used in this tomb properly. All rooms are internally corbelled by black basalt stones block (Husain, 2007, 300-301).

Tomb with Chahar Bagh Plan, Source: The Historical Hub, 2014

Ceiling internally with corbelled technique, Source: Shajjad Hossain, 2015

Conclusion

The tomb of Bibi Pari is the most winsome and protecting monument in the historical Dhaka of Bangladesh. It is a unique example in tomb architecture of the Mughal in provincial Bengal. Where there is a great combination of different techniques like building materials. Beautifully ornamented and the distinctive tomb is also momentous among other Mughal architecture in this region. The Archaeology Department of Bangladesh has taken under control this tomb along with the whole Lalbagh complex since 1974. Before that, the British administration during the colonial period had been constructed inside the fort complex in the large-scale but some edifices altered from its original look which has been removed and renovated by the Archaeology Department of Bangladesh (Morshed, 2019).

Reference

- British Governments of India (1812) *A Collection of Treaties and Engagements with the Native Princes and States of Asia Concluded on Behalf of the East India Company*, London, p. 28
- Chowdhury, N. & Ahmed, B. (2006) *Mughal Monuments of Bangladesh*, Dhaka: Traditional Photo Gallery, p. 98
- Dani, A.H. (1962) *Dacca: A Record of its Changing fortunes*, Dacca: Mrs. S. S. Dani, p. 71
- Haque, Enamul (1983) *Islamic Art Heritage of Bangladesh*. Dhaka: Bangladesh National Museum, p. 122
- Haque, Enamul (2007) *The Art Heritage of Bangladesh*. Dhaka: The International Centre for Study of Bengal Art, p. 204
- Husain, A.B.M. (Ed.). (2007) *Architecture: A history through the ages*, Dhaka. Bangladesh: Asiatic Society of Bangladesh, p. 300-301
- Morshed A.Z. (2019) Understanding Mughal Dhaka, *The Daily Star*, Retrieved From: <https://www.thedailystar.net/in-focus/news/understanding-mughal-dhaka-1700224>
- Pisharoty, S.B. (2018) In search of a Lost Ahom Princess, *The Wire*, Available at: <https://thewire.in/history/dhaka-pori-bibi-tomb-ahom-princess>
- Rahman, H. (2006). Lalbagh Fort, *Banglapedia: National Encyclopedia of Bangladesh*, Online Ed., Dhaka: Asiatic Society of Bangladesh, Retrieved From: http://en.banglapedia.org/index.php?title=Lalbagh_Fort
- Rakhee (2008) Char Bagh Garden, Humayun's Tomb, Delhi, *Flickr*, Available at: <https://www.flickr.com/photos/olderock/4452337509>
- Ray, Aniruddha (2017) *Towns and Cities of Medieval India: A Brief Survey*. New York: Routledge, p. 487
- Stein, B. (2010) A history of India, *The Blackwell History of the World* (Second Ed.), David Arnold (Rev. & Ed.), United Kingdom: John Wiley and Sons Ltd, p. 159

Taifoor, S.M. (1956) *Glimpses of Old Dhaka: A Short Narration of East Bengal and Assam with Special Treatment of Dhaka*, Dacca: S.M. Perwez, p. 198,200

Wordpres.com Blog (2014) Tomb of Pari Bibi, *Old Dhaka in New Look*, Retrieved From:
<https://doerstthree.wordpress.com/2014/01/07/tomb-of-pari-bibi-2/>

Yakub Hossain A.K.M. & Chowdhury A.M. (2006) Bibi Pari, *Banglapedia: National Encyclopedia of Bangladesh*, Online Ed., Dhaka: Asiatic Society of Bangladesh, Retrieved From:
http://en.banglapedia.org/index.php?title=Bibi_Pari

FROM OFFICIAL IDEOLOGY TO UNOFFICIAL INTERPRETATION: A THEORETICAL APPROACH TO THE RELATIONSHIP OF KEMALISM AND CULTURAL HUMANISM

*Yusuf Ziya BÖLÜKBAŞI**

Abstract

Kemalism, the founding ideology of the Turkish Republic, can be defined as Turkey's experience of modernization and becoming a nation-state. Kemalism had a holistic character in the Early Republican Period. After World War II, it started to be divided into different types and its function as an official ideology ended. The most common distinction regarding the types of Kemalism is right and left Kemalisms. Kemalism includes a nationalist idea system in building the modern nation-state. Identity policies have been implemented since the beginning of the 1930s, and the Turkish History Thesis and Sun Language Theory were essential here. Kemalism built a nation and realized it with an ethnocentric method pointing to nationalism. Thus, its place on the ideological scale is right-wing. However, leftist interpretations of Kemalism gained strength in the 1960s. Especially the intellectuals who came together around the *Yön* journal developed the leftist understanding of Kemalism. The present study aims to explain the mental transformation in the leftward evolution of Kemalism. In this study, in which the literature review method is used, Kemalism is accepted as a form of nationalism in terms of identity construction. The phenomenon that enabled the transformation from nationalism was the concept of Cultural Humanism, especially the Blue Anatolian Movement that emerged from it, which provided the transition from ethnocentrism to territorialism. In addition, after Atatürk's death, Turk-centered humanism was replaced by Western-centered Greco-Latin thought, and the left-wing identities of the intellectuals representing the Cultural Humanism movement were influential in the transformation of Kemalism's mental codes.

Keywords: Kemalism, Cultural Humanism, Blue Anatolian Movement, Ethnocentrism, Territorialism.

RESMİ İDEOLOJİDEN GAYRİRESMİ YORUMA: KEMALİZM İLE KÜLTÜREL HÜMANİZMA İLİŞKİSİNE TEORİK BİR YAKLAŞIM

Özet

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisi olan Kemalizm, Türkiye'nin modernleşme ve ulus-devlet olma deneyimi olarak tanımlanabilir. Kemalizm Erken Cumhuriyet Dönemi'nde bütüncül bir karaktere sahipti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra farklı türlere ayrılmaya başlamış ve resmî ideoloji işlevi sona ermiştir. Kemalizm türlerine ilişkin en yaygın ayrım sağ ve sol Kemalizmlerdir. Kemalizm, modern ulus-devletin inşasında milliyetçi bir fikir sistemini içerir. Otuzlu yılların başından itibaren kimlik politikaları uygulanmış ve burada Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi önem arz etmiştir. Kemalizm bir ulus inşa etmiş ve bunu etnosentrik bir yöntemle gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla ideolojik bağlamda yeri sağdır. Ancak Kemalizm'in sol yorumları altmışlı yıllarda güç kazanmaya başladı. Özellikle *Yön* dergisi etrafında bir araya gelen aydınlar Kemalizm'in sol anlayışını geliştirdiler. Bu çalışma, Kemalizmin sola doğru evrimindeki zihinsel dönüşümü açıklamayı amaçlamaktadır. Literatür taraması yönteminin kullanıldığı bu çalışmada Kemalizm, kimlik inşası açısından bir milliyetçilik biçimi olarak kabul edilmektedir. Milliyetçilikten dönüşümü sağlayan olgu, Kültürel Hümanizm kavramı, özellikle de ondan ortaya çıkan ve etnosentrizmden teritoryalizme geçişi sağlayan Mavi Anadolu Hareketi olmuştur. Ayrıca Atatürk'ün ölümünden sonra Türk merkezli hümanizm yerini Batı merkezli Greko-Latin düşüncesine bırakmış, Kemalizm'in zihniyet kodlarının dönüşümünde Kültürel Hümanizm hareketini temsil eden aydınların sol kimlikleri etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kemalizm, Kültürel Hümanizma, Mavi Anadoluçuluk Hareketi, Etnosentrizm, Teritoryalizm.

1. INTRODUCTION

The concept of ideology is a set of ideas systematized by intellectuals. It gives meaning to the lives of individuals who have lost their community character and become atomized in the process of the spread of capitalist economic relations and the transition to industrial society. The phenomenon of ideology, which is a product of modernism, has played a significant role in the lives of individuals, communities and states since the day it emerged. The Republic of Turkey is also based on an ideology as of its foundation, namely Kemalism. Kemalism, a holistic system of ideas in the early Republican period, was divided into different types in later processes. The most emphasized distinction between Kemalism is right and left Kemalism. In fact, according to Parla (1993: 10), the left interpretation of Kemalism is an "inconsistent synthesis" that tries to "reconcile the incompatible" and states that Kemalism cannot come together with the left or social democracy under any circumstances. In addition, Kemalism essentially points to a right-wing system of ideas (Bora and Taşkın, 2019: 529-530). The fact that the understanding of Turkism, which has continued since the Committee of Union and Progress, has transformed and became the most substantial support of the official ideology, the policies followed for nation-building -like the Turkish History Thesis- and the attempt to form a national bourgeoisie -Kemalism is seen as a bourgeois revolution- proves this situation. Being in the Western bloc after World War II and being included in the capitalist economic system supports this view. The fact that Kemalism is a right-wing movement is also defined through the figure of Celal Bayar. This notion enables the centre-right tradition in Turkey to portray itself as "Ataturkist". According to Bayar (1978: 15), Atatürk could have quickly established a socialist state after the War of Independence if he had wanted, but he did the opposite and distanced himself from communism. Thus, from the foundation period, Kemalism had a right core. On the other hand, some thinkers and approaches state that Kemalism is a leftist ideology.

Left Kemalism has been a movement represented by a small group of intellectuals who generally gathered around a journal in its historical course from the 1930s to the 21st century. It can be said that left Kemalism, which could not attain a political structure but shaped intellectual discussions and political events, formed a strong tradition of thought in two historical periods. In the 1930s, Kadro journal was the first example of this movement. In the 1960s, the intellectuals gathered in and around the journal Yön represented the left Kemalism (Alpkaya, 2019: 477-478). Yaşar Özkandaş expressed a different approach to leftist Kemalism. According to him, the left interpretation of Kemalism was carried out through two methods. The first one was the views stating that Kemalism was closed to socialism but had a social democratic stance. The most important representative of this was Bülent Ecevit. Ecevit said that Kemalism is based on classes and that the principles of statism and populism do not belong to the left in terms of their content. However, the Turkish revolution itself, which started with the War of Independence and led to the establishment of the modern state, can be seen as a leftist interpretation. Similarly, Ceyhan Atıf Kansu stated that Kemalism was not socialist but inspired by leftist ideas and stated that the First Group was on the left in the National Assembly established in Ankara against the occupation and that the term "People's State" was leftist rhetoric. The second approach stems from the interpretation of Kemalism in the sixties apart from its previous

variations. It is seen that especially Marxism and Kemalism are tried to be synthesized. According to intellectuals such as Yakup Kadri Karaosmanoğlu and Şevket Süreyya Aydemir, Kemalism needed a new interpretation in the 1960s with the transformations Turkey underwent. During these years, Kemalism began to be seen as "Turkish socialism". In addition, the role of *Yön* magazine in shaping this approach is excellent (Özkandaş, 2019: 206-210). Avcıoğlu (1962: 3), the lead author of the journal *Yön*, thinks that the cadres carrying out the national struggle see salvation in populism and that this principle corresponds to socialism today. The Kemalist thesis was, in short, to try to modernize within independence. Superstructure revolutions such as the establishment of the secular order and the abolition of the sultanate and the caliphate were implemented, but the infrastructure revolutions were also not forgotten; industrialization by the state and land reform point to this. But after 1945, these revolutions started to reverse and the Kemalist understanding of revolution was interrupted (Devrim Bildirisi, 1969: 2). *Yön* magazine, in which Avcıoğlu was the editor-in-chief, also became an important medium where left Kemalism was covered. Examining Turkey's economic development problem in the political context, the authors of *Yön* tried to put forward a synthesis of socialism and Kemalism from an ideological perspective. For this reason, the nationalist aspect of socialism comes to the fore in the writings. This nationalism has a full independence and anti-imperial character. As a matter of fact, according to İlhan Selçuk (1962: 6, 1965: 3), one of the essential journal writers, Atatürk, fought against imperialism and ensured Turkey's full independence and thus, Atatürk was a real nationalist. This nationalism was based on reason and aimed to modernize Turkey. It is also inclusive, based on the principle of patriotism. It is necessary to distinguish Atatürk's nationalism from racist nationalism. This approach, drawn by Selçuk, constitutes one of the fundamental characteristics of left Kemalism. In addition, a significant development for leftist Kemalism is the "left of centre" transformation that the CHP, the representative of Kemalism in the political arena, experienced in the mid-sixties. With this transformation, the CHP has come to its current political line. Although İsmet İnönü stated that this situation is not a change, on the contrary, they have been on the left of the centre since the day they said they were secular and statist, that is, from the beginning of the revolutions (Turan, 2003: 85). Thus, according to İnönü, Kemalism always has a leftist content.

The brief overview above emphasizes the emergence and essential characteristics of left Kemalism, which is the unofficial interpretation of Kemalism, Turkey's founding-official ideology. As a result, how did this unofficial interpretation of Kemalism occur? Above, the cyclical characteristics of the emergence of left Kemalism were mentioned. This study aims to explain the transformation in the mental codes that paved the way for the leftist evolution of Kemalism, which did not have a leftist identity. In this context, in this study, in which a theoretical discussion will be made, the literature review method will be followed, and academic studies on the subject will be used. First of all, the concept of Kemalism will be examined. Then, Cultural Humanism and Blue Anatolianism Movement will be examined in the context of the trivets of the mental transformation mentioned. In the conclusion part of the study, the findings will be discussed on the basis of the research question.

2. OFFICIAL IDEOLOGY FROM EARLY REPUBLIC TO THE FORTIES: KEMALISM

2.1. An Evaluation on Kemalism

The practice of revolution that established the nation-state and the republican regime in Turkish history is called Kemalism. The British used the name Kemalism for the first time in 1919. The cadres carrying out the National Struggle, especially Mustafa Kemal Pasha, did not adopt this name (Perinçek, 2020: 13-14). The official use of the name Kemalism is said for the first time in the 4th Great Congress of the CHP held in 1935, and in its accepted introduction, it is called that "All these principles that the party follows are the principles of Kamalism" (1935: 2, Perinçek, 2020: 15-16). Thus, six principles will determine the destiny of the Turkish nation. These principles are nationalism, republicanism, populism, secularism, statism and revolutionism. They were accepted and legalized by being put into the Constitution in 1937. Kemalism has been maintained since 1919, and the Turkish society's search for ideology extends to the debates on Ottomanism, Islamism and Turkism. However, these discussions were limited to small groups. On the other hand, Kemalism has been a comprehensive movement as it not only presents an identity with revolutionary nationalism but also creates a new society and regime together with the other five principles (Ahmad, 2019: 217-218).

After a short historical narrative, it is helpful to include a few definitions of Kemalism. According to Tunaya (2002: 89), Kemalism is the ideology of the Turkish revolution that developed within the framework of the idea of national independence against the Western imperialist occupying powers, and it is the foundation and liberation movement shaped by the opinions of the leader of the revolution, Mustafa Kemal. Kışlalı (1994: 15), on the other hand, sees it as a progressive ideology that can adapt itself to innovations, unlike a stereotyped belief system. Kazancıgil (2019: 235) presents a different approach and states that Kemalism is a realist understanding shaped by actions with the transition from theocratic legitimacy to the concept of national sovereignty. According to him, Kemalism was institutionalized with the indoctrination between 1927-1931 and the addition of the principles to the Constitution in 1937. However, he states that before these dates, Kemalism transformed society with a series of reforms between 1924 and 1928. These reforms started with the abolition of the Sultanate in 1922. The proclamation of the Republic, the dissolution of the Caliphate, the adoption of the Law of Unification of Education, the abolition of the Sharia courts, the closure of dervish lodges and lodges, the Alphabet Revolution, the adoption of the Civil Code, the adoption of the Constitution and It can be listed in general terms as the removal of the phrase "the religion of the state is Islam" from the Constitution (Akşin, 2019: 185-188).

The most emphasized subject in the definitions of Kemalism has been the establishment of the nation-state. According to Köker (2019: 98), Kemalism is an ideology unique to Turkey and includes the idea of establishing a modern nation-state. Demirel (2019, 128-129) underlines that Kemalism is the ideology of the single-party period that found the Turkish nation and state and stated that it is a set of thoughts and actions defined around the Six Arrows. Kemalism has shown continuity and integrity since the early 1920s and was openly announced in CHP programs. A clear definition was made at the CHP V. Great Congress in 1939: "Kemalism is not an ideal. It is an

actualized set of reality". Perinçek (2020: 26) states that Kemalism is not an ideology, philosophy or theory but should be accepted as "the sum of the works of the Turkish revolution". Therefore, Kemalism should be defined as a "path" or "practice" (Perinçek, 2020: 27). Yakup Kadri What is the ideology of the revolution? Atatürk's answer to the question that he did not seek doctrine and that is attached to a particular ideology could harm the revolutions (Belge: 2019: 38) indicates this situation. Berkes (1965: 84-85), who shares a similar opinion, states that Kemalism is not an ideology but should be evaluated as the right path followed in the two-hundred-year modernization process that corresponds to a historical period and continues.

The phenomenon of Kemalism is also defined through some of the qualities included in its content. Özkandaş (2019: 21-25) points out that Kemalism has four essential features: (1) It is not a rigid, dogmatic and totalitarian ideology, (2) It is action-based, not theoretical, (3) It has a unique quality, and (4) It is an anti-imperialist movement. According to İnsel (2019: 14-15), Kemalism, the hegemonic current of thought in Turkish political opinion, is ideologically shallow and pragmatic; practice rather than theory is articulated with different currents of thought and aimed at national modernization. Parla (1993: 10) analyzes Kemalism by dividing it into two political and cultural. Cultural Kemalism is a secular, rational, cultural reformist and progressive ideology. Political Kemalism, on the other hand, is an authoritarian, statist, single-party, "chefist" based on a one-person rule and a political ideology and regime specific to a certain period. According to Bora (2017: 124-129), who thinks that it is essential to look at Atatürk's ideas to understand Kemalist thought, he has a nationalist and modernist ideology. Thus, Kemalism is a movement of ideas in which modernization and nationalism are synthesized. On the other hand, he states that Atatürk had realist, pragmatist, tutelary and Jacobin views and that his Speech contains a Jacobin and enlightened despotism (Bora, 2017: 128). Ünder (2019: 142) also states that Atatürk's political goal was to establish a solid and independent state in the international arena. Still, his method was Jacobinism, and his attitude towards the people was paternalistic. In the comments made so far, it is seen that there are ideological prejudices against Kemalism and Atatürk. It is necessary to compare Kemalism and Atatürk with contemporary ideologies and leaders and interpret them according to the socio-economic conditions of the period. First, one of the main features of Ottoman-Turkish modernization is Jacobinism. In addition, the bourgeoisie, the leading actor of change in Europe, did not exist in Turkish society. Therefore, it is an erroneous way of thinking to give a negative meaning to the Jacobin character of Kemalism.

The transformation of Kemalism into a hegemonic system of ideas was realized with its six principles that guided its practices and later turned into the state's official program. Especially four of these six principles (nationalism, secularism, revolutionism and statism) were effective in providing hegemony. Kemalism, the name of the search for a new order, considers this order as the construction of a secular, modern and Western Turkish identity and the Turkish nation as a homogeneous and harmonious whole (Çelik, 2019: 75-76). The most important of these principles is nationalism. It is considered appropriate in terms of the scope of this study to briefly examine the understanding of nationalism of Kemalism under a separate heading.

2.2. Anthropological Turkishness: Kemalism's Ethnocentric Identity Conception

Kemalism is not only nationalism, national liberation and independence struggle but also a project of creating a nation. This developed nation will be adopted by other societies and will continue to exist in the future (Berkes, 2007: 119). Nation design makes the identity construction process essential. Identity must be embodied in a particular place and updated at a specific time. Therefore, the phenomenon of identity is based on geography and history. With the National Struggle, there is geography, namely Anatolia. In this respect, historiography, which will transform this geography into a homeland and offer it deep roots, gains importance. Because historiography also plays a significant role in the construction of identity and the legitimacy of societies' rights over geography. From the second half of the 19th century, nations have been to produce founding and official history. At this point, there is a close connection between academic studies in history and nationalism adopted by the state (Yücel, 2020: 29-31). Defined based on modernism and nationalism, Kemalism is a kind of state nationalism based on the understanding of the continuity of the state, aimed at the level of contemporary civilizations (İnsel, 2019: 21). It is based on the integration of the state and the nation, more precisely, it establishes existential bonds between the state and the nation (Çelik, 2019: 85). The aim of Kemalist nationalism is to transform society, to create a Western-secular Turkish identity. First, an identity structure based on citizenship was introduced with the 1924 Constitution to achieve this. Then an ethnic-secular design was realized through the Turkish History Thesis and Sun Language Theory (Durgun and Yücel, 2019: 192-193).

Turkish History Thesis and Sun Language Theory appear as a reflection of ethno-secular identity construction. The Turkish History Research Society, which was established with the directives of Atatürk, started to work under the direction of Afet İnan. After the First Turkish History Congress was held on 2-11 July 1932, the Turkish History Thesis was announced. In his presentation at this congress, Afet İnan drew attention to the importance of history and geography in forming identity. İnan's work mentions the Turan sea, which does not exist today. According to him, the Turan Sea includes the present-day Caspian, Azov and Aral seas in the middle of the Altai and Pamir mountains, and today's Aral, Caspian and Azov seas in the east and west of the Altai-Pamir highlands of Central Asia. Due to the presence of this inland sea and high glacial mountains, the existence of early unmixed communities in the Central Asian plateau was claimed by İnan. She stated that the Turks, the autochthonous people of Central Asia, have a cultural heritage dating back to 9000 BC in the Altai-Pamir plateau. Saying that the Turks, who have a high culture, do not mix with other races due to the natural obstacles in Central Asia and maintain their existence as a single race, İnan also gave information about the anthropological characteristics of the Turks. According to her, Turks are a nation of the Aryan race with a brachycephalic skull. İnan said that this information was obtained as a result of a comprehensive study on the racial characteristics of the Turks. Besides, she drew attention to the linguistic and cultural similarities between the Turks in Turkey and the communities living in Central Asia (İnan, 1932: 18-24). Thus, the thesis of the Westerners - the idea of barbarian Turks belonging to the yellow race - was tried to be refuted. Reşit Galip also expressed similar thoughts. He defined the racial characteristics of the Turks as the Alpine race and referred to Roland Dixon in this regard. Pointing out the area stretching from East Turkestan

to West Turkestan as the homeland of Turks, Galip emphasized that the northern border is Lake Baikal, and the southern border is the Himalayan mountains. According to him, the Alpine race with a brachycephalic skull, the ancestor of the Turks, has shown the ability to establish great civilizations wherever it went throughout history. In Europe, where they migrated from the north of the Black Sea, they built the Western civilization, the Indian civilization by descending to the south, and those who went to Mesopotamia and Egypt built the civilization there. Finally, those who came to Anatolia established civilizations in Anatolia (Galip, 1932: 124-125). In the history thesis adopted in the 1932 and 1937 Congresses, it was emphasized that the Sumerians came to Mesopotamia via Babylon due to the drought in Central Asia and that they were from the Aryan/Turkish race due to the language they spoke and their anthropological qualities (Galip, 1932: 117).

The summary of the Turkish History Thesis is the idea that the Turks had a great civilization in Central Asia, where they first emerged and then spread it all over the world and carried the places they went. Thus, Turks were considered a nation that established civilization just like Westerners. In addition, it was emphasized that the Turks were the autochthonous society in Anatolia by providing the connection of Anatolian civilizations with the Turks. Although Kemalism had a project to create a nation, there was some confusion on this issue, and the nation's past, which was designed through its contribution to civilizations, was devoid of Anglo-Saxon and French origin sources. Hence, it invented an anthropological and archaeological history with a German-style construction. Thus, in addition to constructing the nation as a historical-cultural people, the primary purpose of Kemalist nationalism, which realized the brilliance of the pre-Ottoman era with the invention of its role in the establishment of civilizations, was to purify the identity of the cosmopolitan Ottoman-Islamic elements. At this point, the Gökaltın line of Kemalism oscillates between cultural nationalism and civilizational nationalism; After World War II, he had to return to the line of cultural nationalism due to cyclical effects (Aydın, 2019: 354-355, 365).

The Sun Language Theory, on the other hand, is a continuation of the Turkish History Thesis. The first congress was held in Istanbul on September 26, 1932, by the Türk Dili Tetkik Cemiyeti. Here, the issue of purifying Turkish from words of Arabic and Persian origin and that the Turkish language is the language of the oldest civilizations are discussed. In the second congress held on 18-23 August 1934, the policy of secularization through language was continued. At the end of the third congress held in 1936, the Sun Language Theory was announced. According to this theory, Turkish has been shown as the ancestor of all languages, and the language of all civilizations that have existed from past to present has been Turkish. It took the "sun" ornament because the first human started to speak by looking at the sun (Çağaptay, 2009: 249-256). Thus, the anthropological construction of Turkishness, which began with the Turkish History Thesis, was reinforced with the Sun Language Theory and revealed its ideological framework through the new state identity concept and the policies it followed.

3. ANTITHESIS OF KEMALISM: CULTURAL HUMANISM

Although the Cultural Humanism movement, considered within Kemalism, has the same goals as Kemalism, it carries different orientations and symbolizes the transformation from ethnocentrism. In this context, first of all, it

is necessary to look at the understanding of Humanism and its development line in Turkey to understand Cultural Humanism, and then to include the Blue Anatolian Movement that emerged from this movement.

3.1. Concept of Humanism

Humanism, a historical metaphor, is explained within the framework of a different definition in each period. This word was first used to indicate the era of humanists. Then it expressed the return to the sources written in ancient Greek and Latin languages for the advancement of societies based on higher education. In addition to this, inspired by the word "humanismus", it represents the mentality expressed as "purely human" or something close to it (Rohde, 1943: 122). Burian (1943: 88-89) considers humanism a part of man. According to him, only the adjective of Greek and Latin language minstrel is a wrong term for this limb that develops in every age and climate. It is more appropriate to define it as the adventure of the human mind to perceive and understand the world. On the other hand, Lacombe (1943: 84-85) states that a general definition of humanism cannot be made and that it should be focused on its characteristics rather than the definition. Within this framework, humanism has three essential features: (1) A reality and meaning related to the human condition, (2) Individualism, and (3) Thinking together with the concept of nation, which is the form of evolution of modern society. These qualities need to be considered together with the superiority of reason, benefiting from ancient Greek-Latin cultural backgrounds and struggling with the medieval mentality.

Understanding the idea of humanism, it is necessary to look at its historical course. According to Behice Boran (1943: 255-259), the thought of humanism is in the 14-15th century, when production relations began to change and trade began to gain importance. It has emerged over the centuries. The transformation in the relations of production the collapse of feudalism and gave birth to a new class, the bourgeoisie. This new class began to challenge the privileges of the church and aristocracy. The capital accumulated in the bourgeois class brought socio-cultural and political, and economic transformation. This transformation showed itself primarily in the field of art and literature. It is not surprising that the first place where the idea of humanism started was the Italian city-states. Revenues from the Mediterranean trade were influential in the birth of the Renaissance movement. With references to the pre-Christian era, works of art related to ancient Roman and Greek civilizations were revealed. This indicates a radical change not only in art but also in the world of the mind. The feudal production and dogmatic mentality of the Middle Ages gave way to the rationality of ancient Greece and the institutional system of Rome. This situation prepared the necessary ground for people to get rid of church bonds and spread the idea of individuality. Of course, to do this, humanists had to resort to two sources: the opinions of putting ancient Greek and Roman texts into circulation and relying on the people. However, the bourgeois class became more potent due to the spread of capitalist economic relations. Eventually, with the realization of the revolution in France, they revealed bourgeois humanism. However, after this understanding started to fulfil the interests of its class, it became conservative and started to take a hostile front against the masses. In the 20th century, the idea of humanism differentiated and took a stance against bourgeois humanism. It is seen that humanism has evolved into an understanding that aims at the material and cultural liberation of the nations that are under the domination and

invasion of the imperialist states. A new version of humanism advocates economic equality instead of unequal capitalist economic relations and supports the freedom of everyone regardless of religion, language or race. It can be stated that these views, expressed by Boran, define humanism in the context of the progress of humanity and the transformations brought about by the approach based on the superiority of reason in political, social and economic structures.

3.2. The Movement of Humanism in Turkey

The reflection of humanism in Turkish political life can be seen to occur within the phenomena of Westernism and Westernization. According to Bora (2017: 97), humanism is defined as "the fundamentalist branch of Westernization". The period in which the humanist movement gained momentum is the Ottoman-Turkish modernization process that started in the 19th century. Especially in this process, Western and Classical Greek works began to be translated as an outcome of contact with the West. Although Ahmet Mithat Efendi was the first person to address humanism philosophically, Halit Ziya Uşaklıgil, Yahya Kemal and Yakup Kadri Karaosmanoğlu became the representatives of this movement. Especially Yahya Kemal and Yakup Kadri put forward the Anatolian and populist Nev-Greek movement, which was shaped based on the Mediterranean consciousness. This idea aimed to show an Anatolian-centered civilization unity between Greeks and Turks. With the Nev-Greek approach, it is desired to imitate the progress of European civilization through Greek and Latin works. This approach did not find many supporters anyway. Yahya Kemal gave up these thoughts completely, but Yakup Kadri occasionally expressed this thought after the proclamation of the Republic (Durgun, 2015: 6-8). Türkdoğan (1999: 137), on the other hand, states that the first representative of the Hellenistic approach was Mustafa Rahmi, the deputy of Thessaloniki in 1909, and Rahmi's suggestion that classical Greek literature should be included in the Turkish curriculum. However, the most important representative of humanist thought during the Ottoman Empire was Tevfik Fikret. Baştınar (1943: 261) describes Fikret's humanism as follows: "Fikret's humanism is a fierce enemy of backwardness, tyranny, religious bigotry, an ardent supporter of culture and progress, combining the love of the nation with the love of humanity in his heart. It is because he considers himself sacred and keeps this spirit alive in all his poems". Fikret is an important person in terms of being the poet and thinker who influenced the Turkish intellectual the most.

The idea of humanism also showed itself in the proclamation of the Republic and the official policies of the modern Turkish state. The understanding of radical Westernization and the revolutions that took place can be considered within this thought. Two areas stood out in the relationship between Kemalism and humanism: Education and history. According to Karacasu (2019: 337), although there are differences from time to time in these two areas, Kemalism states that it carries out its relationship with humanism pragmatically. Especially the thirties were the period when these two policies were implemented and nation-building took place. Turkish History Thesis and Sun Language Theory should be emphasized in this respect. These policies, which are the two primary instruments of secular nation-building, actually tried to be realized not through the ancient Greek-Latin universe of humanism but the classical universe belonging to the Turks. Here, it is seen that Kemalism developed a Turk-centered approach

that would include the ancient Turkish world of thought by using the same method instead of turning to the ancient Greek-Latin heritage like the Western civilization. Emphasizing that Turks are the founding subject of all civilizations with the Turkish History Thesis, the connections between Anatolian civilizations and Greek civilization - Mycenaean and Minoan cultures - have eliminated the conflict between humanism and nationalism thoughts. A Turk-centered understanding of Central Asian origin and anthropological Turkishness has been the main policy of the Atatürk period. After the death of Atatürk, the state continued to work on humanism, but a vital mentality transformation took place. The Turk-centered understanding of the Atatürk period left its home only to the knowledge of Westernization based on the ancient Greek-Latin universe (Durgun, 2015: 10-13). According to some authors, this process, called cultural humanism, caused the change in the official ideology in Turkey. According to Türkdoğan (1999: 65, 136-139), Kemalist ideology, which centred on national history and Turkishness based on national culture, was cut from its national roots and transformed with Greco-Latin sources through the humanism movement in culture. In particular, the cadres who held power in the party put aside the history and language policies initiated during the Atatürk period and turned to Greek-Latin sources instead. The emphasis on the Hittites, Lycians, Phrygians, Aegean and Mediterranean civilizations and the continuity of their cultural heritage has been prioritized in the change process. In fact, like the Kemalist history thesis, the Islamic period is not included in this approach, there is a continuity between Kemalism and cultural humanism in this regard, but the shift of the centre from Turkishness to Greek-Latin and Anatolian civilizations represents a substantial break.

The paradigm transformed after Atatürk made itself felt more through the change in state institutions and bureaucracy. Hasan Ali Yücel established its relationship with cultural humanism. The foundation of this is based on Yücel journal, which dates back to 1935. At first, the Yücelists advocated a national understanding of humanism. Still, after a short while, it was thought that development would be achieved with Western-style humanism by abandoning the idea of neo-humanism in the axis of the Turkish History Thesis. With Hasan Ali Yücel to the Ministry of National Education, cultural humanism studies gained momentum. In 1936, the Department of Greek-Latin Language and Literature was opened at the Faculty of Language, History and Geography of Ankara University. During Yücel's ministry, this education was reduced to the high school level, and classical Greek and Latin languages began to be taught in three high schools in Istanbul. However, Yücel's most outstanding achievement was the translation of classical works into Turkish with the establishment of the Translation Office. Of course, not only ancient Greek-Roman classics but also Eastern classics, French and German works were published here, but within the scope of translation activities carried out between 1940-46, only 5% of 467 works were Eastern works. Most ancient Greek works were translated into Turkish (Durgun, 2015: 14-16). This translation activity introduced Turkish society to classical Greek and Western works and helped cultural humanists to fulfil their goals.

In addition to bringing the Translation Bureau and Hasan Ali Yücel to the ministry, Village Institutes also play an essential role in the education pillar of the Kemalism-Humanism relationship. Village Institutes were established

in 1940 and progressed in the direction determined by Hasan Ali Yücel and İsmail Hakkı Tonguç until 1946. However, it is known that those who were against the Village Institutes until 1954, when they were officially abolished after 1946, were effective in the administration and were closed for various reasons (Karaömerlioğlu, 2019: 286). According to Türkdoğan (1999: 66-67), the national education policy, which continued from 1923 to 1938, was based on a completely different axis, and a universalist approach was adopted with the motto of "one civilization and one culture". Especially here, Village Institutes played an important role, and village and town youth were detached from the sources of Turkish national culture and directed to Greek-Latin sources. There is also the effect of abandoning the Turkish History Thesis here.

The places where the cultural humanist approach took root the most were the journals. As mentioned before, Yücel journal was the beginning of this. İnsan, Adımlar, Yurt and Dünya and Yeni Ufuklar, the continuation of Yücel, became the channels where representatives of the humanism movement met. İnsan journal, founded by Hilmi Ziya Ülken, Nurullah Ataç, Sabahattin Eyüboğlu and Muzaffer Şerif, thought that genuine nationalism could be reached by giving priority to humanism in the relationship between nationality and humanism (Bora, 2017: 99). Nurullah Ataç (1943: 120) insisted on returning to ancient Greek-Latin sources. The reason for this is that the most significant poets, philosophers and works of today's languages have a past of at most five hundred years. In contrast, humanism should not deal with the actuality and save us from the mental world and baggage of existing languages. Socialism, regarded as the ideological other of the Republic during World War II, began to represent itself in the movement of humanism. Yurt and Dünya journal were of great importance, even though they included articles against the journals Adımlar and İnsan. Adımlar journal claimed that the ideas of national culture and humanism did not contradict each other and saw the source of Turkish humanism in public regarding Yakup Kadri (Bora, 2017: 99-100). The issue that writers and academics such as Behice Boran, Ziya Onkut, Orhan Burian, Nurullah Ataç, O. Lacombe and G. Rohde, who wrote various articles about humanism in the journal Adımlar, especially emphasize, is that today's humanism has anti-imperialist, populist and egalitarian. These ideas stand against and criticize bourgeois humanism.

There is an intricate relationship between humanism and socialism. The representatives of the humanism movement position themselves within Kemalism, but they also stay close to socialism—however, the threat from the Soviets during and after World War II reintroduced the idea that communism posed an ontological threat. Here, the extreme westernization tendency of humanism opened the door to socialism was a problem. The purge of leftist academics from the FLHG of Ankara University in 1948 weakened the current of humanism. Niyazi Berkes, one of those who were purged, stated that Westernist intellectuals were as guilty of these purges as they were, as they remained silent. According to Bora (2017: 100), it was claimed that leftism was masked by humanism due to his opposition to communism. However, the leftist intellectuals of the period did not use humanism as an instrumental. On the contrary, they saw socialism as a higher level of humanism. As a matter of fact, from the forties to the seventies, the humanism movement "was an intellectual medium where a critical thinking breathed, trying to democratize and 'soften' both Kemalism and socialism, while also examining the possibilities of reconciling these two" (Bora, 2017:

100-101). The idea that humanism provides the resonance between Kemalism and Socialism should be underlined by the effect of both the official ideology and the transformation of socialism. In this context, it is necessary to mention the Yeni Ufuklar journal, which is the continuation of the Yücel journal. The journal, published by Orhan Burian and featuring Sabahattin Eyüboğlu, Halikarnas Balıkcısı and Vedat Günyol, became a place where the views expressing evolutionist socialism based on Western Marxism in the sixties were embodied. In addition, in a period when anti-communism was very high in the fifties, it formed the left reflection of social criticism based on literature (Bora, 2017: 101-102).

It is considered necessary to attribute particular importance to two writers in the journal Yeni Ufuklar in the context of the relationship between humanism-Kemalism-socialism. The first of these is Vedat Günyol. Günyol is counted among the most important representatives of humanism of the period, who took part in the translation bureau and the Blue Anatolia Movement, as well as the journal Yeni Ufuklar. The idea of humanism lies at the heart of his inferences about national identity and origin. For Turkey to fully reach the level of civilization within the framework of the target set by Atatürk, it must adopt the principles of humanism. While the West has realized humanist thought by fighting bigotry, Islamic societies are far from this. Therefore, it is necessary to return to the period before dogmatism, that is, to the ancient Greek-Latin works, as the West did. In Turkey, real westernization started with Atatürk's revolutions, but bigotry and reactionism rose in the post-Atatürk period, and revolutions were reversed. Reactionaries were attacking the Republic like Said-i Nursi. The biggest reason for this has been the governments that concessions from their secularism policies. The policies of the Democrat Party reversed Atatürk's revolutions, the reactionaries got more substantial, and Turkey took its place on the side of the imperialist countries. For this to change, it is necessary to return to Atatürk's revolutions, especially to the principles of statism and secularism. In addition, humanistic culture and education covering all civilizations in Anatolia, the Islamic past and the values brought by the history of even Central Asia is necessary for Turkey. Ultimately, according to Günyol, the idea of humanism is a worldview made necessary by social conditions. However, this understanding of humanism, unlike the imperial approaches of the Western world, proposes to be defined and applied based on socialism (Aktaş, 2020: 156-181). Another name that should be mentioned in this regard is Sabahattin Eyüboğlu. Eyüboğlu sees humanism as a tool to democratize Kemalism by redefining it. Based on the people and a populist attitude in the field of art and culture, its emphasis on the purity and cleanliness of the people has been an essential factor in the CHP's settlement in the "Left of the Center" and gaining a social democratic identity (Bora, 2017: 102-103). The authors of the Yeni Ufuklar journal should be positioned separately as they are the representatives of the Blue Anatolian Movement, the eclectic complement of the official ideology in the forties and fifties. This is because they are the only group openly dealing with identity, history and geography within the cultural humanism movement. In this respect, it is necessary to examine the fundamental views of the Blue Anatolian Movement and the conceptions of history, geography and identity of Halikarnas Balıkcısı and Sabahattin Eyüboğlu. This is because they are the only group openly dealing with identity, history and geography within the cultural humanism movement. In this respect, it is necessary to examine the fundamental views of the Blue Anatolian Movement and the conceptions of history, geography and identity of Halikarnas Balıkcısı and Sabahattin Eyüboğlu.

3.3. Between Cultural Humanism and Kemalism: Blue Anatolian Movement

The Blue Anatolian Movement is represented by a small group of intellectuals born within the enlightenment movement of the cultural Kemalism period, generally belonging to the leftist movements, and gathered in the humanist movements and magazines. They are considered a group influenced by German pastoral nationalism based on Anatolian romanticism, mainly thanks to their familiarity with Greek and Latin languages, their philosophy and philology education, and their robust pens in the field of art and literature. They have established a distant relationship with politics, and this is due to their left-Marxist past or their accusation in this way (Şenol, 2009: 108-109). Nevertheless, although Blue Anatolianism could not be socialized in an ideological context, its relations with Kemalism and its substantial contributions to the construction of history and culture were more than expected. The connections he established with Kemalism were realized not only in the academic field but also at the institutional level. This link is Hasan Ali Yücel, the Minister of National Education, and Sabahattin Eyüboğlu, a member of the Board of Education and Discipline. In particular, their activities in the Translation Office, their interest in ancient Greek-Latin works and their inclusion in the education system seem to be effective in the relationship between humanism and Kemalism. But cooperation and contribution in the academic field are more important. Essentially, the historiography of the Blue Anatolianists and the Kemalists is similar, with the only difference being that the idea of Anatolia has replaced the concept of Turk in Kemalism. Therefore, Blue Anatolianism, like Kemalism, is a kind of nationalism aimed at the goals of enlightenment, progress and Westernization. However, this nationalism is different from the ethnic nationalism created by Kemalism. It is more of a culturally based nationalism. Anatolian geography is the basis of this nationalism. Blue Anatolians have no problems concerning Turkish identity, and groups Turkified by the official understanding of history make their job easier. In addition, the policy initiated by Kemalism within the framework of secular Turkishness free from the Ottoman-Islamic past provided the necessary ground for the Blue Anatolianists, and they formed their thoughts on this ground (Karacasu, 2019: 334-337).

Nationalism, the main idea of Kemalism, and the bond they form with it can lead to a false impression that the primary motivation source of Blue Anatolianists is nationalism. For them, if nationalism is necessary, it is a choice in choosing the best among the bad. Blue Anatolianism can be seen as a citizen-centred territorial nationalism conception based on Anatolian geography (Şenol, 2009: 119). Nevertheless, Blue Anatolianists have a certain current of thought, like humanism. However, the pragmatics of Kemalism caused him to maintain his relationship with Mavi Anadolu until the fifties. Since this period, the hardening of the conservative and nationalist veins of Kemalism caused the weakening of its relationship with Blue Anatolianism, which includes humanist and leftist ideas. However, both movements' anti-clerical, that is, nationalist attitude towards religion, constituted the continuity in the academic field (Karacasu, 2019: 342-343).

The Blue Anatolian Movement expressed its opinions at the time when the pains of the transition from a semi-agricultural society to a semi-industrial society emerged in the fifties when Turkey experienced significant political, social and economic transformation. They could have written articles on the development issue based on the

Marxist school they came from. Still, to avoid conflict with the official authorities, they formed a "cultural-religious community", in Şenol's words. The ritual of this community was boat trips on the Aegean and Mediterranean coasts - the Blue cruise-its temple was Bodrum, and the Wailing Wall was the ruins of ancient civilizations in Anatolia (Şenol, 2009: 110-111). To understand the basic information about the Blue Anatolian Movement, it is necessary to briefly evaluate the views of the members of this movement on history, civilization, identity and geography. This movement has no institutionalized structure or political organization. They have a small intelligentsia and the intellectual group around them of different views¹. However, when Blue Anatolianism is mentioned, the first thing that comes to mind is the Halikarnas Balıkcısı, Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat and Vedat Günyol. Here, the views of Halikarnas Balıkcısı and Sabahattin Eyüboğlu, who have their ideas on the conception of history, will be given.

Cevat Şakir Kabaağaçlı, known as "Halikarnas Balıkcısı", was born in Crete as a member of a family belonging to the Ottoman political aristocracy. His taking the name of Halikarnas Balıkcısı begins with his influence from Bodrum, where he was exiled in 1925, and using the ancient name of the region. Halikarnas Balıkcısı stands out as the person who presented original ideas about history and gave its name to the movement within the Blue Anatolian Movement. First of all, Balıkcı's views are based on the Anatolian civilization and the necessity of adopting the knowledge of this civilization. In this respect, the West sees Anatolia as the mainstay of all civilizations. Because according to him, the qualities of today's Western civilization are colonialism, Christianity, science and reason. The source of this mind is known as the ancient Greek civilization. However, the reality is that the civilization known as the Greek civilization belongs to Anatolia in every respect. The founders of the Mycenaean and Minoan -Crete- civilizations on which the first alphabet, the first Olympic games, craft and technique, and even the Greek civilization were based are of Anatolian origin. Not only the Greek civilization but also the founders of the civilizations in Mesopotamia are of Anatolian origin. The history of humanity begins in Anatolia with him. The critical point in Anatolia was the Aegean and Mediterranean coasts. In this context, the name the Mediterranean is the sixth continent on earth. The cradle of civilization in the Mediterranean is the Eastern Mediterranean, the Anatolian coasts. However, according to his understanding of history, the first human appeared in Central Asia. He had to migrate to Central Asia for various reasons and came to the West and settled in Anatolia, where he provided the establishment of civilizations. These civilizations can be listed as Sumerians, Hittites, Greeks and all Mediterranean civilizations. Balıkcı includes the element of hybridization in the formation of civilizations. According to him, no civilization can belong to a single nation. The civilizations in Anatolia are the common property of all communities in this geography. In this respect, Herodotus is our compatriot. Migration and hybridization are two very effective factors in the formation of civilizations. The people who came from Central Asia and mingled with the people they met on the way and in Anatolia built this civilization. For this reason, present Turkey presents an ethnic and cultural unity. Turks have established peace and tranquillity in Anatolia for 900

¹ Mehmet Şenol, in his work cited in the present study, states that Blue Anatolianism has a wide audience based on Atilla İlhan and his assessment. The mentioned names draw attention with their political attitudes and attitudes as well as giving direction to Turkish literary, artistic and cultural life. It seems sufficient to name a few here: Fakir Baykurt, Edip Cansever, Necati Cumalı, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Nurullah Ataç, Orhan Burian, Orhan Veli, Bedri Rahmi, Özdemir İnce, Ceyhan Atif Kansu and İlhan Selçuk. For detailed information, see: Şenol, 2009: 112-113.

years. However, in the words of the Fisherman, Turks and Turkish people were not formed by a single race. For Turkey to modernize and progress, it must be based on the geography it has and the history of this geography. Turkey, with its struggle against the imperialist and capitalist West, has the third world leader, namely Atatürk, who is the source of inspiration, and the Anatolian geography, which is the primary source of Western civilization (Balıkçısı, 2017: 11-41).

Looking at Balıkçı's ideas, a helpful idea can be obtained in the context of the relationship between Kemalism, humanism and Mavi Anatolianism. First of all, Balıkçı's conception of civilization is based entirely on Anatolia. He advocates a territorial identity approach. This feature of it coincides with Kemalism. In addition, the reference to the migration from Central Asia indicates the common denominator between the Fisherman of Halicarnassus and Kemalism in terms of its similarity with the Turkish History Thesis. However, Balıkçı's emphasis on hybridity does not match with Kemalism, which has an ethnocentric approach. Kemalism proposed an anthropological Turkishness, while Balıkçı developed a cultural and territorial vision. Besides that, Balıkçı does not refer to Greek civilization like cultural humanists. According to Balıkçı, Greek civilization is also an extension of Anatolian civilization. Thus, Balıkçı Anatolianizes all the communities and civilizations Turkified by the History Thesis. Bora (2017: 90) states that the "history thesis" of the Halikarnas Balıkçısı is a kind of variation of the official history thesis; the weight centre has shifted from Central Asia to Anatolia.

Another writer that should be examined within the scope of the Blue Anatolian Movement is Sabahattin Eyüboğlu. As mentioned before, he was one of the two important names that came to the fore in the context of the relationship between humanism and Kemalism. The duties undertaken by Eyüboğlu and some of the events he experienced are interesting in terms of the current study. He worked as a member of the Board of Education and in the Translation Office. He was dismissed from the academy during the DP administration, and later on 27 May, he returned to his duty at the university. After 12 March, with Azra Erhat and Vedat Günyol, other vital representatives of Blue Anatolianism, he was tried and acquitted of founding a secret communist organization. As Aktaş (2020: 196-197) states, the influence of his German teacher Erich Auerbach on Eyüboğlu's ideas is enormous. Auerbach criticizes the politics of the thirties as a "fanatic nationalism". In this respect, Eyüboğlu constructed his ideas in the form of cultural nationalism. According to him, the new state was established not based on race and religion but the basis of homeland and language unity. It does not differ much from the official history thesis in some points; instead, its difference is seen in its unique interpretation of official history. According to him, when Atatürk said that all civilizations are Turkish, he did this not with a racist approach but to adopt the history of humanity and modernize it. Historical and cultural policies, seen as the progress effort of a society that has not been able to develop and break its shell for so long, have been used to construct cultural integrity, not a racial one. In this respect, covering up the Ottoman past is a correct approach. Ultimately, the whole point was to reveal the dominant character of Anatolian geography in the history of civilizations. According to him, it is a big mistake to see ourselves as guests in Anatolia, where we came with four hundred horse riders. Hittites, Phrygians, Greeks, Persians, Romans, Byzantines and Mongols ruled in Anatolian lands, but none of them could own these lands; on the contrary,

Anatolia incorporated these societies. Finally, Anatolia became the property of the Turks. Because the Turks conquered and were conquered, they both melted. Like every cultural humanist, Eyüboğlu winks at the ancient Greek civilization, and the basis of this approach is to see ancient Greece as an extension of the Anatolian civilization (Eyüboğlu, 2018: 7-11, 195-198).

It is striking that there is a parallelism between Eyüboğlu's Anatolian-centered conception of history and Balıkcı's ideas. Both authors suggested that ancient Greece, which they saw as the origins of Western civilization, was an extension of Anatolian civilization, so an Anatolian-centered understanding of history and identity should be developed for progress. Similar to Balıkcı's views, the notion of race and the advocacy of a territorial approach against ethnocentrism occupy an essential place in Eyüboğlu's thoughts. These views occupy a central position among the Blue Anatolianists. The other thinker of this movement, Azra Erhat, also repeats Balıkcı's thoughts. She establishes connections between the Trojan War, the Dardanelles War, Hector and Atatürk (Aktaş, 2020: 199). After all, she proposes to replace Atatürk's famous aphorism "How happy is the one who says I am a Turk" with "How happy is the one who says I am an Anatolian" (Bora, 2017: 90). Thus, an evolution extending from Turkishness to Anatolianness settled in the world of thought of the official ideology in the post-Atatürk period.

4. CONCLUSION

Kemalism is regarded as the name of Turkish modernization and nationalism as well as the founding ideology of the Turkish Republic. Mustafa Kemal, who set out with the discourse of complete independence during the National Struggle, fulfilled his purpose and became the founder of the modern state and nation. Kemalism, known as the effort to modernize the state and society in the direction determined by Atatürk, experienced essential transformations in the later period. Kemalist principles, which were accepted as the governing principle of the state during Atatürk's lifetime, were interpreted in different ways after Atatürk. Kemalism's most significant achievement was to build a nation. Especially after overcoming the wounds of war and the pains of the establishment, efforts to create identity and ideology were seen in the thirties, and Turkish History Thesis and Sun Language Theory were introduced in this way. Emphasizing the racial characteristics of Turkish identity with an anthropological and archaeological historiography method, these approaches consist of placing the Turkish element in the centre of the Western-secular Turkish identity that Atatürk wanted to build. In other words, the dominant method of the early republican period was ethnocentrism, and a western ethno-secular Turkish identity was sought to be developed. This constitutes the essence of Kemalism, and it is considered a world view that tries to provide modernization with a Turk-centered approach and nationalism. Mustafa Kemal, the state's founder, took the surname Atatürk as the "father of the Turks" and used the figure of the grey wolf. Many famous aphorisms he said about Turkishness indicates Atatürk's nationalism. Atatürk's Turkism -a different interpretation and outside of the Turkism that has been transformed since the sixties - and the fact that Kemalism is the name of Turkish nationalism -similarly, a nationalism other than the current Turkish nationalism and Kemalism interpretations is meant to be explained- shows its place in the ideological plane. Positioning communism and Islamism as the ontological other, Kemalism is thus seen as Turkish nationalism. Therefore, it is impossible to say that Kemalism belongs to the left.

However, left Kemalism is a fact. The issue focused on in this study is to discuss the mental transformation that led to the birth of the leftist interpretation of Kemalism. Therefore, it is necessary to examine the cultural humanism movement.

After Atatürk's death, Kemalism began to transform. The Cultural Humanism movement constituted a crucial break in this transformation. This movement, which started in the 15th century in Europe, is a concept that defends individualism, reason and the pre-religious community and describes the process of change in the fields of art, literature and philosophy. In Turkish history, it appeared as Westernization movement. The strengthening of this movement corresponded to the post-Atatürk period. Translation activities that started during Hasan Ali Yücel's Ministry of National Education and later the establishment of Village Institutes are seen as the pillars of cultural humanism. According to cultural humanists, modernization was not possible with Turkish nationalism. Therefore, the method followed by Western societies was suggested instead of Turkish nationalism. This method goes back to the ancient Greek-Roman sources that provided the birth of rationality in Western societies.

Humanists in Turkey also have the necessary resources for this: Anatolia. In this way, the Blue Anatolian Movement emerged from the cultural humanism movement. Blue Anatolianism, an Anatolian-centered understanding of history and identity, replaced Turkishness and Anatolia, even though it repeated the official discourses of Kemalism in some respects. In other words, it provided the transition from an ethnocentric approach to a territorial understanding. Thus, the Turkish nationalism of the official ideology was replaced by a nationalism based on patriotism through this movement. However, there is another issue that needs to be mentioned here. That is, intellectuals in cultural humanism movement adopted the Marxist-left tradition. The pressure of Kemalism on the left and the fact that Turkey took its place in the Western bloc with the threat of the Soviets after World War II caused the leftist intellectuals of the period to find themselves in cultural humanism. Indeed, the cultural humanism movement was represented in a few journals with a small group of intellectuals. Here, in his writings on humanism, the subjects of imperialism and anti-capitalism were discussed. Thus, as seen in left Kemalism, magazines and the topics covered effectively brought these intellectuals together

As a result, the cultural humanism movement functioned as the transformative device of Kemalism. The left interpretation of Kemalism emerged at the end of this transformation. Based on Hegel's dialectic, the thesis was Kemalism, the antithesis was cultural humanism, and the synthesis was left Kemalism based on the thesis-antithesis-synthesis trilogy. Thus, left Kemalism, the unofficial interpretation of Kemalism, which is the official ideology, can be said to be the product of this mental transformation. Naturally, it is wrong to connect left Kemalism only to this mental transformation. Many factors can be counted here - the DP administration, the strengthening of the anti-colonial movements, the weakening of the US hegemony, the strengthening of the left in Turkey, etc. - but this transformation in the theoretical context is remarkable in terms of forming the mental codes of left Kemalism.

REFERENCES

- Ahmad, F. (2019), *İttihatçılıktan Kemalizme*, Çev. Fatmagül Berktaş Baltalı, 4. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akşin, S. (2019), *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- AKTAŞ, Hacire (2020), Türk Edebiyatında Mavi Anadolu Hümanizmi, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van.
- Ataç, N. (Ağustos 1943), Adımların Hümanizma Anketi, *Adımlar*, 1(4), 120-121.
- Alpkaya, F. (2019), Bir 20. Yüzyıl Akımı: ‘Sol Kemalizm’, (Derleyen: Ahmet İnsel), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm İçinde* (s. 477-500), Cilt 2, 9. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydın, S. (2019), Cumhuriyetin İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü, (Derleyen: Ahmet İnsel), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm İçinde* (s. 344-370). Cilt 2, 9. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Balıkçısı, H. (2017), *Anadolu’nun Sesi*, 8. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Baştuğmar, Z. (Aralık 1943), Büyük Türk Hümanisti Tevfik Fikret, *Adımlar*, 1(8), 260-262.
- Bayar, C. (1978), *Atatürk’ün Metodolojisi ve Günümüz*, İstanbul: Kervan Yayınları.
- Belge, M. (2019), Mustafa Kemal ve Kemalizm, (Derleyen: Ahmet İnsel), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm İçinde* (s. 29-44), Cilt 2, 9. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berkes, N. (1965), *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz*, İstanbul: Yön Yayıncılık.
- Berkes, N. (2007), *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Bora, T. (2017), *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Bora, T. ve Taşkın, Y. (2019), Sağ Kemalizm, (Derleyen: Ahmet İnsel), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm İçinde* (s. 529-555). Cilt 2, 9. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boran, B. Ş. (Aralık 1943), Hümanizmanın Sosyal Şartları, *Adımlar*, 1(8), 255-259.
- Burian, O. (Temmuz 1943), Adımların Hümanizma Anketi, *Adımlar*, 1(3), 88-89.
- Çağaptay, S. (2009), Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite, (Derleyenler: Tanıl Bora ve Murat Gültekinil), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik İçinde* (s. 245-274), Cilt 4, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cumhuriyet Halk Partisi Programı (1935), Ankara: Ulus Basımevi.
- Çelik, N. B. (2019), Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem, (Derleyen: Ahmet İnsel), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm İçinde* (s. 75-92), Cilt 2, 9. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Demirel, A. (2019), İsmet İnönü, (Derleyen: Ahmet İnsel), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm İçinde* (s. 124-133), Cilt 2, 9. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Devrim (21 Ekim 1969), *Devrim Bildirisi*, 1, 12-13.
- Durgun, Ş. (2015), Türkmerkezli Yaklaşımdan Avrupa Merkezli Yaklaşımına Geçişte Hümanizma. *Akademik Hassasiyetler*, 2(4), 1-25.
- Durgun, Ş. ve Yücel, G. (2019), Türk Milliyetçiliği: Tanım, Teori ve Süreç. (Derleyen: Ömer Baykal). *Cumhuriyet Döneminde Siyasi Düşünce İçinde* (s. 181-209), Ankara: A Kitap.
- Eyüboğlu, S. (2018), *Mavi ve Kara*, 9. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Galip, R. (1932), Türk Irkı ve Medeniyet Tarihine Umumi Bir Bakış, *Birinci Türk Tarih Konferans Müzakere Zabıtları İçinde* (s. 99-162), 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnan, A. (1932), Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde, *Birinci Türk Tarih Konferans Müzakere Zabıtları İçinde* (s. 18-41), 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnsel, A. (2019), Giriş, (Derleyen: Ahmet İnsel). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm İçinde* (s. 17-27), Cilt 2, 9. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karacasu, B. (2019), “Mavi Kemalizm” Türk Hümanizmi ve Anadoluçuluk, (Derleyen: Ahmet İnsel), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm İçinde* (s. 334-344), Cilt 2, 9. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaömerlioğlu, M. A. (2019), Köy Enstitüleri, (Derleyen: Ahmet İnsel). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm İçinde* (s. 286-293), Cilt 2, 9. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kazancıgil, A. (2019), Anti-emperyalist Bağımsızlık İdeolojisi ve Üçüncü Dünya Ulusçuluğu Olarak Kemalizm, (Derleyen: Ahmet İnsel). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm İçinde* (s. 235-247), Cilt 2, 9. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (1994), *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Lacombe, O. (Temmuz 1943), Adımların Hümanizma Anketi, *Adımlar*, 1(3), 84-87.
- Özkandaş, Y. (2019), *Bir Dönemin En Başat Çizgisi: Kemalizm*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Parla, T. (1993), *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Perinçek, D. (2020), *Kemalist Devrim-5 Kemalizmin Felsefesi ve Kaynakları*, 4. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Rohde, G. (Ağustos 1943), Adımların Hümanizma Anketi, Mevrure Osman Tosun (çev), *Adımlar*, 1(4), ss. 121-123.
- Selçuk, İ. (3 Ocak 1962), Bizim Milliyetçiliğimiz, *Yön*, 1(3), 6.
- Selçuk, İ. (29 Ocak 1965), Milliyetçiliğin Temelleri, *Yön*, 4(96), 3.

- Şenol, M. (2009), Medeniyet Tartışmalarında Mavi Anadoluçuluk Akımının Yeri: Mavi Gezi Teknelerinden Anadolu'ya Bakmak, *Muhafazakâr Düşünce*, 6(21-22), 105-124.
- Tunaya, T. Z. (2002), *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Turan, Ş. (2003), *İsmet İnönü'nün, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, 2. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Türkdoğan, O. (1999), *Milli Kimliğin Yükselişi: Niçin Milletleşme*, 2. Baskı, İstanbul: Alfa Basımevi.
- Ünder, H. (2019), Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü, (Derleyen: Ahmet İnel), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm İçinde* (138-156), Cilt 2, 9. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yücel, G. (2020), *Türk Milliyetçiliğinin Terkibinde Mekân*, Ankara: Gazi Kitabevi.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Engin ÇITAK*
Mustafa Ertan TABUK**

Özet

Araştırmada, farklı bölümlerde öğrenim gören Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın katılımcılarını 2016-2017 güz öğretim döneminde Hitit Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu'nda öğrenim gören 351 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada, kişisel bilgi formu ile Dökmen (1988) tarafından geliştirilen Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ) kullanılmıştır. Verilerin analizinde aritmetik ortalama, standart sapma, iki grubun karşılaştırılmasında *t* testi ve öğrencilerin empatik eğilim düzeyinin ile öğrencilerin öğrenim gördüğü bölüm ilişkisini belirlemek amacıyla tek faktörlü varyans analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda, katılımcıların empatik eğilimleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Kadın öğrencilerin empatik eğilim puan ortalamalarının ($\bar{X}=3,54$), erkek öğrencilerin empatik eğilim puan ortalamalarından ($\bar{X}=3,30$) yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca öğrencilerin empatik eğilim düzeylerinin bölüm değişkeni açısından da farklılık gösterdiği, Spor Yöneticiliği bölümü öğrencilerinin puan ortalamaları ($\bar{X}=3,30$), Antrenörlük Eğitimi bölümünde okuyan öğrencilere göre empatik eğilim puanlarının ($\bar{X}=3,47$) daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Empati, Empatik Eğilim, Spor Bilimleri, Üniversite Öğrencisi

EXAMINATION OF EMPATHIC TENDENCY LEVELS OF HITIT UNIVERSITY FACULTY OF SPORT SCIENCES STUDENTS

Abstract

In the study, it was aimed to examine the empathic tendency levels of faculty of sport sciences students studying in different departments in terms of some variables. The participants of the research are 351 students studying at the Hitit University faculty of sport sciences in the fall academic year of 2016-2017. Personal information form and Empathic Tendency Scale (EES) developed by Dökmen (1988) were used in the study. In the analysis of the data, arithmetic mean, standard deviation, t-test in the comparison of the two groups, and a single factor analysis of variance were used to determine the relationship between the empathic tendency level of the students and the department the students studied. As a result of the research, it was determined that there was a significant difference between the empathic tendencies of the participants and their gender. It was found that female students' empathic disposition mean score ($\bar{X}=3.54$) was higher than male students' empathic disposition mean score ($\bar{X}=3.30$). In addition, it was concluded that the empathic tendency levels of the students also differ in terms of the department variable, the average score of the students of the Sports Management department ($\bar{X}=3.30$) are higher than empathic tendency scores of the students studying in the Coaching Education department ($\bar{X}=3.47$).

Keywords: Empathy, Empathetic Tendency, Sport Science, University Student

1. GİRİŞ

Empati, insanları sosyal yönden geliştirici ve farklı bireylerle olumlu ilişkiler kurabilme yeteneği kazandırma özelliklerine sahiptir. Bu nedenle, bu davranışın toplumun geneline kazandırılması ve bu kazandırılan empatik becerilerin geliştirilmesi istendik bir durumdur. Bu olguyu kazandırabilmek için öncelikle toplumda eğitim, öğretim veren ve yönetici konumunda bulunan bireylerin bu davranış özelliğini kazanması ve bu kazandığı davranışları uygulaması gerektiği yadsınamaz bir gerçektir. (Bayam vd, 1993).

*engincitak1905@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5014-0541

**ertantabuk@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6192-5731

Antrenörlük, öğretmenlik veya yöneticilik mesleğini icra edecek olan kişilerin mesleğini yapacakları alanda sahip oldukları bilgi birikimi tek başına onları başarıya götürmek için yeterli değildir. Öğretmenler veya antrenörler bilgi birikimi dışında birçok özelliklere sahip olması gerekmektedir. Öğretmenler öğrencilerinin sadece öğretiminde değil aynı zamanda kişilik gelişimlerine de katkıda bulunmak ve gelişmelerini sağlamak durumundadırlar ve bunu yapabilmeleri için öncelikle kendilerinin olumlu kişilik özelliklerine sahip olmaları gerekmektedir. Özellikle öğretmen-öğrenci, antrenör-sporcu, iletişimini düşündüğümüz zaman empatinin önemi kesinlikle yadsınamaz bir durumdur. Antrenörlerin ve öğretmenlerin empatik eğilim becerileri; öğretmen-öğrenci, antrenör-sporcu iletişimini daha etkili ve sağlıklı bir iletişim kurmak için önemli bir unsur olarak karşımıza çıkarmaktadır (Can, 1992).

Beden eğitimi, kişinin beden, ruh ve fikir gelişimini sağlamaktır. Bireyin yaşadığı topluma uygun olarak yaşaması, bireyler arası iletişim ve ilişkilerinin sağlıklı olabilmesi; yardımsever, saygılı, doğru ve dürüst davranması; zeki, ruhsal ve bedensel olarak sağlıklı olması ile olanaklıdır (Aracı, 1998). Beden eğitimi, bireylerin sosyalleşebilmesi ve doğru kişilik sahibi bireyler olması üzerinde büyük rol oynar.

Beden eğitimi kavramı ile empati kavramı özleşmektedir. Kişiliğin gelişmesi, iletişim becerileri ve insanların çevreleriyle olan uyumları beden eğitimi ve spor etkinlikleriyle geliştirilebilir. Bu yüzden, mesleklerini insan ilişkileri ile icra edecek olan ilerde öğretmen, antrenör ve spor yöneticisi olacak beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerinin son derece yüksek olması gerekmektedir. Bu becerilerini ilerde öğrencileri, sporcuları veya çalıştığı kurumda ki bireyler ile sağlıklı bir iletişim ve ilişki kurabilmeleri, karşısındaki bireyi veya öğrenciyi doğru anlayabilmeleri, onları ve kendisini başarıya götürebilmeleri için geliştirmelidirler.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Empati kavramı üzerine yıllarca çalışma yapan Rogers'ın 1970'li yıllarda ulaştığı empati kavramı, günümüzde konu üzerinde çalışma yapan araştırmacıların çoğunun üzerinde uzlaştığı bir tanıma dönüşmüştür. Koyu bir nitelik taşımayan bu tanıma göre empati; 'bir kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakması, o kişinin duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi süreci' olarak değerlendirilmektedir (Dökmen, 2013). Kısaca, empati; başka bir bireyin duygu ve düşünceleri ile bunların anlamını doğru olarak algılama ve bu algıladığımızı karşımızdaki bireye iletme biçiminde tanımlanabilir.

İnsan, sosyal bir varlık olması nedeniyle hayatı boyunca başkalarıyla iletişim içinde olması temel bir gereksinimdir. İletişimi kuran birey kendi duygu, düşünce ve isteklerini karşı tarafa iletme ve anlaşılma isteğindedir. Bireyin hislerini ve düşüncelerini kelimeler yerine beden dili, ses tonlamaları, mimik hareketleri gibi sözle ifade etmeden anlayabilmek empatinin özünü oluşturmaktadır (Kolayış ve Yiğiter, 2010).

Dilimize Fransızcadan geçmiş olan empati sözcüğünün tanımı ile ilgili literatür incelediğimizde empati tanımının üç temel aşamadan geçtiği görülmektedir. 1950'lerin sonuna doğru empati, bilişsel nitelikte bir kavram olarak ele alınmaktadır. 1960'lı yıllarda ise empatinin duygusal boyutu da bilişsel boyutunun yanında

vurgulanmıştır. Bu yıllarda empati; ‘bir kişinin, kendini karşısındaki kişi gibi hissetmesi’ olarak vurgulanmıştır. Üçüncü aşamaya ise 1970’lerde geçilmiştir. Empati bu dönemde, 1960’lara oranla daha dar anlamda kullanılmış ve ‘bireyin duygusunu anlamaya ve durumu kendisine iletme’ olarak tanımlanmıştır.

1988 yılında Dökmen’ in yaptığı çalışmalar ‘Aşamalı Empati Sınıflaması’ nı ortaya çıkarmıştır. Aşamalı empati sınıflaması; onlar basamağı, ben basamağı, sen basamağı ve biz basamağı olmak üzere dört temel basamaktan oluşmaktadır. Bu empatik tepki basamaklarının her biri de ‘duygu’ ve ‘düşünce’ olmak üzere iki temel alt basamak bulunmaktadır.

Şekil 5. Aşamalı Empati Sınıflaması (Dökmen, 1988)

		Duygu	Bizim duygularımız
		Biz Basamağı	Düşünce
		Duygu	Senin duyguların
		Sen Basamağı	Düşünce
		Duygu	Senin problemine ilişkin benim duygularım
		Ben Basamağı	Düşünce
		Duygu	Senin problemine ilişkin başkalarının duyguları
		Onlar Basamağı	Düşünce
		Duygu	Senin problemine ilişkin başkalarının düşünceleri

Onlar Basamağı: Bu basamakta kişinin kendisi veya empati kurulan bireyin duygu, düşünce ya da bakış açısına bakmadan toplumun veya çevredeki çoğunluğun düşünce veya yaklaşımını yansıtır. Bu basamakta atasözleri, deyimler veya kalıplaşmış sözlerle tepki verilir (Özbek, 2010). Yani bu basamakta dinleyen birey ne kendi duygu ve düşüncelerinden bahseder ne de dinlediği bireyin duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışır. Dinleyen kişi sadece bu duruma toplumun yaklaşımını yansıtır. Bu da konuşan bireyin kendini değersiz hissetmesine neden olur. Örneğin maddi sıkıntılar yaşayan birine ‘Ayağımı yorganına göre uzat’ şeklinde yorum yapar. Bu cümlede ne sorun anlatanın ne de dinleyeninin görüşü, duygu ve düşünceleri bulunmaktadır. Toplumun değer yargılarından süzölmüş bir cümleden ibarettir.

Ben Basamağı: Bu basamakta empatik tepki veren kişi, benmerkezcidir; kendisine sorununu anlatan kişinin duygu ve düşüncelerine eğilmek yerine, sorun sahibini eleştirir, ona akıl verir; bazen de kişiyi kendi sorunuyla bas basa bırakıp kendinden söz etmeye baslar (Üstün, 2005). Örneğin, Ben Basamağı’ na uygun empatik tepki veren bir kişi, dinlediği sorun karşısında ‘Üzıldüm, aynı dert bende de var,’ der ve böylece sorun sahibini sorunuyla yüzüstü bırakıp kendi sorunlarını anlatmaya baslar.

Sen Basamağı: Bu basamakta empatik tepki veren bir kişi, kendisine sorunu ileten kişinin rolüne girer, olaylara o kişinin bakış açısıyla bakar. Yani kendisine iletilen sorun karşısında, toplumun ya da kendisinin düşüncelerini

dile getirmez; doğrudan doğruya karşısındaki kişinin duyguları ve düşünceleri üzerinde odaklanarak, o kişinin ne düşündüğünü ve hissettiğini anlamaya çalışır (Dökmen, 2013). Örneğin ‘bu durum seni üzmüş’ gibi. Yani aslında empati kurulan basamak sen basamağıdır.

Biz Basamağı: Bu basamakta kişiler, belirli bir olay karşısında birbirlerinin ne düşüneceklerini, ne hissedeceklerini ve bu olaylara nasıl tepki vereceklerini önceden tahmin edebilirler. Bu tepkileri tahmin edip gerektiğinde birbirlerine yardımcı olabilmektedirler. Artık bu noktadan itibaren, empatiden ziyade sempatiden söz edebiliriz (Dökmen, 1997).

3. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Empati ile ilgili literatür incelendiğinde, empatinin sosyal hayatın her alanında kullanılması gereken bir beceri olması sebebiyle birbirinden farklı örneklem grupları üzerinde çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Bu bölümde empati ve empatik eğilim ile ilgili yurt içinde ve yurt dışında yapılan araştırmalar, kronolojik olarak sıralanmıştır.

Tablo 1: Empati ve Empatik Eğilim Üzerine Yapılan Yurtiçi ve Yurtdışı Çalışmalar

Yıl	Yazar(lar)	Başlık	Sonuç
1993	Sims	The Relationship Among Vocational Choice Moral Cognition And Empathy Among Selected Professionals, School of Education	Empatinin meslek seçimi üzerinde etkisi olduğu, ahlaki gelişim ile empati arasında bir ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.
2000	Erkan ve Duyan	Sosyal Hizmette Mülakat Dersinin Öğrencilerin Empatik Anlayışına Etkisi	Sosyal Hizmette Mülakat Dersini alan öğrencilerin empati düzeyinin anlamlı bir düzeyde arttığı belirlenmiştir.
2000	Hirosugu ve Yuzo	The Relationship Between Dispositional Empathy, Self- Consciousness and Self Reported Emotional Responses To Problem Behavior	İstemli empati ile öz bilinçlik arasında pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır
2003	Korkmaz ve Şahin	Uludağ Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü Öğrencilerinin Empatik Becerilerinin Yaşa Göre Karşılaştırılması	Aynı yaş grubunda bulunan öğrencilerin empatik becerilerinin cinsiyete göre farklılık göstermediği bulunmuştur.
2003	Deloney ve Graham	Developments: wit: using drama to teach first- year medical students about empathy and compassion	Uygun şekilde kullanılırsa tiyatrunun tıp öğrencilerinin iletişim ve empati becerilerini geliştirebileceği saptanmıştır.
2006	Jolliffe	Examining the Relationship Between Low Empathy and Bullying	Kız öğrencilerin duygusal ve bilişsel empati kurma becerilerinin erkek öğrencilerden yüksek olduğu sonucuna
2007	Gini	Does Empathy Predict Adolescents Bullying And Defending Behavior	Düşük empati düzeyine sahip erkeklerin zorbalık yapma eğilimlerinin daha fazla olduğu bulunmuştur.

2007	Barr ve Higgins	Adolescent Empathy And Prosocial Behavior İn The Multidimensional Context Of School Culture.	Empati ile Olumlu sosyal davranışlar arasında ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.
2008	Yılmaz ve Akyel	Beden Eğitimi Öğretmen Adaylarının Empatik Eğilim Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi	İncelenen değişkenlere göre (cinsiyet, yaş, sınıf ve spor yapma düzeyi) istatistiksel açıdan farklılaşmadığı tespit edilmiştir.
2009	D'Ambrosio	The Basic Empathy Scale a French Validaation of a Measure of Empathy in Youth	Empati düzeyinin cinsiyete göre farklılık gösterdiği, kız öğrencilerin empati düzeylerin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.
2009	İkiz	İlköğretim Okullarında Çalışan Psikolojik Danışmanların Empati Düzeylerinin İncelenmesi	Çocuğu olan psikolojik danışmanların empatik eğilim düzeylerinin çocuğu olmayanlardan anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır.
2010	Kalafat ve Genç	Öğretmen Adaylarının Empatik Becerileri ile Problem Çözme Becerileri	Öğretmen adaylarının cinsiyet ve bölümlerinin öğretim biçimi ile empatik becerileri arasında fark saptanmamıştır.
2010	Çelik ve Çağdaş	Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin Empatik Eğilimlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi	Mesleği isteyerek seçenlerin ve mesleği sevenlerin empatik eğilim puan ortalamalarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
2011	Jolliffe ve Farrington	Is Low Empathy Related To Bullying After Controlling For Individual And Social Background Variables	Bilişsel empati ile fiziksel şiddet arasında bir ilişkinin olmadığını göstermiştir.
2012	Demir	Sınıf Öğretmeni Adaylarının Empati Becerilerinin İncelenmesi	Sınıf yönetimi odaklı sosyal bilgiler öğretimi dersi alma durumuna göre empati becerilerinin farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır.
2013	Yıldırım	Kişilerin Empatik Eğilimleri ile Boşanma Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	Evliliği sürdürenlerin, boşananlara göre ve kadınların, erkeklere göre empatik eğilim puanları yüksek bulunmuştur.
2014	Bulut ve Düşmez	Öğretmenlerin Empatik Eğilim Becerilerinin Demografik ve Mesleki Değişkenler Bakımından Karşılaştırılması	Empatik eğilim becerilerinin medeni durum bakımından manidar fark oluşturduğu görülmüştür. Evli bireylerin evli olmayan bireylere göre empatik eğilimleri daha yüksek bulunmuştur.
2015	Aydın ve Karkaç	Özel Eğitim Alanında Çalışan Öğretmenlerin Empatik Eğilim Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi	Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin empatik eğilim düzeyleri bayanlarda, mesleği isteyerek seçenlerde ve mesleği sevenlerde empatik eğilim puanları yüksek çıkmıştır.

2018	Sülün ve Şahan	Hakemlerin Empati ve Öfke Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi	Sürekli Öfke ve Öfke ile Empatik Eğitim Düzeyleri açısından anlamlı bir ilişkinin olmadığı saptanmıştır.
2019	Özdemir, Güler ve Şahin	Hemşirelerde Empati ve Öfke Kontrolünün Değerlendirilmesi	Hemşirelerin empati düzeylerinin orta derecede olduğu, öfke kontrolü ile arasında bir ilişki bulunamamıştır.
2020	Mutlu, Şentürk ve Çetinkaya	Okul Sporları Müsabakalarına Katılan Lise Öğrencilerinin Empatik Eğilimlerinin İncelenmesi	Ege Bölgesindeki öğrencilerin empatik eğilimlerinin Marmara ve İç Anadolu Bölgesindeki öğrencilere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.
2021	Bayraktar ve Uygur	Öğretmenlerin Empatik Eğilimleri ile Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi	Öğretmenlerin empatik eğilimleri ile problem çözme becerileri arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenlerin empatik eğilimi arttıkça problem çözme becerileri artmaktadır.
2022	Demirbaş ve Karaoğlu	Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Empatik Eğilimleri ve İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi	Birinci Sınıf öğrencilerin empatik eğilim düzeyleri son sınıf öğrencilerden yüksek olduğu bulunmuştur. Empati düzeyi arttıkça iletişim becerilerinin de arttığı görülmüştür.

Araştırma kapsamında incelenen çalışmalarda elde edilen sonuçlara göre; araştırmaların özel veya genel bilim alanlarına, sektörel farklılıklara ve demografik özellik farklarına odaklandığı ifade edilebilir. Yapılan çalışmalardan elde edilen bulgulara göre; cinsiyete yönelik yapılan araştırmaların bir kısmında empati ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark olmadığı (Yılmaz ve Akyel, 2008, Kalafat ve Genç, 2010) bulunmuşsa da yapılan araştırmaların sonuçlarına göre genel olarak kadınların erkeklere göre empatik eğilimlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir (Jolliffe, 2006, Erkmen, 2007, D'Ambrosio, 2009, Yıldırım, 2013). İncelenen diğer değişkenlerden medeni duruma göre, evli bireylerin bekâr bireylere göre (Bulut ve Düşmez, 2014), meslek ile ilgili değişkenlere göre; mesleğini isteyerek seçen bireylerin istemeyerek seçen bireylere göre (Çelik ve Çağdaş, 2010) empatik becerilerinin daha yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Öğrenim durumu yükseldikçe empatik eğilim düzeyinin de arttığı (Yıldız 2019) gözlemlenirken, yaşa göre empatik eğilimin pek fazla değişmediği sonuçlarına ulaşılmıştır (Yılmaz ve Akyel, 2008). Ayrıca problem çözme becerisi, olumlu sosyal davranış, ahlaki gelişim ve öz bilinçlik kavramları ile empatik eğilim arasında ilişki olduğu görülmüştür (Bayraktar ve Uygur, 2021, Barr ve Higgins, 2007, Hiroşugu ve Yuzo, 2000). Yapılan bazı araştırmalarla da ise empati ile öfke kontrolü ve fiziksel şiddet arasında bir ilişki olmadığı görülmüştür (Jolliffe ve Farrington, 2011, Sülün Şahan, 2018).

4. ARAŞTIRMA

Araştırmamızda tarama yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca çalışmamızın evrenini, Hitit Üniversitesi'nin Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 2016/2017 öğretim yılında Hitit Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulunda farklı bölümlerde öğrenim gören ve rastgele

seçilmiş 351 öğrenci oluşturmaktadır. Bu kapsamda üç farklı bölümde (spor yöneticiliği, antrenörlük eğitimi, beden eğitimi ve spor eğitimi) öğrenim gören öğrencilere ulaşılarak anketler uygulandı. Bu çalışmada öğrencilere, bağımsız değişkenler hakkında bilgi edinmek için araştırmacı tarafından geliştirilen ‘Kişisel Bilgi Formu’ ve ‘Empatik Eğilim Ölçeği’ kullanılmıştır.

Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ), Dökmen (1988) tarafından geliştirilmiştir. EEÖ, Likert tipte bir ölçek olup, 20 sorudan oluşmakta ve her soruya 1’den 5’e kadar puan verilerek bireylerin o maddedeki görüşüne ne ölçüde katıldıklarını belirtmektedir. EEÖ’ nün sekiz maddesi (3, 6, 7, 8, 11, 12, 13 ve 15) deneklerin “evet” işaretleme eğilimlerini dengelemek için negatif cümlelerden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 100, en düşük puan ise 20’dir. Ölçeğin güvenirlik katsayısı $r=0,82$ ’dir. Denekler ölçekteki tek ve çift maddelerden almış oldukları puanlar arasında, ölçeği yarılama yöntemiyle hesaplanan güvenirlik katsayısı $\alpha=0,86$, tekrarlanan güvenirlik analizi sonucu, ölçeğin güvenirliği $\alpha=0,75$ olarak belirlenmiştir. Toplanan veriler üzerindeki hesaplanan Cronbach’s alpha iç tutarlık katsayısı ise $\alpha=0,70$ olarak tespit edilmiştir. Araştırmada, Kişisel Bilgi Formu ile ilgili bilgilerin analizinde yüzde, frekans ve istatistiksel analizler yapılmıştır.

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımları

		N	%
Cinsiyet	Kadın	162	46,2
	Erkek	189	53,8
Yaş	18-21 Yaş arası	183	52,1
	22-25 Yaş arası	156	44,4
	26 Yaş ve üzeri	12	3,4
Bölüm	Antrenörlük Eğitimi	108	30,8
	Beden Eğitimi ve Spor Eğitimi	107	30,5
	Spor Yöneticiliği	136	38,7

Örnekleme grubunu oluşturan öğrencilerin cinsiyet dağılımlarına baktığımızda kadın öğrencilerin sayısının 162 (%46,2), erkek öğrencilerin ise 189 (%53,8), yaş dağılımlarına baktığımızda ise öğrencilerin %52,1’ini 18-21 yaş arasında, %44,4’ünün 22-25 yaş arasında %3,4’ünün ise 26 yaşında ve üzeri öğrencilerin olduğu görmekteyiz. Bölümlere göre dağılımları incelendiğinde, en fazla katılımın 136 kişi ile (%38,7) ile spor yöneticiliği bölümünden olduğu görülmektedir. Antrenörlük eğitimi (%30,8) ve beden eğitimi ve spor eğitimi (%30,5) bölümlerinin katılım sayılarının ise eşit sayılabilecek düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Cinsiyet ile Empatik Eğilim Ölçeği Puanlarına İlişkin t Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	Ortalama	SS	t	df	Sig.2
Kadın	162	3,54	,39	4,95	349	,001**
Erkek	189	3,30	,48	5,08	348	

* $p<0,05$; ** $p<0,01$

Tablo 3 incelendiğinde öğrencilerin, empatik eğilim düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir ($p=,001<,01$). Kadınların empatik eğilim puan ortalamaları ($t=4,95$ $\bar{X}=3,54$),

erkeklerin puan ortalamalarına ($t=5,08$ $\bar{X}=3,30$) göre, anlamlı derecede yüksektir. Empatik eğilim yönünden, cinsiyet anlamlı bir değişkendir.

Tablo 4: Bölüm ve Empatik Eğilim Anova Testi Sonuçları

	N	Ort.	SS	Var. K.	KT	df	KO	F	Sig.	Farklılık
AEB	108	3,30	,50	G. Arası	1,879	2				
BEÖ	107	3,44	,34	G. İçi	73,647	348	,940	4,441	,012*	1-3
SPY	136	3,47	,50	Toplam	75,527	350	,212			

* $p<0,05$; ** $p<0,01$ AEB: Antrenörlük Eğitimi, BEÖ: Beden Eğitimi Öğretmenliği, SPY: Spor Yöneticiliği

Anova testi sonucunda ($p=0,018$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık hesaplanmıştır. Farklılığın kaynağını belirlemek için yapılan Post-Hoc testlerinden Tukey Testi kullanılmış ve Antrenörlük Eğitimi Bölümü ($\bar{X}=3,30$) ortalama değerleri ile Spor Yöneticiliği Bölümü ($\bar{X}=3,47$) ortalama değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($F=4,441$; $0,012$).

5. SONUÇ

Araştırmada; Hitit Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu'nda öğrenim gören öğrencilerin empatik eğilim düzeyleri incelendiğinde, elde edilen bulgulara göre empatik eğilim düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur. Kadınların empatik eğilim puan ortalamaları erkek öğrencilerin ortalamasından daha yüksek çıkmıştır.

Ayrıca öğrencilerin empatik eğilim düzeylerinin öğrenim gördükleri bölümler açısından da farklılık gösterdiği, Spor Yöneticiliği bölümü öğrencilerinin, Antrenörlük Eğitimi bölümünde okuyan öğrencilere göre empatik eğilim puanlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yaş durumuna göre empatik eğilim düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Araştırmada elde edilen bulgular, empatik eğilim üzerine yapılan bazı çalışmalarla paralellik göstermektedir. Literatürde bu sonucu destekleyen araştırmaların yanında, empatinin cinsiyete ve bölüm değişkenine göre farklılaşmadığını gösteren araştırmalar da bulunmaktadır.

Karademir ve Türkçapar (2017), Kahramanmaraş Sütçü İmam Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulunda öğrenim gören öğrencilerin empatik eğilimleri üzerine yaptığı çalışmada kadınların empatik eğilimlerinin erkeklerden yüksek olduğunu gözlemiştir. Aydın ve Karkaç (2015), özel öğretim alanında çalışan öğretmenlerin empatik eğilim düzeylerini çeşitli değişkenlere göre incelediği çalışmasında, kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere göre empatik eğilim düzeylerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur.

Yukarıda söz edilen çalışmaların sonuçları bu çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Ancak Beyaz ve Solmaz (2020), beden eğitimi öğretmeni adayları ile yaptığı çalışmada bizim çalışmamızın sonucundan farklı bir sonuç ortaya koymuştur, kadın ve erkek öğrencilerin empatik eğilim puanları arasında fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Duygusal tepkiler empatinin bir bileşenidir, kadınların, olaylara karşı erkeklerden daha fazla duygusal tepki gösterdiği belirtilmektedir (Hoffman ve Levine, 1976). Bu çalışmada da kadınların empatik eğilim puanlarının yüksek olması bu durumla açıklanabilir.

Arslanoğlu (2012), beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencileriyle yaptığı çalışmada empatik eğilim düzeylerinin bölüm değişkeni açısından farklılığın olduğu ve bu farklılığın beden eğitimi öğretmenliği bölümü öğrencileri lehine olduğu sonucuna varmıştır. Yapılan bu çalışmada, öğrencilerinin öğrenim gördükleri bölümler arasında; spor yöneticiliği bölümü öğrencilerinin, antrenörlük eğitimi bölümünde okuyan öğrencilere göre empatik eğilim puanları farklılaşmaktadır. Fark olmasının nedeni bu çalışmanın örneklemini oluşturan öğrencilerin farklı sosyoekonomik çevreden olmalarından ve örneklem grubunun özelliğinden kaynaklanabilir.

KAYNAKÇA

- Aracı, H. (1998). *Okullarda Beden Eğitimi*, Ankara: Bağırhan Yayınevi.
- Arslanoğlu, C. (2012). Farklı bölümlerde öğrenim gören beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin empatik eğilim düzeyleri ve saldırganlık ilişkisinin incelenmesi (doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aydın, A., Karkaç, N. (2015). Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin empatik eğilim düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (24), 43-65.
- Barr, J.J., & Higgins-D'alessandro, A. (2007). Adolescent empathy and prosocial behavior in the multidimensional context of school culture, *Journal Of Genetic Psychology*, 168 (3), 231-250.
- Bayam, G., Şimşek, E., Dilbaz, N. (1993). Üç farklı meslek grubunda empatik beceri düzeylerinin karşılaştırılması, *Kriz Dergisi*, 3 (1-2), 182-184.
- Bayraktar, H., Uygur, M. (2021). Öğretmenlerin empatik eğilimleri ile problem çözme becerilerinin incelenmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, 25 (88), 199-224.
- Beyaz, Ö., Solmaz, D. (2020). Öğretmen Adaylarının empatik eğilim ve empatik beceri düzeylerinin incelenmesi Anadolu Üniversitesi örneği. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 18 (2), 178-190.
- Bulut, H., Düşmez, İ. (2014). Öğretmenlerin empatik eğilim becerilerinin demografik ve mesleki değişkenler bakımından karşılaştırılması. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (5), 105-115.
- Can, G. (1992). eğitim fakültesi lisans ve öğretmenlik sertifika programlarının öğretmen adaylarında tutum geliştirme açısından etkililiği. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (1-2), 35-42.
- Çelik, E., Çağdaş, A. (2010). Okul öncesi eğitim öğretmenlerinin empatik eğilimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 23-38.
- D'Ambrosio, F. (2009). The basic empathy scale a french validation of a measure of empathy in youth. *Personality and Individual Differences*, 46 (2), 1-16.

- Deloney, L. A., & C. J. Graham. (2003). Developments: wit: using drama to teach first- year medical students about empathy and compassion. *Teaching and Learning in Medicine*, 15 (1), 247-251.
- Demir, M, K. (2012). Sınıf öğretmeni adaylarının empati becerilerinin incelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (33), 107-121.
- Demirbaş, N., Karaoğlu, N. (2022). Tıp fakültesi öğrencilerinin empatik eğilimleri ve iletişim becerilerinin değerlendirilmesi. *Avrasya Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5 (2), 24-32.
- Dökmen, Ü. (1988). Empatinin yeni bir modele dayanılarak ölçülmesi ve psikodrama ile geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 21 (1-2), 155-190.
- Dökmen, Ü. (1997). *İletişim Çatışmaları ve Empati*, İstanbul: Sistem yayıncılık, 14. Baskı.
- Dökmen, Ü. (2013). *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 157-159.
- Erkan, G., Duyan, V. (2000). Sosyal hizmette mülakat dersinin öğrencilerin empatik anlayışına etkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 12 (1), 29-37.
- Gini, G., Albiero, P., Benelli, B., Altoe, G. (2007). Does empathy predict adolescents bullying and defending behavior. *Aggressive Behavior*, 33 (5), 467-476.
- Hirosugu, & Yuzo. (2000). The relationship between dispositional empathy self- consciousness and self-reported emotional responses to problem behavior. *Kyushu Neuropsychiatry*, 46 (3-4), 161-170.
- Hoffman, M. L., & Levine, L. E. (1976). Early sex differences in empathy. *Developmental Psychology*, 12 (6), 557-558.
- İkiz, F. E. (2009). İlköğretim okullarında çalışan psikolojik danışmanların empati düzeylerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 8 (2), 346-356.
- Jolliffe, D. (2006). Examining the relationship between low empathy and bullying. *Aggressive Behavior*, (32), 540-550.
- Jolliffe, D., & Farrington, D. P. (2011). Is low empathy related to bullying after controlling for individual and social background variables. *Journal Of Adolescence*, 34 (1), 59-71.
- Kalafat, T., Genç, Z. K. (2010). Öğretmen adaylarının empatik becerileri ile problem çözme becerileri. *Kuramsal Eğitimbilim*, 3 (2), 135-147.
- Karademir, T., Türkçapar, Ü. (2017). Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (Kefad)*, 18 (3), 232-245.
- Kolayış, H., Yiğiter, K. (2010). The examination emphatic skills of the elementary and middle school physical education teachers in city of Kocaeli. *International Online Journal of Educational Sciences (İojes)*, 2 (2), 562-578.

- Korkmaz, N., Şahin, E. (2003). Uludağ Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü öğrencilerinin empatik becerilerinin yaşa göre karşılaştırılması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 95-103.
- Mutlu, T. O., Şentürk, H. E., Çetinkaya, A. (2020). Okul sporları müsabakalarına katılan lise öğrencilerinin empatik eğilimlerinin incelenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 22 (4), 204-212.
- Özbek, M. F. (2010). İnsan ilişkilerinde empatinin yeri ve önemi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 568-586.
- Özdemir, K., Güler, D., Şahin, S. (2019). Hemşirelerde empati ve öfke kontrolünün değerlendirilmesi. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 6 (3), 470-478.
- Sims, C. (1992). The Relationship among vocational choice moral cognition and empathy among selected professionals. *University of Missouri-Kansas City*, 9226400.
- Sülün, Ö., Şahan, H. (2018). Hakemlerin empati ve öfke düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 1 (2), 90-98.
- Üstün, B. (2005). Çünkü iletişim çok şeyi değiştirir! *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 8 (2), 88-94.
- Yıldırım, A. (2013). Kişilerin empatik eğilimleri ile boşanma arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 22 (22), 233-242.
- Yılmaz, G., Akyel, Y. (2008). Beden eğitimi öğretmen adaylarının empatik eğilim düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (Kefad)*, 9 (3), 27-33.

INVESTIGATION OF THE MEDIATING ROLE OF THE AGE GROUP IN THE IMPACT OF DOMESTIC PROBLEMS ON INDIVIDUAL PROBLEMS OF AFGHAN MIGRANT CHILDREN IN KAYSERİ

Manizha BAHRAH*

Talha TURHAN**

Abstract

The aim of the study is to examine the mediating role of age in the impact of domestic problems on children's personal problems. In accordance with the scope of the research, prior to the implementation, interviews were conducted to state and non-governmental organizations such as provincial migration administration, Social Security Agency (SGK), Turkish Red Crescent, Community Center, Afghan refugees solidarity and Assistance Association. A factor analysis of the questionnaire developed according to the purpose of the research was carried out and the scale of identifying the problems of migrant children was developed within the scope of the research.

The research implementation survey was conducted by interviewing 100 of the 1,055 Afghan migrant children who came to Kayseri/Turkey in 2018 by face-to-face sampling on a voluntary basis by simple random sampling method. The analysis was carried out with SPSS 24.0 and Amos 24.0 package programs. As a result of the research, it was determined that the age factor part mediated role in the effect of children's domestic problems on individual elements. It is observed that the power of domestic problems to affect children's individual problems decreases with age.

Key words: Migrant children, individual problems, domestic problems, social problems, migration, mediating role, structural equality model

Introduction

As the roots of a society, children will prepare for the future of a healthy society if they are physically, scientifically and intellectually nurtured. These children will give hope to their generation and future generations. But what is worrying is that children are extremely sensitive to the community and family they are in. This sensitivity is becoming more evident, especially in third world countries. War, poverty, illiteracy, and low literacy rates cause a large proportion of children and adolescents to be excluded from primary and secondary needs or unable to reach them (Heisler, 2001; Miller, 2001; Faist, 2004; Topçuoğlu, 2015).

According to UNICEF statistics, there are 50 million migrant children worldwide in 2018. Migration experience for children is neither voluntary nor safe; on the contrary, migration experience is both risky and dangerous for migrant children (IOM, 2017). About 28 million children have to emigrate because of conflicts. These migrant children, on the one hand, cannot find enough safe and legal facilities, on the other hand, are forced to resort to illegal routes that pose a great risk to their safety (UNICEF, 2018). By the end of 2018, the number of people fleeing wars, human rights violations, conflicts, internal turmoil and harsh living conditions in their countries reached 71 million worldwide, according to official data. In 2018, the number of people forced to leave their homes increased by 2.3 million compared to the previous year, while the number of refugees and asylum seekers worldwide reached a record 70.8 million, according to a UNHCR report. Half of that figure is children. Among the refugees, the children are undoubtedly the most difficult. Of the 25.9 million refugees reported by the UN, more than 50 percent are children under the age of 18. On the other hand, last year 111 thousand children, mostly Afghan and Syrian, separated from their families or unaccompanied, applied for asylum in 70 different countries (tr.euronews.com, 2019)

Migrant children often have limited options to use safe roads and move in with their families. Children face many challenges, including violence, abuse, exploitation or discrimination on transit routes and destinations. It is often not possible for them to have education and proper medical care where they go. The fact that they are unfamiliar with the region, especially because they try to learn a new language and integrate into a new culture, makes it difficult for them to easily blend into society. Of course, these difficulties also have lasting physical and psychological effects (insamer.com, 2018; Castles, vd., 2014).

Afghanistan is second in countries with more than 2.5 million migrants. But the Afghan Ministry of refugees and returnees has more than six million citizens in different countries around the world, migrants and asylum

*manizha.bahrah111@gmail.com

**Öğr, Gör, Erciyes Üniversitesi, talhaturhan@erciyes.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6638-0929

*** This study was reported within the scope of YTB (Presidency for Turks Abroad and Related Communities) Academy.

seekers with large segments in Iran and Pakistan. Turkey is home to the largest number of migrants from anywhere in the world. By the end of 2016, nearly three million migrants had entered the country and border areas (darivoa.com, 2018) immigrants who came to Turkey last year, Iraqis ranked first with 26.6 percent, Afghans ranked second with 10.4 percent and Syrians ranked third with 7.7 percent (TRT, 2018). There are 170,000 Afghan migrants in Turkey. More than 30,000 asylum seekers with residency permits in Turkey, 24,000 short-term residents, 4,000 students with academic residency, and the rest have no residency (BBC, 2018). The number of Afghan migrant children who came to Kayseri in 2018 was 1,055 (Kayseri provincial migration administration, 2018).

Afghanistan has kept its eyes closed to children and adolescents, harboring years of war, poverty and ignorance. Many children in Afghanistan live in poor living conditions and have been deprived of many spiritual and material privileges. This disastrous situation in Afghanistan has provided a source of migration for some Afghans. Migrants who arrived in Turkey last year were Iraqis in first place with 26.6 percent, Afghans in second place with 10.4 percent and Syrians in third place with 7.7 percent (TRT, 2018). In total, there are 170,000 Afghan migrants in Turkey. There are more than 30,000 asylum seekers with residency permits in Turkey, 24,000 short-term residents, 4,000 students with academic residency, and the rest have no residency (BBC, 2018). Overall statistics of Afghan migrants in Kayseri are 4,520 people (UNHCR, 2018). According to the Afghan Ministry of Refugee Affairs in 2018, more than six million Afghan citizens remain immigrants to different countries. But the hidden consequences of this are the negative effects of immigration on children and young people. On the one hand, it creates a deep gap in the socialization process, and on the other hand, it puts children's childish expectations among them. These small groups face great challenges and problems, requiring scientific research to understand and identify them. In this way, they can identify the main points of life shortages related to migration and, if necessary, develop cooperation with the relevant bodies. For this purpose, the life problems of Afghan migrant children who came to Kayseri were investigated.

The term "immigrant" refers to someone who passes from one home to another, or migrates from one place to another. In the broad meaning of the term immigrant, he is the person who has moved from place to place individually or with his family, provided that he has a distance. Or in other words Immigrants are citizens of a country traveling to another country for various reasons, either for legal reasons or illegally (<https://adskg.ir>, 2017) 1 of the Convention on the rights of the child. According to the article: the child is under the age of 18.

War, insecurity, bomb explosion, unemployment, low quality of life, educational barriers especially for women, etc. it is one of the factors that led some Afghans to emigrate to Turkey. In the last few years, psychological and verbal violence by Iranians, educational barriers and discrimination against Afghans in their schools, high cost of living and education, economic problems, difficult living conditions, etc. It is the other reason that Afghans came to Turkey from Iran. But the fate of two parallel lines of migration is that fate of migrant children. Their socialization processes go through various obstacles in their individual and social lives, and if we ignore the problems of this small group, we will face a crisis regarding their identity and personalities. This is the source of other major crises in the later stages of their lives. In addition, migration is done voluntarily or in a compulsory manner. It has negative consequences for immigrants, especially on migrant children. Migrant children feel as an outsider because they do not know the new environment, new cultures, new languages and new values, and this sense of unfamiliarity affects their personal, educational and social lives. Therefore, in this research, we try to use quantitative and qualitative methods to understand the personal and social problems of Afghan migrant children coming to Kayseri as of early 2018, and by identifying problems with their lives, they have drawn the attention of the relevant governments and civil societies to this group. In this study, in a detailed manner lack of food and clothing, lack of access to hot and cold appliances, lack of access to health services, school ID card, immigration satisfaction and dissatisfaction, loneliness, alienation, your current life priorities, wishes and desires, by determining the tendencies of the children at the end we will offer practical guidance and solutions.

2. THEORETICAL FRAMEWORK OF THE STUDY

2.1. Structural social child

In this theory, it is children as one of the founding elements of all societies. In fact, children represent all the characteristics, realities and social realities in a society. Children form part of social structures and a group of social factors. They are citizens with special needs and rights (Cimz and others, 2005: 87).

2.2. The theory of innocent children (THE INNOCENT CHILD)

According to this model, children have a clear sense of goodwill and insight. The fact that children will form tomorrow's society must be taken into account. Their natural features are instructive traits that we can all learn from them. They represent lost or forgotten status traits, and so it is necessary to defend them (Cimz and others, 2005: 84).

2.3. Stages of Cognitive Development

Jean Piaget is famous for his theory of cognitive development, which examines how children develop intellectually throughout childhood. Before his theory, children were considered small adults. His thoughts on education, "In schools, the main goal of education should be to create men and women who have the qualifications to innovate, who can go beyond repeating what previous generations have done." Piaget has argued that the way children thinking is very different from the way adults thinking. Four Phases of Piaget's Theory of Cognitive Development

1. **Sensory-Motor stage:** This first stage of development lasts from birth to about two years of age. At this stage of their development, children know the world primarily through their senses and motor movements.
2. **Pre-operational stage:** The second stage of development lasts from the age of two to the age of seven. It is characterized by the development of language and the emergence of symbolic play.
3. **Concrete transactional stage:** The third stage of cognitive development lasts from age seven to about age 11. Logical thinking begins to emerge, but children still have trouble with abstract and theoretical thinking.
4. **Formal transactional stage:** This fourth and final stage of cognitive development lasts from age 12 to adulthood. Young people become increasingly adept at abstract thinking and deductive reasoning (Saraçoğlu).

2.4. Poverty Culture Theory

According to Lewis, a culture of poverty is a family of interconnected, behavioral, attitudinal and personality traits. These are cultural values passed down from generation to generation. This culture is more likely to be found in societies that rapidly evolve and dominate subgroups of society. They leave society because of the rapid and major changes in society and the low position they feel for themselves. From Louis' point of view, the main characteristics of this culture at the community level are lack of participation in public activities, low level of organization, and lack of voluntary associations. At the family level, childhood scarcity, lack of support for children, unhealthy relationships in the family (isfendyari, 2002: 14; Erdogan, 2017).

2.5. Situational perspective

This view is that the cause of poverty should be sought in forces beyond the control of the individual. Poverty is the result of discrimination and situations imposed by society on individuals. The theory of contradiction points to social problems due to the unequal distribution of power (isfendyari, 2002: 16).

3. MATERIALS AND METHODS

The research implementation survey was conducted by a face-to-face sampling method on a simple incidental, voluntary basis for 100 out of 1,055 Afghan migrant children who arrived in Kayseri/ Turkey in 2018. In the study, SPSS 24.0 and Amos 24.0 package programs were analyzed. The study examined the age factor in the impact of household-related problems on children's personal problems.

3.1. Process

In order to develop the scale to be used in the research, structure validity and scope research were conducted in validity studies. In order to ensure the validity of the scope, the article was scanned in the area mentioned above in detail, the statements in the measurement tool developed by the researchers were developed under the supervision and coordination of experts and sent to 3 different experts in different business sociology and education fields for obtaining ideas. After expert approval, the implementation process has been started. Whether the data obtained from the application of the scale was appropriate for your factor analysis was investigated by the Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) coefficient and Bartlett's test of sphericity. In the context of the validity studies of factor analysis, explanatory factor analysis (AFA) was performed, while Item total correlations were calculated and confirmatory factor analysis (DFA) was performed. Cronbach Alpha internal consistency coefficient was used to determine the reliability of the scale, and test-retest correlations were used for score reliability and time invariance between the two independent evaluations.

The findings obtained in the research are explained with related tables, figures, graphics or pictures in a way that supports the purpose and problem of the study and maintains integrity. Of the 100 children surveyed, 53% were girls and 47% were boys; 16% were 9-11 years old, 36% were 12-14 years old and 48% were 15-17 years old; 5% were illiterate, 29% were in elementary school, 51% were in middle school and 15% were in high school; 12% had 2-4 people living at home, 68% had 5-7 people, 11% had 8-10 people and 9% had the family income of all of the children surveyed is below the minimum wage.

3.2. Structure Validity

AFA and DFA have been implemented in order to test the structure validity of measurements derived from the collaborative leadership scale.

3.3. Explanatory factor analysis (AFA)

The Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) coefficient was calculated to determine the suitability of the data from the scale to AFA and the significance of the Bartlett's test of sphericity result was looked at (Table 1).

Table 1. KMO and Bartlett test results on the scale of identifying migrant children's problems for migrant children.

Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) Değeri		0,761
Bartlett's test of sphericity	Chi- Square	82,378
	Df	10
	Sig	0.000
Cronbach Alpha		,713

If the value determined by the size of the sample when looking at the field type. If it is below 50, the test is not continued, It is returned to the beginning. The value determined in the scope of the study over 90 is interpreted as perfect (Çokluk et al. 2010). The KMO value is expected to be greater than 0.6 (Pallant,2001). The parameters mentioned above are taken into account as seen in Table 1. The KMO value of 713 is above the recommended values. The Bartlett's test of sphericity in the study is of value. It was found to be significant at the level 00 (Chi-square=82,378; df=10; p=.000). These values show that factor analysis can be done. Cronbach's Alpha value is for the entire scale. Since 713, it is possible to say that the reliability of the scale data is quite high.

As a result of AFA, factors greater than 1 of the eigenvalue of the scale were examined under the Kaiser-Guttman principle and it was determined that the scale was collected under one factor. Figure 2 shows the Screen Plot line chart showing the eigenvalues of the factors.

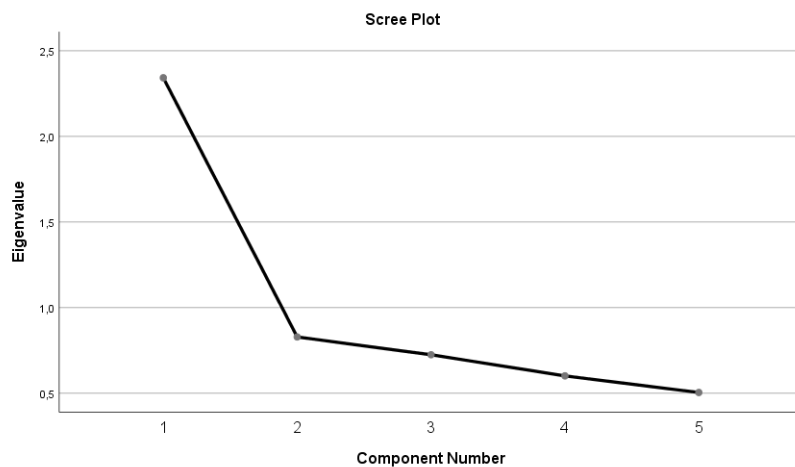

Figure 1. Scale of identifying problems of migrant children line chart on the eigenvalues of factors

Those with factors that have no overlap or any load value in AFA are excluded. AFA was continued in this way and the operations were repeated. The substance-total score correlation that the scale exemplifies similar behavior, the internal consistency of the test, and the degree to which it distinguishes individuals in terms of the measured trait. Substances that are 30 and higher shown (Büyüköztürk, 2011). In order to give a preliminary idea of the scale, there was no expression below 0.30 of the correlation (R) value of the item-reminder coefficients. Since $p = 0.000 < 0.01$, the significance of Bartlett's test of sphericity result confirms the feasibility of factor analysis. In AFA-generated factors, the varimax method was preferred as the rotation method. In Table 2, the factor load values of the scale substances and the common factor variances of the substances are given.

Table 2. Results Of Expository Factor Analysis of The Scale of Determining the Problems of Migrant Children

Items	Communalities
I feel like a failure compared to Native children.	0,732
Since I've been here, I've felt excluded from society.	0,727
I'm ashamed of my own clothes when I go out.	0,700
We're starving because there's not enough food in our house.	0,634
I feel lonely in Kayseri.	0,620
Total variance described (%)	48,640
Cronbach's Alpha	0,713

In the field, the minimum of factor load for a substance to be involved in factor analysis, it is stated that it should be 40 (Field, 2005). The load value of the single factor as seen in the table above, it ranges from. With 620 to 732 and consists of 5 expressions.

3.4. Confirmatory Factor Analysis (DFA)

In our study, on the same data set for DFA, the relationships between the hidden variable and the observed variables and the error variances of the observed variables are presented in Figure 2.

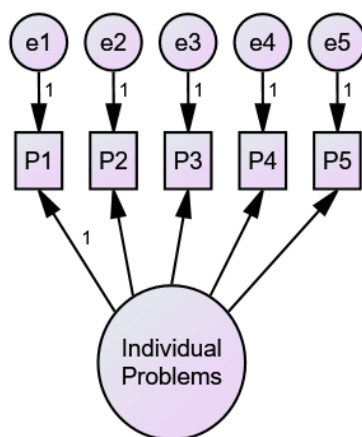

Figure 2. DFA diagram of the scale of identifying migrant children's problems.

The DFA made in our research for; The Chi-Square Fit test (chi-square goodness), RMSEA (Root mean square error of Approximation), GFI (Goodness of fit Index), AGFI (Adjusted Goodness of fit Index), RMR (root mean square Residual, SRMR (Standardized RMR), CFI (Comparative Fit Index), NFI (Normed Fit Index), RFI (Relative fit index) if I (incremental Fit Index) fit indices were examined. In order to determine whether the scale structure fits the theoretical structure, the degree of freedom and chi-square values were examined first from the alignment indices that emerged as a result of the analyses. The value obtained from the calculations showed that the model has perfect fit. if $\chi^2/Sd < 5$ is sufficient, if $\chi^2/Sd < 3$ is good, and if χ^2 / Sd

<2 is perfect harmony can be said. The value χ^2 / Sd is considered an indicator of the perfect fit of the scale if its sample is below 2.5 for non-large studies (Kline, 2011).

Table 3. Fit indexes

Fit indexes	Perfect Fit	Acceptable Compliance	Our Developed Scale
RMR	,00≤RMSEA≤,05	,05<RMSEA≤,08	,084
GFI	,97≤CFI≤1,00	,95≤CFI≤,97	,980
AGFI	,97≤CFI≤1,00	,95≤CFI≤,97	,941
CFI	,97≤CFI≤1,00	,95≤CFI≤,97	,999
IFI	,95≤IFI≤1,00	,90≤IFI≤,95	,999
NFI	,95≤NFI≤1,00	,90≤NFI≤,95	,943
RFI	,90<RFI≤1,00	,85<RFI≤,90	,885
RMSEA	,00≤RMSEA≤,05	,05<RMSEA≤,08	,000
TLI	,95≤TLI≤1,00	,90≤TLI≤,95	,998
χ^2/df	,00 ≤ χ^2/df ≤ 2,00	2,00 < χ^2/df ≤ 5,00	,971
HOELTER	>200		308
PCLOSE	<0,05		,000

Sources: (Schumacker and Lomax, 2010; Wang and Wang, 2012; Bayram et al, 2020; Yalçın, Alparslan and Şeker, 2021)

3.5. Compliance Validity

In the context of the compliance validity study, the correlation between the expressions of the developed scale was examined and the values obtained are given in Table 4. The correlations in the table and the results from the measurements can be considered as evidence that compliance is valid.

Table 4. Correlation between expressions

Items	1	2	3	4	5
1-I feel like a failure compared to Native children.	1				
2- Since I've been here, I've felt excluded from society.	,469**	1			
3- I'm ashamed of my own clothes when I go out	,371**	,289**	1		
4- We're starving because there's not enough food in our house.	,280**	,299**	,249*	1	
5- I feel lonely in Kayseri.	,322**	,390**	,277**	,392**	1

It is observed that when the correlations between the factors of the scale examined in the table 4. it varies between 249** to 392**. The values of the correlation detected .01 level appears to be significant. Therefore, the lower dimensions of the scale can be said to have a meaningful relationship with each other (Choi et al, 2010, Wang and Cheng, 2010).

After the AFA analysis, DFA was made to determine the level at which the structure was able to measure the desired property to be explained and to determine the verification status of the data pattern obtained from AFA. After the pre-conditions such as empty Eye Control and normal distribution are met, the matrix is formed and the model is tested with the appropriate estimation method for the constructed model. In cases where there is no compliance during the Test, the model is changed or the test is repeated by making appropriate modifications. DFA, which requires more complex and more cascading operations than classical methods of analysis, obligates the study of model fit according to multiple indicators. The results of the DFA, made in accordance with the rules, are precise in terms of providing multiple confirmation opportunities (Çapık, 2014).

3.6. Reliability

For migrant children, the reliability of the measurements obtained from the scale of identifying the problems of migrant children was determined as 713 for the entire scale. Also, in order to determine the reliability value of the scale test retest, first 50 then again 50 people were included in the research. The second application for the scale was made 1 month later. The results of the Kolmogorov Smirnov test (Table 5) were analyzed to determine the normality of the distributions of the measurements by calculating the Pearson correlation coefficient between the first and last measurements.

Table 5. Comparison of normality tests

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk			Mean	Standard Error	Standard Deviation
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig			
First measurement	.239	50	.000	.781	50	.000	2.00	.085	.847
Final measurement	.239	50	.000	.783	50	.000	2.31	.078	.770

p<.05

If the table above is examined, it will be seen that the first measurement and last measurement distributions are normal and that the test-retest reliability of the developed scale is high.

3.7. Determining the role of intermediary

The structural equality model, which explores the mediating role of age in the impact of the environment of children on personal/individual problems, is as shown in Figure 3.

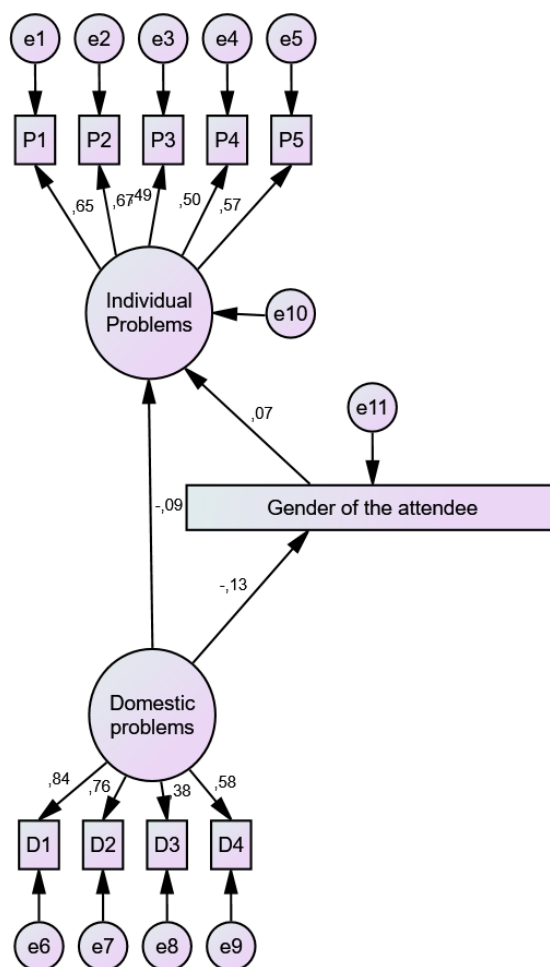

Figure 3. Structural equality model

The results of $\chi^2/DF = ,794$, $RMR = ,82$, $GFI = ,953$, $AGFI = ,922$, $NFI = ,871$, $RFI = ,851$, $IFI = ,999$, $TLI = ,999$, $CFI = ,999$ and $RMSEA = ,000$ were obtained when the Model was analyzed. According to these results, it is seen that the model developed has a perfect fit.

Table 6: Results of direct and indirect impact analysis for the intermediary role

Influences	Individual Problems	
Direct effect	-,251	Age
Standardized direct effect	-,090	
Indirect effect	-,026	
Standardized indirect effect	-,019	

When the above table is examined, it is possible to mention the role of age as a part intermediary in the impact of environmental impacts on individual factors

Table 7: Frequency of individual problems with age of participants

Attendee's age	Individual Problems			Total
	Too problematic	Normal	Without any problem	
9-11 between the ages	6	4	6	16
12-14 between the ages	14	12	10	36
15-17 between the ages	16	13	19	48
Total	36	29	35	100

When the above table is examined, it will be seen that children with more individual problems are in the 12-14 age range (14/36=39%) and 9-11 years (6/16=37.5%). Therefore, it is possible to say that the frequency of individual problems in children under the age of 15 is more common in children with mümeyyiz. When tables 6 and 7 are evaluated together, it will be seen that as age increases, the power of domestic problems to affect children's individual problems decreases.

Discussion, conclusions and recommendations

Diversity management factors such as gender, culture, social class, language, race, ethnicity, nationalism, religion are the issues that the system has to overcome in managing diversity in education (Oldroyd, 2005). The uncertainties experienced by migrant children can have a negative impact on children, and the uncertainties can lead to increased levels of anxiety by distrust of migrant children (Werner-Seidler et al., 2017). In some studies, it is stated that the freedom of children with large families is restricted (Aslan, 2002).

To identify and solve individual, domestic and social problems, the results of the research give to various governmental bodies and civic communities (Betts, Loescher, & Milner, 2017: 27-31). Within the scope of the research, it has been tried to define the feeling of failure in comparison to local children, feeling excluded from society since they arrived, feeling ashamed of their own clothing when going outside, not having enough food in their homes and feeling alone in Kayseri. It is possible to say that this concept is one-dimensional in the minds of children. However, an in-depth investigation of this study, together with more qualitative research, will lay the groundwork for reaching more comprehensive and more accurate results. It should not be overlooked that research is aimed at determining the current situation rather than the cause-and-effect relationship. In this context, local or national policymakers and social workers should develop programs supporting the personal development of immigrant children under 15. The programs should be rich enough to include 5 statements examined within the scope of the research.

References

- Aslan, A. K. (2002). Değişen toplumda aile ve çocuk eğitiminde sorunlar. *Ege Eğitim Dergisi*, 1 (2), 25-33.
- Bayram, A., Şeker, M., Büyüksivaslıoğlu, N. M., Reyhancan, M., Vyacheslav, T. ve Botakarayev, B. (2020). The Mediating Role of Stress on the Relationship between Organizational Culture and Dysfunctional Attitudes: A Field Study. *Elementary Education Online*, 19(1): 147-156.
- BBC (2018). *Türkiye, Yunanistan ve Endonezya'daki Afgan Mülteciler*. <http://www.bbc.com/persian/afghanistan>

- Betts, A., Loescher, G., & Milner, J. (2017). *BMMYK: Mülteci Koruma Siyaseti ve Pratiği*. (Çev. E. Koç) İstanbul: İKÜ Yayınları.
- Bozok, N., Bozok, M. (2018). "Göçmen İstekleri" Yaklaşımı Işığında Beykoz, Karasu Mahallesi'ndeki Refakatsiz Afgan Göçmen Çocukların Yaşamlarını Sürdürme Mücadeleleri. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*: 2.
- Çapık, C. (2014). Geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında doğrulayıcı faktör analizinin kullanımı. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, (17):3, 196-205.
- Castles, S., de Haas, Miller, M.J. (2014). *The Age of Migration: International Population Movements In The Modern World*. Fifth edition. New York: Palgrava MacMillian.
- Choi J., Peters M., Mueller R.O. (2010), Correlation analysis of ordinal data: from Pearson's r to Bayesian polycoric correlation, *Asia Pacific Educ. Rev.*, 11:459-466.
- Cimz, E. Cenks, K ve Prot, A. (2005). *Child Sociology*. A. Kırmani ve A. İbrahimabadi (Çev.). İran: (İlk baskı. 2005).
- Erder, S. (2017). *Suriye Göçü ve Sonrası*. N. Ş. Taşğın, U. Tekin, & Y. Ahi içinde, Sosyal Hizmetlerde Güncel Tartışmalar (114). Ankara: Nika Yayınevi.
- Faist, T. (2004). *The Migration-Security Nexus: International Migration and Security Before and After 9/11*, Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations, 4 (03), Malmö University: Malmö, 1-21
- Hacettepe Üniversitesi (2017). *Türkiye'de Afganistan Uyruklu Uluslararası Koruma Başvurusu ve Statüsü Sahipleri Üzerine Analiz: Türkiye'ye Geliş Sebepleri, Türkiye'de Kalışları, Gelecek Planları ve Amaçları*. hips.hacettepe.edu.tr
- Heisler, M. (2001). Now and Then, Here and There: Migration and the Transformation of Identities, Borders, and Orders. *Identities, Borders, Orders: Rethinking International Relations Theory* (pp. 225-247). (Ed. A. Mathias, D. Jacobson, Y. Lapid), Minneapolis: University of Minnesota Press
- IOM, (2017) "Integration and Social Cohesion: Key Elements for Reaping the Benefits of Migration", Global Compact Thematic Paper Integration and Social Cohesion
- İsfendyari, İ (2002). *Yoksulluk ve Sosyal Sapmalar*. <http://ensani.ir/fa>
- Miller, B. (2001). The Concept of Security: Should it be Redefined? *Journal of Strategic Studies*, 24 (2), 13-42.
- Oldroyd, D. (2005). *Dealing with diversity: education's challenge in creating human solidarity*. 14th ENIRDEM Conference, 22–25 September, Czech Republic.
- Saraçoğlu, O. Jean Piaget'nin Bilişsel Gelişim Teorisi Nedir?
- Schumacker RE, Lomax RG. A. (2010). *Beginner's Guide to Structural Equation Modeling*. New York: Taylor & Francis Group.
- Tezcan, M. (2017). *Çocuk sosyolojisi*. (3. Baskı) Ankara: Anı yayıncılık
- Topçuoğlu A.R. (2015). *Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği. Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* (501-518). (Der. S. Öner, N. Aslı Şirin Öner), İstanbul: İletişim Yay.
- TRT (2018). *Yabancıların Türkiye'ye Göç Oranlarında Artış*. <http://www.trt.net.tr/persian>

- Türk Kızılayı Göç ve Mülteci Hizmetleri Müdürlüğü (2017). *Göç İstatistik Raporu. Türkiye.* <https://kizilay.org.tr>
- Wang J, Wang X. (2012). *Structural equation modeling: Applications Using Mplus: Methods and applications.* West Sussex: John Wiley & Sons; 5-9.
- Werner-Seidler, A., Perry, Y., Calear, A. L., Newby, J. M., & Christensen, H. (2017). School-based depression and anxiety prevention programs for young people: A systematic review and metaanalysis. *Clinical Psychology Review*, 51, 30-47.
- Yalçın İ., Alparslan A., Şeker M. (2021). Investigation of The Effect of The Organizational Culture Perception and Job Satisfaction Levels of Healthcare Personnel Working in COVID-19 Intensive Care on Job Stress During the Pandemic Process // *The Social and Economic Impact of COVID-19: Rapid Transformation of the 21st Century Society.* London.

JESSE SHERA'NIN SOSYAL EPİSTEMOLOJİ ANLAYIŞI

Gökhan USTA*

Özet

Bu çalışmanın amacı Jesse Shera'nın Sosyal Epistemoloji anlayışını açıklamak ve bu disiplinin Kütüphane ve Enformasyon Bilimi ile ilişkisini incelemektir. Bu çalışmada, Jesse Shera'nın Sosyal Epistemoloji kavramını hangi amaçla geliştirdiği ve bu kavramı nasıl tanımladığı ortaya konulmaktadır. Shera'nın Sosyal Epistemoloji anlayışına getirilen eleştiriler ve Sosyal Epistemoloji'nin günümüzde hangi bağlam altında incelendiği ele alınmaktadır. Çalışma kapsamında, Sosyal Epistemoloji'nin, Kütüphane ve Enformasyon Bilimi'nin ihtiyaç duyduğu kuramsal altyapıyı sağlayıp sağlamadığı sorgulanmaktadır. Bu konuda çeşitli görüşleri olan bilim insanlarının tespitleri ve fikirleri tartışılmaktadır. Sonuç kısmında da Kütüphane ve Enformasyon Bilimi'nin kuramsal altyapısının geliştirilmesi için çeşitli öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Jesse Shera, Sosyal Epistemoloji, Kütüphane ve Enformasyon Bilimi, kuramsal yaklaşımlar.

JESSE SHERA'S UNDERSTANDING OF SOCIAL EPISTEMOLOGY

Abstract

The aim of this study is to examine Jesse Shera's understanding of Social Epistemology and its relation with Library and Information Science. This study examines Jesse Shera's purpose of originating concept of Social Epistemology and how he defines the Social Epistemology. The reviews on Shera's understanding of Social Epistemology and the context that Social Epistemology is studied today will be examined. Within the scope of the study, it is questioned whether Social Epistemology has provided the theoretical background needed by Library and Information Science. Scientists' various findings and opinions on this issue are discussed. In the conclusion part, various suggestions are presented for the development of the theoretical infrastructure of Library and Information Science.

Keywords: Jesse Shera, Social Epistemology, Library and Information Science, theoretical approaches.

1. GİRİŞ

Bilginin toplumsal boyutlarını inceleyen bir alan olan Sosyal Epistemoloji (SE), günümüzde tanınmış filozofların inceleme alanına girmiş olsa da, ilk olarak bilimsel literatüre kütüphane ve enformasyon bilimcileri Jesse Shera ve Margaret Egan tarafından kazandırılmıştır. Pressley'e göre (2006, p. 3) bu pek alışılmadık bir olaydır çünkü genellikle kavramlar felsefe içerisinde doğar ve daha sonra bağımsız disiplinler haline gelebilecek kadar geniş araştırma temalarına sahip olduklarında felsefeden ayrılırlar. Bu alışılmadık durum aynı zamanda SE'nin yaşamış olduğu tarihsel süreci de etkilemiştir. Bu çalışma Jesse Shera'nın Sosyal Epistemoloji kavramını hangi amaçla geliştirdiğini, bu kavramı nasıl tanımladığını ve Kütüphane ve Enformasyon Bilimi (KEB) ile ilişkisini açıklamak amaçındadır. Bununla birlikte Shera'nın SE anlayışına getirilen eleştiriler ve SE'nin günümüzde hangi bağlam altında incelendiği ele alınacaktır. Bu çalışmada belgesel analiz yönteminden yararlanılmıştır ve çalışma sonucunda edinilen bilgiler üzerinden KEB'in hangi kuramsal temellere dayanması gerektiği tartışılacaktır.

* Doktora Öğrencisi, gokhannusta@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9206-8149

2. İLK KULLANILIŞI VE ORTAYA ÇIKIŞI

Sosyal Epistemoloji kavramı ilk olarak Jesse Shera ve Margaret Egan'ın Nisan 1952 tarihinde, *Library Quarterly* adlı dergide kaleme aldıkları "Foundations of a Theory of Bibliography" (Bibliyografya Kuramının Temelleri) adlı makalede kullanılmıştır. Bu makalenin üzerinde durduğu temel sorun, o dönemdeki bibliyografyaların, diğer ilgili bilim dalları ile bağlantı kurmadan, küçük bağımsız gruplar tarafından hazırlanması ve ulusal seviyede sistematik bir şekilde koordine edilmemiş olmasıydı (Margaret & Shera, 1952, p. 125). Shera ve Egan'a göre bu sorunun çözümü hazırlanacak yeni bir kuramda olacaktır:

Atılacak sonraki adımlar, kayıtlı belgelere dayalı sistematik bir iletişim kuramının hazırlanması üzerinde yoğunlaşmalıdır. Böylelikle sadece bilimsel araştırmalardaki sorunların incelenmesi ile kalmayıp, bibliyografik hizmetlerin sistematik olarak planlanması için akılcı bir rehber geliştirilmiş olunabilir. Böylece bilimsel dünyanın tüm kesimlerinde iletişim akışını kolaylaştıracak bir bibliyografik örgütlenme geliştirilmiş olacak ve bu tüm sosyal yapıya nüfuz edecektir (Margaret & Shera, 1952, p. 134).

Shera ve Egan, fikri ürünlerin üretimi, dağıtımı ve kullanımıyla ilgili çalışmalarda kuramsal bir çerçeve olarak SE'yi önermektedir (Margaret & Shera, 1952, pp. 133-134). Bu önerme aslında Shera ve Egan'ın öngörmüş olduğu bir kuramsal eksiklikten kaynaklanmaktaydı. Shera ve Egan'a göre, amaca yönelik ve duygulara dayalı davranışları sosyologlar toplumsal düzeyde incelemekte, psikologlar bireysel düzeyde incelemekte, geleneksel epistemologlar da bilişsel davranışları bireysel düzeyde incelemektedir; fakat hiçbir alanda bilim insanları bilişsel davranışları sosyal düzeyde incelemeye çalışmamışlardır (Margaret & Shera, 1952, p. 132). Bu eksiklik "Sosyal Epistemoloji" adındaki yeni disipline duyulan ihtiyaca kanıt olarak gösterilmiştir. Shera ve Egan, bu disiplini "fiziksel, psikolojik ve entelektüel olmak üzere toplumun, bütün çevresiyle bir anlayış ilişkisi kurma arayışı süreçlerinin incelenmesi" olarak tanımlamıştır (Margaret & Shera, 1952, p. 132).

Furner'a göre SE kavramının ilk kez kullanıldığı bu makaleden çıkarılacak sonuçlar şunlardır:

1. Kütüphane hizmetleri toplumun enformasyon edinme süreci ile ilgilidir ve bu sürece katkıda bulunma düzeyleri, bibliyografik hizmetlerin değerlendirmesinde önemli bir kıstas olarak belirlenir.
2. Enformasyon arama davranışı, bibliyometri ve bilgi organizasyonunun incelenmesi için kuramsal bir çerçeve çizmiş ve bu çerçevenin daha sonra Kütüphane ve Enformasyon Bilimi için kuramsal bir temel olarak ele alınmasına zemin hazırlanmıştır.
3. 1952 tarihinde yayınlanan bu makale ile ilk kez kütüphaneciler tarafından kullanılan "Sosyal Epistemoloji" kavramı, Goldman ve Fuller gibi filozofların merceğine ancak otuz beş yıl sonra girebilmiştir (Furner, 2004, pp. 794-795).

Enformasyonun ulusal ve uluslararası düzeyde örgütlenmesi ve kontrolü Shera'nın temel prensipleri arasındaydı. Fakat bu örgütlenme ve kontrol sisteminin geliştirilmesi için günümüzde olduğu kadar yeterli teknolojik imkânlar bulunmamaktaydı. Nitekim Egan ve Shera'nın Sosyal Epistemoloji kavramını tartıştıkları tarihte kütüphanelerde çevrimiçi (online) kataloglar yerine henüz kart katalogların kullanıldığı bilinmektedir (Pressley, 2006, p. 12).

Bilimsel kuramlar sorunların tespiti ve çözümü için vardır. Shera o dönemde enformasyon kaynaklarının bibliyografik kontrolündeki sorunları, gelecekte KEB için temel oluşturacak bir kuramsal çerçeve kapsamında ele almıştır. Ve KEB'in ihtiyaç duyduğu kuramsal temel için Sosyal Epistemoloji kavramını geliştirmiş ve bir disiplin olarak SE'nin bu ihtiyaca cevap vereceğini düşünmüştür.

Jesse Shera sonraki makalelerinde ve kitaplarında da SE kavramını incelemeye devam etmiştir. *Foundations of Education for Librarianship (Kütüphanecilik Eğitiminin Temelleri)* adlı kitabında Shera, SE kavramını kapsamlı bir şekilde ele almış ve bu konuda çeşitli tanımlamalar geliştirmiştir:

Kütüphanecilik epistemolojik temellere dayanmaktadır. Epistemoloji, nasıl bildiğimizle ilgilenen teorilere dayalı felsefenin bir koludur. Yeni bir disiplin olarak, Sosyal Epistemoloji, toplumdaki entelektüel sürecin doğasıyla ilgili karmaşık problemin araştırılması için bir çerçeve sağlamalıdır. Sosyal Epistemoloji, toplumsal yapı içerisinde iletilen düşüncenin aktarımına, akışına, uyumuna ve tüketimine odaklanmalıdır. Sosyal Epistemoloji'den, bilgi ve sosyal eylemler arasındaki etkileşim ile ilgili yeni bir sentez ve uzmanlık alanı ortaya çıkmalıdır. Sosyal Epistemoloji kendi kuramsal bilgi külliyatına sahip olmalıdır. Sosyal Epistemoloji; sosyoloji, antropoloji, dilbilimi, ekonomi, psikoloji, matematik ve enformasyon teorisine bağlı olmak üzere, disiplinler arası olmalıdır. Sosyal Epistemoloji'nin pratik sonuçlara sahip olması beklenebilir ve en pratik uygulamalarından biri de kütüphanecilikte olacaktır (J.H. Shera, 1972, pp. 110-113).

Yukarıdaki metni dikkatli bir şekilde okuduğumuzda Shera, SE'nin ne olduğundan çok ne olması gerektiği üzerinde durmuştur. Bu durum aslında SE'nin araştırma sorunlarının belirlenip ortaya konulması ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Fakat bunu gerçekleştirmeden önce epistemolojinin ne olduğunu açıklamak gerekir. Epistemoloji (bilgi felsefesi), bilginin doğası, kaynakları ve sınırları ile ilgili temel sorulara yanıt arar. Epistemoloji, neyi bilebileceğimizi, bilgimizin nesnenin bilgisi ile sınırlı olup olmadığını, nesnelere oldukları gibi mi yoksa bize gördükleri gibi mi bildiğimizi, bilgimizin kaynağının deney mi yoksa duyularımız mı olduğunu ve doğruluğun ne olduğunu araştırır (Özlem, 1995'ten akt.Özgür, 2000, p. 390). Shera kütüphaneciliği tanımlarken SE'nin yanında, epistemolojiyi de işin içine dâhil etmektedir:

Kütüphanecilik nedir? Temelde kaynak olarak iki disiplinden türer. Kütüphaneciliğin kökü bilginin yönetilmesi bakımından -bilginin bilgisi olan- epistemolojide ve özellikle bilginin toplumda yayılarak toplulukların davranışlarını etkilemesi bakımından ise Sosyal Epistemoloji'de yatmaktadır (Jesse H. Shera, 1961, p. 169).

Shera yukarıda bilginin yönetilmesi bakımından kütüphaneciliğin kökeninde epistemolojinin yattığından söz etmektedir. Oysa gerçekten burada yönetilen şey bilgi (knowledge) mi, yoksa enformasyon (information) mudur? Shera, SE'yi müstakil yeni bir disiplin olarak mı görmekteydi, yoksa KEB için kuramsal dayanak oluşturacak yardımcı bir disiplin olarak mı görmekteydi? SE, KEB için kuramsal bir dayanak oluşturabildi mi? Bütün bu sorulara yanıt bulmak için KEB ve SE ilişkisini incelemenin faydalı olacağı kanısındayım.

4. KÜTÜPHANE VE ENFORMASYON BİLİMİ İLE SOSYAL EPİSTEMOLOJİ İLİŞKİSİ

Shera, kütüphanecilerin eğitimi için birçok eser üretmiş bir bilim insanı olarak KEB'in kuramsal gelişimine çok önem vermiştir. Shera'nın Sosyal Epistemoloji ve KEB ilişkisini açıklamaya çalıştığı yazılarında özne

genellikle “kütüphaneci” olmuştur. Bu durumun örneğini aşağıdaki yazısında görebiliriz:

Kütüphanecilik alanındaki uzmanlık işin sadece uygulamasında olmamalıdır, kütüphaneci yönettiği bilginin toplumdaki rolünü de değerlendirmelidir ve buna göre kütüphaneci mesleğinin kuramsal temelleri bağlamında, sonunda aşağıdaki sorunlara çözüm önerisinde bulunmalıdır:

- a) Biliş sorunu – insan nasıl bilir.
- b) Sosyal biliş sorunu – toplumun bilme yöntemleri ve kişisel bilginin toplumsal bilgi haline geldiği sosyo-psikolojik sistemin doğası.
- c) Farklı kültürler ve zaman içerisinde gelişen bilgi felsefesi ve tarihi problemi.
- d) İletişim faaliyetinin gerçekleri ve epistemolojik araştırmaların bulguları ile olan uyumları kapsamında var olan bibliyografik mekanizma ve sistemlerin problemi(Jesse H Shera, 1968, pp. 9-10).

Shera, toplumun kayıtlı belgelerinin bireyler tarafından kullanılmasının, insan bilgisinin tüm dallarının katkıda bulunabileceği bilimsel temelli bir çalışma olarak nitelemektedir. Burada KEB kayıtlı bilgilerin bireyler tarafından kullanılması aşamasında devreye girmektedir. Shera, KEB ve SE arasındaki ilişkiyi sosyal biliş üzerinde kurmaya çalışmıştır:

Gerçekte sosyal bilişin incelenmesi olan Sosyal Epistemoloji'nin incelenmesi, kütüphanecilik biliminin temelidir. Sosyal Epistemoloji her zaman toplumu oluşturan unsurların biliş ve iletişim süreçleri üzerine odaklanmalıdır. Toplumun kendisi ve dünyası hakkında bildiği konuları barındıran bilgi kaynaklarını verimli ve etkili bir şekilde yönetmek kütüphanecinin sorumluluğudur. Böylelikle kütüphaneci, toplumsal sorumluluklarını ancak toplumun bilişsel süreçlerini anladığında ve bu anlayışı hizmete dönüştürebildiğinde maksimum fayda ile yerine getirebilir(Jesse H Shera, 1968, pp. 24-25).

Shera, Sosyal Epistemoloji'nin KEB ile ilişkisini açıkladığı yukarıdaki yazılarında, bu ilişkiyi kapsamlı ve tutarlı ilkeler üzerinden tatmin edici bir şekilde ortaya koyabilmiş midir? Zandonade'ye göre, Shera, KEB'in sorunlarını bilimsel bir kılıf içerisinde çözmek için Sosyal Epistemoloji kavramını kullanmış, pragmatik bir yöntem ile doğrudan Sosyal Epistemoloji üzerinde durmaktan ziyade, Sosyal Epistemoloji'yi daha geniş bir temayı açıklarken ek bir bilgi olarak sunmuştur(Zandonade, 2004, p. 823). Sosyal Epistemoloji'yi felsefi anlamda ele alan ilk iki filozoftan biri olan Goldman, bu konuda Shera'nın özellikle Sosyal Epistemoloji ve kütüphanecilik arasındaki yakınlığa ilgi duyduğunu fakat felsefi veya sosyal bilimsel temelde kesin ve tanımlayıcı hatlar üzerinde sosyal bir epistemoloji anlayışı oluşturmadığını düşünmektedir(A. I. Goldman, 2001).

Shera, lisans ve yüksek lisansını İngiliz dili ve edebiyatı üzerinde olup, dilin iletişim ve bilginin aktarımı üzerindeki önemini çok iyi bilen bir insandır. Doktora aşamasında, Kütüphane Bilimi'ne yönelen Shera, bu alanın kuramsal temellerinde eksiklikler olduğunu farkındadır ve nitekim kariyerinin büyük bir bölümünde KEB'in kuramsal temelleri üzerinde yoğunlaşmış ve bu konuda eserler üretmiştir. KEB ile SE arasındaki ilişkiyi en çok kütüphanelerin sahip olduğu bilgi kaynaklarının toplumsal iletişim üzerindeki rolü üzerinden kurmaya çalışmıştır. Ona göre dil yapısı itibariyle sosyaldır ve bilginin iletilebilir formdaki sembolik halidir. Peki burada

KEB'in ilgilendiği ve toplumsal olarak iletilen şey bilgi midir, yoksa enformasyon mudur? Bu soruya yanıt vermek için öncelikle kısaca bilgi ve enformasyon terimlerinden ne anlaşıldığının açıklanması gerekmektedir. Türkçe literatürde bu açıklamalar büyük ölçüde veri-enformasyon-bilgi piramidi üzerinden yapılmıştır (Dilek-Kayaoğlu, 2017, p. 159).

Bu çalışmada information için enformasyon ve knowledge için bilgi terimi kullanılacaktır. Enformasyonun deney, tecrübe, yorum, analiz ve bağlam ile zenginleştirilmiş hali bilgisidir. Bu nedenle KEB yönettiği kaynaklar bakımından enformasyon ile ilgilenir. Budd, Shera'nın bilgi ve enformasyon kavramları arasındaki ayrıma dikkat etmeye çalıştığını, fakat bilginin algılanma noktasında nesnel olduğunu düşündüğünü ve onun bu bakış açısının bilgi ve enformasyon kavramları arasındaki ayrıma ters düştüğünü söylemektedir (Budd, 2002, pp. 430-431). Budd'a göre her ne kadar Shera, "kütüphanecilik bilgi yönetimidir" demiş olsa bile, Shera'nın buradaki "bilgi yönetimi" ifadesinden kastının, kütüphanedeki enformasyon içeriğine dair toplumsal anlamda efektif bir anlayış geliştirmek olduğu söylenebilir (Budd, 2002, p. 437). Bu bilgilerden Shera, KEB'in kuramsal temeli olarak görerek önem atfettiği SE'nin bilgi üzerinde yoğunlaşıyor olmasının da etkisiyle, bilgi ve enformasyon arasındaki ayrımı kesin hatlar üzerinde yaptığı ve sonraki yazılarında da bu ayrıma tamamen riayet ettiği söylenemez. Nitekim Shera yazılarında bilgi ve enformasyon kavramlarını aynı cümle içerisinde sanki aynı anlama karşılık gelen kavramlarmış gibi kullanmıştır. Bu duruma örnek olarak:

Kütüphaneciler enformasyon yönetiminin kalbi haline gelmişlerdir, onlardan uzaklaşmanın bir gerekçesi ancak bilgiye erişimde yeni teknolojilerin benimsenmesi ile mümkün olabilir (Shera, 1983'den akt. Wright, 1985, p. 142).

Bu cümlede Shera, kütüphanecilerin enformasyonu yönettiğini fakat erişilen şeyin ise bilgi olduğunu ifade etmektedir. Hâlbuki kütüphaneciler enformasyonu yönetiyorlarsa, kullanıcılara sağladıkları şey de enformasyon değil midir? Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi Shera kimi zaman, yazılarında enformasyon ve bilgi kavramlarını aynı anlamda kullanmış ve neticede bu konuda genel bir belirsizlik söz konusudur. Bu belirsizliğin, Goldman ve Zandonade'nin yukarıda tarif ettiği KEB ve SE arasındaki ilişkinin aksaklığına dair fikirlerinin asli gerekçesini oluşturduğunu düşünmekteyim. Bu noktada Shera'nın SE anlayışına getirilen eleştirileri incelemek gerekmektedir.

5. SHERA'NIN SOSYAL EPİSTEMOLOJİ ANLAYIŞINA GETİRİLEN ELEŞTİRİLER

Shera'nın SE anlayışına en kapsamlı eleştiriyi John M. Budd getirmiştir. "Jesse Shera bilgi sosyoloğu mudur?" adlı makalesinde Budd, yıllar boyunca her fırsatta Shera'nın SE kavramını yeniden gözden geçirdiğini, zamanla tanımlamalarını genişlettiğini fakat SE'nin KEB için tam olarak ne anlama geldiğini tutarlı, açık ve kesin bir şekilde ifade edemediğini öne sürmektedir (Budd, 2002, p. 425). Budd, makalesinde Shera'nın SE olarak ortaya attığı kavramdan kastettiği şeyin aslında bilgi sosyolojisi olduğu görüşünü savunmaktadır. Shera, SE'nin toplumun bilgi üzerindeki etkisi ile değil, bilginin toplum üzerindeki etkisi ile ilgilendiğini ifade etmektedir ancak Budd'a göre toplum ve bilgi etkileşim halindedir ve insanların toplumsal ve interaktif araçlarla şeyleri (eşyayı) öğrenme yöntemleri, bilginin daha fazla bilmeyi amaçlayan toplumsal süreçleri de etkileyeceğini gösterir (Budd,

2002, pp. 432-433).

Budd'a göre Shera'nın programını bilgi sosyolojisine yerleştirmenin en ilgi uyandıran nedeni, sosyal iletişim ve onun SE versiyonundaki rolü ile ilgili kendi argümanıdır. Shera, bu konudaki ilk yazılarında, iletişimin “insanın sosyal hedeflerine ulaşılmasında etkili olduğunu” ve iletişim süreci ile ilgili çeşitli kurumların bir amaç değil, bir araç olduğunu öne sürmüştür. Budd'a göre eğer iletişim, insanın hedefleri için bir araç ise ve bilgi amaçlar için kullanılan bir araç ise, Shera aslında bilginin toplum üzerindeki ve toplumun bilgi üzerindeki etkisini incelemektedir (Budd, 2002, p. 433).

Enformasyon Felsefesi (Philosophy of Information)'nin kurucusu Luciano Floridi'ye göre SE ile KEB arasında doğal bir ilişki olsa da SE, KEB için kuramsal ya da felsefi bir temel sunamaz. SE ile KEB'in birbirinden farklı disiplinler olduğunu ve KEB'in Enformasyon Felsefesi'nin uygulamaya dayalı şekli olduğunu ileri sürer. Bu tespitleri için verdiği örnekte, SE ile KEB'i kız kardeşler, EF'yi ise ebeveyn olarak değerlendirmektedir. Floridi'ye göre KEB'in, EF'nin uygulamaya dayalı şekli olarak gelişimi aynı zamanda EF'deki temel kuramsal araştırmanın büyümesine de katkı sunacaktır (Floridi, 2002, pp. 37-38).

Floridi, Shera'nın SE'yi hem KEB'in temeli olarak hem de SE'yi doğrudan KEB olarak tanımlamakta olduğunu ve bu bakış açısının çözülemeyen ciddi bir problem teşkil ettiğini söylemektedir. Floridi'ye göre nihai amacı gerçeğin keşfi ve irdelenmesi olan SE'nin tek araştırma nesnesi bilgidir; enformasyon ise SE'nin araştırma konularının dışında kalmış olan anlamlı veridir (Floridi, 2002, pp. 40-41). Floridi'ye göre SE ve KEB mutlu bir birliktelik kuramaz çünkü KEB'in nesnesi bilgi değil enformasyondur. Floridi, KEB ile EF arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar:

Uygulamalı Enformasyon Felsefesi olarak Kütüphane ve Enformasyon Bilimi; enformasyon kaynaklarının ve bunların uygulanma, yönetilme ve düzenlenme prosedürleri, teknikleri ve araçlarıyla ilgili bir disiplindir. KEB, uygulamaya dayalı belirli problemleri çözmek ve özel somut olgularla başa çıkmak için EF'nin temel ilkelerini ve genel tekniklerini uygular. KEB uygulamaya dayalı hizmet odaklı amaçlar için (örneğin koruma, değerlendirme, eğitim, araştırma, iletişim ve işbirliği) ampirik araştırmalar yapar, böylece EF üzerindeki temel araştırmanın gelişimine katkıda bulunur (Floridi, 2002, p. 46).

Enformasyon Felsefesi, KEB için felsefi ve kuramsal bir temel sağlama noktasında üzerinde daha derinlemesine araştırma yapılması gereken yeni bir alandır. KEB'in araştırma nesnesi enformasyon ise, EF, KEB'in yıllardır aradığı felsefi ve kuramsal altyapıyı sunabilir. Bunun için Enformasyon Filozofları ve Enformasyon Bilimcileri müşterek çalışmalar yapmalıdır.

6. SHERA'DAN SONRAKİ SOSYAL EPİSTEMOLOJİ

Jese Shera 1982 tarihinde vefat etmiştir. Shera'dan sonra SE'nin yaşadığı süreçle ilgili kısaca bilgi vermenin faydalı olacağını düşünmekteyim. Shera'nın vefat tarihinden beş yıl sonra, SE ilk kez filozofların inceleme alanına girmiştir. 1987 tarihinde Frederick F. Schmitt'in editörlüğünde “Synthese, An International Journal for Epistemology, Methodology and Philosophy of Science” (Sentez, Uluslararası Epistemoloji, Metodoloji ve Bilim

Felsefesi Dergisi) adlı dergi “Sosyal Epistemoloji” (cilt 73, sayı 1) adında özel bir sayı yayınlamıştır. Bu özel sayıda yayınlanan ve muhtelif filozoflar tarafından kaleme alınan yedi adet makalede, SE’nin kapsamının ne olduğu ve SE kavramından neyin anlaşılması gerektiği açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yazarlar arasında Steve Fuller, SE’yi makalesinin başlığında kullanmış ve yeni bir felsefi alan olarak gördüğü bu konuyu, bilgi sosyolojisi ve epistemolojiyi kaynaştırarak tasarlamıştır (Zandonade, 2004, p. 824). Fuller, sadece bununla yetinmeyip, bu konuyla ilgili birçok kitap kaleme almış ve 1987 üç aylık “Social Epistemology: A Journal of Knowledge, Culture, and Policy” (Sosyal Epistemoloji: Bilgi, Kültür ve Politika Dergisi) adlı dergiyi yayınlamaya başlamıştır. Furner’den sonra SE’yi felsefi temelde ele alan en önemli ikinci filozof ise Alvin Goldman’dır. Goldman, SE ile ilgili çeşitli makaleler yazmış ve 1999 tarihinde yayınlanan “Knowledge in a Social World” (Sosyal Dünyada Bilgi) isimli kitabında SE kavramını kapsamlı olarak ele almıştır (Alvin I. Goldman, 1999).

Felsefenin bir dalı olan epistemoloji ile doğrudan ilgili olan SE’nin ortaya çıkış tarihinden (1952) tam otuz beş yıl sonra (1987) filozofların inceleme alanına girmiş olması ilginçtir ve bu gecikmenin nedeni açıklanmalıdır. Zandonade’ye göre bu durumun nedenleri şunlardır:

- a) Shera, genel olarak bir kütüphaneci ve eğitimciydi, bu yüzden hitap ettiği kısıtlı bir kitle olan kütüphane ve enformasyon bilimcileri ve profesyonelleri oldu.
- b) Shera’nın SE kavramını herhangi bir kitap ve makalesinin başlığında kullanmamış olması, bu kavramın görülmesini geciktirmiştir.
- c) Shera’nın SE projesini paylaşmak için yazılar yazdığı çoğu dergi KEB alanı dergileri idi, bu nedenle bu dar bilimsel kitle dışındakiler tarafından genellikle bu yazılar okunmamaktaydı (Zandonade, 2004, p. 823).

Sosyal Epistemoloji günümüzde halen felsefeye yeni ilave edilmiş olup, problemleri ve teorileri filizlenmekte olan bir alan olarak kabul edilir (Schmitt & Scholz, 2010, p. 1). SE günümüzde KEB alanının uygulamaya dönük sorunlarının incelenmesinde halen bir çerçeve sunmaktadır fakat SE ile ilgili daha derinlemesine araştırmalar daha çok felsefe alanında yapılmaktadır. SE birçok disiplin ile ilişkili olan çok geniş bir araştırma konusuna sahiptir. Kendi bilimsel ve felsefi sorularına cevap ararken, bilginin toplum ile olan ilişkisini inceleyen her bilim insanı ve filozofun yolu, Sosyal Epistemoloji ile kesişecektir.

Epistemoloji insanın bilgi ile olan ilişkisini, bilginin doğasını ve insanların neyin doğru olduğunu nasıl belirleyebileceğini incelemektedir. Epistemoloji söz konusu olduğunda bu inceleme süreçlerini gerçekleştiren kişi başkalarına danışmaksızın bu sorumluluğu tek başına üstlenen bir bireydir. Bunun aksine, sosyal epistemoloji ilk etapta insanların hakikati (neyin hakikati söz konusu olursa olsun) başkalarının yardımıyla veya onlara rağmen en iyi nasıl bulabileceği ile ilgilenen bir girişimdir. Bu disiplin, gruplar veya kolektif failler tarafından hakikatin elde edilmesiyle de ilgilidir (A. I. Goldman, 2019).

7. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bibliyografyaların ulusal ve uluslararası boyutta, birbirinden farklı bilim dallarının koordinasyonu içerisinde hazırlanması, araştırmacıların ilgi duydukları farklı disiplinlerin literatürüne yabancı kalmaması amacıyla Jesse Shera ve Margaret Egan, 1952 tarihinde bir makale yazmışlardır. Bu makalede bibliyografik kontrol ile ilgili sorunların çözülmesinde kuramsal bir eksiklik tespit etmişler ve bu eksikliğin çözümü için toplumsal bilgi iletişiminin sağlanması amacıyla SE kavramını tasarlamışlardır². Shera daha sonra SE'nin kapsamını genişletmiş ve SE'nin KEB'in çok uzun zamandan beri aradığı entelektüel altyapıyı sağlayabileceğini ifade etmiştir. Kütüphanecilerin pratikte uyguladıkları mesleklerinin kuramsal boyutlarına da önem vermeleri gerektiğini ve bunun için bilginin toplum üzerindeki etkisi hakkında incelemeler yapmaları gerektiğini yazmıştır.

Shera'nın SE anlayışının KEB ile dolaylı olarak bir ilişkisi bulunmaktadır ancak SE, KEB için kuramsal bir altyapı sunmak için doğru tercih değildir. Bunun nedenini çeşitli bilim insanları aşağıdaki gibi açıklamışlardır:

- Zandonade'ye göre, Shera, KEB'in sorunlarını bilimsel bir kılıf içerisinde çözmek için Sosyal Epistemoloji kavramını kullanmış, pragmatik bir yöntem ile doğrudan Sosyal Epistemoloji üzerinde durmaktan ziyade, Sosyal Epistemoloji'yi daha geniş bir temayı açıklarken ek bir bilgi olarak sunmuştur.
- Goldman, Shera'nın özellikle Sosyal Epistemoloji ve Kütüphanecilik arasındaki yakınlığa ilgi duyduğunu fakat felsefi veya sosyal bilimsel temelde kesin ve tanımlayıcı hatlar üzerinde sosyal bir epistemoloji anlayışı oluşturamadığını ifade etmiştir.
- Budd, Shera'nın SE kavramının tanımlamalarını zamanla genişlettiğini fakat SE'nin KEB için tam olarak ne anlama geldiğini tutarlı, açık ve kesin bir şekilde ifade edemediğini öne sürmüştü ve Shera'nın bilgiye nesnel olarak yaklaşmasının çeşitli tutarsızlıklara sebebiyet verdiğini öne sürmüştür.

Floridi, Shera'nın SE'yi hem KEB'in temeli olarak hem de SE'yi doğrudan KEB olarak tanımlamakta olduğunu ve bu bakış açısının çözilemeyen ciddi bir problem teşkil ettiğini ifade etmiştir. Nihai amacı gerçeğin keşfi ve irdelenmesi olan SE'nin tek araştırma nesnesi bilgidir; enformasyon ise SE'nin araştırma konularının dışında kalan anlamlı veridir görüşünü savunan Floridi, bu nedenle SE ve KEB'in mutlu bir birliktelik kuramayacağını çünkü KEB'in araştırma nesnesinin bilgi değil enformasyon olduğunu ifade etmiştir.

Yukarıdaki tespitlerden de anlaşılacağı gibi Shera, SE için tutarlı, açık ve bilimsel bir tanımlama geliştirememiştir. SE ile KEB arasında muhakkak bir ilişki bulunmaktadır. Fakat kütüphane bilimcilerinin asli görevinin, bilginin toplum ile ilişkisini incelemekten ziyade enformasyonun toplum ile ilişkisini incelemek olduğunu düşünmekteyim. Ancak bu şekilde enformasyon patlaması, enformasyon toplumu, enformasyon sistemleri ve enformasyona erişim ve benzeri konuların daha doğru ve kapsamlı bir şekilde anlaşılabilmesine inanmaktayım. Nitekim kütüphanecilerin sunduğu enformasyon kaynaklarını kullanan araştırmacıların, bunlardan nasıl bilgiler çıkardığını takip ve tahmin etmek zaman kaybından başka bir şey olmayacaktır. Enformasyonun toplum ile ilişkisini incelemeye önce Enformasyon Felsefesi temelinde başlamak doğru bir adım

olacaktır.

Shera'nın vefatından beş yıl sonra SE, felsefenin inceleme alanına girmiştir. Fuller ve Goldman SE'yi felsefi temelde inceleyen ilk filozoflar olmuşlardır. Bununla birlikte günümüzde nadirde olsa kütüphane bilimcileri sosyal medya ve internetteki enformasyon kirliliğine sosyal epistemolojik bir bakış açısı ile yaklaşmaktadırlar. Dilek-Kayaoğlu'na göre Entelektüel olarak tutarlı, toplumsal yararı gözetilen ve tarihsel mirasına sahip çıkan bir alan olarak Kütüphane ve Enformasyon Bilimi sadece enformasyon yönetimi ile sınırlandırılmamalı, hem enformasyonla hem de okuma, öğrenme, araştırma –entelektüel özgürlük, düşünce çeşitliliği ve enformasyona erişimde toplumsal eşitsizlikle mücadele- ile ilişkilendirilmelidir (Dilek-Kayaoğlu, 2017, p. 168). Enformasyon ile toplum arasındaki ilişkinin kapsamlı bir şekilde incelenmesi ve enformasyon sosyolojisi ile ilgili daha çok araştırma yapılması gerekmektedir. Sonuç olarak enformasyonun felsefi ve sosyolojik boyutlarının, bizlere KEB'in çok uzun zamandan beri aradığı kuramsal altyapıyı sunabileceğine inanmaktayım.

Kaynakça

- Budd, J. M. (2002). Jessa Shera, Sociologist of Knowledge? *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*, 72(4), 423-440.
- Dilek-Kayaoğlu, H. (2017). Kütüphane Biliminden Enformasyon Bilimlerine: İnceleme Alanın/Bilim Dalının Adlandırma ve Tanımlama Sorunu In B. Yılmaz (Ed.), *Bilgi ve Belge Yönetimi Kuramsal Yaklaşımlar* (pp. 125-178).
- Floridi, L. (2002). On defining library and information science as applied philosophy of information. *Social Epistemology*, 16(1), 37-49. doi:10.1080/02691720210132789
- Furner, J. (2004). "A Brilliant Mind": Margaret Egan and Social Epistemology. *Library Trends*, 52(4), 792.
- Goldman, A. I. (1999). *Knowledge in a Social World*. Oxford, UNITED KINGDOM: Oxford University Press, UK.
- Goldman, A. I. (2001). Social epistemology. . from Stanford University. <https://plato.stanford.edu/archives/spr2001/entries/epistemology-social/>
- Goldman, A. I. (2019). Social epistemology–Stanford Encyclopedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu/entries/epistemology-social/#WhatSociEpis>
- Margaret, E. E., & Shera, J. H. (1952). Foundations of a Theory of Bibliography. *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*, 22(2), 125-137.
- Özgür, K. (2000). Relationship Between Epistemology and Information Services in the Transformation of Theoretical Knowledge to Social Knowledge Kuramsal Bilginin Oluşumu ve Toplumsal Bilgiye Dönüşümünde Epistemoloji Bilgi Hizmetleri İlişkisi I. *Türk Kütüphaneciliği*, 14(4), 386- 411.
- Özlem, D. a. (1995). *Felsefe ve doğa bilimleri*. İzmir: İzmir Kitaplığı.
- Pressley, L. J. R. J. (2006). Social Epistemology in Library and information science. 25, 2011.
- Schmitt, F. F., & Scholz, O. R. (2010). Introduction: The History of Social Epistemology. *Episteme*, 7(1), 1-6. doi:10.3366/E174236000900077X
- Shera, J. H. (1961). What is librarianship. *Louisiana Library Association Bulletin*, 24(96), 167.
- Shera, J. H. (1968). An epistemological foundation for library science. *FRONTIERS OF LIBRARIANSHIP-*

SYRACUSE UNIVERSITY (8), 7-&.

- Shera, J. H. (1972). *The Foundations of Education for Librarianship*: Becker and Hayes. Shera, J. H. (1983). Librarianship and information science. In F. Machlup (Ed.), *The Study of Information: Interdisciplinary Messages* (pp. 379--388): Wiley.
- Wright, H. C. (1985). Shera as a Bridge between Librarianship and Information Science. *The Journal of Library History (1974-1987)*, 20(2), 137-156.
- Zandonade, T. (2004). Social epistemology from Jesse Shera to Steve Fuller. *Library Trends*, 52(4), 810.

KAMU GİRİŞİMCİLİĞİ KAPSAMINDA BELEDİYE PERSONEL ŞİRKETLERİNİN İNCELENMESİ

Serol KARALAR*

Özet

2017 yılında yayımlanan 696 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) çerçevesinde il özel idareleri, belediyeler ile bağlı kuruluşları ve bunların üyesi olduğu yerel yönetim birlikleri personel çalıştırılmasına yönelik hizmetleri yürütmek amacıyla bir şirket kurabilmektedirler. Bu kapsamda çalışmanın amacı, belediyeler tarafından kurulan personel şirketlerini çeşitli unsurlar açısından değerlendirmektir. Belirlenen amaç doğrultusunda, Trakya Belediyeler Birliği'ne üye 46 belediye incelenmiştir. Araştırmada personel şirketi bulunan belediyelerin kurdukları şirketin türü, tescil tarihi, pay değeri, pay adeti, sermaye büyüklüğü, yönetici unvanı ve amaç ile konuları değerlendirme kapsamına alınmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamındaki belediye personel şirketlerine ilişkin bilgiler Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi'nin ilan görüntüleme bölümünden elde edilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda; 29 belediye personel şirketinin en çok limited şirket türünde, sınırsız süreyle ve 29.03.2018 tarihinde kurulduğu, pay değerlerinin 25 ila 10000 TL arasında olduğu, pay adetlerinin 20 ila 4000 arasında değiştiği, sermaye büyüklüklerinin 10000 ila 1000000 TL arasında bulunduğu, en sık kullanılan yönetici unvanının Belediye Başkanlığı olduğu ve amaç ile konu genişletmesine gidildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Girişimciliği, Belediye, Personel Şirketi

ANALYZING MUNICIPALITY PERSONNEL ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF PUBLIC ENTREPRENEURSHIP

Abstract

Special provincial administrations, municipalities and their affiliates, and local government unions, of which those are members, can establish an enterprise to provide staffing services within the framework of the Decree-Law No. 696 released in 2017. In this context, this study aims to evaluate the personnel enterprises established by the municipalities in terms of various factors. 46 municipalities which are members of the Union of Thrace Municipalities were analyzed according to the determined purpose. The type, registration date, share value, number of shares, capital size, title of the manager, purposes and themes of those personnel enterprises were included in the scope of the evaluation. The qualitative research method was used in the study. Data on the municipality personnel enterprises within the scope of the study were obtained from the announcement display section of the Turkish Trade Registry Gazette. As a result of the evaluation, it was determined that 29 municipality personnel enterprises were mostly established as limited liability enterprises on 29.03.2018 for an unlimited period; their share values were between 25 and 10000 TL, the number of shares varied between 20 and 4000, their capital size was between 10000 and 1000000 TL, the most frequent manager title was Mayorship of, and purpose and theme extension was implemented.

Keywords: Public Entrepreneurship, Municipality, Personnel Enterprise

1. GİRİŞ

İktisat Biliminin kıt olarak varsaydığı kaynakların, günümüz dünyasında verimli kullanılması büyük bir önem arz etmektedir. Kamusal alanlardaki kaynaklardan daha verimli yararlanılabilmesi ve daha nitelikli kamu hizmeti sunulabilmesi için kamu kurumlarının girişimcilik faaliyetlerini yerine getirmeleri gerekli hale gelmiştir. Bu noktada, kamu girişimciliği kavramı ortaya çıkmaktadır.

*Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü, Balkan Yerleşkesi, 22030, Edirne, serolkaralar@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3460-207X

**Bu çalışma, 24-26 Mart 2022 tarihleri arasında düzenlenen 21. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu'nda sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

Yönetim Biliminin ve işletmecilik alanının giderek gelişmesi sonucunda bu alandaki yöntemlerin kamu sektörüne uygulanmaya başlamasıyla birlikte ortaya çıkan kamu girişimciliğinin, belediyelerin de daha verimli hizmet verebilmek ve fark yaratmak adına başvurdukları yöntemlerden biri haline geldiği belirtilebilir. Bu kapsamda, belediyeler çeşitli alanlarda şirketler kurarak hizmet sunma görevlerini yerine getirmektedirler. Söz konusu alanlardan bir tanesi de kurulan şirketler aracılığıyla, belediyelerde görev yapacak personelin istihdamıdır.

Bahsedilen belediye personel şirketleri ile ilgili olarak ilgili yazında teorik bilgiler içeren çalışmaların bulunması ve bu şirketleri uygulama açısından tanıtan bir çalışmaya rastlanmamış olmasından yola çıkılarak hazırlanan bu çalışmada ilk olarak kamu girişimciliği kavramı ifade edilmiş ve belediyelerin girişimcilik faaliyetlerine değinilmiştir. Daha sonra ise belediye personel şirketlerine ilişkin bilgi verilmiştir. Son olarak, Trakya Belediyeler Birliği'ne üye belediyelerin kurmuş oldukları personel şirketlerinin çeşitli değişkenler açısından incelendiği araştırma bölümüne yer verilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Özellikle 1980'li yıllardan itibaren etkisini artıran küreselleşme olgusu ile beraber son yıllarda yerelleşme hareketinin de gündeme geldiği, teknolojik, bilimsel, toplumsal ve kültürel gelişmelerin bireyleri ve örgütleri oldukça etkilediği bilinmektedir. Söz konusu değişimler kamu yönetiminde, başka alanlardan alınan yeni yöntemlerin uygulanmasına neden olmuştur. Bu yöntemlerden bir tanesinin girişimcilik olduğu belirtilebilir. Dolayısı ile belediyelerin girişimcilik faaliyetlerini ele almadan önce kamu sektöründe girişimcilik kavramından bahsedilmesinin önem taşıdığı düşünülmektedir.

Kamu girişimciliği, kamu kaynakları, kamu yetkisi, kamu çalışanları vs. kullanılarak yapılan girişimcilik türünü ifade etmektedir (Karaca, Özdevicioğlu ve İnce, 2016: 97). Diğer bir tanımla kamu girişimciliği; vatandaşlar için değer oluşturma amacıyla özel ve kamu kaynaklarını bir araya getirerek sosyal fırsatlar oluşturmaktır (Atmaca ve Geylani, 2020: 254). Kamu yönetimi yazınında genel kabul gören girişimcilik tanımlarının, girişimciliği genellikle örgütsel düzeyde bir "süreç" olarak ifade ettiği ve girişimci bireylerden daha çok örgüt-içi aktiviteleri temel aldığı görülmektedir (Öztürk, 2012: 155). Kamu girişimciliği kavramının, yerel yönetimlerin hizmet sunma yöntemlerini değiştirdiği belirtilebilir. Yerel yönetim birimleri içerisinde özellikle belediyeler, kurdukları şirketler aracılığıyla temel görevlerini yerine getirmektedirler.

1970'li yıllara kadar kamuya hizmet verme konusunda devletin önemli roller üstlendiği bilinmekle beraber ülkemizde dış dünyaya açılma ve liberalleşme politikaları ile birlikte 1984 yılından itibaren belediye şirketlerinin sayılarının hızla arttığı, merkezi idarenin şirketleşme eğilimlerine olumlu bakmaya başladığı söylenebilir (Yıldız, 2020: 323). Diğer taraftan etkili belediyeciliğin, girişimci yöneticilerin ellerinde vücut bulduğu düşünülmektedir (Atmaca ve Geylani, 2020: 263). Dolayısı ile iş yükü ve çalışma konuları giderek artan belediyeler görev ve sorumluluklarını yerine getirebilmek ve kaynakları daha verimli kullanabilmek için girişimcilik faaliyetlerinde bulunup şirketler kurmaktadır.

5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 70. Maddesindeki "Belediye kendisine verilen görev ve hizmet alanlarında, ilgili mevzuatta belirtilen usullere göre şirket kurabilir." ve 5216 Sayılı Büyükşehir

Belediyesi Kanunu'nun 26. Maddesindeki *“Büyükşehir belediyesi kendisine verilen görev ve hizmet alanlarında, ilgili mevzuatta belirtilen usullere göre sermaye şirketleri kurabilir.”* ifadeleri ile belediyelere belirli alanlarda şirket kurabilme yetkisi verilmiştir (www.mevzuat.gov.tr, 03.07.2005; www.mevzuat.gov.tr, 10.07.2004).

Sayıları günden güne çoğalan, Belediye İktisadi Teşebbüsü (BİT), bağlı kuruluş, iştirak ve işletme kavramlarının da kullanıldığı bu şirketlerin; *“Birçok yerel hizmetin yürütülmesi amacıyla, belediyeler tarafından kurulan ya da ortak olunan, bağımsız bütçeli, kural olarak özel hukuk hükümlerine tabi ve özel hukuk tüzel kişiliğine sahip birimler”* biçiminde tanımlanmaktadır (Malbeği, 2019: 34). Diğer bir ifade ile BİT'ler; öncelikle kamu yararına ulaşmak için tasarlanmış, zorunlu mal ve hizmetler ile doğal tekel olan hizmetlerin daha etkin ve ucuz yollarla halka ulaştırılmasını hedefleyen kuruluşlardır (Özdemir, 2008: 43). Kent hizmetlerinin yerine getirilmesi amacıyla kurulan bu şirketler ticari faaliyetlerinin yanı sıra çevre, ulaşım ve kültür gibi birçok alanda faaliyet göstermekte olup belediyelerin görev ve sorumlulukları dışında da şirketleşme eğilimi olduğu görülmektedir (Demirtaş, 2021:3). Buradan hareketle, belediyelerin şirket kurdukları alanların genişlediği söylenebilir.

Çağımız şartları altında en önde gelen üretim faktörü olarak kabul edilen emek yani insan kaynağına ilişkin, yerel yönetim kuruluşlarında personel yönetimi anlayışından çıkılıp modern insan kaynakları yönetimi uygulamalarına geçilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Çünkü emek yoğun çalışılan bir alan olan yerel yönetimlerde personel sayısı, verimliliği, birimler arasında etkin dağılımı ve görev yoğunluğu önem taşımaktadır (Kavili Arap, 2018: 137). Belediyelerde, insan kaynakları yönetimi konusunda pek çok sorun yaşanmaktadır. Söz konusu sorunlar; kamu sektöründeki genel sorunlardan, istihdama, ücret adaletsizliğinden, farklı statülerde çalışmaya kadar çeşitlilik göstermektedir (Çöpoğlu, 2015: 176).

Belediyelerde yerel yönetimler konusunda önemli diğer bir sorun alanını taşeron işçiler konusu oluşturmaktadır (Yıldırım, 2019: 414). Belediyelerde taşeron işçilerin doğrudan belediyenin sürekli veya geçici işçi kadrolarına atanmalarının başlıca iki sebebi vardır. İlki personel giderlerini sınırlama amacı ve ikincisi de işçi alımını kolaylaştırma amacıdır. Bu sebepler belediye teşkilatı içinde belediye şirketi şeklinde bir personel yönetimi örgütlenmesine yol açmıştır (Cilavdaroğlu, 2019: 189). Bu noktada, belediye personel şirketleri karşımıza çıkmaktadır.

696 Sayılı KHK Ek Madde 20'de *“İl özel idareleri, belediyeler ile bağlı kuruluşları ve bunların üyesi olduğu mahalli idare birlikleri, personel çalıştırılmasına dayalı hizmetleri 4/1/2002 tarihli ve 4734 sayılı Kamu İhale Kanununun 22'nci maddesindeki limit ve şartlar ile 62'nci maddesinin birinci fıkrasının (e) bendindeki sınırlamalara tabi olmaksızın doğrudan hizmet alımı suretiyle birlikte ya da ayrı ayrı sermayesinin yarısından fazlası bu idarelere ait ve halen bu kapsamda hizmet alımı yaptığı mevcut şirketlerinden birine, bu nitelikte herhangi bir şirketi bulunmuyorsa münhasıran bu amaçla kuracakları bir şirkete gördürebilir.”* ifadesi yer almaktadır (www.resmigazete.gov.tr, 24.12.2017). Belirtilen ifade, belediye personel şirketlerinin kurulmasının önünü açmıştır.

Bahsedilen madde ile artık, belediyeler personel çalıştırılmasına dayalı hizmet alımı tanımı içinde yer alan hizmetlerini ya mevcut şirketlerine ya da sadece bu hizmetleri yürütmek için kuracakları şirketlere

gördüreceklerdir. Bu şirketlerin işçi istihdamı, ilgili idarenin denetimine bırakılmıştır (Özdemir, 2021: 234). Şirket kurmamış olan belediyeler ise 4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu hükümlerine göre hizmet alımı yoluyla personel gereksinimlerini karşılamaya devam edebileceklerdir. Ayrıca aynı kanunda “*Bir belediye veya bağlı kuruluşun başka bir belediye veya bağlı kuruluşun sermayesinin yarısından fazlasına sahip olduğu şirketlerden personel çalıştırılmasına dayalı hizmet alımı yapamayacağı*” belirtilmektedir (webdosya.csb.gov.tr, 09.02.2022). Söz konusu ifade ise belediyelerin diğer belediyelerin personel şirketlerinden faydalanmalarının önüne geçmektedir.

3. ARAŞTIRMA

Bu başlık altında, belediyeler tarafından kurulan personel şirketlerinin incelendiği araştırmanın ayrıntılarına yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın amacı, belediyeler sahibi olduğu personel şirketlerini şirketin türü, tescil tarihi, pay değeri, pay adeti, sermaye büyüklüğü, yönetici unvanı ve amaç ile konuları açısından değerlendirmektir. Belirlenen amaç doğrultusunda araştırmanın soruları; “*Belediye personel şirketlerinin nitelikleri nelerdir?*” ve “*Söz konusu nitelikler açısından belediye personel şirketlerinin benzer ve farklı yanları nelerdir?*” olarak sıralanabilir. Belediye personel şirketlerinin belirtilen değişkenler açısından ele alınmış olması, ilgili yazında benzer bir çalışmaya rastlanmaması ve belediye personel şirketlerinin teorik olarak ele alınması bu çalışmanın önemini ve özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve belge incelemesi yapılmıştır. Belediye personel şirketlerinin kuruluş ilanlarına ilişkin bilgiler Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi'nin ilan görüntüleme bölümünden elde edilmiştir. Bu bölüme, e-devlet şifresi ile giriş mümkün olmaktadır. Söz konusu bölümün arama sekmesinde belediye ismi ve kuruluş ilanı yazılarak ilgili belgelere ulaşılmıştır. Belge incelemesi Şubat-Mart 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, personel şirketi bulunan belediyelerin kurdukları şirketin türü, tescil tarihi, pay değeri, pay adeti, sermaye büyüklüğü, yönetici unvanı ve amaç ile konuları değerlendirme kapsamına alınmıştır.

3.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

İl özel idareleri, belediyelerin bağlı kuruluşları ve mahalli idare birlikleri 696 Sayılı KHK'da bu konuda şirket kurabilecek yerel yönetim birimleri arasında sayılmakla birlikte bu çalışmanın kapsamına dahil edilmemiştir. Söz konusu yerel yönetim birimleri içerisinden belediyeler tarafından kurulmuş personel şirketleri çalışma kapsamında alınmıştır. İçişleri Bakanlığı'nın verilerine göre Türkiye'de 1390 belediye bulunmaktadır (www.e-icisleri.gov.tr, 20.03.2022). Bu sayının, çalışmanın evrenini oluşturduğu belirtilebilir.

Belirlenen evrenin çok geniş olması nedeniyle bir örneklem seçilmesi zorunluluğu doğmuştur. Öncelikle bölge belediyelerinin tanınması amacıyla Trakya Belediyeler Birliği'ne üye 46 belediye çalışmanın örneklemi olarak tespit edilmiştir (trakya.gov.tr, 21.03.2022). Türkiye Ticaret Sicil Gazetesi'nde Trakya

Belediyeler Birliği'ne üye 46 belediyeye ilişkin personel şirketleri taraması yapıldığında 17 belediyenin 696 Sayılı KHK doğrultusunda personel şirketi kurmadığı belirlenmiştir. Bahsedilen belediyeler; Avcılar Belediyesi, Beğendik Belediyesi, Büyükçekmece Belediyesi, Ergene Belediyesi, Gelibolu Belediyesi, Havsa Belediyesi, İpsala Belediyesi, Kavakköy Belediyesi, Kavaklı Belediyesi, Kırklareli Belediyesi, Malkara Belediyesi, Marmaraereğlisi Belediyesi, Meriç Belediyesi, Pehlivan köy Belediyesi, Saray Belediyesi, Sarıyer Belediyesi ve Yenimuhacir Belediyesi'dir. Dolayısı ile çalışmaya konu edilen belediye personel şirketi sayısı 29'dur.

3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın en temel sınırlılığı sadece Trakya Belediyeler Birliği'ne üye belediyelerin kurmuş olduğu personel şirketlerinin çalışmaya dahil edilmesi ve sonuçların buna göre şekillenmiş olmasıdır. Birliğe üye 17 belediyenin personel şirketinin bulunmaması çalışma açısından sınırlılık oluşturmaktadır. Ayrıca Türkiye Ticaret Sicil Gazetesi'nde kuruluşundan sonraki tüm belgelerin görülebildiği ve ayrıca bir web sitesi bulunan Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi Personel Anonim Şirketi'nin kuruluş belgesine ulaşamamış olması ve bu şirketin ismi ile türü haricinde bir bilginin bulunamaması araştırmanın bir diğer sınırlılığını oluşturmaktadır. Belediye personel şirketlerinin kuruluş ilanlarından sonraki belgelerinin incelenmemesi, yönetim değişikliği ve sermaye artırımı gibi gelişmelerin çalışmaya dahil edilmemesinin araştırmanın bir diğer sınırlılığı olduğu belirtilebilir. Bu noktada, varılan sonuçların genelleştirilmesi konusunda da sınırlılıklar doğmuştur.

3.5. Bulgular

Sınırsız süreyle kurulan 29 belediye personel şirketinin isim ve türüne göre sınıflandırması Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Şirket İsmi ve Türüne Göre Belediye Personel Şirketleri

Şirket İsmi ve Türü	Şirket Sayısı	Belediye
..... Belediyesi Personel Anonim Şirketi	5	Çerkezköy Belediyesi, Çorlu Belediyesi, Edirne Belediyesi, Kapaklı Belediyesi, Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi
..... Belediyesi Personel Hizmetleri Anonim Şirketi	1	Lüleburgaz Belediyesi
..... Belediyesi Personel Limited Şirketi	11	Enez Belediyesi, Hayrabolu Belediyesi, İncece Belediyesi, Keşan Belediyesi, Kofçaz Belediyesi, Küplü Belediyesi, Muratlı Belediyesi, Pınarhisar Belediyesi, Süloğlu Belediyesi, Şarköy Belediyesi, Uzunköprü Belediyesi
Şirket İsmi ve Türü	Şirket Sayısı	Belediye
..... Belediyesi Personel Hizmetleri Limited Şirketi	8	Ahmetbey Belediyesi, Alpullu Belediyesi, Babaeski Büyükkarıştıran Belediyesi, Büyükmandıra Belediyesi, İğneada Belediyesi, Karahalil Belediyesi, Kaynarca Belediyesi

..... Belediyesi Personel ve Sanayi Limited Şirketi	3	Çakıllı Belediyesi, Demirköy Belediyesi, Vize Belediyesi
..... Belediyesi Temizlik Taşımacılık Turizm ve Personel Limited Şirketi	1	Kıyıköy Belediyesi

Kaynak: <https://www.ticareticil.gov.tr/view/hizlierisim/ilangoruntuleme.php>

Tablo 1'e bakıldığında; belediye personel şirketlerinin en çok limited şirket olarak kuruldukları ve Belediyesi Personel Limited Şirketi adını taşıdıkları görülmektedir. 4 belediyenin ise sanayi, temizlik, taşımacılık ve turizm faaliyetlerini personel şirketi ile bütünleştirdiği tespit edilmiştir. Ayrıca Trakya Bölgesi'ndeki en kalabalık yerleşim yerlerinin belediyelerinin personel anonim şirketi kurdukları belirtilebilir. Nitekim İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü'nün il valiliklerine gönderdiği Genelgede, 696 Sayılı KHK'nın ardından "Yeni şirket kuracak olan il özel idarelerinin ve nüfusu 50.000'den fazla olan belediyeler ile belediye bağlı kuruluşlarının anonim veya limited şirket, nüfusu 50.000'den az olan belediyelerin ve 35 kişiden az işçi statüsünde personel istihdam edecek mahalli idare birliklerinin limited şirketi kurmaları" ifadesi yer almaktadır (marmara.gov.tr, 11.01.2018). Ancak Tablo 1'de; nüfusu 50.000'i geçen bazı belediyelerin limited şirket kurdukları görülmektedir.

24 Aralık 2017 tarihinde 696 Sayılı KHK'nin yayımlanmasının ardından kurulan belediye personel şirketlerinin tescil tarihlerine göre sınıflandırması Tablo 2'de görülmektedir. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi Personel Anonim Şirketi, kuruluş ilanına ilişkin bilgilere ulaşılamaması nedeniyle bu tablodan itibaren çalışmada yer almamaktadır.

Tablo 2. Tescil Tarihine Göre Belediye Personel Şirketleri

Tescil Tarihi	Şirket Sayısı	Belediye
28.03.2018	3	Babaeski Belediyesi, Büyükmandıra Belediyesi, İğneada Belediyesi
29.03.2018	16	Ahmetbey Belediyesi, Alpullu Belediyesi, Büyükkarıştıran Belediyesi, Çorlu Belediyesi, Demirköy Belediyesi, Edirne Belediyesi, Hayrabolu Belediyesi, Kapaklı Belediyesi, Keşan Belediyesi, Kıyıköy Belediyesi, Koççaz Belediyesi, Küplü Belediyesi, Lüleburgaz Belediyesi, Muratlı Belediyesi, Pınarhisar Belediyesi, Uzunköprü Belediyesi
30.03.2018	7	Çakıllı Belediyesi, Çerkezköy Belediyesi, İnce Belediyesi, Karahalil Belediyesi, Kaynarca Belediyesi, Şarköy Belediyesi, Vize Belediyesi
02.04.2018	1	Süloğlu Belediyesi
17.03.2020	1	Enez Belediyesi

Kaynak: <https://www.ticareticil.gov.tr/view/hizlierisim/ilangoruntuleme.php>

Tablo 2'de görüldüğü üzere; belediye personel şirketleri büyük çoğunlukla 29.03.2018 tarihinde tescil edilmiştir. Söz konusu şirketlerin neredeyse tamamının 696 Sayılı KHK'nin yayımlanmasından 3 ay sonra tescil edildiği görülmektedir. En son kurulan belediye personel şirketinin ise Enez Belediyesi'ne ait olduğu belirtilebilir.

Belediye personel şirketlerinin bir pay değeri bakımından sınıflandırması Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Pay Değerine Göre Belediye Personel Şirketleri

Pay Değeri	Şirket Sayısı	Belediye
25 TL	7	Çakıllı Belediyesi, Demirköy Belediyesi, Kıyıköy Belediyesi, Küplü Belediyesi, Lüleburgaz Belediyesi, Uzunköprü Belediyesi, Vize Belediyesi
100 TL	12	Ahmetbey Belediyesi, Alpullu Belediyesi, Büyükkarıştıran Belediyesi, Babaeski Belediyesi, Büyükmandıra Belediyesi, Enez Belediyesi, İncece Belediyesi, Karahalil Belediyesi, Kaynarca Belediyesi, Kofçaz Belediyesi, Pınarhisar Belediyesi, Süloğlu Belediyesi
200 TL	1	İğneada Belediyesi
400 TL	1	Edirne Belediyesi
500 TL	2	Çerkezköy Belediyesi, Çorlu Belediyesi
1000 TL	4	Hayrabolu Belediyesi, Keşan Belediyesi, Muratlı Belediyesi, Şarköy Belediyesi
10000 TL	1	Kapaklı Belediyesi

Kaynak: <https://www.ticareticil.gov.tr/view/hizlierisim/ilangoruntuleme.php>

Tablo 3'te görüldüğü gibi; belediye personel şirketlerinin en düşük pay değeri 25 TL olmakla beraber 100 TL en sık sahip olunan pay değeridir. Kapaklı Belediyesi'nin personel şirketinin bir pay değerinin diğer personel şirketlerinden oldukça yüksek olduğu belirtilebilir.

Tablo 4'te pay adetine göre belediye personel şirketleri yer almaktadır.

Tablo 4. Pay Adetine Göre Belediye Personel Şirketleri

Pay Adeti	Şirket Sayısı	Belediye
20	1	Şarköy Belediyesi
100	14	Alpullu Belediyesi, Babaeski Belediyesi, Büyükkarıştıran Belediyesi, Büyükmandıra Belediyesi, Enez Belediyesi, İğneada Belediyesi, İncece Belediyesi, Kapaklı Belediyesi, Karahalil Belediyesi, Kaynarca Belediyesi, Keşan Belediyesi, Kofçaz Belediyesi, Pınarhisar Belediyesi, Süloğlu Belediyesi
300	2	Ahmetbey Belediyesi, Muratlı Belediyesi
400	4	Çakıllı Belediyesi, Demirköy Belediyesi, Kıyıköy Belediyesi, Vize Belediyesi
500	1	Hayrabolu Belediyesi
800	1	Küplü Belediyesi
Pay Adeti	Şirket Sayısı	Belediye
1000	3	Çerkezköy Belediyesi, Çorlu Belediyesi, Edirne Belediyesi
2000	1	Uzunköprü Belediyesi
4000	1	Lüleburgaz Belediyesi

Kaynak: <https://www.ticareticil.gov.tr/view/hizlierisim/ilangoruntuleme.php>

Tablo 4'e göre; Şarköy Belediyesi'nin personel şirketinin 20 pay ile en az pay adetine sahip olduğu, öte yandan Lüleburgaz Belediyesi'nin personel şirketinin en fazla pay adeti ile kurulduğu belirtilebilir. En sık sahip olunan pay adetinin ise 100 olduğu görülmektedir.

Sermaye büyüklüğüne göre belediye personel şirketleri Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. Sermaye Büyüklüğüne Göre Belediye Personel Şirketleri

Sermaye Büyüklüğü	Şirket Sayısı	Belediye
10000 TL	15	Alpullu Belediyesi, Babaeski Belediyesi, Büyükkarıştıran Belediyesi, Büyükmandıra Belediyesi, Çakıllı Belediyesi, Demirköy Belediyesi, Enez Belediyesi, İnce Belediyesi, Karahalil Belediyesi, Kaynarca Belediyesi, Kıyıköy Belediyesi, Kofçaz Belediyesi, Pınarhisar Belediyesi, Süloğlu Belediyesi, Vize Belediyesi
20000 TL	3	İğneada Belediyesi, Küplü Belediyesi, Şarköy Belediyesi
30000 TL	1	Ahmetbey Belediyesi
50000 TL	1	Uzunköprü Belediyesi
100000 TL	2	Keşan Belediyesi, Lüleburgaz Belediyesi
300000 TL	1	Muratlı Belediyesi
400000 TL	1	Edirne Belediyesi
500000 TL	3	Çerkezköy Belediyesi, Çorlu Belediyesi, Hayrabolu Belediyesi
1000000 TL	1	Kapaklı Belediyesi

Kaynak: <https://www.ticareticil.gov.tr/view/hizlierisim/ilangoruntuleme.php>

Tablo 5'te belediye personel şirketlerinin en az 10000 TL sermaye ile kurulduğu, başlangıç sermayesinin en sık 10000 TL olarak belirlendiği ve bir pay değeri en fazla olan Kapaklı Belediyesi'nin personel şirketinin sermaye büyüklüğü açısından da en büyük şirket olduğu görülmektedir.

Tablo 6'da yönetici unvanına göre belediye personel şirketlerinin sınıflandırılması yer almaktadır.

Tablo 6. Yönetici Unvanına Göre Belediye Personel Şirketleri

Yönetici Unvanı	Şirket Sayısı	Belediye
Kişi İsmi	2	Kıyıköy Belediyesi, Kofçaz Belediyesi
Temsile Yetkili Yönetim Kurulu Başkanı	2	Çerkezköy Belediyesi, Kapaklı Belediyesi
Yönetici Unvanı	Şirket Sayısı	Belediye
..... Belediyesi	1	Enez Belediyesi
..... Belediye Başkanlığı	10	Alpullu Belediyesi, Babaeski Belediyesi, Büyükmandıra Belediyesi, Çorlu Belediyesi, Edirne Belediyesi, Hayrabolu

		Belediyesi, Karahalil Belediyesi, Muratlı Belediyesi, Süloğlu Belediyesi, Şarköy Belediyesi
T.C. Belediyesi	7	Ahmetbey Belediyesi, Büyükkarıştıran Belediyesi, Çakıllı Belediyesi, Küplü Belediyesi, Lüleburgaz Belediyesi, Uzunköprü Belediyesi, Vize Belediyesi
T.C. Belediye Başkanlığı	6	Demirköy Belediyesi, İğneada Belediyesi, İncece Belediyesi, Kaynarca Belediyesi, Keşan Belediyesi, Pınarhisar Belediyesi,

Kaynak: <https://www.ticaretsicil.gov.tr/view/hizlierisim/ilangoruntuleme.php>

Tablo 6’da görüldüğü üzere; kurulan belediye personel şirketlerinde en çok kullanılan yönetici unvanı Belediye Başkanlığı’dır. Söz konusu şirketlerin yöneticilerine farklı unvanlar verdikleri belirtilebilir.

Belediye personel şirketlerinin kuruluş ilanları incelendiğinde genel olarak “Şirketin amacı, madde hükümleri kapsamında personel çalıştırılmasına dayalı hizmet alımı yöntemiyle çalıştırılan personelin işçi statüsünde istihdam edilebilmelerini sağlamaya ve/veya bu kapsamda işçi statüsünde personel çalıştırılmasına dayalı hizmetleri yürütmeye ilişkin işlemleri gerçekleştirmektir.” ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Bu ifadeye örnek olarak Edirne Belediyesi Personel Anonim Şirketi verilebilir (www.ticaretsicil.gov.tr, 06.04.2018).

Öte yandan bazı personel şirketlerinde bu ifadenin yanı sıra ek amaçların belirlendiği ve şirketin amaçlarının genişletildiği gözlemlenmiştir. Kuruluş ilanlarında belirtilen genel ifadeye ilaveten belediye personel şirketlerinin amaçları (www.ticaretsicil.gov.tr, 05.04.2018) şu şekilde genişletilmiştir:

“a) Hizmet binaları ile cadde, sokak, meydan ve benzeri yerlerin temizlik işleri ile bu yerlerin her türlü temizlik hizmetlerini yerine getirmek,

b) Özel güvenlik hizmetleri verdirmek, giydikleri ve giydirdikleri özel kıyafetlere karışılmaksızın, genel ve özel kolluk görev sahasına girmeksizin buldukları yer ve çevresinde koruma ve kollama, halkla ilişkiler, gözetim, denetim ve kontrol hizmetleri vermek,

c) Yemek hizmetleri ile ilgili her türlü hizmeti yürütmek, bu amaçla personel temin etmek ve çalıştırmak,

c) Çöp toplama ve taşıma hizmetleriyle ilgili her türlü hizmetleri yerine getirmek ve bu amaçla personel temin etmek ve çalıştırmak,

d) Park ve bahçe bakım ve onarım hizmetleriyle ilgili her türlü hizmetleri yerine getirmek ve bu amaçla personel temin etmek ve çalıştırmak,

e) Personel çalıştırılmasına dayalı büro hizmetleriyle ilgili her türlü hizmetleri yerine getirmek ve bu amaçla personel temin etmek ve çalıştırmak”

Belirtilen amaçlardan başka Babaeski Belediyesi Personel Hizmetleri Limited Şirketi’nde “Su abonelerinin sayaç endekslerinin okunarak el bilgisayarlarına girilmesi ve ihbarnamelerin dağıtılması, tahakkukların hazırlanması, açma-kesme işleri, sayaç sökme ve takma yapılması, sayaç mühürleme ve bakım onarımı takip kontrol hizmetleri ile ilgili her türlü hizmetleri yerine getirmek ve bu amaçla personel temin etmek ve çalıştırmak, İfaiye Müdürlüğüne yardımcı şoför ve yardımcı personel temin etmek ve çalıştırmak, su ve

şebeke hattı yapımı, şebeke arızaları giderimi, ayaklı su kulesi nöbeti ve su sayaçlarının değiştirilmesi hizmetleri ile ilgili her türlü hizmetleri yerine getirmek ve bu amaçla personel temin etmek ve çalıştırmak” şeklinde farklı amaçlar da eklenmiştir (www.ticaretsicil.gov.tr, 05.04.2018).

Lüleburgaz Belediyesi Personel Hizmetleri Anonim Şirketi’nin faaliyet alanları ise; güvenlik hizmeti, park sahaları, yeşil alanlar, mezarlık alanları, çim biçimi, toprak çapalanması, sulama, temizlik, çöp toplama ve bakım hizmetleri, Lüleburgaz Yıldızları Akademilerinin tesis işletmesi ve genel temizlik hizmeti, hizmet binası temizlik hizmeti, sayaç okuma, kaçak su kesimi ve açılması hizmeti, çöp ve çöp dışı diğer atıkların toplanması ve nakli ile kent için temizliği yapılması hizmeti ve benzeri personel hizmetleri olarak belirlenmiştir (www.ticaretsicil.gov.tr, 05.04.2018).

Tablo 7’de belediye personel şirketlerinin amaç genişletmesine gidip gitmedikleri gösterilmektedir.

Tablo 7. Amaç Genişletmesi Durumuna Göre Belediye Personel Şirketleri

Amaç Genişletmesi	Şirket Sayısı	Belediye
Yok	14	Çorlu Belediyesi, Demirköy Belediyesi, Edirne Belediyesi, Enez Belediyesi, Hayrabolu Belediyesi, Kapaklı Belediyesi, Keşan Belediyesi, Kıyıköy Belediyesi, Küplü Belediyesi, Muratlı Belediyesi, Süloğlu Belediyesi, Şarköy Belediyesi, Uzunköprü Belediyesi, Vize Belediyesi
Var	14	Ahmetbey Belediyesi, Alpullu Belediyesi, Babaeski Belediyesi, Büyükkarıştıran Belediyesi, Büyükmandıra Belediyesi, Çakıllı Belediyesi, Çerkezköy Belediyesi, İğneada Belediyesi, İncece Belediyesi, Karahalil Belediyesi, Kaynarca Belediyesi, Kofçaz Belediyesi, Lüleburgaz Belediyesi, Pınarhisar Belediyesi

Kaynak: <https://www.ticaretsicil.gov.tr/view/hizlierisim/ilangoruntuleme.php>

[Tablo 7’de görüldüğü gibi; amaç genişleten belediye personel şirketi sayısı ile amaç genişletmeyen şirket sayısı eşit durumdadır.](#)

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan değerlendirme sonucunda 29 belediye personel şirketinin en çok limited şirket türünde, sınırsız süreyle ve 29.03.2018 tarihinde kurulduğu, pay değerlerinin 25 ila 10000 TL arasında olduğu, pay adetlerinin 20 ila 4000 arasında değiştiği, sermaye büyüklüklerinin 10000 ila 1000000 TL arasında bulunduğu, en sık kullanılan yönetici unvanının Belediye Başkanlığı olduğu ve amaç ile konu genişletmesine gidildiği ortaya koyulmuştur.

696 Sayılı KHK Ek Madde 20’ye göre; Trakya Belediyeler Birliği’ne üye belediyelerin çoğunluğunun personel çalıştırılmasına dayalı hizmetleri yürütmek amacıyla bir personel şirketi kurduğu görülmüştür. Gerçekleştirilen bu nitel araştırma ile söz konusu belediye personel şirketlerinin çeşitli unsurlar bakımından bir durum analizi yapılmıştır. Bu doğrultuda, belediye personel şirketlerinin niteliklerinin belirlendiği, aralarındaki farkların ortaya koyulduğu, dolayısıyla araştırmanın amacına ulaşıldığı ve çalışmanın sorularının cevaplandırıldığı belirtilebilir.

Gelecek araştırmalarda öncelikle Marmara Belediyeler Birliği olmak üzere diğer bölge belediye birliklerine üye belediyelerin sahipliğindeki personel şirketlerinin daha sonra ise Türkiye Belediyeler Birliği'ne üye belediyelerin bünyesindeki personel şirketlerinin incelenmesi önerilebilir. Ayrıca il özel idareleri ve yerel yönetim birliklerinin kurmuş olduğu personel şirketlerinin araştırılmasıyla konuya bütüncül bir açıyla bakmak mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

Atmaca, Y. ve Geylani, D. (2020), Girişimci Yönetim, Girişimci Belediyecilik ve Yerel Kalkınma. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (20), 249-270.

Cilavdaroğlu, A. A. (2019), Personel Hizmeti Sunan Belediye şirketleri. *Sayıştay Dergisi*, 113, 181-205.

Çöpoğlu, M. (2015), Belediyelerde İnsan Kaynakları Yönetimi ve Endüstri İlişkileri. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, X(I), 163-182.

Demirtaş, N. A. (2021), Türkiye’de Belediye şirketleri Üzerine Bir İnceleme. *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(8), 1-19.

Karaca, M., Özdevecioğlu, M. ve İnce, F. (2016), Kamu Girişimcilerinin Kişilik Özelliklerini Belirlemeye Yönelik Uygulamalı Bir Çalışma. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 94-119.

Kavili Arap, S. (2018), Yerel Yönetimlerde Personel Sistemi Üzerine Bir Çözümleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(1), 119-141.

Malbeği, N. (2019), Belediye İktisadi Teşebbüsleri Üzerine Bir İnceleme. *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 18(1), 31-60.

Özdemir, G. (2008), Belediye İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi. *Sayıştay Dergisi*, 71, 41-74.

Öztürk, O. A. (2012), Kamu Örgütlerinde Girişimcilik, “İşGüç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 14(4), 151-169.

Yıldırım, A. (2019), Yerel Yönetimlerde Personel Sisteminde Yeni Dönüşümler. *Journal of Academic Value Studies*, 5(3), 406-417.

Yıldız, E. M. (2020), Felsefi Perspektiften Hukuksal Bir Retorike Bakış: Belediye şirketleri ve İdarenin Kanuniliği İlkesi. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*. 5(2), 321-352.

<https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx>, Erişim tarihi: 20.03.2022.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5216.pdf>, 10.07.2004.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf>, 03.07.2005.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/12/20171224-22.htm>, 24.12.2017.

<https://www.ticareticil.gov.tr/view/hizlierisim/ilangoruntuleme.php>

https://www.ticaretscil.gov.tr/tmp_gazete/97c23605-cf4a-11e9-9262-48df373f5970.pdf, 05.04.2018.

https://www.ticaretscil.gov.tr/tmp_gazete/97e54945-cf4a-11e9-9262-48df373f5970.pdf, 05.04.2018.

https://www.ticaretscil.gov.tr/tmp_gazete/9809a5fa-cf4a-11e9-9262-48df373f5970.pdf, 05.04.2018.

https://www.ticaretscil.gov.tr/tmp_gazete/abae2eb0-cf4a-11e9-9262-48df373f5970.pdf, 06.04.2018.

<https://marmara.gov.tr/696-sayili-khk-kapsaminda-sirket-bilgileri-ve-yeni-kurulacak-sirketler/>,
11.01.2018.

<https://trakya.gov.tr/belediyelerimiz>, Erişim tarihi: 21.03.2022.

<https://webdosya.csb.gov.tr/db/yerelyonetimler/icerikler/beled-yeler-n-personel-calistirilmasina-dayali-20220210100043.pdf>, 09.02.2022.

KAZAK TARİHİ ŞİİRLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Nursulu Kenebayevna DUISSENOVA*
Koigeldiyeva Zauresh ZHASHARALIEVNA**

Özet

Makale, Kazak tarihi şiirlerinin özellikleri hakkındadır. Kazak halkının hayatındaki en zor dönemlerden biri olan XVIII. yüzyıldır. Bu dönem sürekli bir mücadele dönemiydi. Bu dönemde Jungar Kalmıkların saldırısına uğrayan Kazak halkı, “Aktaban shubyryndy, alkakol sulama” adı verilen bir katliama uğradı. Dolayısıyla XVIII. yüzyıl ülke tarihinin en kanlı sayfalarından biridir. Ülkeyi eleştiren zor dönemin gerçekliği, birçok efsanenin - hikayelerin, şiirlerin - çekirdeği haline geldi. Kazak halkı özgürlük ve bağımsızlık mücadelesinin tüm aşamalarından geçmiştir. Tüm hayatlarını at sırtında geçiren Kazaklar, sonsuz büyüklükte bir alanda yaşıyorlardı. Kazak halkının büyük toprakları sağlam tutması kolay olmadı. Tüm Kazak halkı birlik olup dış düşmanlara direnmeseydi halkımız yok edilebilirdi. Halkın yaşadığı irili ufaklı tarihi olaylar manevi mirasa damgasını vurmuştur. Yani insanların hem sevinçleri hem de üzüntüleri onun konuşma sanatına yansımıştır. Kazak halkı, kahramanlığı ve vatanseverliği yüceltmüş, milleti ve vatani için tulpar'a binmiş, bayrağını yükselten kahramanları övmüş, şiirler6 eposlar ve efsaneler yazmıştır. Bu tür destansı şiirlerin bir türü de insanların hayatında özel bir yeri olan tarihi eserlerdir. Çünkü bu grup eserlerin ideolojik içeriği, vatani dış düşmanlardan ve toprak bütünlüğünü korumak ve vatan birliğini güçlendirmektir. Tarihi şiirlerde yer alan tarihi figürlerin (çoğunlukla kahramanlar) kahramanlık imajına bakarak milli ideolojimizi oluşturma ve güçlendirme imkanına sahip olduğuna görüyoruz. Makale, vatan müdafaası için yapılan kahramanlıklardan doğan vatan kavramı (sorunu) ve tarihi türkülerdeki kahramanlık konusunu ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarihi Şiirler, Kazak Halkı, Kahramanlık, Vatan, Jungar İstilas.

GİRİŞ

Halkımızın tarihindeki en zor dönemlerden biri olan XVIII yüzyıldır. Bu, sürekli bir mücadele zamanıdır. Jungar Kalmıkların saldırısına uğrayan Kazak halkı, “Aktaban shubyryndy, alkakol sulama” adı verilen bir katliama uğramıştı. Dolayısıyla XVIII. yüzyıl ülke tarihinin en kanlı sayfalarından biridir.

Ülkeyi eleştiren zor dönemin gerçekliği, birçok efsanenin - hikayelerin, şiirlerin - çekirdeği haline geldi. Kazak halkı, özgürlük ve bağımsızlık için savaşan halklardan biridir. Kazak halkı için büyük toprakları sağlam tutmak kolay olmadı. Vatan savunması için kahramanlıklardan doğan tarihi türkülerde vatan kavramı (sorunu) ve kahramanlık ele alınmıştır.

Tüm Kazak halkı birleşip dış düşmanlara karşı savaşmazsa, halkımızın yok olması şaşırtıcı değildi. Halkın yaşadığı irili ufaklı tarihi olaylar manevi mirasa damgasını vurmuştur. Yani insanların hem sevinçleri6 hem de üzüntüleri onun konuşma sanatına yansımıştır. Halkın edebiyat eserleri halkın kahramanlığını ve vatanseverliğini yüceltti, eserde kahramanlar halk ve vatan için tulpar'a bindi, bayrağını yükselten kahramanları övdü.

Bilim adamı A. Baitursynov: “Savaşın eski günlerinde insanlar bedendi ama kahramanlar ruhtu. Bu nedenle kahramanların hikâyesi, halkın canının ve ruhunun hikâyesidir”[s.1,236].

Destani şiir türlerinden biri olan olayın temelini oluşturan tarihi şiirler insanların hayatında özel bir yere sahiptir. Çünkü bu grubun şiirlerinin ideolojik içeriği, vatani dış düşmanlardan ve toprak bütünlüğünü korumak ve vatan birliğini güçlendirmektir. Tarihi şahsiyetlerin (çoğunlukla kahramanların) tarihi türkülerdeki kahramanlık görüntülerine bakarak milli ideolojimizi oluşturma ve güçlendirme imkanına sahibiz.

Aynı zamanda, ülke ruhunu yükseltmek ve halk bilincini aşlamak için tarihi şiirlerin mahiyeti ve sırlarının folklorun gerekleri bağlamında incelenmesi ve değerlendirilmesi ile bilimsel çalışmanın alaka düzeyi belirlenir. Bağımsızlıktan önce bazı tarihî şiirlerin (“Kenesary – Nauryzbai”, “Ablai”, “Beket” vb.) sadece

*Merkez Devlet Müzesi Antropoloji ve Etnoloji Doçenti, Almatı, Kazakistan Cumhuriyeti

**Doktora öğrencisi, L.N. Gumilyov Avrasya Ulusal Üniversitesi, Gazetecilik ve Siyasal Bilgiler Fakültesi, Nur-Sultan, Kazakistan, zauuuuu@mail.ru ORCID:0000-0002-4603-1975.

tek yönlü olarak incelendiği ve yanlış değerlendirildiği de bilinmektedir. Aynı zamanda tarihi türkülerde ülke ve kahramanlığı göz önünde bulundurarak tarihimizi tanırsak, ikinci olarak yeni bir tür destani mirasın, yani gerçek olaylara dayanan tarihi şiirlerin kökenini, gelişimini ve tür doğasını anlayabileceğiz. .

Kazak halkının zengin folklorunun ana kollarından biri de tarihi şiirlerdir. Adından da anlaşılacağı gibi, bu grup şiirlerin özü tarihteki önemli olay ve kişilere dayanmaktadır. Bu nedenle, ülkenin tarihi ve halkının kahramanlığı burada tanınır. Tarihî şiirlerin kaydedilmesi, yayınlanması ve incelenmesinde birkaç kuşak bilim adamının yer aldığı ve değerli görüşler verdiği bilinmektedir.

Tarihi efsanelere ve şiirlere gösterilen ilgi XIX yüzyıla kadar uzanmaktadır. Özellikle dikkat çekici olan, Ç. Valikhanov, V. Radlov, G. Potanin, I. Berezin gibi tanınmış bilim adamlarının eserleridir. Aynı zamanda Kazak halkının bilim adamı Çokan'ın meziyeti de özeldir. “Çokan, Kazak folklorunda tarihi efsanelerin ve hikayelerin varlığını fark eden ilk araştırmacıdır. Pek çok eserinde, yazdığı destansı tarihi şiirin ayrı bir tür olduğundan bahseder, bunlardan bazılarını seçer ve örnekler verir... Hatta “Tarihi Şiir” (“Tarihi Jir”) terimini bile kullanmıştır. Bu nedenle, Çokan, tarihi şiiri, kendi özelliklerine sahip, kahramanlık destanından farklı bir tür olarak değerlendirdi” [2, s. 14], - şeklinde değerlendirmişti akademisyen S. Kaskabasov.

Çokan'ın çağdaşları V.Radlov ve G.Potanin'in eserleri de Kazak folklorunun derlenmesi ve incelenmesinde önemlidir. V. Radlov'un 10 ciltlik “Türk Boylarının Halk Edebiyatı Versiyonları” (1870) adlı eserinin 3. cildinde Abylai Han ve Kenesarı ile ilgili tarihi şiirlerden alıntılara yer veriyse, “Kabanbay Batyr” şiirinin bir versiyonunu G. Potanin [3] tarafından yazılmıştır.

Tarihi şiirlerin derlenmesi ve yayınlanması yukarıdaki bilginlerle başlasa da, tarihi şiirlerin kendine has özellikleri olan ayrı bir tür olarak kapsamlı olarak ele alınması yirminci yüzyıla aittir. Aynı zamanda Ahmet Baitursynulu, 1926'da yayınlanan “Edebiyat Rehberi” adlı çalışmasında, epik şiirleri peri masalları (kahramanlar), tarihi şiirler ve “Tarihi şiirler, tarihte bilinen olaylar hakkında manzum olarak yazılmış kelimelerdir” [s. 1,239] şeklinde bir referans verir.

Akademisyen ve yazar M. Auezov'un bu konuda çok çalışmaları vardır. “Edebiyat Tarihi” (1927) adlı ders kitabının dördüncü bölümünü “Tarihi Şiirler” olarak adlandırdı. Bilim adamı, terimi tarihi bir şiir yerine kullandı. Yine de, tarihi şiirlerin kökeni ve tür doğası hakkında makul sonuçlar çıkarır. Her şeyden önce, tarihi şiirler, ülke hayatında meydana gelen büyük olaylarla bağlantılı olarak doğduklarını söylüyor. “Tarihsel şiirler, her şeyden önce ülke hayatında meydana gelen tarihi bir olaydan doğar. Bu tür eserler belli bir dönemler arasında yer alan tarihi bir çağın şarkısıdır. Ünlülerin hayatı o sırada özel bir etkinliğin ortasında adeta bir el emeği türküsü olacaktır. Tarihi şiirlerdeki kişiler tüm ülke tarafından iyi bilinir ve sevilir” [4, s. 140].

Ayrıca tarihi şarkıların eski kahramanlık destanlarıyla ilişkili olduğu bu eserin özel bir ayrıcalığıdır. Tarihi şiirlerde vatan için ata binen halkın “Batır”larının6 yani kahramanlarının fedakârlığı beyan edilmektedir. Tarihî bir türkünün başlangıçta hikâye şeklinde yayıldığı takdirde, bazen şiirlerin elleriyle ölçüleceğini ve bir şiirde kaybolmayacağını açıklıyor. Ardından bir dizi tarihi şiiri analiz ediyor (“Kenesary-Nauryzbai”, “Isatai-Makhambet”, “Beket Batyr”). Esrede Kazak halkının Rus kolonisi olmasının nedenlerini ortaya

koyar. Birincisi, Kalmukların düşmanlığı, ikincisi, Orta Asya hanlıklarının baskısı ve üçüncüsü, Çarlık hükümetinin Kazakları fethetme niyeti ve Kazakların kendi hanlarına bölünmesi. Kenesarı, İsatay, Beket ile ilgili tarihi şiirlerin içerik ve anlama uygun bir şekilde söylendiğine dikkat çeker. Rusya'nın sömürgeleştirilmesinden sonra ülke yaşanan değişikliklere (iktidar sisteminin çöküşü, çarlık hükümeti tarafından atanan kişilerin egemenliği, Kazak topraklarının satın alınması, siyahların yerleşimi, kalelerin inşası) odaklanır. , vb.). Bu koşullardan dolayı tarihi şiirler doğdu ve ikinci olarak şairlerin eseri olarak şiirler olduğu sonucuna varıyor.

M. Auezov daha sonra bu konuya geri dönerek, tarihi şiirlerin tür olarak kahramanlık ve aşk şiirlerinden farklı olduğunu kanıtlayarak, tarihi şiirlerin ayrı bir tür olduğunu açıklığa kavuşturdu. “Kazak destanı kahramanlık türküleri ve aşk şiirlerinin yanı sıra tarihi şiirler açısından da zengindir. Bu şiirler özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda popülerdi.

Hem eski hem de sonraki dönemlerdeki tüm bu şiirler açık tarihsel olaylara dayanmaktadır ve ana karakterler tarihte olmuş insanlardır. Şiirlerin yazarları genellikle bu olayların görgü tanığıdır. Yazarlar gördüklerini ve yaşadıklarını zamanında anlatırlar” [s. 5,75-76] Bu, derin bilgiye sahip bir araştırmacının değerli bir bağıdır.

Halel Dosmukhamedov, Kazak halk edebiyatı üzerine bir eserinde (Kazak halk edebiyatı. Kısa deneme. Taşkent. 1928,) destan türkülerini üç türe ayırır: kahramanlık şiirleri, tarihi şiirler ve lirik şiirler. Destani şiirler arasında Kobylandy, Alpamys, Edige, Orak-Mamai, Karasai-Kazi, Er-Targyn esreleridir. Tarihi şiirler: Kenesary, Isatay, Beket hakkındadır ve lirik şiirler ise “Kozy Korpesh-Bayan Sulu”, “Kyz Zhibek”, “Aiman-Sholpan” ve diğerleri hakkındadır. [s. 6,26,27].

Bu aynı zamanda, başta Kazakların Jungarlar ve Rus egemenliğine karşı özgürlüğü için savaşan kişiler olmak üzere belli bir dönemin ünlüleri tarafından tarihi türkülerin (şiirlerin) söylendiği anlamına gelir.

Tanınmış şair Saken Seifullin “Kazak Edebiyatı” (1932) adlı ders kitabında bir dizi epik şiirin tematik analizini yapar. “Tarihi Şiir” teriminden bahsedilmese de, kahramanlık şiirleri ne kadar eskiyse, hikâyenin “mucizeleri” ne kadar azsa, gerçeğe o kadar yakındır [7, s. 299]. Ayrıca “Zhankozha Batyr” (“Yeni Okul”, 1926, № 6) hakkında şiirler yayınladı.

Yazar S. Mukanov, “Ulusal Miras” adlı çalışmasında kahramanlık destanının özelliklerini özetler. Ayrıca daha önceki bilimsel makalelerinden birinde, bazı tarihi şiirlerin kimin söylediği hakkında bilgi verir. Örneğin, K. Baibolov “Er Esimdy” şiirini K. Zhapsarbayev “Kabanbai Batyrdy” şiirini, “Suranshy Batyr”, “Otegen Batyr” gibi tarihi şiirleri önce Süyunbay, sonra Jambyl tarafından söylendiği hakkında bilgi vermektedir [8, s. 496].

Sabit Mukanov 1942'de yayınlanan “XVIII-XIX. Yüzyıl Kazak Edebiyatı Tarihi Üzerine Denemeler” adlı araştırma çalışmasında Kenesarı, Nauryzbai, Isatay, Makhambet, Beket, Alkozha kahramanları hakkındaki şiirlerin sanatsal değerini inceler.

A. Margulan, epik şiirler üzerine önemli eserler yazan bilim adamlarından biridir. Bilim adamı, tarihi şiirleri ayrı bir tür olarak görmese de, destanları menşee dönemlerine göre beş türe ayırmıştır. Dördüncüsü, Jungar

işgaline karşı mücadelede doğan Kabanbay, Bogenbay, Oljabay baturları ve beşinci dönem - hanların, sultanların yönetimi ile bağlantılı olarak doğan Syrym, Isatai, Makhambet, Beket hakkında şiirler içerir [9, s. 75-80].

K. Zhumaliev, tarihi şiirler de dahil olmak üzere epik şiirleri özel olarak ele alan bilim adamlarından biridir. Kazak halkının defalarca ülkeyi savunduğunu, Kızıl Ordu, Jungar Kalmykları gibi birçok düşmanla savaştığını ve bu tür tarihi olaylara dayanan birçok mirasın doğduğunu kaydetti. Erken dönemlerin epik şiirleri, sonraki dönemlerde ise tarihi şiirler olarak sınıflandırılır (bilim adamı bunlara “tarihi şiirler” der).

Yine de tarihi şiirlerin ayrı bir tür olarak değerlendirir ve bunların kahramanlık destanlarından ne kadar farklı olduğuna dikkat çeker. “Kazak sözlü edebiyatındaki tarihi şiirlerin çoğu, ülke hayatındaki tarihi olaylarla yakından bağlantılıdır. Hikâyenin sadece genel gerçeği değil, benzer bazı durumlar da tarihsel verilerle tutarlıdır. Olaylara katılanların isimlerinin o dönemde gerçek olduğunu, bu mücadelelerde yer almış kişilerin isimlerinin tarih boyunca tespit edilmesi zor değildir. Bunu özetlersek, tarihi şiirlerin özelliklerini bulacağız” [s. 10.221], - yazıyor.

Buradan çıkarılması gereken sonuç, araştırmacının tarihi şiirleri ayrı bir tür olarak ele alması ve özelliklerini göstermesidir. Tarihi şiirler belirli bir dönemdeki hayatın gerçeklerinden -tarihi olaylardan- yola çıkarak doğar ve şekillenir.

KAYNAKLAR

- Auezov M. (1991). Adebiet Tarihi. - Almatı: Ana tili, - 240b.
- Auezov M. (1962). Uaqıt Jane Adebiet. - Almatı: QKAB, - 427b.
- Baytursinov, A. (1989). Şığarmaları.-Almatı: Jazuşı, - 320b.
- Dosmuxamedov H. (1991). Alaman. - Almatı: Ana tili, - 240b.
- Jumaliev Q. (1958). Qazaq Éposı Men Adebiet Tarihının Maseleleri.- Almatı: QMKAB, – 403 b.
- Margwlan A. (1946). O Haraktere İ İstoriçeskoy Obuslovlennosti Kazahskogo Éposa // İzvestiya Kaz. FANSSSR. - seriya istoričeskaya, - № 2.
- Muqanov S. Halıq adebiyeti. - Almatı: Qazaqstan, 1974; ösu joldarımız.- Almatı: QMKAB, 1960; Qazaqtın XVIII-XIX Ğasırlarındaĝı Adebiet Tarihınan Oçerakter.- Almatı: Arıs, 2002.- 272b.
- Qasqabasov S. (1979). Tarihi Jırlardıń Zerttelui Men Janrlıq Sipatı // Qazaq Tarihi Jırlarının Maseleleri. - Almatı: Ğılım, - 312.b.
- Radlov V. (1972). El Qazınası - Eski Söz. - Almatı: Ğılım, 1994; Kazahskiy folklor v sobranni G.N. Potanin. - Almatı: Ğılım
- Seyfullin S. Şığarmalar. (1964). Almatı: QKAB. - 6 - T.-45OB.

KÜLTÜREL MİRASIN YAŞATILMASINDA TARİHİ MEKÂNLARIN HAZİNE AVI ETKİNLİĞİ İLE ÖĞRETİLMESİ: BALIKESİR ÖRNEĞİ

*Ahmet ERDEM**
*Eylül TOGUL***
*Ebrar KARABULUT****
*Zülfer ERDEM*****

Özet

Toplumların geçmişleriyle ilişki kurdukları, kültürel mirasımızın önemli eserleri olan tarihsel mekânların, ülkemizin geleceği olan gençlere/öğrencilere öğretilmesinde, oyun temelli yöntemle (Hazine avı etkinliği) öğrenim gören öğrenciler ile geleneksel yöntemle öğretilen öğrencilerin tarihsel mekân bilgileri arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olup olmadığını ortaya koymak, çalışmamızın amacıdır. Araştırma, Bilim ve Sanat Merkezi (BİLSEM)'nde öğrenim gören ve 12-14 yaş aralığında olan öğrenciler arasında uygulanmıştır. Araştırmada, kullanılan deneysel desen, deney grubu üzerinde etkisi incelenen bağımsız değişken "Oyun temelli öğrenme yaklaşımı"dır. Kontrol grubunda ise, geleneksel öğretime dayalı bir yaklaşım izlenmiştir. Deney ve kontrol grubu rastgele seçilmiştir. Her iki grupta da aynı bağımlı değişken olarak, "tarihsel mekân bilgisi" gözlenmiştir. Ön test, son test puanları kullanılarak gruplar arasında ve grup içinde karşılaştırmalar yapılmıştır. Tarihsel mekân bilgisi testinden alınan puanlar hesaplandıktan sonra veri setinin normal dağılım gösterme durumu incelenmiştir. Bunun için IBM SPSS Statistics programı kullanılarak, Q-Q plot grafiğine, çarpıklık ve basıklık katsayılarına, kutu-çizgi grafiğine, histograma ve Shapiro-Wilk Testine bakılarak incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucu veriler normal dağılım göstermeyince parametrik olmayan testler kullanılarak analizler yapılmıştır. Bu veriler ışığında "oyun temelli öğrenme" hazine avı etkinliğinin tarihsel mekân bilgilerini öğrencilere aktarmada geleneksel öğretim metodlarına göre oldukça başarılı olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kültürel miras, Tarihsel mekân, Balıkesir, Oyun temelli öğrenme, Geleneksel öğretim

TEACHING HISTORICAL PLACES BY TREASURE HUNTING ACTIVITY TO KEEP CULTURAL HERITAGE ALIVE

Abstract

The purpose of this study is to determine if there is a significant difference between the historical place knowledge of the students who study with the game-based method (Treasure hunt activity) and the students who study with the traditional method while teaching students/youth, the future of our country, the historical places that are important works of our cultural heritage and by which societies keep in touch with their past. The research is implemented to the students of BİLSEM who are 12-14 years old. The experimental approach is the 'game-based learning', which is the independent variable. Test and control groups are chosen randomly. The dependent variable which is studied, the knowledge about historical places, is the same for both test and control groups. The results of pre-tests and post tests are used to compare test and control groups and within the groups. After the scores from the historical place knowledge test is calculated, data set is examined to see if it shows a normal distribution. For the examination, the Shapiro-Wilk test, Q-Q plot graph, skewness-kurtosis coefficients, boxplot graph, histogram graph are studied with IBM SPSS program. When the data did not show normal distribution as a result of the examinations, analyses were made using non-parametric tests. The results of these tests revealed that the 'game-based learning' treasure hunt activity is quite successful in transferring historical place knowledge to students compared to traditional teaching methods.

Keywords: Cultural heritage, Historical place, Balıkesir, Game-based learning, Traditional teaching

*Sorumlu Yazar, Öğrenci, Balıkesir-Karesi-Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Bilim ve Sanat Merkezi, ahmetblk1035@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1258-7526

**Öğrenci, Balıkesir-Karesi-Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Bilim ve Sanat Merkezi, toguleylul@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2669-9492

***Öğrenci, Balıkesir-Karesi-Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Bilim ve Sanat Merkezi, ebrarkarabulut2006@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0030-2933

****Öğretmen, Balıkesir-Karesi-Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Bilim ve Sanat Merkezi, zulfererdem@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9741-6509

1. GİRİŞ

Kültür, bir toplumu diğer toplumlardan farklı kılan, geçmişten beri değişerek devam eden, kendine özgü, sanatı, inançları, örf ve adetleri, anlayış ve davranışları ile onun kimliğini oluşturan yaşayış ve düşünüş tarzıdır. Kültür, topluma bir kimlik kazandırır. Aynı kültürü yaşayan insanlar arasında dayanışma ve birlik duygusu gelişir, toplumda düzen oluşur ve biz duygusu gelişir. Kültürel birlikteliğin sürdürülebilmesi için kültürel mirasın yaşatılması önem arz etmektedir (KTB, Kültür, 2021).

Yirminci yüzyılın sonlarından itibaren sürdürülebilir koruma yaklaşımlarına dayalı miras yönetimi öngörülerek, kültürel değerleri korumada geniş kapsamlı katılım gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Yerel halk, taşınmaz kültür mirası niteliğindeki mekânlarla kurduğu (aidiyet, kültürel kimlik, bellek, mekânsal-sosyal hafıza, tarihsel ve toplumsal yerleşmişlik-kalıcılık gibi) yaşamsal bağlar nedeniyle bu alana ilişkin her türlü değişiklikten doğrudan etkilenmektedir (Gültekin & Uysal, 2018, s. 2032-2033).

Bu doğrultuda, toplumların geçmişiyle ilişki kurdukları, kültürel mirasımızın önemli eserleri olan tarihsel mekânların, ülkemizin geleceği olan gençlere/öğrencilere öğretilmesi ve gençlerin kültür mirasının değerini bilmelerine, bu değerlerin bir parçası olduklarını anlamalarına, bu değerler hakkında bilinç ve farkındalık sahibi olmalarına katkı sağlanması ise kültürel mirasın korunmasını ve sürekliliğini gerçekleştirecektir.

Kültürel mirası korumaya halk katılımını ve farkındalığını etkin biçimde teşvik etmek ve gerçekleştirmek, uluslararası iş birliğinde 1975’de yürürlüğe giren UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmeye taraf devletlerin sorumluluğundadır. 14.04.1982 tarih ve 2658 sayılı Kanunla katılmamız uygun bulunan bu Sözleşme, 23.05.1982 tarih ve 8/4788 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla onaylanarak, 14.02.1983 tarih ve 17959 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanmış ve o tarihten itibaren Türkiye de bu sözleşmeye taraf devlet olmuştur. Sözleşmenin 27. maddesine göre; “*Bu Sözleşmeye taraf devletler, kendi halklarının sözleşmenin 1. ve 2. Maddelerinde tanımlanan kültürel ve doğal mirasa karşı bağlılık ve saygı hislerini güçlendirmek için, bütün uygun araçlarla ve özellikle eğitim ve tanıtma programlarıyla çaba göstereceklerdir.*” (UNESCO, 1972).

Kültür mirası korumada uluslararası anlamda en etkin kuruluş olan UNESCO’nun önderliğinde oluşturulan ilgi sözleşmeyi kabul eden Türkiye’de bu sorumluluk T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (KTB, Kuruluş Amacı ve Görevleri, 2021) ve T.C. Millî Eğitim Bakanlığı’nın (MEB, 1973) görevleri arasındadır (Gültekin & Uysal, 2018, s. 2033).

Bu çalışmada, toplumların geçmişiyle ilişki kurdukları, kültürel mirasımızın önemli eserleri olan tarihsel mekânların, ülkemizin geleceği olan gençlere/öğrencilere öğretilmesinde, oyun temelli yöntemle (Hazine avı etkinliği) öğrenim gören öğrenciler ile geleneksel yöntemle göre öğrenim gören öğrencilerin tarihsel mekân bilgileri arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olup olmadığını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda Gureba Hastanesi, Kurtuluş Çeşmesi, Alaca Mescit ve Muharrem Hasbi Un Fabrikası etkinliğin uygulanacağı tarihsel mekânlar olarak belirlenmiş olup, aşağıda yer alan alt araştırma soruları incelenmiştir;

- Oyun temelli öğrenme yaklaşımının (Hazine avı etkinliği) uygulandığı deney grubu öğrencileri ile geleneksel öğretim yöntemlerine göre tarihsel mekânların tanıtımının yapıldığı kontrol grubu öğrencileri arasında, tarihsel mekân bilgileri ile ilgili ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Oyun temelli öğrenme yaklaşımının (Hazine avı etkinliği) uygulandığı deney grubu öğrencilerinin, tarihsel mekân bilgileri ile ilgili ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Geleneksel öğretim yöntemlerine göre tarihsel mekânların tanıtımının yapıldığı kontrol grubu öğrencilerinin, tarihsel mekân bilgileri ile ilgili ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet'in ilanından sonra sanayiye verdiği önemle, yerli teşebbüsü teşvik etmiştir. Atatürk dönemi sanayileşme sürecinde Muharrem Hasbi Un Fabrikası, Cumhuriyetin ilk modern un fabrikalarından birisi olma özelliğine sahiptir. Bu fabrikada imal edilen unlar İzmir, Salihli, Manisa, Akhisar, Edremit, Burhaniye ve Ayvalık'a kadar gönderilmektedir. Fabrika 1990'lı yılların sonuna kadar aktif olarak çalışmıştır (Uzun & Gül, 2019).

Muharrem Hasbi Koray, bu fabrikadan kazandığı paralarla 1959 yılında kendi adını taşıyan Muharrem Hasbi Koray Lisesi'ni yaptırmış ve Türk Milli Eğitimine armağan etmiştir.

2. YÖNTEM

Araştırma Modeli;

Etkinliğe katılan grup/öğrenci sayısı, kontrol önlemleri ve bağımsız değişken üzerinde yapılan gözlemlerin dikkate alındığı ön test son test kontrol gruplu deneysel yöntemdir. Öğrenme ortamı konulara ve amaca uygun olarak seçilmiş ve öğrencilerin önbilgi ve hazır bulunuşluk düzeyleri dikkate alınarak etkinlik gerçekleştirilmiştir.

Araştırma, Tarih dersinde "Müze, Yerel ve Sözlü Tarih Çalışmaları" konusunda yapılmıştır. Oyun temelli öğrenme yaklaşımının uygulandığı (Hazine avı etkinliği) deney grubu öğrencileri ile geleneksel öğretim yöntemlerinin kullanıldığı kontrol grubu öğrencilerine, çalışma öncesinde tarihsel mekânlar ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Deney grubu etkinliği, Balıkesir Kuvayi Millîye Müzesi önünden başlanılarak, Gureba Hastanesi, Kurtuluş Çeşmesi, Alaca Mescid ve Muharrem Hasbi Un Fabrikası mekânlarının hazine avı etkinliği ile bulunması şeklinde yapılmıştır. Deney grubu öğrencilerine etkinlik öncesi ön test ve etkinlik sonrasında ise son test ve değerlendirme testi uygulanmıştır.

Kontrol grubu öğrencilerine ise Prof. Dr. İlhan Varank Bilim ve Sanat Merkezi'ndeki tarih sınıfında, slayt üzerinden teorik olarak anlatım yapılmıştır. Tarihsel mekânlar ile ilgili anlatım öncesinde ön test ve anlatım sonrasında ise son test uygulanmıştır.

Araştırmada, kullanılan deneysel desen, deney grubu üzerinde etkisi incelenen bağımsız değişken "Oyun temelli öğrenme yaklaşımı"dır. Kontrol grubunda ise, geleneksel öğretime dayalı bir yaklaşım izlenmiştir. Kontrol grubu üzerinde, ölçülen özellikleri olumlu veya olumsuz etkileyecek bir değişken kullanılmamıştır. Her iki grupta da aynı bağımlı değişken olarak, "tarihsel mekân bilgisi" gözlenmiştir. Ön test, son test puanları kullanılarak gruplar arasında ve grup içinde karşılaştırmalar yapılmıştır.

Veri Toplama Araçları;

Araştırma kapsamında öğrencilerden veri toplamak için kullanılan ön test ve son test araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Ön test ve son test aynı soruları içermektedir. Sorular seçilen tarihsel mekânlar ile ilgili bilgi seviyesini ölçmektedir. Ön test ve son test 20 sorudan oluşmaktadır. Ön test ve son test için 3 uzmandan görüş alınmış ve uzmanlar tarafından düzeltilen ya da iptal edilen bir soru olmamıştır. Başlangıçta hazırlanan 20 soruluk Ön test ve son test bu haliyle kullanılmak üzere 3 uzman tarafından da onaylanmıştır.

Araştırma Deseni;

Araştırma etkinliklerini araştırmacıların kendileri yürütmüştür. Deney grubunda oyun temelli öğrenme yaklaşımına dayalı öğretim yöntemi, kontrol grubunda ise geleneksel öğretim yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmada öğrencilerin tarihsel mekân bilgileri arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olup olmadığını ölçmek için, araştırmacılar tarafından seçilen tarihsel mekânlar ile ilgili bilgilerin sorgulandığı ve araştırmacılar tarafından hazırlanan ön test ve son test her iki gruba da uygulanmıştır.

Araştırma bu testlerden elde edilen veriler üzerinden yürütülmüştür. Araştırmanın uygulama aşaması her iki

grupta da bir saat sürmüştür. Ön test ve son testten elde edilen veriler gerekli istatistiksel işlemler uygulanarak analiz edilmiştir.

Etkinliğin Geliştirilmesi ve Uygulanması;

Deney grubu etkinliği, Deney grubu öğrencileri ile 29 Ekim 2021 günü Balıkesir Kuvayi Milliye Müzesi önünde buluşulmuştur. Öğrenciler etkinlik öncesinde Cumhuriyet Bayramı'nın yıldönümünde Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Balıkesir ziyareti ve Kuvayi Milliye ile ilgili eserlerin sergilendiği Kuvayi Milliye Müzesi'ni gezmişlerdir.

Etkinlik araştırma öğrencileri tarafından uygulanmıştır. Deney grubu öğrencilerini rastgele olarak beşerli dört gruba ayrılmıştır. Her gruba içerisinde hedef noktaların işaretli olduğu dilsiz bir harita ve hedef noktalar olan Gureba Hastanesi, Kurtuluş Çeşmesi, Alaca Mescid ve Muharrem Hasbi Un Fabrikası ile ilgili anahtar bilgilerin yer aldığı hedef kartlarının bulunduğu birer zarf verilmiştir. Hedef tarihsel mekânlar dilsiz haritalarda A, B, C, D olarak işaretlenmiştir.

A- Gureba Hastanesi,

B- Kurtuluş Çeşmesi,

C- Alaca Mescid

D- Muharrem Hasbi Un Fabrikası

Grupların hedefleri bulma sırası şu şekildedir;

1. Grup A – B – C – D
2. Grup D – C – B – A
3. Grup A – B – C – D
4. Grup D – C – B – A

Birinci ve ikinci grup aynı anda hedefleri bulmak için harekete geçmişlerdir. Üçüncü ve dördüncü gruplar ise ilk iki gruptan 10 dk. sonra birlikte hareket etmişlerdir. Buradaki amaç grupların yolda karşılaşmamasıdır.

Her grubun başında araştırma öğrencilerinden birisi bulunmuştur. Ancak araştırma öğrencileri üç kişi grup sayısı da dört olduğundan, başka Tarih projelerinde yer alan öğrencilerinden bir öğrenci bu kısımda araştırma öğrencileri gibi bir grubun yanında bulunmuştur. Bu öğrenciler deney grubu öğrencilerine hiçbir destekte bulunmamıştır. Deney grubu öğrencilerinin yanında bulunan bu dört öğrenci, deney grubu öğrencileri hedef noktaları bulduklarında, o tarihsel mekânla ilgili olarak deney grubu öğrencilerine bilgi paylaşımında bulunmuştur. Aynı zamanda deney grubu öğrencilerinin yaşlarının 12-14 aralığında olması nedeniyle öğrencilerin şehirde kaybolmalarını için başlarında büyük yaşta bir öğrenci bulunması güvenlik önlemi olarak planlanmıştır.

Deney grubu öğrencilerine etkinlik öncesi ön test ve etkinlik sonrasında ise son test ve değerlendirme testi uygulanmıştır. Kontrol grubu öğrencilerine ise Bilsem'de tarih sınıfında, tarihsel mekânları resimleri üzerinden teorik olarak anlatım yapılmıştır. Tarihsel mekânlar ile ilgili anlatım öncesinde ön test ve anlatım sonrasında ise son test uygulanmıştır.

Çalışma Grubu;

Araştırma, Bilsem'de öğrenim gören ve 12-14 yaş aralığında olan ve Tarih dersi alan BYF (Bireysel Yetenekleri Farkettirme Programı) ve ÖYG (Özel Yetenekleri Geliştirme Programı) öğrencileri arasında uygulanmıştır. Araştırmaya katılacak öğrencilerin velilerinden katılım izni alınmıştır. Deney ve kontrol grubu rastgele seçilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğrenci Sayıları;

Kız	Erkek	Toplam
-----	-------	--------

Deney Grubu	11	9	20
Kontrol Grubu	11	9	20
Toplam	22	18	40

Verilerin Toplanması ve Analizi;

Tarihsel mekân bilgisi testinden alınan puanlar hesaplandıktan sonra veri setinin normal dağılım gösterme durumu incelenmiştir. Bunun için IBM SPSS Statistics programı kullanılarak, Q-Q plot grafiğine, çarpıklık ve basıklık katsayılarına, kutu-çizgi grafiğine, histograma ve Shapiro-Wilk Testine bakılarak incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucu veriler normal dağılım göstermeyince parametrik olmayan testler kullanılarak analizler yapılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmanın ilk alt problemi oyun temelli öğrenme yaklaşımının (Hazine avı etkinliği) uygulandığı deney grubu öğrencileri ile geleneksel öğretim yöntemlerine göre tarihsel mekânların tanıtımının yapıldığı kontrol grubu öğrencileri arasında, tarihsel mekân bilgileri ile ilgili ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının belirlenmesidir. Bu amaçla Mann-Whitney U Testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 2 ve Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 2: Grupların tarihsel mekân bilgisi ön test puanlarının betimsel değerleri

Tarihsel mekân bilgileri	Grup	N	X	Ss
Ön test	Deney	20	31.50	21.34
	Kontrol	20	26.00	10.46

Tablo 2 incelendiğinde deney grubundaki öğrencilerin tarihsel mekân bilgisi ön test puan ortalaması 31.50; kontrol grubundaki öğrencilerin tarihsel mekân bilgisi ön test puan ortalaması 26.00'dır.

Tablo 3: Grupların tarihsel mekân bilgileri ile ilgili ön test puanları için yapılan Mann-Whitney U Testi bulguları

Tarihsel mekân bilgileri	N	S.O.	S.T.	U	z	p
Deney	20	21.80	436.00	174.00	-0.719	.472
Kontrol	20	19.20	384.00			
Toplam	40					

Tablo 3 incelendiğinde, deney ve kontrol gruplarının tarihsel mekân bilgisi ön test puanları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için parametrik olmayan testlerden Mann-Whitney U Testi sonucunda, deney ve kontrol grupları arasında 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olmadığı gözlenmiştir (U= 174.00, z=-0.719, p>0.05).

Araştırmanın ikinci alt problemi oyun temelli öğrenme yaklaşımının (Hazine avı etkinliği) uygulandığı deney grubu öğrencilerinin, tarihsel mekân bilgileri ile ilgili ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık

olup olmadığının belirlenmesidir. Bu amaçla Wilcoxon Testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4: Deney grubu öğrencilerinin tarihsel mekân bilgileri ile ilgili ön test – son test puanlarını karşılaştırmak için yapılan Wilcoxon Testi bulguları

Tarihsel mekân bilgileri	Sıralar	N	S.O.	S.T.	z	p
Deney grubu ön test – son test	Negatif sıralar	0	0	0	-3.934	.01
	Pozitif sıralar	20	10.5	210		
	Eşit	0				
	Toplam	20				

Tablo 4 incelendiğinde, deney grubunun tarihsel mekân bilgileri ile ilgili ön test ve son test puanları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için parametrik olmayan testlerden Wilcoxon Testi sonucunda, 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık gözlenmiştir ($z=-3.934$, $p<0.05$). Bu bulguya göre deney grubunda gerçekleştirilen hazine avı etkinliği deney grubu öğrencilerinin tarihsel mekân bilgilerini artırmıştır.

Araştırmanın üçüncü alt problemi geleneksel öğretim yöntemlerine göre tarihsel mekânların tanıtımının yapıldığı kontrol grubu öğrencilerinin, tarihsel mekân bilgileri ile ilgili ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının belirlenmesidir. Bu amaçla Wilcoxon Testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5: Kontrol grubu öğrencilerinin tarihsel mekân bilgileri ile ilgili ön test – son test puanlarını karşılaştırmak için yapılan Wilcoxon testi bulguları

Tarihsel mekân bilgileri	Sıralar	N	S.O.	S.T.	z	p
Kontrol grubu ön test – son test	Negatif sıralar	0	0	0	-3.953	.01
	Pozitif sıralar	20	10.5	210		
	Eşit	0				
	Toplam	20				

Tablo 5 incelendiğinde, kontrol grubunun tarihsel mekân bilgileri ile ilgili ön test ve son test puanları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için parametrik olmayan testlerden Wilcoxon Testi sonucunda, 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık gözlenmiştir ($z=-3.953$, $p<0.05$). Bu bulguya göre kontrol grubunda gerçekleştirilen geleneksel öğretim kontrol grubu öğrencilerinin tarihsel mekân bilgilerini artırmıştır.

Araştırmanın son alt problemi oyun temelli öğrenme yaklaşımının (Hazine avı etkinliği) uygulandığı deney grubu öğrencileri ile geleneksel öğretim yöntemlerine göre tarihsel mekânların tanıtımının yapıldığı kontrol grubu öğrencileri arasında, tarihsel mekân bilgileri ile ilgili son test puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının belirlenmesidir. Bu amaçla Mann-Whitney U Testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular tablo 6 ve tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 6: Grupların tarihsel mekân bilgisi ön test puanlarının betimsel değerleri

Tarihsel mekân bilgileri	Grup	N	X	Ss
Son test	Deney	20	96.50	5.87
	Kontrol	20	54.50	9.99

Tablo 6 incelendiğinde deney grubundaki öğrencilerin tarihsel mekân bilgisi son test puan ortalaması ise 96.50’dir. Kontrol grubundaki öğrencilerin son test puan ortalaması ise 54.50’dir.

Tablo 7: Grupların tarihsel mekân bilgileri ile ilgili son test puanları için yapılan Mann-Whitney U Testi bulguları

Tarihsel mekân bilgileri	N	S.O.	S.T.	U	z	p
Deney	20	30.50	610.00	.000	-5.574	.01
Kontrol	20	10.50	210.00			
Toplam	40					

Tablo 7 incelendiğinde, deney ve kontrol gruplarının tarihsel mekân bilgisi son test puanları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için parametrik olmayan testlerden Mann-Whitney U Testi sonucunda, deney ve kontrol grupları arasında 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu gözlenmiştir (U= .000, z=-5.574, p<0.05).

4. SONUÇ

Yaptığımız literatür taramaları bize göstermektedir ki, Tarih öğretiminde geleneksel öğretim yöntemlerine göre oyun temelli öğrenme yaklaşımının öğrenme düzeyine etkisini ölçmeye yönelik çalışmalar daha önce de yapılmıştır.

Karabağ ve Aydoğan, “Oyun Yöntemiyle Tarih Öğretiminin Öğrenci Erişisine ve Kalıcılığa Etkisi” isimli çalışmalarında, oyun yönteminin geleneksel yöntemlere göre hem öğrenme düzeyini artırmada hem de bilgilerin kalıcılığını sağlamada daha etkili olup olmadığını araştırmışlardır. Tombala, Labirent, Tarih Dedektifi Oyunu, “Ben Bir Arkeologum” Kazı Oyunu, İlkçağ Uygarlıkları Yap-Boz Oyunu, Tarih Küpü Oyunu, Var mısın? Yok musun? oyunu, Araba Oyunu, Anadolu Uygarlıkları Daması Oyunu, İlkçağ Uygarlıkları Kelime Oyunu, Kavimlerin Hareketi Oyunu ilgi çalışma sırasında kullanılmıştır (Karabağ & Aydoğan, Oyun Yöntemiyle Tarih Öğretiminin Öğrenci Erişisine ve Kalıcılığına Etkisi, 2015, s. 73). 9. Sınıf “Tarih Bilimi”, “Uygarlığın Doğuşu ve İlk Uygarlıklar” ve “İlk Türk Devletleri” ünitelerini kapsayan çalışmada hem öğrenme düzeyini artırmada hem de bilgilerin kalıcılığını sağlamada oyun yönteminin geleneksel yöntemlere göre daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Karabağ & Aydoğan, Oyun Yöntemiyle Tarih Öğretiminin Öğrenci Erişisine ve Kalıcılığına Etkisi, 2015, s. 81). Bu çalışmada kullanılan oyunlar, bizim çalışmada kullandığımız “hazine avı” etkinliğini içermemektedir. Ayrıca ilgi çalışma Tarih Bilimi, Uygarlığın Doğuşu ve İlk Uygarlıklar ile İlk Türk Devletleri ünitelerinde öğrenme düzeyini artırma ve bilgilerin kalıcılığını sağlama hedeflerine yönelik olarak yapılmış

iken bizim çalışmamız ise “Müze, Yerel ve Sözlü Tarih Çalışmaları” konusunda tarihsel mekânların öğretilmesi hedefine yönelik olarak yapılmıştır. İlgi çalışmada olduğu gibi bizim çalışmamızda da oyun temelli öğrenme yaklaşımının geleneksel öğretim yöntemlerine göre daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Karabağ ve Aydoğan, “Bilgisayar Oyunları ile Tarih Öğretimi” isimli çalışmalarında ise “Bilgisayar oyunları ile tarih öğretilbilir mi?” sorusuna cevap aramışlar ve tarih öğretimi ile bilgisayar oyunlarını ilişkilendirmişlerdir (Karabağ & Aydoğan, Bilgisayar Oyunları ile Tarih Öğretimi, 2020).

Yalavuz, “Türkiye’de Tarih Öğretiminde Aktif Yöntemin Uygulanışı” isimli Yüksek Lisans Tezi’nde “aktif öğrenme tekniklerinin Tarih öğretiminde uygulanışı” üzerinde araştırmalar yapmış ve bu tekniklerin uygulamasını da aktarmıştır (Yalavuz, 2006).

Yapılan literatür taraması göstermiştir ki, alanda oyun temelli öğrenme yöntemi ile Tarih öğretimine yönelik çalışmalar bulunmasına rağmen bu çalışmalar genellikle dijital oyunlar ve sınıf içi oyun etkinliklerine yöneliktir. Oyun temelli öğrenme yöntemiyle (Hazine avı etkinliği) öğrenim gören öğrenciler ile geleneksel öğretim yöntemlerine göre öğrenim gören öğrencilerin tarihsel mekân bilgileri arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olup olmadığını araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle çalışmamız literatüre ciddi bir katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada yapılan analizleri inceleyecek olursak; deney ve kontrol grubu örneklemeleri ön testleri birbiri ile karşılaştırıldığında, yapılan Mann-Whitney U Testi sonucunda p değeri 0.05 değerinden büyük çıkmıştır. Bu sonuca dayanarak deney ve kontrol grubunun ön testleri arasında anlamlı bir fark olmadığı belirtilebilir.

Bu sonuçtan da yola çıkarak deney ve kontrol grubu bağımsız değişken öğretim metodu olmak üzere birbiri ile karşılaştırılabilir. Son testler uygulanıp sonuçları Mann-Whitney U Testi ile incelendiğinde bu sefer p değeri 0.05 değerinden küçük olarak gözlenmiştir. Bu sebeple deney ve kontrol grubunun son testleri arasında istatistik açısından anlamlı bir fark olduğu söylenebilir.

Deney ve kontrol grubu arasında son testte oluşmuş olan bu fark incelenecek olursa deney grubunun son test ortalamasının ($X_{Deney} = 96.50$) kontrol grubunun son test ortalamasından ($X_{Kontrol} = 54.50$) yüksek olduğu görülecektir. Benzer şekilde son testlerin standart sapmaları karşılaştırılacak olursa deney grubunun standart sapmasının ($Ss_{Deney} = 5.87$) kontrol grubunun standart sapmasından ($Ss_{Kontrol} = 9.99$) düşük olduğu gözlenecektir. Bu veriler ışığında hazine avı etkinliğinin tarihsel mekân bilgilerini öğrencilere aktarmada geleneksel öğretim metotlarına göre oldukça başarılı olduğu söylenebilir.

Bu karşılaştırma Mann-Whitney U Testinden elde edilmiş olan diğer veriler ile birlikte tekrar değerlendirilecek olursa; son testte deney grubunun sıralar ortalamasının ($S.O._{Deney} = 30.50$) kontrol grubunun sıralar ortalamasından ($S.O._{Kontrol} = 10.50$) yüksek olduğu görülecektir. Bu da hazine avı etkinliğinin geleneksel öğretim metotlarından daha başarılı olduğu gözlemini desteklemektedir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar dikkate alınarak yapılabilecek öneriler şunlardır:

1. Literatür taraması göstermiştir ki, tarih alanında oyun temelli öğrenme yöntemi ile yapılan çalışmaların sayısı ciddi oranda azdır. Bu çalışmanın sonucunda da görüldüğü gibi tarihsel bilgilerin öğrenilmesinde oyun temelli öğrenme yaklaşımı geleneksel öğretim yöntemlerine göre daha etkilidir. Toplumların geçmişiyle ilişki kurdukları kültürel mirasımızın, ülkemizin geleceği olan gençlere/öğrencilere öğretilmesi ve farkındalık oluşturulması adına, oyun temelli öğrenme yaklaşımının tarih alanındaki etkisine yönelik olarak başka araştırmacılar tarafından da çalışmalar yapılabilir.
2. “Yurdumuzdaki korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının arkeolojik araştırma ve kazılarla açığa çıkarılmasını, korunmasını, değerlendirilmesini ve tanıtılmasını sağlamak, tahribini ve kaçırılmasını önleyici tedbirleri almak” 10/7/2018 tarihli ve 30474 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin

- 281'inci maddesinde belirtildiğine göre, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün görevlerindedir (KVMGM, 2018). Bu kapsamda değerlendirildiğinde, taşınmaz kültür varlıklarının gençlere/öğrencilere tanıtılmasını sağlamak için, İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri ile Müze Müdürlükleri tarafından yapılacak organizasyonlarla, şehir içerisindeki tarihsel mekânları kapsayan 'hazine avı etkinliği' düzenlenebilir.
3. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, müze eğitimi ile alakalı 'Müze Etkinlik Kitabı' adı altında bir çalışma gerçekleştirmiştir (İlhan, ve diğerleri, 2019). Kültür varlıklarının gençlere/öğrencilere tanıtılmasını sağlamak için, oyun temelli öğrenme yaklaşımını içeren çalışmalara Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan yayınlarda yer verilip, öğrencilerin gerçekleştirdiği çalışmaların yaygınlaştırılmasına ve böylelikle de öğrencilerin alandaki çalışmalarının artırılmasına ve geliştirilmesine destek verilebilir.
 4. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Belediye Başkanlıkları, sivil toplum kuruluşları vb. tarafından, kültürel mirasın tanıtılmasına yönelik olarak hazine avı etkinliğine dayalı dijital oyunlar tasarlanıp geliştirilebilir. Bu oyunlar T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Fatih Projesi kapsamında okullara yerleştirilen akıllı tahtalarda oynanacak şekilde düzenlenebilir. Böylelikle sınıf içi uygulamalarda da hazine avı etkinliği kullanılabilir.

Kaynakça

- Ağabeyoğlu, A. (1938). Balıkesir Hastaneler Tarihçesi-I. Kaynak 5 inci Yıl(61), 334-337.
- Ağabeyoğlu, A. (1938). Balıkesir Hastaneler Tarihçesi-II. Kaynak 5 inci Yıl(62), 368.
- Alaca Mescit Camisi - Balıkesir. (2021). 10 03, 2021 tarihinde Türkiye Kültür Portalı: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/balikesir/gezilecekyer/alaca-mescit-camisi> adresinden alındı
- Gültekin, N. T., & Uysal, M. (2018). Kültürel Miras Bilinci, Farkındalık ve Katılım: Taşkale Köyü Örneği. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 8(15), 2030-2065. doi:10.26466/opus.446272
- İlhan, A. Ç., Artar, M., Bıkmaz, F., Okvuran, A., Akmehmet, K. T., Doğan, D., . . . Kut, S. (2019). Müze Etkinlik Kitabı. (S. Akbıyık, & U. Kılıç, Dü) Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Işıkdoğan, A. (2013). Balıkesir Çeşmeleri. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Karabağ, G., & Aydoğan, O. (2015). Oyun Yöntemiyle Tarih Öğretiminin Öğrenci Erişimine ve Kalıcılığına Etkisi. Türk Tarih Eğitimi Dergisi. ISSN: 2147-4516, 4(1), 67-88. 12 21, 2021 tarihinde https://www.academia.edu/18702610/Oyun_y%C3%B6ntemi_ile_tarih_%C3%B6%C4%9Fretimini_n_eri%C5%9Fi_ve_kal%C4%B1c%C4%B1%C4%B1%C4%9Fa_etikisi adresinden alındı
- Karabağ, G., & Aydoğan, O. (2020). Bilgisayar Oyunları ile Tarih Öğretimi. Ankara: İksad Yayınevi. 12 21, 2021 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/345897326_BILGISAYAR_OYUNLARI_ILE_TARİH_OGRETIMI adresinden alındı
- Karakuş, U. (2009). Millî Mücadelede Edremit. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- KTB. (2021). Kuruluş Amacı ve Görevleri. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı: <https://www.ktb.gov.tr/TR-96130/kurulus-amaci-ve-gorevleri.html> adresinden alındı
- KTB. (2021). Kültür. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı: <https://www.ktb.gov.tr/TR-96254/kultur.html> adresinden alındı

- Kuva-yi Milliye'de Alaca Mescit. (2021). 10 03, 2021 tarihinde Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü: <https://balikesir.ktb.gov.tr/TR-65834/kuva-yi-millie39de-alaca-mescit0.html> adresinden alındı
- KVMGM. (2018, Temmuz 10). Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün Görevleri. Aralık 27, 2021 tarihinde Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43035/kultur-varliklari-ve-muzeler-genel-mudurlugu39nun-gorev-.html> adresinden alındı
- MEB. (1973). Millî Eğitim Temel Kanunu. Millî Eğitim Bakanlığı. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı. 11 11, 2021 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığı: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf> adresinden alındı
- Şimşir, N. (2019). Balıkesir Vilayeti Coğrafyası- Mehmed Gazali. İstanbul: Post Yayın Dağıtım.
- UNESCO. (1972). Dünya Kültürel Ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme. 11 11, 2021 tarihinde UNESCO Türkiye Milli Komisyonu: <https://www.unesco.org.tr/Pages/161/177> adresinden alındı
- Uzun, A., & Gül, M. F. (2019). Tarihi Coğrafya Perspektifinden "Balıkesir Vilayeti Coğrafyası". Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22(42), 13-17.
- Yalavuz, G. (2006). Türkiye'de Tarih Öğretiminde Aktif Yöntemin Uygulanışı. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. 12 21, 2021 tarihinde <https://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12397/7444/189841.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alındı
- Yazıcı, N. (2003). Ocak 1898 Balıkesir Depremi ve Sonrası. Ankara: ISBN 975-288-391-5.

MEDIA AS A MEANS OF POLITICAL COMMUNICATION: "A REVIEW INTO NEWS OF NEW ZEALAND MOSQUE ATTACKS"

Adam IBRAHIMZADA*

Mustafa TEMEL**

Abstract

The growth of the Muslim population in Europe has begun to raise doubts about European nationalism, and Europeans have expressed at every opportunity that they do not want them in their own country, discriminating and racism against Muslims there. At a time when social media is widely used, almost every day we see reports of Muslims being discriminated against or news of discrediting the Muslim population there. On Friday March Friday, March 15, 49 people were killed in an attack on two mosques in Christchurch, New Zealand, against Muslims attending Friday prayers. In this article, how this event was approached in the western and American media and in what dimension it was looked at was measured. The universe of this study consists of all foreign media outlets with news about the terrorist incident in New Zealand, and the sample is the news sites of "The Guardian", "BBC", "Daily Mirror", "New York Times" newspapers. In this study, content analysis of the news sites mentioned in the sample about the "mosque attacks in New Zealand" will be carried out. The analysis will include the themes featured, the news actors involved, and the findings of the extent to which news sites approach the event. In the study, written news related to the news mentioned in the sample will be examined. The study is limited to news coverage of events in the city of Christchurch from 15 March to 22 March.

Keywords: *New Zealand, Mosque Attacks, Political Communication, Islamophobia, Political Communication*

INTRODUCTION

The 21st century is the beginning of a century or millennium in which changes in different social structures, different subjects and dimensions are more pronounced all over the world. On the one hand, technology and revolutions are taking place, and on the other hand, the balance of power in the world continues to change. With the event in the 20th Century, cold and hot conflicts between the eastern and Western Blocks leave their place in new warfields. It is possible to say that the numerous terrorist events carried out under the name of the phenomenon of religion marked history at the end of the 20th Century. As these terrorist incidents, which started locally, began to grow, they were described as national and international events. Along with these inter-bloc changes, the formation of a union of European countries, which have been prepared for many years and are becoming increasingly obvious, is one of the important events of the 21st Century (Aziz, 2007).

Political communication continues to become more important as time passes, and is located at the intersection of political science and communication areas. Since the media brings people together, the field of politics has a relationship with the media and politics in order to reach these people, influence their views, and have a share in their decision-making. As a result of interfaith conflicts, history among Christians, Muslims and Jews bears witness to many events. The proliferation of Muslims in Europe has recently made radical Christians suspicious. Friday March 15th the city of Christchurch in New Zealand the aim of this study to the mosque on the day of 50 as a result of the terrorist attacks two Muslim acts of terror that ends with the death of the news of the attack on the manifesto of the person who is doing the action of the weapon when "Facebook" is also involved at the beginning of the live broadcast foreground extraction, which exhibit external perspective from

*adam.ibrahimzada@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3124-3913

**Doç. Dr., Erciyes University, mustafatemel@erciyes.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0828-0660

***This study was prepared within the scope of Kayseri International Students Academy.

any angle, and this story is related to what is written. One of the highlights of the incident is the messages given on the terrorist's weapon about Turkey.

1. Political Information

Political philosophy dates back to Ancient Greece. It is possible to say that the words "politics and philosophy" come from ancient Greek. "Politike" evokes the affairs of the Greek city (police). Philosophia has a literary meaning of love of wisdom. The history of politics is older than ancient Greece. Remnants of politics can be found in ancient Egypt, Mesopotamia, even in the life of a nomadic Stone Age man. Before the Greek city, the social order was based on tradition, and this order was explained by religious myths outside of independent human judgment. Unlike previous civilizations, Athens, where Socrates lived, required negotiations from its compatriots to establish a certain order and make that order sustainable. At the Agora, the center of life in Athens, citizens were discussing political issues. Athens is the birthplace of rational political thought (Arnhart, 2011, 25).

Aristotle admitted that although people have a natural tendency to share a natural life, they can again be dragged into conflicts by people's selfish desires. Although there are concerns about political life, the satisfaction of these concerns depends on the current circumstances. It is the responsibility of the leadership to secure these conditions. When these conditions "do not conform to the political tendencies of humanity, humans can turn into wild monsters under the domination of hunger and sexual lust". Aristotle, like Plato, refers to nature as the source of political thought. *In politics*, Aristotle often describes certain things as "by nature".

Because political information affects the behavior, views, and attitudes of people related to politics, they are an integral part of their theories of public opinion. From another perspective, political knowledge contributes to consistent and stable political attitudes, helping citizens realize their rights, respecting democratic values compatible with attitudes and preferences, increasing confidence in the political system, and contributing to the formation of political motivations. In democratic systems, the individual creates a political behavior in order to choose actors who will represent and govern themselves as voters. When the voter performs his political behavior, he needs to learn political knowledge to make decisions (Doğan ve Göker, 2018, 1016).

1.2. Politics As Hegemony

The concept of hegemony is one of the key insights to address the "political" question. Taking "politics" into account as the functionality of an existing antagonism, agreeing with the lack of a final basis, and accepting the dimension of indecision that dominates every level. In other words, it requires defining the hegemonic structure of various social orders and being a series of practical products of each society that try to unite at the level of negativity. Boundaries between social and political events are variable and a long time requires changes of location and renegotiation between social perpetrators (Mouffe, 2015, 26). Everything can differ over time; therefore, the basis of each order arises as a result of the exclusion of other possibilities. This order is "political" in this sense, because it is an expression of the structure of power relations. There are opportunities that have been suppressed and there is a possibility that they can move again. Articulating practices that enable the construction of a certain structure and fix the meaning carried by social institutions are "hegemonic practices" (Mouffe, 2015, 26).

When we look at the efforts of societies for democracy, here the social structure needs to be addressed from many aspects.

Gramsci's concept of hegemony is important for the understanding of the methods of establishing authority in power relations. Arguing that classical forms of oppression in developed capitalist societies cannot continue with domination alone, Gramsci sought to reform the concept by focusing on consent and coercion of social sovereignty and political power processes (Biber, 2014, 31).

In societies that strive for democracy, in addition to the struggle for social structure, intense efforts are made to increase the number of governments.

In democratic societies, it is necessary to expand the civil sphere and pluralize the social structure, "not to see power as only a political element; to study areas of power outside of political power". The dominant ideology has the power to create consent in broader areas. Gramsci places the concept of hegemony in a holistic context, drawing attention to the social, economic and cultural aspects of power and its foundations. In this way, power will spread itself not only in the political arena, but also on a wider basis in society (Biber, 2014, 31).

In some of the political structures, although the governments want to reflect their wishes as power and hegeomania, this does not seem possible because there is a distribution of power.

Societies had to achieve a pluralistic structure, increase democratic gains, and establish a mutual and balanced compromise, taking into account the interests and reactions of different segments in which power groups could demonstrate their dominance. The most basic way to establish power in political regimes where oppression and political actions of power are not possible is to "spontaneous consent process" within the framework of a hegemonic order, which makes the ruling class ideology a common sense in society (Biber, 2014, 31).

1.3. Propaganda and Political Communication

There is a close relationship between Propaganda and political communication. Political communication is sometimes described as propaganda. In the concept of Propaganda, it is expected that what is given will be discussed, accepted, approved in the content given, and changed attitudes and behaviors associated with this approval. In propaganda, the time is short; all the messages that are intended to be given are delivered within this short period of time and the result is desired to be reached. Forms of government exist in non-democratic countries, where propaganda is long-term as political communication (Aziz, 2007, 15).

The methods and techniques used in propaganda are also used in political communication, but the discourse between them differs. Features such as reliable sources used in propaganda, preparing the audience for messages, talking about the majority, giving round numbers and proportions instead of numbers, starting from known common points, renewing messages, using mass media to reach a wide audience are in the same ratio as political communication. Propaganda derives its power largely from the language in which it conveys messages. For this reason, there are cases where professionals who effectively use language are involved in preparing messages during propaganda (Aziz, 2007, 16).

1.3.1. Political Reality of Christian Theology

In Western history, the writings of Saint Augustine (354-430 AD) created a bridge between the ancient Greek and Roman civilizations and the Christian culture of Western Europe. The main reason Augustine is

characterized by this role, as a teacher of rhetoric , is that he studied Greek and Roman classics before becoming a bishop in the Christian Church and entering Christianity (Arnhart, 2011, 83).

The last Christian slaughter of the Romans (303-305 AD) was during the reign of Emperor Diocletian. Later, during the period of civil wars (305-204), Emperor Constantine obtained the powers of the western part of the Roman Empire in 312 AD. In the same year, Constantine converted to Christianity. A year later, Christianity became an official religion. In recent centuries, the dangers posed by both extreme idealism and extreme reality have manifested themselves. Idealists have forever advocated an adaptation of a world community in cooperation, where there is no war and injustice. When necessary, "utopian dreams" provided opportunities for unprecedented violence and oppression. From a Christian point of view, the adherence of individuals and regimes to luck does not need to be considered the inevitable content of meaninglessness in their lives (Arnhart, 2011, 94).

2. Islamophobia and anti-Islamism in Europe

Although the word "Islamophobia" and "anti-Islamism" are literally New, their history as an attitude is very old. It is possible to see that these terms appeared in the West, especially after 2001. After that period, the fear of Islam and counter-propaganda in West and North America, where Muslims were a minority, became a current issue, and Muslims there were subjected to all kinds of discrimination and hostile attitudes. After the Cold War in Europe, the perception of "Red danger" was replaced by "Green danger" (Ağçoban, 2016, 151). The beginning of Islamophobia in Europe dates back to the spread of the Islamic religion. In the early periods, European Christian writers wanted to eliminate their claims to Islam through their "polemic literature". In this way, they believed that Christians could be prevented from accepting the religion of Islam by trying to prove that Islam was an unrealistic belief that was incomparable to Christian theories. However, they claimed that Islam not original, it was adapted from Christianity (Ağçoban, 2016, 152).

Islamophobia complicates the lives of many Muslims studying in Europe, working in the private sector or in the public sector by being subjected to racism. Second, the rise of Islamophobia is causing the rhetoric of far-right parties throughout Europe to strengthen and be accepted as normal. Third, Islamophobia creates an internal security problem by normalizing hate crimes against different ethnic groups and communities within the country. It is stated that this situation will be contrary to the purpose and ideals of existence of the European Union (Koç, 2018, 212).

2.1. Political Propaganda

Propaganda refers to the programs that those who want to achieve the political system put forward in order to gain voter support, usually created in accordance with voter expectations. In other words, successful propaganda is considered successful in such a way that it can serve the purpose of its owner and enable it to achieve its wishes (Köseoğlu ve Al, 2013, 107).

Onaran (1984) States the purpose of propaganda in the form of increasing the level of violence and hatred in the target audience, changing the current situation and thinking that exists in the target audience. For these purposes, it is possible to leave the target audience under the influence of the intended ideology and thought. The Propaganda task is not only to change power, but also to be functional in order to expose groups that

cannot be controlled to the center. In order to change the thoughts and actions of the target audience, propaganda includes different methods according to the application environment, the reason for its creation, the root, the equipment and preparation of the groups (Köseoğlu ve Al 2013, 107). Propaganda used by the pope in religious areas and it was transferred to the political sphere after the French Revolution. Propaganda, seen as a form of communication, affects political participation, but is used by opposition parties, whether it is the ruling party or not (Aktan, 2017, 40). The history of propaganda, individuals and communities, politicians and propaganda done by the users face to face, it gained a new dimension now as a result of technological developments, television has become the main function of this process of sliding into the center of political propaganda (Qualter, 1980, 297).

Picture 1. Gun Of Brenton Tarrant, Perpetrator of Attack On Mosques In New Zealand

Source: (<https://images.search.yahoo.com>).

Picture 2. Attacker Brenton Tarrant

Source: (<https://images.search.yahoo.com>)

2.2. Propaganda and communication

With mass media becoming extremely widespread today, propaganda has to be influenced by communication. An example of this is that when people who are undecided about the time of the election see the speech of any presidential candidate on television, their opinion may change and they may elect that candidate as president.

According to communication experts, propaganda is in the process of communication and social interaction. The basic objects that make up the beliefs of their individuals are what they see, hear, listen and read (Bektaş, 2013, 179). Communication is impressive, unlike propaganda, it has more impact. The greatest advantage of propaganda means of communication is that the message is provided to a very wide audience in a short time. The use of "magic bullet", which already exists in mass communication theories, has had great power over the listener and audience. With the development of technology, it is now easy to reach societies located at long distances. The media was successful in keeping the masses together without physically bringing them anywhere. Messages in different ways, whether it is radio, cinema or tv, viewers are under the influence of intense propaganda (Bektaş, 2013, 180).

2.3. Social Media and Propaganda

According to Tatlı (2016), propaganda is the accumulation of works on behalf of the acceptance of ideology, religion, thought, and teaching. Propaganda uses means of communication to achieve its goal. Communication tools are also one of the most effective elements in reaching the audience. Propaganda is also used to project itself into means of communication. Communication tools are a technology that the public has always been in, and they use and adopt it. Due to the fact that the audience is together with the means of communication, the ideology that is intended to be imposed on the community is used as the most effective tool. The propagandist always targets the vast majority. It is this system that propaganda uses most effectively, whichever means of communication has a large audience (Tatlı, 2016, 158). Recently, one of the most effective means of communication for propagandists is the internet. The Internet has managed to shrink your world in a short time. For this reason, people can easily access any content they want, while propagandists can reach millions of people in a short time via the internet. As technology has evolved, social media has continued to evolve along with it. Although individuals are now using social media effectively, they are now positioning social media in an important place in their own lives. Since the 2000s, this interest in social media has started to multiply. Social media thoughts largely add up (Köseoğlu ve Al, 2013, 107; Şeker, 2022, 282). Looking at the relations of politics with social media, you can see "Travel Events", "Arab Spring", Barack Obama's effective use of "youtube" during the election. Especially in repressive regimes, politicians have imposed restrictions on social media in some countries, fearing the firepower of social media and disinformation (Köseoğlu ve Al, 2013, 122). As social media develops, regulation of social media by law always remains a matter of debate. Today, with crowds of people flocking to social media, it is now actively finding its place in politics on social media. "Facebook", "Twitter", "Instagram", "Youtube" are among the most popular social media tools.

3. Purpose, importance and Method of Research

At a time when the number of Muslim populations in Europe is growing, this situation begins to raise doubts about European nationalism, discriminating against Muslims there, racism, and expressing at every opportunity that they do not want them in their own country. At a time when social media is most used, almost every day we see reports that Muslims are discriminated against or that they ignore the Muslim population there. The purpose of this article, on Friday March 15th, Muslims attending Friday prayers in Christchurch, New Zealand,

the death of 49 people in an attack on two mosques echoed in Western and American media reports and the extent to which they looked at the incident.

3.1. Universe and Sample

The universe of this work that "The Guardian", "BBC", "Daily Mirror", "New York Times" are the news sites of all media foreign media outlets that contain news about the terrorist incident in New Zealand. In this study, the sample will also be analyzed for the content of news sites related to the "New Zealand Mosque attacks". The main themes in the analysis are news actors, the extent to which news sites approach the event.

3.2. Scope and Limitations

In the study, written news related to the news mentioned in the sample will be examined. The study is limited to news coverage of events in the city of Christchurch from March 15 to March 22.

Findings

Table 1. "New York Times", "The Guardian", "BBC", "Daily Mirror" on the websites of newspapers featured themes related to The New Zealand Mosque attacks.

Informant	Judgment	Precautions	Diplomacy	Threat	Attack	Attacker	Muslims	Total
BBC	-	2	2	3	4	-	-	11
Daily Mirror	3	4	-	4	6	4	-	21
New York Times	1	4	-	-	5	-	2	12
The Guardian	-	3	4	5	10	8	-	30

Table 2. "News Actors Featured in The News About the Attacks on Mosques in Christchurch, New Zealand

New York Times	Daily Mirror	The Guardian	BBC
Jacinda Ardern	Ramazan Ali	Jacinda Ardern	Facebook
Facebook	Ben Wallace	R. T. Erdoğan	R. T. Erdoğan
Witnesses	Nathan Smith	İmam	Yeni Zelanda
Y.Zelanda's Muslims	Mucad İbrahim	Mustafa Faruk	Mike Shaft
Journalists	Brenton Tarrant	Mohan İbrahim	Jacinda Ardern
Victims	Prens Williams	İrkçı	Asian Network Reports
American Muslims	Senator	'Guardian'	Melvyn

Looking at the news, there are differences in the way newspapers share news. Because of the way the event is narrated and the people who are involved in the explanations related to the event, the news newspapers have shown their point of view. For example: "The Daily Mirror mentions the attacker's name, while" The Guardian

"refers to the attacker as" racist." Newspapers' news sharing numbers are also associated with the newspaper's view of the event. No matter how much media organizations say that they make impartial objective news about events, they still observe events from a specific perspective. In this case, since the attacker's weapon has messages about the threat to Turkey, Turkish politicians are also involved in the incident by making statements. The fact that England responded to the incident in place of New Zealand is one of the interesting things. After the mosque attacks, news sites, media organizations, especially the external press, tried to mitigate the attack by trying to get over the incident.

Conclusion

The phenomenon of political communication continues to gain importance. By institutions and organizations, it is the area of communication in which they are associated together. Currently, social networks themselves contain many areas, including politics. Now social media accounts have become part of us. Efforts are continuing to keep up with the legal level of this process. At events in New Zealand, the attacker opened a live stream on "Facebook" while performing the action, and the writing on his gun distinguishes the incident. This event can also be viewed from the perspective of the proliferation of radical Christians in Europe, which has continued to be built recently. Those who are offended by the majority of Muslims are somehow discriminating against them, racism, and making them go away. If a murder is committed in Europe or America, if his culprit is a Muslim, his Muslim identity will be immediately brought forward. In fact, the purpose of reducing the number of Muslims by making a perception of the religious cause of a criminal is to concern the public. Undoubtedly, the power of the media is undeniable in the fact that they spread so quickly in such a short time. In research, statistics say that hate crimes committed against Muslims are increasing every year. Since countries such as New Zealand are not very used to this situation, it was intended to disturb Muslims there. But in this case, New Zealand has taken an important step by not allowing these events to grow and continue, with the attitude displayed by Prime Minister Jacinda Ardern.

REFERENCES

- Ağçoban, S. (2016). Dinsel Şiddet Bağlamında Seta'nın "Almanya'da İslamofobi 2015" Raporunun Değerlendirilmesi. *Bilimname*, 2016 (32), 147-163.
- Aktan, E. (2017). *Sosyal Medya ve Siyasal Katılım*. Eğitim Yayınevi, Konya.
- Arnhart, L. (2011). *Siyasi Düşünce Tarihi*. Adres yayınları, Çeviri: Ahmet Kemal Bayram, Ankara.
- Aziz, A. (2007). *Siyasal İletişim*. Nobel Yayınları. 2. Basım, Nisan 2007.
- Aziz, A. (2010). *İletişime Giriş*. 3. Basım, Hiperlink Yayınları, İstanbul.
- Bektaş, A. (2013). *Kamuoyu İletişim ve Demokrasi*. Bağlam Yayınları, Dördüncü Basım, İstanbul.
- Biber, A. (2014). Toplumsal Şeytan Üçgeni: İktidar, Hegemonya ve Propaganda. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (21), 28-41.
- Bostancı, M. (2014). *Siyasal İletişim 2.0*. *Erciyes İletişim Dergisi*, 3 (3).
- Doğan, A, Göker, G. (2018). Siyasal Bilgi ve Siyasal Davranış Bağlamında 2014 Elazığ Yerel Seçimleri Üzerine Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6 (2), 1014-1045.

- Koç, Ç. (2018). Yeni Medyada İslamofobik Söylemin Üretimi: Facebook Örneği. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 211-242.
- Köseoğlu, Y., Al, H. (2014). Bir Siyasal Propaganda Aracı Olarak Sosyal Medya. *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)*, 8 (3), 103-125.
- Şeker, M. (2022). Kriz yönetimi ve sinerjik liderlik., *Krizi Yönetimi ve Liderlik*, Ed. Ayşegül Düzgün. Nobel Bilimsel Eserler. 275-290. ISBN: 978-625-433-232-6.
- Qualter, T. H. (1980) Propaganda Teorisi Ve Propagandanın Gelişimi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi.Cilt 35, Sayı 1, ss. 255-307.
- Tatlı, O. (2016). *Zehirli sarmaşık facebook: iletişim, algı ve tutum*, İstanbul.
- Yahoo.com (2019). (<https://images.search.yahoo.com>).

NECMETTİN ERBAKAN ÖRNEĞİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ İSLAMCI ELEŞTİRİSİ

Işıl ARPACI*

Özet

Batılı ekseninde biçimlenen geleneksel Türk dış politikasına İslamcı perspektiften getirilen eleştirilerin, Necmettin Erbakan örneği üzerinden incelendiği bu çalışmanın temel iddiası, İslamcı siyasetin iç politikada olduğu kadar dış politika konusunda da farklı olduğu ve bu farklılığın kaynağının, tıpkı iç siyasette olduğu gibi, inanca ilişkin olduğudur. Buradan hareketle çalışmada Türk dış politikasının genel karakteri ortaya konulduktan sonra, Necmettin Erbakan'ın dış politika yaklaşımını oluşturan dünya tasavvuru ve bunun Türk dış politikasına ilişkin ayrışma noktaları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Necmettin Erbakan, Türk Dış Politikası, İslamcılık

ISLAMIST CRITICISM OF TURKISH FOREIGN POLICY IN THE CASE OF NECMETTİN ERBAKAN

Abstract

The main claim of this study, in which the criticisms brought from the Islamic perspective to the traditional Turkish foreign policy shaped on the Western axis are examined through the example of Necmettin Erbakan, is that Islamist politics is different in foreign policy as well as in domestic politics, and the source of this difference is related to faith, just like in domestic politics. From this point of view, after revealing the general character of Turkish foreign policy in this study, Necmettin Erbakan's vision of the world that constitutes his foreign policy approach and its divergence points regarding Turkish foreign policy are discussed.

Key Words: Necmettin Erbakan, Turkish Foreign Policy, İslamcılık

1. GİRİŞ

İdeoloji ve dış politika arasındaki ilişki, üç farklı bağlamda okunabilir. İlk olarak; Waltz ve Mearsheimer gibi dış politikada güç ve ulusal çıkarları vurgulayan yapısalcı realistler ile Nye ve Moravcsik gibi ulusal çıkarların ve bunların ürünü olan uluslararası kurumların dış siyasetteki önemine vurgu yapan uzmanlara göre, ideolojiler, dış politika yapımında etkisizdir. Bu fikrin tersine, Hunt gibi bazı uzmanlar ideolojilerin dış politika yapımında en önemli parametre olduğunu savunmaktadırlar. Dış politika analizlerinde fikirlerin rolünün ihmal edilmesini eleştirerek yola çıkan Hunt, Amerikan dış politikasındaki değişimlerin tamamen iç siyasetteki ideolojik değişimlerin ürünü olduğunu düşünür. İnşacılar göre ise ideolojiler materyal faktörlerle etkileşim halinde dış politika yapımına katkıda bulunurlar. Mesela Barnett, 1990'lı yıllarda İsrail'in Oslo Barış sürecine yönelik dış politikasında iç siyasetteki stratejik faktörlerin yanı sıra ideolojik dönüşümlerin de önemli bir rol oynadığı kanısındadır. Diğer yandan ideolojilerin dış politika yapımında etkili olduğunu ancak etkilerinin çok sınırlı olduğunu savunan uzmanlar da bulunmaktadır. Örneğin Werner Levi ideolojilerin, devletlerin aldıkları kararları meşrulaştırmada sıkça kullandıkları bir enstrüman olduğunu iddia ederken, Karl Holsti devletlerin dış politikada kendilerine ideolojilerinin de etkisiyle bir ulusal rol biçtiklerini ve bu rolün dış politika yapım sürecinde karar alıcılar üzerinde kilit rol oynadığını savunur. Judith Goldstein ve Robert O. Keohane ise ideolojilerin dış politikayı stratejik bir dengecin

olmadığı zamanlarda veya ideolojilerin kurumlara eklenildiği durumlarda etkilediklerini savunur (Kılınç, 2016:69-70). İslamcılık söz konusu olduğunda ise ideolojinin dış politika üzerindeki etkisi doğrudan belirleyici olmak yönündedir. Her ne kadar İslamcılığın bir İslam devleti kurmak ya da mevcut düzeni İslamileştirmek konusunda sınırlı deneyimi olsa da, tek başına devrimden sonra İran dış politikasındaki dönüşüm, İslamcılığın dış politikayı belirleme düzeyinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Ancak burada göz önünde bulundurulması gereken nokta, İslamcılığın uluslararası ortamı tanımlama biçimidir. Referansını oluşturan İslam inancının; Müslüman olanlar ve olmayanlar biçimindeki temel ayrımı, İslamcılık için hazır bir “öteki dünya”nın zeminini hazırlar. Böylelikle dünyayı Müslüman olan ve olmayan biçiminde tanımlayan İslamcılar, 17. yy’de kavramsallaştırılan “darul harp” ve “darul İslam” tasnifine de dayanarak, uluslararası ilişkileri ne ekonomik ne de siyasal yapıyla ilişkilendirmeksizin inanç kategorisi üzerinden yapılandırır. Buna ek olarak Müslüman olmayan dünyanın sömürgeci nedeniyle zaten kendisini “özyeterlik” algısı üzerinden inşa etmiş olan İslamcılık, Müslüman olmayan dünyayı sömürgeci batı ile kolayca eşleştirebildiğinden, dünyayı Batı ve biz olarak tasarlar. Burada batı, teknolojik olarak ileride, ekonomik olarak güçlü ama aynı zamanda kültürel olarak yabancı, ahlaki olarak sorunlu ve dini olarak da öteki olandır, sömürdür, ezendir. İçindeki tüm farklılıklara rağmen yekparedir ve kısaca İslami terminoloji açısından “tağut”tur. Dolayısıyla İslamcı bir zihnin dış politikayı algılama ve yönlendirmede çıkış noktası ya da ön kabulü, Müslüman dünya ile Müslüman olmayan dünya arasındaki çatışmaya dayalı ilişkidir.

Türkiye bağlamında değerlendirildiğinde, bu algı biçiminin, İslamcılık açısından oldukça önemli bir deneyim edindiği muhakkaktır. Zira diğer Müslüman ülkelerden farklı olarak seküler sistem içinde siyaset yapmaya çalışan İslamcılar, dış politikada da Batı ile uzlaşma sorunsalı ile karşılaşır. Bu sorunsalın belki de doğrudan ve ilk aktörü olarak Necmettin Erbakan’ın Türk dış politikasına ilişkin eleştirilerinin konu edildiği bu çalışmada, İslamcı perspektifle geleneksel Türk dış politikasının ayrılan ve çatışan yönlerinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Yakın dönemde Türkiye siyaseti açısından belirgin önem taşıyan İslamcılık karşıtlığının çoğunlukla tartışma konusu yapılan iç siyaset boyutuna ek olarak, ayrışmanın dış politika açısından da belirginlik taşıdığı iddiasına dayanılmıştır.

2. ULUSLARARASI SİSTEM VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Büyük ölçüde 1945 yılında şekillenen bugünkü uluslararası sistem içerisinde Kuzey Afrika ve Ortadoğu, siyasi olarak Osmanlı Devleti’nin tasfiyesi ve Batılı güçlerin bu bölgeleri sömürgeleştirmeleri ile yapılanmaya başlarken, bu noktadan sonra çatışma ve istikrarsızlık her iki bölgenin de belirgin karakteristiği haline gelmeye başlamıştır. İlk olarak; I. Dünya Savaşından sonra İngiltere bölgede belirleyici dış güç olarak varlığını hissettirip, Fransa ile birlikte bölgeyi bölerek yönetme konusunda anlaşırken (Fromkin, 1989: 493-494), II. Dünya Savaşı ile birlikte güçlerini kaybetmeye başlayan Avrupalı sömürgeci devletler bu bölgelerde de zayıflamaya başlamışlardır. Ne var ki bölgede önemli çıkarları bulunan Batılı devletler, bu bölgeleri terk ederlerken aynı zamanda çıkarlarının zarar görmeyeceği siyasal yapılar oluşturarak ve kendilerine sadık kalacak iktidarları iş başına getirerek çekilmeyi tercih etmişlerdir.

Batı'nın bu bölgedeki çıkarlarının korunması ile oluşturduğu siyasal yapılar arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. İlk olarak; bölgede bol miktarda var olan ve Batı için hayati bir öneme sahip bulunan enerji kaynaklarının denetimini sağlamak ve batıya akışının kesintiye uğramasını önlemek Batı'nın bölgeye yönelik temel çıkarı olarak belirmektedir (Sharabi,1981:16). İkinci olarak, ve aynı zamanda, bu kaynaklardan elde edilen zenginliğin Batı'ya akmasının sağlanması önemli olmuştur. Ayrıca İsrail'in güvenliğinin sağlanması ve önceleri Sovyetler Birliği, daha sonra ise Rusya ve diğer bazı Batılı olmayan güçlerin bölgedeki nüfuzlarının sınırlanmasını da bu kapsamda değerlendirmek gerekmektedir Teicher, 1987:17).

Osmanlı'nın yıkılmasından sonra kurulan Cumhuriyetin izlediği dış politikanın temel karakteristiği Batı'ya yönelik olmasıdır (Sander, 2020:71). Ek olarak, mevcut sınırları ve dengeleri sürdürme üzerine kurulan statükoculuk da (Oran, 2003:46-49) Türk dış politikasının bir diğer karakteristik özelliğidir. bu iki bileşenin etkisiyle Türk dış politikasının dört ana yönelimi olduğu ifade edilebilir. İlk olarak; imparatorluk mirasının reddi üzerine kurulmuş dış politika anlayışıdır. İkinci olarak, batıcılık ve laikliği merkeze alan ideolojik temeldir. Üçüncü yönelim, İslam ve Arap dünyasının görmezden gelinmesi bir başka ifadeyle yok sayılmasıdır. Son olarak ise 1930'lu yıllardan itibaren artış gösteren dozda, egemen Batılı devletlerle birlikte hareket etme politikasıdır.

Türkiye'nin Batı yanlısı dış politika seçimi, Akgün'ün (1998:166) de belirttiği gibi, I. Dünya Savaşında Araplar tarafından sırtından bıçaklandığına ilişkin algısının yarattığı duygusal uzaklıkla birlikte, İngilizlerin ve Fransızların bölgedeki fiili varlığı nedeniyle II. Dünya savaşının sonuna kadar Arap dünyası ile çıkar temeline dayanan ciddi ilişkilerin kurulamamasının doğrudan sonucu olarak değerlendirilebilir. Nitekim Bölgeyi kendi sınırlı güvenlik ihtiyaçları çerçevesinde değerlendiren Türkiye'nin, Araplarla yakınlaşması ancak Sovyet yayılmacılığının Ortadoğu'ya genişlemesini engelleme amacını taşımış, NATO kapsamında kurulması düşünülen Ortadoğu Komutanlığı aracılığıyla NATO'ya girmesinden sonra ise Araplarla ilişkileri asgari düzeye inmiştir (Akgün, 1998:167). Bu bağlamda Türkiye'nin aşırı Batı yanlısı dış politikasının en önemli göstergelerinden biri olarak görülebilecek Bağdat Paketi, Türkiye ile Suriye ve Mısır arasındaki ilişkileri derin bir krize sürüklemiştir (Dağı, 2002:165). Ek olarak Türkiye'nin Batı güvenlik yapılanması içindeki yerini sağlama alma, özellikle NATO'ya girişi konusunda kolaylık sağlama ve Atlantik Paketi'ne kabul edilme beklentisi; Varlık Vergisi uygulamaları nedeniyle ABD ve İngiltere nezdinde uğradığı itibar kaybını düzeltme; ABD'den kredi almak için Yahudi finans çevrelerinden yardım beklentisi gibi nedenlerle (Özcan, 2005:16) İsrail'i tanınması da Arap dünyası ile ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştur.

Öte yandan Türkiye'nin Batı ile olan birlikteliğinin Kıbrıs sorunu ile sarsıntı geçirmesi, 1960'lı yıllarda Arap Dünyasını yeniden keşfetmesine neden olmuştur. İnönü'nün ABD'yi Kıbrıs sorununa taraf yapmak için aldığı askeri müdahale kararının Johnson mektubu ile sonuçlanması ve BM'nin 2077 sayılı kararı alması, Türkiye'nin de Ortadoğu'ya yönelmesine neden olurken (Akgün,1998:167), Türkiye 1967 Arap İsrail Savaşında, Amerikan üslerinin kullanımına ne surette olursa olsun izin vermeyeceğini bildirmiş, savaştan sonra İsrail'in Arap topraklarını işgal etmesini kınamış, 1969'da İslam Konferansı Örgütü'nün ilk

zirve toplantısına Dışişleri bakanı düzeyinde katılmıştır (Dağı,2002:171). Türk dış politikasının 1960'lı yıllardan itibaren batı merkezli olmaktan çıkarak, İslam Dünyasına özellikle de Arap ülkelerine yönelmesinde, dış politik faktörler kadar iç politik faktörlerin etkisi olmuştur. İlk olarak; Türkiye'de yükselişe geçen sol akımların, ABD'nin Ortadoğu'daki müttefiki olan İsrail'e antipati duymaları ve bu yaklaşımın toplumda karşılık bulmasıydı. İkinci olarak; 1965 sonunda iktidara gelen Adalet Partisi'nin, muhafazakâr kitlelerden oy aldığı bilinciyle, Türkiye'nin dinsel ve kültürel bağı olan bu ülkelere karşı sıcak bir yaklaşım içine girmesinin ABD karşıtı partiler ve kamuoyu tarafından desteklenmesi idi (Erhan ve Kürkcüoğlu, 2020:796-797). Son olarak; 1969'da siyaset sahnesine çıkan Necmettin Erbakan liderliğindeki partilerinin, Türkiye'nin geleneksel Batıya dönük dış politikasına getirdikleri eleştiri ve yerine özellikle İslam dünyası ile iyi ilişkiler temelinde yeni bir dış politika vizyonu önermeleri idi (Baharççek, 2020:154).

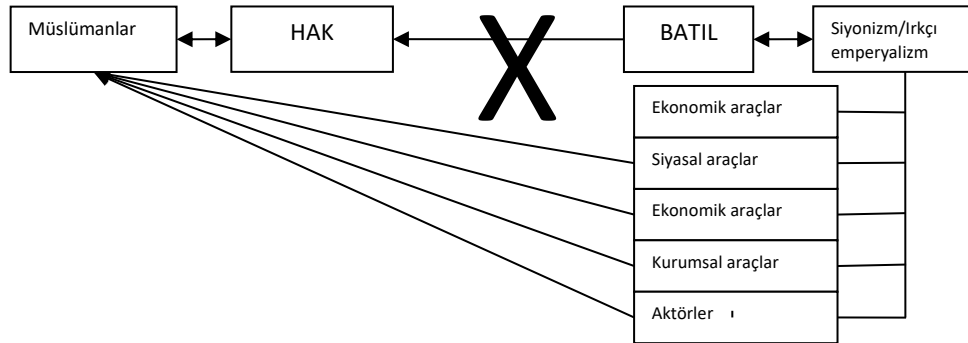
3. NECMETTİN ERBAKAN VE DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞINI BELİRLEYEN ZİHİN HARİTASI

19.yy sonunda, ortaya çıkan İslamcılık, uluslararası konjoktüre İslam dünyasının modernite merkezli tepkisi olarak doğmuştur. Osmanlı Devletinin zayıflamasıyla birlikte Batının İslam coğrafyasında gösterdiği sömürgeci etki, İslam ekseninde Batı karşıtı bir siyasal ittifakı beraberinde getirmiştir. Bu ittifakın Batı'dan bağımsız bir İslam devleti kurma ve İslam'ı yeniden canlandırma amacıyla ortaya çıkmış olması İslamcılığın en belirgin karakteristiği olmuştur. Üç kuşak halinde incelenebilecek İslamcılığın ilk kuşağının temel savunusu sömürge yönetimlerden kurtularak, ilk elde toplumun ve son kertede devletin İslamileştirilmesi olmuştur. İkinci kuşak İslamcılık, sömürge yönetimlerin varlığını yitirmesi ile birlikte kurulan ulus devletlerden beklenilenin elde edilememiş olması, bir diğer ifadeyle, yeni devletlerin İslami olmaması ile karakterizedir. Dolayısıyla birinci kuşak İslamcılıktan farklı olarak mücadele alanı, sömürge yönetimler değil bizatihi devlettir ve amaç mevcut devletin İslamileştirilmesidir. üçüncü kuşak ise İslam devleti kurma yerine iktidarı elde ederek devleti ve politikalarını İslamileştirme, kültürel küreselleşmeye karşı İslami kimliği koruma, ekonomik ve siyasi küreselleşmenin Batı lehine işleyen akışına karşı İslami inisiyatif/alternatif oluşturma ve son olarak uluslararası sitemde değişen güvenlik algılarının yarattığı "İslamcı terörizm"e karşı savunusu üzerine kurulmuştur (Arpacı, 2018:163-165).

Süreç bakımında ikinci kuşağın içinde olmakla birlikte, ön-üçüncü kuşak olarak kabul edilebilecek Necmettin Erbakan 1969 yılında, Konya bağımsız milletvekili olarak parlametoya girerek siyasal hayata dahil olmuştur. 1970'de Milli Nizam Partisini kurmuş ancak parti 1971 yılında laikliğe aykırı faaliyetlerinden dolayı kapatılmıştır. 1973 yılında Milli Selamet Partisi'ne katılarak partinin genel başkanı olmuştur. 1973 yılında CHP-MSP Koalisyonunda Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı görevlerini almıştır. 12 Eylül askeri darbesi ile 10 yıl siyaset yasağı ve 5 yıl siyasi parti kurma yasağı getirilen Erbakan, siyasi yasakların kalkmasıyla 1987'de Refah Partisi'nin genel başkan olmuştur. 1989 yerel seçimlerinde Partisinin belediye başkanlıkları 15'den 74'e yükselmiş, 1994 yerel seçimlerinde İstanbul ve Ankara belediye başkanlıklarını elde etmiş, 1995 genel seçimlerinin sonrasında ise 54. Hükümetin başbakanı olmuştur. Başbakan olduktan sonra ilk yurtdışı gezisini İran'a yapan Erbakan, 1997'de D-8 (Developing

8)'i kurmuştur. Başbakanlığı esnasında Afrika Gezisi, Susurluk Olayı,, Başbakanlık'da verdiği iftar yemeği ve RP'li Sincan Belediyesi'nin düzenlediği Kudüs Gecesi ile başlayan "irtica" tedirginliğinin ardından 28 MGK Toplantısı ile istifaya zorlanmıştır. Anayasa Mahkemesi, 1998'de, RP'nin ve Necmettin Erbakan'ın da milletvekilliğinin sona erdirilerek 5 yıl siyasi yasaklılığına karar vermiştir. RP'nin ardından kurulan FP'de siyasi yasağı nedeniyle aktif görev alamayan Necmettin Erbakan, 1999 yılında, 1994 yerel seçimlerinden önce Bingöl'de yaptığı konuşma sebebiyle seçilme hakkını ömür boyu kaybetmiştir. Siyasi yasağı 2003 yılının Şubat ayında sona eren Erbakan, Mayıs 2003'te Saadet Partisi'nin Genel Başkanlığına seçilmiş ancak Yargıtay kararıyla 2004'te Saadet Partisi üyeliği ve Genel Başkanlığından ayrılmıştır. 2010'da Saadet Partisi genel başkanlığına seçilmiştir.

27 Şubat 2011 Pazar günü vefat eden Erbakan'ın dış politika yaklaşımı, Özcan'a (1998:269) göre "bütüncül, çelişkilerden uzak, her zaman doğru sonuç veren ancak yanlışlanması mümkün olmayan bir çözümleme yöntemi"nin kullanıldığı ve "esin kaynağı komplocu teoriler olan" bir yapı üzerine kurulmuştur. Bununla birlikte Erbakan'ın gerek iç gerekse dış politika yaklaşımına ilişkin en belirgin nitelik, batılı paradigmanın tümüyle dışında kalan bir sistem doğrultusunda hareket etmesidir. Tipik doğu-batı, kuzey-güney, gelişmiş-az gelişmiş, kalkınmış-kalkınmakta olan gibi tasniflerin bütünüyle dışında olmak üzere Necmettin Erbakan'ın mevcut dünyayı algılama biçimini belirleyen temel öge, köklerini Kur'an'dan alan Hak-Batıl mücadelesidir.

Hak; Allah'ın bütün insanlara eşit olarak verdiği temel insan haklarını, emekten doğan hakları, karşılıklı rızâ ile yapılan sözleşmelerden doğan hakları ve adalet gereği doğan hakları esas alan ve İslam'ı üstün tutan, Batıl ise, kuvveti güç ve hak nedeni sayarak Allah nizamını tanımayanları tanımlar. Tarih bu ikisi arasındaki mücadelenin ürünüdür ve mücadele bugün için hakkı temsil eden İslam ile batılı temsil eden Siyonizm/ırkçı emperyalizm arasında cereyan etmektedir. Zira İslam temelde hakkı üstün tutan bir din olduğundan, sömürüye müsaade etmediğinden ve herkesin hakkının kendisine verilmesini istediğinden, Siyonizm, Müslümanlığı kendisine engel kabul etmektedir (Erbakan,1991:181) ve bu nedenle 1897 yılında yapılan Basel Konferansı'nda İslam'ı ortadan kaldırma kararı alınmıştır. Necmettin Erbakan'a (Erbakan,1992) göre 1897'de Bazel'de yapılan Konferansta, üç adımda tatbik edilmek üzere hazırlanmış bir plan uygulamaya konulmuştur. Buna göre önce İsrail kurulacak, sonra Müslümanlık yeryüzünden

kaldırılacak ve Siyonizm bütün dünyaya hâkim kılınacaktır. Plan yapılırken de İsrail'in kurulması için en büyük engel, Osmanlı Devleti olarak görüldüğünden, ilk hedef Osmanlı olarak belirlenmiştir¹. Osmanlı yıkılmadıkça İsrail'in kurulmayacağını bildiklerinden, Osmanlı Devleti savaşa sürüklenmiş, Osmanlı yıkıldıktan sonra da Müslüman ülkeler işgal edilmiştir.

Erbakan açısından Siyonizm, dünyadaki egemen varlığını sürdürmek için başlıca iki enstrüman kullanmaktadır. Ekonomik ve siyasal olarak nitelenebilecek bu iki enstrüman, faizci kapitalist sistem ve demokratik anlayıştır. Erbakan'a (1991:2) göre Allah'ın asıl kullarının kendileri olduğuna, diğer insanların ise kendilerine köle olmak için yaratıldıklarına inan Siyonistler/ırkçı emperyalistler², Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından kendisine yeni düşman olarak İslam'ı seçmiş ve "Büyük İsrail'i kurmak için 20. Haçlı seferini başlatmıştır (Erbakan,2010:30). Siyonistlerin kurduğu sömürü düzenini sürdürmede en önemli araçları olan "faizci kapitalist" sistem, altın veya belli bir mal ile tanımlamadığı doları istediği gibi basıp piyasaya sürerek ABD ekonomisini denetim altına almıştır³. Böylelikle Siyonizm, II. Dünya savaşından sonra oluşan tek kutuplu dünya düzeninde, ekonomik olarak kontrolüne aldığı Amerika aracılığıyla, kendisine karşı çıkan bütün yönetimleri yıkarak, egemenliğini kurmayı amaçlamıştır. Bu kapsamda önce Afganistan ve Irak işgal edilmiş, Suriye ve İran da işgal edilmek istenmiştir. Bundan sonraki ülkeler ise Mısır, S. Arabistan ve Türkiye olarak belirlenmiştir (Erbakan:2003). Erbakan'ın, Siyonizm ve ekonomik ilişki ağları üzerine verdiği en belirgin örnek ABD'nin Irak'a yaptığı müdahale olarak belirlemektedir (Erbakan, 1989):

"Neden Amerika, Körfez'e bir anda 500 bin asker getiriyor? Niçin Kuveyt'in işgali II. Cihan Harbinden sonra en büyük mesele oluyor? Çünkü orda büyük petrol rezervi var, çünkü Körfez ülkelerinin Amerika ve Batı bankalarında 700 milyar doları var. 'Ben bu serveti kendi maksadım için kullanacağım' diyor. Maksadı nedir? Geri kalanlara krediye verip, onları sömürmektir. 'Bu servet benim elimden çıkarsa, dünyada kurduğum denge bozulur, onun için benim için çok mühimdir' diyor. Gösterdiği zahiri sebebin de hiçbir kıymeti yoktur. Efendim haksız yere Kuveyt işgal olmuş da, gelmiş bunu kurtaracakmış... (...) Neredeydin sen bu İsrail, 40 senedir, bu kadar haksız yerleri işgal ettiği zaman? Bu "hakperest" Amerika neredeydi?"

Faizci kapitalist sistem ile dünyayı ekonomik olarak yöneten Siyonizm ya da ırkçı emperyalizmi "timsah"a benzeten Erbakan'a (2009) göre bu timsahın üst çenesi ABD, alt çenesi AB, kuyruğu İsrail, gövdesi ise bir takım müslüman ülkelerin yöneticileri, gazetecileri, iş adamları ve bankacılarıdır. Özellikle Irak savaşından sonra ülkeleri doğrudan işgal etmenin ekonomik maliyetine katlanmak istemeyen Siyonizm/ırkçı

¹ Erbakan'a göre Planın uygulanabilmesi için görevlendirilen İtalyan mason locası başkanı Emanuel Karasoy, Selanik'e yerleşmiş ve burada ilk mason locasını açmıştır. Bunun arkasından II. Meşrutiyet ilan ettirilmiş ve açılan meclise Emanuel Karasoy Selanik Milletvekili olarak girmiştir. Milletvekili olmasının ardından da bir yıl içinde Osmanlı'nın yıkılmasını sağlayacak kararlar çıkarılmıştır. Bundan sonra Osmanlı Devleti'nin yönetimi fiilen İttihat Terakki'nin, Batı taklitçilerinin eline geçmiştir.

² Erbakan siyaset sahnesine ilk çıktığında Siyonizm kavramını kullanmış ve bu kullanım 2000'li yıllara kadar sürmüştür. Bundan sonra ise aynı anlamı ifade etmek üzere, Siyonizm yerine, "ırkçı emperyalizm" kavramını kullanmaya başlamıştır.

³ Siyonizm ya da ırkçı emperyalizm, bugün ülkelerin zenginliklerini yedi araç kullanarak sömürmektedir ve Erbakan'a göre bu araçlar: Dolar, Amerikan tahvili, ülkelerin merkez bankası rezervlerinin ellerinden alınıp kullanılması, ulaştırmadan alınan sömürü paraları (insanların seyahati karşılığı alınan harçlar: uçakla IATA %9, gemiyle LOYT %9, Para transferleri %1, Akreditifler %5), devletlere verilen borçlardan alınan faizler, kıymetli yatırımların satın alınması, teknolojik ürünlerin yüksek fiyatla satılması ve bütün dünyada yapılan alışverişlerin bedelinin yarısının alınmasıdır (ibid, 30).

emperyalizmin, bu noktadan sonra kullandığı enstrüman demokratür oyunu olarak belirginlik kazanmaktadır. Erbakan'ın (2010a), “halkın idareye alet edilmesi” olarak tanımladığı demokratür; “Halkı aldatıp, çeşitli medya oyunlarıyla, çeşitli tertiplerle, halka “siz seçiyorsunuz, kendiniz getirdiniz” dedirtmek suretiyle istediğini yaptırmaktır (Erbakan, 2010b). Demokratür ile Siyonizm, medyayı, kamuoyu yoklamalarını ve diğer araçları da kullanarak halka kendi istediği idarecileri seçtirmekte, seçtirdikten sonra da onları istediği gibi kullanmakta, dünyaya hükmetmektedir (Erbakan, 2011). Dolayısıyla Necmettin Erbakan için uluslararası sistemin gerek ekonomik yapılanması, gerek siyasal yapılanması bir kurgudan ibarettir. Örneğin mevcut düzende Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, IMF, UNDP ve UNICEF ırkçı emperyalizmin kuruluşlarıdır ve tekeli sermayeye hizmet etmektedir (Erbakan, 2010c). Bu kurgu, sadece ülkeleri sömürmeye yönelmekle yetinmemekte aynı zamanda iç işlerine de doğrudan müdahale edebilen bir nitelik göstermektedir. Dolayısıyla Erbakan açısından siyaset, uluslararası yapıdan ulus ölçeğine geçişkenlik gösteren bir bütünlük içindedir ve Erbakan'ın iç politikaya ilişkin siyasi yaklaşım ve tutumu, mevcut uluslararası yapıyı algılama biçiminin ürünüdür.

4. NECMETTİN ERBAKAN'IN GELENEKSEL TÜRK DIŞ POLİTİKASINDAN FARKLILAŞAN YÖNLERİ

Türkiye ekseninde düşünüldüğünde, Erbakan tarafından Siyonizm ve ona hizmet ettiği düşünülen Batı ile olan ilişkiler ortak çıkar temelinde değerlendirilip, eşit düzeyde ilişki kurulamadığında yok sayılmaktadır. Dolayısıyla Batı dünyası ile eşit statüde ilişkilerin kurulmadığı her tür siyasal eylem ya da oluşum tümüyle reddedilip, Batı'nın merkeze alındığı Cumhuriyet dönemi dış politika uygulamaları eleştirilmekte, bunun yerine İslam'ın belirleyici faktör olduğu Osmanlı mirası gündeme getirilmektedir. Erbakan bu mirastan edindiği enerji ile İslam Birliği'ni yeniden oluşturma misyonunu Türkiye'ye yüklenmekte ve ancak böylelikle İslam ülkelerinin Siyonizmin sömürsünden kurtulabileceğini düşünmektedir. Nitekim Erbakan'ın en önemli siyasal sloganlarından biri olan “Yaşanabilir Bir Türkiye, Yeniden Büyük Türkiye, Yeni Bir Dünya” bu düşüncesinin ürünü olup, dış politika yaklaşımını belirleyen temel öge olarak da ortaya çıkmıştır. Buna göre, maddi ve manevi kalkınmasını sağlamış bağımsız Türkiye, diğer müslüman ve ezilen ülkeleri bir araya getirecek ve adil olmadığına inandığı mevcut uluslararası yapıda bir güç bloku tesis edecektir.

Necmettin Erbakan ve onunla temsil edilen Milli Görüş, siyasal hayattaki pratikleri bakımından değerlendirildiğinde, yukarıda açıklanan düşünce eksenine paralel seyreden uygulamaların varlığı dikkat çekicidir. İlk olarak; Bülent Ecevit ile kurulan koalisyon hükümeti döneminde gerçekleştirilen Kıbrıs Harekâtına ilişkin talimatın verilmesinde, İngiliz Ulusal Arşivi'nde çalışan Bilgin'e göre; Necmettin Erbakan'ın daha aktif ve istekli olduğu anlaşılmaktadır. Ek olarak dönemin İngiltere Büyükelçiliği'nden giden raporların da, Erbakan'ın niyetinin tüm Kıbrıs'ın alınması olduğu belirtilmektedir (Star Gazetesi, 21.02.2010). Kıbrıs Harekâtından sonra bozulan Türk Amerikan ilişkilerinin yarattığı alternatif politika arayışlarının doğrudan sonucu olarak Türkiye'nin 1975 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü ile ikili ilişkilerini başlatmış olmasını ve MSP'nin de iktidar ortağı olduğu I. Milliyetçi Cephe Hükümeti döneminde İslam ülkeleri VII. Dış İşleri Bakanları Konferansının İstanbul'da gerçekleştirilmiş (Dağı, 2002:171) olmasını,

Türkiye'nin parlamenter yaşamında gerçekleşen bir ilk olarak AP hükümeti dışişleri bakanı Hayrettin Erkmek'in, milli menfaatlere aykırı politika izlemesi ve İsrail ile gizli görüşmeler yaptığı gerekçesi ile CHP'nin de sağladığı destekle MSP tarafından düşürülmesini Necmettin Erbakan'ın Türk dış politikasına doğrudan yansıyan etkileri olarak görmek mümkündür. Ancak Erbakan'ın hem iç hem de uluslararası kamuoyunda en çok dikkat uyandıran ve 28 Şubat sürecinde tam anlamıyla bir rejim sorunu haline getirilen dış politik uygulamaları, Refah-Yol hükümeti döneminde gerçekleşmiştir.

Hükümet programı bağlamında değerlendirildiğinde, Refahyol hükümeti Batı ile olan ilişkilerde özenli davranarak, radikal değişim endişelerine karşı Çekiç Güç'ten hiç bahsetmemiş, Batı ve İsrail ile olan ilişkilerde radikal bir değişiklik olmayacağını garantisi olarak stratejik anlaşmalara bağlı kalınacağı sözünü vermiş ve fakat bunların milli menfaatlerin aleyhinde uygulanmalarına olanak verilmeyeceğini de vurgulanmıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2004:506). Nitekim iktidardaki Erbakan Çekiç Güç ve Huzur Operasyonu konusunda, Türkiye tarafından verilmiş ayrıcalıkların tersine çevrilmesini savunmuştur. Bunlar arasında en önemlileri olan alçak irtifa uçuşlarının sonlandırılması ve Kuzey Irak üzerinde uçan silahlandırılmış hava araçlarının sayısının azaltılması karşılığında (Robins,1997:85), 1991 yılında Çekiç Güç eliyle yürütülen ve Refah-Yol iktidarına kadar süresi 6 aylık dönemlerle uzatılan Huzur Harekâtı 31 Aralık 1996'da hükümet tarafından sona erdirilmiş, yerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarına uygun olarak Amerikan ve İngiliz hava unsurlarının katılımıyla, Türkiye tarafından belirlenecek ilke ve kurallara bağlı olarak gerçekleştirilecek, sadece keşif ve gerektiğinde önleme uçuşlarıyla sınırlı bir hava harekâtı olan Kuzeyden Keşif Harekâtı 25 Aralık 1996'da başlatılmıştır (TBMM Tutanak Dergisi,1997:13).

Esasında bu dönemin dış politikaya ilişkin en belirgin niteliği, uygulamadaki çok başlılık olarak belirmektedir. Bir yanda Çevik Bir, diğer yanda Erbakan ve Abdullah Gül, öte yandan da Çiller ve Demirel'in birbirine uymayan çelişkili açıklamaları Türkiye'nin dış politika konusundaki görünümünü oldukça zayıflatmıştır. Zira Başbakan İran ile ilişkileri geliştirmeye çalışırken bir generali aynı ülkeyi 'terörist' ilan edebilmiş, Erbakan Libya gezisinde ABD'yi 'terörist' olmakla suçlarken, Dışişleri Bakanı Batı Avrupa ülkelerini ziyaret etmiş, AB'ye tam üyelik için destek istemiştir (Uzgel 1997:54). Bu durumun en somut yansıması ise İsrail ile olan ilişkiler konusunda yaşanmıştır. Siyasal alana girişinden itibaren İsrail ile olan ilişkileri eleştiren Erbakan'ın iktidar ortağı olduğu 28 Haziran 1996-30 Haziran 1997 tarihleri arasında (www.tbmm.gov.tr) TBMM'de onaylanmış tek anlaşma, 14 Mart 1996 tarihinde imzalanıp 10 Nisan 1997 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiş olan "Türkiye ile İsrail Arasında Serbest Ticaret Alanı Anlaşması"dır (Resmi Gazete, 10.04.1997). Bununla birlikte hükümet, İsrail ile 23 Aralık 1996 tarihinde Gümrük İdarelerinin Karşılıklı Yardımlaşmasına İlişkin Anlaşma'yı imzalamış, anlaşmanın onaylanması ise hükümetin yıkılmasının ardından, 26 Ağustos 1997'de, gerçekleşmiştir (Resmi Gazete, 26.08.1997).

Refah-yol koalisyonunun kurulmasının hemen ardından Gümrük Birliği'nin kabul edilmesi için Yunanistan'a ödün verilip verilmeyeceği, Kardak Kayalıkları, Yeşil Hat'da yaşanan olaylar ve son olarak Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Rusya'dan S300 füzelerini satın alması ile tırmanan gerilimin yeniden gündeme

getirdiği Kıbrıs konusunda Washington, Londra ve BM'nin Erbakan'ın işi yokuşa süreceğine ilişkin düşüncesine rağmen, RP var olan politikayı erozyona uğratmamıştır (Robins,1997:83-84). Bununla birlikte Erbakan ilk yurtdışı ziyaretini KKTC'ye yapmış, KKTC'nin ekonomik olarak güçlendirilmesi amacıyla 250 milyon dolarlık bir kredi anlaşması imzalamıştır (Kazan, 2006:280).

KKTC'nin ardından planlanan Asya Gezisinin ilk ayağında İran'a giden Erbakan'ın bu gezisi, her ne kadar Türkiye'nin artan enerji ihtiyacını karşılamaya yönelik 20 milyar dolarlık bir gaz anlaşması nedeniyle yapılmış olsa da, gerek iç basın gerekse Batı basını tarafından "haydut devlet" ile dostça ilişkiler kurulmasının ABD üzerinde yaratacağı hoşnutsuzluk üzerinden aktarılmıştır (Robins, 1997:90-91). İran'a ek olarak Pakistan, Malezya, Endonezya ve Singapur'u da kapsayan Asya gezisinden sonra gündeme gelen ve Libya'yı da kapsayan Afrika Gezisi, gezi kararnamesinin imzalanması ve Dışişlerinin muhalefeti nedeniyle sorunlu başlamıştır. Buna rağmen geziye çıkan Erbakan, Mısır ve Libya'da yaşanan diplomatik krizler nedeniyle zor duruma düşmüştür. Kamuoyu tarafından oldukça sert eleştirilen ve hükümet hakkında gensoru verilmesine neden olan bu ziyaretin dönüşünde Erbakan D-8'lerin kuruluş hazırlıklarına başlamış ve İstanbul Zirvesi ile kuruluş

resmen gerçekleşmiştir.

28 Şubat 1997 tarihli MGK kararlarının alınması ile birlikte bir yandan Refah-Yol hükümetinin siyasal etkisi sınırlandırılmış diğer yandan da hükümet dış politika alanında hareket olanaklarını tümüyle yitirmiştir. İsrail ile ilişkilerin görülmedik bir hızla gelişmesine karşın, İran ile olan sıkıntı ve tikanıkların artarak devam ettiği, dolayısıyla önemli dış politik karar ve uygulamalarda hükümetin Refah kanadının istekleriyle çelişen bir noktaya gelmiştir. Böylelikle dış politikayı ilgilendiren alanlarda Genel Kurmay'ın kurduğu doğrudan denetim, hükümeti ana muhalefet konumuna çekilmek zorunda bırakmış, daha net bir ifadeyle hükümet dış politika alanında etkisizleş(tiril)miştir (Özcan, 1998:217).

Necmettin Erbakan'ın dış politika vizyonunun, Türk dış politikasından farklılaşan yönleri, Tük Dış politikasının iki temel karakteristiği bağlamında revizyonizm ve ümmetçilik olarak değerlendirilebilir.

4.1. Statükoya Karşı Revizyonizm

En genel anlamda yenilerek düzeltme anlamında kullanılan revizyonizm, uluslararası politikada geniş anlamda mevcut uluslararası düzeni (statükoyu) değiştirmeyi istemek, dar anlamda ise I. Dünya Savaşını bitiren anlaşmaların kurduğu düzeni reddederek değiştirmeyi istemek olarak tanımlanır (Oran, 2003:46). Bu anlamda Erbakan'a göre mevcut uluslararası düzeni sorunlu hale getiren, emperyalizm ve materyalizm olmak üzere iki ana neden bulunmaktadır.

İlk olarak XX. yy boyunca bazı Batılı zengin ülkeler, gelişmekte olan ülkelere ağır faizlerle borç vermeyi, onların zenginliklerini sövmürmeyi esas almışlardır. Nitekim II. Dünya Savaşının sebeplerinden biri de Hitler'in Almanya'ya da sömürge verilmesi gerektiği iddiası olmuştur (Erbakan, 2006:34). Batılı ülkelerin XX. yüzyıldaki bu uygulamaları sonunda, zenginler daha zengin, fakirler daha fakir hale gelmiş, toplumlar arası gelir dağılımı bozulmuş, fakir ülkeler borçlarının faizlerini dahi ödeyemeyecek duruma gelmişlerdir. Diğer taraftan, özellikle Müslüman ülkelere karşı tavır alınmış; Müslümanlığın temeli barış ve şefkat

olduğu halde, birçok ülke, onu terörizmle eş tutmaya başlamıştır. Bu tutum ve davranış sadece toplumlar arasında ayrıcalık ve düşmanlık oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda bir takım Batılı ülkelerin, bir takım Müslüman ülkelere çifte standart uygulamaya başlamasına da neden olmuştur. Bu çerçevede konulan ambargolarla, ülkelerin masum halkı zulüm görmüş, insanlıkla bağdaşmayacak sonuçlar ortaya çıkmış ve bu çifte standarda ne yazık ki Birleşmiş Milletler de alet olarak kullanılmak istenmiştir. Yaşanan bu gelişmeler göstermiştir ki; çifte standart yerine adalet, sömürünün yerine samimi bir işbirliği esas alınmalıdır (Erbakan, 2006:34). Bu kapsamda mevcut sistemin karşısında, yeni bir uluslararası sistem oluşturulması gereğine inanan Erbakan'a göre (Erbakan, 2010c:24), amaca uygun ilk adım D-8'ler ile atılmıştır ve D-8'lerin etrafında altmış Müslüman ülkeden oluşan D-60'ların toplanmasını sağlamak ikinci önemli öncelik olarak belirlenmiştir. Yüz ezilen ülke de bunların etrafına katılarak D-160'lar oluşturulacaktır. I. Yalta Konferansı yerine Adil Yeni Bir Dünya'nın kuruluş ilkelerinin benimseneceği II. Yalta Konferansı yapılacaktır. II. Yalta Konferansı, 54. Hükümet devam etmediği için teşebbüs halinde kalan D-8 ve G-7'lerin bir araya gelmesi olayıdır (Erbakan, 2006:23-25). Bunun Türk dış politikasına yansımaları ise "Yaşanabilir Türkiye, Yeniden Büyük Türkiye ve Yeni Bir Dünya", sloganıyla Türkiye'nin lider ülke durumuna getirilmesidir. Zira Erbakan'a (2005) göre; *yeni bir dünyanın kurulması, Yeniden Büyük Türkiye'nin kurulmasına bağlıdır. Yeniden Büyük Türkiye'nin kurulması ise Yaşanabilir Bir Türkiye'nin kurulmasına bağlıdır. Bu bir bütün pakettir.*" Bu yönde belirlenecek olan Türkiye'nin dış politikasının temel esasları Erbakan tarafından şöyle sıralanır (1995:61): Yeryüzündeki tüm insanların saadeti esas alınmalı; insanlığın saadeti için kaba kuvvetin değil hakkın üstün tutulması sağlanmalı; Adil Düzen kurulmalı; Türkiye'nin öncülüğünde İslam Birliği kurulmalı; kimsenin aleyhine, kimseye karşı kurulmayan İslam Birliği, haksız tecavüzleri ortadan kaldırmalı ve herkese hakkını vermeyi sağlamalı ve son olarak, bütün ülkelerle ve bloklarla iyi münasebetler, dostluk, ticari münasebetlerin geliştirilmesi ve dayanışma ana hedef olarak kabul edilmelidir.

İkinci olarak uluslararası sistemde varolan sorunların kaynağının maneviyatçılıktan uzaklaşarak materyalizmin esas alınmasına dayandığı düşüncesidir. Bu kapsamda Erbakan (2001: Önsöz), Darwinizmin kuvvetli ırkların zayıf ırkları yok etmesinin doğanın bir gereği olduğu kabulünden hareketle, tekâmül için ortada bir düşmanın olması ve bu düşmanla devamlı savaşılması kanununun totaliter rejimlerdeki diktatörleri etkilediğini, bu diktatörlerin söz konusu zihniyetin egemen olması için gayret gösterdiklerini, materyalizme saparak maneviyatı yok etmeye çalıştıklarını ifade eder. Ne var ki bu yüzyılın sonunda yaşanan gelişmeler, Erbakan'a göre, temeli düşmanlık ve savaş olan materyalizmin itibarını ortadan kaldırmış, temeli şefkat, sevgi, kardeşlik, huzur ve kısaca barış olan maneviyatçılığı öne çıkarmıştır.

Necmettin Erbakan'ın manevi değerlere dayalı dış politika anlayışının ikinci yönünü ulusal düzeyde okumak mümkündür. Erbakan'ın dış politika alanında Cumhuriyet dönemine getirdiği en önemli eleştirilerden ikisi; manevi değerlerden yoksun kişilerin karar alıcı durumuna gelmiş olmamasından (Erbakan, 1991:205-206) dolayı şahsiyetli bir dış politika yürütülmemesi ve geçmişle olan bağlarının kopuk olmasıdır. Nitekim Erbakan'a göre manevi değerler güçlenmeden, şahsiyetli bir politikanın ilan edilmesi mümkün değildir (Erbakan, 1991:53-54).

Necmettin Erbakan'a (1991:84) göre şahsiyetli dış politika, taklitçi görüşlerin bırakılması, birtakım yerlere bağımlı çalışmaya son verilmesi ve tamamen milli ve manevi değerlerden doğan politikaların uygulanmasıdır. Bağımsızlığın en önemli göstergesi olan dış politikanın şahsiyetli olabilmesi; ülkenin istediği kararları kendisinin almasını, kendi yasalarını ve hukuk düzenini kendi iradesi ile belirlemesini, güçlü bir orduya sahip olmasını, bu ordunun kendi hükümeti ve meclisinin emrinde olmasını ve ülkenin egemen olmasını gerektirmektedir (1991:47-48). Uydu değil, lider bir ülkenin dış politikası akılcı, realist, gerçekleştirilebilir olmalı; millî menfaatleri gözetip, korumalı; kısa, orta ve uzun vadeli hedeflerini bilen, şuurlu ve şahsiyetli olmalı; hepsinden önemlisi, yeryüzünün ifsadına, şerre, haksızlıklara değil, barışa, hayra, bütün insanlığın saadetine hizmet etmelidir (*TBMM Tutanak Dergisi*, 1991:250).

Bu sınırlar içerisinde kalmak koşuluyla Erbakan için tek yönlü değil, bütün ülkelerle karşılıklı menfaatlere dayalı, adil ve şahsiyetli bir dış politika anlayışıyla, herkesle iyi ilişkiler ve dostane münasebetler içinde olmak temel amaç olmalıdır. Kuvvetli bir Türkiye'yi dünyanın saadeti ve barışı için önemli bir teminat olarak gören Erbakan'a göre; ABD ve Batılı ülkelerle ticari münasebetler azalmamalı, hatta büsbütün artarak büyük boyutlara ulaşmalıdır (Çakır, 1994:165-166). Bununla birlikte millî bağımsızlıktan fedakârlık yapılması, hele de AB ile siyasi bütünleşme kesinlikle kabul edilmemelidir (Erbakan, 1991:10).

Türk dış politikasının geçmişle olan bağlarının kopuk olmasıyla ilgili olarak "(...) büyük Türkiye değil, yeniden büyük Türkiye'dir. Biz zaten büyük devlettik" (*Sabah Gazetesi*, 20 Haziran 1999) sloganıyla Türkiye'nin tarihsel gücünü ön plana çıkaran Erbakan için Osmanlı mirasının, aynı kaynaktan beslenen iki nedenle önem taşıdığı ifade edilebilir. İlk olarak Erbakan açısından Osmanlı, üstlendiği hilafet makamı ve bu kapsamda İslam adına mücadele etmiş olması bakımından önemlidir. Erbakan'a (1991:204) göre "İslam, Türklerin sert, dövüşken ve savaştı ruhlarını ve tabiatlarını dine hizmet edecek şekilde terbiye etmiştir. (...) Osmanlı Devleti de daha sonraki bir aşamada Türklerin bu güç ve kuvvetini dünyada İslam ümmetinin birliğinin sağlanması ve korunması amacıyla tahsis için kurulmuştur". Erbakan'ın Osmanlı'ya yüklediği önemin ikinci kaynağı, yine İslam dayanlıdır ancak bu kez İslami ilkeler doğrultusunda geliştirilen yönetim modelinin niteliği önem kazanmaktadır. Bu kapsamda Erbakan'a (2005) göre; "Bizim medeniyetimizin, Millî Görüş'ün dayandığı, yani Selçuklu ve Osmanlı'nın dayandığı temel inanç (...) İslamın ulvi prensiplerine dayanarak teşekkül etmiş bir inançtır."

Ek olarak dış politika alanında Osmanlı mirasının Erbakan için taşıdığı önem, Osmanlı imparatorluğunun jeo-politik önemine paralel olarak oluşturmak istediği stratejik farkındalık ile ilgilidir. Bu kapsamda Türkiye'nin tarihini ve geçmişte Avrupa ve Batı devletlerinin Osmanlıya ve Türklere karşı yaptıklarını da ideolojisinin ana temalarından biri haline getiren Erbakan, siyasal duruşunu Batının sömürgeci tavırlarını ve yıkıcı işbirliklerini öne çıkararak oluşturmuştur. Birinci Dünya Savaşının çok öncesinden başlayarak, 1923'e kadar devam eden "Avrupa'nın Şark Meselesi"nin aslında Osmanlıyı yıkmaya ve Türklerin varlığını Küçük Asya'dan silme planı olduğunu kabul eden Erbakan, bu konuya hemen her söyleminde sıklıkla yer vermiştir (Akgönenc, 2012, 46-54).

4.2. Batıcılık Yerine Ümmetçilik

Necmettin Erbakan'ın siyaseti hak-batıl ekseninde değerlendiren düşünce yapısının bir uzantısı olarak, dış politikada Türkiye ve İslam dünyasının çıkarlarını merkeze alan bir yaklaşım oluşturduğu görülmektedir. Yukarıda da ifade edilmiş olduğu gibi, Erbakan açısından mevcut dünya düzeni Siyonizm/ırkçı emperyalizmin amaçlarını gerçekleştirmek üzere dizayn edilmiş olup özellikle uluslararası sistem ve uluslararası kuruluşlar, bu düzenin devamlılığını sağlamak için (Erbakan, 2006:24) çalışmaktadırlar. Ve hatta “yeni dünya düzeni”, “kalıcı barış” gibi sloganların altında yatan gerçek, büyük İsrail'in kurulmasıdır (Erbakan 1991:251). Bu çerçevede Erbakan'a göre gerek Türkiye gerekse İslam dünyası, ırkçı emperyalizm/siyonizmin amaçlarına hizmet eden yapılar içinde yer almak yerine, kendi kaynaklarını kendilerinin kullanabildiği ve yönetebildiği, siyasal ve ekonomik işbirliğini esas alan, kendi çıkarlarını korumaya yönelik bir yapılanma içinde olmalıdır.

İslam Birliği'nin kurulması, Necmettin Erbakan'ın siyasal yaşamda varlık kazanmasıyla birlikte ileri sürdüğü en belirgin siyasal iddialardan biridir. Erbakan'ın bu iddiasını ilk elde, Hak-Batıl mücadelesi kapsamında İslam ümmetinin, Siyonizm/ırkçı emperyalizme karşı topyekün mücadelesi olarak okumak mümkündür. Bu, kendisini en somut biçimde Erbakan'ın şu sözleriyle göstermektedir: “*Hac ibadeti ile yeryüzündeki 1,5 milyar Müslüman'ı temsilen bir araya gelerek, tek bir vücut, tek bir ümmet olduğumuzu, gözlerimizle görüyor ve yaşıyoruz. Bu itibarla bütün bu yaptığımız ibadetlerin manasını düşünerek, bunlardan ders almaya mecburuz. (...) İslam Birliği'ni bir an evvel kurmamız gerektiğini idrak etmemiz lazım*”. Buna ek olarak, Necmettin Erbakan'ın İslam Birliği üzerindeki ısrarı, İslam dünyasının çıkarlarını merkeze alarak Batı karşısında kendine yeterli ve rekabet edebilir duruma getirme düşüncesinin de doğrudan ürünüdür.

Erbakan (1991:255-257), İslam dünyasının bugün dağınık durumda olmasının sorumlusunu Türkiye'deki yönetimler ve onların bir Hıristiyan birliği olan Avrupa Topluluğu (Birliği)'na girme yönündeki tercihleri olarak değerlendirmektedir. Oysa Türkiye, bin yıllık tarihini bırakıp, “(...) *biz, İslam alemiyle birlikte olmayacağız, bunlarla beraber olacağız*” dediğinde, tüm saygınlığını yitirmektedir. Genel olarak müslüman ülkeler arasında bir değerlendirme yapan Necmettin Erbakan'a göre, hem tarihsel mirası hem de gücü bakımından İslam Birliğinin kurulmasına hem de İslam dünyasına liderlik edebilecek tek ülke Türkiye'dir. Bu çerçevede Erbakan'a (1991:29) göre; Müslüman ülkeler arasında birleştirici ülke olmayı bir süre Mısır üstlenmişse de, Mısır'ın Amerika'ya bağlı ve İsrail'le ayarlı politikası, siyasal ve ekonomik yapısı, Müslüman ülkeler arasında başçekici bir işlev yüklenmesine engel olmuştur. Müslüman ülkeler arasında birleştirici bir rol oynayabilecek bir diğer ülke, nüfusu itibarıyla, Endonezya'dır. Ancak Endonezya'nın Müslüman ülkelerin merkezinden uzak olması ve tarihsel birikimi; böyle bir rolü üstlenmesini zorlaştırmaktadır. Pakistan'ın ise ekonomik zorlukları ve Afganistan'daki savaş, toparlayıcı ülke olma şansını ortadan kaldırmaktadır. Bu bağlamda ekonomik gücü, coğrafi konumu, tarihsel birikimi ile Türkiye, Müslüman ülkeler arasındaki işbirliğinde öncülük yapabilecek tek ülke durumundadır.

Maddi ve manevi kalkınmasını sağlamış, dış politikada ve ekonomide tek taraflı bağımlılık ilişkisinden kurtulmuş, ülke zenginliğinin toplumun tüm katmanlarına adil olarak dağıtıldığı, inanç ve düşünce

özgürlüğünün tam olarak temin edildiği yaşanabilir ve büyük Türkiye öncülüğü ve liderliğinde İslam Birliği'nin kurulmasını savunan Erbakan (Arpacı, 2012:274) 1991 yılından itibaren Müslüman ülkelerde belirlediği amaçlara uygun düşüncede olanları saptayarak Müslüman Topluluklar Birliği (MTB) adını verdiği toplantılara davet etmeye başlamıştır (Kazan, 2006:169). MTB; Cezayir'de Milli Selamet Cephesi, Mısır'da Müslüman Kardeşler, Sudan'da Cephe Partisi, Pakistan'da Birlik, Malezya'da Cemaat-i İslamiye, Filipinler'de İslami Kurtuluş Partisi gibi Müslüman ülkelerdeki siyasi örgütlenmelerin liderlerinden oluşmaktadır (Erbakan, 1991:35-37). 31 Mayıs 1992'de düzenlenen böyle bir toplantıda Erbakan İslam Birliği'nin önemini vurgulayarak İslam Birliğini gerçekleştirmenin sıraladığı beş adımın gerçekleşmesiyle mümkün olduğu üzerinde durmuştur (Kazan, 2006:179): Bu adımlar "İslam Birleşmiş Milletler Teşkilatı, Müslüman ülkelerin kendi askeri teşkilatını kurması, Müslüman ülkelerin kendi ortak pazar teşkilatını kurması, Müslüman ülkelerin kendi para birimlerine geçmesi, Müslüman ülkeler arasında Kültürel İşbirliği Teşkilatının kurulması" olarak belirlenmiştir.

İslam Birliği fikri yanında Erbakan'a (1991:100) göre; Türkiye'nin yeryüzündeki asıl önemi, Müslüman ülkelerle bir araya gelerek teşkil edeceği bloktan ileri gelmektedir. Bu ehemmiyet ise gerçekte bundan sonra daha da artmıştır. Çünkü Doğu ile Batı birbirine nasıl yaklaşıyor ise Müslüman ülkelerin aynı şekilde birbirine yaklaşma ihtiyacı artacaktır. Türkiye ise 80 Müslüman topluluğu bir araya toplayıp lideri olmak; adil düzeni yeryüzüne hâkim kılıp, bütün insanlığa saadet getirmenin öncüsü olmak imkânına sahiptir (*TBMM Tutanak Dergisi*, 25.12.1991: 259-263). Bu kapsamda 1997 yılında kurulan D8 ile Türkiye ve İslam dünyası Batının kurduğu yapılar içerisinde kalarak hareket etme yerine kendi çıkarlarını merkeze alan yapılar kurarak uluslararası arenada hareket etmesi hedeflenmiştir. Bu politikalar aynı zamanda Türkiye ve İslam dünyasının Batı karşısında eşit bir konuma yükseltecektir. Özellikle bu konuda Necmettin Erbakan'a (Erbakan, 2003) göre, Türkiye'nin dış politikasına yönelik kırmızı çizgileri şöyledir: "*Biz Türkiye'nin bağımsızlığından vazgeçmeyiz. Türkiye'nin toprak bütünlüğünden vazgeçmeyiz. Türkiye'nin yeniden büyük Türkiye olmasından vazgeçmeyiz. Türkiye'nin kardeşi Müslüman ülkelerle münasebetlerine başkasının karışmasını istemeyiz. D-8'ler vasıtasıyla yeni bir dünyanın kurulmasından vazgeçmeyiz*".

5. SONUÇ

Türkiye'de İslamcı düşünce akımları dış politika konusunda da ülkede genel kabul gören anlayıştan belli ölçüde ayrışan bir bakış açısı geliştirmişlerdir. Bu farklı yaklaşımının oluşması ve kısmen uygulamaya yansımada ise Milli Görüş ideolojisi ve Necmettin Erbakan'ın siyaset gündemine taşıdığı söylem ve uygulamaların ciddi bir etkisi olmuştur. Bu anlayış temel olarak içinde yaşadığımız uluslararası sistemin Batı tarafından I. ve II. Dünya Savaşlarından sonra oluşturulduğunu, savaşları kazanan batılı sömürgeci devletlerin çıkarlarını, yani eşitsizliği ve sömürüyü devam ettirecek bir yapı olarak tasarlandığını, mevcut uluslararası kurumların bu amaca hizmet ettiklerini ve sistemin bu şekilde çalışmaya devam ettiğini ileri sürmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren Batı tarafından kurulan uluslararası sisteme dahil olmayı, Batı ile her alanda uyum içinde hareket etmeyi, Batı merkezli siyasal ve güvenlik sistemine dahil olarak varlığını devam ettirmeyi öngören bir anlayışı politikasının merkezine koymuştur. Türkiye ayrıca uzun

yıllar İslam dünyasından uzak kalmış, hatta bir ulus devlet olarak varlığını devam ettirmenin yolunu, Batı ile bütünleşip İslam dünyasından uzak durmakta görmüştür.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden itibaren şekillenin bu dış politika anlayışı zamanla değişim ve dönüşüm geçirmeye başlamıştır. 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan yeni güç dengesi, ekonomik gereklilikler, Kıbrıs sorunu, petrol krizi gibi nedenler izlenen tek yönlü, batıcı dış politikanın sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Öte yandan Cumhuriyet'in başından itibaren şekillenen dış politika anlayışında yaşanan değişimde Necmettin Erbakan'ın ortaya koyduğu yeni yaklaşımlar ve uygulamalar oldukça belirleyici olmuştur.

Necmettin Erbakan, her şeyden önce, ekonomik ve siyasal yapıyı biçimlendiren şeyin medeniyet olduğunu düşünür. Bu geniş ölçekte, Hak Batıl mücadelesi ile ilgilidir ve hakka dayanan medeniyetler adil bir ekonomik ve siyasal yapı oluştururken, batıla dayanan medeniyetler kendi güçlerini artırmaya yönelik sömürüye dayalı bir ekonomik ve siyasal yapı oluşturur. Türkiye'nin izlediği dış politikanın batıl ile bütünleşik olduğunu ve bu nedenle değişmesi gerektiğine inanır ve bunu bir tercihten ziyade misyonu olarak değerlendirir. Batı ya da batıl yerine İslam dünyasını merkeze alan bir dış politika anlayışı benimsenmeli, Avrupa Birliği yerine, İslam Birliği, Avrupa Para Birimi yerine İslam para sistemi kurulmalıdır. Türkiye tarihsel ve kültürel geçmişine sahip çıkmalı, Batı taklitçiliğinden vazgeçmelidir. Dolayısıyla bir yanda Türk dış politikasındaki Batıcılık yerine ümmetçiliği, statükoculuk yerine revizyonizmi savunur.

Bu savunular, Türkiye'deki yerleşik dış politika algısına üç biçimde etki eder. İlk olarak; Batı merkezli uluslararası siyasetin negatif yönlerinin tartışma zeminine çekilmesini sağlar, ikinci olarak alternatif bir dünya düzeni arayışına cevap üretir ve son olarak ise özellikle İsrail'e karşı muhalefeti so siyasal alana aktarır. Uzun bir iktidar deneyimi olmamasına rağmen, uygulamada Erbakan'ın lideri olduğu MSP'nin iktidar ortağı olması ile birlikte Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesini gerçekleştirdiği, İslam İşbirliği Örgütüne aktif katılımın sağlandığı ve Filistin Sorunu konusunda daha fazla Filistin yanlısı bir dış politika çizgisine geçildiği görülmektedir. Hatta 1980 yılında AP azınlık hükümetinin Dış İşleri Bakanı Hayrettin Erkmen, İsrail yanlısı dış politika izlediği gerekçe gösterilerek MSP'nin verdiği gensoru önergesi ile bakanlıktan düşürülmüştür. 1997 yılında ise Başbakan Necmettin Erbakan'ın öncülük etmesi ile nüfusu en fazla olan yedi Müslüman ülke arasında D8 Örgütü kurulmuştur. Bu örgütün kurulması aslında G7 diye bilinen örgüte bir meydan okuma olarak görülebilir.

KAYNAKÇA

Akgün Mensur, "Ortadoğu Maceraları", *Onbir Aylık Saltanat*, yay. haz. Gencer Özcan, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 1998.

Akgönenç Oya, "Şahsiyetli Dış Politika ve Prof. Dr. Necmettin Erbakan", *Milli Şuur Dergisi*, Mart 2012, s.46-54

- Arpacı Işıl, *Türk Siyasal Yaşamına Etkileri Bakımından İslamcılık ve Necmettin Erbakan*, yayınlanmamış doktora tezi, Malatya, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Arpacı, Işıl. "İslamcılığın Küreselleşme İle İmtihanı." *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 52 (2018): 161-174.
- Baharçipek Abdulkadir, (2020), *Yeni Dünya Düzeninde Türk Dış Politikası*, Ankara: Orion Kitabevi.
- Bilgin Hasret Dikici, "Foreign Policy Orientation of Turkey's Pro-Islamist Parties: A Comparative Study of the AKP and Refah" *Turkish Studies*, Cilt.9, No.3, 2008, s.407-421.
- "Brüksel'e rest!", *Milliyet Gazetesi*, 28.01.2011.
- Çakır Ruşen, *Ne Şeriat Ne Demokrasi*, İstanbul, Metis Yayınları.1994,
- Dağı İhsan, *Ortaoğu'da İslam ve Siyaset*, İstanbul, Boyut Kitapları, 2002.
- Erbakan Necmettin, "Erbakan Osmanlı'yı Övdü", *Sabah Gazetesi*, 20 Haziran 1999.
- Erbakan Necmettin, *Demokrasi Kurultayı Konuşması*, Ankara, 29.04.1989.
- Erbakan Necmettin, *Türkiye'nin Temel Meseleleri*, yay. haz. Hasan Hüseyin Ceylan, Ankara: Rehber Yayıncılık, 1991.
- Erbakan Necmettin, *Adil Ekonomik Düzen*, Ankara
- Erbakan Necmettin, Fikret Bila ile Ropörtaj, *Milliyet Gazetesi*, 25.09.1991.
- Erbakan Necmettin, TBMM Konuşması, *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt.2, 25.12.1991.
- Erbakan Necmettin, *Müslüman Topluluklar I. İşbirliği Toplantısı Açılış Konuşması*, İstanbul: 31.05.1992.
- Erbakan Necmettin, "Türkiye'nin Dış Politikası Nasıl Olmalı?", *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl:1, S.3, 1995, 58-61.
- Erbakan Necmettin, Önsöz, *D8: Yeni Bir Dünya*, Bülent Alan, İstanbul: Yörünge Yayınları, 2001.
- Erbakan Necmettin, *Gayemiz 6 Milyar İnsanın Saadetidir*, Ankara: 2005, <http://www.esam.org.tr/images/yayinlar/gayemiz.pdf>, (Erişim Tarihi 5 Mayıs 2010).
- Erbakan Necmettin, *İslam-Batı Diyalogu ve Geceleği*, İstanbul: Milsan Basın San. AŞ, 2006.
- Erbakan Necmettin, D-8'in 12. Kuruluş Yıldönümü Konuşması, İstanbul, 2009.
- Erbakan Necmettin, Deniz Güçer ile Ropörtaj, *Akşam Gazetesi*, 2 Aralık 2010
- Erbakan Necmettin, Necmettin Erbakan İle Hasbihal, *Milli Gazete*, 9 Şubat 2010b.
- Erbakan Necmettin, *Yeni Bir Dünya ve Adil Düzen*, Ankara: ESAM Yayınları, 2010c.
- Erbakan Necmettin, *Basın Toplantısı Konuşması*, Ankara: 25.03.2003.
- Erbakan Necmettin, *Milli Görüş: Niçin ve Nasıl?*, Ankara, ESAM Konferansı, 8 Aralık 2011.

- “Erdoğan, Hamas'a sahip çıktı: Direniş örgütü”, *Radikal Gazetesi*, 28 Haziran, 2010
- Erhan Çağrı, Ömer Kürkçüoğlu, (2020), “1945-1960 Filistin Sorunu”, *Türk Dış Politikası*. Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fromkin David, *Barışa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yapılandı 1914-1922*, çev. Mehmet Harmancı, Yeni Binyıl, İstanbul, 1989.
- Fırat Melek, Ömer Kürkçüoğlu, “Refahiyol Dönemi ve Değişmeyen İlişkiler”, *Türk Dış Politikası*, der. Baskın Oran, C. II, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
- Kardaş Şaban, “Türk Dış Politikasında Eksen Kayması mı?”, *Akademik Ortadoğu*, Cilt 5, Sayı 2, 2011, 19-42.
- Kazan Şevket, *Refah Gerçeği-2*, Ankara, Keşif Yayınları, 2006.
- Kılınç Ramazan, (2016), “İdeoloji ve Dış Politika: Türkiye’de Kemalist (1930-1939) ve İslamcı (2011-2015) Dış Politikaların Karşılaştırmalı Bir Analizi”, *Uluslararası İlişkiler*, 13/ 52, 2016, s. 67-88
- Kirişçi Kemal, “Türkiye Daima Kendisini AB’ye Yakınlaştıracak Politikalar İzlemelidir”, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, ed. Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Mehmet Yegin, Ankara, USAK Yayınları, 2009.
- Kürkçüoğlu Ömer, “Çok Yönlü Bir Dış Politika İzleyebilecek Birikim ve Maharet Dış İşlerinde Var”, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, ed. Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Mehmet Yegin, Ankara, USAK Yayınları, 2009.
- Kuniholm, Bruce R., *The Origins of the Cold War in the Near East: Great Power Conflict and Diplomacy in Iran, Turkey and Greece*, Princeton University Pres, New Jersey, 1980.
- McGHEE, George C., “Turkey Joins the West”, *Foreign Affairs*, Cilt 32, No. 4, 1954, s. 317-630.
- Oran Baskın, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Editör: Baskın Oran, İletişim, İstanbul 2003.
- Özbudun Ergun, William Hale, *Türkiye’de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm, Adalet ve Kalkınma Partisi Olayı*, İstanbul, Doğan Kitap, 2010.
- Özcan Gencer, *Türkiye – İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi*, İstanbul, Tesev, 2005.
- Özcan Gencer, “Ana Muhalefet Hükümetinin Ortadoğu Politikasından Kesitler”, *Onbir Aylık Saltanat*, yay. haz. Gencer Özcan, İstanbul, Boyut Yayıncılık, 1998.
- Özcan Gencer, “Kuramdan Gerçekliğe Giden Yol”, *Onbir Aylık Saltanat*, yay. haz. Gencer Özcan, İstanbul, Boyut Yayıncılık, 1998.
- Resmi Gazete, Türkiye Cumhuriyeti ile İsrail Devleti Arasında Serbest Ticaret Alanı Anlaşması ve İlgili Notaların Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun, 22960, 10.04.1997.
- Robins Philip, “Turkish Foreign Policy Under Erbakan” *Survival*, Cilt.39, No.2, 1997, s.82-100.

Sadak Necmettin, “Turkey Faces the Soviets”, *Foreign Affairs*, Cilt. 27, No. 3, 1949,s.449-461.

Sander Oral, (2020), Türkiye’nin Dış Politikası, Ankara:İmge Kitabevi

Sharabı Hisam, “Arab-Israeli Conflict. The Next Phase”, *Crisis Management and Superpowers in the Middle East*, ed., by Gregory Treverton, Gower, New Jersey, IISS, 1981.

Teicher Howard R., “Strategy and Politics: A US Perception” *The Middle East in Global Strategy*, edited by Aurel Braun, Westview Pres, London,1987.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem XX, 112.Birleşim, C. 30, (Haziran 1997), s.13.

TBMM, “Hükümetler”, http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html

Uzgel İlhan, “Refah, Batı ve Dış Politikada Çok Başlılık”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt.21, S. 200, 1997, s. 45-56.

THE HUMAN AND CULTURE FACTOR IN NATION BRANDING: A STUDY ON FOREIGN ACADEMICIANS WORKING IN TURKEY

M. Salih GÜRAN*
Sibel YILDIZ**

Abstract

Human and cultural values for nation branding appear closely related with all other infrastructure variables of nation building which have to be dealt with properly, before and during communication as an integrated process.

The study explores the branding capabilities of nations in general and Turkey's potential for branding in particular, in relation to the effects of human and culture factors. In-depth interviews were conducted with 20 foreign academicians who were working in six universities in Turkey and who were chosen for their specific regionality of their origin, namely Near East and North Africa. The findings were evaluated with the help of a quantitative analysis software and suggested that according to the participants, nation branding is indeed a feasible concept and that Turkey has the fundamentals to build herself as a brand nation if she could build upon the opportunities and pursue the required developmental concepts properly. Another important finding suggests that country images can grow very different in relation to specific regional public targets and eras, in different regions and nations worldwide. Thus, nation images and reputations and the public diplomacy strategies built upon these have to be evaluated also in their relation to target publics.

Keywords: Culture, cultural dimensions, brand, nation branding, public diplomacy.

ULUS MARKALAŞMASINDA İNSAN VE KÜLTÜR FAKTÖRÜ: TÜRKİYE'DE GÖREV YAPAN YABANCI AKADEMİSYENLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Özet

Ulus markalaşmasının giderek önem kazanması ile ortaya çıkan yeni anlayış, ulusların insani ve kültürel değerlerine sahip çıkarak korumasının ve bu değerleri diğer uluslara aktarmasının gerekliliğidir. Bu bağlamda, ülkelerin diğer ülkelerden ayrışarak marka konumuna gelebilmesi için kendi potansiyelini keşfederek eksikliklerini tespit etmesi, markalaşma yolunda yarar sağlamaktadır. Aynı zamanda ülkelerin, insani ve kültürel değerleri, eğitim kalitesi, medya kullanımı gibi değişkenleriyle de ön planda olması gerekmektedir.

Bu çerçevede üç bölümden meydana gelen çalışmanın, birinci bölümünde kültür kavramı ve kültürel boyutlar, ikinci bölümünde ulus markalaşması ve kamu diplomasisi literatür taraması ele alınmaktadır. Üçüncü bölümünde ise, ulus markalaşmasına etki eden insan ve kültür faktörü bağlamında ülkelerin markalaşabilirliği ve Türkiye'nin marka olma potansiyelini ölçen derinlemesine görüşme yöntemi ile elde edilen veriler değerlendirilmektedir. Araştırma derinlemesine görüşme yöntemiyle Türkiye'nin 6 üniversitesinden (Karadeniz Teknik, Ağrı İbrahim Çeçen, Atatürk, Trabzon, Avrasya ve Gümüşhane Üniversitesi'ndeki) 20 yabancı uyruklu akademisyene uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular, ülkelerin markalaşmasının olanaklı olduğunu ve Türkiye'nin de bu süreçleri doğru değerlendirmesi sonucunda marka bir ülke olabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Diplomasisi, Kültür, Kültürel Boyutlar, Ulus Markalaşması.

Introduction

While the development of new media has further added to the dynamics of globalization and also to the challenges of image and reputation communication for nations, it has not changed much for the developing countries. Although media dominance is still an important part of image communications, nations have to look onto their own responsibilities to begin with.

As a concept, it is accepted that nation branding was coined in 1996 by Simon Anholt as an approach based on the fundamentals of public diplomacy that strives to build a strategical planned, integrated and coherent field of action. The approach is still in the developmental stage (Szondi, 2008: 11) and is still being confused

*Associate Prof. Gümüşhane University, School of Communications, msguran@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-3357-7231

**sibel.yildiz3329@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1138-3946

***This paper originated from the findings of the Master's Thesis by the same title submitted in 2018 to the Institute for Social Sciences of Gümüşhane University/Turkey, by the corresponding author Sibel YILDIZ under the guidance of the second author.

generally with related concepts of marketing, branding, international relations and public relations which all should form together the integrated approach of nation branding (Ali ve Rehman, 2015: 36).

Nation branding is a more complex approach than pursuing branding with marketing strategies. Countries are not mere products or services that are appreciated by the satisfaction they give their consumers, nation branding is interested in the reputation and the image in the minds of the target audience (Emre, 2012: 31). Economic power, military and diplomatic power, tourism etc., are naturally effective on the image and reputation of a nation, still, there is more to it. All perceived merits, powers and moral values are included in the mix, which are represented altogether by the human and culture of the nation. But the usability of these factors interact with the special relationship with the target audience, whether the particular audience has the ears to hear and the inclination to believe. Thus, public diplomacy is the mode of communication for nation branding. Diplomacy is only deemed as much as functional as with the achievement ratio of communication goals of persuasion and direction of others' (Kalm, 2010).

This study evaluated the effects of human and culture factors in the process of nation branding. First, the conceptual framework of the humanities, culture and their constituents are explored, then, the various dimensions of culture with their implications were studied. The literature of nation branding has been reviewed for functionality, importance, processes in relation with the concepts of public diplomacy, and the interaction of country image and reputation with nation branding. The evaluation of the interviews was focused on the views of the participants on nation branding and the potential branding targets of nations in general, and Turkey's perceived level in nation branding, and then analyzed quantitatively and qualitatively for the effects of cultural/humanity factors on the nation branding process. In addition, a survey for nation branding issues was conducted.

NATION BRANDING

Countries can be subject o consumption like products. It can be important for many countries, regions, cities, towns and villages to be preferred as a living place, for investment, for vacation which makes them products and brands that can meet many needs. Like consumer products, each of these brands have their individual images in the minds of the audience (Yalçınkaya, 2006: 25). Administrations around the world believe that by utilizing branding tools, techniques and expertise to make national images more coherent and consistent can have many benefits ranging from attracting foreign investments and other assets up to promoting and maintaining citizen loyalty. The new challenges of the world of the so-called global village is adding to the importance of nation branding (Aronczyk, 2013: 1). There must be enough brand consciousness at citizen level to permeate internet boundaries.

The image of a country, her history, arts and music, celebrities, the popular culture, the media and other features may play a crucial role in forming and sustaining certain perceptions. But societal plagues like AIDS, pandemics, political upheavals, civil rights violations, environmental infringements, racial conflict, economic instability, poverty, and violent crimes all form negative images in the minds of people as persistent stereotypes (Kotler and Gertner, 2002: 42, 43).

Nation branding needs the social-cultural, economic and otherwise achievements of the country to build upon (Jansen, 2008: 12). According to Dinnee (2008), a nation brand is the unique and multifaceted mix of the factors that give distinction and relevance on cultural basis in the eye of her target public. The nation brand is also defined as the aggregation of historical, culture, language, geographical, her product brands images etc.. Besides from other circumstances, it consists a long-lived competitive advantage. Brand theory can help understand, assess and monitor the lives of these images but brand marketing is not a sufficient method for changing these images. Real change comes from good administration, smart investments, innovation and societal backing (Anholt, 2011: 61). Bettering a bad image in the eyes of a target public may not be impossible, but it is a way of much conviction and perseverance of a whole society.

The increasing importance of nation branding calls for a better understanding of the concept: What is a brand nation? Can a particular country make it into a brand? Why should a nation be a brand? Each question is important by itself, yet, they have to be dealt with as a whole (Gudjonsson, 2005: 283).

There are many noted indexes put up by foundations and agencies that assess countries along different criteria approaches, for different aims and uses, like the *World Values Survey*, the *Nation Brand Index*, *Country Brand Index* and more...

While developing nations that are aiming brand status are firstly targeting rural employment and economic growth, the country should not focus just onto its own solitary image. Rather, she has to aim for an integrated and sustainable brand structure that also will enliven the country's relational environment (Mihailovich, 2006: 230). In situations where lonesome efforts are too costly and less efficient even for powerful nations, Mihailovich (2006: 236) proposes a structure of international alliances for nation branding. The British Commonwealth, or the EU can add positively to member nations' images, a fact that nation branding consultants are rather inclined to overlook.

Whether bad or good, brand images of countries are rather incomplete, fragmentary reflections of the country. Anholt cheers up developing countries by suggesting that there is enough time to prove herself by developing the realities of the country and future prospects hand in hand if there is proper leadership for branding strategies in the public and private sectors (Anholt, 2005: 5).

Figure 1. Anholt's Nation Brand Hexagon; Source: nation-brands.gfk.com

Anholt's Nation Brand Hexagon

In his hexagram, Anholt (2016: 13) explored the potential of a nation brand as the mix of six predictors of governance, people, culture and heritage, investment and immigration, exports, and tourism. For governance as an example, participants are asked to rank a particular government for their perceived competency and justice, and how much they would trust that it would ensure international peace and security by responsible decisions. Perceptions of alleviating poverty and taking responsibility for the global environment have been ranked also. Participants were asked to choose an attribute that would describe best the administration of every country (Anholt, 2016: 13).

The exports factor examines the inclination to actively seek or actively avoid certain products of each country and the technological and scientific expectations for each country are evaluated. Tourism factor measures peoples' desire for visiting a certain country or place. The investment and immigration factor measures the willingness of persons to work and live in a certain country (Anholt, 2016: 13).

The culture part of the hexagon explores the perceptions towards the cultural heritage of the country, intentions towards the consumption of the more actual commercial cultural products and activities and also the perceived excellence in sports (Anholt, 2016: 13). The appearance of the human capital is investigated and participants are asked to choose the attributes they think that would best characterize the people of the country. Friendliness, tolerance, benevolence, hospitality etc. are measured (Anholt, 2016: 13). A communication channel which conveys a nation's complexities and contradictions equally to the global community are her people. When not only diplomats, celebrities and politicians but also every ordinary citizen have become a passionate ambassador for his/her country or place, a positive change will really be able to develop (Anholt, 2009: 215).

The Public Diplomacy approach and its importance in the Nation Branding process

The soft power concept that consists the base for the public diplomacy, builds on the capacity to shape the thoughts of others by relying on the basis of everyday democratic politics, an inclination to persuade others without the use of force (Nye, 2008: 95). While it endorses "A government's or international institution's communication with another country's people and citizens through persons or organizations", the government dominated practice is understood rather is focused particularly in educational and cultural programs (Oktay, 2012: 129). Although this vagueness causes the terms public diplomacy and nation branding being used in place of each other (Szondi, 2008: 17-18), nevertheless, public diplomacy appears as a preferred tool for nation branding which claims to streamline and integrate all means at disposal.

Table 1: Szondi's Comparison of Public Diplomacy and Nation Branding

	Public Diplomacy	Nation Branding
Aims	Political promotion	Economic promotion

Roles	The government has influence on the messages sent.	Government influence on the messages sent is little or absent.
Actors	Government, government agencies, ambassadors, Ministry/Secretary of Culture, Secretary of State/Foreign Minister, cultural institutions, NGO's, diasporas.	National Tourism Boards, Travel Agencies, Investment Incentive and Export Agencies, Chambers of Commerce, Multinational Organizations.
Strategies	Establishing and maintaining contact Building trust Non-specific approaches or specific strategies and activities to local people in different target countries. Seeking to relate people and cultures with a focus on positive and negative factors.	Image management. Emphasis on visual and symbolic elements. A central approach supported by brand essence and tailored for a general and homogenous audience. Focusing on only positive and "marketable" elements of a single country's culture and people.
Term	Continuous	Campaign focused-temporary
Budget	Government	Public and private partnership

Source: Szondi, 2008, 17-18

To overcome cultural challenges that countries may encounter globally, Wang (2006: 41) proposes a flexible approach by sharing public diplomacy efforts by various social institutions and to pursue relationships in multiple levels where it is most effective.

Turkey's public diplomacy efforts is based on combining strategical and political achievements with economic and cultural relations. The aim is to establish a feasible and sustainable trade country with a close cooperation and coordination of business circles and government agencies (Aras, 2009: 13). Özkan (2012) points to Turkey's public diplomacy potential that requires urgently a mobilization to conform to Turkey's active diplomacy efforts.

THE DESIGN OF THE STUDY

The Objectives and Importance of the Study

The first objective of the study was to determine the factors that contribute to the nation branding process, and then by the exploration of the conceptual framework to test whether Turkey has the substance to be perceived by a certain target public as a nation brand in comparison to other countries. Second, the human

and culture factors has been explored specifically for their effects on the nation branding process. Cultural affinity effects in relation to the particular target public to which the participants belonged and to which Turkey is historically attached in relation to cultural geography were a targeted limitation for the study, albeit debates on the complex nature and effects of these relations are beyond the scope of this study. Suggestions to add global comparison capabilities by complementing the homogeneity of the sample pool with participants from contrasting cultural geographies would also extend the scope of this study and should be suggested for future research. Another distinct quality of the sample pool would be that academicians are believed to be more analytical in their social, cultural observations in their daily lives and working environment.

Because the lack of related research in the literature, this qualitative research will certainly reveal important issues that will show directions to future studies. Also, the inquiry on the related terminology will help further differentiate the conceptual framework of nation branding.

The Method of the Study

This study explored the importance of the human/people factor in the nation branding process using in-depth interviews with foreign nationals who were working in Turkey as academicians. The participants originated from a variety of nations of the Near-East and North Africa geographical/cultural sphere which consisted an intended and valued limitation of the study that aimed a particular target public in image communications. A quantitative survey with the 5-scale Likert model has been added to clarify the qualitative results.

The semi-structured questions that provided the framework for the in-depth interviews have been compiled with the help of insight from the literature, included Yıldırım and Şimşek (2011). The survey that had been conducted at the beginning, was compiled according the guidelines of the “Cultural Perspective Questionnaire” of Maznevski and Distefano (1998: 151). Both set of questions have been evaluated by three academicians of the Gümüşhane University School of Communications, who separately suggested revisions for confusing and ambiguous items. The voice records of the semi-structured interviews have been transcribed into 157 pages of text and analyzed with the help of Nvivo 11 software. The survey forms have been analyzed in SPSS for frequency analysis.

ANALYSIS AND FINDINGS

1. Nation Brand Perception

The answers to the question “What are your thoughts about the factors that could affect the branding process of a nation?” have been analyzed for the Table 2.

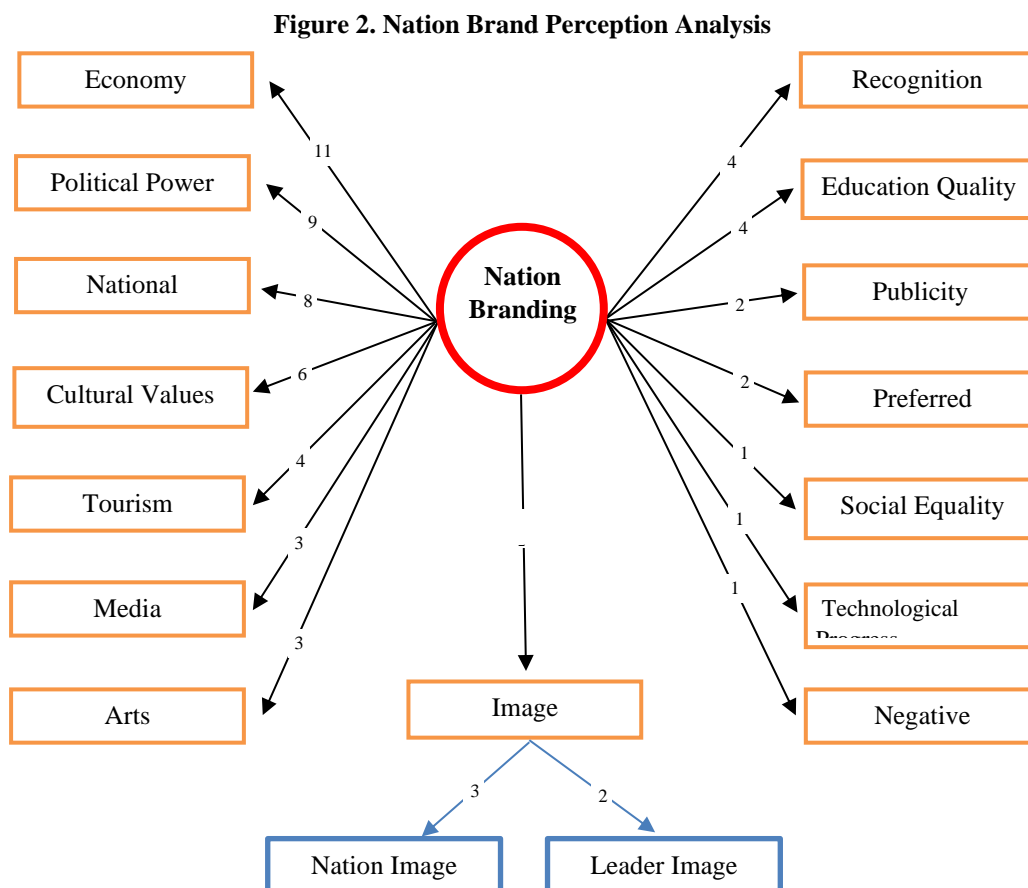
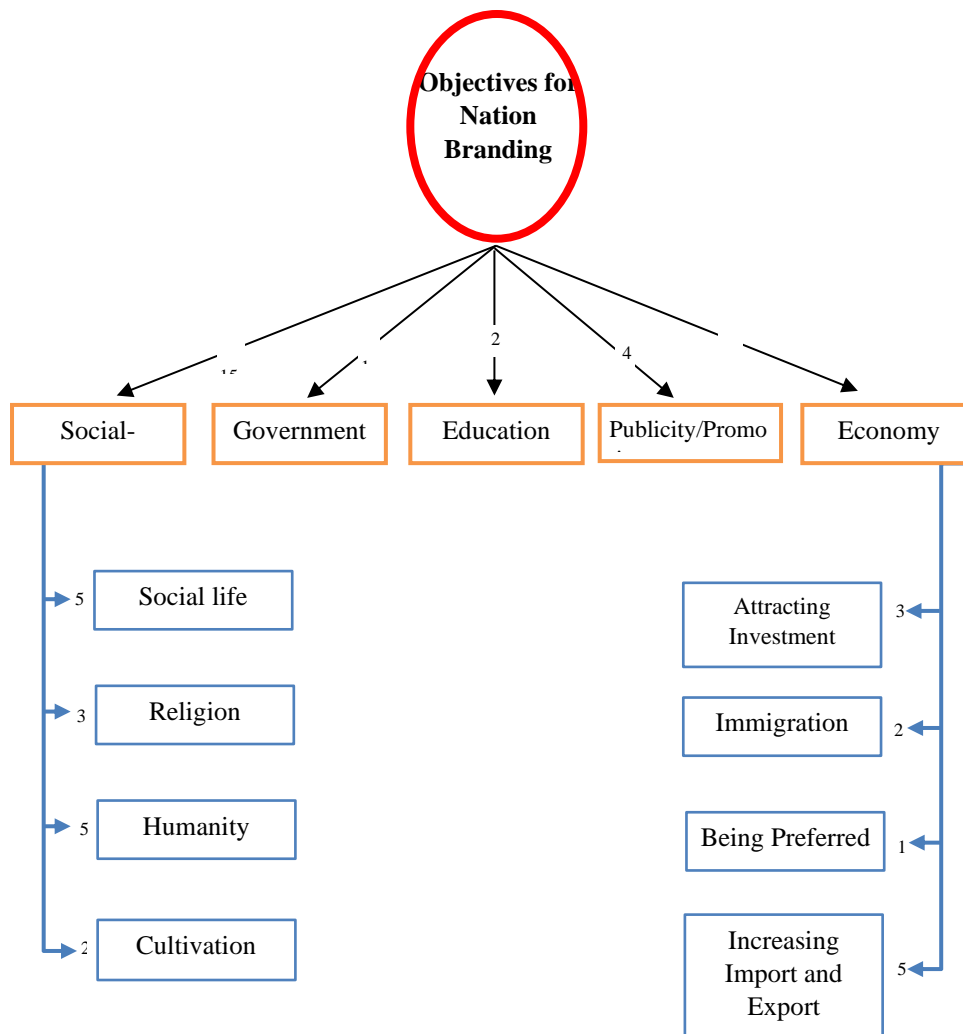

Figure 2 shows that the participants attached varied importance to their attributes of nation branding that showed incidental variance also from global emphasis, and ranked from high to low as *political power* (9 suggestions), *national production* (8), *cultural values* (6), *image* (5), *tourism* (4), *recognition* (4), *education quality* (4), *media* (3), *arts* (3), *publicity* (2), *being preferred* (2), *economy* (1), *social equality* (1), *technological progress* (1), *negative perception* (1). It is notable that the image factor was divided sensibly into two subcomponents as the *nation image* (3) and *leader image* (2).

The participants emphasized a largely conventional nation brand route over enhancing the national economy besides countries' power/influence over other countries. Beyond this, the study suggested that other factors could allow nations branding by marginally differentiating themselves. Moreover, the important base for all branding strategies is repeated also here: *Before all else, the nation branding activities have to start, to take root inside the country, the nation herself. Looking for strategies to achieve brand status in the eyes of other nations should come after that.*

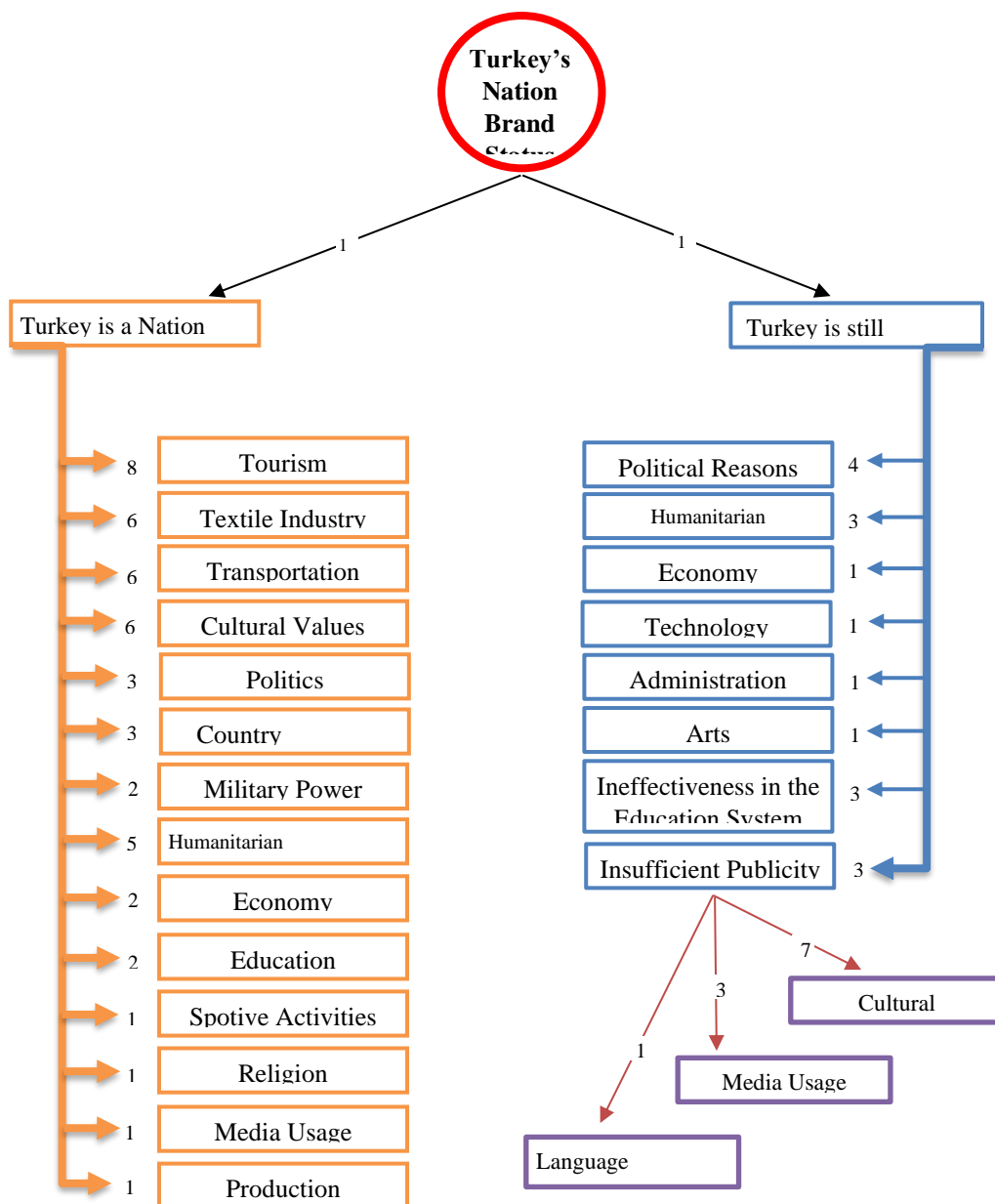
Figure 3. Analysis of the Fundamental Objectives for Nation Branding

2. Perception of Turkey as a Nation Brand

While many participants were perceiving Turkey as already a nation brand by some dimensions, most others saw her as a nation that was in the middle of the branding process in many other aspects.

Figure 4. Turkey’s Nation Brand Analysis according to the participants

The participants who endorsed Turkey’s nation brand status, confined their claims largely to developed areas like tourism, textile industry, transportation, and cultural heritage. Many of them also ascribed brand status to Turkey’s domestic and international politics, general conditions in the country, humanitarian development level, economy, the importance attached to education, the sports activities in the country, approach to religion, media use, and national production in general.

Those participants who believed that Turkey was still in the middle of nation branding, pointed to domestic upheavals, incompetency in Turkish people’s progress levels, instabilities in the economy, insufficient technological development, incompetency of the administration, insufficient emphasis on artistic activities,

shortcomings of the education system, and ineffective promotion of the country. Ineffective promotion was divided into ineffective cultural promotion, ineffective media use for promotion and publicity, and ineffectiveness in the promotion of the Turkish language.

3. Analysis of perceived similarities and differences between Turkey and the home countries of the participants

As this study was confined to participants from the Near East and North Africa, comparisons of cultural, social and otherwise similarities and also dissimilarities with Turkey and their home countries were of particular interest.

Figure 5. Perceived similarities between Turkey and the home countries of the participants

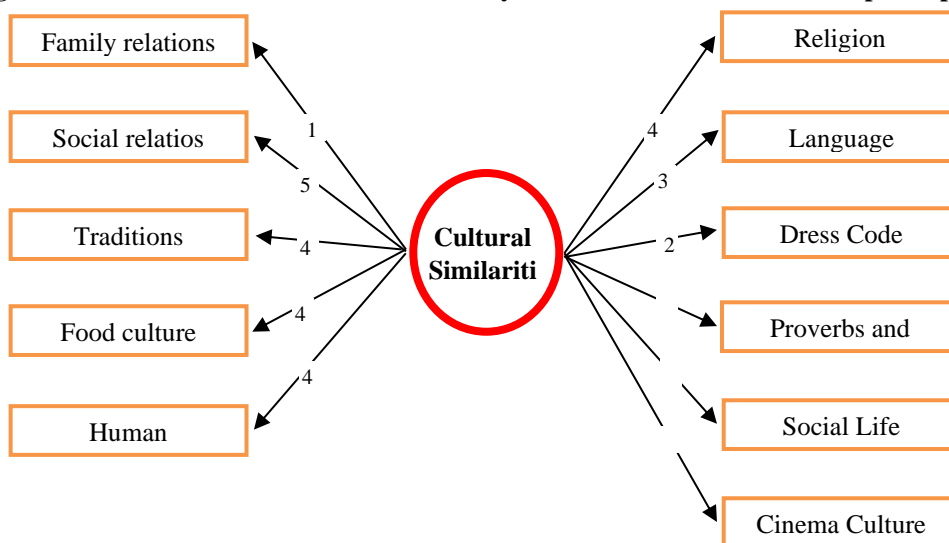

Figure 6. Analysis of perceived differences of Turkey and the home countries of the participants

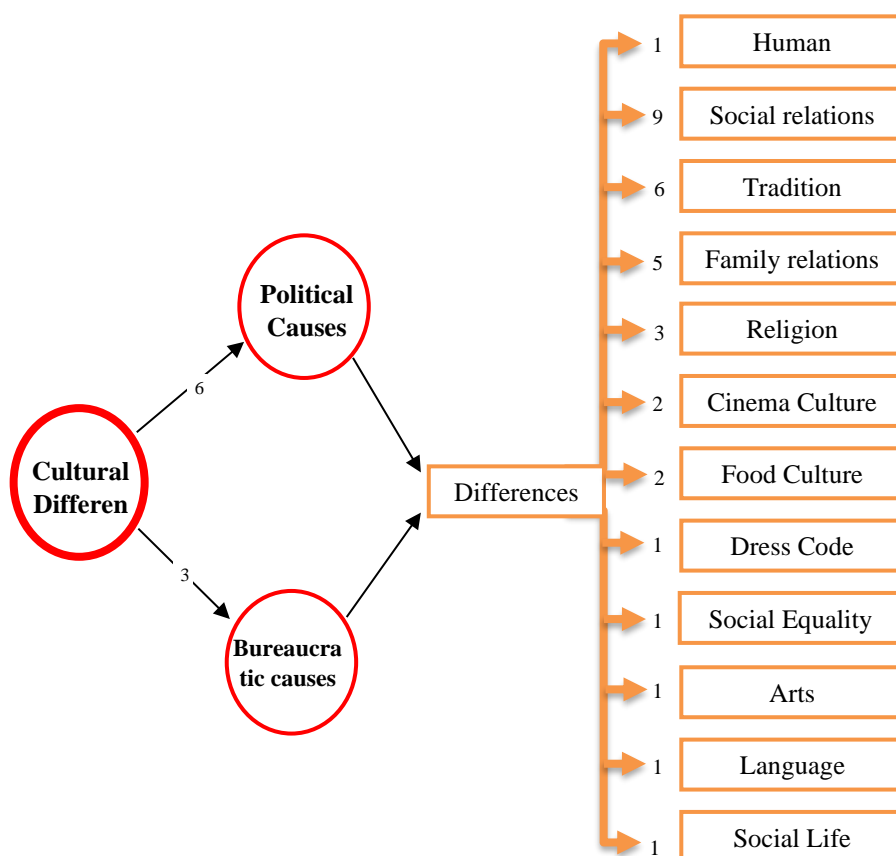
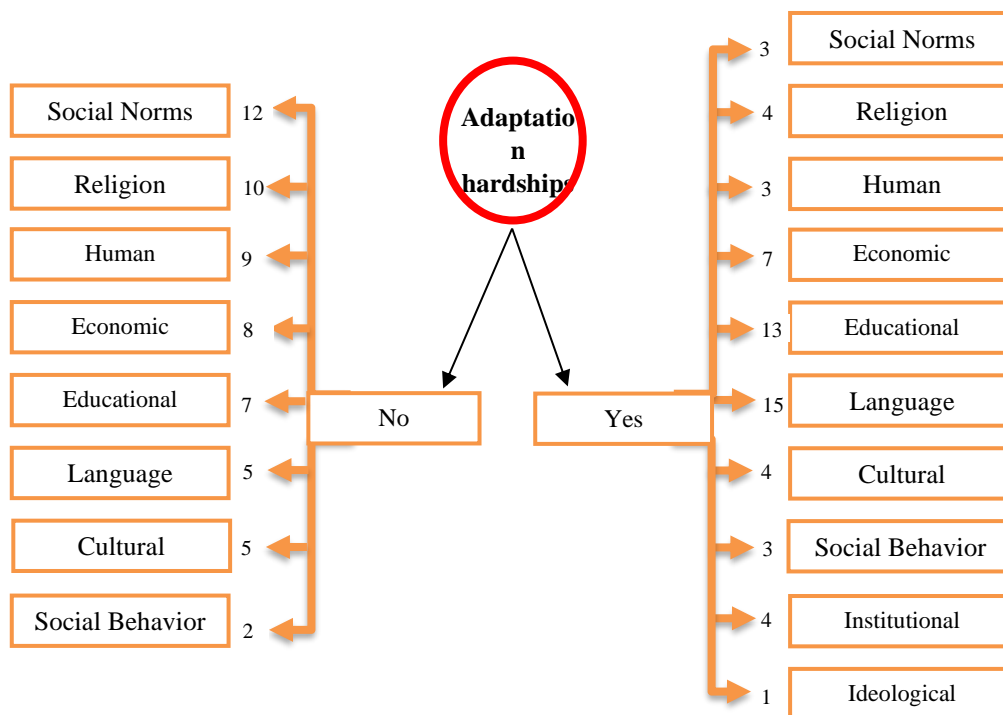

Figure 7. Analysis of experienced hardships during adaptation to Turkey

3. Hardships that the participants experienced during adaptation to Turkey

While the participants largely reported that did not experience hardships in adapting to social norms, religious attitudes, human characteristics, economic conditions, and educational conditions, some participants reported that indeed they experienced hardships to adapt to religious attitudes, institutional conditions, cultural values, human characteristics, social behavior, social norms, and ideological polarization. On the other hand, more participants reported that they experienced hardships in the first couple of years in language education, education conditions, and economic conditions.

Table 2: Approved/disapproved characteristics of the Turkish people

APPROVAL	REFERENCE	DISAPPROVAL	REFERENCE
Respectful	8	Nationalist	3
Benevolent	5	Short tempered	3
Patriotic	5	Reactionary	2
Humane	4	Insensible	2
Tolerant	3	Egoist	2
Reliable	3	Obsessive	2
Clean	3	Family dependant	1
Hardworking	3	Professional Incompetency	1
Honest	2	Talkative	1

Innovational	2	Prejudiced	1
Hospitable	2	Disrespectful	1
Sympathetic/Friendly	2	Insecure	1
Just	2	Personal armament	1
Patient	1	Obstinacy	1
Fighting spirit	1	Gossip	1
Open minded	1		
Elegant	1		
Responsible	1		
Intelligent	1		
Democratic	1		
Self-controlled	1		

Figure 8. Analysis of perceived freedoms: Comparison between Turkey and participants' country of origin

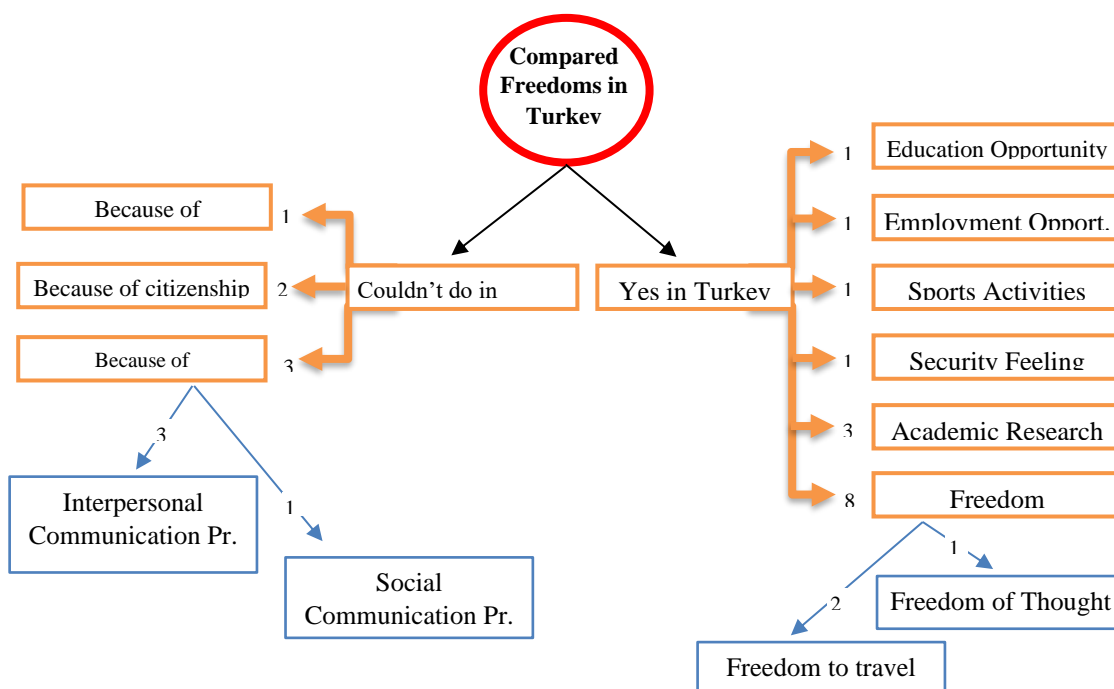
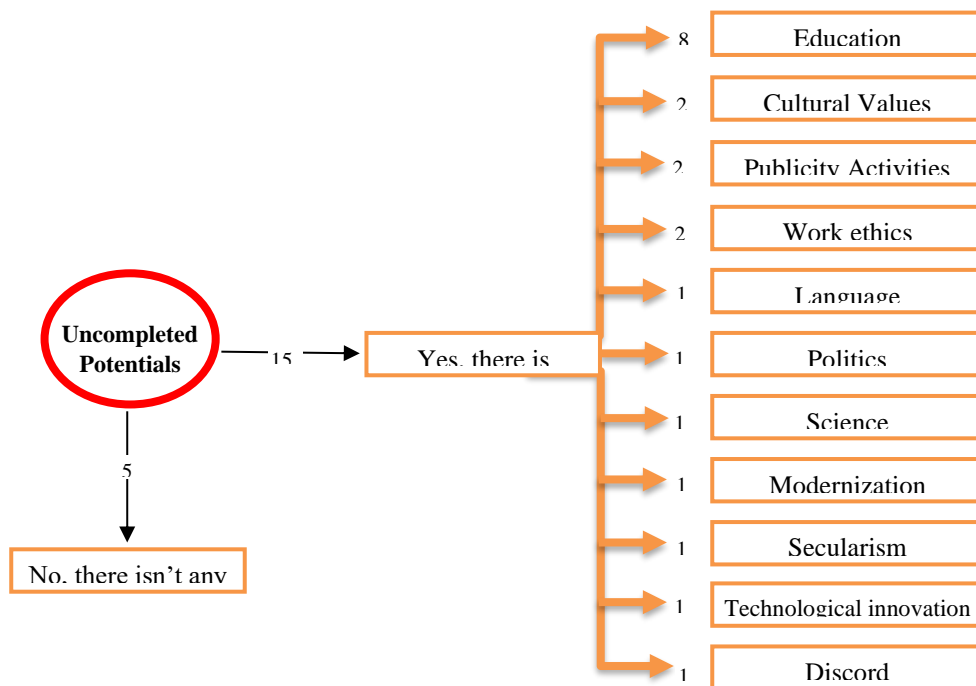

Figure 9. Analysis of uncompleted potentials in the Turkish People/Society

One in four participants stated that they did not see any uncompleted potential in the Turkish people and society, but that the Turkish society had had her positive and negative facts as every nation had. Still, their opinion was that Turkey was progressing with the correct strategy in the process of nation branding that in the future could place the nation in a better position.

Figure 10. Behaviour which the participants hesitated doing in Turkey

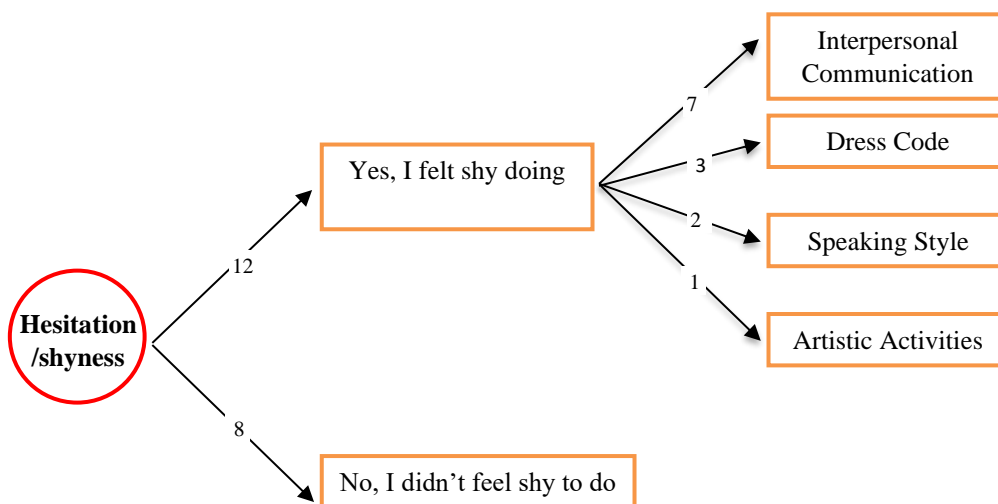
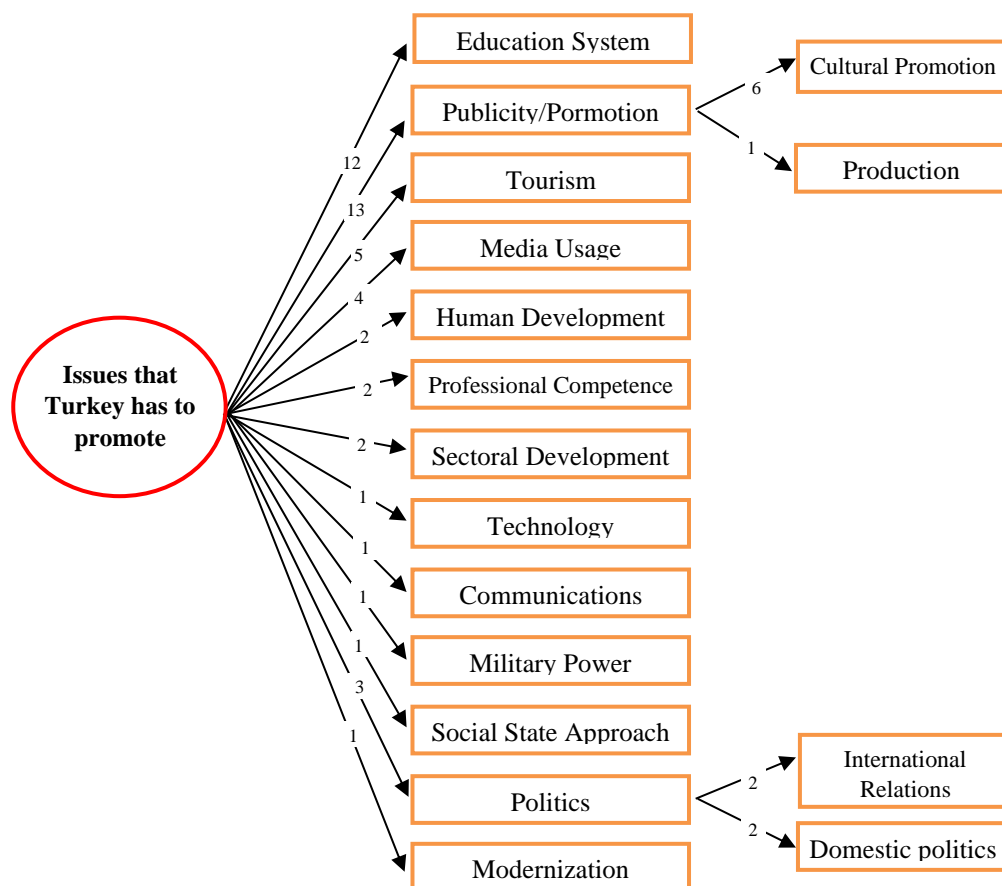

Figure 11. Turkey's perceived features which were recommended for emphasis in the nation branding process

For nation branding, the participants largely recommended to promote the areas of; the education system, promotion/publicity activities, using tourism activities for branding, using the media more efficient for nation brand promotion, and politics. On the other hand, participants' emphasis on some areas which were previously pointed out by some as uncompleted potential, imply that some factors might indeed be understood and recommended as the areas with room for improvement. The participants also recommended more efficient use of professionals for promotion.

CONCLUSION AND EVALUATION

Communicational integration in the age of globalization and digital media is accompanied by new challenges for more competition for difference and continuation in image communications. Nation branding requires a value of uniqueness for a nation. As with all brands, nation branding necessitate that concrete, measurable facts to be translated largely or partially into perceptible images. Or put vice-versa, nation

brands as widespread and resistant perceptions/images, depend partially or largely on concrete, measurable facts.

While various branding targets have been suggested for Turkey's branding efforts, a commitment on a single unique promise or a couple of interrelated promises would surely ease image communication processes.

However, arguably the most important issue on the way of a nation to branding is to arrive at an understanding that seeing and accepting negativity and committing to deal with them should have priority before communicating positivity.

This study explored the general framework of nation branding and then attempted to build upon this base to establish nation branding directions for Turkey. The study also put an emphasis in exploring the importance of the dimension of people/culture in nation branding.

As expected, the main findings corroborated the idea that without economic and international political power, hence no visibility internationally, there is no way for a country's image to make it into a brand. The sample pool differed not from a mainstream and popular understanding of Brand Nation by suggesting; *“strengthening the economy and using nation branding for more strengthening and maintaining this status, for preserving social-cultural values and diffusing them to others' cultures, preserving the government's power and helping to strengthen it even more. The participants expected that the so established nation brand would attract more foreign investment and tourists and that import and export would increase. More people would want to live in such a country. From a social-cultural viewpoint, better wealth and social life quality levels would ultimately entail the perception of “quality people”.*” Naturally, all of these factors are interrelated in “chicken-or-egg” relationships and more participants were aware of this by suggesting that any nation branding endeavor had to begin inside a country itself.

12 participants perceived brand nation status for Turkey for being a brand nation in tourism, a brand nation in textile production, she also achieved a fully developed level in transportation system infra- and ultrastructure, and she also was ascribed the cultural values base for a brand nation. Also Turkey's engagements in domestic and international politics, general conditions in the country, military power, the human development level, the economy in general, the focus on education, sports activities at the national level, the approach to religion, media use, and national production in general, all these factors have been perceived as potential branding factors. On the other hand, other 8 participants perceived for Turkey brand nation status limited to specific fields only, while conceding future branding potential in the remaining fields too. It is remarkable that none of the participants saw Turkey as a *no-brand nation* and *never-to-brand* country.

The participants presented a consensus by suggesting a coordinated and integrated approach to form a single shining brand from the many developed advantageous dimensions like industry, diplomacy, education, tourism etc. Many participants emphasized the employment of “educated” individuals at points of international representation which implied a somewhat uneasiness in communication with “ordinary” Turkish. This is a problematic approach in many ways because re-education of employees and employers in a wide-spread sector like tourism would practically suggest the re-education of a whole nation which

indeed had been actually implied in various occasions. All findings are pointing to the fundamental importance of the culture infrastructure in nation branding. For public diplomacy to be effective on nation branding and communication, the nation has to be interested in long and comprehensive values education and cultivation. If the shortcomings of the education system could be dealt with effectively, it certainly will prove competent in putting Turkey's branding into excellent shape. However, there is no quick and easy way to such deep and extensive social transformations which are even exceeding the capabilities of the education system. From the media to the family, from political actors and institutions to NGO's, all shareholders have to contribute to the development of a constructive culture. So achieved advancements are more worth than those of economic and military power and they are more lasting and easily to communicate globally.

SOURCES:

- ALI Muhammed ve REHMAN Chaudhary Abdul; (2015), "Nation Branding and Economic Development: Finding the Missing Link", Arabian Journal of Business and Management Review (Oman Chapter), Volume: 5, Issue: 5, ss. 35.
- ANHOLT, Simon. (2005). Three interlinking concepts: Intellectual property, nation branding and economic development. In WIPO International Seminar on Intellectual Property and Development, Geneva (pp. 2-3).
- ANHOLT Simon; (2011), Yerlerin Markalaşması: Kimlik, İmaj Ve İtibar, Çev: G. Müge Uçar, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- ANHOLT Simon; (2016), The Anholt-GfK Roper Nation Brands IndexSM: 2016 Report for Scotland, <https://beta.gov.scot/publications/anholt-gfk-nation-brands-index-sm-2016-report-scotland/>
Erişim Tarihi: 26.05.2018
- ANHOLT Simon; (2009), "Brands and Branding", in Clifton Rita ve Simmons John (Ed.), Branding Places and Nations Volume:14, ss. 213-226.
- ARAS Bülent; (2009), "Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy", Seta Policy Brief, Sayı: 23, ss. 3-16.
- ARONCZYK Melissa; (2013), "Branding The Nation: The Global Business of National Identity", Oxford University Press.
- DINNIE Keith; (2008), Nation Branding: Concepts, Issues, Practice, Elsevier Material, Routledge.
- EMRE Ali Serdar; (2012), Ülke Markası İnşası Sürecinde Türkiye'nin Tanıtımı: Kurumlar, Stratejiler ve Uygulamalar, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- GUDJONSSON Hlynur; (2005), "Nation Branding", Place Branding, Volume: 1, Issue: 3, ss. 283-298.
- JANSEN, Sue. Curry. (2008). Designer nations: Neo-liberal nation branding–Brand Estonia. Social identities, 14(1), 121-142.
- KALIN İbrahim; (2010), Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi, <https://kdk.gov.tr/sag/kamu-diplomasisine-bakis/20> Erişim Tarihi: 25.04.2018

- KOTLER Philip, GERTNER David, (2002) Country as Brand, Product, and Beyond: A Place Marketing and Brand Management Perspective. *Journal of Brand Management* (2002) 9, 249-261; doi:10.1057,
- MAZNEVSKI Martha L., DiSTEFANO Joseph J. (1995):Measuring Culture in International Management: the Cultural Perspectives Questionnaire. Western Business School. Research and Publications, University of Western Ontario.
- MIHAILOVICH, Philippe. (2006). Kinship branding: A concept of holism and evolution for the nation brand. *Place Branding*, 2(3), 229-247.
- NYE JR Joseph S. ; (2008), “Public Diplomacy and Soft Power”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, ss. 94-109.
- OKTAY Emel G. ; (2012), “NATO'nun Dönüşümü ve Kamu Diplomasisinin Artan Rolü”, *International Relations/Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 34, ss. 125-149.
- ÖZKAN Abdullah; (2012), Kamu Diplomasisi Seferberliği, Erişim Tarihi: 25.05.2018 <http://www.kamudiplomasisi.org/makaleler/makaleler/101-kamu-diplomasisi-seferberlii>
- SZONDI Gyorgy; (2008), “Public Diplomacy and Nation Branding: Conceptual Similarities and Differences”, *Netherlands Institute of International Relations Clingendael*.
- YALÇINKAYA Gonca; (2006), Ülke İmajı ve Ülke İmajının Müşteri Tercihleri Üzerine Etkisi: Türkiye Değerlendirmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- YILDIRIM Ali ve ŞİMŞEK Hasan; (2011), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- WANG Jian; (2006), “Localising public Diplomacy: The Role of Sub-National Actors in Nation Branding”, *Place Branding*, Volume: 2, Issue: 1, ss. 32-42 <http://nation-brands.gfk.com/> Access Date: 16.05.2018.

THE RELATIONSHIP BETWEEN MEANING OF WORK AND MANAGERIAL RISK PERCEPTION DURING THE COVID-19 PANDEMIC IN TURKEY: AN EXAMPLE OF HEALTH PROFESSIONALS

Mustafa ŞEKER*

Asmaa SAADALLAH**

Serpil SARI***

Abstract

Public health workers who are actively undertaking their work duties during the Covid 19 pandemic period are extremely worn out due to the hectic work schedules and the risks they face. The results indicated that employees were not aware that the management staff takes further risk than it should and that the institutional/operational risk can be controlled. Regarding the high motivation and the meaning of the work, there was a consensus that the evaluation of risk management by independent consultants is expected to improve the activity of risk management process. It has been found that there is a correlation between the meaning of work and administrative risk perception. Public health workers believed that their managers were not very efficient in corporate and operational risk management during the pandemic period. Thus, our study ascertains that, during risky periods such as pandemics, actions should be taken according to predetermined strategies and action plans, additionally, in crises, risk management in health sector should be taken into consideration, not only in terms of disease-based, but also in terms of organizational management.

Keywords: Public health workers, Managerial risk, Risk management, Health organization, Internal Control

Introduction

As a part in the society, individuals reveal the extent of socialization by their behaviors. In this process, they express whether they can adapt to the behavior patterns or norms of the community they interact with, and their interaction patterns also refer to the position or role of the person in that social structure. It is the same as how people interact in work organizations. Although the interaction in work life is like the interaction in normal daily life, it has a more formal structure as it includes a job-oriented interaction. Formal structure rules and procedures bring a number of limitations. Living the routine of life often allows us to see behaviors that are standardized and accepted as normal (automatically), however, unplanned situations that arise suddenly, such as natural disasters or epidemics, disrupt everyone's routine. The COVID-19 pandemic period represents such a situation.

The COVID-19 pandemic represents a striking public health crisis for the time being (Cucinotta & Vanelli, 2020). It has entirely disrupted countries' systems such as economic, social, political, educational systems (Pokhrel & Chhetri, 2021; Padhan & Prabheesh, 2021). Due to the dramatic increased demand for healthcare workers, such as medical doctors, nurses, and public health professionals, they have been entirely pressured in dealing with thousands of infected cases daily as a part of their work. Being the frontline barrier in the face of the virus has imposed them to long-lasting tension in their daily life; for instance, witnessing death, and sense of hopelessness and helplessness about the huge numbers of patient death, experiencing the risk of infection and re-infection, all are factors which in turn have affected their physical, mental and psychological wellbeing (Pollock et al., 2020). In the terms of healthcare professionals during the pandemic, it has been identified that there are other factors that can exaggerate the stress, e.g., professionals with chronic diseases, living with children, or old parents. In addition, physical symptoms such as unexplained fatigue, deteriorated intellectual functions, low mood and body pains has been recorded by health authorities (Ornell et al., 2020).

Obviously, the pandemic has caused significant and multidimensional alternation of healthcare organizations. The massive application of modifications within healthcare organizations, for example, in the medical research field, integrating digital technologies, and newfound medical services, have acted as an added tension on workers in health sectors. Although the pandemic has remarkably boosted leaning on digital procedures instead of traditional methods, it has negatively impacted the actions of health organization managements, by decreased performance and much more work burden on the working staff (Bednarz et al., 2021).

*mstfseker@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9188-0837

**asmaashaban247@outlook.com, ORCID: 0000-0002-5614-8341

***serpiledair@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4026-4644

Institutional administration includes supervision and direction of top management of organizational work and relations of other shareholders such as workers, consumers, creditors, funders, and the state (Koçel, 2003, p.469). Institutional administration aims to increase efficiency and productivity and regulate the relation between various advocacy groups (Radu, 2012, p.114; Bekis et al., 2013). Institutional risk management and workers' perception about their administrators' attitudes and behaviors towards risk are important for institutional effectiveness and performance.

One of the core pillars of successful management is the extent of organizations' preparedness in the terms of risk management in disasters. The range of tangible accomplishments a corporate can achieve in a specific situation can indicate the degree of competence to manage its own affairs (Backlund et al., 2014). Institutions that can instantly respond to the changes taking place around, by taking appropriate actions, can handle the unprecedented circumstances better than those which adhere to obsolete approaches. Inadequate management plans and/or goals, for example, not meeting the demanding needs of the workers, misunderstandings, lack of effective communication, and staff conflicts, are all factors that make an organizations goals doomed to failure (Derindag et al., 2021).

Human factor is the main strategic resources in institutions. Human resources should be involved in institutional processes, internal control and risk management factors should be shaped according to level of this involvement and risk assessment stage should be reached after aims and objectives determined by strategic analyses are made suitable for internal control. Human factor in institutions might cause malfunctions in application of internal control activities which are designed successfully, however, well regulated internal control can be enabled by appropriate behaviors and attitudes of workers in institutions. Personality, cultural accumulation, perception, attitudes, and behaviors are the important reasons that lead people to display different attitudes and behaviors. Workers' perception, attitude and behaviors towards top management directly affect workers' thoughts and activities in workplace.

Institutional aims and objectives must be disclosed clearly and precisely in order to make risk assessment. Objectives are the goals and missions to be implemented in every performance program that management prepares (Aksoy, 2008, p.17). Job satisfaction and organizational commitment of workers will increase as they internalize institutional aims and objectives, and when they find their job meaningful. Consequently, workers will be more reactive to the institutional problems and more willing to embrace their job.

A good internal control enables to understand which risk is more important in terms of their threat (Woods, Linsley & Kajuter, 2008, p. 35). The difficulty to decide in ambiguous circumstances will relatively decrease as manageable risks permit predictable activity fields.

Literature Review

In this section, the literature review will be concerned with health management. In addition, issues that health organizations have faced in different ways during the pandemic period such as probable risks and organizational control, will be discussed as well.

Internal Control

People are exposed to some behavioral limitations as they are not entirely free. Limitations determine the range of the people's behaviors. Over time, behaviors can be affected by those limitations and reshaped in certain ways. The social structures or organizations constitute the research area of organizational behavior sciences. Work organizations created for a specific purpose are examined by the above-mentioned science field. One of organization behavior- regulation approaches is internal control practices.

Internal control is the functional unit of management. It monitors the attitude of top management, and organizational structure. It is reviewing and updating the work system, as well (Hoai et al., 2022). It is a process developed because of strategic planning and analysis. Internal control studies aim to determine institutional capability and use of these capabilities effectively, economically, and efficiently. Control activities is the application of policies and methods which help prevent risks that would hinder the institution from achieving its goals (Cevahir & Caliyurt, 2021). Purposes of internal control are sorted as

achieving activities regularly, effectively, efficiently and in the context of ethical principles. Fulfilling the liabilities required by the responsibility of accounting for, obeying the present laws and regulations, and protecting resources from losses, misuse, and damages (Zakaria et al., 2021).

There is two dimensions of strategic analysis. The first dimension shows internal features of organization and the second one is related to external environment. Features such as structure, technology, culture, talents of administrators and workers and quality of leadership constitute the internal dimension; features such as accessibility of resources, pressures for change and competition status constitute the external dimension (Hendrick, 2003, p. 495). Internal control, by taking the thought of strategic management into consideration, can be defined as “an activity developed by management in order to increase the realization possibility of aims planned before” (Sawyer et al., 2003, p. 64). When considered as a system, internal control is a system that includes all measures and methods, establishing the chart of accounts and reporting system, determining duties, authorizations, responsibilities and organizational plan of management in order to protect properties of management, ensure the reliability and accuracy of data and reports related to accounting and other activities, increase the activity of management in its operations, determine the suitability of management activities for policies established by administration (Cook & Winkle, 1980, p. 198).

Risk management and assessment have a vital role in choosing convenient control activities that will be undertaken (Ionescu, 2007, p. 131). The control scheme, risk assessment, control activities, information and communication networks, and tracing systems should be existed both at both management and clinical levels. A strong board of directors can establish an institutional culture across the management and provide the power of control at the top level (Woods, Linsley & Kajuter, 2008, p. 37).

The Meaning of Work

Individual can find the meaning of life in three ways; finding a job or being already working, interacting with an individual, adopting an attitude towards inevitable sad situations (Frankl, 1997). Researchers concluded that those who think their life is meaningful are more successful in coping with losses they may experience during their search for meaning of life (Robak & Griffin, 2000). Meaning of work can be defined as the pleasure, which workers get from work beside its positive and significant contribution to meaningfulness of life (Rosso, Dekas & Wrzesniewski, 2010). Individuals generally ask themselves questions like Who am I? Why am I here? Where am I going? What is my goal? Which circumstances make me achieve these goals? The content of answers to these questions that individuals ask themselves in work atmosphere reveals the meaning of work (Steger et al., 2006).

Risk Management and Administrative Risk

Risk generally is described as “the possibility of damage to individuals’ values because of individuals’ activities and consequences of events” (Klinke & Renn, 2002, p. 1071). With the acceleration of globalization, dynamism in communication and interaction appears in definition of risk. Risk has become a concept that can be described less but cause more severe results in this period and onwards (Beck, 1992). Risk are the events and behaviors that prevent organizations from achieving their goals and practicing the predetermined strategies successfully (Demirtaş, 2005, p. 177).

Risk management is the process by which risks, that can prevent institutions from achieving their goals, are determined and eliminated and then figuring out opportunities enabling them to achieve those goals. (Reding et al., 2009, p. 4- 3). Institutions’ strategies, processes, personnel and technological facilities and information must act together for risk management (Walker, Shenkir & Barton, 2002, p. 2).

Developing a common model of risk management is impossible due to variation of risks that different businesses’ face. However, board of directors must supervise risk management processes appropriately. Board of directors must apply regulations of risk management appropriate to business’ risk profile (EU, 2011, p. 10). Risk-benefit analysis is important since there are often opportunities that accompany each risk. Additionally, risk analysis of every organization will be more valuable when it is done by a person

inside the organization because of possible differences between organizations in terms of risk tolerance. After the conditions are defined in risk-benefit analysis, the process is tried to be managed by avoiding risk, risk transfer, lessening the risk or accepting it (Bodine, Pugliese & Walker, 2001, p. 67).

Unlike the traditional risk management approach, institutional risk management, under the supervision of certain units or all units in the institution, undertake approaches in a broader perspective to deal with risks and make use of opportunities that affect creating and protecting institutional values and this enables to analyze risks in all management parts strategically and build a risk profile (Thornton, 2003, p. 34).

Risk Management and Internal Control Relation

Risk management is a critical tool in healthcare running. Every new task mostly is accompanied with a thorough assessment of risks that might happen so we can, at least, eliminate the most hazardous of them (Esa, Ibrahim & Kamal, 2020). Since the emergence of the pandemic, healthcare managers have been exposed to many risks at the same time which negatively impacted their managerial behaviors towards the crisis. Internal control is a management tool involving policies, procedures, processes, systems and actions, data and communication established to decrease risks in institutions. Since risk is approached within risk management in internal control, institutes' policies and procedures related to risk and risk profile are of great importance for risk management (Tunç, 2014, p. 64).

Internal control and risk management systems and processes are complementary to each other, not separate from each other. Risk assessment, the need of observing the system continuously, and assessing it by the methods of handling the risk, are common components in both systems (Mom & Kazimoto, 2021).

Method

Purpose of Research

The aim of the research is to examine the relationship between the meaning of the work to healthcare staff and their perceptions of managerial risk, taking into account the situations that public health workers experience in the workplace during the covid 19 pandemic period while carrying out their duties.

The Extent and Method of Research

This research, which was conducted with relational screening model, aims to determine the relation between health professionals' perception about the meaning of work and administrative risk.

The population of the research consists of people working in the public health sector in Kayseri/Turkey, who were actively working in the field during the pandemic period. Participation in the research was based on volunteerism. The sample of the research consisted of 117 women (27.5%) and 308 men (72.5%), 425 at total, who were chosen by simple random sampling. Public health workers who participated in this research, conducted during the Covid 19 pandemic period, carried out the task of routine patient follow-up. These employees are the first contacts of the patients during or after the illness. Public health workers answered the questions by considering the situations they encountered in both public health centers and hospitals during routine patient follow-ups.

Measuring Instruments and Applied Analyses

Research comprises the measuring instruments below:

- 1- Demographic data form: Consists of 4 questions related to age, gender, educational status, and total work experience.
- 2- Job Crafting Scale: The scale with 10 questions developed by Tims Bakker and Derk (2012). Questions are scaled by 7-point Likert scale. It consists of 3 subscales, positive meaning, the meaning that job adds and high motivation. Cronbach's Alpha reliability coefficient of the scale was calculated as 0.884.
- 3- Administrative Risk Perception: Consists of 6 questions developed by researchers and experts. Questions are scaled by 7-point Likert scale. As the results of chi-square analysis is shown in Table 2, p value of all questions is calculated as 0.000.

Because alpha coefficient method developed by Cronbach (1951) becomes an internal consistency estimation method convenient to use, when it is scored like 1-3, 1,4, 1-5 and 1-7 instead of true-false (Tutz, 2021), Cronbach's alpha reliability coefficient of point of work scale was calculated.

Because chi-square test is used for examining whether a volume sample represents main mass or from which main mass it comes (Serper 2004, p. 189) and determining the reliability and validity status of non-parametric variables, chi-square analysis was applied to questions of administrative risk perception scale.

Frequency, percentage, arithmetic means, standard deviation, one-way ANOVA and analysis of variance were applied throughout the research.

Ethical Consideration

Informed consent was obtained from all participants before the initial survey was conducted. The ethical review board of the Kayseri Training and Research Hospital, reviewed and approved the study protocol (Registration number: 2019/134.KEAH.543)

Hypotheses of Research

Hypotheses below were developed appropriate to the purpose of research:

H1: There is statistical significance between the meaning of work and administrative risk perception.

H2: There is correlation between the meaning of work and administrative risk perception.

Findings of Research

Descriptive statistics related to demographic data of workers who joined the research are in Table 1.

Table 1
Descriptive statistics related to demographic data

Age	Frequency	Percent	Experience	Frequency	Percent
Age 18-30	150	35,3	1-5 years	197	46,4
Age 31-40	159	37,4	6-10 years	109	25,6
Age 41-50	82	19,3	11-15 years	49	11,5
Age 51-60	34	8,0	16-20 years	35	8,2
Total	425	100,0	21 years or more	35	8,2
Education	Frequency	Percent	Total	425	100,0
High School	154	36,2	Gender	Frequency	Percent
2-year Undergraduate	63	14,8	Female	118	27,5
4-year Undergraduate	172	40,5	Male	308	72,5
Graduate	36	8,5	Total	425	100,0
Total	154	36,2			

Based on the Table 1 above, 27.5% of participants are female and 72.5% are male; 4-year undergraduates constitute such a big portion as 40.5%; average age is 40 or lower ages with such a big portion as 72.7% (35%+37.4%) and 72% of participants have 10 years or lower of experience in their current work.

Table 2

Distribution of questions of administrative risk perception and chi-square test

Questions of administrative risk perception	Chi-Square	p	Mean	Std. Deviation	Variance
Family medicine or hospital administration is aware that it can manage operational and institutional risks.	209,167 ^a	0,000	4,89	1,438	2,067
Management pays attention to my opinions about determining risks and reactions.	94,696 ^a	0,000	4,20	1,829	3,346
In this business, assessment of risk management process by independent consultants and reporting to those concerned will increase the activity of risk management process.	267,671 ^a	0,000	5,51	1,414	2,000
Management encourages to be advised to increase the activity of risk management.	117,064 ^a	0,000	4,67	1,658	2,750
Most of my colleagues are aware of institutional-operational risks to be controlled.	163,544 ^a	0,000	4,76	1,476	2,179
In this business, management takes risks more than ordinary.	196,518 ^a	0,000	3,71	1,625	2,639

a.0 cells (0,0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 60,7.

According to Table 2, it can be seen that the level of significance of all the questions is $p=0.000$; “In this business, assessment of risk management process by independent consultants and reporting to those concerned will increase the activity of risk management process.” has the highest chi-square value with 267.671 and “Management pays attention to my opinions about determining risks and reactions.” has the lowest chi-square value with 94.696.

Table 3

One-way ANOVA test examining statistical significances between meaning of work (job crafting scale) and administrative risk perception

Questions of administrative risk perception	Meaning of work		Positive meaning		Meaning that job adds		High motivation	
	F	p	F	p	F	P	F	p
Family medicine or hospital administration is aware that it can manage operational and institutional risks.	8,759	,000	14,151	,000	5,910	,000	11,896	,000
Management pays attention to my opinions about determining risks and reactions.	4,981	,000	6,218	,000	4,248	,000	8,711	,000
In this business, assessment of risk management process by independent consultants and reporting to those concerned will increase the activity of risk management process.	2,652	,022	3,845	,002	1,924	,076	1,338	,247
Management encourages to be advised to increase the activity of risk management.	6,788	,000	5,676	,000	5,881	,000	3,913	,002

Most of my colleagues are aware of institutional-operational risks to be controlled.	1,901	,093	8,476	,000	5,049	,000	8,768	,000
In this business, management takes risks more than ordinary.	1,714	,130	2,699	,020	3,095	,006	2,308	,044

Statistical significance between administrative risk perception with its subscales and job crafting scale is studied. According to the findings, there is statistical significance between meaning of work subscales and statements “Family medicine or hospital administration is aware that it can manage operational and institutional risks.”, “Management pays attention to my opinions about determining risks and reactions.”, “Management encourages to be advised to increase the activity of risk management.”, “Most of my colleagues are aware of institutional-operational risks to be controlled.”, “In this business, management takes risks more than ordinary.” (p=0.000, p=0.002, p=0.020, p=0.44 and p<0.05). There is no statistical significance between meaning that job adds, high motivation from the subscales of meaning of work and the statement “In this business, assessment of risk management process by independent consultants and reporting to those concerned will increase the activity of risk management process.” (p=0.076, p=0.247 and p>0.05) but there is statistical significance between positive meaning and the statement “In this business, assessment of risk management process by independent consultants and reporting to those concerned will increase the activity of risk management process.” (p=0.002 and p<0.05). When meaning of work is evaluated as only scale, there is no statistical significance between the statement “Most of my colleagues are aware of institutional-operational risks to be controlled.” (p=0.93 and p>0.05) and the statement “In this business, management takes risks more than ordinary.” (p=0.130 and p>0.05). It can be said that when administrative risk perception is evaluated according to meaning of work, management takes risks more than ordinary level and employees are not aware that institutional-operational risk can be controlled. It can be concluded that when high motivation and the meaning that job adds considered, there is agreement that independent consultants will increase the activity of assessment of risk management (mean=5.51 and std. deviation=1.41). Therefore, hypothesis H1, which involves the statement “There is statistical significance between meaning of work and administrative risk perception” is partially accepted.

Table 4

Correlation test examining the relation between meaning of work (job crafting scale) and administrative risk perception

Questions of administrative risk perception	Positive meaning	Meaning that job adds	High motivation
Family medicine or hospital administration is aware that it can manage operational and institutional risks.	,240**	,252**	,252**
Management pays attention to my opinions about determining risks and reactions.	,156**	,195**	,202**
In this business, assessment of risk management process by independent consultants and reporting to those concerned will increase the activity of risk management process.	,165**	,134**	,037
Management encourages to be advised to increase the activity of risk management.	,103*	,203**	,156**
Most of my colleagues are aware of institutional-operational risks to be controlled.	,168**	,210**	,154**
In this business, management takes risks more than ordinary.	-,033	-,038	-,047

Correlation coefficient is a value that measures the degree of linear relation between two variables and varies between -1 and +1. r 's being close to -1 points that there is a strong negative linear relation between these variables, being close to +1, a strong positive linear relation. r 's being more than 0.70 allows us to say that linear relation is very strong (Bishara & Hittner, 2017, p. 303-4). When Table 4 considered with this information, it can be seen that value of r is lower than 0.250 which is very weak. It can be seen that there is a positive, mutual and weak relation between the statement "Family medicine or hospital administration is aware that it can manage operational and institutional risks." and the meaning that job adds and high motivation at the level of 0.252** and positive, mutual and very weak relation between the statement and positive meaning at the level of 0.240**; there is a positive, mutual and very weak relation between the statement "Management pays attention to my opinions about determining risks and reactions." and positive meaning at the level of 0.156** and the meaning that job adds at the level of 0.195** and high motivation at the level of 0.202**; there is a positive, mutual and very weak relation between the statement "In this business, assessment of risk management process by independent consultants and reporting to those concerned will increase the activity of risk management process." and positive meaning at the level of 0.165** and meaning that job adds at the level of 0.134**; there is a positive and one-way relation between the statement "Management encourages to be advised to increase the activity of risk management." and positive meaning at the level of 0.103*, positive, mutual and very weak relation between the statement and meaning that job adds at the level of 0.203** and high motivation at the level of 0.156**; there is a positive, mutual, and very weak relation between the statement "Most of my colleagues are aware of institutional-operational risks to be controlled." and positive meaning at the level of 0.168** and meaning that job adds at the level of 0.210** and high motivation at the level of 0.154**; there is no relation between the statement "In this business, management takes risks more than ordinary." and positive meaning, meaning that job adds and high motivation. Therefore, hypothesis H2, involving the statement "There is correlation between meaning of work and administrative risk perception.", is partially accepted.

Results and Recommendations

Disasters can turn systems upside down, and their negative implications on both individual and community levels are irreversible. The COVID-19 pandemic has clearly revealed how much the current global health systems are insecure. The health systems of some countries have shown organizational weaknesses during the epidemic as they failed to deal with such disasters. They have lacked the systematic approaches to prevent the risks. Because of the pandemic, it has been uncovered that there are many defects in health bodies such as insufficient organization practices of public health systems. So, for setting up a concrete healthcare infrastructure, we need to strengthen public health systems by framing new policies and strategies (Lopes et al., 2021).

The management of health institutions has different characteristics than other community sectors. Parallel to the management of human resources, institutional resources should be used effectively, economically, and efficiently. Health organizations' role is not limited to medical intervention of diseases, they should allocate much more attention for establishing the administrative structure to be well-prepared for emergencies. Organizational competencies require harmonious actions with certain standards and plans and this should be adjusted by internal or external stakeholders.

Because of the diversity of healthcare systems' structures, each should tailor its own intervention strategies according to its resources, budgets, and priorities. Different models should be designed by analyzing organizations' structure with different instruments during developing internal control mechanisms appropriate to organizational strategies. In risk assessment, while generally concrete factors are emphasized, abstract factors should also be considered. These factors are strategic aspects of organization, competition factors, organizational development, change factors and social factors (Hertz & Howard, 1983, p. 14). Health managements need to anticipate potential risks by prompt application of the appropriate intervention method. Furthermore, they need to assess whether the intervention plan in use is suitable for handling the risk that happened or not. Healthcare agencies can build collaborative activities with other social institutions as this may assist their managerial actions.

Carrying out training seminars on management and leadership topics will positively influence healthcare workers' performance as well.

For healthcare workers, finding their job as meaningful and satisfying will be expressed by high performance and productive interactions in the work environment. Previous research has noted that job meaningfulness in healthcare workers is a crucial indicator of work efficacy and commitment (Gray, Toft & Anderson, 1985). And to achieve this, the managers should encourage them to express their opinions by enhancing team communication either virtually or in the office. It is important for all working staff (managers and employees) to predict and recognize risks, and by utilizing this awareness interactively, they can put proper strategies to be executed during emergencies. By creating a collaborative empathic work environment, their sense of responsibility towards their job will increase. Individuals or organizations might take on risks unconsciously, so it is mandatory to control potential risks by assessing situations in which risks are probable (Rejda, 1997, p. 13). Involving them in the decision-making process, screening of risks, and embracing their inputs into action plans during crises will boost their belonging to work and motivate them to manage any risks related to their work. Interdisciplinary collaborations must be maintained by different authorities, with healthcare sector in the first place, for the sake of supporting basic daily needs and psychological well-being of the healthcare personnel worldwide (Wang et al., 2020).

Internal control, as a part of organizations' control systems, is fostered by the internal dynamics of the organization. In internal control, responsibility involves all working staff in all operation processes. All working staff in the institution have roles and responsibilities in common (Aksoy, 2008, p. 9). Administrators must control and check the process during implementation phases. Besides the convenience of internal control activities, they should consider convenience to themselves and to activities' quality as well. Convenience to themselves or quality of activities should not be ignored beside convenience of activities to internal control. To have a qualified internal control, it should be monitored continuously. The need to the monitoring component, which is also referred to as surveillance, involves monitoring and assessment of whether internal control procedures and internal control activities are designed accurately, whether there are faults and malfunctions in its running, whether internal control is sufficient, efficient, and convenient or not (Candan, 2006, p. 15). These monitoring and assessment activities should be shaped according to institution's own dynamics. Action plans should be prepared according to strategic analyses which are done by analyzing the dynamics of institutions precisely. Relations between meaning of work and administrative risk management, which were figured out by the research, being multidimensional and weak is important as it shows how complex the process is.

In our research, determination of statistical significance between the statements "Management pays attention to my opinions about determining risks and reactions.", "Management encourages to be advised to increase the activity of risk management." and meaning that job adds, positive meaning and high motivation, which are subscales of Job Crafting Scale, supports this opinion. Organizational development and change and social factors of workers who feel themselves valuable and understand the meaning of their works will contribute directly or indirectly to their job performance. The statements "Management encourages to be advised to increase the effectiveness of risk management." and "Most of my colleagues are aware of institutional-operational risks to be controlled." are important as they indicate the communication and awareness level about risk; the statement "In this business, management takes risks more than ordinary." is important because it refers to workers' perspectives towards management. Therefore, the contribution of our research is being both a technical study analyzing internal control and risk management and an administrative process management study contributing to an institution accomplishing its strategic goals. And this can help policy makers and institutional structures in identifying the specific needs of their employees, it can also provide new perspectives on the management of risks at work.

References

- Aksoy, M. (2008). *Kamuda iç kontrol ve iç denetim*. Muhasebat Kontrolörleri Derneği Yayını. Ankara.
- Bishara, A. J., & Hittner, J. B. (2017). Confidence intervals for correlations when data are not normal. *Behavior Research Methods*, 49(1), 294–309
- Backlund, F., Chronéer D. & Sundqvist E. (2014). Project Management Maturity Models - A Critical Review: A Case Study within Swedish Engineering and Construction Organizations. *Procedia - Soc Behav Sci*. Mar 19; 119:837-46.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. Londra: Newbury Park, Calif.: Sage Publications.
- Bednarz, A. L., Borkowska-Bierć, M., & Matejun, M. (2021). Managerial Responses to the Onset of the COVID-19 Pandemic in Healthcare Organizations Project Management. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(22), 12082. doi:10.3390/ijerph182212082
- Bekis, T., Bayram, A., & Seker, M. (2013). A Research on the Determination of the Effects of Corporate Reputation on Employee Performance. *International Journal of Alanya Faculty of Business*, 5(2), 19-27. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uaifd/issue/21597/231914>.
- Bodine, S. W., Pugliese, A., & Walker, P. L. (2001). A road map to risk management. *Journal of Accountancy*. 192 (6), 65-70.
- Candan, E. (2006). Kamu idarelerinde iç kontrol sistem ve süreçlerinin tasarlanması, uygulanması ve geliştirilmesinde uyulacak usul ve esaslar. *Mali Yönetim ve Denetim Dergisi*. (38), 15.
- Cevahir, A., & Caliyurt, K. T. (2021). Evaluation and Rating of Corporate Governance and Internal Auditing in Turkish Public Companies. In *Ethics and Sustainability in Accounting and Finance*, Volume II (pp. 235-252). Springer, Singapore.
- Cook, J. W., & *Winkle, G. M., (1980). *Auditing: Philosophy and technigue* (2. Edition). Boston: Houghton Mifflin Company.
- Cucinotta, D, Vanelli M. (2020). WHO Declares COVID-19 a Pandemic. *Acta Biomed*. Mar 19; 91(1), 157-160. doi: 10.23750/abm.v91i1.9397. PMID: 32191675; PMCID: PMC7569573.
- Demirtaş, M. (2005). İç kontrol ve iç denetim faaliyetlerinin kapsamında meydana gelen değişimler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 4(7), 169-177.
- Derindag, OF, Demirtas O, Bayram A. (2021). The leader-member exchange (LMX) influence at organizations: the moderating role of person-organization (PO) fit. *Revi Bus*. 241(2), 32-48.
- Esa, MB, Ibrahim FSB, Kamal EBM. (2020) Covid-19 pandemic lockdown: The consequences towards project success in malaysian construction industry. *Advances in Science, Technology and Engineering Systems Journal*, 5(5), 973-983.
- EU (2011). *Green paper. The EU Corporate Governance Framework*. Brussels.
- Frankl, V. (1997). *İnsanın anlam arayışı* (Çev. S. Budak). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Gray-Toft, P. A., & Anderson, J. G. (1985). Organizational stress in the hospital: development of a model for diagnosis and prediction. *Health Services Research*, 19(6 Pt 1), 753-774. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/3972593/>

- Hendrick, R. (2003). Strategic planning environment, process and performance in public agencies: A comparative study of departments in Milwaukee. *Journal of Public Administration Research and Theory*. 13(4), 491-519.
- Hertz, D. B., & Howard, T. (1983). *Risk analysis*. Singapore.
- Hoai, T. T., Quang Hung, B., Nguyen, P. (2022). The impact of internal control systems on the intensity of innovation and organizational performance of public sector organizations in Vietnam: the moderating role of transformational leadership, *Heliyon*, (8)2, 1-10.
- Ionescu, L. (2007). Internal control, human resource management and risk assessment. *Economics, Management and Financial Markets*. 2(2), 129-136.
- Klinke, A., & Renn, O. (2002). A new approach to risk evaluation and management: Risk-based, precaution-based, and discourse-based strategies. *Risk Analysis*. 1071 - 1094.
- Koçel, T. (2003). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Lopes, R. H., Da Costa Dantas, J., Augusto, R., Da Silva, R., & Alice Da Costa Uchoa, S. (2021). National Health Systems and the pandemic by COVID-19: actions to cope with Brazil and Italy. *Physis: Revista de Saúde Coletiva*, 31(4), <https://doi.org/10.1590/S0103-73312021310419>
- Mom, R., & Kazimoto, P. (2021). The Effectiveness of Internal Control Systems and Perception of Employee Work Performance: A Case of Asia-Pacific International University. *St. Theresa Journal of Humanities and Social Sciences*, 7(2), 180-204.
- Ornell, F., Halpern, S. C., Kessler, F., & Narvaez, J. (2020). The impact of the COVID-19 pandemic on the mental health of healthcare professionals. *Cadernos de saude publica*, 36(4), e00063520. <https://doi.org/10.1590/0102-311X00063520>
- Padhan, R., & Prabheesh, K. P. (2021). The economics of COVID-19 pandemic: A survey. *Economic analysis and policy*, 70, 220-237. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2021.02.012>.
- Pokhrel, S., & Chhetri, R. (2021). A Literature Review on Impact of COVID-19 Pandemic on Teaching and Learning. *Higher Education for the Future*, 8(1), 133-141.
- Pollock, A., Campbell, P., Cheyne, J., Cowie, J., Davis, B., McCallum, J., *McGill, K., Elders, A., Hagen, S., McClurg, D., Torrens, C., & Maxwell, M. (2020). Interventions to support the resilience and mental health of frontline health and social care professionals during and after a disease outbreak, epidemic or pandemic: a mixed methods systematic review. *The Cochrane database of systematic reviews*, 11(11), CD013779. <https://doi.org/10.1002/14651858.CD013779>
- Radu, M. (2012). Corporate governance, internal audit and environmental audit - the performance tools in Romanian Companies. *Accounting and Management Information Systems*. 11(1), 112-130.
- Reding, F. K., Sobel, P.J., Anderson, L.U., Head, M.J., Ramamoorti, S., Salamasick, M., & Riddle, C. (2009). *Internal auditing: Assurance&consulting services* (2. Editon). The IIA Research Foundation.
- Rejda, G. (1997). *Principles of risk management and insurance*. Amsterdam.

- Robak, R. W., & Griffin, P.W. (2000). Purpose in life: What is its relationship to happiness, depression, and grieving?. *North American Journal of Psychology*. 2, 113-120.
- Rosso, B. D., Dekas, K. H., & Wrzesniewski, A. (2010). On the meaning of work: A theoretical integration and review. *Research in Organizational Behavior*. 30, 91-127.
- Sawyer, L. B., Mortimer A.D, Scheiner, J.H., & Graham, A. (2003). Sawyer's internal auditing: the practice of modern internal auditing. The Institute of Internal Auditors.
- Serper, Ö. (2003). *Uygulamalı istatistik 2*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S., & Kaler, M. (2006). The meaning in life questionnaire: Assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of Counseling Psychology*, 53(1), 80-93.
- Thornton, G. (2003). An ERM framework: Developing effective risk management. *Corporate Governor Series*.
- Tims, M., Bakker, A. B., & Derks, D. (2012). Development and validation of the job crafting scale. *Journal of Vocational Behavior*. 80, 173-186.
- Tunç, İ. (2014). Kurumsal risk yönetim sisteminin stratejik planlamanın başarısı üzerindeki etkisi (uzmanlık tezi), Yalova Üniversitesi Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı.
- Tutz, G. (2021). Hierarchical models for the analysis of Likert scales in regression and item response analysis. *International Statistical Review*, 89(1), 18-35.
- Walker, P. L., Shenkir, W.G. & Barton, T.L. (2002). *Enterprise risk management*. The Institute of Internal Auditors Research Foundation
- Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S., & Ho, R. C. (2020). Immediate Psychological Responses and Associated Factors during the Initial Stage of the 2019 Coronavirus Disease (COVID-19) Epidemic among the General Population in China. *International journal of environmental research and public health*, 17(5), 1729.
- Woods, M., Linsley, P., & Kajuter, P. (2008). *Internal risk management: Systems, internal control and corporate governance* (1st edition), Great Britain: CIMA Publishing.
- Zakaria, M., Abd Manaf, K., Nurmala Sari, E., Syed Yusuf, S. N., Abdul Rahman, R., & Hamoudah, M. M. (2021). Effective internal controls and governance: analysis of ethical culture and ethical evaluations on whistleblowing intentions of government officials. *Polish Journal of Management Studies*, 23.

TÜRK VERGİ SİSTEMİNDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE VERGİ GÜVENLİĞİ ETKİNLİĞİ ÜZERİNDEKİ ROLÜ

Sema TOLKUN*

Ahmet TEKİN**

Özet

Bilgisayar ve dijital sistemlerin/araçların süratle gelişmesi, internetin hemen her anlamda insan hayatının bütün noktalarına nüfuz etmesi bireylerin olduğu kadar kurum ve kuruluşların da bu değişime uyum sağlama zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Çeşitli çalışma alanları bu değişime hazırlanırken kimi çalışma alanları ile hâlen dijital dönüşüm süreçlerine ilişkin çeşitli çalışmalar konusunda başlangıç düzeyindedir. Bu çalışma kapsamında Türk Vergi Sistemi'nde dijital dönüşüm ve vergi güvenliğinin etkinliği üzerindeki rolü incelenmiş, oluşturulan bir model aracılığıyla ampirik bir araştırma yapılmıştır. Araştırma modeli olarak Birleştirilmiş Teknoloji Kullanım ve Kabullenme Teorisi'ne göre uyarlanmış nicel araştırma yönteminden faydalanılmıştır. Belirlenen hipotezleri test etmek için geliştirilen anket Eskişehir ilinde faaliyette bulunan 418 Serbest Muhasebeci Mali Müşavir tarafından cevaplandırılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 24.0 istatistik programı kullanılmıştır ve sonuçların oluşturulan hipotezleri desteklediği görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Vergi Güvenliği, Dijital Dönüşüm, e-Vergi Uygulamaları, Birleştirilmiş Teknoloji Kullanım ve Kabullenme Teorisi.

DIGITAL TRANSFORMATION IN THE TURKISH TAX SYSTEM AND THE ROLE OF TAX SECURITY ON EFFICIENCY

Abstract

The rapid development of computers and digital systems/tools and the penetration of the internet into all aspects of human life in almost every sense bring along the obligation of individuals as well as institutions and organizations to adapt to this change. While various fields of study are preparing for this change, some fields are still at the beginning level in various researches related to digital transformation processes. Within the scope of this study, the role of digital transformation and tax security in the Turkish Tax System was examined and an empirical research was conducted through a model created. Quantitative research method adapted to the Unified Technology Use and Acceptance Theory was used as the research model. The questionnaire developed to test the determined hypotheses was answered by 418 Certified Public Accountants operating in Eskişehir. SPSS 24.0 statistical program was used in the analysis of the data and it was seen that the results supported the hypotheses.

Keywords: Tax Security, Digital Transformation, e-Tax Applications, Unified Technology Usage and Acceptance Theory UTAUT

1. GİRİŞ

Günümüz dünyası iletişim ve ulaştırma araçlarının gelişmesi ile sınırların kalktığı, ülkeler içindeki uzak mesafelerin anlamını yitirmeye başladığı hızlı bir değişim süreci içerisinde. İnsanların ve toplumların yaşaması için gerekli olan kaynakların, bilgi ve yeteneklerin fiziki sınırların ötesinde değerlendirildiği küresel bir ekonomi içerisinde bulunuyoruz. Ekonomideki değişim ilişkide bulunduğu maliye biliminin de bu dönüşümlere karşı yeni bakış açıları ve mali araçlar ile donanma ihtiyacını gündeme getirmiştir.

Özellikle bilgisayar ve dijital sistemlerin/araçların süratle gelişmesi, internetin hemen her anlamda insan hayatının bütün noktalarına nüfuz etmesi bireylerin olduğu kadar kurum ve kuruluşların da bu değişime uyum sağlama zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Dünya ekseninde teknolojik gelişmelere paralel olarak mali sistem içerisinde bulunan unsurların, aktörlerin bu değişimi hızlı bir şekilde benimsediği ve gelişmelere uyum sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Başta Avrupa ülkeleri ve ABD olmak üzere, özellikle

*sematolkun@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2197-1290

**ahmettekin4444@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0520-0434

gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde etkinlik, verimlilik, tasarruf ile birlikte çevresel faktörleri dikkate alarak mali sistem içerisinde yoğun bir şekilde elektronik vergi uygulamalarının kullanıldığı görülmektedir.

Diğer taraftan devletin kamu hizmetlerini gerçekleştirebilmesi için en önemli finansman unsuru olarak kabul edilen vergilerin hukuka uygun, adaletli, eşit şekilde ve tam zamanında devlet hazinesine intikali gerekmektedir. Dolayısıyla vergileme sürecinde gerek vergi idaresinin gerekse vergi yükümlülerinin kanunlarla belirlenen yetki, görev ve ödevlerini eksiksiz bir şekilde yerine getirmeleri gerekir bu da ancak bir vergi sisteminde vergi güvenliğinin sağlanması ile mümkün olabilir.

Vergi güvenliği, devletin vergi gelirlerini güvence altına almasının yanında ve hatta daha ötesinde verginin amacı, konusu, kapsamı ve etkileri ile ilgili olarak belirlenen çerçevede idare ve mükelleflerin hak ve ödevlerini yerine getirmelerini temin ederek vergilemedeki temel ilke ve amaçlar doğrultusunda etkin ve verimli işleyen bir vergi sisteminin oluşması, uygulanması ve gelişmelere açık bir şekilde sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır.

Vergi güvenliği açısından birçok ülkenin dünyadaki gelişmeleri takip ederek kendi mali, ekonomik ve sosyal yapısı ekseninde gelirlerini adil ve etkin bir şekilde tahsil edilebilmesini sağlamaya yönelik mekanizmaları geliştirdiği görülmektedir. Ülkeden ülkeye değişen benzer ve farklı uygulamalar var olmakla beraber bu konuda bir gelişme ve evrilmenin de var olduğu gözlenmektedir. Özellikle idarelerin vergi hedeflerine ulaşabilmek ve sağlıklı bir kamu finansmanı sağlayabilmek amacıyla başta idare nezdindeki bilgi ve veri eksikliğinin yanı sıra norm, uygulama ve sonuçların değerlendirilmesi/izlenmesi gibi saikler ile vergileme sürecindeki problemlerin varlığı vergi güvenliğinde çeşitli arayışları bugüne değin gündemde tutmuştur. Bu sebeple tüm sistemin senkronizasyonu/ uyumlaştırılması, eş zamanlı, güvenilir, süratli ve doğru sonuçların, mükellef ve idare nezdinde şeffaf bir şekilde takip ve kontrolü için dijital sistemler gibi modern ve disiplinler arası uygulamaların mali sistem içerisine entegre edilme ihtiyacı hasıl olmuştur.

2. VERGİ YÖNETİMİNDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE VERGİ GÜVENLİĞİ

Vergi güvenlik mekanizmalarının sistemde etkinliğini kaybetmesi ve teknolojik altyapının arzulanan düzeye ulaşamaması kayıt dışı ekonomiyi kavramadaki önemli engellerin başında gelmektedir. Gelişen ve değişen ekonomi içinde yükümlülerin ihtiyaç ve beklentileri değişmekte, ölçekleri büyümekte, uluslararası faaliyetleri artmakta, mükelleflerin tüm ekonomik faaliyetlerinin kavranması giderek güçleşmektedir. Vergi idaresinin vergi uygulamalarını daha etkin yapabilmesi/yapılandırabilmesi için gerekli yeterli teknolojik altyapının bütüncül bir bakış açısıyla ve tüm kurumlarla entegre olarak yapılandırılması sağlanmalıdır (DPT VÖİK Raporu 2007: 16, 24-25, 59). Güncel dijital teknoloji ve iletişim araçlarını işlem, kontrol, takip, tahsilat, denetim vb. tüm vergileme süreçlerinde kullanabilen, tüm aktörler açısından vergi güvenliği sağlayabilen etkin ve hızlı çalışan bir gelir idaresi mimarisi oluşturulması ihtiyacı doğmuştur.

Vergi Dairesi Otomasyon Projesi (VEDOP) ile Türkiye’de 1998 yılından günümüze kadar (1995 yılında pilot olarak başlatıldı) kendi içinde sürekli gelişen teknolojilerle yenilenen ve her geçen gün yeni hizmet seçenekleri ile sürekli gelişen, gerek vergi yönetiminin işleyiş ve hizmet sunumunda gerekse vergi

mükelleflerinin yükümlülüklerini yerine getirmesinde birçok alışlagelmiş uygulamaların yerini yeni dijital teknolojilerin kullanılarak gerçekleştirildiği elektronik vergi uygulamaları olarak adlandırılan uygulamalar geliştirilmiştir.

Beyannamelerin internet üzerinden alınması (e-Beyanname), e-VDO (İnternet Tabanlı Vergi Dairesi Otomasyonu), 81 ildeki denetim birimlerinin tam otomasyonlu hale getirilmesi, VERİA (Veri İstihbarat Merkezi), VİMER (Vergi İletişim Merkezi), İNKA(İnsan Kaynakları Otomasyon Projesi) vb. sistemler ile mükelleflerini daha iyi tanımlayabilen, vergi ödevlerini eksik veya zamanında yerine getirmeyen mükellefleri daha etkin izleyebilen ve bu konuda yaptırım uygulayabilen bir yapıya ulaşılmıştır. Etkin web tabanlı, merkezi bir yönetim sisteminin kullanılması, kurum içi iş süreçlerinin hızlanması, mükelleflere ait her türlü beyan, bilgi ve ödeme gibi faaliyetlerin elektronik ve çevrimiçi uygulamalarla anlık işlenmesi ve mükelleflere daha hızlı kesintisiz, kaliteli hizmet sunumu veren web servislerin kullanımının artırılması hedeflenmiştir (Şahin, 2016: 145-147; GGM 2004: 75-79; GİB 2005:104; GİB 2018: 83; GİB 2010: 9). Geliştirilen internet vergi dairesi ve interaktif vergi dairesi web siteleri ile mükelleflerin vergisel işlemleri dijital ortama taşınmıştır (GİB 2018: 102). Hazır Beyan Sistemi (414 sıra no'lu VUK GT.; 470 sıra no'lu VUK GT) , Defter Beyan Sistemi (486 sıra no'lu VUK GT)), e-Belge (e-Fatura, e- Arşiv, e-İrsaliye, E-Serbest Meslek Makbuzu, e-Müstahsil Makbuzu vb.) (509 sıra no'lu VUK GT, 19.04.2020) , e-Defter (3 SN.'lu EDGT) vb. uygulamalar ile ekonomik aktiviteleri elektronik ortamda izleyebilme, analiz edebilme, raporlayabilme ve elektronik ortamda denetim alt yapısını oluşturabilme yeteneği sağlanmıştır.

Gelir İdaresinin gelecek beş yıllık yol haritasını çizen 2019-2023 Stratejik Planında vergi güvenliğinin sağlanması ve işlemlerin kolaylaştırılması açısından elektronik uygulamaların artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu noktada belirlenen temel stratejiler ise elektronik vergi uygulamalarını yaygınlaştırmak, belge, defter ve kayıtların elektronik ortamda tutulmasına yönelik uygulamaların geliştirilmesini sağlamak şeklindedir (GİB 2019-2023 Stratejik Plan, 2019; 67). Vergileme sürecindeki iş ve işlemleri hızlı ve doğru bir şekilde yapmak, vergi harcamalarını azaltmak, zamanı en iyi şekilde kullanmak ve vergileme ile ilgili tüm bilgi ve belgeleri eksiksiz ve tam olarak mali amacı en iyi şekilde gerçekleştirmek isteği dijitalleşmenin vergi sistemlerindeki varlığını arttırmaktadır (Barati ve Bakhshayesh, 2015: 480-481). Birçok ülkede vergi idareleri, dijitalleşmenin vergi sistemini daha hızlı, daha etkin bir hale dönüştüreceğini, dijital araçlar ve sağladıkları olanaklar sayesinde vergi idarelerinin hem istismarlarla mücadelede hem de vergi raporlama ve vergi tahsilatının kalitesinin artırılmasında daha organize ve daha verimli hale gelebileceğini (Vuković, 2018: 2-3) böylelikle dijitalleşmenin vergi güvenliğini sağlamada etkili bir yöntem olduğunu düşünmektedir.

3. ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Konusu

Çalışmada Türk Vergi Sisteminde yeni ve ileri teknolojilerle vergi tabanında geniş ölçüde yapılandırılmaya çalışılan elektronik vergi uygulamalarının hayata geçirilmesi ile oluşan vergileme süreçlerindeki dijital dönüşümün, mükellef nezdinde vergi güvenliğini sağlamadaki rolü araştırılmıştır. Gelir İdaresi tarafından

pilot bölge olarak seçilen Eskişehir ili genelinde mükellef ve idare arasında vergiye ilişkin sonuçları - süreçleri yöneten (ve kendisi de mükellef olan) yetkili meslek mensupları (SMMM) ile anket çalışması için sorular oluşturulmuştur. Nicel araştırma çalışması Birleştirilmiş Teknoloji Kullanım ve Kabullenme Teorisi üzerine kurgulanarak modelin ekseninde veri toplama aracı olarak beşli likert ölçeği tipinde iki bölümden oluşan anket tasarlanmıştır. İlk kısım demografik özellikli soruları içermektedir. İkinci kısımda ise 29 adet soru ile hipotezler ve konu içeriği sınanarak dijital dönüşümün vergi güvenliğinin etkinliği üzerindeki rolü değerlendirilmiştir.

3.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Vergi teorisi ve uygulamalarının bütün boyutlarıyla uyumlu bir şekilde çalışan ve genel anlamda vergi sisteminde bir boşluk veya eksiklik oluşturmayacak şekilde yapılandırılan, güncel (değişen) uygulamalar ve teknolojik gelişmelerle sürekli gözden geçirilerek revize edilebilen vergi güvenlik araçları aslında günümüz dijital vergi uygulamalarının odak noktasını oluşturmaktadır. Sözü edilen uygulamaların taraflar açısından sorgulanması, sistemin etkin ve verimli bir mali yönetim ile uyumuna katkı sağlayacaktır. Bugün gelinen noktada Türk vergi sisteminde amaç artık teknolojiyi hayata geçirmek değil, teknoloji ve teknolojik alanda yapılan tüm yenilikleri proaktif bir yaklaşımla hızla öngörerek değişimi yönetebilmek ve bu kapsamda dijital uygulamaların vergi güvenliğini sağlamadaki rolünü doğru ve gerçekçi bir şekilde belirlemektir.

Vergi yönetiminin dijital dönüşümünde elektronik tabanlı vergi uygulamalarının başarısı büyük ölçüde vergi mükelleflerinin e-Vergi uygulamalarındaki teknolojileri benimsemesine ve adaptasyonuna bağlı olmaktadır. Söz konusu uygulamaların pek çoğu Türk vergi sisteminde zorunlu olarak belirlenmekte ve vergi mükelleflerinin vergileme süreçlerini bu sistemleri/uygulamaları kullanarak yerine getirmesi amaçlanmaktadır. Her ne kadar pek çok uygulama zorunlu olmasına rağmen bu uygulamaların başarısı vergi mükelleflerinin e-Vergi uygulamalarında geliştirilen teknolojileri benimsemesine bağlı olması ve vergi güvenliğinin sağlanabilmesi açısından mükelleflerin bu teknolojilere adaptasyonu oldukça önem arz etmektedir. Vergi mükelleflerinin e-Vergi uygulamalarını nasıl değerlendirdikleri, uygulamaları benimsemelerine etki eden faktörlerin neler olduğu ve uygulamalarda olumlu ve olumsuz gördükleri konuların tespiti vergi güvenliği açısından önemli görülmektedir. Bu noktada vergi mükelleflerinin elektronik vergi uygulamalarına bakış açıları, uygulamalar ile ilgili bilgi düzeyleri, uygulamaları benimseme, kabullenme ve kullanma düzeyleri araştırılmaktadır. Vergi mükelleflerinin vergileme süreçlerindeki ödev ve sorumluluklarını yerine getirirken uygulamalardaki olumlu olumsuz faktörlerin saptanması, sisteme yönelik algıları ve davranışsal tutumları üzerindeki faktörlerin ölçülmesi ile Türk vergi sisteminde daha iyi bir şekilde vergi mükelleflerince kabul gören elektronik vergi uygulamalarının inşası ve geliştirilmesi mümkün olacak ve böylece vergileme süreçlerindeki elektronik uygulamalar vergi güvenliğinin sağlanmasına katkıda bulunacaktır.

3.3. Araştırmanın Metodolojisi

Dijital sistemler ana hatları itibariyle yüksek teknoloji ve teknik araçların bütünleşik olarak kullanımına dayanmaktadır. Bu sistemler internet tabanlı veri girişi, elektronik arşivleme, otomasyon, nitelikli e-belge kullanımı, büyük veri kullanımı, e-iletişim, veri madenciliği, entegre sistemler gibi disiplinlerle bütünleştirilerek yapay zeka temelli algoritmaların kullanıldığı sanal bir teknolojik dünyayı oluşturmaktadır. Bu bağlamda bütünleşik bir çerçevede geliştirilen bilgi teknolojilerinin bireyler nezdinde kullanım ve kabulüne yönelik akademik araştırmalar neticesinde modeller geliştirilmektedir. Bu modeller arasında yer alan ve her geçen gün daha fazla araştırma konusunun odak noktasını teşkil eden sekiz ayrı model birleştirilerek "Birleştirilmiş Teknoloji Kullanım ve Kabullenme Teorisi (BTKKT- Unified Theory of Acceptance and Use of Technology -UTAUT) oluşturulmuştur.

3.3.1. Birleştirilmiş Teknoloji Kullanım ve Kabullenme Teorisi

Günümüzde bilgi teknolojileri kullanımını açıklamada önde gelen sekiz model tartışılmaktadır. Bu modeller; Teknoloji Kabul Modeli -Technology Acceptance Model TAM- (Davis 1989; Davis vd. 1989), Motivasyon Modeli -Motivational Model MM (Davis vd.1992; Venkatesh, Speier 1999), Planlı Davranış Teorisi- Theory of Planned Behavior TPB- (Ajzen 1991), Mantıklı Eylem Teorisi -Theory of Reasoned Action TRA- (Ajzen, Fishbein 1980), Yenilik Yayılma Teorisi – Innovation Diffusion Theory IDT- (Rogers 1983), Sosyal Biliş Teorisi – Social Cognitive Theory- (Compeau, Higgins 1995 ; Compeau vd. 1999), Bilgisayar Kullanım Modeli- Model of PC Utilization MPCU- (Thompson vd. 1991), Teknoloji Kabul Modeli ve Planlı Davranış Teorisini Birleştiren Model –C-TAM-TPB (Venkates, Davis 2000).

Venkatesh ve arkadaşları sekiz model arasındaki kavramsal ve deneysel benzerliklere dayalı olarak bütünleştirilen birleşik bir modeli formüle etmişlerdir. Yalnızca kullanıcıların niyetini değil aynı zamanda davranışlarını (kullanımı) da kapsayan BTKKT ile niyet ve kullanımın dört temel belirleyicisi olan "Performans Beklentisi, Çaba Beklentisi, Sosyal Etki ve Kolaylaştırıcı Koşullar" formüle edilmeye çalışılmıştır. Test edilen modelin sekiz ayrı modelden daha iyi performans gösterdiği bulunmuştur (Venkatesh vd. 2003: 425-426).

3.3.2. Literatür Taraması

Schaupp ve arkadaşları (2010) çalışmalarında BTKKT modeline güven algısı ve algılanan risk faktörünü entegre ederek e-Vergi uygulamalarını benimseme ve geliştirme konusundaki araştırmalara daha kapsamlı bir anlayış kazandırabileceklerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Sonuçları performans beklentisinin, sosyal etkinin, kolaylaştırıcı koşullarının e-Vergi uygulamalarında önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Güven ve algılanan riskin önemli ölçüde etkilediği tespit edilmiştir (Schaupp vd. 2010: 636- 638).

McLeod vd. (2008) vergi mükelleflerinin e-Vergi hizmetlerini kullanma niyeti belirleyicilerini araştırmak için yapmış oldukları çalışmada BTKKT modeline elektronik vergi sistemine güveni, vergi otoritesine güveni ve bireysel olarak algılanan riski dâhil etmişlerdir. Performans beklentisinin vergi mükelleflerinin yükümlülüklerini yerine getirmede sistemi kullanma yararını görmeleri ile kullanım niyetini etkileyeceğini

ve bununla birlikte yüksek algılanan riskin ise vergi mükelleflerinin yeni teknolojiyi benimsemesinde olumsuz etkileri olacağını tespit etmişlerdir (McLeod vd., 2008: 1-2,7-12).

Aziz ve Idris (2012) vergileme süreçlerinde e-Vergi uygulamalarını kullanma konusunda mükelleflerin istekli olmamasını ve bu durumun nasıl iyileştirilebileceğini araştırmışlardır. BTKKT model ve hipotezlerinde özellikle e-Vergi uygulamalardaki boşluklara odaklanmışlar ve mükellefler açısından var olan boşlukları tespit etmeye çalışmışlardır. Mükelleflerce zamanında, doğru, anlaşılır bir şekilde yüksek bir hizmet kalitesinin varlığının performans ve çaba beklentisi üzerinde etkili olduğunu ve böylece de sistemin benimsenmesini ve kullanımını etkileyeceğini ifade etmektedirler (Aziz ve Idris 2012: 182-186).

Bhuasiri ve arkadaşları (2016) BTKKT model ve hipotezleri için vergi mükellefleri arasında geniş çaplı bir anket yaparak performans beklentisinin, kolaylaştırıcı koşulların, sosyal etkinin ve algılanan güvenilirliğin önemli faktörler olduğunu tespit etmiştir. Çalışmada algılanan risk vergi mükelleflerinin kullanım niyetini etkilememiştir (Bhuasiri vd., 2016: 672).

Lu ve Nguyen tarafından 2016 yılında yapılan çalışma BTKKT yapılarını ve bilgi teknolojisi başarı modeli (IS) yapılarını birleştirmiştir. BTKK modelindeki tüm belirleyicilerin kullanım niyetini etkilediği bulunmuştur. Aynı zamanda sistem kalitesinin, bilgi kalitesinin, hizmet kalitesinin vergi mükelleflerinin sistemi kullanma niyetleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu belirtilmiştir (Lu ve Nguyen, 2016: 1498, 1501-1503).

Rakhmawatia vd. (2020) teknoloji kabul modeli (TAM) ve BTKKT modellerini kullanarak elektronik vergi uygulamalarının mükelleflerin vergi uyumunu iyileştirmedeki etkilerini araştırmıştır. Kullanım kolaylığı ve algılanan fayda değişkenlerinin vergi mükelleflerinin kullanım niyetini etkileyebilen güçlü birer faktör olabilecekleri belirtilmektedir. Kolaylaştırıcı koşullar ise vergi uyumunu etkilememektedir (Rakhmawatia vd. 2020: 106-109).

Demirbaş vd. (2012) tarafından yapılan çalışma BTKKT modelini esas almıştır. Performans etkisi birinci faktör olarak tespit edilmiştir. Risk algısı ikinci en önemli faktör olarak görülmektedir. Kolaylaştırıcı koşullar ve güven algısında etki yüksek görülmemektedir. Özellikle performans beklentisinin daha geniş bir şekilde karşılanması ve riski algısını düşürecek daha sağlam uygulamaların varlığı dile getirilmektedir (Demirbaş vd. 2012: 69-80).

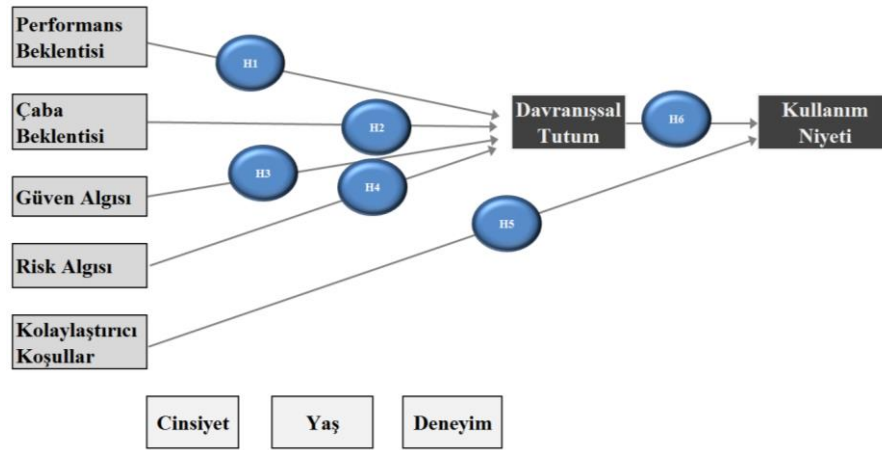
Bayraktar (2016) BTKKT modelinde muhasebe meslek mensuplarının e-Beğe üzerine davranışsal tutum ve kullanma niyetlerini incelemiştir. Performans beklentileri, çaba beklentileri, sosyal etki ve güven beklentileri ile davranışsal tutum arasında anlamlı pozitif ilişkilerin bulunduğu, kolaylaştırıcı koşulları ve davranışsal tutum ile kullanma niyeti arasında yine anlamlı pozitif ilişkilerin bulunduğu tespit edilmiştir (Bayraktar, 2016: 69, 70,112).

3.4. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Araştırma modeli Venkatesh (vd. 2003) tarafından geliştirilen BTKKT kapsamında çalışmanın bağlamına (amacına uyumlu olacak) uyacak şekilde uyarlanmıştır ve sosyal etki özellikle zorunlu uygulamalarda

Venkatesh'in gözlemleriyle zaman içinde aşınan ve sonunda kalıcı kullanımla önemsiz hale gelen rolü sebebi ile modelden çıkarılmıştır. Literatürde sosyal etkinin Wang (2002), Chang vd. (2005), AlAwadhi ve Morris (2008), Demirbaş vd. (2012), Berbat (2020) tarafından da çıkarıldığı görülmektedir. Geliştirilen modele çalışma bağlamında önemli değişkenler olarak görülen güven algısı ve risk algısı eklenmiştir. Literatürde güven algısı Wang (2002), Chang vd. (2005), Hung vd. (2006), McLeod vd.(2008), Schaupt vd. (2010), Demirbaş vd (2012), Bhuasiri vd. (2016), Bayraktar (2016), Berbat (2020) tarafından kullanılmıştır. Risk Algısı ise Fu vd. (2006), Hung vd. (2006), McLeod vd.(2008), Schaupt vd. (2010), Demirbaş vd. (2012), Bhuasiri vd. (2016) tarafından kullanılmıştır. Bu çalışmalar referans olarak alınarak araştırma modeli oluşturulmuştur.

Şekil 6: Araştırma Modeli

-Performans beklentisi, vergi mükelleflerinin e-Vergi uygulamaları ile vergi ödev ve sorumluluklarını yerine getirirken zamandan, maliyetten, emekten tasarruf etme ve vergi yönetimi ile iletişimi kolaylaştırma, daha az hata ile ödev ve sorumluluklarını yerine getirebilme, vergi yönetiminde hizmetlerin kalitesini iyileştirme, eşit ve adil bir temelde vergileme süreçlerini sağlama gibi faydalar açısından algılamalarıyla ölçülmüştür.

H1: Mükelleflerin e-Vergi uygulamalarına ilişkin performans beklentisi (**PB**) davranışsal tutum (**DT**) üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

-Çaba beklentisi, e-Vergi uygulamalarının kullanım kolaylığı algısı ve bu hizmetlerin nasıl kullanılacağını öğrenme kolaylığıyla ölçülmüştür. Mükelleflerin vergisel işlemleri yerine getirirken uygulanan dijital sistemlerin zahmetsiz olacağına inanma dereceleri önemli görülmektedir. Aslında bir noktada yeni uygulama alanı bulan bir sistemi kullanmanın zor olarak algılanma derecesi ölçülmeye çalışılmaktadır. Ayrıca elektronik uygulamaları kullanmanın vergi denetimi bağlamında da kolaylık sağlayacağı algısı çaba beklentisine eklenmiştir.

H2: Mükelleflerin e-Vergi uygulamalarına ilişkin çaba beklentisi (**ÇB**) davranışsal tutum (**DT**) üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

-Güven algısı, vergi mükelleflerinin e-Vergi uygulamalarında sistemde kişisel haklarının korunduğuna dair duydukları güven algıları ile idareye duyulan güveni ve sistemin vergi yönetimindeki olumsuzlukları önleyebileceğine dair algıları ile ölçülmektedir.

H3: Mükelleflerin e-Vergi uygulamalarına ilişkin güven algıları (**GA**) davranışsal tutum (**DT**) üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

-Risk algısı, vergi mükelleflerinin e-Vergi uygulamalarını kullanırken karşı karşıya kaldıkları kaygı, endişe ve korku duygularını ölçmektedir. Schaupp vd. (2010)'de belirttiği risk algısı bir kayba uğrayacağına dair inanç olarak tanımlanmaktadır.

H4: Mükelleflerin e-Vergi uygulamalarına ilişkin risk algıları (**RA**) davranışsal tutum (**DT**) üzerinde negatif bir etkiye sahiptir.

-Kolaylaştırıcı koşullar, e-Vergi uygulamalarını kullanmak için gerekli bilgi ve gerekli desteği elde etmenin yanı sıra gerekli kaynaklara erişebilme ve sistemin vergi mükellefleri ile uyumluluğu algısıyla ölçülmüştür. Mükellefler sistemi kullanırken çok fazla çaba sarf etmeyeceklerini düşünüyorsa ve fazla bir çaba sarf etmeden sistemi kullanabiliyorsa bu etki doğrudan davranışsal niyet üzerinde olumlu etkiye sahiptir.

H5: Mükelleflerin e-Vergi uygulamalarına ilişkin kolaylaştırıcı koşullar (**KK**) kullanım niyeti (**KN**) üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

-Davranışsal tutum, teknolojiyi kullanmaya yönelik tutum, bir bireyin bir sistemi kullanmaya yönelik genel duygusal tepkisi olarak tanımlanmaktadır ve davranışsal tutum olumlu ya da olumsuz biçimde tepkide bulunma eğilimi olarak davranışsal niyetin en güçlü öngörücüsüdür (Venkatesh vd. 2003: 455-456). Tanımlanan dört yapı (performans beklentisi, çaba beklentisi, güven algısı ve risk algısı) ile yakından uyumludur. Vergi mükelleflerinin zorunlu olmayan uygulamalarda bile dijital sistemleri kullanarak ödevlerini yerine getirme isteği, sistemi kullanmanın yararlı olduğunu algılamaları ve yeni geliştirilen sistemleri eski uygulamalara göre daha avantajlı bulmaları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

H6: Mükelleflerin e-Vergi uygulamaları ile ilgili davranışsal tutumu (**DT**) kullanım niyeti (**KN**) üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

3.5. Anket Geliştirilmesi

Anket soruları Venkatesh vd. (2003), Chang vd. (2005), Hung vd. (2006), Fu vd.(2006), McLeod vd.(2008), AlAwadhi ve Morris (2008), Schaupp vd.(2010), Demirbaş vd. (2012), Bayraktar (2016), Berbat (2020) tarafından uygulanmış anket sorularının Türkiye'deki e-Vergi uygulamalarına uyarlanması ile oluşturulmuştur. İki kısımdan oluşan anket formunun birinci bölümünde katılımcıların demografik özellikleri, İkinci bölümde ise katılımcıların e-Vergi uygulamaları konusunda benimseme, kabullenme ve kullanma düzeyleri hakkında bilgi vermesi istenen 29 adet soru bulunmaktadır. Bu bölümdeki sorular, "Performans Beklentisi, Çaba Beklentisi, Güven Algısı, Risk Algısı, Kolaylaştırıcı Koşullar, Davranışsal

Tutum ve Kullanım Niyeti" başlıkları altında gruplandırılmıştır. Veri toplama aracı, 5'li likert tipi ölçeği kullanılmıştır.

Tablo 11: Nicel Araştırma Anket Soruları ve Kategorileri

H	K	ANKET SORUSU
Performans beklentisi	PB1.	E-Vergi uygulamalarını kullanmak vergi ödevlerimi daha hızlı tamamlamama sağlıyor.
	PB2.	E-Vergi uygulamalarını kullanmak vergi yükümlülüklerimi yerine getirmemi kolaylaştırıyor.
	PB3.	E-Vergi uygulamalarını kullanmak iş performansımı artırıyor.
	PB4.	E-Vergi uygulamalarını kullanmak daha az hata yapmamı sağlıyor.
	PB5.	E-Vergi uygulamaları vergi mükelleflerine vergi idaresi ile işlemlerini yerine getirmede eşit bir şans vermektedir.
	PB6.	E- vergi uygulamalarını kullanmak işlem maliyetlerimi azaltıyor.
Çaba beklentisi	ÇB1.	E-Vergi uygulamalarını öğrenmek kolaydır.
	ÇB2.	E-Vergi uygulamaları basit ve anlaşlırdır.
	ÇB3.	E-Vergi uygulamaları kullanımı kolaydır.
	ÇB4.	E-Vergi uygulamalarının kullanımı ile vergi denetimlerinin daha kolay gerçekleştirileceğini düşünüyorum.
Güven algısı	GA1.	E-Vergi uygulamalarında kişisel bilgilerimin güvende olduğunu düşünüyorum.
	GA2.	GİB e-Vergi uygulamalarının kullanımı için yeterli güveni sağlamaktadır.
	GA3.	E-Vergi uygulamalarının kullanımı yolsuzluk ve suiistimalleri engellemektedir.
	GA4.	E-Vergi uygulamaları vergi kayıp ve kaçakçı ile etkin bir şekilde mücadele edilmesini sağlamaktadır.
Risk algısı	RA1.	E-Vergi uygulamalarında sık sık teknik sorunlar yaşanmasından kaygılanıyorum.
	RA2.	E-Vergi uygulamalarını kullanırken düzeltilemeyecek bir hata yapmaktan korkuyorum.
	RA3.	E-Vergi uygulamaları kullanırken bilgilerimin kaybolacağından endişeleniyorum.
Kolaylaştırma kolaylıkları	KK1.	E-Vergi uygulamaları kullandığım program ve diğer sistemlerle uyumludur.
	KK2.	E-Vergi uygulamaları hakkında GİB tarafından yapılan bilgilendirme yeterlidir.
	KK3.	E-Vergi uygulamalarında yaşanan sorunlar hakkında GİB tarafından yeterli teknik destek sağlanmaktadır.
	KK4.	E-Vergi uygulamalarının geliştirilmesi konusunda GİB gereken özveri göstermektedir.
Dürüst tutum	DT1.	Zorunlu olmayan hallerde bile e-Vergi uygulamalarını kullanmayı tercih ediyorum.
	DT2.	E-Vergi uygulamalarının kullanımını yararlı buluyorum.
	DT3.	E-Vergi uygulamalarının kullanılması eski dönemde kullanılan manuel sistemlerden daha avantajlıdır.
Kullanım niyeti	KN1.	Vergileme süreçlerinde e-Vergi uygulamalarına geçilmesi yerinde bir karar olmuştur.
	KN2.	E-Vergi uygulamalarının kullanımında GİB şu ana kadarki süreçte başarıya ulaşmıştır.
	KN3.	Gelecekte e-Vergi uygulamalarının kapsamı daha da geliştirilmelidir.
	KN4.	E-Vergi uygulamaları genel olarak memnuniyet vericidir.
	KN5.	Zorunlu olsun veya olmasın vergileme süreçlerindeki tüm işlemlerimi e-Vergi uygulamaları kullanarak gerçekleştirmeyi planlıyorum.

H: Hipotez, K: Kategori

3.6. Verilerin Analizi ve Bulgular

Anket soruları elektronik ortamda Google form anket programı kullanılarak hazırlanmış, tüm anket sonuçları elektronik ortamda elde edilerek verilerin analizi SPSS programının 24.0 sürümü kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Veriler için; güvenirlik ve geçerlilik analizi, faktör analizi, frekans ve yüzde analizi, regresyon analizi, t testi ve anova (tek yönlü varyans) analizleri yapılmıştır.

3.6.1. Araştırma Evreni ve Örneklemi

Türkiye'de muhasebe mesleği 1989 tarihinde düzenlenen 3568 sayılı mesleki yasa ile TÜRMOB uhdesinde mesleki odaların birleşmesi ile ülke çapında mesleki bir kuruluş halini almıştır (TÜRMOB Kurumsal Yapı, 18.06.2021) . 2021 yılı itibariyle toplam il ve ilçe bazında 77 oda ve 114.353 meslek mensubu yer almaktadır. Araştırma örneklemini temsil eden Eskişehir SMMMO' da ise 1.054 meslek mensubu aktif olarak görev almaktadır (TÜRMOB Üye İstatistikleri. 18.06.2021). Çalışmalarda araştırmacılara kolaylık olması bakımından " $\alpha= 0.05$ için $+ - 0.03$, $+ - 0.05$ ve $+ - 0.10$ " örnekleme hataları için farklı evren büyüklüklerinden çekilmesi gereken örneklem büyüklükleri hesaplanmıştır. Bu hesaplamalarda evren büyüklüğünün $\alpha= 0.05$ için ve %95 güven aralığında örneklem sayısının 384 (evren büyüklüğü 100.000 kişi ve üstü) olması uygun görülmektedir (Demir, 2019:15; Büyüköztürk vd.: 2012). Araştırma $\alpha= 0.05$ için %95 güven aralığında 418 örneklem sayısı ile gerçekleştirilmiştir. Nicel araştırma 16.02.2021 ve 12.04.2021 tarihleri arasında elektronik posta aracılığı ile Eskişehir SMMM Odasının kurumsal web sitesinden tüm aktif kayıtlı meslek mensuplarına hazırlanan anket linkinin gönderilmesi ile gerçekleştirilmiştir.

3.6.2. Güvenirlilik, Geçerlilik ve Faktör Analizi

Araştırma veri setlerinin güvenirliliği Cronbach alfa istatistiğiyle değerlendirilmiştir. Tüm maddeler için elde edilen α değeri o araştırmanın toplam güvenirliliğini gösterir ve literatürde genel kabul bu değer 0.7 ve büyük olması şeklindedir (Kılıç, 2016: 47-48). Tüm değişkenlerin topluca değerlendirildiği Cronbach alfa değeri 0.936 bulunmaktadır ve ölçeğin güvenirlilik durumunun (yüksek) sağlandığını göstermektedir.

Tablo 2: Araştırma Soru Gruplarına Ait Cronbach α Değerleri (Genel Cronbach α 0.936)

Soru Grupları	Cronbach α
Performans Beklentisi	0,882
Çaba Beklentisi	0,868
Güven Algısı	0,871
Risk Algısı	0,682
Kolaylaştırıcı Koşullar	0,816
Davranışsal Tutum	0,844
Kullanım Niyeti	0,875

Araştırmada değişkenlerin bir faktör üzerindeki faktör ağırlıkları yüksekse bu değişkenlerin yapısal geçerliliğe sahip oldukları söylenir (Çakmur, 2012: 342-343). Yapı geçerliliğinin değerlendirilmesinde Kaiser Meyer Olkin testi, Bartlett testi ve faktör analizi yöntemleri kullanılmıştır.

Tablo 3: Araştırma Faktör Analizinin Uygunluğuna İlişkin Veriler, KMO ve Bartlett Testi

KMO ve Bartlett Testi		
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)		,869
Bartlett Testi	Ki-Kare	1426,874
	df	15
	Sig.	,000

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısında 0,80 üstü değerler mükemmel sayılabilmektedir (Yaşlıoğlu, 2017: 75-76; Halil Yurdugül, 05.05.2021). Araştırmada, tabloda görüldüğü üzere KMO katsayısı 0.869 olup değer oldukça yüksek görülmektedir. Bartlett testi ise 0.000 olarak anlamlı bulunmuştur. Ankette yer alan BTKKT ölçek maddeleri ile katılımcı grubu arasında uyum olduğu ifade edilebilir. Çalışma faktör analizi yapmaya uygun görülmektedir.

Faktör analizinde oluşan katsayılar -faktör yükleri- değişkenlerle faktörler arasındaki korelasyonları temsil etmektedir. Mutlak değer olarak faktör yükünün büyüklüğü arttıkça değişken ve faktörün birbiriyle yakından ilişkili olduğu gösterilmektedir (Yüksel Terzi, 10.05.2021). Soru grupları için elde edilen faktör yükleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Hesaplanan faktör yüklerinde en düşük değer 0,534 olduğu görülmektedir. Bu sonuç, soru gruplarının yapısal geçerliliğinin sağlandığı anlamına gelmektedir.

Tablo 42: Araştırma Soru Grupları Faktör Yükleri

Soru Grupları	Sorular	Faktör Yükleri
Performans Beklentisi	PB1	,883
	PB2	,898
	PB3	,834
	PB4	,784
	PB5	,705
	PB6	,704
Çaba beklentisi	CB1	,887
	CB2	,943
	CB3	,928
	CB4	,579

Güven Algısı	GA1	,854
	GA2	,865
	GA3	,838
	GA4	,829
Risk Algısı	RA1	,764
	RA2	,836
	RA3	,732
Kolaylaştırıcı Koşullar	KK1	,534
	KK2	,865
	KK3	,875
	KK4	,878
Davranışsal Tutum	DT1	,839
	DT2	,918
	DT3	,888
Kullanım Niyeti	KN1	,879
	KN2	,731
	KN3	,797
	KN4	,851
	KN5	,857

3.6.3. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Aşağıdaki tabloda katılımcıların yaş dağılımı yer almaktadır. Yaş dağılımına bakıldığında, katılımcıların %37,8'inin 41-50 yaş aralığında olduğu, daha sonra en büyük payın %29,7 ile 31-40 yaş aralığında olduğu görülmektedir. En düşük pay %7,7 ile 30 ve daha az yaş grubunu göstermektedir.

Tablo 5: Araştırma Yaş Dağılım Tablosu

Değişken	Gruplar	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Yaş	30'dan az	32	7,7	7,7
	31-40	124	29,7	37,3
	41-50	158	37,8	75,1
	51 ve üstü	104	24,9	100
	Toplam	418	100	

Aşağıdaki tablo katılımcıların cinsiyet dağılımını göstermektedir. Tabloda görüldüğü üzere anketi yanıtlayan kadın katılımcı % 26,6 ve erkek katılımcı ise %73,4'tür.

Tablo 6: Araştırma Cinsiyet Dağılım Tablosu

Değişken	Gruplar	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Cinsiyet	Kadın	111	26,6	26,6
	Erkek	307	73,4	73,4
	Toplam	418	100	100

Eğitim durumunun incelendiği aşağıdaki tabloda %80,6 lisans , %11,5 yüksek lisans, %1,9 önlisans, %5 lise ve %1 doktora mezunu katılımcı bulunmaktadır.

Tablo 7: Araştırma Eğitim Dağılım Tablosu

Değişken	Gruplar	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Eğitim	Lise	21	5,0	5,0
	Önlisans	8	1,9	6,9
	Lisans	337	80,6	87,6
	Yüksek	48	11,5	99,0
	Doktora	4	1,0	100
	Toplam	418	100	

Katılımcıların deneyim süreleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. En fazla oran %48,6 pay ile 21 yıl ve üstü katılımcıları göstermektedir. 16-20 yıl deneyime sahip katılımcılar %18,7'dir. En az oran ise %7,2 ile 5 yıl ve daha az deneyime sahip katılımcıları göstermektedir.

Tablo 8: Araştırma Deneyim Dağılım Tablosu

Değişken	Gruplar	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Deneyim	5 yıldan az	30	7,2	7,2
	6-10 yıl	49	11,7	18,9
	11-15 yıl	58	13,9	32,8
	16-20 yıl	78	18,7	51,4
	21 ve üstü	203	48,6	100
	Toplam	418	100	

3.6.4. Regresyon Analizi

Bağımlı değişkenin davranışsal tutum (DT), bağımsız değişkenin performans beklentisi (PB) olarak belirlendiği ve H₁ hipotezinin test edildiği modelin regresyon tahmin sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 9: Araştırma H1 Hipotezi Regresyon Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	Olasılık Değeri
PB	0,706	0,034	0,000
C	1,128	0,131	0,000
R ² =0,505			
Düzeltilmiş R ² = 0,504			
F Testi: 424,380 (0,000)			

Tahmin sonuçları, F testi katsayı tahminlerinin istatistiksel olarak topluca anlamlı olduğunu göstermektedir. R² ve Düzeltilmiş R² değerleri modelin açıklayıcılık gücünün yeterli olduğunu göstermektedir. Performans beklentisi değişkeninin davranışsal tutum değişkeni üstünde (+) ve istatistiki açıdan anlamlı bir etkisi bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuçtan hareketle, H1 hipotezinin geçerli olduğu söylenebilmektedir.

Modelin açıklama gücü olarak ifade edilen R Square R²=0,505 olarak bulunmuştur. Bu değer DT değişkeni içindeki varyasyonun (çeşitliliğin) % 50,5 için modelin bağımsız değişkeni PB tarafından açıklanabildiğini göstermektedir. PB bağımsız değişkenine ait regresyon yükü 0,706 (standartlaştırılmış regresyon yükü 0,711) rapor edilmektedir. Bu durumda performans etkisinin davranışsal tutumu % 70,6 arttırdığını söyleyebiliriz.

Bağımlı değişkenin davranışsal tutum (DT), bağımsız değişkenin çaba beklentisi (ÇB) olarak belirlendiği ve H₂ hipotezinin test edildiği modelin regresyon tahmin sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Tahmin sonuçları, F testi katsayı tahminlerinin istatistiksel olarak topluca anlamlı olduğunu göstermektedir. R² ve Düzeltilmiş R² değerleri modelin açıklayıcılık gücünün yeterli olduğunu göstermektedir. Çaba beklentisi değişkeninin davranışsal tutum değişkeni üstünde (+) ve istatistiki açıdan anlamlı bir etkisi bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuçtan hareketle H2 hipotezinin geçerli olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 10: Araştırma H2 Hipotezi Regresyon Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	Olasılık Değeri
ÇB	0,518	0,038	0,000
C	2,008	0,133	0,000
R ² =0,308 Düzeltilmiş R ² = 0,307 F Testi: 185,578 (0,000)			

Bağımlı değişkenin davranışsal tutum (DT), bağımsız değişkenin güven algıları (GA) olarak belirlendiği ve H₃ hipotezinin test edildiği aşağıdaki tabloda F testi katsayı tahminlerinin istatistiksel olarak topluca anlamlı olduğunu, R² ve Düzeltilmiş R² değerleri ise modelin açıklayıcılık gücünün yeterli olduğunu göstermektedir. Katsayı değerlerine bakılırsa, güven algıları değişkeninin davranışsal tutum değişkeni üzerinde üstünde (+) ve istatistiki açıdan anlamlı bir etkisi bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuçtan hareketle, H₃ hipotezinin geçerli olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 11: Araştırma H3 Hipotezi Regresyon Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	Olasılık Değeri
GA	0,530	0,038	0,000
C	2,015	0,130	0,000
R ² = 0,317 Düzeltilmiş R ² = 0,316 F Testi: 193,350 (0,000)			

Bağımlı değişkenin davranışsal tutum (DT), bağımsız değişkenin risk algısı (RA) olarak belirlendiği ve H₄ hipotezinin test edildiği modelin sonuçları aşağıdaki tabloya göre F testi katsayı tahminlerinin istatistiksel olarak topluca anlamlı olduğunu göstermektedir. R² ve Düzeltilmiş R² değerleri modelin açıklayıcılık gücünün oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Risk algısı (RA) değişkeninin davranışsal tutum (DT) değişkeni üstünde (-) ve istatistiki açıdan anlamlı bir etkisi bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuçtan hareketle, H₄ hipotezinin geçerli olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 12: Araştırma H4 Hipotezi Regresyon Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	Olasılık Değeri
RA	-0,158	0,047	0,001
C	4,335	0,173	0,000
R ² = 0,027			
Düzeltilmiş R ² = 0,024			
F Testi: 11,405 (0,001)			

Bağımlı değişkenin kullanım niyeti (KN), bağımsız değişkenin kolaylaştırıcı koşullar (KK) olarak belirlendiği ve H₅ hipotezinin test edildiği modelin sonuçlarına göre aşağıdaki tablo F testi katsayı tahminlerinin istatistiksel olarak topluca anlamlı olduğunu göstermektedir. R² ve Düzeltilmiş R² değerleri modelin açıklayıcılık gücünün yeterli olduğunu göstermektedir. Kolaylaştırıcı koşullar (KK) değişkeninin kullanım niyeti (KN) değişkeni üstünde (+) ve istatistiki açıdan anlamlı bir etkisi bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuçtan hareketle, H₅ hipotezinin geçerli olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 13: Araştırma H5 Hipotezi Regresyon Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	Olasılık Değeri
KK	0,545	0,035	0,000
C	2,096	0,108	0,000
R ² = 0,368			
Düzeltilmiş R ² = 0,366			
F Testi: 242,034 (0,000)			

Bağımlı değişkenin kullanım niyeti (KN), bağımsız değişkenin davranışsal tutum (DT) olarak belirlendiği ve H₆ hipotezinin test edildiği modelin aşağıdaki tabloda belirtilen regresyon tahmin sonuçlarına göre F testi katsayı tahminleri istatistiksel olarak topluca anlamlı bulunmuştur. R² ve Düzeltilmiş R² değerleri modelin açıklayıcılık gücünün yeterli olduğunu göstermektedir. Davranışsal tutum (DT) değişkeninin kullanım niyeti (KN) değişkeni üstünde (+) ve istatistiki açıdan anlamlı bir etkisi bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuçtan hareketle, H₆ hipotezinin geçerli olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 14: Araştırma H6 Hipotezi Regresyon Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	Olasılık Değeri
DT	0,813	0,023	0,000
C	0,649	0,090	0,000
R ² = 0,744			
Düzeltilmiş R ² = 0,743			
F Testi: 1209,701 (0,000)			

Regresyon analizi sonuçlarına bakıldığında kurulan 6 hipotezin tamamı desteklenmiştir.

3.6.5. Bağımsız Örneklem "T-Testi" ve "Tek Yönlü Varyans" Analizi (Anova)

Araştırmada değişkenlerin kadın-erkek cinsiyete göre farklılaşma durumunu kontrol etmek için bağımsız örneklem t-testi kullanılmıştır.

Tablo 15: Cinsiyet ile İlişkin Değişkenler Arasındaki t-testi Analizi Tablosu

CİNSİYET		N	Ort.	Std.Sp.	F	t	Sig
PB	Kadın	111	3,79	,748	3,810	,859	,391
	Erkek	307	3,71	,863		,918	
ÇB	Kadın	111	3,49	,820	3,178	1,382	,168
	Erkek	307	3,36	,910		1,451	
GA	Kadın	111	3,38	,762	4,387	1,041	,298
	Erkek	307	3,28	,919		1,136	
RA	Kadın	111	3,73	,757	2,459	1,765	,078
	Erkek	307	3,57	,887		1,900	
KK	Kadın	111	3,05	,837	,081	1,244	,214
	Erkek	307	2,93	,879		1,273	
DT	Kadın	111	3,76	,780	,379	-,041	,967
	Erkek	307	3,77	,846		-,043	
KN	Kadın	111	3,73	,730	,885	,361	,718
	Erkek	307	3,70	,798		,376	

Yukarıdaki tabloya göre araştırmaya katılan kadın (111 kişi) ve erkek (307 kişi) grupların e-Vergi uygulamalarına ilişkin değişkenler arasındaki t-test analizi sonucuna göre cinsiyetler ile e-Vergi uygulamalarına ilişkin faktörler arasında istatistiki olarak anlamlı farklılıklar görülmemiştir ($p>0.05$). Değişkenlerden davranışsal tutum (DT) değişkeni hariç diğerlerinde genel olarak kadınlar erkeklere göre daha yüksek düzeyde katılım göstermişler. Fakat aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı olmadığından cinsiyetin e-Vergi uygulamalarında ayırt edici bir faktör olmadığı söylenebilir.

Araştırmada katılımcıların yaş, eğitim ve tecrübelerinin e-Vergi uygulamalarına ilişkin değişkenler arasında istatistiki anlamda farkın bulunup bulunmadığını saptamak amacıyla varyans analizlerinden "Tek Yönlü Anova Analizi" kullanılmıştır. ANOVA testi/analizi neticesinde istatistiki manada anlamlı bir "p" değeri bulunursa yani " $p<0,05$ " ise hangi gruplar arasında fark olduğunun ortaya konması için "Çoklu Karşılaştırma Testleri -Post-hoc testler" kullanılmaktadır.

Tablo 16: Yaş ile İlişkin Değişkenler Arasındaki Anova Analizi Tablosu

Boyutlar	Yaş Grupları	N	Ort.	St. Sp.	F	Sig.
PB	30 dan az	32	4,03	,605	3,612	,013*
	31-40	124	3,56	,884		
	41-50	158	3,77	,845		
	51 ve üstü	104	3,81	,781		
	Toplam	418	3,74	,834		
ÇB	30 dan az	32	3,72	,785	3,067	,028*
	31-40	124	3,26	,920		
	41-50	158	3,48	,855		
	51 ve üstü	104	3,32	,902		
	Toplam	418	3,39	,888		
GA	30 dan az	32	3,66	,797	3,917	,009**
	31-40	124	3,12	,932		
	41-50	158	3,34	,835		
	51 ve üstü	104	3,36	,870		
	Toplam	418	3,30	,880		

*"p<0,05"

**"p<0,01"

Yukarıdaki tabloda yer aldığı üzere katılımcıların yaşları ile e-Vergi uygulamalarına ilişkin değişkenler arasındaki anlamlı farkın bulunması için yapılan anova (tek yönlü varyans) analizi sonucunda performans beklentisi (PB), çaba beklentisi (ÇB) ve güven algısı (GA) boyutlarında anlamlı farkların olduğu görülmüştür. Katılımcıların yaşları ile performans beklentisi (PB) boyutu arasındaki farkın ($p=0,013$), çaba beklentisi (ÇB) boyutu arasındaki farkın ($p=0,028$) ve güven algısı (GA) boyutu arasındaki farkın ($p=0,009$) nedeninin anlaşılması için yapılan Post-Hoc testlerinden Tukey testi incelendiğinde farkın 30 yaşından küçük katılımcılar ile 31-40 yaş arasındaki katılımcılar arasında olduğu görülmüştür. 30 yaşından küçük katılımcıların 31-40 yaş arasındaki katılımcılara göre performans beklentisi (PB), çaba beklentisi (ÇB) ve güven algısı (GA) boyutu ile ilgili değişkenlere daha yüksek düzeyde katıldığı görülmüştür. Katılımcıların yaşları ile risk algısı (RA), kolaylaştırıcı koşullar (KK), davranışsal tutum (DT) ve kullanım niyeti (KN) boyutları arasında istatistiki manada anlamlı farklar " $p>0,05$ " bulunmamıştır. Yani bu değişkenlerde katılımcıların yaşları ayırt edici bir faktör olmamıştır.

Katılımcıların eğitim düzeyleri, deneyimleri ile e-Vergi uygulamalarına ilişkin değişkenler arasındaki anlamlı farkın bulunması amacıyla gerçekleştirilen "Anova Tek Yönlü Varyans Analizi" sonucunda istatistiki manada anlamlı farklılıklar ($p>0,05$) bulunmamıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma BTKKT modeline vergi sistemindeki elektronik vergi uygulamaları bağlamında güven algısı ve risk algısı faktörleri entegre edilerek model genişletilmiş ve oluşturulan altı hipotezin tamamının nicel araştırma yöntemi ile desteklendiği tespit edilmiştir.

Teorik modelde performans beklentisi davranışsal tutumu açıklayan en güçlü faktör olarak belirtilmektedir ve yapılan çalışma sonucunda aynı bulgu elde edilmiştir. Araştırmamızda vergi mükellefleri vergi ödevlerini e-Vergi uygulamalarını kullanarak daha hızlı (% 84,9 katılımla), daha kolay (% 83,4 katılımla) yaptıklarını belirterek, iş performanslarını arttırdıklarını (% 75,3 katılımla) ve daha az hata yaptıklarını (% 67,7 katılımla) ifade etmişlerdir. Sonuçlar mükelleflerin vergi ödevleri ifasında e-uygulamaları kullanmanın avantaj sağladığını bununda dijital sistemlerden beklenen amaç ve faydalarla uyumlu olduğunu göstermektedir. Vergisel işlemlerini daha az hata ile gerçekleştirmediklerini veya tereddütleri olan katılımcıların da (% 32,3 katılımla) göz önüne alınması ve bu yönde uygulamaların hata ve eksiklikleri ikaz edici -basit ve işlevsel- uyarıcı fonksiyonlarla kullanıcıları yönlendirebilmesi önerilmektedir. Katılımcılara göre e-Vergi uygulamaları ile vergisel işlemlerin ifasında büyük ölçüde eşit bir yaklaşım (% 70,6 katılımla) gerçekleştirilmiştir. Bununla beraber mükelleflerin yarısından fazlası da (% 62,7 katılımla) uygulamaların işlem maliyetlerini azalttığını belirtmektedir. İşlem maliyetlerinin azalmadığı düşünen vergi mükellefleri (% 37,3 katılımla) için dijital sistemlerin kendilerine sunacağı fırsat ve faydaları konusunda daha fazla bilgilendirilmeleri sağlanmalıdır.

Araştırmada çaba beklentisi faktörünün davranışsal tutum üzerinde pozitif bir etkisinin bulunduğu görülmüştür. E-Vergi uygulamalarının basit ve anlaşılır olduğunu (% 48,3 katılımla), öğrenmenin kolay olduğunu (% 60,1 katılımla) ve kullanmanın kolay olduğunu (% 52,4 katılımla) düşünen katılımcılar ile bu bakış açısına katılmayan katılımcıların sonuçlarını değerlendirdiğimizde sistemlerin mükellef açısından daha kolay hale getirilebilmesi yani kullanıcı dostu olması yönünde araştırmalar yapılarak, iyileştirilmelerin gerektiği sonucuna varılabilecektir. E-Vergi uygulamalarının kullanımını kolaylaştırmak için bilgi, eğitim ve rehberlik desteği ile bu konuda yeteneklerin geliştirilmesi önem arz etmektedir. Vergi sisteminde uygulamaların genişliğinin ve içeriğinin gün geçtikçe artacağı gerçeği ile konuya daha titiz bir yaklaşım sergilenmesi gerekmektedir. Özellikle kurgulanan sistemin basit ve anlaşılır olması gerek mükellef gerekse idare nezdinde birçok problemin oluşmasını önleyebilmektedir. Karmaşık ve anlaşılması zor uygulamalar sistemin etkin ve verimli çalışmasının önündeki en önemli engel olarak görülmektedir. Vergi mükelleflerinin e-Vergi uygulamalarının kullanımı ile vergi denetimlerinin daha kolay gerçekleşeceğine dair algısı (% 74,6 katılımla) değerli bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu kanaatleri sistemlerin kurgulanmasındaki maksatlardan olan vergi güvenliği açısından fevkalade önemlidir.

Mükelleflerin e-Vergi uygulamalarına dair güven algılarının davranışsal tutum üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır. Katılımcı vergi mükelleflerinin yaklaşık yarısı e-Vergi uygulamalarında kişisel bilgilerinin güvende olduğunu (% 44,2 katılım) ve Gelir İdaresinin e-Vergi uygulamalarının kullanımı için yeterli güveni sağladığını (% 47,3 katılım) düşünmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun bu konuda tereddütleri veya şüpheleri olduğunu ifade etmek mümkündür. Dijital sistemlerin yoğun olarak kullanılmaya başlandığı günümüzde bilgi güvenliği en ön planda yer almaktadır. Bu husustaki tereddütlerinin giderilmesi, sistemin kullanıcılar açısından güvenli platformlar oluşturması ile sisteme duyulan güvenin tesis edilmesi vergi güvenliği açısından oldukça önemlidir. Özellikle sisteme ve sistemi sağlayıcılara duyulan güvenin artırılması noktasında bilgi güvenliğini sağlayabilmek için karşılıklı etkileşimle farkındalığı artırarak gerekli olan yasal, idari ve teknik tedbirlerin alınması ve ileri teknolojiler kullanılarak sistem denetimlerinin yapılması sağlanmalıdır. E-Vergi uygulamaları ile vergi kayıp ve kaçığıyla etkin bir şekilde mücadele edilemediği fikrine sahip ya da kararsız olan (% 44,2 katılım), yolsuzluk ve suiistimalleri (% 44,5 katılım) engelleyemeyeceğini düşünen vergi mükellefleri çalışmamız açısından azımsanmayacak bir büyüklük olarak görülmektedir. Çünkü oluşturulan dijital sistemler ile şeffaf, hesap verilebilir, eşit ve adaletli bir şekilde vergi süreçlerinin gerçekleştirilerek kayıp-kaçığın önlenmesi, yolsuzlukların, suiistimallerin giderilmesi hedeflenmektedir. Örneğin İngiltere dijital dönüşüm yolculuğuna vergi kayıp ve kaçıklarını önlemek ve uyumu arttırmak temellerinde başlamıştır. Türkiye'de de benzer bir şekilde vergi idaresinin tüm ekonomiyi kayıt altına alarak gelir, harcama ve serveti kavrayabilmesi, ekonomik aktiviteleri kontrol edebilmesi gerekmektedir. Kullanılan sistemlerin kurumlar arası entegrasyonu ve birlikte çalışabilirliği sağlanarak tüm verileri kontrol edebilme yeteneği arttırmalı, risk odaklı etkin denetimlerle kayıp ve kaçak önlenmeye çalışmalıdır.

E-Vergi uygulamalarında risk algısı faktörünün davranışsal tutum üzerinde "negatif/olumsuz" etkisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. E-Vergi uygulamalarında mükellefler sık sık teknik sorunlar yaşanmasından kaygılanmakta (% 80,9 katılım), uygulamaları kullanırken düzeltilemeyecek bir hata yapmaktan korkmakta (% 69,9 katılım) ve bilgilerinin kaybolacağından endişelenmektedir (% 40,9 katılım). Bu konuda vergi mükelleflerinin endişe, kaygı ve korkularının giderilmesi gerekmektedir. Daha güvenilir, hızlı ve mükelleflerin ihtiyaçlarını tam zamanında karşılayabilen teknik desteğin verilmesinin risk algılarını ve beraberinde kaygı ve korkularını azaltacağı düşünülmektedir.

Araştırma sonucuna göre kolaylaştırıcı koşulların kullanım niyeti üstünde pozitif bir etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Kolaylaştırıcı koşulların BTKKT modelinde tek başına kullanım niyeti üstünde doğrudan bir etkisinin bulunduğu ve yapılan çalışma sonucunda aynı bulgunun da elde edildiğini ifade etmek mümkündür. Elektronik vergi uygulamaları ile ilgili Gelir İdaresi tarafından yapılan bilgilendirmelerin yeterli olduğuna (% 32 katılım), elektronik vergi uygulamalarında yaşanan sorunlar hakkında Gelir İdaresinin yeterli teknik desteği sağladığına (% 24,9 katılım) ve Gelir İdaresinin elektronik uygulamaları geliştirme konusunda gerekli özeni gösterdiğine (% 35,9 katılım) ilişkin savlara az sayıda katılımcı iştirak etmektedir. Yaklaşık katılımcıların 1/3 bu duruma katılırken 2/3 tereddütte ve katılmamaktadır. Katılımcıların çoğu idarenin yapmış olduğu bilgilendirmelerin yetersiz olduğunu, yeterli teknik desteğin

sağlanmadığını ve uygulamalar konusunda gereken özenin gerekliliğini vurgulamaktadır. Dijitalleşme sonucu ortaya çıkan yeni usul ve uygulamalar konusunda vergi yükümlülüklerini söz konusu değişen yöntemlerle gerçekleştirmeye çalışan mükelleflere gereken desteğin verilmesi, yeni uygulamaların mükellef cephesinde anlaşılabilirliğinin ve doğru yöntemlerle uygulandığının takip edilmesi ile mükelleflerin dönüşümü anlama ve uygun hareket etme kabiliyetlerinin artabileceğini ileri sürmek mümkündür.

Davranışsal tutumun kullanım niyeti üstünde pozitif etkisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. E-Vergi uygulamalarının kullanımını yararlı bulan (% 82,1 katılımla) ve bu uygulamaların eski dönemde kullanılan manuel sistemlerden daha avantajlı olduğunu ifade eden (% 83,3 katılımla) oldukça yüksek sayıda katılımcı bulunmaktadır. Zorunlu olmayan uygulamalarda bile sistemi kullanmayı tercih eden katılımcıların yarısından fazla olması (% 62 katılımla) dijitalleşen sistemlere karşı olumlu bir bakış açısının varlığını göstermektedir. Katılımcılar elektronik vergi uygulamalarına geçilmesini yerinde bir karar olarak görmekte (% 83,1 katılımla) ve uygulamaların kapsamının daha da genişletilmesini (% 82,5 katılımla) istemektedir. Vergi mükelleflerinin daha modern, daha işlevsel ve daha etkin vergileme süreçlerini benimsediği ve bunun da vergi güvenliğini sağlamada önemli katkılarının olacağı düşünülmektedir.

Çalışma elektronik vergi uygulamalarının büyük bir çoğunluğunun zorunlu olarak uygulandığı gelişmekte olan bir ülke bağlamında uygulamaların vergi mükelleflerince kabulünü ve kullanımını inceleyerek vergi uygulamalarına ilişkin güncel ve farklı bir araştırma konusunu gündeme getirerek alan yazına disiplinler arası bir çalışma boyutu kazandırmaktadır. Araştırmada Birleştirilmiş Teknoloji Kullanım ve Kabullenme Teorisi modeline entegre edilmesi önemli görülen güven algısı ve risk algısı boyutları eklenerek model genişletilmiştir ve dijital dönüşümün vergi güvenliğini sağlamadaki rolü mükellef nezdindeki boyutu ile analize konu edilmiştir. Benzer bir çalışmanın vergi idaresinin ilgili personeline dönük olarak yapılması alan yazına önemli bir katkı sağlayacaktır. Ayrıca ortak bir bakış açısının oluşturulması adına vergi sistemlerindeki dijital dönüşüme ilişkin bir model tasarlanarak rehber ve standartların oluşturulmasının da konuya önemli katkılarda bulunacağı muhakkaktır.

İçinde bulunduğumuz zaman diliminde pandemi gibi olağanüstü ve beklenmedik bir takım koşulların yapılan çalışmalara hız kazandırarak vergi sistemlerindeki dijital entegrasyona/dönüşüme başka bir ivme kazandırdığı göz önüne alındığında ilerleyen zaman içerisinde ülke içinde ve ülkeler arasında küresel entegrasyona doğru gidildiği görülmektedir. Türkiye'nin de bu dönüşümün içinde bulunduğu aşıkâr olup gerek kamu otoritesinin gerekse mükelleflerin gelecekteki bu dönüşüme hazırlıklı olması için alınması gereken tedbirlerin tespit edilerek en kısa sürede hayata geçirilmesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50 (2), 179-211.
- Ajzen, I. & Fishbein, M. (1980). *Understanding Attitudes and Predicting Social Behaviour*. Englewood Cliffs N.J. Prentice Hall.

- AlAwadhi, S. & Morris, A. (2008). The Use of the UTAUT Model in the Adoption of E-government Services in Kuwait. *In Proceedings of the 41st Annual Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS 2008)*, 1-11.
- Aziz, S.A. & Idris, K.M. (2012). The determinants of tax e-filing among tax preparers in Malaysia. *World Journal of Social Sciences*, 2(3), 182-188.
- Barati, A. & Bakhshayesh, S. (2015). Electronic Tax System And The Facing Challenges (Case Study: Kermanshah Province Tax Payers). *Indian Journal of Fundamental and Applied Life Sciences*, 5, 480-497.
- Bayraktar, C. (2016). Muhasebe Meslek Mensuplarının E-Belge Sistemleri Üzerine Davranışsal Tutumları Ve Kullanma Niyetlerinin İncelenmesi: Karabük İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, , Karabük.
- Berbat, İ. (2020). Muhasebe Meslek Mensubunun Defter Beyan Sistemi Uygulamasına Bakış Açısının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Balıkesir Örneği. Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İzmir.
- Bhuasiri, W., Zo, H., Lee, H. & Ciganek, A.P. (2016). User Acceptance of e-government Services: Examining an e-tax Filing and Payment System in Thailand. *Information Technology for Development*, 22 (4), 672-695.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). Örneklemeye Yöntemleri. <http://w3.balikesir.edu.tr/~msackes/wp/wp-content/uploads/2012/03/BAY-Final-Konulari.pdf>, Erişim Tarihi: 15.01.2021.
- Chang, I. C., Li, Y.C., Hung, W.F. & Hwang, H. G. (2005). An Empirical Study On The Impact Of Quality Antecedents On Tax Payers' Acceptance Of Internet Tax-Filing Systems. *Government Information Quarterly*, 22 (3), 389-410.
- Compeau, D. R. & Higgins, C.A. (1995). Application Of Social Cognitive Theory To Training For Computer Skills. *Information Systems Research*, 6(2), 18-143.
- Compeau, D., Higgins, C. A. & Huff, S. (1999). Social Cognitive Theory And Individual Reactions To Computing Technology: A Longitudinal Study. *MIS Quarterly*, 23(2), 145-158.
- Çakmur, H. (2012). Araştırmalarda Ölçme-Güvenilirlik-Geçerlilik. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 11(3), 339-344.
- Davis, F.D. (1989). Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, and User Acceptance of Information Technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319-340.
- Davis, F.D., Bagozzi, R.P. & Warshaw, P.R. (1989). User Acceptance of Computer Technology: A Comparison of Two Theoretical Models. *Management Science*, August, 35(8), 982-1003.
- Davis, F.D., R.P. Bagozzi, R.P. & Warshaw, P.R. (1992). Extrinsic and Intrinsic Motivation to Use Computers in the Workplace. *Journal of Applied Social Psychology*, 12 (4), 1111-1132.
- Demir, E. (2019). Notlarım: Örneklemeye Kuramı. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ölçme Ve Değerlendirme Anabilim Dalı,

https://www.researchgate.net/publication/331224034_Ornekleme_Kurami, Erişim Tarihi: 15.01.2021.

- Demirbaş, T., Gerçek, A., Giray, F., Yüce, M. ve Oğuzlar, A. (2012). Mükelleflerin E-Vergileme Sistemini Benimsemelerini Etkileyen Faktörlerin Analizi: Bursa Araştırması. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXXI(1), 59-84.
- DPT Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu (2007). Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu 2007 Yayın No: DPT:2734. ÖİK:685.
- Fu, J.R., Farn, C.K. & Chao, W.P. (2006). Acceptance of Electronic Tax Filing: A Study Of Taxpayer Intentions. *Information & Management*, 43(1), 109-126.
- GGM (2004). Gelirler Genel Müdürlüğü 2004 Yılı Faaliyet Raporu.
- GİB (2005). Gelir İdaresi Başkanlığı 2005 Yılı Faaliyet Raporu.
- GİB (2010). Gelir İdaresi Başkanlığı 2010 Yılı Faaliyet Raporu.
- GİB (2018). Gelir İdaresi Başkanlığı 2018 Yılı Faaliyet Raporu.
- GİB 2019-2023 Stratejik Plan (2019). Gelir İdaresi Başkanlığı 2019-2023 Stratejik Plan, Gelir İdaresi Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 295.
- Halil Yurdugül, “Faktör Analizinde KMO ve Bartlett Testleri Neyi Ölçer?”, <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~yurdugul/3/indir/Kuresellik.pdf>, Erişim Tarihi: 05.05.2021.
- Hung, S. Y., Chang, C. M. & Yu, T. J. (2006). Determinants of user acceptance of the e-Government services: The case of online tax filing and payment system. *Government Information Quarterly*, 23(1), 97-122.
- Kılıç, S. (2016). Cronbach'ın Alfa Güvenirlik Katsayısı. *Journal of Mood Disorders*, 6(1), 47-48.
- Lu, N.L. & Nguyen, V.T. (2016). Online Tax Filing—E-Government Service Adoption Case of Vietnam. *Modern Economy*, 7(12), 1498-1504.
- McLeod, A., Pippin, S. & Mason, R. (2008). Individual Taxpayer İntention To Use Tax Preparation Software: Examining Experience, Trust, And Perceived Risk. *In Proceedings of ISOneWorld Conference, June 2(4)*,1-16.
- Rakhmawatia, H., Sutrisno, T. & Rusydic, M.K. (2020). Influence of TAM and UTAUT Models of the Use of e-filing on Tax Compliance. *International Journal Of Research In Business And Social Science*, 9(1),106-111.
- Rogers, E. M. (1983). *Diffusion Of Innovations*. Third Edition, A Division of Macmillan Publishing Co., Inc, New York, <https://teddykw2.files.wordpress.com/2012/07/everett-m-rogers-diffusion-of-innovations.pdf>, Erişim Tarihi: 01.10.2020.
- Schaupp, L. C., Carter, L. & McBride, M. E. (2010). E-file Adoption: A Study Of Us Taxpayers' Intentions. *Computers in Human Behavior*, 26(4), 636-644.
- Şahin, İ.F.O. (2016). Elektronik Vergilendirme (E-Vergilendirme). *Vergi Sorunları Dergisi*, 334, 144-168.
- Thompson, R.L., Higgins, C.A & Howell, J.M. (1991). Personal Computing: Toward a Conceptual Model of Utilization. *MIS Quarterly*, 15(1), 125-143.

- TÜRMOB Kurumsal Yapı, 18.06.2021, <https://www.turmobil.org.tr/Kurumsal/> TURMOB-Hakkında, Erişim Tarihi: 18.06.2021.
- TÜRMOB Üye İstatistikleri, 18.06.2021, <https://www.turmobil.org.tr/istatistikler/> c8172e63-2bef-4919-a863-86e403bfd0a/meslek-mensubu-dagilim-tablosu-(sm-smmm), Erişim Tarihi: 18.06.2021.
- Venkatesh, V. & Davis, F.D. (2000). A Theoretical Extension of the Technology Acceptance Model: Four Longitudinal Field Studies. *Management Science*, 46(2), 186-204.
- Venkatesh, V. & Speier, C. (1999). Computer Technology Training in the Workplace: A Longitudinal Investigation of the Effect of Mood. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 79(1), 1-28.
- Venkatesh, V., Morris, M.G., Davis, G.B. & Davis, F. D. (2003). User Acceptance Of Information Technology: Toward A Unified View. *MIS Quarterly*, 27(3), 425-478.
- Vuković, M. (2018). Towards The Digitization Of Tax Administration. https://www.cef-see.org/files/Digitization_Tax_Administration.pdf, Erişim Tarihi: 15.10.2019.
- Wang, Y. S. (2002). The Adoption Of Electronic Tax Filing Systems: An Empirical Study. *Government Information Quarterly*, 20(4), 333-352.
- Yaşlıoğlu, M.M. (2017). Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46(Özel Sayı 2017),74-85.
- Yüksel Terzi, "Anket Güvenirlilik-Geçerlilik Analizi", Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi İstatistik Bölümü, https://personel.omu.edu.tr/docs/ders_dokumanlari/1030_32625_1500.pdf, Erişim Tarihi: 10.05.2021.
- 3 sıra nolu Elektronik Defter Tebliği, [http://www.edefer.gov.tr/dosyalar/tebligler/GIB_3_SIRA_NOLU_ELEKTRONIK_DEFTER_GENEL_TEBLIGI_\(SIRA_NO_1\)NDE_DEGISIKLIK_YAPILMASINA_DAIR_TEBLIG%20-%202019-10-20.pdf](http://www.edefer.gov.tr/dosyalar/tebligler/GIB_3_SIRA_NOLU_ELEKTRONIK_DEFTER_GENEL_TEBLIGI_(SIRA_NO_1)NDE_DEGISIKLIK_YAPILMASINA_DAIR_TEBLIG%20-%202019-10-20.pdf).
- 414 Sıra Numaralı Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği.
- 470 Sıra Numaralı Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği, <https://gib.gov.tr/470-sira-nolu-vergi-usul-kanunu-genel-tebligi>.
- 486 Sıra Numaralı VUK Genel Tebliği, <https://www.gib.gov.tr/486-sira-nolu-vergi-usul-kanunu-genel-tebligi>.
- 509 Sıra Numaralı Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği, <https://www.gib.gov.tr/vergi-usul-kanunu-genel-tebligi-sira-no509-resmi-gazetede-yayimlandi>, Erişim Tarihi: 19.04.2020

TÜRKİYE'DE DERNEKLEŞME VE TOPLUMSAL GELİŞİMİŞLİK GÖSTERGELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Oral KARAKAYA*

Özet

Toplumun sivil ve siyasal nitelemesiyle ayrıştırılması, öncelikle devletin, ardından da kapitalist düzenin teorik temellerini oluşturmuştur. Siyasal toplum, devleti ve kurumlarını, sivil toplum da devlet aygıtı dışında kalan toplum kesimlerini anlatmaktadır. Ancak zamanla sivil toplum, gönüllük esasıyla kamu hizmeti üreten örgütlenmeler şeklinde tanımlanmıştır. Sivil toplum örgütlenmesinin yaygınlığı demokratikleşme göstergeleri arasında sayılmaktadır. Türkiye'de başlıca sivil toplum kuruluşları, dernekler, vakıflar, sendikalar, siyasi partiler, meslek kuruluşları şeklinde sıralanabilir. Örgütlenme özgürlüğü çerçevesinde sivil toplum kuruluşları anayasal ya da yasal güvenceye kavuşturulmuştur. En yaygın sivil toplum örgütlenmesi türü derneklerdir. Bu çalışmada iller itibarıyla derneklerin faaliyet türlerine göre sayılarıyla toplumsal gelişmişlik göstergesi olarak belirlenen beş kriter arasında ilişki araştırılacaktır. Bu kriterler, seçimlere katılım oranı, sağlık düzeyi, eğitim düzeyi, gelir ve servet düzeyi, genel yaşam memnuniyeti şeklinde belirlenmiştir. Her il için dernekleşme oranı olarak belirlenen 10.000 kişiye düşen dernek sayısı ile seçimlere katılım oranı, sağlık düzeyi, eğitim düzeyi, gelir ve servet düzeyi ve yurttaşların genel yaşam memnuniyetlerine ilişkin veriler karşılaştırılacak, anlamlı sonuçlara ulaşılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın temel amacı, illerdeki dernekleşme düzeyinin o ilin gelişmişlik düzeyiyle ilişkisini ortaya koymaktır. Anlamlı bir ilişkinin ortaya çıkmaması da beklenen sonuçlar arasında olmakla birlikte bildirinin temel hipotezi, dernekleşmeyle gelişmişlik ve demokratik katılım arasında doğrusal bir ilişkinin bulunduğudır.

Anahtar Kelimeler: Sivil toplum, dernekleşme, yaşam memnuniyeti, siyasal katılım, demokratikleşme.

THE RELATIONSHIP BETWEEN ASSOCIATION AND SOCIAL DEVELOPMENT INDICATORS IN TURKEY

Abstract

Separation of society with its civil and political characterization firstly formed the theoretical foundations of the state and the capitalist order. Political society describes the state and its institutions, and civil society describes the segments of society that are outside the state apparatus. However, over time, civil society has been defined as organizations that produce public services on a voluntary basis. The prevalence of civil society organization is counted among the democratization indicators. The main non-governmental organizations in Turkey can be listed as associations, foundations, trade unions, political parties, professional organizations. Within the framework of freedom of association, non-governmental organizations have been given constitutional or legal guarantees. The most common type of non-governmental organization is associations. In this talk, the relationship between the number of associations according to the activity types by provinces and the five criteria determined as an indicator of social development will be investigated. These criteria were determined as participation rate in the elections, health level, education level, income and wealth level, general life satisfaction. The number of associations per 10,000 people, which is determined as the rate of association for each province, will be compared with the data on the participation rate in the elections, health level, education level, income and wealth level, and the general life satisfaction of the citizens and meaningful results will be sought. In addition to the number of associations, data on the number of members, income and expenditure status of the associations and their establishment purposes will also be taken into consideration when defining the "development-association" relationship. The main purpose of the study is to reveal the relationship between the level of association in the provinces and the level of development of that province. Although the absence of a meaningful relationship is among the expected results, the main hypothesis of the paper is that there is a directly proportional relationship between association and development and democratic participation.

Key Words: Civil society, Association, Life satisfaction, Political participation, Democratization

1. GİRİŞ

Devletle devlet dışındaki toplum kesimleri arasındaki ilişkilerin nasıl düzenleneceğine ilişkin tartışmalar, sivil toplum kavramını doğurmuştur. Sivil toplum-siyasal toplum ayrılığı ya da birlikteliği paradigması

birçok ideolojik tartışmanın da dayanağı olmuştur. Liberalizm düşüncesi devletin ekonomik ve sosyal yaşama müdahalesini daraltarak sivil toplumun güçlenmesini savunurken, neoliberal düşünce bir adım daha ileri giderek sivil toplumun yönetsel karar alma mekanizmasının parçası olmasını ve bu çerçevede de yönetim modelini gündeme getirmiştir. Ancak neoliberal düşüncenin sivil toplum savunusunun, toplumun yönetime katılmasından daha çok, piyasa aktörlerinin yönetime ortak olmasına hizmet ettiği söylenebilir.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüz Türkiye'sine, devletin kutsallığı anlayışı ve devleti milletin varlık sebebi olarak gören toplumsal düşünce nedeniyle sivil toplumun gelişmesi mümkün olmamışsa da; Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik süreciyle birlikte *Avrupalaşma* kapsamında sivil toplum örgütlenmesi alanında bir serbestlik ve hareketlilik yaşanmıştır.¹ Bu gelişmeye rağmen, gerek toplumda gerekse de yönetenlerde “kutsal devlet” anlayışı halen ve güçlü bir şekilde varlığını korumaktadır.

Türkiye'de sivil toplum kuruluşları, dernekler, sendikalar, siyasi partiler, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları² ve vakıflar şeklinde sıralanabilir.³ Sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, mensuplarının çıkarlarına dönük olarak hizmet vermekte, vakıflar ise bir hizmetin sürekliliğini sağlamak için devredilen maddi varlıklarla örgütlenmektedir. Temel amaçları siyasal toplumda yer edinmeye yönelik olan siyasi partilerin klasik anlamda sivil toplum örgütü olarak değerlendirilmesi güçtür. Ancak, muhalefette yer alan siyasi partilerin toplumsal sorunlara ilgisi ve mevcut iktidarın kontrolü işlevi bakımından sivil toplum amaçlarıyla örtüşen yönleri bulunmaktadır.

Türkiye'de sivil toplum kuruluşları içerisinde sayıca en yüksek olanı derneklerdir. 2022 yılı Şubat ayı itibarıyla ülke genelindeki dernek sayısı 121.843'tür. Faaliyetlerine göre derneklerin sayıları incelendiğinde, mesleki ve dayanışma dernekleri, spor ve sporla ilgili dernekler ve dini hizmetlerin gerçekleştirilmesine yönelik faaliyet gösteren dernekler, ilk üç sırayı paylaşmaktadır.

Sivil toplumun yaygın ve gelişmiş olması demokratik düzenin gerekleri arasında sayılmakta, demokratikleşme de toplumsal gelişmenin bir aşaması olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'de dernek kurma özgürlüğünün kullanılması, başka bir ifadeyle dernekleşme faaliyetlerinin toplumsal gelişmişlik düzeyiyle ilişkisinin araştırılması önem taşımaktadır. Bu nedenle, bazı gelişmişlik göstergeleriyle dernekleşme arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığının ortaya konulması bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Türkiye'de dernekleşme ve toplumsal gelişmişlik göstergeleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek amacıyla ilk olarak, İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğünden iller itibarıyla dernek sayılarına ulaşılmıştır. İller itibarıyla dernek sayıları, il nüfusuna oranlanarak 10.000 kişiye düşen dernek

¹ Türkiye'de faaliyet gösteren derneklerinin % 68,2'si Avrupa Birliği ile müzakerelerin başladığı 2005 yılından sonra kurulmuştur. (Sivil Toplum Türkiye Profili Araştırması, Ö. Çaha, Y. Demir, E. Polat, O. Altınkoz, İçişleri Bakanlığı, s. 32, 2021).

² Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları sivil toplum örgütleri içinde sayılmakla birlikte, üyelikle meslek yürütümü arasındaki yasal zorunluluk nedeniyle, bu kuruluşları sivil toplum örgütü olarak görmenin mümkün olmadığı yönünde düşünceler de mevcuttur. (Y. Atar, “Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum-Devlet Düalizmi”, Yeni Türkiye Dergisi, 1997, s. 98).

³ 2021 yılında yapılan sivil toplum araştırmasında, sivil toplum örgütü üyeleriyle yapılan mülakatlarda görüşmeye katılanların sivil toplum denince, “kamusal hizmet, gönüllülük ve örgütlülük” anladıkları, sivil toplum kuruluşu denilince de araştırmaya katılanların % 65,6'sının dernekleri, %7,1'inin vakıfları, %3,7'sinin meslek kuruluşlarını, %1,3'ünün siyasi partileri ve % 22,4'ünün hepsini anladıkları ortaya çıkmıştır. (Sivil Toplum Türkiye Profili Araştırması, Ö. Çaha, Y. Demir, E. Polat, O. Altınkoz, İçişleri Bakanlığı, s. 88, 2021).

sayıları hesaplanmıştır. Ardından, iller itibariyle derneklerin üye sayılarıyla il nüfuslarının oranlaması yapılarak her 10.000 kişiden kaçının dernek üyesi olduğu tespit edilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayımlanan “illerde yaşam endeksi” çalışmasında yer alan verilerden illerin gelir düzeyi, eğitim, sağlık ve yaşam memnuniyeti ülke sıralaması çıkartılmıştır. Gelir düzeyi, eğitim, sağlık ve yaşam memnuniyeti göstergelerine “seçimlere katılım oranı” göstergesi de eklenmiş, Yüksek Seçim Kurulu’na yayımlanan verilerden milletvekili genel seçimi sonuçları esas alınarak seçimlere katılım oranının yüksekliğine göre illerin sıralaması yapılmıştır. Belirtilen beş göstergelye 10.000 kişiye düşen dernek sayısı ve dernek üye sayısı bakımından illerin karşılaştırması yapılmıştır. TÜİK tarafından yayımlanan “illerde yaşam endeksi” çalışması 2015 yılına ait olduğundan, değerlendirme yapılırken illerin 2015 yılı nüfusu, 2015 yılına ait dernek ve dernek üye sayılarıyla 2015 yılına en yakın tarihte yapılan genel seçim olan 2014 yılı milletvekili seçim sonuçları esas alınmıştır. (Bu çalışma, kapsamı gereği etik kurul onayı gerektirmemektedir).

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sivil toplum olgusu genelde George Wilhelm Friedrich Hegel, Karl Marx, Antonio Gramsci ve Alexis de Tocqueville gibi düşünürlerin görüşleri referans verilerek tanımlanmaya ve açıklanmaya çalışılmaktadır. Kavramın kökeni Aristo’nun düşüncelerine dayandırılırken, Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau’nun düşünceleri çerçevesinde de sivil toplum tartışmaları yapılmaktadır (Çaha, 1997: 28).

Hegel, sivil toplumun, aile üyelerinin birbirine yabancılaşarak bireyselleşmesi, bunun da özel mülkiyetle desteklenmesiyle oluştuğunu belirtmektedir. Sivil toplum örgütü, ikinci bir aile gibidir, başka bir ifadeyle ailenin dağılmasından doğan boşluğu doldurmaktadır. Birey, sivil toplum örgütüne üyelikle kendini gerçekleştirme ihtiyacını giderme olanağını bulmaktadır. Hegel, sivil toplum örgütlenmesinin amaçlarını; ortak çıkarların korunması, toplumun önemseydiği bazı özelliklere sahip bireylerin üyeliğe kabul edilmesi, üyeler arasında dayanışma ve üyeler dışında yer alan bireylerin de eğitilerek onlara üyelik yeterliliği kazandırılması şeklinde sıralamıştır (Hegel, 1991: 190, 196).

Marx, devlet biçimlerinde olduğu gibi hukuksal ilişkilerin de maddi varlık koşullarında aranması gerektiğini belirtmektedir. Marx, altyapı olarak tarif ettiği maddi varlık koşullarının tamamını sivil toplum olarak nitelendirmektedir (Marx, 2020: 38-39).

Tocqueville, Amerika Birleşik Devletleri’nde yaptığı gözlemlere dayalı olarak, din, ahlak, ticaret, endüstri ve kamu güvenliği gerekçeleriyle ülkede derneklerin kurulduğunu ve dernek kurma hakkının basın özgürlüğüyle eşdeğer olduğunu belirtmektedir. Tocqueville, sivil toplum örgütlenmesini, “devlet içinde devlet, millet içinde millet” şeklinde tarif etmekte ve sivil toplumu çoğunluk baskısı karşısında güvence olarak görmektedir (Tocqueville, 1962: 46-47).

Gramsci, sivil toplumla siyasal toplum arasındaki mücadelenin modern hukuk sisteminin ortaya çıkmasını sağladığını ve sivil toplumla siyasal toplum ayrımının yapay olduğunu belirtmektedir. Gramsci’ye göre bu ayrımın sebebi, ekonomi ve siyaset alanlarının ayrılarak, devletin ekonomiye müdahalesini önlemektir. Gerçekte devletle sivil toplum aynı şeydir. Doğu’da devlet güçlü ve sorgulanamaz olduğundan sivil toplum

gelişememişken, Batı'da ise devletle toplum arasındaki ilişkiler, toplumun devleti sahiplenmesini sağlamaktadır (Gramsci, 2011: 250, 301, 316). Bu nedenle sivil toplumun varlığı, gelişimine uygun bir zemin hazırlayacak olan siyasal toplumun varlığına bağlanmaktadır (Şaylan, 2008:165).

Hegel'in, sivil toplum ve siyasal toplum tanımlamaları, ikisi arasında bir ayrımı ortaya koymakla birlikte, bu ayrım farklılaşmayı değil, bütünleşmeyi ifade etmektedir. Hegel'in sivil toplum tanımı, siyasal toplumun (devletin) çekirdeği dışındaki tüm toplum kesimlerini içermekte, hatta yerel yönetimler de sivil toplum tanımı içinde yer almaktadır (Hegel, 1991: 236). Hegel, sivil toplum ve devleti bütünleşik olarak tanımlasa da ikisi arasındaki farklılığı da ortaya koymuştur (Çaha, 1997: 29). Marx, sivil toplumu alt yapı olarak tanımlayarak, sivil toplumun tutum ve davranışlarının siyasal toplumu biçimlendirdiğini belirtmektedir. Gramsci ise, devleti zora, sivil toplumu da rızaya dayalı hegemonya unsuru olarak görmektedir (Yılmaz, 1997: 89).

Sivil toplum ve devlet birbirini besleyen ve meşrulaştıran yapılardır. Sivil toplum, toplumsal sorunların çözümünde sert ve radikal üslupların yerini almakta (Aslan, 2010a: 364, 366), başka bir ifadeyle toplumsal muhalefetin ehlileştirilmesini sağlayarak radikalleşmeyi önlemektedir. Başka bir ifadeyle sivil toplum, kapitalizmin açmazları karşısında toplumsal muhalefetin yumuşatılması işlevi görmektedir. Sivil toplumla siyasal toplumun ayrıştırılması, siyasetin yönetimden ayrılmasına benzer şekilde, burjuva ideolojisinin gelişmesiyle gerçekleşmiştir. Bu ayrışmayla birlikte, siyaset alanındaki "yurttaşın" yerini piyasanın "bireyi" almıştır. Sivil toplum siyaset yoluyla yönetimi belirleyecek, devlet de yurttaşın temel haklarını koruyacaktır (Halifeoğlu, Yetiş, 2013: 168-171).

Bireyin özgürlük alanının olanaklarından yararlanarak kamusal bir amaç için bir araya gelen topluluk şeklinde tanımlanabilen sivil toplum, ne kamusal alanda ne de bireysel alanda konumlandırılabilir. Bu nedenle sivil toplum, üçüncü sektör olarak da nitelendirilmektedir (Keyman, 2004, 21).

Kısacası sivil toplum kavramı, devleti tanımlamak, devlet-toplum arasındaki ayrıma dikkat çekmek için ortaya çıkmış, daha sonra burjuva ideolojisinin etkisiyle devlet karşısında temel hak ve özgürlüklere sahip yurttaşları ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Devlet-yurttaş ilişkisi de neoliberal yaklaşımla birlikte eskimiş, bireylerin birlikteliği olarak ifade edilen sivil toplum kavramı yeni bir boyut kazanmıştır. Bu boyutuyla sivil toplum, temsili demokrasinin içine düştüğü krizden çıkış yolu olarak görülmüştür. Ancak, sivil toplum şemsiyesi altında devlet dışı birçok aktör yer almakla birlikte, sermaye sınıfını temsil eden örgütler diğerleri karşısında baskın hale gelmiştir. Temsili demokrasinin krizinin çözümü, sermaye sınıfının yönetimde etkinliğinin artırılmasında aranmıştır. Yönetişim olarak kavramlaştırılan ve yönetime sivil toplumun katılımını içeren yönetim modelinde, sivil toplum örgütü şemsiyesi altında yer alan kesimler sermayenin etkisinde kalmakta, böylece piyasa aktörleri karar alma mekanizmasını belirlemekte, siyaset ise tasfiye edilmektedir. Yönetişim modelinde sivil toplum adı altındaki yapılar, demokratik kitle örgütü niteliği taşıyanlar değil, sermaye tabanlı kuruluşlardır (Güler, 2005a: 24-26, 42). Böylece, sivil toplumun yönetime ortak edilmesi, "yönetimin kamusal özünün" erimesine neden olmaktadır (Güler, 2005b: 268).

3. SİVİL TOPLUM VE DEMOKRASİ

Sivil toplum ilk ortaya çıktığında geleneksel toplumdan moderniteye geçişin göstergesi olarak değerlendirilmiş, sivil toplumla demokratik düzen arasında bir bağ kurulmamış ya da aranmamıştır (Keyman, 2004: 2, 4). Sivil toplum kavramının ortaya çıkışı, modern devlet ve bu devletle bütünleşmiş ya da ayrılmış yurttaş ilişkisine dayanmaktadır. Bu dönem, kapitalist devlet modelinin kuruluşu aşamasıdır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması ve Doğu Avrupa'da yaygınlaşan demokratikleşme çabalarıyla birlikte sivil toplum kavramı, farklı bir içerik kazanmış ve demokratik toplumun vazgeçilmez unsurları arasında sayılmıştır.

Demokrasinin ilk koşulu sivil toplum özerkliğinin kabul edilmesidir. Çünkü siyasal toplum, sivil toplumla devletin ayrışmasından doğmuştur. Siyasal toplum, devlet-sivil toplum ilişkilerinde aracıdır⁴. Demokrasi, sivil toplum-siyasal toplum ve devlet üçgeninde realize olmaktadır. Bu üç unsur arasındaki ayrım ve çizgi demokrasinin gerekleri arasındadır. Demokrasi, sivil toplumun ve devletin ayrışmasına, bu ayrışmayı yönetecek bu unsurlardan bağımsız bir siyasal yapının varlığına bağlıdır (Touraine, 2019: 65-66, 69-70).

Halkın kendi kendini yönetmesi anlamına gelen demokrasi kavramı, halkın temsilcileri vasıtasıyla yönetmesini içeren cumhuriyetçi görüşün içinde erimiş (Bookchin, 2014: 376), ulusal düzeyde demokratik yönetimlerin değil, seçimle iş başına gelmiş karar mekanizmalarının varlığı söz konusu hale gelmiştir. Temsili demokrasinin kriz yaşaması, toplumsal taleplerle bu talepleri politika haline getirip uygulama sorumluluğundaki halk temsilcilerinin eylemleri arasındaki uyumsuzluktan ve siyasi partilerin toplumsal talepleri karşılamadaki yetersizliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu krizin çözümü, seçimlerde oy vererek demokratik görevini yerine getiren pasif yurttaşların/bireylerin yerine aktif yurttaşların ve örgütlü bireylerin varlığını gerektirmektedir. Başka bir ifadeyle sivil toplumun demokratik düzenle ilişkisi “yurttaşların yurttaşlaştırılması” anlamına gelmektedir. Böylece, temsil sistemi dışında başka araçlarla yönetimin kontrolü, denetimi ve yönlendirilmesi mümkün hale gelecektir (Hocaoğlu, 1997:107).

Sivil toplum, otoriter rejimden demokrasiye geçiş için önemli bir araç olarak görülmektedir (Tamer, 2010: 90). Ancak, sivil toplum yapıları bazen demokratikleşmeye katkıda bulunurken, bazen de buna ilgisiz kalmakta, hatta demokrasi karşıtlığı da gösterebilmektedir. Bu nedenle, sivil toplum örgütlenmesiyle demokratikleşme arasında her zaman doğrusal bir ilişki bulmak zordur. Doğrusal ilişkinin varlığı, toplumdaki demokrasi kültürüyle ilgilidir (Aslan, 2010b: 203). Bu nedenle sivil toplumun varlığından demokratik düzene ilişkin bazı sonuçlar çıkarmak mümkün olmakla birlikte, devletle sivil toplum ilişkisinin nasıl biçimlendiği de demokratikleşme düzeyinin belirlenmesinde önem taşımaktadır.

Demokrasilerde ifade özgürlüğü, kurumsal özerklik ve vatandaşların yönetime katılması önemlidir (Dahl, 2021: 89). Sivil toplum da devlet iktidarının sınırlanması, devlet-toplum ilişkisinin güçlendirilmesi, yönetime katılımın sağlanması, düşünce ve ifade özgürlüğünün gerçekleştirilmesi işlevleriyle (Gümüş,

⁴ Hegel, siyasal toplumla devleti aynı anlamda kullanırken, Alain Touraine, siyasal toplum ve devlet ayrımı yapmıştır. Ayrıca, Touraine burjuva ideolojisinin sivil toplum-siyasal toplum ayrımının demokrasinin temeli olarak gören yaklaşımı karşısında, sivil toplum, siyasal toplum ve devletin birbirinden ayrılmasını demokrasinin koşulu olarak görmektedir.

2014: 544-546) demokratikleşme sürecine katkı yapmakta, aktif vatandaşlığı sağlamaktadır (Keyman, 2004, 22). Özellikle sivil toplumun toplumsal farklılaşma, örgütlenme özgürlüğü, gönüllü birliktelik, devlet karşısında özerk bir alan oluşturma ve yönetimi etkileyici baskı unsuru özellikleri (Çaha, 1997: 31) demokratik düzen bakımından önem taşımaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının ortak hedefi, devletin toplumsal yaşama müdahalesini asgari düzeye indirmek, temel hak ve özgürlükleri korumak (Yılmaz, 1997: 90) ve toplumun iktidarı etkilemesini mümkün kılacak olanakları sağlamaktır (Atar, 1997: 99).

Sivil toplum demokratik düzenin tesisinde çeşitli işlevler üstlenmiştir: Bunlar, demokratik katılım, yönetimin kontrolü ve demokrasi kültürünün yaygınlaştırılması şeklinde sıralanabilir. İlk olarak sivil toplum örgütleri yönetime katılım çerçevesinde, siyasa katılımın geliştirilmesi, yurttaşların hak ve özgürlüklerine sahip çıkmaları için bilinçlendirilmelerinin sağlanması, meslek gruplarının çıkar ve endişelerinin demokratik yollarla yönetenlere iletilmesi, sivil toplum içinde yer alan kişilerin gelecekte ülke yönetiminde yer alması için eğitilmesi, yönetenlerin çeşitli kamusal sorunlara ilişkin bilgilendirilmesi ve toplumsal çatışmalarda hakem rolü üstlenilmesi görevlerini yerine getirirler. İkinci olarak sivil toplumun rolü devletin gücünü sınırlamak ve kontrol etmek, devlet görevlilerinin yozlaşma ve yolsuzluklarıyla mücadele etmektir. Üçüncü işlev demokrasi kültürüne ilişkindir. Bu kapsamda sivil toplum örgütleri, demokratik kültürün öğelerinin yurttaşlara benimsetilmesi, yeni neslin eğitim programları arasında demokratik ilke ve değerlerin yer alması için mücadele edilmesi, dil, din ve kimliklere dayalı örgütlenme yerine çevre, kadın hakları gibi alanlarda dil, din ve kimlik farklılıklarını bir yana bırakarak toplumsal dayanışmanın sağlanması, seçimlerin adil yapılmasının gözlenmesi ve takibi işlevlerini üstlenmektedir⁵ (Diamond, 2004).

4. TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNE YÖNELİK DÜZENLEMELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Osmanlı Devleti döneminde modern anlamda bir sivil toplum örgütlenmesinden bahsetmek mümkün değilse de millet sistemi, loncalar, vakıflar ve tarikatlar gibi yapılar sivil toplum işlevlerini üstlenmiştir.⁶ Millet sistemi, Müslüman olmayan topluluklara dini gereklerini, kültürlerini yaşamaları amacıyla özerk bir alanın oluşturulmasını sağlıyordu. Ayrıca, gayri-müslim topluluklar ticari hayatı önemli ölçüde kontrol etmekteydiler ve bu toplulukların temsilcileri, mensuplarının sorunlarını yönetime iletme olanağına sahiptiler. Loncalar, günümüzdeki meslek örgütlerinin işlevini görmekte; ticaret kuralları, rekabete yönelik kararlar, üretim ve dağıtımını ilgilendiren düzenlemelerle mesleki faaliyetlerin yürütümüne esas teşkil eden ruhsatların verilmesi konusunda yetkileri bulunmaktaydı. Vakıflar, bir miktar mal ve paranın bazı kamu hizmetleri için tahsisi anlamına gelmekteydi. Eğitimden su teminine kadar birçok kamu hizmeti vakıflar tarafından yerine getiriliyordu. Devlet dışında örgütlenmiş olmasına rağmen vakıfların çoğunun malvarlığı

⁵ Stanford Üniversitesinden Profesör Larry Diamond'un 2004 yılında Bağdat'ta sivil toplum örgütü liderlerine yaptığı sunuştan yararlanılmıştır. (Stanford Üniversitesi: <https://diamond-democracy.stanford.edu/speaking/speeches/what-civil-society-can-do-develop-democracy>).

⁶ Osmanlı Devleti'nde 1720 yılında Yeniçeri Ocağına bağlı olarak kurulan Tulumba Ocaklarının 19. yüzyılın başında "sivil inisiyatif" devri, sivil bilincinin ilk denemesi olarak değerlendirilmektedir. ("Türkiye'de "Başbozuk"luğun Uzun, "Sivil Toplum"un Kısa Tarihi Üzerine Bir Yaklaşım", A. T. Alkan, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl 3, S. 18, s. 27).

padışahlar, onların aile üyeleri ya da paşalar tarafından karşılanmaktaydı. Son olarak da tarikatlar, mensuplarının günlük yaşamlarını düzenleme ve yerel düzeyde toplumsal yaşamı biçimlendirme fonksiyonu üstlenmişlerdi (Seyrek, 2010:1423, 1426, 1428-1430, 1431). Kısacası Osmanlı'da, devletin dışında örgütlenmiş ve devletten ayrılmış kapitalizmin gereklerine uygun bir ekonomik alana dayalı bir sivil toplum örgütlenmesi söz konusu olmamakla birlikte, devletin dışında gönüllü olarak bir araya gelmiş ve kamu hizmeti üreten yapılar mevcuttu (Gülalp, 2002: 287).

Osmanlı'da Tanzimat'la başlayan Batılılaşma çabaları tepeden inmeceli bir nitelikte olduğundan, toplumun katılımını içermemiş, elitist kalmakla eleştirilmiş; ayrıca Batı'daki gibi Sanayi Devrimi ve buna dayalı burjuva sınıfının ortaya çıkamaması, sivil toplumun gelişeceği zeminin oluşmasına olanak vermemiştir (Seyrek, 2010:1427, 1437).

Osmanlı'daki sivil toplum işlevini yürüten örgütlenmeler yönetsel ve siyasal karar alma mekanizmasında önemli etkiye sahip olamamıştır. Bu yapıların merkezi yönetimden özerklikleri çok zayıf kalmış ve örgütlenme özgürlükleri düzenlenmemiştir. 1876 Anayasası'nda derneklere ilişkin doğrudan hüküm bulunmamakla birlikte, 120. maddede dernek kurma hakkı sosyal hak olarak kabul edilmiş ve hangi amaçlarla dernek kurulamayacağı belirtilmiştir. İlk defa 1909 yılında Osmanlı yurttaşlarına cemiyet kurma hakkı verilmiştir. Bu olanaktan yararlanarak 20. yüzyılın başında ayrılıkçı ve etnik temelli olanlar da dahil olmak üzere birçok cemiyet kurulmuştur (Seyrek, 2010:1441, 1443).

1909 tarihli Cemiyetler Kanunu izin aldan dernek kurmaya imkân vermiş, etnisiteye dayalı ve kamu düzenine muhalif dernek kurulmasını yasaklamıştı (Arslan, 2010:69-70). Osmanlı'nın çok uluslu toplumsal yapısında, din ve etnik temelli devlet dışı örgütlenmelerle sivil toplum alanı biçimlenmiş, Tanzimat'la birlikte yaşanan Batılılaşma sürecinde dini ve etnik kimliği temel alan toplumsal hareketlerin hak ve özgürlüklerinde artış olmuş, ancak ulus devlet anlayışına dayalı Cumhuriyet rejimiyle de devlet dışı sivil örgütlenmeler büyük ölçüde tasfiye edilmiştir (Arslan, 2010c: 261).

1921 Anayasası'nda, anayasanın kısa kurgusu gereği temel hak ve özgürlükler düzenlemeye tabi tutulmamıştır. Cumhuriyet yönetiminin ilk anayasal düzenlemesi olan 1924 Anayasası'nın 70. maddesinde dernek kurma hakkına yer verilmiş, 79. maddede bu hakkın sınırlarının kanunla belirleneceği, 86. maddede de, olağanüstü hallerde dernek kurma hakkının askıya alınabileceği veya kısıtlanabileceği hükmü yer almıştır.

1938 yılında yürürlüğe giren 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'yla derneklere ilişkin sınırlamalar getirilmiştir. Bu sınırlamalar, devletin bütünlüğü, genel ahlak, asayiş şeklinde sıralanabilir. Ayrıca öğrenci derneklerinin siyasetle uğraşması yasaklanmıştır (TBMM, 1933). 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu'nda toplumsal sınıf esasına dayalı derneklerin kurulmasının yasaklanması, sivil toplum kavramının özüne aykırı bir uygulama olmuştur (Arslan, 2010:69-70).

Çok partili yaşamla birlikte, başta siyasi partiler olmak üzere devlet dışı sivil örgütlenmeler artmıştır. Çok partili yaşamın ilk krizi 1960 askeri müdahalesi olmuş, anti demokratik yollarla yönetime el konulmuş olmasına rağmen, askeri darbenin sonucunda ironik bir şekilde "özgürlükçü bir anayasa" yürürlüğe

konulmuştur. 1961 Anayasası'nın "kişinin hakları ve ödevleri" kapsamında, "toplantı hak ve hürriyetleri" alt başlığında "dernek kurma hakkı" düzenlenmiştir.

Bu özgürlükçü anayasa düzeni 12 Mart 1971 askeri müdahalesiyle kesintiye uğramıştır. Yapılan anayasa değişikliğiyle dernek örgütlenmesinde "önceden izin almama" koşulu korunmuş olmakla birlikte hakkın kullanımının "kamu düzenini ve genel ahlakı korumak" sebepleri yanında, "devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün ve millî güvenliğinin korunması" amaçlarıyla da sınırlanabileceği öngörülmüştür. Dernek üyeliği ya da üyelikten çıkma serbestisi vurgulanmıştır. Derneklerin kapatılması yargısal güvenceye kavuşturulmuş, "gecikmede sakınca bulunan hallerde" de "devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, millî güvenliğinin, kamu düzeninin ve genel ahlâkın korunması" gerekçesiyle idari makamlara da derneklerin faaliyetlerini durdurma imkânı verilmiştir (TBMM:1971).

3512 sayılı Kanun'un derneklerin kontrolünü zorlaştırdığı, 1961 Anayasası'nın imkânlarından yararlanarak derneklerin kuruluş amaçları dışındaki amaçlara hizmet etmek için kuruldukları ve 1961 Anayasası'nın serbesti sisteminin dernek sayısındaki artışa neden olduğu, bunun memleket gerçekleriyle bağdaşmadığı, anarşi ortamına neden olduğu gerekçeleriyle 1630 sayılı Dernekler Kanunu yürürlüğe konmuştur. Dernek sayısının artmasının, derneklerin gelirlerinde, faaliyet yürüttükleri alanlarda, üye tabanlarında daralmaya neden olduğu, toplumsal işlevlerinin kaybolmasına neden olduğu, bazı derneklerin, toplumsal düzeni bozucu eylemlere kalkıştıkları, özellikle öğrenci derneklerinin öğrenim özgürlüğünü tehdit ettikleri belirtilmiştir (TBMM:1972).

1980 askeri müdahalesiyle temel hak ve hürriyetleri tanıyan, ardından da ciddi sınırlamalara tabi tutan "ama"lı bir anayasal düzen kurulmuştur. Bu çerçevede 1983 yılında yürürlüğe giren Dernekler Kanunu da "derneklerin amaçları dışına çıkıp politika alanına girerek terör ve anarşi ortamının hazırlanmasına imkân verdikleri" düşüncesine dayalı olarak hazırlanmıştır. 1990'larda Avrupa Birliğine üyelik süreci kapsamında 1995'te Anayasa değişikliği yapılmış, özgürlüklerin genişletilmesi sağlanmış ve 1982 Anayasası'nın "ama"ları azaltılmıştır.

5. TÜRKİYE'DE DERNEKLERE İLİŞKİN YASAL ÇERÇEVE

1982 Anayasası'nın "kişinin hakları ve ödevleri" kapsamında, "toplantı hak ve hürriyetlerinin" alt başlığında "dernek kurma hürriyeti" düzenlenmiştir. Anayasa'nın 33. maddesinde dernek kurma özgürlüğü düzenlemiş, önceden izin alma koşulu olmadan serbeste derneklerin kurulabileceği belirtilmiştir. Dernek faaliyetlerinin kişilerin iradesine bırakılması ve bu konuda devletin müdahalesinin olmaması, dernek kurma hürriyetinin dokunulmaz özünü, çekirdeğini oluşturmaktadır.

Diğer temel hak ve hürriyetlerde olduğu gibi, dernek kurma hürriyetinin sınırları da Anayasa'da düzenlenmiştir. Bu sınırlar, "millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık, genel ahlâk, başkalarının hürriyetlerinin korunması" şeklinde sıralanmıştır. Anayasa'da derneklerin kapatılması da düzenlenmiş, hangi hallerde derneklerin kapatılabileceği veya faaliyetten men edilebileceği, bu konuda yetkili merciinin yargı makamları olduğu belirtilmiş; ancak acil durumlarda sınırlı olarak yönetsel mercilere de dernekleri kapatma ve faaliyetlerine son verme yetkisi tanınmıştır.

Dernek kurma özgürlüğünün kullanımına ilişkin detaylar kanunda gösterilmektedir. 1983 yılında yürürlüğe giren kanunda örgütlenme özgürlüğüne ve dolayısıyla da dernek kurma hakkına bir “güvenlik sorunu” olarak yaklaşıldığı, bu durumun devletle sivil toplum kuruluşları arasında güven bunalımına yol açtığı belirtilmiştir. Avrupa Birliği adaylık sürecinde sivil toplumun gelişmesinin önemi göz önünde bulundurularak, dernek kurma özgürlüğünün önündeki engellerin kaldırılması ve bu özgürlüğün kullanımından kaynaklanan yaptırımların azaltılması amacıyla 2004 yılında 5253 sayılı Dernekler Kanunu yürürlüğe konulmuştur (TBMM, 2004).

Dernekler Kanunu’nda dernek tanımı amaç ve şekil yönünden belirlenmiştir. Dernek kurma, gelir sağlama amacı taşımamalı, derneğin kurucuları ortak bir amaç etrafında birleşmiş kişilerden oluşmalıdır. Dernek kurma hakkı, “mümeyyiz olma” koşulu dışında bir sınırlamaya tabi tutulmamıştır. Ancak, terör ve uyuşturucuyla mücadeleyle kamu görevlilerine ilişkin yasalarla sınırlamalar getirilebileceği hüküm altına alınmıştır.

Kanun’un 5. maddesinde derneklerin uluslararası faaliyetleri tanımlanmış, temel amaçlarını hayata geçirebilmek için uluslararası alanda işbirliği olanağı tanınmıştır. Benzer şekilde derneklere, tüzüklerinde gösterilen amaçları gerçekleştirmek üzere, sendikalarla, meslek kuruluşlarıyla kamu kurum ve kuruluşlarıyla işbirliği olanakları sağlanmıştır.

Derneklerin denetimi yasada ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Derneklerin temel denetimi sundukları faaliyet bildirimleri üzerinden yapılmaktadır. İçişleri Bakanlığının ve mülki idare amirlerinin derneklerin denetim yetkisi bulunmaktadır.

Derneklerin faaliyetlerine ilişkin yasaklar üç bentte sıralanmıştır: Buna göre, dernekler amaçlar dışında faaliyette bulunamaz; mevzuata aykırı amaçlara yönelemez ve askeri eğitim faaliyete yapamazlar.

Örgütlenme özgürlüğünün gereği olarak derneklere ilişkin olarak kolluk kuvvetlerinin yetkilerine bazı sınırlamalar getirilmiştir. Yargı kararı olmadan dernekler üzerinde kolluk denetimi ve faaliyeti yapılamaz.

Derneklerin kamu kurumlarıyla ilişkileri de mevzuatla düzenlenmiştir. 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu hükümleri gereğince, belediyeler ve il özel idareleri, derneklerle ortak hizmet projeleri gerçekleştirebilir. Benzer şekilde, derneklerin görev alanına giren bazı hizmetlerin yürütümünde kamu kaynaklarından desteklenmesi de söz konusudur. Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesinden cami, Kur’an Kursu binası yapımı ve onarımı için derneklere yardım yapılabilir. Cami yapımı veya onarımı faaliyetinde bulunan derneklere, bu amaçlar için Vakıflar Genel Müdürlüğü bütçesine ödenek konulmaktadır. Diğer kamu kurumlarının da derneklere yardım yapma olanağı bulunmaktadır.

Derneklere ilişkin düzenlemelerde, “kamu yararına çalışan dernek” statüsünün tanımlanması önem taşımaktadır. Dernekler Yönetmeliği’ne göre, kamu yararına çalışan dernekler Cumhurbaşkanlığı kararıyla belirlenir. Bir derneğin kamu yararına çalışan statüsü alabilmesi için yerel amaçlar dışına çıkıp ulusal ya da uluslararası ölçekte hizmet üretmesi gerekmektedir. Kamu yararına çalışan dernek statüsü derneklerin kamu kaynaklarından yararlanmasını, bazı vergi ve harçlardan muafiyeti sağlar. Ancak bu statü eleştiri konusu yapılmakta ve diğer derneklerin “kamu yararına hizmet etmediği” gibi bir kabulü de beraberinde

getirdiği savunulmaktadır. Kamu yararı statüsünü, devletin lütuf sistemi (Çaha, 2005:129) olarak değerlendirenler de bulunmaktadır.

6. DERNEKLERİN GENEL GÖRÜNÜMÜ⁷

İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü verilerine göre dernekler amaçları itibarıyla 21 grupta sınıflandırılmıştır. Yeni açılan ya da kapatılan dernekler nedeniyle sayılar günlük olarak değişmekle birlikte, 2022 yılı Şubat ayı itibarıyla Türkiye’deki dernek sayıları ve faaliyet alanları aşağıdaki şekildedir:

Tablo 1: Faaliyet Amaçlarına Göre Dernek Sayıları

FAALİYET AMAÇLARI	SAYI	ORANI (%)
Bireysel Öğreti ve Toplumsal Gelişim Dernekleri	2.525	2,07
Çevre Doğal Hayat Hayvanları Koruma Dernekleri	2.656	2,17
Çocuk Dernekleri	15	0,01
Dış Türklerle Dayanışma Dernekleri	678	0,55
Dini Hizmetlerin Gerçekleştirilmesine Yönelik Faaliyet Gösteren Dernekler	18.191	14,92
Düşünce Temelli Dernekler	1.073	0,88
Eğitim Araştırma Dernekleri	6.180	5,07
Engelli Dernekleri	1.364	1,11
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Alanında Faaliyet Gösteren Dernekler	828	0,67
Hak ve Savunuculuk Dernekleri	1.518	1,24
İmar, Şehircilik ve Kalkındırma Dernekleri	1.671	1,37
İnsani Yardım Dernekleri	5.724	4,69
Kamu Kurumları ve Personelini Destekleyen Dernekler	976	0,80
Kültür, Sanat ve Turizm Dernekleri	5.899	4,84
Mesleki ve Dayanışma Dernekleri	38.102	31,27
Sağlık Alanında Faaliyet Gösteren Dernekler	2663	2,18
Spor ve Sporla İlgili Dernekler	27.609	22,65
Şehit Yakını ve Gazi Dernekleri	493	0,40
Toplumsal Değerleri Yaşatma Dernekleri	2.782	2,28
Uluslararası Teşekküller ve İşbirliği Dernekleri	581	0,47
Yaşlı ve Çocuklara Yönelik Dernekler	315	0,25
TOPLAM	121.843	

Kaynak: İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Kurumsal Web Sitesi⁸

Faaliyet alanlarına göre derneklerin % 31,27’si mesleki ve dayanışma derneklerinden, % 22,65’i spor ve sporla ilgili derneklerden ve % 14,92’si dini hizmetlerin gerçekleştirilmesine yönelik faaliyet gösteren

⁷ Bu bölümdeki sayısal veriler İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü arşivinden derlenmiştir.

⁸ “<https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarına-gore-dagilimi>” (21.02.2022).

derneklerden oluşmaktadır. Çocuk derneklerinin oranı % 0,01, yaşlı ve çocuklara yönelik derneklerin oranı % 0,25 ve şehit yakını ve gazi derneklerinin oranı % 0,40'tır.

Dernekleşmenin genel görünümüne bakıldığında sayı olarak, mesleki dayanışma dernekleri ön plandadır. Spor ve sporla ilgili derneklerin kuruluşu, bu faaliyetlerin başka bir örgütlenme modeliyle yürütülmesinin zorluğundan kaynaklanmaktadır. Sosyal hizmet alanında faaliyet gösteren dernek sayısı ise düşük düzeydedir.

2015 yılında toplam dernek sayısı 239.130 iken 2022 yılında % 49,05 azalarak 121.843'e düşmüştür.⁹ Pandemi sürecinin, 15 Temmuz darbe girişiminin, güvenlikçi yaklaşımların ve dernekler bilgi sistemiyle verilen ulusal düzeyde kayıt altına alınmaya başlanmasının dernekleşme eğilimini azalttığı anlaşılmaktadır (Çaha, vd., 2021:85). Ayrıca, sivil toplum örgütlerinin iş ve işlemlerinin takibiyle denetimlerinin güvenlikten sorumlu bakanlık olan İçişleri Bakanlığı'na yürütülmesi, sivil toplum-devlet ilişkilerinde güvenlikçi bir yaklaşıma neden olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir (Çaha, vd., 2021:192).

Derneklerin sayıları ve çeşitleri yanında, kullandıkları kaynakların miktarı da dernek faaliyetlerine ilişkin sonuçlara ulaşılması bakımından önem taşımaktadır. Derneklerin mali yapıları incelendiğinde, 2020 yılında¹⁰ tüm derneklerin toplam geliri, 27.581.273.827 liradır. En yüksek gelir 9.387.228.126 lirayla Ankara'da bulunan derneklere aittir. Bunu sırasıyla İstanbul ve Gaziantep illeri izlemektedir. En düşük gelir ise, 2.472.795 lirayla Iğdır ilinde bulunan derneklere aittir. Bunu sırasıyla, Ardahan ve Tunceli illeri izlemektedir.

Derneklerin sayısı ve çeşitleri kadar önemli bir diğer veri de üye sayılarıdır. Bazı dernekler mevzuatın öngördüğü asgari üye sayısı ile faaliyetlerini sürdürürken, bazıları da geniş toplum kesimlerine yayılmaktadır. 2022 yılı Şubat ayı itibarıyla ülke genelinde derneklerin toplam üye sayısı 8.559.510 kişidir. En yüksek üye sayısı 2.369.520 kişiyle İstanbul'da bulunan derneklere aittir. Bunu sırasıyla Ankara ve Bursa illeri izlemektedir. En düşük üye sayısı ise, 4.427 kişiyle Ardahan ilinde bulunan derneklere aittir. Bunu sırasıyla, Tunceli ve Siirt illeri izlemektedir. Ancak, dernek üye sayılarının iller itibarıyla karşılaştırmaya tabi tutulması yanlış sonuçlara ulaşılmasına neden olacaktır. Bu nedenle illerdeki 10.000 kişiye karşılık gelen dernek üye sayısının hesaplanması daha objektif bir değerlendirme olanağı verebilecektir. Derneklerin üye sayısının illerin nüfusuna göre oranlanması yapıldığında, 10.000 kişiye karşılık gelen dernek üyesi sayısı en çok Ankara'dadır. Ankara'yı Zonguldak ve İstanbul illeri takip etmektedir. 10.000 kişiye karşılık gelen dernek üye sayısının en düşük olduğu il Şırnak'tır. Bunu sırasıyla Siirt ve Ağrı illeri takip etmektedir.

Faaliyet amaçları mensupları dışındaki toplumsal kesimlere yönelik olan ve temel toplum sorunlarına çözüm hedefleyen derneklere "kamu yararına çalışan dernek" statüsü verilmektedir. Tanımından da anlaşıldığı üzere kamu yararına çalışan dernekler, diğer derneklere göre makro hedefler çerçevesinde örgütlenmekte ve toplumsal gelişmeye katkı yapmaktadır.

⁹ Türkiye'de 10.000 kişiye düşen dernek sayısı 14'tür.

¹⁰ Derneklere ilişkin olarak yayınlanmış en son gelir verisi 2020 yılına aittir.

İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü verilerine göre kamu yararına çalışan dernekler amaçları itibarıyla 20 grupta sınıflandırılmıştır. Yeni açılan ya da kapatılan dernekler nedeniyle günlük olarak sayılar değişmekle birlikte, 2022 yılı Şubat ayı itibarıyla Türkiye’de kamu yararına çalışan dernek sayıları ve faaliyet alanları aşağıdaki şekildedir:

Tablo 2: Faaliyet Amaçlarına Göre Kamu Yararına Çalışan Dernek Sayıları

NEVİ	KURULUŞ SAYISI
Sağlık Alanında Faaliyet Gösteren Dernekler	104
Mesleki ve Dayanışma Dernekleri	51
İnsani Yardım Dernekleri	38
Engelli Dernekleri	28
Spor ve Sporla İlgili Dernekler	22
Hak ve Savunuculuk Dernekleri	20
Kültür, Sanat ve Turizm Dernekleri	20
Eğitim Araştırma Dernekleri	12
Dış Türklerle Dayanışma Dernekleri	11
Çevre Doğal Hayat Hayvanları Koruma Dernekleri	9
Kamu Kurumları ve Personelini Destekleyen Dernekler	9
Bireysel Öğreti ve Toplumsal Gelişim Dernekleri	7
Düşünce Temelli Dernekler	7
Dini Hizmetlerin Gerçekleştirilmesine Yönelik Faaliyet Gösteren Dernekler	6
Toplumsal Değerleri Yaşatma Dernekleri	5
Yaşlı ve Çocuklara Yönelik Dernekler	4
İmar, Şehircilik ve Kalkındırma Dernekleri	3
Şehit Yakını ve Gazi Dernekleri	2
Uluslararası Teşekküller ve İşbirliği Dernekleri	2
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Alanında Faaliyet Gösteren Dernekler	1
TOPLAM	361

Kaynak: İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Kurumsal Web Sitesi¹¹

Şubat 2022 itibarıyla toplam 361 kamu yararına çalışan dernek bulunduğu, sağlık alanında faaliyet gösteren derneklerin, mesleki ve dayanışma derneklerinin ve insani yardım derneklerinin sayı olarak ön plana çıktığı görülmektedir.¹² Şehit yakını ve gazi dernekleri, uluslararası teşekküller ve işbirliği dernekleriyle gıda, tarım ve hayvancılık alanında faaliyet gösteren kamu yararına çalışan dernek sayısı düşük düzeydedir. Kamu yararına çalışan derneklerin sayısı kadar, faaliyet alanlarında kurulmuş dernekler içinde kamu

¹¹ “<https://www.siviltoplum.gov.tr/illere-gore-kamu-yararına-calisan-dernekler>” (21.02.2022).

¹² Derneklerin faaliyet alanlarıyla kamu yararına çalışan derneklerin faaliyet alanları karşılaştırıldığında, kamu yararına çalışan dernek statüsünde çocuk derneği bulunmadığı anlaşılmaktadır.

yararına çalışan statüsü verilenlerin oranlarının da incelenmesi gerekmektedir. Bu şekilde, hangi faaliyet alanında daha yüksek oranda kamu yararına çalışan statüsü verildiği ortaya konulabilecektir.

Tablo 3: Kamu Yararına Çalışan Derneklerin Faaliyet Türüne Göre Aynı Faaliyet Alanındaki Tüm Dernekler İçindeki Oranı

NEVİ	ORAN (%)
Sağlık Alanında Faaliyet Gösteren Dernekler	3,90
Mesleki ve Dayanışma Dernekleri	0,13
İnsani Yardım Dernekleri	0,66
Engelli Dernekleri	2,05
Spor ve Sporla İlgili Dernekler	0,07
Hak ve Savunuculuk Dernekleri	1,31
Kültür, Sanat ve Turizm Dernekleri	0,33
Eğitim Araştırma Dernekleri	0,19
Dış Türklerle Dayanışma Dernekleri	1,62
Çevre Doğal Hayat Hayvanları Koruma Dernekleri	0,33
Kamu Kurumları ve Personelini Destekleyen Dernekler	0,92
Bireysel Öğreti ve Toplumsal Gelişim Dernekleri	0,27
Düşünce Temelli Dernekler	0,65
Dini Hizmetlerin Gerçekleştirilmesine Yönelik Faaliyet Gösteren Dernekler	0,03
Toplumsal Değerleri Yaşatma Dernekleri	0,17
Yaşlı ve Çocuklara Yönelik Dernekler	1,26
İmar, Şehircilik ve Kalkındırma Dernekleri	0,17
Şehit Yakını ve Gazi Dernekleri	0,40
Uluslararası Teşekküller ve İşbirliği Dernekleri	0,34
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Alanında Faaliyet Gösteren Dernekler	0,12

Kaynak: İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Kurumsal Web Sitesinde yayınlanan veriler esas alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.¹³

Faaliyet konuları itibarıyla dernekler içinde kamu yararı statüsü verilenlerin oranları incelendiğinde, en yüksek oranın sağlık alanında faaliyet gösteren derneklerde olduğu, bunu engelli dernekleriyle Dış Türklerle dayanışma derneklerinin takip ettiği; en düşük oranın ise dini hizmetlerin gerçekleştirilmesine yönelik faaliyet gösteren derneklerde olduğu, bunu spor ve sporla ilgili derneklerle gıda, tarım ve hayvancılık alanında faaliyet gösteren derneklerin izlediği görülmektedir.

7. TOPLUMSAL GELİŞME VE DERNEKLEŞME İLİŞKİSİ

Toplumsal gelişmişlik düzeyinin ölçülmesine ilişkin uluslararası standartlar Birleşmiş Milletler Örgütü tarafından belirlenmekte ve ülkeler bazında gelişmişlik ölçümleri yapılmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'na yayınlanan "insani gelişmişlik göstergeleri", gelir, eğitim ve sağlık alanlarını

¹³<https://www.siviltoplum.gov.tr/illere-ve-faaliyet-alanlarına-gore-dernekler>,"<https://www.siviltoplum.gov.tr/kamu-yararına-calisan-dernekler>" (21.02.2022).

Tablo 4: Toplumsal Gelişmişlik Göstergeleri ve Dernek Sayısı ve Dernek Üye Sayısı İl Sıralamaları¹⁹

İller	Gelir/ Servet	Sağlık	Eğitim	Yaşam Memnuniyeti	Seçimlere Katılım ²⁰	Dernek Sayısı (10.000 Kişiye Düşen)	Dernek Üye Sayısı (10.000 Kişiye Karşılık Dernek Üye Sayısı)
Adana	53	66	63	70	63	64	22
Adıyaman	81	57	64	23	58	68	70
Afyonkarahisar	47	13	48	2	13	23	37
Ağrı	80	81	79	42	80	75	80
Amasya	41	59	3	19	2	18	41
Ankara	2	6	44	64	26	24	3
Antalya	8	41	16	78	48	59	50
Artvin	24	5	33	32	44	3	30
Aydın	34	17	28	68	32	42	51
Bahçeşir	36	33	12	11	11	28	31
Bilecik	21	54	25	30	10	16	17
Bingöl	66	71	68	46	77	67	66
Bitlis	71	69	70	48	73	66	74
Bolu	9	2	14	14	24	5	18
Burdur	44	49	6	58	19	19	56
Bursa	18	35	29	35	20	55	9
Çanakkale	43	37	8	29	6	14	23
Çankırı	28	34	45	6	38	2	8
Çorum	54	67	53	60	8	27	35
Denizli	17	10	11	59	4	38	52
Diyarbakır	72	60	73	79	71	79	72
Edirne	23	9	10	66	35	25	33
Elazığ	55	39	40	74	67	52	34
Erzincan	35	42	24	25	18	20	16
Erzurum	57	21	62	20	50	47	57
Eskişehir	14	22	18	33	29	41	5
Gaziantep	65	70	67	54	66	73	44
Giresun	48	15	7	22	57	22	32

¹⁹TÜİK göstergelerinin ölçümü iller bazında 2015 yılında yapıldığından, il'lerin dernek sayıları, dernek üye sayıları ve nüfus rakamları 2015 yılına aittir. Seçimlere katılım oranı da 2015 yılına en yakın genel seçim tarihi olan 2014 yılı milletvekili genel seçimi sonuçları çerçevesinde esas alınmıştır. Yerel seçimlere katılım motivasyonunda yerel hizmetler ve ikili ilişkilerin rolü göz önünde bulundurularak, genel seçimlerin yurttaşlık bilinci bakımından daha iyi bir gösterge olabileceği değerlendirilmiştir.

²⁰ Eskişehir, Isparta ve Tekirdağ illeriyle Antalya ve Trabzon illerinin oranları aynı olup, sıralama alfabetik olarak yapılmıştır.

Gümüşhane	46	40	36	36	79	7	47
Hakkâri	70	73	81	12	72	76	71
Hatay	52	65	51	77	33	60	49
Isparta	19	1	2	13	30	15	13
Mersin	62	64	17	71	37	54	26
İstanbul	1	29	56	50	1	63	7
İzmir	3	16	31	51	28	57	19
Kars	69	47	71	62	78	44	73
Kastamonu	38	46	37	43	52	17	24
Kayseri	22	30	43	53	12	43	38
Kırklareli	10	56	13	69	15	70	40
Kırşehir	26	31	4	18	60	8	53
Kocaeli	4	48	39	57	22	58	12
Konya	31	8	41	21	27	40	54
Kütahya	16	24	20	5	3	1	15
Malatya	60	23	34	67	43	46	55
Manisa	50	20	47	27	5	45	39
Kahramanmaraş	63	25	61	16	25	61	60
Mardin	73	76	76	75	70	77	78
Muğla	15	12	26	72	34	51	43
Muş	77	78	77	65	75	72	77
Nevşehir	25	38	15	26	23	12	64
Niğde	58	36	42	24	41	39	63
Ordu	56	32	49	52	56	26	48
Rize	27	3	27	34	39	6	11
Sakarya	33	14	38	15	14	30	21
Samsun	40	18	22	37	36	37	29
Siirt	61	58	66	9	69	69	79
Sinop	32	51	32	1	46	10	28
Sivas	29	28	55	45	21	36	46
Tekirdağ	5	53	46	61	31	62	36
Tokat	51	44	21	47	17	34	45
Trabzon	20	4	19	55	49	13	4
Tunceli	49	63	1	81	61	11	59
Şanlıurfa	78	74	78	56	76	80	75
Uşak	13	19	30	8	9	21	25
Van	74	77	75	49	74	74	69

Yozgat	59	45	58	40	59	9	68
Zonguldak	6	52	60	76	40	4	2
Aksaray	42	55	57	17	54	49	76
Bayburt	39	50	50	3	64	31	42
Karaman	37	11	23	31	16	56	27
Kırıkkale	45	7	35	4	51	32	10
Batman	76	68	72	73	65	78	62
Şırnak	75	79	80	10	55	81	81
Bartın	12	62	54	41	45	53	6
Ardahan	79	72	74	39	68	48	65
Iğdır	67	75	69	44	81	50	67
Yalova	7	27	5	28	53	35	20
Karabük	30	26	9	63	42	29	1
Kilis	68	80	59	38	47	65	58
Osmaniye	64	61	52	80	62	71	61
Düzce	11	43	65	7	7	33	14

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Yüksek Seçim Kurulu, İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Web Sitelerinde Yer Alan Veriler Referans Alınarak Yazar Tarafından Hazırlanmıştır. ²¹

TÜİK tarafından yapılan çalışmada her gösterge için en yüksek endeks değeri 1 olarak belirlenmiştir. Gelir/servet göstergesi en yüksekten aşağı doğru 0,8788 (İstanbul) - 0,191(Adıyaman), sağlık göstergesi 0,8408 (Isparta) - 0,3014 (Ağrı), eğitim göstergesi 0,7468 (Tunceli) - 0, 0966 (Hakkâri) ve yaşam memnuniyeti göstergesi 1 (Sinop) - 0 (Tunceli) aralığında gerçekleşmiştir. Seçimler katılım oranı ise yüzdelik olarak hesaplanmış ve % 93,04 (İstanbul) - % 77,92 (Iğdır) aralığında gerçekleşmiştir.

Dernekleşme oranının ilk unsuru olarak belirlenen 10.000 kişiye düşen dernek sayısı 127,19 (Kütahya) - 8,36 (Şırnak) aralığında gerçekleşmiştir. 10.000 kişiye düşen dernek üyesi sayısı 1.365 kişi (Karabük) - 37 kişi (Şırnak) aralığında gerçekleşmiştir. Yani Karabük'te 10.000 kişiden ortalama 1.365'i, Şırnak'ta da 37'si dernek üyesidir.

Türkiye'nin birçok ilinden yurttaşların göç ettiği, bu bakımdan da verilerinin ülkeye ilişkin temsil kabiliyeti bulunduğu değerlendirilen İstanbul ili, gelir ve servet sıralamasında 1., sağlıkta 29., eğitimde 56., yaşam memnuniyetinde 50., seçimler katılımında 1., dernek sayısında 63. ve dernek üyesi sayısında da 7. sıradadır. İstanbul'da 10.000 kişiye düşen dernek sayısı 23 ve dernek üyesi sayısı 815'tir.

²¹“<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İllerde-Yasam-Endeksi-2015-24561>”,<https://www.ysk.gov.tr/tr/1-kasim-2015--26-donem-milletvekili-genel-secimi/3413>, “<https://www.siviltoplum.gov.tr/illere-ve-faaliyet-alanlarına-gore-dernekler>”. Dernek üye sayıları İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğünden temin edilmiştir.

8. DERNEKLEŞME²² VE GELİŞMİŞLİK GÖSTERGELERİ İLİŞKİSİNİN ANALİZİ

İllerdeki dernek sayılarıyla dernek üye sayılarının gelir/servet, sağlık, eğitim, yaşam memnuniyeti ve seçimlere katılım oranı arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amacıyla öncelikle 10.000 kişiye düşen dernek sayısı ile gelişmişlik göstergeleri arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır. İllerin 10.000 kişiye düşen dernek sayısı bakımında ülke sıralamasındaki yerleriyle gelişmişlik göstergeleri bakımından ülke sıralamasındaki konumları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu amaçla, dernekleşme il sıralamasıyla göstergelerin il sıralaması aynı olanlar ile sıralamada aldığı yer bakımından 1, 2 ve 3 sıra aşağıda ya da yukarıda olanlar, sıralamadaki yakınlıkları nedeniyle (+, - 1, 2, 3) ilişkili olarak değerlendirilmiştir.²³

Tablo 5: Toplumsal Gelişmişlik Göstergeleri ve Dernekleşme (10.000 Kişiye Düşen Dernek Sayısı) İlişkisi

İller	Gelir/ Servet	Sağlık	Eğitim	Yaşam Memnuniyeti	Seçimlere Katılım ²⁴
Adana		X	X		X
Amasya				X	
Ankara					X
Artvin		X			
Bingöl	X		X		
Bitlis		X			
Bolu		X			
Burdur					X
Diyarbakır				X	
Edirne	X				
Elazığ	X				
Erzincan					X
Erzurum					X
Gaziantep		X			
Giresun				X	
Isparta				X	
Kars		X			
Kayseri			X		
Kırklareli				X	
Konya			X		
Kütahya					X
Malatya					X

²² Dernekleşmeyle kastedilen, nüfusa oranla dernek sayısı ve dernek üye sayısıdır.

²³ Örneğin, eğitim kalitesi bakımından 23. sırada olan bir ilin dernekleşme oranı bakımından 20, 21, 22, 23 ve 24, 25, 26. sırada yer alması, dernekleşmeyle eğitim arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

²⁴ 2014 yılı Milletvekili Genel Seçimi sonuçlarına göre hazırlanmıştır. Eskişehir, Isparta ve Tekirdağ illeriyle Antalya ve Trabzon illerinin oranları aynı olup, sıralama alfabetik olarak yapılmıştır.

Manisa			X		
Kahramanmaraş	X		X		
Mardin		X	X	X	
Muş					X
Nevşehir			X		
Niğde		X	X		X
Rize		X			
Sakarya	X				
Samsun	X			X	X
Siirt			X		X
Tekirdağ				X	
Şanlıurfa	X		X		X
Van	X	X	X		X
Zonguldak	X				
Kırıkkale			X		
Batman	X				
Şırnak		X	X		
Bartın			X		
Karabük	X	X			
Kilis	X				

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Yüksek Seçim Kurulu, İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Web Sitelerinde Yer Alan Veriler Referans Alınarak Yazar Tarafından Hazırlanmıştır.²⁵

42 ilde gelişmişlik göstergeleriyle 10.000 kişiye düşen dernek sayısı arasında ilişki bulunduğu; ancak 31 ilde tek göstergeyle bunun sağlandığı, 1 ilde 4, 5 ilde 3, 5 ilde 2 göstergeyle ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. 12 ilde gelir, 12 ilde sağlık, 15 ilde eğitim, 8 ilde yaşam memnuniyeti ve 13 ilde seçimlere katılımı 10.000 kişiye düşen dernek sayısı arasında ilişki kurulabilmiştir. 10.000 kişiye düşen dernek sayısı ile gelişmişlik göstergeleri bakımından en anlamlı ilişki Van'da gözlemlenmiştir. Van'da gelir (74. sırada), sağlık (77. sırada), eğitim (75. sırada) ve seçimlere katılım oranıyla (74. sırada) 10.000 kişiye düşen dernek sayısı (74. sırada) arasında doğrusal bir ilişki tespit edilmiştir. Adana, Mardin, Niğde, Samsun ve Şanlıurfa'da 3 göstergeyle gelişmişlik ve 10.000 kişiye düşen dernek sayısı arasında ilişki bulunmuştur. Tablo 5'te yer almayan 39 ilde gelişmişlik göstergeleriyle 10.000 kişiye düşen dernek sayısı arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

39 ilde gelişmişlik göstergeleriyle 10.000 kişiye düşen dernek sayısı arasında ilişkinin bulunamaması, 31 ilde de tek göstergeyle çok zayıf bir ilişkinin bulunmuş olması birlikte ele alındığında, 81 ilde 70'inde dernekleşme (10.000 kişiye düşen dernek sayısı) - gelişmişlik ilişkisinin kurulamadığı; böylece Türkiye

²⁵<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İllerde-Yasam-Endeksi-2015-24561>, <https://www.ysk.gov.tr/tr/1-kasim-2015--26-donem-milletvekili-genel-secimi/3413>, <https://www.siviltoplum.gov.tr/illere-ve-faaliyet-alanlarına-gore-dernekler>.

genelinde illerde 10.000 kişiye düşen dernek sayısı ile toplumun gelişmişlik göstergeleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Dernekleşmenin birinci boyutu olan 10.000 kişiye düşen dernek sayısının gelişmişlik göstergeleriyle anlamlı bir ilişkinin bulunmaması karşısında, ikinci olarak illerdeki dernek üye sayılarıyla (10.000 kişiye karşılık gelen üye sayısı) gelişmişlik göstergeleri arasındaki ilişki araştırılmıştır.

İllerdeki dernek üye sayılarıyla gelir/servet, sağlık, eğitim, yaşam memnuniyeti ve seçimlere katılım oranı arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amacıyla 10.000 kişiye düşen dernek üye sayısı ile belirtilen göstergeler arasındaki ilişki incelenmiştir. İllerde 10.000 kişiden dernek üyesi olanların sayısına göre Türkiye sıralamasıyla gelişmişlik göstergeleri bakımından illerin ülke sıralaması arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu amaçla, 10.000 kişi içinde dernek üyesi olanlara ilişkin il sıralamasıyla gelişmişlik göstergelerinin il sıralaması aynı olanlarla, sıralamada aldığı yer bakımından 1, 2 ve 3 sıra aşağıda ya da yukarıda olanlar, sıralamadaki yakınlıkları nedeniyle (+, - 1, 2, 3) ilişkili olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 6: Toplumsal Gelişmişlik Göstergeleri ve Dernekleşme (10.000 Kişiye Karşılık Dernek Üye Sayısı) İlişkisi

İller	Gelir/Servet	Sağlık	Eğitim	Yaşam Memnuniyeti	Seçimlere Katılım ²⁶
Ağrı	X	X	X		X
Amasya	X				
Ankara	X	X			
Antalya					X
Artvin			X	X	
Balıkesir		X			
Bingöl	X		X		
Bitlis	X				X
Burdur				X	
Çankırı				X	
Diyarbakır	X		X		X
Edirne					X
Erzincan					X
Erzurum	X				
Gümüşhane	X				
Hakkâri	X	X			X
Hatay	X				
Isparta				X	
İzmir		X			

²⁶ 2014 yılı Milletvekili Genel Seçimi sonuçlarına göre hazırlanmıştır. Eskişehir, Isparta ve Tekirdağ illeriyle Antalya ve Trabzon illerinin oranları aynı olup, sıralama alfabetik olarak yapılmıştır.

Kütahya	X				
Kahramanmaraş	X		X		
Mardin		X	X	X	
Muş	X	X	X		X
Ordu			X		
Sivas				X	
Tokat		X		X	
Trabzon		X			
Tunceli					X
Şanlıurfa	X	X	X		X
Bayburt	X				
Kırkkale		X			
Batman					X
Şırnak			X		
Ardahan					X
Iğdır	X		X		
Kilis			X		
Osmaniye	X	X			X
Düzce	X				

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Yüksek Seçim Kurulu, İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Web Sitelerinde Yer Alan Veriler Referans Alınarak Yazar Tarafından Hazırlanmıştır²⁷.

38 ilde gelişmişlik göstergeleriyle dernek üye sayısı arasında ilişki bulunduğu, ancak 24 ilde tek göstergeyle bunun sağlandığı, 3 ilde 4, 4 ilde 3, 7 ilde 2 göstergeyle ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. 18 ilde gelir, 12 ilde sağlık, 12 ilde eğitim, 7 ilde yaşam memnuniyeti ve 13 ilde seçimlere katılım oranıyla dernek üye sayısı arasında ilişki kurulmuştur. Dernek üye sayısı ile gelişmişlik (gelişmemişlik) göstergeleri bakımından en anlamlı ilişki Ağrı, Muş ve Şanlıurfa²⁸ illerinde bulunmuştur. Bu illerde gelir, sağlık, eğitim ve seçimlere katılım oranıyla dernekleşme arasında doğrusal bir ilişki tespit edilmiştir. Diyarbakır, Hakkâri, Mardin ve Osmaniye’de²⁹ 3 göstergeyle gelişmişlik (gelişmemişlik) arasında ilişki bulunmuştur. Tablo 6’da

²⁷ <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İllerde-Yasam-Endeksi-2015-24561>, <https://www.ysk.gov.tr/tr/1-kasim-2015--26-donem-milletvekili-genel-secimi/3413> <https://www.siviltoplum.gov.tr/illere-ve-faaliyet-alanlarına-gore-dernekler>. Dernek üye sayıları İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğünden temin edilmiştir.

²⁸ Ağrı, gelir ve servette 80., sağlıkta 81., eğitimde 79., yaşam memnuniyetinde 42. sırada, seçimlere katılımda 80., 10.000 kişiye karşılık gelen dernek üye sayısında 80. sıradadır. Muş, gelir ve servette 77., sağlıkta 78., eğitimde 77., yaşam memnuniyetinde 65. sırada, seçimlere katılımda 75., 10.000 kişiye karşılık gelen dernek üye sayısında 77. sıradadır. Şanlıurfa, gelir ve servette 8., sağlıkta 74., eğitimde 78., yaşam memnuniyetinde 56. sırada, seçimlere katılımda 76., 10.000 kişiye karşılık gelen dernek üye sayısında 75. sıradadır.

²⁹ Diyarbakır, gelir ve servette 72., sağlıkta 60., eğitimde 73., yaşam memnuniyetinde 79. sırada, seçimlere katılımda 71., 10.000 kişiye karşılık gelen dernek üye sayısında 72. sıradadır. Hakkâri, gelir ve servette 70., sağlıkta 73., eğitimde 81., yaşam memnuniyetinde 12. sırada, seçimlere katılımda 72., 10.000 kişiye karşılık gelen dernek üye sayısında 71. sıradadır. Mardin, gelir ve servette 73., sağlıkta 76., eğitimde 76., yaşam memnuniyetinde 75. sırada, seçimlere katılımda 70., 10.000 kişiye karşılık gelen dernek üye sayısında 78. sıradadır. Osmaniye, gelir ve servette 64., sağlıkta 61., eğitimde 52., yaşam memnuniyetinde 80. sırada, seçimlere katılımda 62., 10.000 kişiye karşılık gelen dernek üye sayısında 61. sıradadır.

yer almayan 43 ilde gelişmişlik göstergeleriyle 10.000 kişiye düşen dernek üye sayısı arasında ilişki bulunamamıştır.

43 ilde gelişmişlik göstergeleriyle dernek üye sayısı arasında ilişkinin bulunmaması, 24 ilde de tek göstergelye çok zayıf bir ilişkinin kurulmuş olması birlikte ele alındığında, 81 ilden 67'sinde araştırılan ilişkinin olmadığı tespit edilmiş, böylece Türkiye genelinde illerde dernek üye sayısıyyla toplumun gelişmişlik göstergeleri arasında anlamlı bir ilişkinin kurulamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Genel bir değerlendirme yapıldığında; gelir ve servet düzeyinde 1. olan İstanbul dernek sayısı bakımından 63., dernek üye sayısı bakımından 7. sırada; sağlıkta 1. sırada yer alan Isparta dernek sayısında 15., dernek üye sayısında 13. sırada; eğitimde 1. olan Tunceli, dernek sayısında 11., dernek üye sayısında 59. sırada; yaşam memnuniyetinde 1. sırada olan Sinop, dernek sayısında 10., dernek üye sayısında 28. sırada yer almaktadır. Gelir ve servet sıralamasında son sırada olan Adıyaman dernek sayısında 68., dernek üye sayısında 70. sırada; sağlıkta son sırada yer alan Ağrı dernek sayısında 75., dernek üye sayısında 80. sırada; eğitimde son sırada yer alan Hakkari, dernek sayısında 76., dernek üye sayısında 71. sırada ve yaşam memnuniyetinde son sırada olan Tunceli, dernek sayısında 11., dernek üye sayısında 59. sırada yer almaktadır.³⁰

Türkiye'de gelişmişlik göstergeleriyle, sivil toplumun ve demokratik gelişmenin kriterleri arasında yer alan dernek sayısı ve dernek üye sayısı arasında bir ilişkinin kurulamaması çeşitli sebeplere dayandırılabilir. Gelir, eğitim ve sağlık gibi göstergelerin toplumsal gelişmişlik düzeyini belirlediğine şüphe bulunmamaktadır. Türkiye'de dernek kurulması ya da üyeliğiyle eğitim düzeyi, sağlık ve gelir arasında doğrudan bir ilişki bulunmaması, dernek kurma hakkını kullanan ya da derneklere üye olan bireylerin farklı motivasyonlarla hareket ettiğini göstermektedir. Seçimlere katılım oranı ve yaşam memnuniyeti göstergeleri ise gelişmişlik kriteri olarak bazı dezavantajlara sahiptir. Gelişmiş ülkelerde, gerek iktidar değişimlerinin toplumsal yaşamı çok etkilememesi, gerekse de iktidara aday siyasi partilerin ülke yönetimine ilişkin radikal görüş farklılıklarına sahip olmamaları gibi sebeplerle seçimlere katılım oranı düşüktür. Bu nedenle gelişmişlikle siyasal katılım arasındaki ilişki, yurttaşlık bilinci bakımından anlamlı olmakla birlikte, bazı kısıtlara da sahiptir. Yaşam memnuniyeti ise sübjektif bir nitelikte olup, kültürel yönü ağır basan bir göstergedir. Örneğin, gelir düzeyinde 5. sırada yer alan Tekirdağ'da yaşam memnuniyeti ülke sıralaması 61, gelir düzeyinde 8. sırada yer alan Antalya'da yaşam memnuniyeti ülke sıralaması 78'dir.

Kısacası, sivil toplumun ekonomik ve sosyal gelişmenin göstergelerinden biri olduğu varsayımı, en yaygın sivil toplum örgütlenmesi olan dernekler bakımından Türkiye gerçekleriyle bağdaşmamaktadır. Bu olgu,

³⁰ Bu çalışmada TÜİK tarafından hazırlanan "illerde yaşam endeksi" göstergelerinden sadece gelir, sağlık, eğitim ve yaşam memnuniyeti verileri kullanılmıştır. TÜİK tarafından gelir-servet, sağlık, eğitim, yaşam memnuniyeti dışında konut, çalışma hayatı, çevre, güvenlik, sivil katılım, altyapı hizmetlerine erişim, sosyal yaşam göstergelerini esas alarak iller bazında genel endeks sıralaması yapılmıştır. Bu sıralamada, 1. sırada yer alan Isparta, dernek sayısında 15., dernek üye sayısında 13. sırada yer almakta, 2. sırada yer alan Sakarya dernek sayısında 30., dernek üye sayısında 21. sırada yer almakta, 3. sırada yer alan Bolu, dernek sayısında 5., dernek üye sayısında 18. sırada yer almaktadır. Bu endekte en son sırada yer alan Muş, dernek sayısında 72., dernek üye sayısında 77. sırada yer almaktadır.

ya Türkiye’de dernekleşmenin gelişiminin başka gereklerle biçimlenmesinden ya da derneklerin modern anlamda sivil toplum örgütü olmamasından kaynaklanmaktadır.

2022 yılı itibarıyla çeşitlerine göre dernek sayılarına bakıldığında, derneklerin % 31,27’sinin mesleki ve dayanışma, % 22,65’inin spor ve % 14,92’sinin dini hizmetlerin gerçekleştirilmesine yönelik faaliyet gösterdiği görülmektedir. Bu faaliyet alanlarının sivil toplum tanımının en önemli öğeleri arasında yer alan yönetenlerin denetlenmesi, yönetime katılım, halkın demokratik kültürünün artırılması amaçlarına hizmet etmekten daha çok belli bir mesleğe mensup olanların çıkarlarının korunması, spor kulüplerinin işletilmesi ve din hizmeti verilmesi amaçlarına yönelik olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de sivil toplum örgütleri, demokratik niteliklere sahip devlet otoritesine karşı denge işlevi gören yapılar olmaktan uzaktır (Keyman, 2004:30-31).

Batı’da sivil toplum devletle toplum arasındaki ayrımı ortaya koymak ve daha sonra da mevcut toplumsal yapının özelliklerini tanımlamak için kullanılmıştır. Bu haliyle toplumu tanıma ve toplumsal dinamikleri analiz etmek bakımından yararlı bir araç olmuştur. Türkiye’de ya da gelişmekte olan ülkelerde ise sivil toplum geleceğe yönelik bir proje, ulaşılması gereken bir hedef olmuş (Çaha, 1997: 53), toplumsal alanda bir reform çabasını ifade etmiştir. Sivil toplum kavramı bu açıdan değerlendirildiğinde, “Türk modernleşmesinin aksesuarı” olmaktan öteye geçememiş (Neziroğlu, 1997: 303), kavramın karşılık geldiği toplumsal ve siyasi gerçeklik bir yana bırakılarak kavramın kendisi önemsenir hale gelmiştir (Yılmaz, 1997: 369).

9. SONUÇ

Osmanlı Devleti’ndeki devletle toplum arasındaki devleti öncelleyen ilişki, Cumhuriyet döneminde ulus devlet modeliyle devlet-millet ilişkisine dönüşmüş olmakla birlikte, Cumhuriyet devriminin bir burjuva sınıfına dayanmaması nedeniyle yurttaşların devlete “bağımlılığı” devam etmiştir. Tanzimat’la yaşanan Batılılaşma çabaları, Cumhuriyet döneminde de “Avrupa Birliği üyeliği” hedefiyle formüle edilerek sürdürülmüştür.

Avrupa Birliği üyeliği Türkiye’de “demokrasinin demokratikleştirilmesinin” bir aracı olarak görülmüş, 1990’larla birlikte “bürokratik-elitist” olarak eleştirilen devlet yönetimine alternatif olarak “sivil toplum örgütlenmesi”nin yaygınlaştırılması savunulmuştur. Sivil toplum kuruluşları, yönetime katılımı sağlayacak, siyasal iktidarı denetleyecek ve basın benzeri bir işlev üstlenecektir. Bu kapsamda çok sayıda dernek kurulmuştur. Ancak, içinde bulunduğumuz dönem itibarıyla derneklerin kuruluşu önemli ölçüde meslek mensuplarının menfaatlerini koruma ve spor kulüplerinin faaliyete geçmesine yönelik olmuştur. Tüm dernekler içinde bireysel öğreti ve toplumsal gelişim dernekleri % 2,07, düşünce temelli dernekler % 0,88 ve hak ve savunuculuk dernekleri de % 1,24 oranında yer almıştır. Mesleki dayanışma dernekleri arasında iş dünyasını temsil edenler, etkinliklerini dernek olarak örgütlenmeden değil, sermayenin gücünden almaktadır.

Ülkelerin gelişmişlikleri değişik göstergelerle ölçülebilir. Birleşmiş Milletler Örgütü, eğitim, sağlık ve gelir düzeyini temel gelişmişlik göstergeleri olarak kabul etmektedir. Bu göstergelere demokratik katılımın bir

göstergesi olarak seçimlere katılım oranı ve yurttaşların yaşam memnuniyetleri, başka bir ifadeyle mutluluk düzeyleri de eklenebilir. Sivil toplumun gelişmesi, dolayısıyla da örgütlenmesinin yaygınlaşması sosyal-ekonomik gelişmenin sonucu olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’de sayısı en yüksek olan sivil toplum örgütü derneklerdir. İller düzeyinde dernek sayısı ve dernek üye sayısı ile illerdeki yurttaşların eğitim, gelir, sağlık, seçimlere katılım oranı ve yaşam memnuniyeti düzeyi göstergeleri karşılaştırıldığında, göstergelerin tamamında ya da her gösterge için ayrı ayrı olmak üzere anlamlı bir ilişkiye ulaşılamamaktadır.

Gelişmiş toplumlar için geçerli olan sivil toplum örgütlenmesi-modernleşme ilişkisi Türkiye’de en azından dernekleşme bakımından geçerli değildir. Toplumunu dernekleşmeye iten sebepler ve dernek kurma hakkını kullananların hangi toplumsal kesimlerden oluştuğunun araştırılması gerekmektedir. Ayrıca, Türkiye’deki derneklerin sivil toplum örgütlerinin özelliklerini ve amaçlarını ne ölçüde karşıladıkları da tartışmaya açıktır.

KAYNAKÇA

- Alkan, A. T. (1997), Türkiye’de “Başbozuk”luğun Uzun, “Sivil Toplum”un Kısa Tarihi Üzerine Bir Yaklaşım, *Yeni Türkiye Dergisi*, 3(18), 25-27.
- Arslan, Z. (2010), Ağustos 1909 Tarihli Cemiyetler Kanunu Üzerinde Meclis-i Mebusan’da Yapılan Müzakereler ve Cemiyetlerin Yapılandırılmasında İttihat ve Terakki Örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(11), 57-72.
- Aslan, S. (2010a), Sivil Toplum ve Demokrasi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 357-374.
- Aslan, S. (2010b), Sivil Toplum: Kavramsal Değişim ve Dönüşüm, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(33), 188-212.
- Aslan, S. (2010c), Türkiye’de Sivil Toplum, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(31), 260-283.
- Atar, Y. (1997), Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Devlet-Sivil Toplum Düalizmi, *Yeni Türkiye Dergisi*, 3(18), 98-101.
- Bookchin, M. (2014), *Kentsiz Kentleşme*, B. Özyalçın, (Çev.), İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Çaha, Ö. (1997), 1980 Sonrası Türkiye’de Sivil Toplum Arayışları, *Yeni Türkiye Dergisi*, 3(18) 28-64.
- Çaha, Ö. (2005), Araştırma: Kamu Yararına Statüsü İdeolojik Devletlerin Geliştirdiği Bir Lütuf Sistemidir, *Sivil Toplum*, 3(10), 128-129.
- Çaha, Ö., Demir, Y., Polat, E., Altınkoz, O. (2021), *Sivil Toplum Türkiye Profili Araştırması*, Ankara: İçişleri Bakanlığı Yayını.
- Dahl, R. A. (2021), *Demokrasi Üzerine*, B. Kadioğlu, (Çev.), Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Diamond, L. (2004), *What Civil Society Can Do to Develop Democracy*, 15.03.2022 tarihinde Stanford Üniversitesi: <https://diamond-democracy.stanford.edu/speaking/speeches/what-civil-society-can-do-develop-democracy> adresinden alındı.
- Gramsci, A. (2011), *Hapishane Defterleri*, A. Cemgil, (Çev.), İstanbul: Belge Yayınları.
- Gülalp, H. (2002), *Sivil Toplum: Kavramsal Bir Değerlendirme*, İstanbul: Cogito, Yapı Kredi Yayınları.

- Güler, B., A. (2005a), *Devlette Reform Yazıları*, Ankara: Paragraf Yayınevi.
- Güler, B., A. (2005b), *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Gümüş, A., T. (2014), Demokrasilerde Sivil Toplum ve Devlet-Sivil Toplum İlişkisinde Karşılaşılabilecek Sorunlar, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XVIII(3-4), 529-571.
- Halifeoğlu, M., Yetiş, M. (2013), Gramsci, Sivil Toplum-Devlet İkiliği ve Kuramsal Kökenler, *Mülkiye Dergisi*, 37(1), 163-188.
- Hegel, G. W. F. (1991), *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, C. Karakaya, (Çev.), İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Hocaoğlu, D. (1997), Sivillik ve Demokrasi, *Yeni Türkiye Dergisi*, 3(18), 106-112.
- Keyman, F. (2004), *Türkiye’de ve Avrupa’da Sivil Toplum, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*, Yayıma hazırlayan A. Karamani, 01.03.2022 tarihinde İstanbul Bilgi Üniversitesi: https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/keyman_std_3.pdf adresinden alındı.
- Marx, K. (2020), *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, S. Belli, (Çev.), Ankara: Sol Yayınları.
- Neziroğlu, İ. (1997), Askeri Müdahaleler ve Birey Özürlü Sivil Toplum Örgütleri, *Yeni Türkiye Dergisi*, 3(18), 303-308.
- Seyrek, D., M. (2010), Türk Sivil Toplumunun Kökenleri: Osmanlı Dönemi, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(4), 1421-1447.
- Saylan, G. (2008), *Temsili Liberal Demokrasinin Önlenemez Krizi*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, (2022), 21.02.2022 tarihinde Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü: <https://www.siviltoplum.gov.tr/> adresinden alındı.
- Tamer, M., G. (2010), Tarihsel Süreçte Sivil Toplum, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1), 89-105.
- TBMM, (1933), *Cemiyetler Kanunu Esbabı Mucibesi*, 13.02.2022 tarihinde TBMM: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c026/tbmm05026082ss0303.pdf> adresinden alındı.
- TBMM, (1972). *Dernekler Kanunu Tasarısı Genel Gerekçe*, 16.02.2022 tarihinde TBMM: https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d03/c025/mm_03025097ss0561.pdf adresinden alındı.
- TBMM, (1971). *Anayasa Değişikliği Madde Gerekçeleri*, 16.02.2022 tarihinde TBMM: https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d03/c017/mm_03017156ss0419.pdf adresinden alındı.
- TBMM, (1983). *Dernekler Kanunu Gerekçesi*, 16.02.2022 tarihinde TBMM: https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MGK_/d01/c010/mgk_01010167ss0679.pdf adresinden alındı.
- TBMM, (2004). *Dernekler Kanunu Tasarısı Genel Gerekçesi*, 16.02.2022 tarihinde TBMM: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c057/tbmm22057117ss0651.pdf> adresinden alındı.

- Tıraş, H., H. (2019), Türkiye İçin İnsani Gelişmişlik Göstergeleri, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 14(1),15-31.
- Tocqueville, A. (1962), *Amerikan Demokrasisi*, T. Timur, (Çev.), İstanbul: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Touraine, A. (2019), *Demokrasi Nedir?*. O. Kunal, (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TÜİK, (2016), “İllerde Yaşam Endeksi”, 01.01.2022 tarihinde TÜİK: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=gelir-yasam-tuketim-ve-yoksulluk-107&dil=1> adresinden alındı.
- Yılmaz, A. (1997), Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye, *Yeni Türkiye Dergisi*, 3(18), 86-97.
- Yılmaz, M. (1997), Sivil Toplumun Kısa Tarihi ve Aktüel Bazı Meseleleri, *Yeni Türkiye Dergisi*, 3(18), 368-372.
- YSK, (2014), “26. Dönem Milletvekili Seçimi Sonuçları”, 01.03.2022 tarihinde YSK: [“https://www.ysk.gov.tr/tr/1-kasim-2015--26-donem-milletvekili-genel-secimi/3413](https://www.ysk.gov.tr/tr/1-kasim-2015--26-donem-milletvekili-genel-secimi/3413) adresinden alındı.

TÜRKİYE'DE HÜKÜMET SİSTEMİ TARTIŞMALARI VE RASYONELLEŞTİRİLMİŞ PARLAMENTER SİSTEM

*Selami ERDOĞAN**

Özet

Türkiye'nin hükümet sistemine yönelik tartışmalar uzunca bir zamandır varlığını korumaktadır. Bu tartışmalar hükümet istikrarını sağlama amacına yoğunlaşmıştır. Türkiye'de bazı dönemlerde tek parti hükümetine dayanan hükümetlerin kurulduğu görülmektedir. Ancak, bu dönemlerde hükümette bir istikrar bulunsa bile, siyasal istikrardan söz etmek pek mümkün değildir. Çünkü siyasal istikrar hükümet istikrarından farklı ve daha kapsamlıdır. Bu durumu irdelemek amacıyla Türkiye'de uygulanan hükümet sistemlerinin tasviri önem arz etmektedir. Türkiye'de hükümet sistemlerinde yaşanan evrime rağmen arzu edilen siyasal ve ekonomik istikrardan çoğu dönem uzak kalmıştır. İstikrar sorununu çözmek adına başkanlık sistemi tartışmaları uzun yıllar Türk siyasetinin gündeminde yer edinmiştir. Nihayetinde 2017 yılında yapılan Anayasa Değişikliği ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmiştir. 2018 seçimleriyle beraber fiilen uygulanan bu model teorik olarak bir başkanlık sistemidir. Bu model ile yürütmenin güçlendiği ve yasamanın bazı noktalarda fonksiyonel kayıplar yaşadığı görülmektedir. Bu modelin uygulanmasından bu yana geçen 3-4 yıllık süreçte hükümet sistemi tartışmaları sona ermemiştir. Bu çalışmada; rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemin içeriği analiz edilmiş ve uygulama araçlarının Türkiye'de uygulanabilirliği irdelenmiştir. Ayrıca siyasal istikrarı sağlaması bağlamında rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemin realitesi değerlendirilmiştir. Sonuç olarak ise rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemin bazı uygulama araçlarının hükümete istikrar kazandırabileceği ancak siyasal istikrar bağlamında noksan kalacağı öngörülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Parlamenter Sistem, Siyasal İstikrar, Hükümet İstikrarı, Rasyonelleştirilmiş Parlamenter Sistem

GOVERNMENT SYSTEM DISCUSSIONS AND RATIONALIZED PARLIAMENTARY SYSTEM IN TURKEY

Abstract

Discussions about Turkey's government system maintains its existence a long time. These discussions focus on the goal of ensuring government stability. It is seen that governments based on one-party government have been established in some periods in Turkey. However, even if there is stability in the government in these periods, it is not possible to talk about political stability. Because political stability is different and more comprehensive than government stability. In order to examine this situation, it is important to describe the government systems implemented in Turkey. Despite the evolution in government systems in Turkey, the desired political and economic stability has remained far from most of the periods. In order to solve the stability problem, the presidential system debates have been on the agenda of Turkish politics for many years. Finally, with the Constitutional Amendment made in 2017, the Presidential Government System was adopted. This model, which was actually implemented with the 2018 elections, is theoretically a presidential system. With this model, it is seen that the executive is strengthened and the legislature has experienced functional losses at some points. In the 3-4 year period since the implementation of this model, the discussions on the government system have not come to an end. In this study; The content of the rationalized parliamentary system was analyzed and the applicability of the implementation tools in Turkey was examined. In addition, the reality of the rationalized parliamentary system has been evaluated in the context of ensuring political stability. As a result, it was predicted that some implementation tools of the rationalized parliamentary system could stabilize the government, but would be deficient in terms of political stability.

Keywords: Parliamentary System, Political Stability, Government Stability, Rationalized Parliamentary System

*Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, selami.erdogan@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2245-4105

1. GİRİŞ

Devletin yönetiminin nasıl olması gerektiği uzunca bir zamandır tartışılmaktadır. Devletin yönetiminin idealize edilmesi bu tartışmaların merkezinde yer alır. Devletin organları olarak bilinen yürütme, yasama ve yargı işlevleri bu tartışmanın temel argümanları olmuştur. Buna dayalı olarak devlet erklerinin ilişkileri, bağlantıları, birlikteliği ve ayrılığı siyasal sistemlere yön vermiştir. Kuvvetlerin birliğini öngören teoride; monarşi, diktatörlük veya meclis hükümeti gibi sistemleri vardır. Buna karşılık anayasa hukukunun temel prensiplerinden birisi olan kuvvetler ayrılığı teorisine göre üç tip sistemden söz edilebilir. Bunlar; başkanlık sistemi, yarı başkanlık sistemi ve parlamenter sistemdir. Söz konusu olan bu üç hükümet sistemi birer prototiptir. Ancak siyasal sistemler tarihsel, toplumsal, coğrafi ve kültürel bir takım birikimlere göre farklılık gösterebilmektedir. Bu sebepten dolayı hükümet sistemlerine etkinlik ve istikrar kazandırma gayesi ile devletlerin kendilerine özgün uygulamaları olmuştur. Rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem bu amacın bir çıktısıdır. 1949 Alman Anayasası, 1958 Fransız Anayasası ve 1982 Türk Anayasası parlamenter sistemi güçlendirmeye yönelik uygulamaları benimsemiş ve yürütmeye istikrar kazandırmayı amaçlamış anayasalardır.

Öte yandan, Türkiye'nin parlamenter sistem deneyimi büyük kırılmalar yaşamıştır. Bu kırılmaları tespit etmek için tarihimizde uygulanan anayasalara bakmak gerekir. Türk Cumhuriyet tarihinde 1921 Anayasası'nda meclis hükümeti, 1924 Anayasası'nda karma hükümet modeli, 1961 Anayasası'nda parlamenter hükümet sistemi ve 1982 Anayasası'nda ise yürütmenin ağırlığının arttırıldığı bir parlamenter hükümet sistemi uygulanmıştır. 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği neticesinde ise Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmiştir.

Türkiye'nin hükümet sistemi tartışmaları ve siyasal sistemin evrimine bakıldığında siyasal istikrar arayışı üzerine kuruludur. Ancak istikrar anlayışı tek boyutlu değildir. Yani sadece hükümetin sürekliliğine bağlı olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Çünkü hükümetin sürekliliği hükümet istikrarına işaret eder. Ancak siyasal istikrarın boyutları politik, ekonomik ve toplumsaldır. Bu doğrultuda, söz konusu olan bu çalışmada; parlamenter sisteme istikrar ve etkinlik kazandırmaya yönelik uygulamaları ile literatürde yer edinmiş olan "rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem" kavramının içeriği analiz edilecektir. Buradan hareketle Türkiye'nin siyasal sistem uygulamaları ve istikrar arayışı irdelenecektir. Daha sonrasında Türkiye'de rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem tartışmaları ve ileri sürülen esaslar ele alınacaktır. Sonuç olarak rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem araçlarının Türkiye'de uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi yapılacaktır.

2. KUVVETLERİN YUMUŞAK AYRILIĞI: PARLAMENTER SİSTEM

Kuvvetler ayrılığı; yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin birbirinden ayrılmasını ileri süren teoridir. Kuvvetler ayrılığı teorisi mevzuat yapım alanının, mevzuat uygulama alanının ve mevzuata uymayanların cezalandırılması alanının tek bir elde toplanmasının önüne geçmektedir. Yani kuvvetlerin bölünmesini ifade eder (Yayla, 2014a: 164; Bülbül, 2021: 312-313). Teorinin düşünsel fikirleri ise John Locke ve Montesquieu'ya dayanmaktadır. Locke devletin bir sözleşme neticesinde var olduğunu ileri sürerek

egemenlik yetkisinin kullanımını bu sözleşme temeline oturmaktadır. Klasik liberal düşüncenin öncü isimlerinden birisi olan Locke; modern kuvvetler ayrılığı teorisinin ilk savunucusudur. Locke göre; geleneksel tabulardan kurtulup modern ve akılcı ilkelerin benimsenmesi önemlidir. Siyasi sistem için de aynı düşünceye sahip olmasından ötürü yasama, yürütme ve federatif güç şeklinde bir tasnifle devlet organlarının ayrımını ileri sürmektedir (Kutlu, 2001: 109-111; Eroğlu, 2010: 9-11).

Montesquieu ise kuvvetler ayrılığı teorisini özgün ve günümüz anlamı ile ortaya koyan ilk isimdir. Montesquieu hükümet biçimlerini cumhuriyet, monarşi ve istibdat şeklinde ele almıştır. Hükümetleri “ulusal bir ruhla” özdeşleştirmiştir. Ayrıca hükümet çeşitlerinde coğrafi koşullar, iklim şartları, kültürel ve siyasi davranışların etkili olduğunu belirtmektedir. Buradan hareketle “Kanunların Ruhü” adlı eserinde yer verdiği “İngiltere’deki Devlet Yapısı Üzerine” adlı bölümde güçler ayrımını teorize eder (Montesquieu, 2021: 198-199). İngiliz siyasi yapısına dayalı olarak üç ayrı kuvvet varlığını ileri sürmektedir. Bunlar; yasama, yürütme ve yargı gücüdür. İngiltere örneği üzerinden yasamanın iki kamaralı olduğunu belirtir. Avam Kamarası ve Lordlar Kamarasını örnek olarak gösterir. Buna ek olarak yürütme gücünü krala denk tutar. Yargı gücünün ise jüri sistemine dayalı halk mahkemesi olduğunu belirtir (Akgül, 2010: 83-85).

Kuvvetler ayrılığı teorisine dayalı modern hükümet sistemleri ise genel bir tasnif ile üçe ayrılmaktadır. Bunlar parlamenter sistem, başkanlık sistemi ve yarı başkanlık sistemidir. Parlamenter sistem diğer iki sisteme göre daha eski bir modeldir. Ayrıca İngiltere örneği ile ön plana çıkmaktadır. Zaten parlamenter sistem İngiliz siyasal hayatının bir ürünüdür. Parlamenter sistem; yasama ve yürütme kuvvetlerinin birbirinden yumuşak bir şekilde ayrıldığı hükümet modelidir. Bu sistemde yürütme erki iki başlıdır. Yani yürütme erki devlet başkanı ve hükümetten oluşmaktadır. Bu sistemde devlet başkanı ise siyaseten sorumsuzdur (Buran, 2020: 161). Ayrıca parlamenter sistemde parlamentonun ağırlığı vardır. Sistemin kalbi parlamentodur. Bu hükümet sisteminde parlamento yasama organdır. Yürütme organı da parlamentonun içerisinden çıkmaktadır. Yürütmenin başı olan başbakan aynı zamanda parlamento üyesidir. Yani milletvekilidir. Bakanlar parlamento dışından olabileceği gibi parlamento üyesi de olabilir. Bu yüzden kuvvetler ayrılığı keskin değil, zayıftır. Yasama ve yürütme yetkileri kural gereği iki ayrı organa tanımlanmıştır. Ancak birbirinden tam bağımsız değildir (Gözler, 2010: 587). Sistemin en güçlü aktörü ise başbakandır. Çünkü hem yasamanın bir parçası hem de hükümet başkanıdır. Buna dayalı olarak parlamenter sistem “başbakanlık sistemi” olarak ifade edilebilir (Yayla, 2014b: 70-71).

Bu bağlamda, parlamenter sistemin özellikleri şöyle sıralanabilir; yasama ve yürütme erkinin etkileşimi vardır. Çünkü kuvvetlerin ayrımı yumuşaktır. Ayrıca hükümet başkanı yani başbakan milletvekilidir. Yürütme organı düalist bir yapıdan oluşmaktadır. Devlet başkanı ve hükümet başkanı iki ayrı kişidir. Devlet başkanı olarak cumhurbaşkanı siyaseten sorumsuz, tarafsız ve semboliktir. Siyaseten meclise karşı sorumlu olan hükümettir. Hükümet yani başbakan ve bakanlar kurulu yürütme yetkisi ve görevine sahiptir. Bakanlar hem bireysel hem de kolektif olarak yasamaya karşı sorumludur. Hükümet parlamentodan güvenoyu almalıdır. Parlamento güvensizlik oyu ile hükümeti düşürebilir. Parlamentonun yürütme organı üzerinde denetimi vardır. Buna karşılık yürütmenin de yasamayı fesih yetkisi vardır. Başbakanın milletvekili

olmasından dolayı ve bakanların milletvekili olabilme ihtimalinden dolayı net bir organik ve işlevsel ayrılık söz konusu değildir. Organik ve işlevsel işbirliği vardır (Erdoğan, 2019: 251-252; Gözler, 2021a: 91-96)

2.1. Parlamenter Sistemin Avantajları

Parlamenter hükümet sistemi siyasal krizlere ve tıkanıklara çözüm bulabilir. Özellikle güvenoyu ve fesih argümanları ile bu krizlerin aşılması mümkündür. Bu yönü ile parlamenter hükümet sistemi esneklik sağlayabilir. Çünkü karşılaşılan bir kriz karşısında ciddi siyasal değişiklikler yapılabilmektedir. Parlamenter hükümet sistemi kutuplaşmanın önüne geçebilir. Çünkü bu sistemin işleyiş mantığı sıfır oyununa dayalı değildir. Yani hükümetin seçimi kazanınca her şeyi kazandığı veya kaybedince her şeyi kaybettiği söylenemez. Parlamenter sistemde iktidar olmayan partiler sistemden dışlanmaz. Parlamentoda muhalif siyasi partilerin üyeleri yasa yapımı ve hükümet denetimi sürecine katılır. Parlamenter hükümet sisteminde devlet başkanı olarak cumhurbaşkanı siyaseten sorumsuz, tarafsız ve semboliktir. Bu yüzden cumhurbaşkanının uzlaştırıcı bir rolü olabilir. Üstelik devletin ve milletin bütünlüğünü temsil etmesi de bu noktada devlet başkanına uzlaştırıcı bir rol tanımlar. Bu rolü ile devlet başkanı siyasal kriz ve tıkanıklıklar durumunda ılımlı yaklaşımlar sergileyebilir. Parlamenter hükümet sisteminde halkın katılım sağlaması demokratik niteliği güçlendirir. Bu sistemde haklı katılımı ile siyasi parti çeşitliliği artar ve temsilde adalet sağlanır. Temsiliyetin artması ile toplumsal talep ve ihtiyaçların parlamentoya aktarılması gerçekleşir. Devlet başkanı ve hükümet başkanının iki ayrı kişi olması ve buna ilaveten yürütme yetkisinin başbakan ve bakanlar kuruluna tanımlanması ile yetki paylaşımı gerçekleşir. Bu noktada, yürütmeden kaynaklı krizlerin sorumlusu tespit edilebilir. Seçim yoluna gidilmeden hükümet değişikliği yapılabilir. Ayrıca yürütme organındaki yetki paylaşımından dolayı güç zehirlenmesinin önüne geçilir (Özbudun, 2017: 97-98; Tunçkaşık, 2017: 14-15; Özdemir, 2018: 17-18).

2.2. Parlamenter Sistemin Dezavantajları

Parlamenter hükümet sistemi siyasal istikrarsızlıklara ve hükümet istikrarsızlığına neden olabilir. Çünkü parlamentoda siyasi parti sayısı çok olabilir. Bu noktada hükümetin parlamento desteğine ihtiyaç duyduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Eğer parlamento desteği alınamaz ise hükümet kurulamaz. Parlamenter hükümet sisteminde hükümet parlamento desteğini alamaz ise güvensizlik oyu ile hükümet düşebilir. Bu durum hükümet istikrarsızlığını ortaya çıkartmaktadır. Ya da parlamento desteği alınamazsa hükümetin kurulabilmesi için koalisyon yöntemine gerek duyulabilir. Bu durumda kolektif yapıda olan hükümetin daha fazla parçalanmasına yol açar. Ayrıca hükümetin kolektif yapısı gereği fikir ve görüş ayrılığı çıkma riski vardır. Parlamenter hükümet sisteminde demokrasi niteliği zayıflayabilir. Çünkü hükümet parlamentodan çıkmaktadır. Parlamenter hükümet sisteminde koalisyon hükümeti kurulması durumunda ise siyasal krizler tetiklenebilir. Buna ilaveten koalisyon hükümetlerinin hesap verilebilirlik niteliği düşüktür. Yasama ve yürütme ilişkisi bağlamında güvenoyu ve fesih argümanları ile hem parlamentonun feshi hem de hükümetin düşürülmesi ile karşılaşılabilir (Yücel, 2009: 89-99; Kuzu, 2016: 89-90; Tunçkaşık, 2017: 16).

3. RASYONELLEŞTİRİLMİŞ PARLAMENTER SİSTEM

Parlamenter sisteminin düşünsel temelinde; ilk anayasal belge olarak literatürde yer edinmiş olan 1215 Magna Carta Bildirgesi ile İngiltere’de doğup gelişen Westminster modeli yer almaktadır. Bu iki temel parlamenter sistemin İngiliz siyasi tarihinin bir çıktısı olduğunun göstergesidir. Sistemin işleyiş mantığı belirli bir tarihsel birikim ve siyasal süreçte edinilen tecrübeler sonucu şekillenmiştir. Yani doğrudan insan aklı ile oluşturulmamış tarihsel, kültürel ve ampirik yöntemler ile gelişim göstermiştir. İngiltere parlamenter sistemin prototipidir. Parlamenter sistemi başarı ile uygulayan ülkelerin başında da İngiltere gelmektedir. Buna benzer bir şekilde güçlü felsefe geleneği, kameralizm anlayışı ve klasik devlet güçleri yaklaşımı ile Almanya da parlamenter sistemi başarı ile uygulamaktadır. Ancak parlamenter sistemin diğer uygulamalarına bakıldığında ise istikrar ve etkinlik sorunu yaşadığı söylenebilmektedir. Parlamenter sistemin güçlü ve disiplinli partilere ihtiyaç duyar. Sistemin istikrar ile etkinliği bu şekilde sağlanabileceği söylenebilir. Tam aksi durumda parti disiplinleri zayıf ise güçsüz, zayıf ve verimsiz hükümetlere yol açabilmektedir (Yayla, 2015: 283). Bu durum karşısında parlamenter sistemin güçlendirilmesi yönünde bir yaklaşım sergilenmiştir. Parlamenter sistemi güçlendirme anlayışı ise insan aklına dayalıdır. Yani insanın akılcı yöntemleri ile bu sisteme istikrar ve etkinlik kazandıracağı öngörülmektedir. Buna dayalı olarak parlamenter sistemin rasyonelleştirilmesi yani aklileştirilmesi ile siyasal istikrarın sağlanacağı düşünülmüştür. Rasyonelleştirilen parlamenter sistem; hükümet istikrarsızlıklarının önüne geçmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu düşünce parlamenter sistemin temel özellikleri koruyup siyasal mekanizmanın işleyişinin güçlendirilmesini benimsemektedir (Tanchev, 1993: 33).

Rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem kavramı ilk kez Boris Mirkin Guetzevitch tarafından kullanılmıştır (Gözler, 2008: 162). Guetzevitch’i “Hukuku Esaslı Yeni Temayüller” adlı eserinin birinci faslında “İktidar Mevkiinin Rasyonelizasyonu Meselesini” ele almıştır. Bu bölümün beşinci kısmında parlamentarizmin rasyonelizasyonuna yer vermiştir. Guetzevitch yeni parlamentarizm olarak adlandırdığı rasyonelleşme yönteminin İngiltere modelinden çok farklı olmadığını kabul etmektedir. Bazı ülkelerin anayasalarının hukuki tahlilini yapıp icra kuvvetinin [yürütme] etkinliğini arttırmaya yönelik bir yaklaşım sergilemiştir. Ona göre; siyasal hayatın tamamen yazılı normlar ile düzenlenmesi gerektiği belirtmektedir. Guetzevitch (1938: 21-28) yasama ile yürütme erkleri arasındaki ilişkinin de yazılı hukuk kurallarına dayalı olarak düzenlenmesini ifade etmektedir. Bu doğrultuda rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemin tanımları şu şekilde yapılabilir;

Erdoğan Teziç’e (2016: 525-528) göre rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem; parlamenter sistemin klasik uygulamalarından kaynaklanan sorunları ve hükümet krizlerini çözmek amacıyla siyasetin hukukileştirilmesine dayalı olarak bir tadilat yapma yoludur. Ancak Teziç rasyonelleşme yönteminin yani siyasi hukukleşmenin doğrudan etkinlik ve istikrar sağlamadığını düşünmektedir. Ona göre; hükümet istikrarını sağlayacak temel unsur disiplinli siyasi partiler ve istikrarlı bir çoğunluktur.

Ergun Özbudun’a (2018: 43) göre rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem; parlamenter sisteme hem kurumsal hem de kuralsal bakımdan işlerlik kazandırma ve siyasal bunalım ile tikanlıkların önüne geçme amacıyla tasarlanmıştır. Ona göre; parlamenter rejime istikrar ve etkinlik kazandıracak ana unsur mutlak,

sağlam ve güçlü parlamento çoğunluğudur. Bu tarz çoğunluk uygulamalarının ise ılımlı ve disiplinli siyasi partiler sağlanacağını belirtmektedir.

Kemal Gözler'e (2008: 162) göre; rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem; sağlam bir parlamento çoğunluğuna dayalı olmayan istikrarsız hükümetlere güç ve etkinlik kazandırmaya yönelik hukuk kuralları bütünüdür. Ona göre; parlamenter sistemin rasyonelleşmesi ise hem demokratik hem de pragmatik bakımdan yararlıdır. Çünkü parlamenter sistemlerde hükümet yasama desteğine ihtiyaç duymaktadır. Bu sebepten dolayı hükümet fonksiyonel etkinlik ve istikrar için yasamada üye bakımından etkin çoğunluğa sahip olmalıdır. Bu çoğunluk mutlak olmasa da nisbi olması durumu bile istikrar sağlayabilecektir. Önemli olan parlamentoda bir çoğunluğun sağlanması ve çoğunluğunu sağlayacak araçlar ve yöntemlerin uygulanmasıdır. Parlamenter sistemin rasyonelleşmesi ise tam olarak bu araçların uygulanmasına karşılık gelmektedir (Gözler, 2010: 631-632).

Bu tanımlara benzer bir şekilde; Kıta Avrupa'sı ülkelerinin İngiliz tipi parlamenter sistemden yola çıkarak, çok partili ve dinamik bir siyasal sistemi öngörüp, hükümet istikrarsızlıklarının önüne geçmek amacıyla hükümet politikalarının yasal denetimine tabi olduğu anayasal mekanizma ve usuller parlamenter hükümet sisteminin rasyonelleştirilmesi olarak tanımlanabilmektedir (Tanchev, 1993: 33; Özdemir, 2018: 21).

Öte yandan, ülkelerin hükümet sistemlerine bakıldığında ise 1949 tarihli Alman Anayasası, 1958 tarihli Fransız Anayasası, 1975 tarihli Yunan Anayasası, 1978 tarihli İspanyol Anayasası ve 1982 tarihli Türk Anayasası rasyonelleştirilen parlamentarizm uygulamalarına örnek olarak sıralanabilmektedir (Kaboğlu, 2005: 130). Bu örneklerin anayasalar üzerinden verilmesinin temel sebebi ise hukukileştirme anlayışına dayalıdır. Yani devlet erklerinin yasal ve yazılı olarak tanımlanması ile rasyonelleşme gerçekleşmektedir.

Tanımlamalardan hareketle, yasama ve yürütme erkleri arasında siyasi tikanlıkların aşılmasında kullanılan bir yöntem olarak rasyonelleştirme eğilimi; istikrar ve etkinlik kazandırma noktasında pozitif katkılar sağlamaktadır. Buna karşılık parlamenter sistemin etkinlik ve istikrar kazanması konusunda Sartori yasama ve yürütme erkinin ilişkisine değinmiştir. Sartori (1997: 147-149); hükümet istikrarı için yürütme erkinin yasama erkine bağımlılığının azaltılması gerektiğini ileri sürmektedir. Ancak bu doğrudan kuvvetlerin sert ayrılığını yansıtmamaktadır. Yani parlamenter sistemin temel özelliği olan yürütme erkinin yasamanın içerisinden çıkması özelliğine sahip çıkmakta ve işlevsel olarak tanımlamaların net bir şekilde yapılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Buna ilaveten, Yücel (2009: 152-156); istikrar ve etkinliği doğrudan sağlayan rasyonelleştirme yönteminin aynı zamanda esneklikte sağladığını belirtmektedir. Hatta esneklik özelliğinin yazılı normlara dayalı olarak somutlaştırılması rasyonel parlamenter sistemin araçlarından birisidir. Bu çerçevede parlamenter sistemin rasyonelleştirilmesine başvuru araçları, usuller ve uygulamalara değinmek yerinde olacaktır.

Kemal Gözler rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemin araçlarını genel hatları istikrar kazandırma ve etkinlik kazandırma bağlamında bir ayrıma tabi tutarak ele almıştır. Ona göre; istikrar kazandırma amacı hükümetin kurulmasını kolaylaştırma ve hükümetin düşürülmesine yönelik uygulamaları öngörmektedir. Etkinlik kazandırma amacı ise kanun çıkarılmasının kolaylaştırılması ve hükümetin kararname

çıkarmasının kolaylaştırılmasına yönelik uygulamalar üzerinden ele almıştır. Gözler'in tasnifi üzerinden hareketle parlamenter sistemin rasyonelleştirilmesine dair öngörülen araç ve uygulamalar istikrar kazandırma ve etkinlik kazandırma şeklinde ele alınabilmektedir.

Hükümete istikrar kazandırmaya yönelik uygulamalar; zımni güven uygulaması, güvensizlik önergesi verme hakkına sınırlama getirilmesi, yapıcı güvensizlik oyunun verilmesi, hükümetin kurulması için daha düşük çoğunluk aranması, serinleme süresinin tanımlanması, güvensizlik oyunda üye tamsayısına dayalı nitelikli çoğunluk aranması, fesih tehdidi altında güvenoyu verilmesi ve güvenoyunda sadece güvensizlik oylarının sayılması şeklindedir. Hükümete etkinlik kazandırmaya yönelik uygulamalarsa; blok oylama uygulaması, giyotin uygulaması, teşrii zorunluluk hali ve yürütme erkinin kararname yetkisine yönelik uygulama şeklindedir (Gözler, 2010: 622-63).

Hükümete istikrar katmaya yönelik uygulamalardan ilki *zımni güven uygulaması*dır. Zımni güven uygulaması hükümetin güven oylaması yapmadan göreve başlamasını öngörmektedir. Bu yöntemde hükümetler güvenoyu almadan ama güvenoyu almış gibi yani daha kolay bir şekilde kurulabilmektedir. İkinci uygulama *güvensizlik önergesi verme hakkına sınırlama getirilmesidir*. Parlamenter sistemde güvensizlik oyu ile hükümet düşürülebilmektedir. Rasyonelleşme yönteminde sistemin güvensizlik önergesi verme özelliği korunup sadece sınırlamaya tabi tutulmaktadır. Yani parlamento hükümete güvensizlik önergesi verebilecek ancak bu hak sınırlı sayıda olacaktır. Üçüncü uygulama *yapıcı güvensizlik oyunun* verilmesidir. Bu uygulama ile hükümetin düşmesi durumunda yerine yeni bir hükümetin kurulması öngörülmektedir. Yani güvensizlik oyu ile hükümetin görevden düşürülebilmesi için yasama üyelerinin yeni bir hükümet başkanı seçmesi gerekir. Böylelikle güvensizlik oyu ile eski hükümet düşebilir iken yapıcı yaklaşımla yeni bir hükümet kurulabilmektedir. Dördüncü uygulama *hükümetin kurulması için daha düşük çoğunluk aranması*dır. Bu uygulama hükümetin düşürülmesi için gereken çoğunluğa kıyasla daha düşük bir çoğunluk ile hükümetlerin kurulmasını öngörür. Bu yöntem ile hükümetler daha kolay kurulabilmektedir. Beşinci uygulama *serinleme süresinin tanımlanması*dır. Hükümetlerin düşmesini önleme amacıyla yasama üyelerinin soğukkanlı hareket edebilmeleri için yapılacak faaliyetlerin kısa süreli ertelenmesine serinleme süresi denir. Altıncı uygulama ise *güvensizlik oyunda üye tamsayısına dayalı nitelikli çoğunluk aranması*dır. Bu uygulama hükümeti düşürme yöntemi olarak güvensizlik oylamasında üye tam sayısının salt çoğunluğu gibi nitelikli bir çoğunluğun aranmasını öngörür. Yani dolaylı olarak hükümet istikrarı sağlanmakta ve hükümetin düşürülmesi için çoğunluğun mutlak veya nitelikli olması gerekmektedir. Yedinci uygulama *güvenoyunda sadece güvensizlik oylarının sayılması*dır. Bu uygulama ile güvenoyu esnasında oy kullanmayan veya çekimser kalan yasama üyelerinin etkisi gözetilmektedir. Yani güvenoyu verenlerden ziyade güvensizlik oyu verenlerin sayılması ile hareket edilmektedir. Böylelikle nitelikli bir güvensizlik oyu yok ise hükümet görevine devam edebilmektedir. Sekizinci uygulama ise *fesih tehdidi altında güvenoyu verilmesidir*. Bu uygulama ile yasama organının feshi ve hükümetin güvenoyu alamaması durumları birbirine entegre edilmektedir. Yani yasama üyeleri hükümeti güvenoyu ile düşürmek isterse aynı zamanda kendi görevini kaybetme riskini de göze almak durumunda

kalır. Böylelikle hükümetin istikrarda kalmasına yönelik bir yaklaşım sergilenmiş olur (Yücel, 2009: 158-170; Gözler, 2010: 622-627; Tunçkaşık, 2017: 10).

Öte yandan, hükümete etkinlik kazandırmaya yönelik uygulamalardan ilki ise *blok oylama uygulamasıdır*. Bu uygulama ile kanunların daha kolay çıkartılması amaçlanır. Kanun maddelerinin tek tek oylanmasından ziyade kanun bütün olarak oylanır. Nihayetinde kabul edilmesi ya da reddedilmesi gerekmektedir. Kabul ve ret işlemleri tek bir blok olarak yapılır ve kanun daha kolay çıkartılabilir. Ayrıca kanunun çıkarılmaması durumunda zaman kaybı yapılmamış olur. İkinci uygulama ise *Giyotindir*. Giyotin uygulaması yasa yapım süreci ile hükümetin düşürülmesi durumlarını birbirine entegre etmektedir. Giyotin uygulaması oldukça keskin bir yaklaşımla kanunun kabul edilmesini öngörür. Aksi bir durumda ise hükümetin düşürülmesine sebebiyet verir. Yani kanun kabul edilmeli ya da hükümetin görevine son verilmeli anlayışına dayalıdır. Üçüncü uygulama ise *teşrii zorunluluk halidir*. Bu uygulama ise giyotine benzer bir yaklaşıma sahip olup yeni bir alternatif sunmaktadır. Aynı giyotin uygulamasında olduğu gibi kanunun kabul edilmesi ya da hükümetin düşürülmesi üzerine kuruludur. Ancak alternatif bir yaklaşımla yasama erkinin kanun yapma yetkisinin altı aylık bir süre askıya almaktadır. Bu noktada kanun kabul edilmeli veya hükümet düşürülmeli ya da yasa yapım sürecinin askıya alınması kabul edilmelidir. Dördüncü uygulama ise yürütme erkinin kararname yetkisine yöneliktir. Bu uygulama iki şekilde tanımlanabilmektedir. Bunlardan ilki *özerk kararname uygulamasıdır*. Anayasa yürütme erkinin de kararname yetkisine dair düzenlemelere yer vermesini öngörür. Etkinlik kazandırma amacı ile hükümete özerk nitelikte istisnai olarak kural koyma yetkisinin anayasal olarak tanımlanmasını ifade eden uygulamadır. İkincisi ise *KHK çıkarma yetkisidir*. KHK çıkarma yetkisi de hükümete etkinlik kazandırma uygulamalarından birisidir. Hükümete yasama organı tarafından tanımlanan bir yetki neticesinde kanun hükmünde bir norm yapma yetkisinin verilmesini ifade eder (Gözler, 2010: 627-631; Akartürk ve Küçük, 2021: 142).

Bu bağlamda, rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemin benimsediği ilkeler ve prensipler şöyle sıralanabilir; Rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem; parlamenter sistemin özünden kopuk değildir. Aklileştirme yönteminin temel amacı hükümet istikrarının sağlanmasıdır. Yasama ve yürütme erkinin ilişkisini yazılı normlara dayalı düzenlemelidir. Bu düzenleme hem kurum hem de kural bakımından yapılmalıdır. Yani yapısal ve işlevsel etkinliği amaçlanır. Disiplinsiz siyasi partilerden oluşan hükümetlerin politika yapım sürecinde neticeye varmalarını amaçlayan uygulamaları benimsenir. Bu yaklaşımları ile parlamenter sistemin istikrar sorunlarına yönelik olarak sisteme esneklik katabilir.

4. TÜRKİYE'DE SİYASAL SİSTEM UYGULAMALARI

Türk siyasi hayatında ilk anayasa 1876 tarihli Kânûn-ı Esâsî'dir. Bu anayasa ile ilk kez parlamento kurulmuştur. Yani Türkiye'de parlamento geleneğinin başlangıcı 1876 Anayasası'dır. Ancak parlamentonun açılmasından kısa bir süre sonra anayasa askıya alınmış ve mutlakiyet dönemi yaşanmıştır. 1908 ve 1909 yıllarında yapılan düzenlemeler neticesinde 2. meşrutiyet dönemi başlamıştır. Bu dönem itibarıyla parlamento geleneği sürekli olarak devam etmiştir. Parlamenter sistemin başlangıcı olarak da bu gelişmeler söylenebilir. Ancak Türkiye'de uygulanan siyasi sistemlere bakıldığında, öncelikle 1921 Anayasası'nın farklılık gösterdiğini belirtmek gerekir. Çünkü 1921 Anayasası'nda devletin meclis

tarafından idare edildiği belirtilir. Hatta devletin yürütme organı ‘Büyük Millet Meclisi Hükümeti’ unvanını taşımaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere, yasama ve yürütme yetkisi meclise tevdi edilmiştir. Bu noktada, 1921 Anayasası’nda benimsenen siyasal sistem meclis hükümeti sistemi olduğu söylenebilir (Akgül, 2015: 188-190).

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk anayasası ise 1924 Anayasası’dır. 1924 Anayasa’sında 1946 yılında çok partili hayata geçiş sürecine kadar ilginç bir siyasal sistem uygulaması vardır. Bu dönemde tek partili otoriter bir siyasal sistem uygulanmıştır. 1946 sonrası dönemde ise çok partili hayata geçilmiş ve demokratik niteliğe sahip parlamenter sisteme benzer bir siyasal uygulama ile karşılaşmıştır (Özbudun, 2017: 105). 1924 Anayasa’nın yürürlükte olduğu sürece bakıldığında; hem meclis hükümeti hem de parlamenter sistem uygulamalarına yer verdiği görülmektedir. Bu yönü ile 1924 Anayasası karma hükümet modelini benimsediği söylenebilir. 1924 Anayasası’nın meclis hükümeti sisteminden klasik parlamenter sisteme geçiş sürecine yön veren ve geliştiren bir özelliği vardır (Yazıcı, 2013: 116-118). 27 Mayıs 1960 tarihinde DP hükümetine yapılan darbe ile 1924 Anayasası’nın siyasal sistem düzenine son verilmiştir. Ancak 1961 yılında hazırlanan yeni anayasa ile yeni bir siyasal düzen kurulmuştur.

Türk anayasal tarihinde 1961 Anayasası birçok özelliğe ilk kez yer vermiştir. Temel hak ve hürriyetlerin anayasal güvenceye alınması, yargı bağımsızlığı, çoğulcu demokrasi anlayışı ve sosyal devlet gibi hukukun temel prensipleri anayasal literatüre girmiştir. Böylelikle hukuk devleti anlayışının temel mekanizmaları inşa edilmiştir. Ayrıca 1961 Anayasası çift meclis sistemini öngörmekte ve bu yönü ile klasik parlamenter sistemini çağrıştırmaktadır (Yazıcı, 2011: 34-35). Türk siyasal hayatında 1960 sonrası dönemde yaşanan sosyal ve ekonomik değişkenlikler ise siyasal alanda krizlerin çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu krizlerin ulusal nedenleri siyasal istikrarsızlık ve sağ-sol eğilimlerin kutuplaşmasıdır. Buna ilaveten devlet mekanizmasının hantallaşması da siyasal istikrarsızlığı tetiklemiştir. Küresel boyutta ise soğuk savaşın etkileri de ulus devletlere yansımıştır. Türkiye’nin hem siyasal hem ekonomik hem de sosyal bakımdan düştüğü bunalım neticesinde ise 1980 yılında yapılan darbe ile anayasal düzen bozulmuştur (Zürcher, 2013: 342-349).

1980 darbesini takiben 1982 yılında yeni bir anayasa oluşturulmuştur. 1982 Anayasası ile siyasal sistem yeniden yapılandırılmıştır. Yeni siyasi partilerin kurulması ve 1983 yılında yapılan genel seçimler ile demokratik anayasal düzen tekrar tesis edilmiştir (Ahmad, 2014: 159-164). 1982 Anayasası’nda benimsenen hükümet sistemi parlamenter sistemdir. Yasama yetkisi TBMM’ye tanımlı iken yürütme yetkisi ise cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu arasında paylaştırılmıştır. Ayrıca 1961 Anayasası’na kıyasla yürütmenin ağırlığı artırılmıştır (Yazıcı, 2013: 124-125).

2000 sonrası siyasal hayata bakıldığında ise parlamenter sistemden kopuşun yaşandığı ve başkanlık sistemine doğru bir evrimin gerçekleştiği dikkat çekmektedir. 2003 yılında Anayasa Komisyonu başkanı olan Burhan Kuzu başkanlık sistemine dair görüşler dile getirmiştir. Bu süreçte Burhan Kuzu tipik bir ABD modelini yerine Türkiye’ye özgü bir başkanlık sistemi önerisinde bulunmuştur (Kuzu, 2016: 132). Başkanlık sistemi tartışmalarında kazanılan ivme ise 2007 yılında cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde biraz daha hız kazanmıştır. Ancak Abdullah Gül’ün aday olarak gösterilmesine karşılık Genelkurmay

Başkanlığınca “cumhuriyet rejimine sözde değil özde bağlı olma ve bunu davranışlarına yansıtma” gereği vurgulanmıştır. 2007 yılında Abdullah Gül’ün cumhurbaşkanlığı adaylığı süreci ise siyasi krizleri tetiklemiştir. Buna ek olarak 2007 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi genel başkanı olarak Recep Tayyip Erdoğan anayasa komisyonundan bir anayasa taslağı talep etmiştir. Prof. Dr. Ergun Özbudun başkanlığında oluşan heyet 137 maddelik bir anayasa önerisi hazırlamıştır (Erdoğan ve Acar, 2016: 184). Ancak taslak metnin sosyal devlet ilkesini göz ardı etmesi ve liberal bir tez olması yönüyle eleştirilmiştir. Bu durumda siyasi krizlerin derinleştiği görülmektedir. Yeni bir anayasa oluşturulamamış olsa da mevcut anayasa üzerinde 2007 yılında bir değişikliğine gidilmiştir. Bu anayasa değişikliğinde 2014 yılında cumhurbaşkanının halk tarafından seçileceğine yer verilmiştir. 2014 yılında halk tarafından yapılan cumhurbaşkanlığı seçimi ile klasik parlamenter sistemden uzaklaşıldığı görülmektedir (Akgül, 2015: 222-223). Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçiminin yarı başkanlık sistemi görünümü verdiği söylenebilir. Ancak bu uygulama tamamen yarı başkanlık sistemi ile örtüşmemektedir. Bu yönü ile melez bir sistem olduğunu ifade edilebilir. Hatta buna dayalı olarak devlet başkanının meşruluğunun direkt halka dayandırılmasından dolayı siyasal sistem uygulaması “başkanlı parlamenter sistem” olarak nitelendirilmiştir (Yücel, 2009: 266; Gönenç, 2013: 274).

Öte yandan, 2017 Anayasa Değişikliği ile oluşturulan ve 2018 yılında fiilen uygulanan yeni model Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’dir. Bu siyasal sistem teorik olarak bir başkanlık sistemi olsa da kendine has pratik uygulamaları da vardır. Siyasal sistem özellikleri bağlamında, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin kavramsal karşılığına ve ön plana çıkan özelliklerine değinmek yerinde olacaktır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi; “doğrudan halk tarafından seçilen ve tüm yürütme görev ve yetkisine sahip olan Cumhurbaşkanının bulunduğu, millet adına yetki kullanan kuvvetlerin sert ayrılığına dayanan yönetim sistemi” şeklinde tanımlanmıştır (TBMM Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı, 2018: 16). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi; üniter devlet yapısına sahip, partili cumhurbaşkanlığına dayalı olan ve Cumhurbaşkanı’nın doğrudan halk tarafından seçildiği bir hükümet biçimi modeli olarak tanımlanmaktadır (Turan, 2018: 48). Diğer bir şekilde, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi; sert kuvvetler ayrılığına dayanan, fren ve denge mekanizmanın mevcut olduğu, yasama ve yürütme organlarının direkt halk tarafından seçildiği ve halka karşı sorumlu tutulduğu, yasama ve yürütme organlarının eş zamanlı seçildiği ve seçimleri yenileyebilme yetkisiyle donatıldığı, yargı organının ise bağımsız ve tarafsız olarak nitelendirildiği; bu çerçevede devletin temel fonksiyonları olan yasama, yürütme ve yargının eşit dereceli etkinliğinin amaç edildiği, böylelikle siyasal istikrarın sağlanmasına yönelik olan bir hükümet modeli şeklinde tanımlanabilmektedir (Gülener ve Miş, 2017).

5. TÜRKİYE’NİN SİYASAL İSTİKRAR ARAYIŞI VE HÜKÜMET SİSTEMİ TARTIŞMALARI

Türkiye’de hükümet tartışmaları “istikrarı” erek olarak ele almıştır. İstikrar kavramı iki temel prensip ile incelenmelidir. Bunlar düzen ve sürekliliktir. Siyasal sistem içerisinde bir düzenin varlığı ve bu düzenin sürdürülebilirliği istikrara işaret etmektedir (Caniklioğlu, 1999: 18). İstikrar kavramının muhtevası çok geniştir. Ancak içerik bakımından istikrar amacı göz ardı edilmekte ve bu durum ülkelerin siyasi sistemlerine yansımaktadır.

Siyasal sistem uygulamalarında istikrar kavramı “siyasal istikrar ve hükümet istikrarı” şeklinde karşımıza gelmektedir. Kavramlar birbiri ile aynı doğrultuda kullanılıyor gibi olsa da aslında içeriğinde önemli farklılıklar vardır. Buradan hareketle öncelikle siyasal istikrar ve hükümet istikrarı arasındaki farkına değinmek gerekir. Devlet organlarından biri olarak yürütme yetkisi siyasal sistemlerde hükümet tarafından kullanılmaktadır. Hükümetlerin görev süreçleri boyunca yetkiyi elinde bulundurması yani hükümette kalması hükümet istikrarına işaret etmektedir. Buna ilaveten, hükümet istikrarının var olup olmadığını anlayabilmek için; hükümet değişikliği, hükümetlerin görev süresi, hükümetlerin sayısı, siyasi partilerin etkisi, seçim sistemi gibi teknik ve veri odaklı bir yaklaşım sağlamak gerekmektedir. Buna karşın siyasal istikrar ise hükümet istikrarına kıyasla daha kapsamlıdır. Yani siyasal istikrarın muhtevasında daha fazla kriter yer alır. Bunlar ise; ekonomik kalkınma, sivil anayasa, toplumsal huzur şeklindedir (Tosun ve Tosun, 1999: 15-66). Yani siyasal istikrarın sadece politik değil aynı zamanda toplumsal ve ekonomik içeriğe sahiptir. Buradan hareketle siyasal istikrar; hükümet istikrarı, toplumsal huzur, ekonomik refah gibi bileşenlere yer vermektedir. Yani hükümet istikrarı siyasal istikrarın sadece bir bileşenidir.

Öte yandan, hükümet istikrarının görev süresi ve değişiklik sayısı gibi verileri ile ölçülebilir olduğunu görülmektedir. Ancak kapsam olarak daha geniş olan siyasal istikrar için ölçütleri keskin bir şekilde belirlemek kolay olmayacaktır. Hükümetlerin görev süresinin uzun olması, koalisyon hükümetlerinin azlığı, şiddet olaylarının olmaması, anayasal rejimin meşru varlığı, çok yönlü toplumsal niteliğin varlığı, sosyo-ekonomik refah, ekonomik büyüme, içsel ve dışsal çatışmaların olmaması, askeri müdahalelerin olmaması, dini ve etnik gerilimlerin yaşanmaması, evrensel hukuk ilkelerinin geçerliliği, yapısal ve işlevsel sorumluluk tanımlamaları ve hesap verilebilirlik gibi olguların varlığı siyasal istikrarın ölçütleridir (Hurwitz, 1973: 449; Feng, 1997: 391; Tusalem, 2015: 21). Buna karşılık siyasal protesto, sivil itaatsizlik, grev, politik krizler, ekonomik krizler ise siyasal istikrarsızlık göstergesidir (Kalaycıoğlu, 2016: 437). Bu bağlamda, siyasal istikrar kapsam bakımından geniş, çok boyutlu ve siyasal sistemin işleyişine yön veren bütün kriterleri ölçüt olarak kabul eden istikrar anlayışıdır (Ake, 1975: 273). Toplumsal düzenden ekonomik refaha, siyasal kültürden hukuk normlarına, siyasal tercihlerden seçim sistemlerine birçok unsur siyasal istikrarın bileşenidir. Siyasal sistemlerin temel amacının istikrar olduğu düşünüldüğünde ise bu ölçütlere dikkat etmek önem arz etmektedir. Yani benimsenen hükümet sistemi ile istikrar amacı sadece teknik bir yaklaşımla değil toplum, kültür, ekonomi ve evrensel hukuk anlayışına uygun olarak tayin edilmelidir. Bu durumun göz ardı edilmesi halinde ise siyasal istikrarsızlıklarla karşılaşmak mümkündür. Siyasal istikrar ve hükümet istikrarı arasındaki farkı anlamak adına Türkiye önemli bir örnektir.

Türkiye’de 1946 ve 1950 yılları arasını kapsayan dönemde CHP, 1950 ve 1960 yıllarını kapsayan dönemde DP hükümetteydi. Yani bu dönemlerde parlamentoda çoğunluğa sahip siyasi partiler yürütme yetkisi ve görevine sahipti. Ancak hükümetin istikrarlı bir duruş sergilemesine rağmen 27 Mayıs 1960 tarihinde darbe yapılmıştır. Bu darbenin başlıca sebepleri ise ordu ile DP’nin gergin ilişkileri ve 1955 sonrası yaşanan ekonomik gerilemedir (Ahmad, 2014: 118-123). Buna ilaveten Milli Birlik Komitesi’nin demokrasi ve kardeş kavgasına dikkat çekerek darbeyi yapmaları doğrudan siyasal istikrarsızlığın göstergesidir. Bu noktada hükümetlerin tek başına yürütme yetkisini kullanması hükümet istikrarına işaret eder. Ancak bu

istikrar bir yanılgıdır. Çünkü 1960'lara gelen süreçte yaşanan ekonomik, toplumsal ve politik krizler neticesinde 1960'da yapılan askeri darbe siyasal istikrarsızlığa işaret etmektedir.

1960 ve 1980 arası döneme bakıldığında ise; hükümet ve siyasal istikrardan söz etmek pek mümkün değildir. Çünkü 1960 darbesi sonrası siyasal düzende beklenen istikrar bir türlü sağlanamamıştır. Koalisyon hükümetleri ile geçen bu dönemde siyasal istikrarsızlık derinleşmiştir. Sosyal ve ekonomik krizler ise bu durumu tetiklemektedir (Dursun, 2018: 219-240). Ayrıca 12 Mart 1971 yılında verilen muhtıra ve 12 Eylül 1980 tarihinde yapılan darbe istikrarsızlık durumunu ortaya koymaktadır. Ancak 12 Mart muhtırası burada siyasal istikrar ve hükümet istikrarını anlamak adına önemli bir argümandır. Çünkü 1960 ve 1980 tarihleri arasında sadece iki kez tek parti ile hükümet kurulabilmiştir. O hükümette 1965 genel seçimleri ve 1969 genel seçimleri ile Adalet Partisi'dir. AP genel başkanı Süleyman Demirel tek parti olarak 1971 yılında gerçekleşen muhtıraya kadar hükümette kalmıştır. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta AP hükümetinin tek parti olarak hükümet istikrarını sağladığıdır. Ancak askeri bir müdahale neticesinde başbakan Demirel'in istifası gelmiştir. Bu durum hem hükümet istikrarını ortadan kaldırmış hem de siyasal istikrarsızlığı derinleştirmiştir.

1983 ve 2000 yılları arasına bakıldığında ise kimi zaman hükümet istikrarının sağlandığı kimi zaman ise sağlanmadığı söylenebilir. 1983 ve 1987 genel seçimleri sonucunda Anavatan Partisi tek başına hükümeti kurabilmiştir. ANAP genel başkanı Turgut Özal'ın liberal tutumu ile ekonomik bir standardın sağlandığı söylenebilir. Böylelikle siyasal ve hükümet istikrarından bahsetmek mümkündür. Ancak ara rejim sonrası bir dönem olması ve siyasi liderlerin bir süre yasaklı olması gibi sebepler ise demokrasi niteliğine aykırıdır. Öte yandan, 1991 genel seçimleri ile tekrar koalisyon hükümetleri kurulmaya başlamıştır. 2002 genel seçimlerine kadar seçimlerden beklenen hükümet istikrarı sağlanamamıştır.

Üstelik 1983 seçimleri ile uygulanan %10 seçim barajı uygulaması ile yönetimde istikrar hedeflenmişti. Ancak yönetimde istikrarı sağlama hedefi birçok siyasi, iktisadi ve toplumsal kriz ile sekteye uğramıştır. Bu krizlere örnek olarak; 1994 yılında TL'de %65'i oranında devalüasyon yapılması verilebilir. Buna ilaveten 28 Şubat 1997 tarihinde Milli Güvenlik Kurulu'nun postmodern darbesi de siyasal istikrarsızlığı derinleştirmiştir (Zürcher, 2013: 430-431). Başbakan'ın istifa etmesinden dolayı hükümet istikrarından da söz etmenin mümkün olmadığı söylenebilir. Türk siyasal hayatında yaşanan bu krizler neticesinde başkanlık sistemi tartışmaları 1980'li yıllar itibariyle Turgut Özal'la başlamıştır. Başkanlık sistemine geçiş eğiliminin temel gayesi ise istikrarı sağlamaktır. Özellikle 1990'lı yıllarda yaşanan hükümet istikrarsızlıkları başkanlık sistemi eğilimini arttırmıştır. Hatta başta karşı çıkmasına rağmen Süleyman Demirel'de başkanlık sistemine geçilmesine yönelik tutum sergilemiştir. Ancak bu dönemlerde siyasal sistemde bir değişiklik yapılmamıştır.

Türk siyasal hayatında 2002 ve sonrasına bakıldığında ise; hükümet istikrarının sağlandığı görülmektedir. Çünkü Adalet ve Kalkınma Partisi 3 Kasım 2002, 22 Temmuz 2007, 12 Haziran 2011, 1 Kasım 2015 seçimleri ile tek başına hükümet kurmayı başarmıştır. Hükümet istikrarının olduğu bu dönemde ise bazı siyasal istikrarsızlık göstergelerinden söz etmek mümkündür. Bu göstergelerden biri 2007 yılında Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığı adaylığı sürecinde Genelkurmay Başkanlığı'nın web sitesinde yayınladığı

bildiridir. Çünkü Türk siyasal tarihinde e-muhtıra şeklinde yer edinmiştir. Bunun neticesinde anayasal krizler yaşanmıştır. Sivil anayasa tartışmaları ileri sürülmüştür (Özbudun, 2009: 115-121; Dursun, 2018: 347-350). Nihayetinde ise anayasa değişikliğine gidilmiş ve 2014 cumhurbaşkanı seçiminin halk tarafından yapılmasının önü açılmıştır. Ayrıca diğer bir gösterge 2008 ve 2012 yıllarında yaşanan küresel boyuttaki ekonomik krizlerdir. 2015 yılında 7 Haziran seçimleri ile hükümetin kurulamayışı, koalisyon hükümet arayışları ve 1 Kasım 2015’de seçimlerin yenilenmesi yine siyasal istikrarsızlığa işaret etmektedir. Buradan hareketle hükümet sistemi tartışmaları devam etmiş ve istikrar vurgusu için başkanlık sistemi söylemleri hız kazanmıştır. 2014 yılında cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi de sistem değişikliği düşüncesine ivme kazandırmıştır.

2017 yılında yapılan anayasa değişikliği ile klasik parlamenter sistemden kopuş tamamen gerçekleşmiştir. 2018 seçimleri ile fiilen uygulamaya giren yeni sistem Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemidir. Teorik bir başkanlık sistemi olan yeni sistem Türkiye’ye özgüdür. Sistemin temel gayesi ve mantığı ise istikrarı sağlamaktır. Yeni sistemin getirileri şu şekildedir;

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde devlet başkanı ve hükümet başkanı aynı kişidir. Yani Cumhurbaşkanı yürütme yetkisi ve görevini tek başına üstlenmektedir. Cumhurbaşkanı hükümet başkanı olarak parlamentoda siyasi parti lideridir. Sistemin kilit noktası cumhurbaşkanıdır. Yürütme organı olarak Cumhurbaşkanı’nın güçlendirildiği bir sistemdir. Cumhurbaşkanı’nın seçimi halk tarafından yapılır. Seçimde salt çoğunluğu sağlayan aday cumhurbaşkanı olabilir. Üstelik cumhurbaşkanı seçiminde salt çoğunluğu sağlayan bir aday yok ise bu seçimi izleyen ikinci Pazar günü tekrar bir oylama yapılır. Bu oylamaya en çok oy alan iki aday katılır. İki aday arasında yapılan seçimle cumhurbaşkanı kesin olarak seçilmiş olur.

Ayrıca Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin temel özellikleri şöyle sıralanmıştır; bir uzlaşma yönteminin çıktısıdır. Hükümetin meşruluk kaynağı halktır. Bu yüzden milli irade esastır. Dinamik ve dönüşümcü bir yapıya sahiptir. Cumhurbaşkanı hem cezai hem de siyasi sorumluluğa sahiptir. Seçimleri karşılıklı yenileme yetkisi ile yasama ve yürütme erkleri dengelidir. Bakanlık ve milletvekilliği sıfatları tek kişide birleşemez. Bu durum sert kuvvetler ayrılığını gösterir. Kanun teklif hakkı sadece parlamentoya aittir. Seçimler daha ekonomik ve istikrarlı yapılmaktadır. Bürokratik yapı esnemiş ve karar alma-uygulama süreçleri hızlanmıştır. Bütçe krizleri engellenmiştir (Yıldırım, 2017: 147-181).

Öte yandan, Türkiye’de rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem ile ileri sürülen temel esaslar cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin eleştirisine dayalıdır. Özellikle güçlendirilmiş parlamenter sistem cumhurbaşkanı seçimi, yürütme yapısı, karşılıklı seçim yenileme yetkisi, ittifak sistemi, siyasi denetim ve bütçe kanunu gibi konulara yer verilmiştir. Bu noktalara bakıldığında ise dikkat çeken hususlar şöyledir;

1982 Anayasası’na göre; “Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri beş yılda bir aynı günde yapılır” şeklinde ibare yer almaktadır. Anayasa’da yer alan bu madde 2017 Anayasa değişikliği ile gelen düzenlemeler neticesinde eklenmiştir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yasama ve yürütme seçimleri eş zamanlı olarak yapıldığı görülmektedir. Ayrıca Cumhurbaşkanı’nın seçimi genel oyla

yapılmaktadır. Salt çoğunluğu sağlayan aday seçimi kazanmaktadır. İlk oylamada salt çoğunluk sağlanamaz ise ilk oylamada en çok oy alan iki aday ikinci tura kalmaktadır. İki adayın katıldığı seçimde oyların çoğunluğunu alan aday cumhurbaşkanı seçilmektedir. 1982 Anayasası'nın ilk haline bakıldığında ise; Cumhurbaşkanı'nın TBMM'nin üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile seçildiği görülmektedir. İlk iki tur sonucunda Cumhurbaşkanı seçilemezse üçüncü turda salt çoğunluk yeterli olmaktadır. Yine de Cumhurbaşkanı seçilemezse üçüncü turda en çok oyu alan iki aday arasında dördüncü tur oylama yapılmaktadır. Bu turda da herhangi bir aday salt çoğunluğu elde edemezse TBMM'nin feshedilmesi ve erken seçimlere gidilmesi öngörülmektedir. 1982 Anayasasında böyle bir yömeme başvurulmasının sebebi 1961 Anayasasının yürürlükte olduğu 1980 yılında yaşanmış olan Cumhurbaşkanlığı krizidir. Çünkü 1980 yılında neredeyse altı ay boyunca 115 tur oylama yapılmasına rağmen Cumhurbaşkanı seçilememiş ve Türkiye'de yönetememe krizi ortaya çıkmıştır. 1961 Anayasası'na göre ilk iki oylama da üçte iki çoğunluk aranmaktaydı. Eğer bu süreçte Cumhurbaşkanı seçilemezse diğer turda salt çoğunluk gerekiyordu. Yani üçüncü turda salt çoğunluğu sağlayan aday cumhurbaşkanı olmaktadır. Ancak bu turda da salt çoğunluk sağlanamaz ise en çok oy alan iki aday dördüncü tura kalmaktadır. Dördüncü turda üye tam sayısının salt çoğunluğunu alan aday cumhurbaşkanı seçilmektedir. Ancak üye tam sayısının salt çoğunluğu sağlanamaz ise TBMM seçimlerinin yenileceği belirtilmektedir. Bakıldığında 1961 Anayasası'na göre cumhurbaşkanı seçim süreci oldukça zor koşullara bağlıdır. Hatta aranan çoğunluğun sağlanamaması sebebi ile seçimlerin yenilenmesi ihtimali vardı. Buna karşın, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde; Cumhurbaşkanı'nın seçimi eskiye nazaran daha kolay bir yöntemle ve kesin olarak neticeye varacak şekilde gerçekleşmektedir. Bu durum hükümet istikrarı sağlamaya hizmet etmektedir.

Öte yandan, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yürütme yetkisi ve görevi cumhurbaşkanına aittir. Yani devlet başkanı ve hükümet başkanı aynı kişidir. Hatta siyasi parti lideridir. Yani tek bir kişiye birçok yetkinin tanımlandığı görülmektedir. Fakat aynı kişinin birden çok rolü olması ve siyasi parti bağlantısı eleştirilen temel noktalardandır. Oysa parlamenter sisteme bakıldığında hükümet başkanı ve devlet başkanı farklı kişilerdir. Ayrıca devlet başkanı sembolik ve kapsayıcı bir rol üstlenmektedir. Hükümet başkanı ise iktidarın faaliyetlerinde rol üstlenmektedir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile yasama ve yürütme organlarına seçimleri yenileyebilme yetkisi tanınmıştır. Seçimleri yenileme kararını yürütme gücü olarak Cumhurbaşkanı tek başına alabilmektedir. Buna karşılık, yasama gücü olarak TBMM seçimlerin yenilenmesi kararını üye tam sayısının beşte üçü (en az 360 milletvekili) çoğunluğunu sağlayarak alabilmektedir (Turan, 2018: 51). Bu durum iki şekilde yorumlanmaktadır. İlk yorum; yasama ve yürütme arasında karşılıklı bir denge sistemi kurulmasıdır (Yıldırım, 2017: 158). Yani denge ve denetim bağlamında önemli bir argümandır. İkinci yorum; seçimlerin yenilenmesinin bir fesih olup olmadığıdır. İki taraflı, karşılıklı ve kendi varlığına da son veren bir özelliğe sahip olması sebebiyle seçimlerin yenilenmesi özelliği fesih mantığından uzakta tutmaktadır. Fakat yasama ve yürütme organları arasındaki bu özel durumun göz önüne alınması halinde seçimlerin yenilenmesinin fesih niteliği taşıdığı söylenebilmektedir (Gözler, 2021b, 164-167). Çünkü yürütme organı tek başına bu kararı alabilir ve kendi görevine son verme pahasına TBMM'nin tekrar oluşmasına imkan sağlayabilmektedir. Bu

yönü ile seçimlerin yenilenmesi denge temelli ve iki taraflı bir fesih türü olarak yorumlanabilmektedir. Bu durumda yasamanın faaliyetlerine devam edebilmesi için yürütmeyle, yürütmenin faaliyetlerine devam edebilmesi için yasamayla işbirliği içerisinde kalmaları gerektiği görülmektedir (Kaboğlu, 2016: 39).

Öte yandan, cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde eş zamanlı seçimler parlamento çoğunluğunu sağlayan parti ile cumhurbaşkanı seçilen adayın “farklı” partilerden olması durumuna sebebiyet verebilir. Bu durum ise büyük bir siyasi istikrarsızlık olasılığı taşımaktadır. Hatta siyasi tikanlıklar ve krizler baş gösterebilir. Bu soruna yönelik olarak cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde somut bir çözüm argümanı olarak sadece seçimlerin yenilenmesi görülmektedir. Ancak bu kararı almak zordur. Çünkü seçim sonuçlarının ne getireceğini kestirmek pek mümkün değildir. Yani seçimlerin yenilenmesi kararının alınma ihtimali azdır. Çünkü seçimin kaybedilme riski vardır. Bu yüzden seçimlerin yenilenmesi yöntemi siyasi sistem sorunlarını çözmeye her zaman hizmet etmeyebilir. Ayrıca seçimlerin yenilenmesi durumunda ise siyasi istikrarın sekteye uğramış olacağı gözden kaçırılmamalıdır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde ittifak uygulaması vardır. Bir türlü koalisyon mantığına dayalı olsa da ittifakın siyasi faaliyetleri gerçekleştirmek amacıyla hizmet ettiği söylenebilir. Bu doğrultuda ittifak uygulamasının avantajları; siyasi koordinasyon, siyasi partilerinin etki alanının genişlemesi, siyasi partilerin kapsayıcılığı, siyasi bütünlük ve siyasi uzlaşma gibidir. İttifak uygulaması hükümetin kurulmasına ve siyasi bütünlüğün sağlanmasına yönelik avantaj sağlar. Buna karşılık; siyasi prensiplerden ödün verme, karar alma sürecini parçalama, siyasi kitlenin melezleşmesi, işbirliğinin bozulması gibi dezavantajlara sahiptir (Miş ve Duran, 2018: 14). İttifak sisteminin avantaj ve dezavantajları göz önünde bulundurulduğunda işleyiş mantığının koalisyon hükümeti modelinden bağımsız ya da farklı olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Bu durumda ittifak sistemiyle hükümetin kurulabilmesi hükümet istikrarına işaret eder. Ancak koalisyon mantığına dayalı bir hükümet ise parçalanma riski ve siyasi krizlere sebebiyet verme olasılığından dolayı siyasi istikrarsızlık göstergesidir. 2018 seçimi ile kurulan Cumhurbaşkanlığı İttifakına bakıldığında ittifakın büyük partisi Ak Parti’dir. Ancak marjinal tutumları ile MHP bu ittifaka yön verebilmektedir. Çünkü cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde tek bir parti parlamento çoğunluğunu sağlayamayınca ittifaka ihtiyaç duyulabilir. Bu ittifak yapıları ise koalisyon hükümetlerine benzer bir yapıdadır. Ancak fonksiyonel olarak bakıldığında marjinal yani ittifakın küçük ortağının etkisi büyük olabilmektedir. Yani almış olduğu oy oranına karşılık siyasi işleyişe daha büyük etkide bulunabilir. İttifakın büyük partisi ise farklı fikirleri savunmak zorunda kalabilir. Diğer bir ifade ile ittifak sistemi küçük partiyi olduğundan daha güçlü gösterirken büyük partiyi marjinal görüşlere meyilli hale getirebilmektedir.

Öte yandan, 2017 Anayasa Değişikliği ile TBMM’nin bilgi edinme ve denetim yolları arasından “gensoru” önergesi çıkartılmıştır. Oysa gensoru, parlamenter sistemlerde bakanlar kurulu ve bakanların siyasi sorumluluğunu gerçekleştiren ve güvensizlik oyuyla görevden uzaklaştırılmasına imkan tanıyan en etkili denetim yollarından birisi olarak görülmektedir (Özbudun, 2018: 138). Yani gensoru; parlamenter sistem döneminde, TBMM’de başbakana veya bakanlardan birine, milletvekilleri tarafından açılan ve sonunda soruşturma yapılması istenebilen bir soru önergeydi. Bu yönüyle yasama organının elinde var olan bir

denetim argümanı olarak gensoru önergesini parlamentonun kaybettiği görülmektedir. Böylelikle siyasi denetim konusu da hükümet sistemi tartışmalarının temelinde yer edinmiştir.

Ayrıca Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, Cumhurbaşkanı tek başına kararname çıkarabilmektedir. Böylelikle karar alma ve uygulama mekanizmasına hız kazandırmasını söylenebilir. Ancak karar ve uygulama sürecinin birbirine bağıl hale geldiğine dikkat etmek gerekir. Çünkü yeni sistemde TBMM’de kanun yapımı sürecinin aldığı zaman ve zahmet yerine Cumhurbaşkanı kararname yetkisi ile gerekli hükmü hızlı bir oluşturabilmektedir. Buradan hareketle anayasal düzenin alt normlarının kanun yerine KHK ile düzenlenmesi hükümet adına daha kolaydır. Bu durumda parlamentonun yasa yapım işlevinin zayıfladığı ileri sürülmektedir (Akartürk ve Küçük, 2021: 49-50).

1982 Anayasası’nın 87. maddesi doğrultusunda bütçe ve kesin-hesap kanun tekliflerini görüşmek ve kabul etmek TBMM’nin görev ve yetki alanı içerisinde tanımlanmıştır. Ayrıca bütçe de bir kanun niteliği taşımaktadır. Bütçe kanunu; devletin gelecek bir dönemdeki gelirlerini ve harcamalarını miktarını belirleyen ve yürütme organına yapacak harcama ve toplanacak gelirlerle ilgili yetki veren kanundur. Bu durumda bütçenin kabul edilmesi TBMM’ye, bütçede tanımlanan imkan ve işlemlerin uygulanması ise yürütme gücüne verilmiştir (Alkan, 2017: 5). TBMM’nin çizdiği ekonomik sınırlar çerçevesinde yürütme gücü faaliyetlerini ve işlemlerini uygulanabilmektedir. Dolayısıyla bütçenin kabul edilmesi yoluyla TBMM yürütmeyi dönemsel olarak denetlemektedir (Gülener ve Miş: 2017: 17). Aynı kanun yapım sürecinde olduğu gibi bütçe kanununda da TBMM’nin siyasi denetim imkanı yer almaktadır. Fakat bütçe ile yapılan bu denetimin diğer denetimlerden farkı ise ekonomik olmasıdır. Yani bütçe ve kesinhesap kanunu TBMM’nin yürütme üzerindeki siyasi ve ekonomik denetimdir (Akçay, 2017: 55-56). Türkiye’de bazı dönemlerde bütçe reddedilmiş ve siyasal istikrar doğrudan etkilenmiştir. Türkiye’de bütçe reddi ilk kez 1965 yılında yapılmıştır. Bunun üzerine dönemin başbakanı İsmet İnönü 13 Ocak 1965 tarihinde istifa etmiştir. Benzer bir şekilde, 1970 yılında Süleyman Demirel başbakanlığı döneminde bütçe reddi ile hükümet düşmüştür. 1965 ve 1970 yıllarında ki bu gelişmelere bakıldığında siyasal istikrar için bütçenin önemli bir kıstas olduğu anlaşılmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile bütçe hakkında bir takım değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler; bütçeyi hazırlayan kurum, bütçenin sunum şekli, bütçeyi sunan makam ve bütçenin onaylanmaması durumunda uygulanacak durumu kapsamaktadır. İlk olarak parlamenter sistem döneminde bütçe Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanırken, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde bütçe Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanmaktadır. Ayrıca parlamenter sistem döneminde kanun tasarısı olarak Bakanlar Kurulu tarafından sunulan bütçe, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde Cumhurbaşkanı tarafından kanun teklifi olarak sunulmaktadır. Bütçe kanunu hakkında değiştirilen diğer bir durum ise bütçenin onaylanmaması halinde yapılacak prosedürler üzerinedir. Parlamenter sistemde bütçe 31 Aralık tarihine kadar onaylanmak durumundaydı. Eğer bütçe onaylanmadıysa TBMM geçici bütçe hazırlıyor ve o bütçe uygulanıyordu. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde de 31 Aralık tarihine kadar bütçenin onaylanması beklenmektedir. Fakat bu tarihe kadar bütçe kanunu çıkartılmazsa Cumhurbaşkanı tarafından 1 yıllık bir bütçe oluşturulacak ve bu bütçe uygulanacaktır. Yani parlamenter sistemde bütçe

kanunu onaylanmadığı takdirde TBMM geçici bütçe hazırlarken Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde bütçe onaylanmamış ise Cumhurbaşkanı 1 yıllık bir bütçe yapabilmektedir. Ayrıca Cumhurbaşkanı tarafından geçici bütçe kanununun da çıkarılmaması durumunda, yeni bütçe kanunu kabul edilinceye kadar bir önceki yılın bütçesi yeniden değerlendirilme oranına göre artırılarak uygulanabilmektedir (Çalışkan vd., 2020: 733). Bu bağlamda, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde TBMM tarafından bütçe kanunu kabul edilmezse yürütme gücü bir alternatif üretebilmekte böylelikle işlem ve faaliyetlerine devam edebilmektedir. Bu durum parlamentonun bütçe üzerindeki fonksiyonel etkisini azaltmıştır. Ancak yürütmenin faaliyetlerinin aksamasını önlediği ve istikrarı sağladığı söylenebilir (Yıldırım, 2017: 180).

Bu çerçevede yasamanın siyasi denetim opsiyonlarının azalması, sert kuvvetler ayrılığına rağmen yasama ve yürütmenin seçim sürecinde bir birine entegre edilmesi, bütçe üzerindeki etkisinin azalması gibi sorunlar; yasamanın fonksiyonel kayıpları olarak görülmektedir (Akartürk ve Küçük, 2021: 38-65).

Öte yandan, Cumhuriyet'in 100. yılına giden bu süreçte muhalefette yer alan siyasi partiler tarafından güçlendirilmiş parlamenter hükümet sistemi en çok tartışılan konulardır. Cumhuriyet Halk Partisi, İyi Parti, Saadet Partisi, Gelecek Partisi, Deva Partisi ve Demokrat Parti "Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem" için bir metin hazırlamışlardır. Bu metin deklarasyon niteliğine sahiptir. Altı siyasi parti arasında güçlendirilmiş parlamenter sistem üzerinde bir mutabakat imzalanmıştır. Bu metinde ilk olarak yürütme, yasama ve yargı bakımından Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi değerlendirilmiştir. Kuvvetler ayrılığı teorisi üzerinden yapılan değerlendirme neticesinde mutabakatta; yürütmenin tek elde toplanması, yasamanın denetim gibi fonksiyonlarının kaybı ve atamalarından dolayı yargının bağımsızlığının zedelendiği ileri sürülmüştür. Bu mutabakata göre; güçlendirilmiş parlamenter sistem eskiye dönüş değil, yeni bir sistem önerisi ile yeni bir başlangıç ve yeni bir inşanın var olduğu belirtilmektedir. Güçlendirilmiş parlamenter sistemin Türk devlet geleneğinin ve Cumhuriyet tecrübesinin bir çıktısı olacağı vurgulanmaktadır. Bu sistemin önerilmesindeki gerekçeler ise yine istikrar anlayışına dayandırılmaktadır. Siyasi ve ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla ileri sürüldüğü belirtilmektedir. Ayrıca çoğulcu demokrasi anlayışına dayalı olarak insanı özne kabul eden bir sistem önerisi olduğu ileri sürülmektedir. Mutabakat; devlet erklerinin tanımlanmasında kuvvetler ayrılığı teorisini merkeze almaktadırlar. Güçlendirilmiş parlamenter sistem önerisi şeffaf, hesap verilebilir, etkin, tarafsız gibi prensipleri benimsediği belirtilmektedir. Buna dayalı olarak, güçlendirilmiş parlamenter sistemin temel esasları; denge ve denetim, temsilde adalet, yönetimde istikrar, devlet organlarına dengeli güç dağıtımı, etkin ve katılımcı yasama, istikrarlı ve hesap verebilir yürütme, bağımsız ve tarafsız yargı şeklinde sıralanmıştır.

Bu çerçevede, Türkiye'de siyasal sistem değişikliğine rağmen hükümet sistemi tartışmaları son bulmadığı görülmektedir. Son dönemlerde yaşanan ekonomik krizler de hükümet sistemi tartışmalarını daha da gündeme taşımıştır. Özellikle enflasyon, işsizlik ve faiz oranı gibi makro-ekonomik göstergelere dayalı yaşanan problemler bu siyasal sistem tartışmalarını derinleştirmiştir. Buna karşın dış politika bağlamında ise başarılı uygulamaların olduğu söylenebilir. Özellikle Azerbaycan desteği, Rusya-Ukrayna savaşında sergilenen denge tutumu, İsveç ve Finlandiya ile imzalanan üçlü memorandum ve tahıl koridoru anlaşması gibi gelişmeler bu başarılarla örnektir. Ancak buna rağmen iç siyasette cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi

uygulanmasından bu yana geçen 3-4 yıllık süreçte hükümet sistemi tartışmalarının sona ermediği görülmektedir.

6. RASYONELLEŞTİRİLMİŞ PARLAMENTER SİSTEMİN TÜRKİYE'DE UYGULANABİLİRLİĞİ

Rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem 1949 Alman Anayasası, 1958 Fransa Anayasası'nda başarı ile uygulanmaktadır. Bunlara ek olarak 1975 Yunan Anayasası, 1978 İspanyol Anayasası, 1982 Türk Anayasası ve 1994 Belçika Anayasası'nda parlamenter sisteme yönelik rasyonelleştirme yöntemlerinin uygulandığı söylenebilir. 1982 Anayasası'nın ilk haline bakıldığında yürütmenin güçlenmesine yönelik öngörülen bir takım uygulamalar vardır. 1982 Anayasasındaki bu uygulamalar 1961 Anayasası'nın otorite-hürriyet dengesini otorite aleyhine bozduğuna dayalı olarak otoritenin güçlendirilmesini öngörmektedir. 1982 Anayasası 1961'e kıyasla daha az katılımcı bir yapı öngörmektedir. Buradaki amaç ise otoritenin güçlenmesidir. Buna dayalı olarak 1982 Anayasası'nda muhalefeti etkisini azaltmak adına toplantı yeter ve karar yeter sayılarında değişikliğe gidilmiştir. 1961 Anayasası'na göre; toplantı yeter sayısı üye tamsayısının salt çoğunluğu iken karar yeter sayısı da toplantıya katılanların salt çoğunluğudur.

1982 Anayasası'na göre; TBMM üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanmaktadır. Ayrıca toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verilmektedir. Fakat karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamamaktadır. Buna ilaveten, 1982 Anayasası'nda siyasi partilerin mecliste grup kurmaları için gerekli milletvekili sayısı 10'dan 20'ye çıkarılmıştır. Benzer bir şekilde meclis başkanlığı seçiminde üye tamsayısının salt çoğunluğu şartından vazgeçilmiştir. Bu uygulamalar ile önceki dönemlerde yaşanan siyasi tıkanıklıkları önlenmek istenilmiştir. Üstelik parlamenter sistem uygulamalarında yürütme yasama organının içinden çıkmaktadır. Bu durumu da göz önüne alarak 1982 Anayasası, yürütme yetkisinin bir türevi olmaktan çıkartmıştır. 1982 Anayasası'na göre yürütme hem yetki hem de görev bakımından düzenlemiştir (Çekiç, 2016: 458-459). Bu bağlamda, 1982 Anayasası'nda otoritenin ağırlığının arttırıldığı görülse de siyasal istikrar tartışmaları sona ermemiş ve tartışmalar hükümet sistemi odağında ele alınmıştır.

Bu çerçevede, istikrar ve etkinlik amacını gerçekleştirmeyi öngören hükümet sistemi olarak rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemin Türkiye için uygulanabilirliğine yönelik öngörüler şöyle ifade edilebilir;

Rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem uygulama yöntemleri itibariyle hükümetlere istikrar ve etkinlik kazandırmayı amaçlar. İstikrar kazandırmaya yönelik uygulamalara bakıldığında matematiksel bir takım usullere dayandırıldığı söylenebilir. Bu matematiksel usuller klasik parlamenter sistemin istikrar krizleri olarak görülen; hükümetin kurulmasında yaşanan zorluk ve güvenoyu tehdidine yönelik çözüm temellidir. Bu noktada, rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem, hükümetin kurulmasındaki sorunun çözümü için daha "*düşük nitelikli bir çoğunluğun aranmasını*" öngörmektedir. Çünkü parlamenter sistemlerde çoğunluğu sağlamak zordur. Bu sorunu aşabilmek amacıyla hükümet kurulması için gereken çoğunluğun esnetilmesi ya da düşürülmesi doğru bir yaklaşım gibi görülmektedir. Ayrıca rasyonel parlamenter sistemde "*zımnî*

güven” uygulaması vardır. Zımnî güven uygulaması ile güvenoyu alınmadan hükümetin kurulmasına imkan sağlayabilir (Gözler, 2010: 622-623). Fakat bu uygulamalar siyasal meşruiyet bağlamında tartışmaya açıktır. Çünkü çoğunluk anlayışı yarıdan bir fazladır. Yani salt çoğunluktur. Salt çoğunluktan daha düşük bir oran ile kurulan hükümetin siyasal meşruluğu tartışmaya açıktır. Aksi halde böyle bir kabulleniş oligarşik bir sonuç ortaya çıkartabilir. Bu noktada, nitelikli çoğunluk anlayışı en yumuşak hali ile salt çoğunluk olmalıdır. Zımnî güven uygulaması ise Fransa’da başarı ile uygulanmaktadır. Fransa örneğine bakıldığında zımnî güven uygulamasının göreve başlamak ve görevde kalmak için uygulandığı görülmektedir. Bu durum doğal olarak süre kaybını önlemekte ve hükümetin bir an önce göreve başlamasına olanak sağlamaktadır. Ancak Fransa uygulamasında bile güvensizlik önergesi verilip hükümetin düşürülmesi ihtimal dahilindedir. Bu noktada güvenoyu alınmadan hükümetin kurulabilmesi istikrar olgusu için önemli bir adım olacaktır. Ancak Türkiye gibi istikrar arayışı devam eden ülkelerde hükümetin güvenoyu uygulaması ile yüzleşmesi kaçınılmazdır. Yani her hâlükârda hükümet istikrarı için salt çoğunluğun sağlanması gerekmektedir. Örneğin, 1980 Türkiye cumhurbaşkanlığı seçimine bakıldığında 6 aylık bir süreçte cumhurbaşkanı seçiminin yapılamadığı görülmektedir. Üstelik 1980 cumhurbaşkanı seçiminde aranan çoğunluğun üye tamsayısının üçte ikisi olması ve dönemin siyasal krizleri sebebiyle cumhurbaşkanlığı seçimi neticeye ermemiştir. Hatta bu kısa süreçte cumhurbaşkanlığını “vekaleten” İhsan Sabri Çağlayangil yapmıştır. 1980 yılında cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılamaması aslında 1980 darbesinin sebeplerinden birisidir. Ancak o dönemde daha düşük nitelikte bir çoğunluk aransaydı cumhurbaşkanı seçilebilirdi.

Öte yandan, Parlamenter sistemin güvenoyu noktasında yaşadığı sorunları aşmak adına başka uygulamalarda vardır. Bu uygulamalar; *“güvensizlik önergesi verme hakkına sınırlama getirilmesi”*, *“güvenoyunda sadece güvensizlik oylarının sayılması”* ve *“güvensizlik oyunda üye tamsayısına dayalı nitelikli çoğunluk aranması”* şeklindedir (Yücel, 2009: 158-159). Diğer uygulamalara nazaran bu üç uygulama Türkiye için kısmi olarak uygulanabilir niteliktedir. Çünkü güvenoyu vermeye getirilen sınırlama ile hükümetin düşürülmesi ihtimali azaltılmaktadır. 1958 Fransa Anayasası’na göre güvensizlik önergesi verme hakkı bir kez yapılabilmektedir. 1975 Yunan Anayasası’nda ise güvensizlik önergesi verildikten sonra altı aylık süre boyunca tekrar verilememektedir. Bu örneklerle dayalı olarak klasik parlamenter sistemde her zaman güvenoyu tehdidi varken bunu sınırlamak doğru bir yaklaşım olacaktır. Böylelikle iktidarlar hükümette kalma kaygısından uzaklaşabilir ve asli fonksiyonu yürütme işlerine daha çok odaklanabilir. Bu yönleri ile Türkiye örneği üzerinden güvenoyu oylamasını sınırlama yönteminin uygulanabilir olduğu söylenebilir.

Rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemin istikrarsızlık ve güvenoyu krizini aşmak için başka uygulamaları da mevcuttur. Bunlardan biri *“serinleme süresinin”* tanımlanmasıdır. Hükümetin düşürülmesini önleme amacıyla yasama erkinin üyelerinin daha rasyonel hareket edebilmeleri için uygulanır. Tanımlanan süre çerçevesinde çıkan siyasal krizlerin soğuması ve yasama üyelerinin soğukkanlı hareket etmesi öngörülür (Tunçkaşık, 2017: 10). Bu yönü ile serinleme süresi hükümetin varlığına yönelik önemli bir uygulamadır. Yasama ve yürütme erkleri arasındaki gerginliğin soğuması istikrar amacına yönelik sonuçlar verebilir.

Örneğin, Türkiye’de gensoru önergesi verilmesi durumunda bir bekleme süresi tanımlıydı. 1982 Anayasası’nın ilk haline göre gensoru önergesi siyasi parti grubu adına veya en az yirmi milletvekili imzası ile verilmekteydi. Bu önergede verilmiş süresini takiben üç gün içinde üyelere dağıtımı yapılmaktaydı. Ayrıca dağıtımın yapılmasından on gün sonra gündeme alınıp alınmayacağı görüşülmekteydi. Bu yönü ile güvenoyu önergesi aslında serinleme süresi uygulamasına sahiptir. Aradaki süreçte milletvekillerinin fikirleri olgunlaşabilir ve daha rasyonel hareket edebilirler. Bu yönü ile serinleme süresinin Türkiye için uygulanabilir olduğu söylenebilir.

Rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemde güvensizlik oyunun verilmesi bazı koşullara bağlanabilir. Bu uygulamalardan biri “*yapıcı güvensizlik oyunun verilmesidir*”. Yapıcı güvensizlik oyu ile hükümetin düşürülmesi durumunda yerine yeni bir hükümetin kurulması gerekir. Yani yeni hükümetin yapılandırılması şartı ile mevcut hükümetin düşürülmesi mümkündür. Güvensizlik oyu ile hükümetin görevden düşürülebilmesi için yasama üyelerinin yeni bir hükümet başkanı seçmesi gerekir. Böylelikle güvensizlik oyu ile eski hükümet düşebilir iken yapıcı yaklaşımla yeni bir hükümet kurulabilmektedir. (Yazıcı, 2013: 173-176). Özellikle 1949 Alman Anayasası’nda başarı ile uygulanmaktadır. Alman Anayasası’na göre başbakan güvensizlik oyu ile düşürülebilir iken parlamento üyelerinin yeni bir başbakan seçmesi gerekmektedir. Yani yıkıcı bir uygulama olmasının yanı sıra yapıcı bir boyutu da vardır. Hatta yeni hükümet kurulmadan mevcut hükümet düşürülemez. Benzer bir uygulama 1994 Belçika Anayasası’nda da vardır. Belçika Anayasası’na göre; meclis tarafından devlet başkanına yeni bir hükümet başkanı önerilmesi durumunda mevcut hükümet başkanı istifa etmekle yükümlüdür. Yani yeni bir hükümetin kurulması mevcut hükümetin görevine otomatik olarak son vermektedir. Bu durumda her daim bir hükümetin var olduğu ve hükümet değişikliği durumunda bile boş bir dönemin yaşanmayacağı dikkat çekmektedir. Ayrıca hem siyasal istikrar anlayışına hem de hükümet istikrar anlayışına hizmet etmektedir. Özellikle altı siyasi partinin güçlendirilmiş parlamenter sistem önerisinde ileri sürdükleri “*yapıcı güvensizlik oyu*” dikkat çekmektedir. Bu uygulamada; hükümetin düşmesi bir yandan hükümetin kurulması durumuna bağlanmıştır. Üstelik yeni hükümetin kurulması için salt çoğunlukta yeterli olacaktır. Böylelikle yeni hükümetin kurulması güvence altına alınmadan mevcut hükümet düşürülemeyecek olması da istikrara işaret etmektedir.

1949 Alman Anayasası’nda ki uygulaması ile dikkat çeken yöntem ise “*fesih tehdidi altında güvenoyu*” verilmesidir. Bu uygulama ise yasama organının feshi ve hükümetin güvenoyu alamaması durumları birbirine entegre etmektedir. Yani yasama üyeleri hükümeti güvenoyu ile düşürmek isterse aynı zamanda kendi görevini kaybetme riskini de göze almak durumunda kalır. Böylelikle hükümetin istikrarda kalmasına yönelik bir yaklaşım sergilenmiş olur (Gözler, 2008: 163). Yasama üyelerinin bu durumda kendi yetkilerine son verecek olmalarından dolayı güvenoyu ile hükümeti düşürme anlayışından uzaklaşacağı söylenebilir. Çünkü bu uygulama ile hükümeti yok etmekte kararlı olan meclisin kendisi de yok olacağı görülmektedir. Söz konusu olan bu uygulamanın istikrar anlayışına dayalı olması, yasama-yürütme ilişkisini uzlaştırma temeline dayandırmasından dolayı Türkiye için uygulanabilir olduğu kısmen söylenebilir.

Öte yandan, rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemin hükümete etkinlik kazandırmaya yönelik uygulamaları vardır. Bu uygulamalardan ilki “*blok oylama*” uygulamasıdır. Bu yöntem de kanunların daha kolay çıkartılması amaçlanır. Kanun maddelerinin tek tek oylanmasından ziyade kanun bütün olarak oylanmaktadır. 1958 Fransa Anayasası’nda yer alan bu uygulamada kanunun kabul edilmesi ya da reddedilmesi gerekmektedir. Kabul ve ret işlemleri tek bir blok olarak yapılır ve kanun daha kolay çıkartılabilir. Ayrıca kanunun çıkarılmaması durumunda zaman kaybı yapılmamış olur (Akartürk ve Küçük, 2021: 142). Bu uygulama ile kanun çıkartma işlevinin hız kazanacağı ya da çıkarılmak istenmeyen kanun hakkında zaman harcanmayacağı söylenebilir. Çünkü kanun bütün olarak değerlendirmeye tabidir. Yani kabul ya da ret işlemi vardır. Ancak kanunun bütün olarak değerlendirilmesi her zaman için doğru bir uygulama olmaz. Çünkü kanun taslağının bir kısmı kabul edilebilir iken bir kısmı reddedilebilir. Türkiye’de ise anayasa veya yasa yapım süreçlerine bakıldığında ise fikir ayrılıklarının çokça yaşandığı görülmektedir. Özellikle anayasa komisyonlarının çalışmalarında yaşanan tikanlıklar ve aranan oy birliği anlayışı gibi krizlerden dolayı sonuç alınmadığı dikkat çekmektedir (Erdoğan ve Acar, 2016: 189). Bu yüzden blok oylama uygulamasının başarılı olacağını söylemek pek mümkün değildir.

Rasyonel parlamenter sisteme etkinlik kazandırmayı amaçlayan ikinci uygulama ise 1958 Fransız Anayasası’nda uygulanan ise “*giyotin*” uygulamasıdır. Bu uygulama yasa yapım süreci ile hükümetin düşürülmesi durumlarını birbirine entegre etmektedir. Giyotin uygulaması oldukça keskin bir yaklaşımla kanunun kabul edilmesini öngörür. Aksi bir durumda ise hükümetin düşürülmesine sebebiyet verir. Yani kanun kabul edilmeli ya da hükümetin görevine son verilmeli anlayışına dayalıdır (Tunçkaşık, 2017: 10). Giyotin uygulaması etkileri bağlamında büyük sonuçlar doğurma ihtimaline sahiptir. Yasama faaliyetinin etkinliği iktidarın hükümette durmasına bağlanmıştır. Etkinliği hedefleyen bu uygulama hükümeti düşürebilir. Böylelikle hükümet istikrarsızlığına sebep olabilir. Rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemde üçüncü uygulama ise 1949 Alman Anayasası’nda yer alan “*teşrii zorunluluk halidir*”. Bu uygulama giyotine benzer bir yaklaşıma sahip olup yeni bir alternatif sunmaktadır. Aynı giyotin uygulamasında olduğu gibi kanunun kabul edilmesi ya da hükümetin düşürülmesi üzerine kuruludur. Ancak alternatif bir yaklaşımla yasama erkinin kanun yapma yetkisinin altı aylık bir süre askıya almaktadır. Bu noktada kanun kabul edilmeli veya hükümet düşürülmeli ya da yasa yapım sürecinin askıya alınması kabul edilmelidir (Gözler, 2021a: 101). Giyotine nazaran daha esnek bir uygulama olsa da teşrii zorunluluk hali alternatif bir yöntem olarak yasa yapım sürecini dondurmaktadır. Ancak 6 ay boyunca yasa yapılamaması demokratik değerler bakımından doğru bir yaklaşım olmaz. Hatta egemenlik yetkisine sahip olan parlamentonun en asli işlevini 6 ay boyunca kaybettiği söylenebilir. Yani etkinlik kazandırma amacıyla yasa yapım ve hükümet süreçlerinin entegre edildiği bu uygulamalar genel bir yaklaşımla bir etkinlik sağlayabilir. Ama sonuçları itibarıyla istikrarı etkileyebilir, hükümeti düşürebilir ve yasa yapım sürecin domine edebilir. Bu tehditleri itibarıyla Türkiye için uygulanabilir uygulamalar olduğunu söylemek mümkün değildir. Ayrıca Türkiye gibi siyasal gündemi hızla değişen ülkelerde 6 aylık bir süreçte kanun çıkartmamak çok zordur.

Rasyonelleştirilmiş parlamenter sisteme etkinlik kazandırmayı amaçlayan diğer uygulamalar ise yürütme erkinin kararname yetkisine yöneliktir. Bu uygulama iki şekilde yapılmaktadır. Bunlardan ilki “özerk

kararname” uygulamasıdır. Bu uygulamada anayasa yürütme erkinin de kararname yetkisine dair düzenlemelere yer vermesini öngörür. Etkinlik kazandırma amacı ile hükümete özerk nitelikte istisnai olarak kural koyma yetkisinin anayasal olarak tanımlanmasını ifade eden uygulamadır. 1958 Fransız Anayasası’nda uygulaması vardır. Dolayısıyla Fransa’da hükümetin ülkeyi yönetmek için kanuna, yani yasama organına daima ihtiyacı yoktur. İkinci uygulama ise “*KHK çıkarma yetkisidir*”. KHK çıkarma yetkisi de hükümete etkinlik kazandırma uygulamalarından birisidir. Hükümete yasama organı tarafından tanımlanan bir yetki neticesinde kanun hükmünde bir norm yapma yetkisinin verilmesini ifade eder (Gözler, 2010: 630-631). Söz konusu olan uygulamalar ise genel bir yaklaşımla yürütme faaliyetlerine etkinlik kazandıracağı söylenebilir. Ancak yürütme organına tanımlanan özerk kararname uygulaması parlamentonun fonksiyonunu azalttığı için Türkiye’de uygulanabilirliği pek mümkün değildir.

7. SONUÇ

Ülkelerin istikrar arayışında ideal ve sürdürülebilir olan siyasal istikrardır. Çünkü hükümet istikrarı hükümetlerin görevde kalma sürelerine bağlıdır. Bu yönü ile hükümet istikrarı her zaman siyasal istikrarı sağlamamaktadır. Türkiye örneğine bakıldığında, istikrarı sağlama rolü sadece hükümet sistemi temelinde ele alınmıştır. Tek parti ile kurulan hükümetler genelde hükümetin sürekliliğini sağlamaktadır. Ancak makro-ekonomik göstergeler ve siyasal krizler birer istikrarsızlık göstergesidir. Türkiye siyasal istikrar arayışı içerisinde iken aslında istikrar yanlılığı yaşamıştır. Çünkü sürdürülebilir ve ideal olan istikrarın temel bileşenleri arasında ekonomik ve sosyal düzen vardır. Bu bileşenler göz önüne alındığında önemli krizler dikkat çekmektedir. Türkiye’de 1950’lerden itibaren istikrar vurgusunda bazen ekonomi bazense toplum bileşenleri bir şekilde sekteye uğramıştır. Özellikle 1960 darbesi, 1980 darbesi bunlara ek olarak 1971, 1997 ve 2007 yıllarında verilen muhtıralar siyasal istikrarı etkilemiştir. 1994, 2008, 2012 yıllarında ve cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin uygulandığı son 3-4 yıllık süreçte yaşanan ekonomik krizler de istikrar olgusunu olumsuz anlamda etkilemiştir.

Öte yandan, Türkiye’de siyasal istikrarı sağlama amacı sadece hükümet sistemi üzerinden ele alınmıştır. Başkanlık sistemi ve parlamenter sistemlerinin prototipleri üzerinden yapılan yaklaşımlar ise siyasal istikrar yanlılığını tetiklemiştir. Çünkü parlamenter sistem ve başkanlık sistemi toplumsal, kültürel ve tarihsel bir birikimin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu noktada, hükümet sistemlerini prototip örnekler üzerinden ele almak doğru bir yaklaşım değildir. Montesquieu’nin ulusların özelliklerine göre “kanunların ruhu” olduğu yaklaşımdan hareketle hükümet sisteminin topluma göre uyarlanması doğru bir tutum olacaktır. Ancak bu uyarılmanın niteliği çok önemlidir. Çünkü siyasal sistem ülkenin “politik, ekonomik ve toplumsal bileşenlerine” dayalı olarak oluşturulmuş olması gerekir. Bunun içinde devlet geleneği, yönetim anlayışı, siyasal kültür, siyasal tercihler, demokratik değerler, evrensel hukukun ilkeleri, toplumsal olgular ve deneyimlenmiş normlar göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer bir ifade ile; tarihsel birikim ve deneyimler ampirik bir uygulama gibi düşünülmeli ve kazanımlar elde edilmelidir. Bu noktada Türkiye’de hükümet sistemi tartışmalarına bu perspektiften yaklaşmak doğru olacaktır.

Bu bakımdan rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemin “bazı uygulamaları” Türkiye’de siyasal sisteme istikrar ve etkinlik kazandırılabilir. Çünkü rasyonel parlamenter sistem akılcı yaklaşımı ile teknik bir tutum

sergilemektedir. Yani yasama ve yürütme ilişkisinin kurulu olduğu yapının sürekliliğini sağlamaya yöneliktir. Sistemde özellikle hükümetin işleyişi için güvenoyu konusunda sayısal detaylara dikkat edilmektedir. Rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem uygulamalarından güvensizlik oyuna sınırlama getirilmesi, serinleme süresi ve yapıcı güvensizlik oyu Türkiye’de uygulanabilirlik ihtimali fazla olan araçlardır. Buna karşın zımni güven, daha düşük nitelikte çoğunluk aranması ve fesih tehdidi altında güvenoyu verilmesi uygulamaları ise “kısmi” olarak başarılı/başarısız olabilir. Ancak blok oylama, giyotin, teşri zorunluluk hali ve özerk kararname uygulamalarının başarılı bir şekilde uygulanamayacağı görülmüştür. Gözden kaçırılmaması gereken nokta ise; uygulanabilir olan yöntemlerin her birinin “hükümet istikrarını” sağlamaya hizmet etmesidir. İdeal ve sürdürülebilir olanın “siyasal istikrar” olduğu düşünüldüğünde; rasyonelleştirme çabası yetersiz kalabilir. Ayrıca rasyonelleştirme yönteminin pratiğine dair devlet organlarına kavramsal tanımlamalardan ziyade “yapısal ve fonksiyonel” tanımlamalar yapılmalıdır. Bu tanımlamalar ise kuvvetler ayrılığı, denge ve denetim, seçim sistemi, yönetsel olgular, siyasal değerler, seçmen tercihi, siyasal kültür, ideolojik görüşler ve evrensel hukukun demokratik gereklerine dayalı olarak tasarlanmalıdır. Ancak rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem bu ilkelerden ziyade “akli yaklaşımı ve matematiksel detayları” gözetmektedir.

Sonuç olarak Türkiye’de rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemin uygulama araçlarından bazıları istikrar sorunlarının çözümüne belli ölçüde cevap verebilir. Ancak Türkiye’nin parlamenter sistem geçmişine bakıldığında; yaşanan sorunlara yönelik bu araçların kalıcı çözümler getirebileceğini söylemek güçtür. Üstelik bu sorunların çözümü sadece hükümet sistemine bağlı değildir. Siyasal sistemler; kültürel, sosyolojik, eğitim, hukuk temelli ihtiyaçları ve insan hakları, siyaset ahlakı, etik gibi prensipleri benimsemelidir. Bu yüzden sorunun sadece hükümet sistemine indirgenmesi doğru değildir. Hatta dünyanın en iyi anayasası ve en iyi siyasal sisteminin Türkiye’ye uyarlanması bile doğrudan sonuç vermeyebilir. Çünkü önemli olan anayasanın pratikteki karşılığı ve o toplum yapısının siyasal kültürüne uygunluğudur.

KAYNAKÇA

- AHMAD, F. (2014). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilge Üniversitesi Yayınları.
- AKARTÜRK, E. A. ve KÜÇÜK, T. S. (2021). *Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem*. Ankara: Adalet.
- AKÇAY, E. (2017). Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Siyasi Denetim: İdarenin TBMM Tarafından Denetlenmesi. *Ombudsman Akademik*, 3(5): 37-68.
- AKE, C. (1975). A Definition of Political Stability. *Comparative Politics*, 7(2): 271-283
- AKGÜL, M. E. (2010). Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Dönüşümü ve Günümüz Demokratik Rejimlerindeki Anlamı. *Ankara Barosu Dergisi*, 68(4): 79-101.
- AKGÜL, M. E. (2015). *Hükümet Sistemleri Tartışması ve Türkiye Örneği*. Ankara: Turhan.
- ALKAN, H. (2017). Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yasama Denetimi, *Yeni Türkiye Dergisi*, (94): 1-6.
- BURAN, H. (2020). Kuramsal Açıdan Parlamenter Sistem. H. BURAN, M. KARAMAN ve M. DURGUT, *Çağdaş Siyasal Sistemler*, Cilt1. (s. 161-168). Ankara: Nobel.

- BÜLBÜL, K. (2021). *Siyaset Bilimi Sözlüğü*. Ankara: Adres.
- CANİKLİOĞLU, D. M. (1999). Seçim Sistemlerinin Siyasi İstikrarı Sağlamasındaki Rolü. *Anayasa Yargısı Dergisi*, Ankara, 16: 11-44.
- ÇALIŞKAN, A., KAYA, P. B., ve MALAK, M. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Bütçe Sürecine Etkisi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(3), 721-736.
- ÇEKİÇ, M. (2016). 1982 Anayasası'nın Hükümet Sistemi Açısından Değerlendirilmesi. *Journal of Judgments by the Court of Jurisdictional Disputes/Uyusmazlık Mahkemesi Dergisi*, (7), 441-478.
- DURUN, D. (2018). *Türkiye'nin Siyasal Hayatı*. İstanbul: Beta.
- ERDOĞAN, M. (2019). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Ankara: Siyasal.
- ERDOĞAN, S., ve Eray, A. (2016). Türkiye'de Yeni Anayasa Yapım Süreci Ve TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu (2011-2013). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (50), 180-191.
- EROĞLU, M. (2010). John Locke'un Devlet Teorisi. *Akademik Bakış Dergisi*, 21(7), 1-15.
- FENG, Y. (1997). Democracy, political stability and economic growth. *British Journal of Political Science*, 27(3), 391-418.
- GÖNENÇ, L. (2013). Türkiye'deki Hükümet Sistemi Tartışmalarına İlişkin Değerlendirmeler. *Yeni Türkiye Dergisi*, 9(51): 269-279.
- GÖZLER, K. (2008). *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*. Bursa: Ekin.
- GÖZLER, K. (2010). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*. Bursa: Ekin.
- GÖZLER, K. (2021a). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Bursa: Ekin.
- GÖZLER, K. (2021b). *Elveda Anayasa*. Bursa: Ekin.
- GUETZEVİTCH, B.M. (1938). *Hukuku Esasiyede Yeni Temayüller*. Çev: Ali Rıza Türel. Ankara: Hapishane Matbaası.
- GÜLENER, S., ve MİŞ, N. (2017). Cumhurbaşkanlığı Sistemi. *Seta Analiz*, 190, 7-25.
- HURWITZ, L. (1973). Contemporary approaches to political stability. *Comparative Politics*, 5(3), 449-463.
- KABOĞLU, İ. Ö. (2005). *Anayasa Hukuku Dersleri*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- KABOĞLU, İ. Ö. (2016). Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi (10 Aralık 2016). *Ankara Barosu Dergisi*, (4): 37-44.
- KALAYCIOĞLU, E. (2016). Siyasal Rejim Tasarımı. E. KALAYCIOĞLU ve A. Y. SARIBAY, *Türk Siyasal Hayatı*. (s. 423-448) Bursa: Sentez.
- KUTLU, M. (2001). *Kuvvetler Ayrılığı Temelleri-Gelişimi Hukuk Devletinin Kökenleri*. Ankara: Seçkin.
- KUZU, B. (2016). *Her Yönü İle Başkanlık Sistemi*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- MİŞ, N. ve DURAN, H. (2018). Seçim İttifakları. *Seta Analiz*, 232, 5-32.
- MONTESQUIEU. (2021). *Kanunların Ruhu Üzerine*. Çev: Berna Güven. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ÖZBUDUN, E. (2009). *Türkiye'nin Anayasa Krizi*. Ankara: Liberte.

- ÖZBUDUN, E. (2017). *Anayasacılık ve Demokrasi*. İstanbul: İstanbul Bilge Üniversitesi Yayınları.
- ÖZBUDUN, E. (2018). Millî Güvenlik Konseyi Rejimi, 1982 Anayasası'nın Yapılışı ve Başlıca Özellikleri. E. ÖZBUDUN ve B. YÜCEL. *Anayasa Hukuku* (s. 34-51). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- ÖZBUDUN, E. (2018). Yasama Organı. E. ÖZBUDUN ve B. YÜCEL. *Anayasa Hukuku* (s. 122-145). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- ÖZDEMİR, H. (2018). *100 Soruda Hükümet Sistemleri*. Ankara: Seçkin.
- SARTORI, Giovanni. (1997), *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği, Yapılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine Bir İnceleme*. Çev: Ergun Özbudun. Ankara: Yetkin Yayınları.
- TANCHEV, E. (1993). Parliamentarism Rationalized. *E. Eur. Const. Rev.*, 2, 33.
- TBMM Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı (2018). *Yeni Sisteme Göre Yasama El Kitabı*. Ankara: TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi.
- TEZİÇ, E. (2016). *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta.
- TOSUN, G. E. ve TOSUN, T. (1999). *Türkiye'nin Siyasal İstikrar Arayışı Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri*, İstanbul: Alfa.
- TUNÇKAŞIK, H. (2015). Parlamenter Sistem: Teori, Pratik ve Tartışmalar. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ARAŞTIRMA HİZMETLERİ BAŞKANLIĞI, *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamenter Sistem (Almanya, Güney Afrika, Hindistan, İngiltere, İtalya ve Japonya Örnekleri)*, (1-38) Ankara: TBMM Basımevi.
- TURAN, M. (2018). Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(3), 42-91.
- TUSALEM, F. R. (2015). Democracies, Autocracies, and Political Stability. *International Social Science Review*, 90(1): 1-40.
- YAYLA, A. (2014a). *Siyaset Teorisine Giriş*. İstanbul: Kesit.
- YAYLA, A. (2014b). *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*. Ankara: Adres.
- YAYLA, A. (2015). *Siyaset Bilimi*. Ankara: Adres.
- YAZICI, S. (2011). *Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilge Üniversitesi Yayınları.
- YAZICI, S. (2013). *Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme*. İstanbul: İstanbul Bilge Üniversitesi Yayınları.
- YILDIRIM, H. (2017). *Parlamenter Sistem Krizleri ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi*. İstanbul: Pozitif.
- YÜCEL, B. (2009). *Parlamenter Hükümet Sisteminin Rasyonelleştirilmesi ve Türkiye Örneği*. Ankara: Adalet.
- ZÜRCHER, E. J. (2013). *Modernleşen Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim.

TÜRKİYE'DE MEDYA OKURYAZARLIĞI KONUSUNDA YAPILMIŞ OLAN LİSANSÜSTÜ TEZ ÇALIŞMALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A. Bahadır DARI*

Demet YALÇIN**

Özet:

Multidisipliner yapısı ile birçok farklı alanın çalışma konusu haline gelen medya okuryazarlığı kavramı özellikle son yıllarda üzerine çokça araştırma ve çalışmanın yapıldığı bir alan haline gelmiştir. Öyle ki lisansüstü eğitim çalışmalarında gerek yüksek lisans gerekse doktora aşamasında medya okuryazarlığı konusunda yazılan tezlerin hızla artış göstermesi bu alanın artan önemini ve araştırmacıların bu alana olan ilgisini ortaya koymaktadır. Son on yılda medyanın insanlar üzerindeki etkisi de göz önüne alındığında bu alanda yapılan çalışmalar güncelliğini ve önemini korumaktadır. Bu amaçla çalışmamızda Türkiye'de 'medya okuryazarlığı' alanında yapılmış olan lisansüstü tezler, içerik analizi yöntemi kullanarak incelenecektir. Araştırma materyali olarak, Yüksek Öğretim Kurumu'nun tez merkezinde erişime açık/izinli tezler kullanılacaktır. Arama butonuna 'medya okuryazarlığı' kavramı yazılarak, tezler araştırma bağlamında taranacaktır. Araştırmanın amacı, medya okuryazarlığı alanında yapılan lisansüstü çalışmalara dair veriler elde ederek çalışmaların hangi disiplinlerde yoğunlaştığını, konularını, yöntemlerini ve hangi yönüyle ele alındığını ortaya koymaktır. Bu bağlamda medya okuryazarlığı alanına dair elde edilen verilerin ileriki süreçte yapılan çalışmalara katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Medya, İletişim, Medya Okuryazarlığı, Lisansüstü Tezler, İçerik Analizi

A RESEARCH ON GRADUATE THESIS STUDIES ON MEDIA LITERACY IN TURKEY

Abstract:

The concept of media literacy, which has become the subject of study in many different fields with its multidisciplinary structure, has become a field on which a lot of research and work has been done, especially in recent years. In fact, the rapid increase in the number of theses written on media literacy in postgraduate studies, both at the master's and doctorate stages, reveals the increasing importance of this field and the interest of researchers in this field. Considering the influence of the media on people in the last decade, studies in this field maintain their current and importance. For this purpose, in our study, postgraduate theses in the field of 'media literacy' in Turkey were examined using content analysis method. As research material, theses that are open to access/permitted in the thesis center of the Higher Education Institution were used. The concept of 'media literacy' was written on the search button and theses were scanned in the context of the research. The aim of the research is to obtain data on postgraduate studies in the field of media literacy and to reveal in which disciplines the studies are concentrated, their subjects, methods and how they are handled. In this context, it is aimed that the data obtained in the field of media literacy will contribute to the studies in the future.

Keywords: Media, Communication, Media Literacy, Graduate Theses, Content Analysis

1. Giriş

İletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişme ile birlikte artık medya etkili bir iletişim aracı olmanın ötesine geçerek toplum için önemli bir bilgi kaynağı haline gelmiştir. Öyle ki çok kısa sürede çok geniş kitlelere ulaşma imkânı sunan medya sahip olduğu bu gücü itibarıyla toplumları etkilemek, yönlendirmek ve manipüle etmek amacıyla da kullanılan bir araç konumundadır. Zira günümüzde artan teknoloji ve hayatın her alanını hızla etkisi altına alan dijitalleşme birçok köklü değişimi de beraberinde getirmiştir. Özellikle bilgi edinme konusunda yaşanan dönüşüm ve değişimle birlikte artık insan çok yoğun bir bilgi bombardımanı altında kalmaktadır. Bu yoğun bilgi bombardımanı altında günümüzde en önemli sorun bilgiye ulaşmaktan öte doğru bilgiye ulaşmak olmuştur. Bu açıdan medyada sunulan her bilginin kayıtsız şartsız doğru olduğunu kabul etmek yerine sorgulayan ve araştıran bir bakış açısının geliştirilmesi, doğru bilgi ile yanlış bilgiyi ayırt edebilmek açısından büyük önem taşımaktadır. Şüphesiz bu noktada bir bilinç

*Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, abdulhakim.dari@yalova.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3525-5823

**Araştırma Görevlisi, Yalova Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, demet.yalcin@yalova.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7985-4900

***Bu makale 13-18 Temmuz 2021 Tarihinde Ankara'da düzenlenen olan II. Maarif Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuş ve özeti kongre bildiri özet kitabında basılmış "Türkiye'de Medya Okuryazarlığı Konusunda Yapılmış Olan Lisansüstü Tez Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma" başlıklı bildirin tamamlanmış halidir.

oluşması ve farkındalık yaratılması bakımından medya okuryazarlığı önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

1980’li yılların sonunda medyada yaşanan küreselleşme ve tekelleşmeyle birlikte medyanın olası olumsuz etkilerine karşı bireylerin korunması ve bilinçlendirilmesi gündeme gelmiş ve bu konuda medya okuryazarlığı eğitiminin önemi tartışılmıştır. Yazılı ve görsel kaynakların oluşturulduğu mesajlarla dolu bu yoğun bilgi akışı içerisinde aktif birer birey olmak için yeni iletişim becerilerine gerek duyulduğunun önemi ileri sürülmüştür (İnan, 2009: 37).

Bu bağlamda 1980’ler ile birlikte medya ve iletişim çalışmalarının bünyesinde bir araştırma alanı olarak gelişim gösteren medya okuryazarlığı özellikle 1990’lı yılların başından itibaren gerek eğitim bilimciler gerekse medya/iletişim eğitimcileri tarafından yoğun olarak tartışılan bir konu haline gelmiştir. Öyle ki akademik ve teorik olarak yürütülen bu tartışmaların bir neticesi olarak medya okuryazarlığının pedagojik teorisi, prensipleri ve uygulama şekilleri bu dönemde ortaya koyulmuştur. Medya okuryazarlığı ile ilgili önemli tartışma ve gelişmelerin yaşandığı bu dönem medya okuryazarlığının, ilk ve orta öğretim ile yükseköğretim müfredatlarında ders olarak yer almasının temellerini atmıştır. Nitekim 2007 yılında Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ile Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen çalışmalar neticesinde medya okuryazarlığı ilk ve orta dereceli okullarda seçmeli ders olarak okutulmaya başlanmıştır (Sarı, 2015: 34-35).

Bu açıdan medya ve eğitim kavramları ele alındığında alan yazında farklı kullanımları bulunmaktadır. Bu kullanımlardan birkaçı ise ekran eğitimi, medya eğitimi, medya okuryazarlığı, reklam okuryazarlığı kavramlarıdır. Ülkeler ve disiplinler arasında farklı kavramlar yer almakla birlikte bu kavramların ortak anlamının “medya hakkında eğitim” şeklinde olduğu söylenebilir. Uluslararası alan yazında daha çok tercih edilmesi ve ülkemizde MEB–RTÜK işbirliği bağlamında okullara verilen dersin adı olarak kullanılması nedeniyle “medya okuryazarlığı“ teriminin kullanımı daha uygun görülmektedir (Kurudayıoğlu ve Tüzel, 2014: 431).

Akademik çevrelerce sıklıkla çalışma alanı olarak ele alınan medya okuryazarlığı, yazılı ve yazılı olmayan televizyon, video, sinema, reklamlar, internet gibi farklı biçimlerdeki iletilere erişimi, onları analiz etme, yorumlama ve iletme becerisi şeklinde ifade edilebilir. (İnceoğlu, 2006, 4). Başka bir tanımda ise medya okuryazarlığı, medyaya maruz kalındığında medya mesajlarını daha iyi kavrayabilmek üzerine kullanılan bir perspektiftir (Kutoğlu, 2006: 64). Bu tanımlar dikkate alınarak medya okuryazarlığı, farklı medya mecralarından izleyiciye, okuyucuya, dinleyiciye veya dijital bağlamda kullanıcıya aktarılan içeriği, olduğu şekliyle değil yorumlayarak, analiz ederek, kritiğini yaparak, içerik bağlamında farklı medya içeriklerine ulaşarak iletileri daha iyi anlamlandırabilme, kendi medya mesajlarını üretebilme ve iletme becerisi şeklinde tanımlanabilir.

Potter (2001; Akt: Özad, 2006: 57) medya okuryazarı olmayı maddelendirerek şöyle açıklamıştır:

- Medyayı akıllı ve etkin bir şekilde ele almaktır.

- Medya endüstrilerinin siyasi duruşu, ekonomik temeli ve idari yapısı bağlamında gerekli bilgiyi edinmektir.
- Farklı bilgi kaynaklardan edinilen içeriğin doğruluğunu yorumlamaktır.
- Toplumun ve bireylerin inanç, davranış ve değerlerine etki eden medyanın bu bağlamda bilincinde ve farkında olmaktır.
- Demokratik bağlamda farklı medya kanalları ile etkili iletişim kurmaktır

Gazete, radyo, televizyon ve sinema ile gelişimini devam ettiren kitle iletişim araçlarını değişime zorlayan, süregelen alışkanlıkları alt üst ederek, bilgi ve enformasyon paylaşımına akıl almaz bir hız kazandıran internet ve uzantısı olan sosyal medya ortamları, medya okuryazarlığının önemini bir kez daha fark edilmesine neden olmuştur. Geleneksel medyada içerik üretimi daha çok bu mesleği icra eden kişilerce gerçekleştirirken internet ve sosyal medya ortamları ile birlikte birçok birey içerik üretebilme ve üretilen içeriğe dâhil olma imkânı bulmuştur. Bu ortamlar pozitif algıda insanlara aktif bir iletişim ortamı sunarak etkileşimi ve içerik erişimini daha kolay hale getirmiş, insanların duygu ve düşüncelerini ifade edebilmeleri için uygun ortamlar oluşturmuş, geleneksel medyanın farklı formatlarını bir ağıda birleştirerek insanlara kullanım kolaylığı sağlamıştır. Bu ortamların birçok fonksiyonu bulunmakla birlikte internet ve sosyal medya ortamlarındaki milyonlarca üretilen içerik içerisinden doğruyu bulmak, yorumlamak ve analiz etmek giderek daha da güç bir hale gelmektedir. Artarak devam eden bilgi ve belge üretimi içeriklerin doğruluğunun daha fazla sorgulanır ve şüphe edilir hale gelmesine neden olabilmektedir. Enformasyon nicel olarak artış gösterirken bilgi kirliliğinin yoğunluğu içinde niteliksel olarak doğru bilgiyi bulmak ya da güvenilirliğini kanıtlamak daha güç bir uğraş haline gelmiştir. Bu aşamada bu akıl almaz içerik üretimi içerisinde medya okuryazarlığı eğitiminin, doğru okumayı gerçekleştirebilmek, yorumlamak, analiz edebilmek, kritiğini yapabilmek ve sağlıklı bir çıkarımda bulunmak için bir çözüm olarak görünürlüğü her geçen gün artarak devam etmektedir.

Bu bağlamda medya okuryazarlığı alan olarak televizyon, sinema, radyo, müzik, basılı medya, internet ve diğer tüm yeni dijital medya ortamlarını içine almaktadır. Medya okuryazarlığının öncelikli hedefi bireyleri, televizyondaki reklamlar, müziklerin cümleleri, gazete yazıları hatta bir tişörte basılan slogana kadar çeşitli şekilde uygulama alanı bulan medya mesajlarına karşısı farkında ve bilincinde olmalarını sağlamaktır. Medya okuryazarlığı, medyanın algı ve inanışları nasıl süzgeçten geçirdiğini, popüler kültürü nasıl şekillendirdiğini ve kişisel seçimleri nasıl etkilediği konularında farkındalık oluşturarak görülmesine katkıda bulunur. Medya okuryazarlığı ayrıca vatandaşlara eleştirel düşünme ve sorun çözme becerisini kazandırır. Bu kazanımların ışığında vatandaşların bilgiyi bilinçli tüketimine ve üretmesine imkân tanır. Bütün bu işlevlerinin neticesinde medya okuryazarlığı eğitimi, ifade özgürlüğü, bilgi edinme hakkı ve demokrasi bağlamlarında önemli bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir (Pekman, 2006: 18).

Medya okuryazarlığı eğitimi, bilginin üretimi ve dağıtımında merkez konumunda bulunan medya içeriklerini ve bu içeriklerin toplumsal, siyasi, ekonomik bağlamını anlamak ve alt metinlerini deşifre edecek bilinci ve tavrı geliştirmek için seçmeli ve tercihe bağlı bir eğitim olma durumu gün geçtikçe zorunlu bir eğitim olma yolunda ilerletmektedir. İçinde yaşadığımız dünyanın ve ülkemiz hakkında içerik üreten

bilgi kanallarının, değışen durum ve koşullarda alabileceği tavır ve tepkilerinin farkında olmak, öngörüde bulunmak için medya okuryazarlığı bir yaşam biçimi olarak algılanabilir. Bu bağlamda medya okuryazarlığı hayatın her evresine nüfus eden kapsamlı ve bilinçli bir bakış açısının geliştirilmesi için gereken temel zihinsel yapıların oluşturularak geliştirilmesinde gerekli bir kaynak olarak işlev görmektedir.

Medya kimin kontrolünde ise o medya halka sunulan içerikler sahibinin sesine göre yankı bulup onun görüş ve düşüncelerini halka sunmaktadır. Yani kitle iletişim araçları kimin kontrolündeysse düşünce yönetiminde onlar kontrol etmektedir. Medya okuryazarı olan bir birey tüm bunların farkında olup kendilerine iletilen içerik ve mesajları buna göre değerlendirip okumaktadır. İyi bir medya okuryazarı olmak sunulan içerikleri eleştirel olarak düşünmek, medya platformlarını bilinçli bir şekilde kullanmak, çeşitli medya platformlarında sunulan iletilerin doğru ve yanlışlığını ölçebilmektedir (Bilici,2014: 31).

Bu amaçla bilinçli bir okuryazar olma konusunda büyük önem taşıyan medya okuryazarlığı farklı disiplinlerin ilgi odağı haline gelmiştir. Öyle ki medya okuryazarlığı kavramı her ne kadar köklü bir geçmişe sahip olsa da özellikle son yıllarda bu alanda yapılan çalışmalarda ciddi bir artış yaşandığı görülmektedir. Nitekim medya okuryazarlığı konusunda farklı disiplinler içerisinde akademik olarak birçok çalışma yürütülmektedir. Bu çalışmada medya okuryazarlığı alanında Türkiye’de lisansüstü düzeyde yazılmış olan tezler ele alınarak yapılmış olan tezlerin hangi alanlarda yazılmış olduğu, hangi konuların ele alındığı ve hangi yöntemlerin kullanıldığı ile ilgili genel bir analiz yapılması amaçlanmıştır. Bu sayede yapılan çalışmaların yoğunlaştıkları alan, konular ve yöntemler ortaya koyularak medya okuryazarlığı ile ilgili lisansüstü çalışmaların gelişim süreci ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Bu açıdan medya okuryazarlığı konusunda yürütölen lisansüstü araştırmalar bu konuda yeni araştırmacılar açısından bir rehber görevi görmektedir. Bu amaçla lisansüstü düzeyde yapılan çalışmaların analiz edilerek yeni çalışmalara yol göstermesi hedeflenmektedir.

2. ARAşTIRMANIN YÖNTEMİ VE AMACI

Bu çalışmada Türkiye’de ‘medya okuryazarlığı’ üzerine yapılan lisan üstü tezler, içerik analizi yöntemi kullanarak incelenmiştir. Araştırmanın materyali, Yüksek Öğretim Kurumu’nun tez merkezinde erişime açık-izinli tezler oluşturmaktadır. Arama butonuna ‘medya okuryazarlığı, dijital medya okuryazarlığı, sosyal medya okuryazarlığı ve yeni medya okuryazarlığı’ kavramları girilerek, 24’ü doktora, 74’ü yüksek lisans tezi olmak üzere toplamda 98 çalışmaya ulaşılmış ve taranmıştır.

Son yıllarda medyanın gelişen doğasına yeni iletişim araçlarının dâhil olmasıyla enformasyonun paylaşım ve yayılımı büyük bir gelişme kaydetmiştir. Özellikle yeni medya ile birlikte hayatın her anı süreli değışim halinde olan manipölasyon (yönlendirme) ve dezenformasyon (çarpıtılmış bilgi) ile dolmuş durumdadır. Böylesi bir ortamda doğru bilgiye ulaşmak eskinin sınırlı imkânlarına oranla günümüzün sınırsız imkânlarında gün geçtikçe daha karmaşık ve daha ulaşılmaz hale gelmiştir. Belli güç ve çıkar odaklarının yetkin bir gücü haline gelen iletişim araçlarını anlamak, açıklamak, yorumlamak, eleştirmek ve çıkarımında bulunmak yani medyayı bilinçli okumak içinde bulunduğumuz dünyayı anlamak için zorunlu bir uğraş haline gelmiş durumdadır. Böylesi bir gereklilikle medya okuryazarlığının gün geçtikçe artan önemi

yapılan akademik çalışmalarında önemini arttırmaktadır. Bu bağlamda çalışmada medya okuryazarlığı alanında yapılacak çalışmalara veri oluşturmak ve katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Ayrıca bu alanda çalışma yapacak olan araştırmacılara bu alanda yapılmış çalışmaların kullanımına ilişkin veriler sunmak ve hangi alanlarda çalışma yapıldığını ve yapılabileceğini saptamak amaçlanmaktadır.

2.1. İçerik Analizi

Toplum bilimlerinde içerik çözümlemesi diğer yöntemlere göre yeni bir yöntemdir. Yeni olmasına rağmen giderek ağırlığını koyan bir yöntem olarak dikkat çekmekle birlikte yaygın olarak kullanımı önce ABD ve sınırlı sayıda Avrupa ülkesidir (Aziz, 2020: 133). İçerik analizi, var olan iletişim boyutlarını analiz etmek ve buradan var olmayan sosyal gerçeğin belirli boyutlarına (kaynak-hedef-ortam) yönelik çıkarım yapmak amacıyla metinlerin içeriklerini analiz eden ve bu süreçte belirli kurallar çerçevesinde hareket eden bir yöntemdir (Gökçe, 2006: 20). İçerik analizi yazılı hale getirilebilen her türlü metni analiz etmeye uygun bir yöntemdir (Gökçe, 2006: 20). İçerik analizi teknikleri bir söylemi anlamada ve yorumlamada, öznel etkilerden kurtulmayı sağlamak amacı taşımaktadır. Okuyucunun sezgisine, bilgisine, değerine ve referans çerçevelerine bağlı, kolayca ve otomatik yapılmış yorumuna karşı, nesnel okuma ilkeleri ortaya koyar. Söylemin ilk bakışta algılanan içeriği yerine, gizli, üstü örtülü içeriğini ortaya çıkarmayı sağlamaktadır. Bireyi görünmeden etkileyen mesajdaki öğelerin belirlenmesine yönelik ikinci bir okumadır (Bilgin, 2006: 1)

İçerik analizinin başka bir amacı kamusal alana yönelik üretilen ve kurgulanan metinleri çözümlemektir. Ayrıca sayıca fazla olan metin yığımında, araştırma sorusu açısından önem arz eden ortak bilgileri tespit etmek ve değerlendirmektir (Gökçe, 2006: 20-21).

İçerik analizinin tarafsızlık, genellik ve sistematiklik olmak üzere üç önemli yönü bulunmaktadır. Tarafsızlık, araştırma evresinin her aşamasının belli prosedür ve kuralla gerçekleştirmesi anlamını taşıırken genellik, bulguların teorik ilgi ve bağlantının kurulmasıdır. İçerik analizi için zorunluluk bilimsel metotların yazılı delillere dayanarak gerçekleştirmesidir. Güvenirlilik ve geçerlilik kavramı da ayrıca önemlidir. Güvenirlilik, aynı gözlemci tarafından farklı zamanda aynı kategori ile bağlaştırılması veya olayların farklı gözlemcilerce aynı kategoriye ilişkilendirilmesidir. Geçerlilik, sosyal fenomeni doğrulukla tescil eden yorumlama demektir (Coşkun vd. 2015: 325).

2.2. Araştırma Problemini Tanımlama

Bu çalışmanın araştırma soruları aşağıda belirlenmiştir.

1. Medya okuryazarlığı ile ilgili yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarının oranı ne kadardır?
2. Medya okuryazarlığı ile ilgili hangi anabilim dallarında daha fazla çalışma yapılmıştır?
3. Medya okuryazarlığı ile ilgili yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin konularına göre dağılımı nasıldır?
4. Yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarında uygulanan araştırma yöntemleri nelerdir ve hangi yöntemler çoğunlukla kullanılmıştır?

5. Medya okuryazarlığı ile ilgili yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarının üniversitelere göre dağılımı nasıldır?
6. Medya okuryazarlığı ile ilgili yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarının yıllara göre dağılımı nasıldır?

2.3. Araştırma Örnekleminin Belirlenmesi

Örneklem, içerik çözümlemesinde toplum bilimlerdeki diğer örneklem teknik ve yöntemlerinden farklıdır. İzlenen yol, gerçekleştirilen türler içerik çözümlemesinde de kullanılır. Araştırma evrenine tam olarak girilemediği durumlarda araştırma evreninden üzerinde çalışmak üzere bir örnek alınacaktır (Aziz, 2020: 128).

Çalışmamızda medya okuryazarlığı alanında yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri örneklem olarak belirlenmiştir. Yeni medya okuryazarlığı 9 çalışma, Dijital medya okuryazarlığı 1, sosyal medya okuryazarlığı konulu 5 çalışmada dâhil olmak üzere medya okuryazarlığı alanında yazılan toplam 98 lisansüstü tezler içerik çözümlemesi yöntemi ile taranarak incelenmiştir. Türkiye’de Yüksek Öğretim Kurumu’nda bulunan 74 yüksek lisans ve 24 doktora tezi olmak üzere toplamda 98 çalışma 2007-2020 yılları aralığında incelenmiştir. Çalışmada yöntem olarak içerik analizi kullanılmıştır.

2.4. Araştırmanın Sınırlılığı: Araştırma, Yüksek Öğretim Kurumu’nun ulusal tez merkezinde kayıtlı olan ve erişime açık/izinli tezler ile sınırlıdır.

2.5. Araştırmanın Modeli: Araştırma, nitel bir çalışma olmakla beraber doküman incelemesi yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. Çalışmada incelemeye alınan tezler, çalışmanın hedefleri doğrultusunda seçilmiş Ulusal tez merkezinde kayıtlı olan ve erişim izni olan “Medya Okuryazarlığı” konusunda yapılmış olan lisansüstü tezlerdir.

2.6. Araştırma Kategorilerinin Oluşturulması

İçerik analizinde ilk aşama iletişimlerin kodlanması sorunu, yani mesajı kategorilere ayırma, belirli kodlama veya kayıt birimlerinin saptanmasıdır. Kodlamak mesajın anlamı üzerinde bir işlem gerçekleştirmektir. Bu bütünüyle nötr olmayan bir işlemdir. Mesajın anlamını bir takım kategorilere bölerek indirgemek, mesajın tamamı ile mesajın indirgeniş biçimi arasında en azından benzerlik olduğu varsayımındadır (Bilgin, 2006: 12).

3. BULGULAR

Araştırmadan elde edilen verilere dayanılarak medya okuryazarlığı ile ilgili yazılmış olan lisansüstü tezlerin dağılımlarına ait frekans ve yüzde değerleri Tablo 1’de verilmiştir

Tablo 1: Tez Türü

Tez Türü	Frekans	%
Yüksek Lisans	74	75,5
Doktora	24	24,5
Toplam	98	%100

Medya okuryazarlığı alanında yapılan lisansüstü tez çalışmaları tarandığında Yüksek Öğretim Kurulu'na ait web sitesinde yer alan toplam 98 çalışmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmalardan 74 tanesi yüksek lisans teziyken, taranan tezlerin toplamına oranı %75,5'dir. Çalışmalardan 24'ü doktora tezi olup, toplama oranı %24,5'dir. Genel tablo ele alındığında medya okuryazarlığı konusunun doktora tezleriyle oranla yüksek lisans tezlerinde daha fazla ele alındığı göstermektedir.

Tablo 2: Özel ve Devlet Üniversitelerinin Dağılımı

Özel-Devlet	Frekans	%
Devlet	29	80,5
Özel	7	19,4
Toplam	36	%100

Lisansüstü tezlerin çalışıldığı toplam 36 üniversiteden 29 tanesi devlet üniversitesi olurken toplama oranı %80,5'dir. Özel üniversite ise 7 tane olup oranı %19,4'dür. Elde edilen verilere göre medya okuryazarlığı alanında en çok çalışma yapan devlet üniversiteleridir.

Tablo 3. Tezlerde Kullanılan Dil

Dil	Yüksek Lisans		Doktora	
	Frekans	%	Frekans	%
Türkçe	70	94,6	23	95,9
İngilizce	4	5,4	1	4,1
Toplam	74	%100	24	%100

Tablo 3'te toplam 74 yüksek lisans tezinden 70 tanesinin dili Türkçe ve oranı %94,6 olurken, İngilizce dil kullanılan yüksek lisans tez sayısı ise 4 ve toplama oranı %5,4'tür. Toplam 24 doktora tezinden 23 tanesinin dili Türkçe ve oranı 95,9 olurken, İngilizce yazılan doktora tez sayısı ise 1 ve oranı %4,1'dir.

Tablo 4: Tezlerin Ait Olduğu Ana Bilim Dalları

Ana Bilim Dalı	Yüksek Lisans		Doktora	
	Frekans	%	Frekans	%
Basın ve Yayın	1	1,4	1	4,1
Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi	3	4,1	-	-
Bilgi ve Belge Yönetimi	1	1,4	-	-
Eğitim Bilimleri	4	5,4	4	16,8
Eğitim Programları ve Öğretimi	1	1,4	-	-
Gazetecilik	12	16,3	3	12,7
Güzel Sanatlar Eğitimi	1	1,4	-	-
Halkla İlişkiler ve Tanıtım	3	4,1	2	8,4
İlköğretim	13	17,8	2	8,4
İletişim	1	1,4	1	4,1
İletişim Tasarımı	1	1,4	-	-
İletişim Bilimleri	3	4,1	2	8,4
İngiliz Dili Eğitimi	1	1,4	-	-
İngilizce Öğretmenliği	1	1,4	-	-
Kamu Yönetimi	1	1,4	-	-
Medya ve Kültürel Çalışmalar	1	1,4	-	-
Medya ve İletişim Sistemleri	1	1,4	-	-
Okul Öncesi Eğitimi	-	-	1	4,1
Radyo Televizyon ve Sinema	14	19,0	1	4,1
Sosyal Bilgiler ve Türkçe Eğitimi	1	1,4	1	4,1
Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi	1	1,4	1	4,1
Sosyal Bilgiler Eğitimi	-	-	1	4,1
Sinema Televizyon	1	1,4	-	-
Temel Eğitim	1	1,4	1	4,1
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi	2	2,7	1	4,1

Türkçe Eğitimi	2	2,7	2	8,4
Yeni Medya	1	1,4	-	-
Yeni Medya ve Gazetecilik	1	1,4	-	-
Toplam	73 ¹	% 100,0	24	% 100

Tablo 4’de tezlerin hangi anabilim dallarında olduğu incelenmiştir. Radyo Televizyon ve Sinema 14 yüksek lisans tezi ve %19,0 oranı ile en çok çalışma yapan ana bilim dalıdır. Bu ana bilim dalını 13 yüksek lisans tezi ve % 17,8 oranı ile İlköğretim %16,3 oranı ve 12 yüksek lisans tezi ile Gazetecilik izlemektedir. Eğitim Bilimleri 4 çalışma ve %5,4, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi, İletişim Bilimleri, Halkla İlişkiler ve Tanıtım anabilim dalları 3 yüksek lisans tezi ve %4,1 oranına sahiptir. Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, Türkçe Eğitimi ana bilim dalları 2 çalışma ile %2,7 oranındadır. Basın ve Yayın, Bilgi ve Belge Yönetimi, Eğitim Programları ve Öğretimi, Güzel Sanatlar Eğitimi, İletişim, İletişim Tasarımı, İngiliz Dili Eğitimi, İngilizce Öğretmenliği, Kamu Yönetimi, Medya ve Kültürel Çalışmalar, Medya ve İletişim Sistemleri, Sosyal Bilgiler ve Türkçe Eğitimi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi, Sinema Televizyon, Temel Eğitim, Yeni Medya, Yeni Medya ve Gazetecilik ana bilim dallarında %1,4 oranı ile 1 çalışma bulunmaktadır. Bir Yüksek lisans tezinde ana bilim dalı belirtilmezken Okul Öncesi Eğitimi ve Sosyal Bilgiler Eğitimi ana bilim dallarında yüksek lisans çalışması yapılmamıştır.

Doktora tezlerinde Eğitim Bilimleri 4 çalışma ve %16,8 oranı ile en çok çalışma yapılan anabilim dalıdır. Gazetecilik 3 çalışmayla %12,7 orana sahipken Halkla İlişkiler ve Tanıtım, İlköğretim, İletişim bilimleri ve Türkçe Eğitimi ana bilim dallarında %8,4 oranıyla 2 çalışma bulunmaktadır. Basın ve Yayın, İletişim, Okul Öncesi Eğitimi, Radyo Televizyon ve Sinema, Sosyal Bilgiler ve Türkçe Eğitimi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, Temel Eğitim, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi ana bilim dallarında %4,1 oranıyla 1 çalışma vardır.

Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi, Bilgi ve Belge Yönetimi, Eğitim Programları ve Öğretimi, Güzel Sanatlar Eğitimi, İletişim Tasarımı, İngiliz Dili Eğitimi, İngilizce Öğretmenliği, Kamu Yönetimi, Medya ve Kültürel Çalışmalar, Medya ve İletişim Sistemleri, Sinema Televizyon, Yeni Medya, Yeni Medya ve Gazetecilik anabilim dallarında doktora çalışması bulunmamaktadır.

Tablo 5: Tezlerin Ana Konusu

Ana Konu	Yüksek Lisans		Doktora	
	Frekans	%	Frekans	%
Aile	2	2,7	2	8,4
Medya	3	4,0	1	4,1

*Bir Yüksek Lisans Tezinde Ana Bilim Dalı verilmemiştir.

Yeni Medya	7	9,4	1	4,1
Sosyal Medya	5	6,7	-	-
Televizyon	2	2,7	-	-
Medya Okuryazarlığı Dersi	13	17,5	1	4,1
Öğrenci	15	20,2	3	12,6
Öğretmen Adayı	5	6,7	4	16,7
Öğretmen	4	5,4	2	8,4
Öğretim Materyali	2	2,7	-	-
Eğitim	7	9,4	9	41,6
Vatandaşlık	1	1,4	-	-
Akademisyen	1	1,4	-	-
Lisansüstü Öğretim	1	1,4	-	-
Toplumsal Cinsiyet	1	1,4	-	-
Demokrasi	1	1,4	-	-
Sosyal Beceri	1	1,4	-	-
Ahlaki Gelişim	1	1,4	-	-
Eleştirel Düşünce	1	1,4	-	-
Görsel Kültür	1	1,4	-	-
Toplam	74	% 100,0	24	% 100

Tezlerin ana konusu kategorize edildiğinde yüksek lisans çalışmalarında en fazla işlenen konu 15 frekansla öğrenci, %20,2 oranına sahiptir. Medya okuryazarlığı dersi 13 defa %17,5 oranına sahipken, yeni medya ve eğitim konuları 7 defa %9,4 oranındadır. Sosyal medya ve öğretmen adayları 5 defa ve %6,7 oranındayken öğretmen 4, medya 3 defa ve sırasıyla %5,4, %4,0 oranındadır. Aile, televizyon ve öğretim materyali 2 defa ve %2,7 oranına sahiptir. Vatandaşlık, Akademisyen, Lisansüstü Öğretim, Toplumsal Cinsiyet, demokrasi, Sosyal Beceri, Ahlaki Gelişim, Eleştirel Düşünce ve Görsel Kültür %1,4 oranıyla 1 defa kullanılmıştır. Veriler değerlendirildiğinde çalışmalar çoğunlukla öğrenci, öğretmen, öğretmen adayları ve ailelerin medya okuryazarlığına dair tutumu, algılayışı ve medya okuryazarlığının kişiler üzerindeki etkisinin incelenmesine yöneliktir.

Elde edilen veriler doğrultusunda doktora tezlerinde en çok kullanılan ana konu 9 defa ve %41,6 oranıyla eğitimidir. Öğretmen adayları 4, öğrenci 3 defa ve sırasıyla %16,7, %12,6 oranındadır. Aile ve öğretmen %8,4

oranıyla 2 defa kullanılırken, medya, yeni medya ve medya okuryazarlığı dersi 1 defa %4,1 oranındadır. Sosyal medya, televizyon, öğretim materyali, Vatandaşlık, Akademisyen, Lisansüstü Öğretim, Toplumsal Cinsiyet, Demokrasi, Sosyal Beceri, Ahlaki Gelişim, Eleştirel Düşünce ve Görsel Kültür ana konulu doktora çalışması bulunmamaktadır.

Tablo 6: Tezlerin Yayınlandığı Yıl Aralıkları

Yıl Aralığı	Yüksek Lisans		Doktora	
	Frekans	%	Frekans	%
2007-2010	12	16,2	3	12,5
2011-2015	27	36,5	9	37,5
2016-2020	35	47,3	12	50,0
Toplam	74	%100	24	%100

Lisansüstü çalışmaların yayınlandığı yıllara baktığımızda medya okuryazarlığı ile ilgili ilk çalışma 2007 yılında tamamlanmış olan bir yüksek lisans tezi olmuştur. Çalışmaların yıl aralığına bakıldığında yüksek lisans en çok çalışma yapılan yıl Aralığı 35 tez ve %47,3 oranıyla 2016-2020 yıllarıdır. İkinci sırada 27 çalışma ve %36,5 oranıyla 2011-2015 yıl aralığıyken en az çalışma yapılan %16,2 oranı ve 12 çalışma ile 2007-2010 yıl aralığıdır.

Doktora tezleri incelendiğinde ise en fazla çalışma yapılan yıl aralığı yüksek lisans çalışmalarında da olduğu üzere 12 çalışma ve %50,0 oranı ile 2016-2020 yıl aralığıdır. İkinci yıl aralığı ise 9 çalışma ve %37,5 oranıyla 2011-2015 yıl aralığı olurken en az çalışma yıl aralığı 3 çalışma ve %12,5 oranıyla 2007-2010 yıl aralığıdır.

Tablo 7: Danışman Öğretim Elemanı Unvanları

Yöntem	Yüksek Lisans		Doktora	
	Frekans	%	Frekans	%
Profesör	11	14,9	12	50,0
Doçent	24	32,4	9	37,5
Dr. Öğretim Üyesi	39	52,7	3	12,5
Toplam	74	%100	24	%100

Lisansüstü tez çalışmalarının unvanlarının dağılımı incelendiğinde yüksek lisans tezlerinde Dr. Öğretim üyesi 39 danışman ve %52,7 oranıyla ilk sırada yer alırken doktora tezlerinde ise çoğunluğu 12

danışmanlık ve %50,0 oran ile profesör bulunmaktadır. Yüksek lisans tezinde ikinci sırada 25 danışmanlık ve %32,4 oranıyla doçentler yer alırken, doktora çalışmalarında da 9 danışmanlık ve %37,5 oranıyla doçent bulunmaktadır. Doktora da ilk sırada yer alan profesör yüksek lisans tezinde 11 danışmanlık ile son sırada yer alırken yüksek lisans da ilk sırada yer alan Dr. Öğretim üyesi ise doktora da 3 danışmanlık ve %12,5 oranıyla en düşük orana sahip unvandır.

Tablo 8: Tezlerde Kullanılan Araştırma Yöntemleri

Yöntem	Yüksek Lisans		Doktora	
	Frekans	%	Frekans	%
Anket	38	51,3	8	33,3
Mülakat(Görüşme)	9	12,1	5	20,9
Göstergebilim	2	2,8	-	-
İçerik Analizi	2	2,8	-	-
Literatür Taraması	15	20,2	3	12,5
Karma Yöntem	8	10,8	8	33,3
Toplam	74	%100	24	%100

Tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri kategorize edildiğinde yüksek lisans tezlerinde en çok kullanılan 38 çalışma ve %51,3 oranla anket yöntemi olduğu görülmektedir. Literatür taraması 15 çalışma ve %20,2 oranıyla ikinci sırada yer alırken, devamında 9 çalışma ve %12,1 oranıyla görüşme yöntemi, 8 çalışma ve %10,8 oranıyla karma yöntem bulunmaktadır. Göstergebilim ve İçerik analizi 2 çalışma ile %2,8 oranına sahiptir.

Doktora tezlerinde 8 çalışma ile anket ve karma yöntem, %33,3 oranıyla en çok kullanılan yöntemlerdir. 5 çalışma ve %20,9 oranıyla görüşme, 3 çalışma ve %12,5 oranıyla en az kullanılan literatür taraması yer almaktadır. Göstergebilim ve içerik çözümlemesi doktora tezlerinde kullanılmamıştır.

Tablo 9: Tezlerin Yayınlandığı Üniversiteler

Tezlerin Yayınlandığı Üniversite	Yüksek Lisans		Doktora	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	2	2,8	1	4,2
Adıyaman Üniversitesi	1	1,3	-	-
Akdeniz Üniversitesi	1	1,3	1	4,2

Amasya Üniversitesi	1	1,3	-	-
Ankara Üniversitesi	2	2,8	-	-
Anadolu Üniversitesi	3	4,1	2	8,3
Atatürk Üniversitesi	9	12,0	1	4,2
Balıkesir Üniversitesi	1	1,3	-	-
Başkent Üniversitesi	1	1,3	-	-
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	3	4,1	2	8,3
Dumlupınar Üniversitesi	1	1,3	2	8,3
Ege Üniversitesi	3	4,1	-	-
Erciyes Üniversitesi	4	5,5	2	8,3
Fırat Üniversitesi	2	2,8	-	-
Gazi Üniversitesi	5	6,7	7	29,1
Galatasaray Üniversitesi	1	1,3	-	-
Giresun Üniversitesi	2	2,8	-	-
Hacettepe Üniversitesi	2	2,8	-	-
İstanbul Ticaret Üniversitesi	1	1,3	-	-
İstanbul Üniversitesi	2	2,8	1	4,2
İstanbul Kültür Üniversitesi	1	1,3	-	-
Kadir Has Üniversitesi	1	1,3	-	-
Kocaeli Üniversitesi	4	5,5	-	-
Marmara Üniversitesi	6	8,1	3	12,5
Maltepe Üniversitesi	-	-	1	4,2
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	1	1,3	-	-
Niğde Üniversitesi	1	1,3	-	-
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	-	-	1	4,2
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	3	4,1	-	-
Pamukkale Üniversitesi	1	1,3	-	-

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	1	1,3	-	-
Selçuk Üniversitesi	3	4,1	-	-
Süleyman Demirel Üniversitesi	1	1,3	-	-
Üsküdar Üniversitesi	2	2,8	-	-
Yaşar Üniversitesi	1	1,3	-	-
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	1	1,3	-	-
Toplam	74	%100	24	%100

Lisans üstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı incelendiğinde Atatürk Üniversitesi 9 çalışma ve %12,0 oranı ile medya okuryazarlığı alanında en çok yüksek lisans tez çalışması yapan üniversitedir. Marmara Üniversitesi 6 çalışma ve %8,1, Gazi Üniversitesi 5 çalışma ile %6,7 oranındadır. Erciyes ve Kocaeli Üniversiteleri 4 çalışma ile %5,5, Anadolu, Ege, Çanakkale Onsekiz Mart, Selçuk ve Ondokuz Mayıs üniversiteleri 3 çalışma ile %4,1 oranına sahiptir. Abant İzzet Baysal, Ankara, Fırat, Giresun, Hacettepe, İstanbul ve Üsküdar üniversiteleri 2 çalışma bulunurken toplama oranı %2,8'dir. Adıyaman, Akdeniz, Amasya, Balıkesir, Başkent, Dumlupınar, Galatasaray, İstanbul Ticaret, İstanbul Kültür, Kadir Has, Muğla Sıtkı Koçman, Niğde, Pamukkale, Recep Tayyip Erdoğan, Süleyman Demirel, Yaşar ve Yüzüncü Yıl üniversiteleri 1 çalışma ile %1,3 oranına sahipken, Maltepe ve Orta Doğu Teknik Üniversitelerinde ise yüksek lisans tez çalışması yapılmamıştır.

Medya okuryazarlığı alanında en çok doktora tezi yapan üniversite 7 çalışmayla Gazi üniversitesi olurken toplama oranı %29,1'dir. Marmara Üniversitesi 3 çalışma ile %12,5 oranındayken Anadolu, Çanakkale Onsekiz Mart, Dumlupınar ve Erciyes Üniversiteleri 2 çalışmayla %8,3 oranına sahiptir. Abant İzzet Baysal, Akdeniz, Atatürk, İstanbul, Maltepe ve Orta Doğu Teknik Üniversiteleri %4,2 oranıyla 1 çalışma yaparken bu üniversiteler dışındaki üniversiteler de medya okuryazarlığı alanında doktora çalışması yapılmamıştır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yazılı basın ile başlayan bilgi verme anlayışına zamanla radyo ve televizyonunda eklenmesiyle bütün bu araçları kapsayan medya kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Geçmişten günümüze yaşanan gelişmelerle birlikte medya araçlarının toplum hayatına olan etkisi artmıştır. Yeni medya araçlarının da internet aracılığıyla toplum hayatına dâhil olmasıyla küreselleşen dünyada medyanın yayılımı ve etkisi akıl almaz boyutlara ulaşmış durumdadır. Geçmişte daha çok tek taraflı üretilen ve medya kanalları aracılığıyla insanlara sunulan enformasyona tepki vermek, geri bildirimde bulunmak çoğunlukla mümkün değildi. Enformasyonun üretimi düşük, yayılımı kısıtlıyken, günümüzde 7/24 ulaşılabilir olan enformasyon çokluğu, sürekli üretim halinde olan bilgi kırıntıları, medya çalışanlarının dışında sürekli içerik üreten ve paylaşan internet kullanıcılarıyla medyayı anlamak ve okumak eskiye oranla daha da zorlaşmıştır.

Sürekli üretim ve akış halinde olan bilgi bolluğu özellikle gelişim çağında olan çocukların dünyayı algılayış biçimlerine etki etmektedir. Bir konu ya da olay üzerine paylaşılan binlerce enformasyon içerisinde doğru olanı bilgiyi anlamak, yorumlamak ve çıkarımda bulunmak yetişkinler için bile çözemediği bir bulmacaya dönüşmüş durumdayken, çocukların ve gençlerin çözmesini beklemek olası değildir. Medya okuryazarlığı medyayı bilinçli okuma, anlama ve çıkarımda bulunma ve medya içeriklerini bilinçli tüketme anlayışının gelişmesinde büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda çalışmamızın amacı medya okuryazarlığının önemini de dikkate alarak çalışma yapmış ve yapacak olan araştırmacılara kaynak sağlamak ve veri sunmaktır.

Tezlerin türleri dikkate alındığında medya okuryazarlığı alanında en çok çalışmanın 74 tez ile yüksek lisans tezlerinde yapıldığı görülmektedir. Medya okuryazarlığı alanında çalışma yapan üniversite dağılımında ise devlet üniversiteleri 29 üniversite ile çoğunluktadır. Yüksek lisans tezinde 4, doktora 1 olmak üzere İngilizce yazılan tez sayısının genele oranla düşük olduğu görülmektedir. Toplam 98 üniversiteden 93'ü Türkçe yazılırken sadece 5 tezin İngilizce yazıldığı görülmektedir.

Lisansüstü çalışmaların ana konuları öğrenci, öğretmen ve öğretmen adaylarının medya okuryazarlığına dair tutumlarını ve medya okuryazarlığı dersinin kişiler üzerindeki etkisi, tutum değişikliği, bakış açısı olarak ön plana çıkmaktadır. Çalışmalarda en çok kullanılan araştırma yöntemi ise nicel araştırma yöntemi olan ankettir. Anket yöntemi yüksek lisans tezlerinde 38 çalışmada kullanılırken doktora çalışmalarında ise karma yöntem ile birlikte en çok kullanılan yöntem olmuştur. Bunun yanı sıra yüksek lisans tezlerinde anket yönteminden sonra en fazla kullanılan yöntem 15 çalışmada kullanılan literatür taraması yöntemi olmuştur.

Medya okuryazarlığı ile ilgili çalışmaların anabilim dallarına göre dağılımları incelendiğinde iletişim temelli anabilim dalları olan gazetecilik, halkla ilişkiler ve tanıtım ile Radyo Televizyon ve Sinema anabilim dallarının ön plana çıktığı görülmektedir. Öyle ki Gazetecilik anabilim dalında 12, Halkla ilişkiler ve tanıtım anabilim dalında 13 ve Radyo Televizyon ve Sinema anabilim dalında 14 yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Doktora çalışmasında ise 4 çalışma ile eğitim bilimler dalının ön plana çıktığı görülmektedir.

Tezlerin yıl dağılımları incelendiğinde lisansüstü ilk çalışmanın 2007 yılında yazılan yüksek lisans tezi ile başladığı görülmektedir. Yüksek lisans ve doktora tezlerinde 2007'den bu yana önemli bir artış olduğu gözlenmektedir. Öyle ki 2007-2010 yıllarında 12 tez yazılmışken 2011-2015 yılları arasında bu sayı 27'ye çıkmaktadır. 2016-2020 yılları arasında ise 35 tez yazıldığı görülmektedir. Bu açıdan özellikle son beş yılda hem doktora hem de yüksek lisans tezlerinde önemli bir artış görülmektedir.

Lisansüstü tez danışmanlıkları ele alındığında 39 danışmanlık ile yüksek lisans tezlerinde en çok görev üstlenen unvan doktor öğretim üyesi olurken doktora ise doktor öğretim üyesi ünvanı 3 danışmanlık ile en düşük sırada yer almaktadır. Doktora 12 danışmanlık ile çoğunlukta olan profesör, yüksek lisans tezinde 11 danışmanlık ile en düşük ortalamaya sahiptir.

Son olarak lisansüstü çalışmaların üniversitelere göre dağılımını incelediğimizde; medya okuryazarlığı ile ilgili yüksek lisans tezlerinde en fazla çalışmanın 9 tez ile Atatürk üniversitesi tarafından yapıldığı görülmektedir. Atatürk Üniversitesinin hemen ardından 6 yüksek lisans tezi ile Marmara üniversitesi ve 5

yüksek lisans tezi ile Gazi üniversitesi gelmektedir. Doktora çalışmalarında ise en fazla çalışma 7 tez ile Gazi üniversitesi tarafından yapılmıştır.

Medya okuryazarlığı ile ilgili yapılmış olan lisansüstü çalışmaların analiz edildiği bu çalışma medya okuryazarlığı konusunda çalışma yapacak olan yeni araştırmacılara farklı konu, yöntem ve bakış açılarının geliştirilmesi gayesiyle ışık tutmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma sonucunda medya okuryazarlığı ile ilgili çalışmaların her geçen gün arttığı ve multidisipliner yapısı nedeniyle sosyal bilimler içerisinde yer alan birçok bilim dalının araştırma konusu haline geldiği görülmektedir. Ancak her ne kadar birçok farklı bilim dalı tarafından araştırma konusu haline gelmiş olsa da yapılan çalışmaların özellikle iletişim temelli bilim dallarında yoğunlaştığı görülmüştür. Bu amaçla çalışma medya okuryazarlığı konusunda farklı bilim dalları tarafından yapılacak olan yeni araştırmalar içinde yol gösterici olması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Alver, M., & Bektaş Aksu, Y. (2020) Medya Okuryazarlığı Dersine İlişkin Öğrenci Tutumları ile Öğretmen ve Öğretmen Adayı Görüşlerinin. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XVI (3): 546-572.
- Aziz, A. (2020) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri* (13. Basım) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bilgin, N. (2006) *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar* (2. Baskı) Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Bilici, İ. E. (2014) *Medya Okuryazarlığı Ve Eğitimi*. Ankara: Nobel Akademi.
- Coşkun, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2015) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (8. Baskı) Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Erdoğan, M. T. (2010) *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanmasında Medya Okuryazarlığının Rolü* . Ankara : Elma Teknik Basım.
- Gökçe, O. (2006) *İçerik Analizi Kuramsal ve Pratik Bilgiler*, Ankara: Siyasal Kitapevi.
- İnan, K. (2009) *Medya Okuryazarlığı El Kitabı*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- İnceoğlu, Y. (2006) "Medyayı Doğru Okumak", (Ed. Nurçay Türkoğlu), *Medya Okuryazarlığı*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, 4-7.
- Kurudayıoğlu ve Tüzel (2014) "Medya Okuryazarlığı", *Türkçe Öğretimi El Kitabı*, (Ed. Abdurrahman Güzel ve Halit Karatay), (2. Basım) Ankara: Pegem Akademi, 427-450.
- Kutoğlu, Ü. (2006) "Medya Okuryazarlığı ve Çocuk Eğitimi", *Medya Okuryazarlığı* (Ed. Nurçay Türkoğlu), İstanbul: Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, 62-71.
- Özad, B. E. (2006) "Medya Okuryazarlığı ve Yetişkinlerin Öğrenmesi", *Medya Okuryazarlığı* (Ed. Nurçay Türkoğlu), İstanbul: Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, 55-61.
- Pekman, C. (2006) "Avrupa Birliği'nde Medya Okuryazarlığı" *Medya Okuryazarlığı*, (Ed. Nurçay Türkoğlu), İstanbul: Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, 16-25.

Sarı, E. (2015) Türkiye’de Medya Okuryazarlığı Eğitimi ve Nefret Söylemi, *Ankara Üniversitesi, İletişim Araştırmaları Dergisi*, XII (12): 33-66.

Şahin, A. (2014) *Eleştirel Medya Okuryazarlığı*. Ankara: Anı Yayıncılık.